

ARCHEO LOGICKE ROZHLEDY

Archeologické rozhledy LIII–2001, sešit 4

Recenzovaný časopis

Vydává Archeologický ústav Akademie věd České republiky v Praze.

<http://www.arup.cas.cz>

Peer-reviewed journal published by the Institute of Archaeology, Prague.

<http://www.arup.cas.cz>

Adresa redakce

Letenská 4, 118 01 Praha 1; e-mail: jezek@arup.cas.cz

tel.: 02/57533782, 0607942455; fax: 02/57532288

Vedoucí redaktor – Editor in chief

Martin Ježek

Redakční rada – Editorial board

Andrea Bartošková, Martin Bartelheim, Jan Blažek, Jan Klápště,

Jiří Macháček, Vladimír Salač, Jan Turek, Josef Unger

Technické redaktorky – Production editors

Marcela Hladíková, Bohumila Novotná

Překlad do angličtiny a anglické korektury (pokud není uvedeno jinak) – Unless otherwise noted, English translation/correction: Alastair MILLAR – <http://www.skriptorium.cz> – Grafická úprava: Pavel Cindr. Výroba: PBTisk Příbram. Vychází čtyřikrát ročně. Rozšiřuje, informace o předplatném podává a objednávky přijímá DUPRESS, Podolská 110, 147 00 Praha 4, tel. 02 41433396. – Orders from abroad: SUWECO CZ s.r.o., Českomoravská 21, 180 21 Praha 9, Czech Republic; Kubon & Sagner, P. O. Box 341018, D-80328 München 34, Germany.

Tento sešit vyšel v únoru 2002

Doporučená cena 45,- Kč

© Archeologický ústav AV ČR, Praha 2001

ISSN 0323–1267

NOVÉ PUBLIKACE ARÚ AV ČR PRAHA NEW BOOKS FROM THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY IN PRAGUE

CASTELLOLOGICA BOHEMICA 7. Ed. T. Durdík. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 458 s. Czech with German summaries. 592,- Kč / 50 DM.

Jan Frolík – Jana Maříková-Kubková – Eliška Růžičková – Antonín Zeman: NEJSTARŠÍ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA PRAŽSKÉHO HRADU. VÝPOVĚĎ ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ. S příspěvky M. J. Beckera a J. Petříčkové. Castrum Pragense 3. Praha: Nakladatelství Peres 2000. 450 s. Czech and English with German summaries. 350,- Kč / 60 DM.

Jiří Hrala – Radka Šumberová – Miloš Vávra: VELIM. A BRONZE AGE FORTIFIED SITE IN BOHEMIA. With contributions by A. F. Harding, M. Dočkalová, M. Roblíčková, M. Gojda, A. Majer. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 348 pp., 110 fig. Souhrn česky. 350,- Kč / 65 DM.

IN MEMORIAM JAN RULF. Památky archeologické – Suppl. 13. Ed. I. Pavlů. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 494 s.

MEDIAEVALIA ARCHAEOLOGICA 2. Brno a jeho region. Praha – Brno: Archeologický ústav AV ČR 2000. 277 s. Czech with German summaries. 170,- Kč / 35 DM.

Ivan Pavlů: LIFE ON A NEOLITHIC SITE. BYLANY – SITUATIONAL ANALYSIS OF ARTEFACTS. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 340 pp. Souhrn česky. 520,- Kč / 70 DM.

Radomír Pleiner: IRON IN ARCHAEOLOGY: THE EUROPEAN BLOOMERY SMELTERS. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 418 pp. 520,- Kč / 70 DM.

Ivana Pleinerová: DIE ALTSLAWISCHEN DÖRFER VON BŘEZNO BEI LOUNY. Praha: Archeologický ústav – Louny: Regionální muzeum 2000. 301 S. Souhrn česky. 350,- Kč / 65 DM.

RURALIA III. Conference Ruralia III – Maynooth 1999. Památky archeologické – Suppl. 14. Ed. J. Klápště. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 302 pp. 230,- Kč / 40 DM.

VÝZKUMY V ČECHÁCH 1998. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 304 s. 150,- Kč / 32 DM. Dostupné i předchozí svazky.

Milan Zápotocký: CIMBURK UND DIE HÖHENSIEDLUNGEN DES FRÜHEN UND ÄLTEREN NEOLITHIKUMS IN BÖHMEN. Mit Beiträgen von L. Peške und S. Vencl. Památky archeologické – Suppl. 12. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 342 S. Souhrn česky. 290,- Kč / 60 DM.

MEDIAEVALIA ARCHAEOLOGICA 3. Pražský hrad a Malá Strana. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2001. 328 s. Czech with English and German summaries. 170,- Kč / 35 DM.

Natalie Venclová: VÝROBA A SÍDLA V DOBĚ LATÉNSKÉ. PROJEKT LODĚNICE. S příspěvky E. Neustupného, M. Malkovského, B. Žákové a P. Valterové. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2001. 399 s. Czech with English summaries. 350,- Kč / 65 DM.

Orders:

- Archeologický ústav AV ČR, Knihovna, Letenská 4, 118 01 Praha 1, Czech Republic
- Beier & Beran – Archäologische Fachliteratur, Thomas–Müntzer–Str. 103, D–08134 Langenweissbach, Germany. E-mail: verlag@beier-beran.de
- Kubon & Sagner, Buchexport–Import, P. O. Box 341018, D–80328 München, Germany
- Oxbow Books, Park End Place, Oxford OX1 1HN, United Kingdom
- Rudolf Habelt GmbH, Am Buchenhang 1, D–53115 Bonn, Germany

OBSAH

<i>Slavomil Vencl – Jiří Fröhlich, Prvý doklad mezolitické výtvarné aktivity z Čech? – The first evidence of Mesolithic „artistic“ endeavour from Bohemia?</i>	675–681
<i>Petr Květina, Neolitické osídlení Chrudimska – The Neolithic settlement of the Chrudim region</i>	682–703
<i>Jitka Vrbová – Petr Pokorný, Mrtvý les u Třeboně – netradiční doklad krajinných procesů na počátku středověké kolonizace jihočeských pánví – Extinct wood near Třeboň – the application of dendrochronology to a palaeo-environmental reconstruction of the area in the Early and High Middle Ages</i>	704–716
<i>Sebastian Brather, Slawenbilder. „Slawische Altertumskunde“ im 19. und 20. Jahrhundert – Obrazy Slovanů. „Slovanské starožitnosti“ v 19. a 20. století</i>	717–751
JAN FILIP, JAROSLAV BÖHM A ČESKÝ PRAVĚK	
<i>Natalie Venclová, Jan Filip, Jaroslav Böhm, český pravěk a my: odkud a kam</i>	752–754
<i>Jan Bouzek, Jan Filip a Jaroslav Böhm o koncepci doby bronzové a železné v Evropě</i>	754–757
<i>Miloš Čížmář, Jaroslav Böhm a moravská archeologie</i>	757–762
<i>Drahomír Koutecký, Jaroslav Böhm, Jan Filip a bylanská kultura</i>	763–768
<i>Ladislav Veliačik, Prínos Jaroslava Böhma a Jana Filipa vo výskume doby bronzovej na Slovensku</i>	769–772
<i>Vratislav Janák, Jaroslav Böhm a slezská archeologie</i>	772–779
<i>Karol Pieta, Jan Filip a neskorolaténske osídlenie Slovenska</i>	780–788
<i>Luboš Jiráň, Ke koncepcím českého pravěku</i>	789–791
<i>Natalie Venclová, Jan Filip, Jaroslav Böhm and Czech prehistory</i>	792
DISKUSE	
<i>Jiří Svoboda, K mýtu o masovém hrobu z Předmostí – Comment on the myth of the mass grave from Předmostí</i>	793–798
<i>Martin Oliva, K diskusi o nálezů lidských pozůstatků v Předmostí – A contribution to the discussion of the finds of human remains at Předmostí</i>	799–801
<i>Jan Klápště, Mudrování u studny</i>	802
<i>Martin Ježek, K výpovědi pramenů o středověké Chrudimi – Zur Aussage der Quellen über das mittelalterliche Chrudim</i>	803–813
<i>Jan Klápště, Ještě jednou o chrudimských „zemnicích“ – Noch einmal zu den „Grubenhäusern“ in Chrudim</i>	814–816
AKTUALITY	
<i>Rudolf Krajč, „Gotické a renesančné kachliarske umenie v Karpatoch“, 18.–20. října 2001, Trebišov</i>	817

<i>B. Nechvátal</i> , Zdravice Jarmily Princové–Justové	817–819
<i>M. Drašnarová</i> , Bibliografie PhDr. Jarmily Princové–Justové, CSc.	819–822
<i>Vratislav Janák</i> , Osmdesáté narozeniny dr. Jaroslava Krále	822
<i>Jan Turek</i> , Katedra archeologie v Plzni v roce 2001	823–824
<i>Vratislav Janák</i> , Činnost Archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 2000/2001	824–825

NOVÉ PUBLIKACE

<i>Stanislav Stuchlík</i> , Pavla Horálková–Enderová – Antonín Štrof, Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov (Brno 2000)	826–828
<i>J. Hrala</i> , Renate Rolle – Vjačeslav Ju. Murzin – Andrej Ju. Alekseev: Königskurgan Čertomlyk. Ein skythischer Grabhügel des 4. vorchristlichen Jahrhunderts (Mainz 1998)	828–831
<i>Zdeněk Smetánka</i> , Pam J. Crabtree: Medieval archaeology – an encyclopedia (New York – London 2001)	831–837
<i>Jiří Svoboda</i> , X. Gorrotxategi Anieto: Arte paleolítico parietal de Bizkaia (Bilbao 2000)	837
<i>František Kostrouch</i> , Archeologia technica 12. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami (Brno 2001)	838
<i>Lenka Cafourková</i> , Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí (Katowice 2000)	838–839
<i>Petr Hejhal</i> , M. Bém – J. Bláha – M. Kalábek – P. Kouřil – J. Peška – P. Procházková – K. Šabatová – P. Vitula: Archeologické zrcadlení. Archaeological Reflections (Olomouc 2001)	839
<i>V. Salač</i> , O. Buchsenschutz et al.: Le Village Celtique des Arènes à Levroux: Synthèses (Levroux 2000)	839–841
<i>Filip Laval</i> , Sylvie Cantrelle – Corinne Goy – Clodine Munier et al.: Histoire d'un quartier de Montbéliard (Doubs) – Le bourg Saint–Martin (XIIIe–XXe s.) (Paris 2000)	841
<i>Karla Motyková</i> , E. Droberjar: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs) Fontes Archaeologici Pragenses (Pragae 1999)	842
<i>Tereza Morgensternová</i> , Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města (Mariánská Týnice 1998)	842–843
<i>Miroslav Dvořák</i> , Lucie Kracíková – Jan Smetana: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa (Praha 2000)	843
<i>Martin Gojda</i> , Nad městy, hrady a zámky: Česko a Slovensko	843–845
<i>Zdeněk Neustupný</i> , Průzkumy památek VII/1–2, 2000	845–846
<i>Jan Mařík</i> , Teresa Rysiewska: Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych (Wrocław 1996)	846
<i>Radek Bláha</i> , Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25/1999, 26/2000	846–847
<i>Kateřina Hierátová</i> , Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích 21–1997. 100 let teplického muzea 1897–1997 (Teplice 1997)	847

BIBLIOGRAFIE ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ ARCHEOLOGIE ZA R. 1998–1999 — BIBLIOGRAPHY OF BOHEMIAN, MORAVIAN, AND SILESIAN ARCHAEOLOGY FOR THE YEARS 1998–1999	848–909
--	---------

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ 53 – 2001	910–919
---	---------

Prvý doklad mezolitické výtvarné aktivity z Čech?

The first evidence of Mesolithic „artistic“ endeavour from Bohemia?

Slavomil Vencľ – Jiří Fröhlich

Malý zlomek plochého valounku, pokrytý hustě se překrývajícími rýhami nejasného významu, byl sebrán v kumulaci mezolitické štípané industrie na lokalitě 3 v Putimi, okr. Písek. Publikace má upozornit na dosud přehlížený typ pozůstatku kognitivního chování. Druhá část článku charakterizuje přehledně hlavní rysy a produkty mezolitických výtvarných aktivit v Evropě.

mezolit – „umění“ – palimpsest – jižní Čechy

A small fragment of a flat cobble covered in dense, overlapping, engraved grooves of uncertain meaning, recovered from a Mesolithic chipped stone industry accumulation at Site 3, Putim (Písek district). This paper aims to draw attention to this hitherto neglected type of cognitive behaviour relict. The second part of the article presents a summary characterisation of the main traits and products of Mesolithic „artistic“ endeavour in Europe.

Mesolithic – „art“ – palimpsest – South Bohemia

Roku 1964 objevil J. Fröhlich v rámci dlouhodobého povrchového průzkumu k. ú. obce Putimi, okr. Písek, lokalitu č. 3 (Fröhlich 1997, 175; Fröhlich – Michálek 1989, 11, č. 50). Jde o značně rozlehlou plochu (asi 240 x 140 m, přičemž ca 90 % nálezů se koncentrovalo na ca 150 x 75 m v její jižní a jz. části) polí ppč. 214, 223, 211, 235, 231 a 387/1. Opakovanými sběry v letech 1964–69 (celkem několika desítkami návštěv, neboť během jednoho sběru získal nejvýše 33 kusů) shromáždil z hlinitopísčité ornice kolekci 527 nepatinovaných, převážně drobnotvarých štípaných artefaktů. (Vedle toho tam evidoval velmi řídký výskyt převážně atypických pravěkých střepů, celkem nejvýš pár desítek zlomků. Uchoval z nich pouze 3 zdobené a 1 nezdobený, které dokládají sice sporadické, ale polykulturní osídlení: hrubší písčité střep podhrdlí hrnce s plastickou páskou zdobenou důlkovitými dvojvpichy, max. d. 45 mm, s. 9 mm, patří vrcovickému typu z rozhraní starší a střední doby bronzové; plavený střep výdutě tenkostěnné nádoby s výzdobou vodorovných a krokvicovitých svazků rýh, max. d. 34 mm, s. 5 mm, přísluší mladší době bronzové; u písčitého střepu podhrdlí uhlazeného povrchu s výzdobou trojice vodorovných rýh, max. d. 48 mm, s. 7 mm, a u písčitého zlomku rovného dna, max. d. 52 mm, s. 9 mm, nedošlo v determinaci ke shodě: za konzultace děkujeme A. Benešovi, J. Hralovi, D. Kouckému, V. Mouchovi, E. Neustupnému a V. Vokolkovi.)

Lokalita 3 se nachází východně od soutoku Blanice s Otavou (toků 4. a 3. řádu), tedy ve výhodné poloze nad rozšířenou plochou nivy s výhledem na meandry řek (ZM10 22–41–12 max. 416 až 440:169 až 183). Jde o topograficky nápadné místo, osídlené zčásti na exponovaném temeni, zčásti na chráněném jižním úbočí návrší (378–395 m n. m.). Vzdálenost k nivě činí jen několik desítek metrů, vzdálenost k vodě přes 100 m, nejvýš 300 m buď západně k řekám, nebo jv. směrem k prameni bezejmenného pravobřežního

přítoku Blanice (tok 5. řádu), jejichž hladiny leží o 13 až 30 m níže. Podloží naleziště tvoří rula, překrytá mělkou ornici a zahliněným štěrkopísčítým zvětralínovým pláštěm mocností několika decimetrů. Značný rozptyl nálezů sice vylučuje možnost, že by šlo o pozůstatek jednorázového osídlení (*R. Schild 1985* ostatně zdůvodnil, že ani nerozsáhlé a planigraficky monocentricky sevřené kumulace štípané industrie nezaručují homogenitu, neboť mohly vznikat postupně, tedy kumulativně jako výsledek řady krátkých následných účelových pobytů; při užívání téhož místa velikosti jen několika metrů však stoupá pravděpodobnost, že šlo o návraty téže skupiny lidí, nepatřilo-li místo k topograficky výhodným, jenže prostorově značně omezeným polohám), ale z hlediska morfologického působí kolekce z lokality 3 homogenním dojmem v rámci mezolitu, ovšem s výhradou sporadických cizorodých příměsí: kromě 4 novověkých křesadel (z nichž jedno je značně poškozené přepálením, druhé vzniklo reutilizací mezolitického úštěpu) se ještě vyskytl zlomek masivní postneolitické bifaciálně plošně retušované trojúhelníkovité šipky s pilkovitým ostřím a vkleslou bází, světlehnědý silicít, vel. 22 x 14 x 6 mm; přítomnosti eneolitiků by mohl nasvědčovat sporný fragment broušené sekerky s hráněnými boky i týlem?, vyrobený ze šedo zelenavé břidlice, vel. 23 x 16 x 6 mm. Vedle toho tam J. Fröhlich sebral i zlomek valounku zelenavě šedého prachovce, jenž představuje předmět tohoto sdělení, které vzniklo během zpracovávání pramenů pro práci o předneolitickém osídlení jižních Čech v rámci grantu č. 404/00/0547 GA ČR.

Většina štípané industrie z lokality 3 souvisí s pobytů mezolitiků, jak lze soudit z její morfologie, z pestré skladby surovin (zejména se tam užívaly hlízy bavorského kropenatého rohovce, silicity z glacienních sedimentů, bavorský deskovitý pruhovaný rohovec, z domácích surovin mléčný opál, křišťál, plazma, ze severočeských křemenec typu Bečov, jen ojediněle porcelanit, radiolarit aj.; podrobný rozbor souboru připravuje A. Přichystal) a do jisté míry i z absence patinace. Výrazná převaha výrobního odpadu (67,4 %; velmi pozorný sběr přinesl kromě odštěpků a zlomků i část šupin) a značná frekvence přepálených artefaktů (přes 10 %) svědčí o sídlištním charakteru kolekce. Hojně zastoupení preparačních odštěpků i polotovarů dokazuje donášení suroviny vcelku (zvláště hlíz kropenatého rohovce typu Flintsbach). Kromě jediného kusu suroviny (mléčného opálu, vel. 98 x 59 x 53 mm) a jediného polotovaru jádra (max. d. 61 mm) dosahuje industrie velikosti 5 až 46 mm (z toho nástroje 12–32 mm). Jde tedy o industrii převážně drobnotvarou, což kromě mikročepelék dokládají i jejich negativy na jádrech. Mezi jádry (4 %), vel. 19–39 mm, převažují residua se změněnou orientací, ojediněle se vyskytla i dvoupodstavová hranolovitá a plochá diskovitá; úštěpy z jader tvoří další 3,6 %. Relativně četné čepelky, čepelky (vzácněji i mikročepelky), 10,6 %, se dochovaly hlavně ve zlomcích (d. 10–37 mm, š. 5–20 mm). Hojně retušované kusy (7,3 %, z toho 15 na čepelích a 23 na úštěpech, včetně úštěpů z jader) nevytvářejí žádné opakující se typy, jde většinou o nepravděpodobné retuše (a zčásti i o nahodilá poškození?) různého typu (vrubovitě, drasadlovitě ploché, střídavé aj.). Mezi nástroji (6,9 %) výrazně dominuje 22 krátkých škrabadel, d. 12–31 mm (10 z nich na zlomcích úštěpů nebo čepelí, 9 na masivních krátkých úštěpech, 1 drobné okrouhlé, vel. 14 x 14 x 5 mm, 1 nedokončené na zlomku úštěpu a jediné nevýrazné na masivní čepeli s výrazným opotřebením až zaoblením hrany ostří, vel. 43 x 16 x 12 mm). Dále se vyskytla 3 nevýrazná rydla, 3 zlomky čepelí strmě otupeného boku, 2 dlátka na úštěpech, 1 vrták na úštěpu s dorzoventrální retuší, 1 příčně retušovaný kus, 1 zlomek nástroje; k nejméně výrazným patří zlomek trojúhelníčku, příčná šipka a zlo-

Obr. 1. Putim, okr. Písek, lokalita 3. Zlomek oblázku s palimpsestem rytin, skutečná vel. 36,5 mm. Foto B. Hrůzová. — Fig. 1. Putim (Písek district), Site 3: Pebble fragment with an engraved palimpsest, actual size 36.5mm. Photo B. Hrůzová.

mek mikrolitu. (Publikace souboru se připravuje v monografické práci o předneolitickém osídlení jižních Čech).

Úlomek valounku prachovce (obr. 1), který J. Fröhlich našel na povrchu ornice v prostoru hlavní koncentrace štípaných artefaktů, představuje v Čechách výjimečný nález. Během zpracování štípané industrie se ukázalo, že se od ní odlišuje, neboť na ploché straně nese části rytých geometrizovaných obrazců. Nálezové okolnosti neprokazují kulturní příslušnost předmětu jednoznačně: ač z mezolitu známe jen obecné analogie a třebaže z lokality 3 v Putimi pocházejí kromě početně převažujících mezolitických artefaktů i méně četné nálezy z eneolitu a z doby bronzové, na příslušnost zlomku valounku do mezolitu lze soudit ze stylových důvodů; negativně lze zařazení podepřít faktem, že se zmíněný artefakt nehlásí žádnou vlastností k nějakému jinému období.

Popis: Zlomek valounku nazelenale šedého prachovce (podle makroskopického posouzení A. Přichystala nejspíše z oblasti barrandienu), vel. 36,5 x 22 x 10 mm. Plochá strana oblázku dokonale hladkého povrchu (s řadou drobných tečkovitých až důlkovitých defektů v surovině) je pokryta překrývající se změtí jemně vyrytých rovných i zakřivených linií nestejně hloubky a šířky. Sekvenci křížících se čar lze sotva stanovit a nelze ani vyloučit, že některé škrábance s pravěkými rytinami nesouvisejí, ale představují novověká poškození. Část povrchu protilehlé nerovné strany předmětu tvoří hladký původní povrch valounku a zčásti stará lomová plocha, nikde se však nejeví stopy po rytí.

Analogie pro rytiny na oblázcích pocházejí zatím spíše z mladého a pozdního paleolitu než z mezolitu, což jejich interpretaci neusnadňuje. Objektivně je hledání ikonografických souvislostí a významů ve změtí nenápadných rytých čar na povrchu putimského va-

lounku (většinou tenkých, rovných i zakřivených, svazků kratších rýžek, místy se křížících a místy hustě paralelních) ztěžována následujícími skutečnostmi: 1. zachoval se jen zloemek původního celku, 2. povrch valounku byl pro rytí používán opakovaně, dnešní stav tak představuje superpozici vícenásobného použití, palimpsest (čerstvá rytina se na hladkém povrchu jeví nápadnými bílými liniemi, které vytvářel prášek vydrolený z rýžek; po omytí povrchu bílý efekt opticky zanikal, zůstávaly jen lineární reliéfní stopy, které nepřekážely dalšímu využívání stejné plochy k dalšímu kreslení – podobné rytinky masově vznikaly na destičkách břidlice nebo na hladkém povrchu oblázků již během mladého paleolitu: např. *Aranguren – Revedin 1997*, u nás zvláště v magdalénienu – cf. *Vencl 1995*, 161 sq. s lit.), 3. během pohybu v ornici docházelo k poškozování povrchu, které rozpoznaní původních vzorců komplikuje, 4. mezolitický projev má převážně abstraktní, schematizovaný, geometrizovaný ráz, v němž nad snadno srozumitelnými víceméně realistickými biomorfními zobrazeními převládají kulturně diferencované geometrické vzorce, rytmická a ornamentálně působící opakování jednoduchých prvků, obsahově nejspíš kulturně specifických (a pro nás bezobsažných nebo mnohoznačných) struktur a symbolů.

Výtvarné aktivity mezolitu

Mezolitický výtvarný projev (kupř. *Nash 1998*; *Beltrán – Vigliardi, eds., 1996*; *Andersen 1981*; *Rozoy 1978*; *Kozłowski – Kozłowski 1977*, tab. 70, vše s lit.) se od podstatně nápadněji a monumentálněji působícího „umění“ mladého paleolitu (vědomě stranou tu ponecháváme kvantitativně vzácnější projevy pozdního paleolitu, mající kvalitativně přechodný ráz a míscí rysy předchozí i následující epochy) výrazně odlišuje (1) časoprostorově podstatně různorodější strukturou (což odpovídá rozdílům ve způsobu života, v míře pohyblivosti i v demografii populací: během mezolitu vytvořily kořistnické společnosti v lesním prostředí výrazně hustší, místy až takřka souvislé osídlení v podobě sítí lokálně se vyvíjejících kulturních skupin v důsledku revírního, tedy „usedlejšího“ čerpání biomasy); např. ze všech kulturních skupin dánského mezolitu pochází již přes 500 výtvarně pojednaných artefaktů; jejich početnost umožňuje rozeznat specifika v projevech jednotlivých kultur (cf. *Brinch Petersen 1973*, 100; *Nash 1998*). Převažující tendence mezolitiků ke geometrizaci motivů vychyluje naše vnímání jejich aktivit směrem k ornamentu, což zvláště při aplikaci na nástroje vyvolává dojem vyhraňování a osamostatňování polohy, kterou jsme zvyklí označovat jako umělecké řemeslo akcentující bezobsažnou dekorativnost. Jde však o zjevně nesprávné vnášení moderních estetických konceptů do minulosti, neboť pravěk – stejně jako současné neprůmyslové společnosti – zřejmě neznal koncept umění, a rovněž nerozlišoval jeho formy a aspekty. (Na kulturně specifické formy komplikovaných sítí symbolických významů všech výtvarných aktivit upozorňoval již etnolog *C. Lévi–Strauss (1966*, 122 sq.; v archeologii cf. kupř. *Conkey et al., eds., 1997*). (2) Výtvarné aktivity mezolitu se vyznačují nejen tendencí k abstraktnějšímu pojetí, ale nezřídka i nedovedným „neprofesionálním“ provedením (část výtvorů se vyznačuje dětsky působícím zjednodušením figur, zdůrazňovaným nezřídka provedením nejistou, neumělou, nevyycvičenou rukou). (3) Mezolitický výtvarný projev se sice neomezuje výhradně na přenosné artefakty (cf. např. *Hinout 1990*), ale celkově se jeví jakoby utilitárnější, častěji bývají zdobeny nástroje a zbraně. (4) Vzhledem k většinovému výskytu kulturních strat v blízkosti povrchu

byly výsledky mezolitických výtvarných aktivit působením postdepozičních procesů výrazněji sekundárně zredukovány. (5) Bohatství a proměnlivost podob mezolitických vyobrazení a symbolů snižuje jejich archeologickou viditelnost některých jeho projevů.

V mezolitu výrazně převažují mobilní výtvarně pojednané artefakty a z nich se v mnoha částech Evropy nejčastěji dochovaly kostěné a parohové předměty s vyrytými geometrickými motivy různé složitosti, občas podobné sítím nebo šachovnicím, častěji zdobené jen jednoduchými cikcakovitými, žebříčkovitými nebo meandrovitými vzory, řadami nebo skupinami linií, vrypů a zářezů aj. (Nejjednodušší lineární motivy nebo řady vrypů ovšem představují kulturně nespecifické jevy, vyskytující se přetržitě v čase i prostoru, takže možnost jejich konvergentního vzniku je vylučuje z okruhu relevantních argumentů při hledání kulturních souvislostí.) Mnohem vzácněji než ornamenty se vyskytují biomorfni zobrazení, neuměle ryté a dětsky primitivně schematizované rytiny lidí, lesní zvířete a případně i ryb. Mnohem vzácněji než rytiny se nalézají plastiky: z Ripari Gaban v Itálii pochází zcela realistický reliéf ženské postavy vyřezaný do parohu (*Martini 1996*, fig. 1: 1), monumentální biomorfni i abstraktní reliéfy vytvářeli na masívních kamenných balvanech tvůrci kultury Lepenski Vir v oblasti Železných vrat na Dunaji (např. *Srejšović 1969*; *Boroneanţ 1996*, fig. 12, s lit.), z Volkerak v Holandsku pochází neumělá řezba muže z dubového dřeva (*Bouzek et al. 1976*, tab. 19B); mezolitu severního okraje střední Evropy patří naproti tomu některé z dokonale tvarovaných jantarových plastik zvířat (*Terberger – Ansorge 2000*, Abb. 2; *Brinch Petersen 1973*, 101), jejichž většina ovšem není datována a část z nich jistě náleží kulturám pozdního paleolitu (cf. *Veil – Breest – Caspers 1995*; *Veil – Breest 1997*) a také neolitu.

Mezolitici zřejmě výtvarně pojednávali všechny jim dostupné materiály, z nichž se ovšem podle stupně odolnosti dochovaly kvalitativně i kvantitativně redukováné výběry. Tak např. mezi dřevěnými předměty lze vedle nenáročných řezaných ornamentů na lučičkách (*Burov 1985*, fig. 6) uvést z kontextu ertebøllské kultury v Dánsku nálezy listů jasanových pádel s brilantní plošnou a často oboustrannou výzdobou vyškrabovanými mělce reliéfními bodovými i kurvilineárními ornamenty, zvýrazněnými hnědou inkrustací (lokality Tybrind Vig a Flynderhage: *Andersen 1987*, 101–105 s lit.: tato pádla s výzdobou připomínající sofistikované maorské motivy, náležejí k esteticky nejobdivuhodnějším mezolitickým výrobkům vůbec).

Redukcí postdepozičními vlivy podstatně neutrpěly různorodé rytiny na kameni, které sice nepatří ke všeobecně rozšířeným mezolitickým nálezům, ale ze Švédska, Norska a Dánska pocházejí sta nepřilíš dekorativních, nikoli však účelových, technických rytin na kůře štípané industrie, zejména jader a z nich odražených kusů (*Althin 1950*, fig. 4–6, *Brinch Petersen 1973*, 101 s lit.; nejde ovšem o kulturně specifický jev, neboť rytiny podobného charakteru se vyskytují již na mladopaleolitických industriích např. ve Francii, Anglii, na Moravě, v pozdním paleolitu ve Francii a Itálii – cf. *Bodu 1998*, 145; *Dalmeri 1998*, obr. 1 a 3; *Floss 1998*, Abb. 3; ale právě tak v neolitu: *Zápotocká – Motyl – Vencl 1997*, 599, obr. 9: 16, 23–25). V kontextu kultury Maglemose se ve Švédsku i Dánsku objevují fragmenty masívních pískovcových desek plošně porytých variantami lineárních síťovitých ornamentů (*Althin 1950*, fig. 2–3, 255, 258 sq. s lit.), jejichž analogie se uvádějí ze severoafrického kapsienu, španělského a francouzského mladého a pozdního paleolitu i z mezolitu. Vedle toho se z časného mezolitu Finska uvádí aplikace jednoduchého geometrického rytého dekoru na kamenném provrtaném kulovitém mlatu (*Matiskainen 1985*, fig. 12); jednoduchými rytými značkami vyzdobený vápencový mlat diskovitého tvaru

s otvorem pro násadu pochází z erdebøllského kontextu v Dánsku (*Andersen 1981*, fig. 24). S početným souborem mezolitické štípané industrie v Příbicích, okr. Břeclav, se našel plochý zlomek kulmské droby s rytinou trojúhelníkovitého tvaru, interpretovaný jako schematické znázornění ženského pohlaví (*Valoch 1975*, 51, Taf. 15–16); představuje zároveň jediný výtvarně pojednaný artefakt z moravského mezolitu. Z mezolitického kontextu v oblasti Železných vrat existuje doklad hrubé geometrické rytiny na kameni kupř. z lokality Vlasac (*Srejović – Letica 1978*, pl. 69).

Doklady mezolitických výtvarných aktivit (k nimž nepočítáme osobní ozdoby, třebaže např. zdobené jantarové závěsky z Dánska představují druh pozůstatků, jenž uniká jednoznačnému výkladu i zařazení a fakticky mohl být obojím: cf. *Andersen 1981*, fig. 25–26) nejsou v Evropě rozšířeny rovnoměrně: v okolí českých zemí se vyskytují relativně hojněji v (severním) Polsku než v Německu (na severu např. Hohen Viecheln u Schwerinu: *Schuldt 1961*, 152 sq., ze západního sousedství Čech kupř. Hohlstein, Ldkr. Bayreuth: *Gumpert 1954*; *Züchner 1986*, 46, 49). Jejich frekvenci významně ovlivňuje typ nálezového prostředí: na rozdíl od mokřích lokalit bývají prameny v písčitéch sedimentech redukovány často takřka jen na kámen.

Publikace valounku s rytinkami z Putimi 3 má obrátit pozornost na možnost objevu dalších nenápadných projevů mezolitických výtvarných aktivit. Nelze vyloučit, že podobné pozůstatky, výtvarné z hlediska formy, kognitivní, resp. symbolické z hlediska původního smyslu, mohly být jako nálezoová kategorie dosud přehlíženy.

LITERATURA

- Althin, C. A. 1950*: New Finds of Mesolithic Art in Scania (Sweden). *Acta Archaeologica København* 21, 253–260.
- Andersen, S. H. 1981*: Ertebøllekunst. *Kuml* 1980, 7–59.
- *1987*: Mesolithic dug-outs and paddles from Tybring Vig, Denmark. *Acta Archaeologica København* 57 1986, 87–106.
- Aranguren, B. – Revedin, A. 1997*: Il ciotolo inciso e utilizzato dall' insediamento gravettiano di Bilancino e i „ciotoli a cupelle“ in Italia. *Rivista di Scienze Preistoriche* 48, 187–222.
- Beltrán, A. – Vigliardi, A., eds., 1996*: Art in the Palaeolithic and Mesolithic. Forli (XIII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Vol. 8).
- Bodu, P. 1998*: Magdalenians – early Azilians in the centre of the Paris Basin: a filiation? In: Milliken, S., ed., *The Organization of Lithic Technology in Late Glacial and Early Postglacial Europe*, *British Archaeological Reports*, I.S. 700, 131–147.
- Boroneanț, V. 1996*: The Art of Epipalaeolithic/Mesolithic in the South–West Romania. In: *Beltrán, A. – Vigliardi, A., eds., 1996*, 53–65.
- Bouzek, J. et al. 1976*: Přehled pravěku světa 1–2. Praha (Universita Karlova).
- Brinch Petersen, E. 1973*: A survey of the Late Palaeolithic and the Mesolithic of Denmark. In: Kozłowski, S. K., ed., *The Mesolithic in Europe*, Warsaw (University Press), 77–127.
- Burov, G. M. 1985*: Some Mesolithic Wooden Artifacts from the Site of Vis I in the European North East of the U.S.S.R. In: Bonsall, C., ed., *The Mesolithic in Europe*, Edinburgh, 391–401.
- Conkey, M. V. – Soffer, O. – Stratmann, D. – Jablonski, N. G., eds., 1997*: *Beyond Art. Pleistocene Image and Symbol*. San Francisco (California Academy of Sciences).
- Dalmeri, G. 1998*: Le incisioni epigravettiane della Marcesina (Trento–Vicenza). *Rivista di Scienze Preistoriche* 49, 141–148.
- Floss, H. 1998*: Ein jungpaläolithischer Vollkern aus Varennes–lès–Mâcon (Saône–et–Loire). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 28, 499–511.
- Fröhlich, J. 1997*: Písecko v zrcadle archeologie. Písek (Prácheňské muzeum).

- Fröhlich, J. – Michálek, J. 1989: Archeologický průzkum území dolního toku Blanice. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 6, 7–41.
- Gumpert, C. 1954: Die Tardenoisien–Abrisiedlung „Hohlstein im Klumpertal“, Ldkr. Pegnitz (Fränkische Schweiz). Germania 32, 249–260.
- Hinout, J. 1990: Quelques aspects du Mésolithique dans le Basin parisien. Bulletin de la Préhistoire Française 87, 434–449.
- Kozłowski, J. K. – Kozłowski, S. K. 1977: Epoka kamienia na ziemiach polskich. Warszawa (Państwowe Wydawnictwo Naukowe).
- Lévi–Strauss, C. 1966: Smutné tropy. Praha (Odeon).
- Martini, F. 1996: Manifestazioni artistiche dell'Epigravettiano finale e del Mesolitico in Italia II. In: Beltrán, A. – Vigliardi, A., eds., 1996, 37–47.
- Matiskainen, H. 1985: The Chronology of the Finnish Mesolithic. In: Bonsall, C., ed., The Mesolithic in Europe, Edinburgh, 379–390.
- Rozoy, J.–G. 1978: Les derniers chasseurs. Bulletin de la société archéologique champenoise, t. 1–3.
- Nash, G. 1998: Exchange, Status and Mobility. Mesolithic portable Art of Southern Scandinavia. British Archaeological Reports, I.S. 710 (Oxford).
- Schild, R. 1985: The Formation of Homogeneous Occupation Units („Kshemenitzas“) in Open–Air Sandy Sites and its Significance for the Interpretation of Mesolithic Flint Assemblages). In: Bonsall, C., ed., The Mesolithic in Europe, Edinburgh, 89–98.
- Srejović, D. 1969: Lepenski Vir. Beograd.
- Srejović, D. – Letica, Z. 1978: Vlasac. T. 1. Beograd.
- Terberger, T. – Ansoerge, J. 2000: Der Bernsteinbär von Stolp (Stupsk, Polen). Archäologisches Korrespondenzblatt 30, 335–352.
- Valoch, K. 1975: Eine endpalolithische Industrie von Přibice (Bez. Břeclav) in Südmähren. Časopis Moravského muzea (Vědy společenské) 60, 45–78.
- Veil, S. – Breest, K. – Caspers, G. 1995: Figurenfragmente an Bernstein vom Federmesser–Fundplatz Weitzsche bei Lüchow – Dannenberg (Niedersachsen). Archäologisches Korrespondenzblatt 25, 29–47.
- Veil, S. – Breest, K. 1997: La figuration animale en ambre du gisement Federmesser de Weitzsche, Basse–Saxe (Allemagne) et son context archéologique: le résultats de la fouille de 1996. Bulletin de la Société Préhistorique Française 94, 387–392.
- Vencl, S. 1995: Hostim. Magdalenian in Bohemia. Praha (Památky archeologické – Supplementum 4).
- Zápotocká, M. – Motyl, J. – Vencl, S. 1997: Nálezy kultury s keramikou vypíchanou z Prahy 5–Stodůlek. Archeologické rozhledy 49, 588–608 a 645.
- Züchner, Ch. 1986: Die Steinzeit in Oberfranken. In: Abels, B.–U. – Sage, W. – Züchner, Ch., Oberfranken in vor– und frühgeschichtlicher Zeit, Bayreuth, 23–67.

THE FIRST EVIDENCE OF MESOLITHIC „ARTISTIC“ ENDEAVOUR FROM BOHEMIA?

Surface survey at Site no. 3 at Putim (Písek district) recovered an assemblage of over 500 Mesolithic artefacts (in addition to sporadic finds from the Eneolithic and a clearly polycultural Bronze Age settlement). Within the Mesolithic artefact concentration a fragment of an amorphous rock pebble was collected (max. length 36.5 mm), on the flat and perfectly smooth side of which a palimpsest of straight and curved engravings of an unknown iconographic set were recognised. This publication is intended to draw attention to an inconspicuous relic type that has previously escaped notice. The second part of the article gives a brief overview of the main characteristics and products of Mesolithic „artistic“ endeavour in Europe.

Neolitické osídlení Chrudimska

The Neolithic settlement of the Chrudim region

Petr Květina

Studie se zabývá neolitickým sídelním vzorcem regionu Chrudimska. Důraz je kladen na polohu sídlišť a jejich vztah k přírodním podmínkám. V časovém rámci neolitických kultur bylo ve vybrané oblasti odlišeno několik sídelních komor vytvářejících se lineárně podél hlavních vodních toků. Zatímco v období staršího a středního neolitu se osídlení řídí shodnými pravidly, počínaje mladším neolitem sledujeme některé odlišnosti, které mohou být signálem změn ve společnosti.

neolit – Chrudimsko – sídelní vzor – přírodní podmínky

This study considers the Neolithic settlement pattern in the Chrudim region, with emphasis on the situation of settlements and their relationships to natural conditions. Within the temporal framework of Neolithic cultures, several settlement boxes were distinguished, linear along watercourses. While in the earlier and later Neolithic settlement was determined by certain rules, in the later Neolithic several differences are observable that may be indicative of social changes.

Neolithic – Chrudim region – settlement pattern – natural conditions

ÚVOD

Region „Chrudimsko“ chápeme v této práci na základě současného správního vymezení okresu Chrudim. Do severní a severozápadní části zasahuje jihovýchodní výběžek Polabské nížiny (Pardubická kotlina) a v této úrodné oblasti se také nachází většina známých pravěkých nalezišť. Právě tuto část okresu vymezují jako neolitickou „oblast Chrudim“ I. Pavlů a M. Zápotocká (1979, 284). Jižní, jihozápadní a jihovýchodní část regionu je tvořena Železnými horami a Žďárskými vrchy, převážně nevhodnými pro zemědělské osídlení. Chrudimsko proto náleží dvěma geomorfologicky zcela odlišným celkům, což by se mělo odrazit i na struktuře neolitického osídlení.

PRAMENNÁ ZÁKLADNA

Chrudimský region byl oblastí archeologických aktivit už od počátku zájmu o starožitnosti. Kromě fundovaných badatelů, jakými bezesporu byli J. L. Pič (1903a, 329–334; 1903b, 467–469), L. Šnajdr a L. Domečka (Šnajdr – Domečka 1903, 538), se zde prehistorickým památkám věnovala i řada regionálních vlastivědných pracovníků. I jejich práce (např. Hanus 1926; Jetmar – Prudič 1931; Šmíd 1935; Teplý 1938) mají pro současnou syntézu význam, neboť popsané nálezy mnohdy nejsou jinde evidovány (pro období neolitu jde především o kamennou broušenou industrii) a řada lokalit novější archeologickou informací postrádá.

Základní soupis regionální a starší vlastivědné literatury k danému regionu laskavě poskytl J. Kalferst, který se sběrem těchto údajů intenzivně zabývá. Stejná databáze sloužila za podklad i E. Neustup-

nému při zpracovávání nalezišť okresu Chrudim (*Neustupný 1996a*, 126). Chrudimsko také v tomto směru profituje z publikace archeologických sbírek Okresního muzea v Chrudimi, muzea v Chrásti a Skutči (*Frolík 1980; 1981b; 1982b; 1985; 1988; 1989*). Kromě položek ověřitelných v literatuře obsahuje databáze J. Kalfersta i 105 záznamů charakterizovaných jako dosud nepublikované nálezy. I ty byly do soupisu neolitických lokalit zahrnuty.

K lokalizaci archeologických nalezišť poznamenejme: použitá charakteristika přesnosti lokalizace jednotlivých archeologických lokalit je převzata z práce *J. Rulfa (1983, 48)*, protože se domníváme, že přesně vymezuje všechny možnosti, jak může být naleziště lokalizováno v literatuře. Větší část lokalit se podařilo zaměřit do západojižních souřadnic v základních mapách v měřítku 1 : 10 000 a platí to i pro všechny lokalizace původně určené číslem stavební či pozemkové parcely. Významná část lokalizací určených názvem trati, popř. jiným bližším určením (cihelna, pískovna apod.), byla rovněž převedena do souřadnicových koordinát. Naopak v případech určení polohy dnes velmi obtížně zjistitelné jsme lokalitu byli nuceni zařadit jako blíže neurčitelnou. Stejně tak i pokud byla definována pouze katastrem obce. V takových případech jsme lokalitu označili názvem katastrálního území s poznámkou, že se jedná o blíže nespecifikovanou polohu.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Geomorfologicky zasahuje území okresu Chrudim do dvou oblastí. Severní část se počítá k území České křídové tabule, respektive Chrudimské tabule, která je omezena na severu dnešním údolím Labe, na jihozápadě úpatím Železných hor a na východě a jihovýchodě svahy vracavského hřbetu. Povrch Chrudimské tabule se plynule sklání z 300 až 400 m n. m. na jihu (kde již lze sledovat náběh na Českomoravskou vysočinu) na 200–270 m n. m. v severní části. Tabule je tvořena převážně středoturonskými sedimenty, které jsou na kraji Železných hor lemovány souvrstvími spodního turonu a cenomanu a na severovýchodě přecházejí v uloženiny svrchního turonu až koniak (Demek a kol. 1965, 200–201). Jižní část okresu patří Českomoravské vrchovině, konkrétně Žďárské vrchovině, je charakteristická členitým reliéfem s poměrně příkrými svahy a úzkými hřbety, které spadají do hlubokých, ale široce rozvěvených údolí (*Demek a kol. 1965, 30*).

V podstatě celý okres Chrudim je odvodňován řekami Bylankou (tok 2. řádu) a zejména Chrudimkou (tok 2. řádu), které sledují přirozený svah území od JJZ k SSV a v oblasti Pardubic se vlévají do Labe. Výjimku tvoří jižní a jihozápadní hrana okresu, odkud je voda odváděna Doubravkou (tok 2. řádu) severozápadním směrem také do Labe. Tyto řeky rozčleňují povrch Chrudimské tabule na řadu strukturálních plošin, v nichž dolní toky Chrudimky, Olšinky a Loučné lemují terasové plošiny. V okolí Chrudimi a severozápadně odtud na západním okraji vracavského hřbetu se vyskytují též staropleistocenní terasy, které je např. i archeologická lokalita Pumberka (*Demek a kol. 1965, 201*).

Z hlediska klimatu je Chrudimsko charakterizováno jako teplé a mírně vlhké, což je pro většinu českého území typické. Průměrné roční teploty jsou 5–8 °C a vodní srážky se pohybují mezi 650–800 mm za rok. Pro vývoj půdy a vegetace je důležitý poměr mezi srážkami a teplotou území (tzv. Langův dešťový faktor), který má v oblasti Chrudimska hodnotu nižší než 80, což odpovídá zemědělsky velmi příznivým oblastem (*Válek 1964, 18–25*).

Z pedologického hlediska (viz obr. 5) je Chrudimská tabule pokryta ostrovy spraší a sprašových hlín (černozemě a hnědozemě), a to zejména v severní části okresu. Sprašové návěje dosahují největších mocností v oblasti severozápadně od Chrudimi v okolí Blata a Bylan a mezi Tuněchody, Hrochovým Týncem a Rosicemi (*Demek a kol. 1965, 201*). Chrudimsko patří do největší hnědozemní oblasti u nás (*Válek 1964, 65*). Z dalších nesprašových půd jsou zde méně zastoupeny rendziny a boroviny. V jižní části převládá podíl slabě a středně podzolovaných půd. Podél vodních toků jsou rozloženy nivní půdy.

Geologické podloží na severu a západě okresu Chrudim tvoří slínovce a vápnité jílovce, vápnité a písčité spongolity. Pro jih oblasti je příznačný výskyt biotických hrubě a středně zrnitých granitů s ostrůvky gaber a gabrodioritů. Směrem k východu přechází geologické podloží v droby, slepence a fylitické břidlice.

Podle geobotanické mapy ČSSR (*Mikyška a kol. 1968*) rozeznáváme na Chrudimsku osm celků. Mezi nejvíce rozšířené patří dubohabrové háje, což je převážně listnatý smíšený les, který je rozšířený hlavně v teplejších úrodných oblastech. Poměrně značně jsou zastoupeny i bikové bučiny. Skupina zahrnuje druhově chudé, acidofilní bučiny, převážně na neúrodných silikátových půdách. Třetí geobotanickou skupinou, kterou lze na Chrudimsku charakterizovat ještě jako majoritní, jsou acidofilní doubravy. Jedná se o doubravy s podrostem oligotrofních druhů na silikátových podkladech a na mělkých až hlubších půdách víceméně podzolovaných nebo parahnědozemních se špatným vodním režimem. Za zmínku ještě stojí, že se ve studované oblasti nacházejí minoritní skupiny květnatých bučin, luhů a olšin.

Z hlediska zachování archeologických nalezišť je důležitý fakt, že v současné době patří Chrudimsko k zemědělsky velice intenzivně využívaným oblastem a dochování většiny lokalit je špatné.

O přírodních poměrech panujících na Chrudimsku v době kamenné lze při současném stavu vědomostí uvést jen obecně platné charakteristiky. Období boreálu a atlantiku poznamenalo vzrůstající oteplování a větší počet srážek, jež měly za následek celkově příznivé klima. Krajinu pokrýval listnatý prales tvořený převážně duby, jilmly, lípami a jasany s lískou v podrostovém patře (*Opravil 1972*, 21–23; *Ložek 1977*, 333). Svahy údolí byly strmější a hlubší, protože dna údolí dosud nebyla tak velkou měrou zanesena oderodovanou půdou. Odlišné byly také nivy vodních toků, které zřejmě tvořil původní šterkopiskový povrch, a vzhledem k tomu, že postrádaly nános nivní půdy, pokrývala je pouze sporá vegetace a byly tudíž i snadněji průchozí (*Pavlu – Rulf 1996*, 123–124). Podmínky k zemědělství byly velmi příznivé, ale pro zakládání osad a polí bylo nutné krajinu přizpůsobovat, čímž se člověk začal hlouběji zapisovat do krajinné paměti.

METODA PRÁCE S DATY

Svým charakterem se problematika neolitického osídlení Chrudimska zdála být vhodná pro zpracování formou počítačové databáze. Základním metodickým krokem k jejímu vytvoření bylo pořízení soupisu neolitických lokalit okresu Chrudim (viz níže). Celkově bylo evidováno neolitické osídlení v 81 polohách v rámci 32 katastrů (obr. 1).

Neolitické osídlení Chrudimska, uváděny jsou počty lokalit

	lokality	polohy	sídlště	pohřby	neurčeno
LnK	18	31	11	2	20
VK	14	25	13	0	12
LgK	13	17	6	0	5
JK	1	1	1	1	0

Vysvětlivky: LnK – kultura lineární keramiky; VK – kultura vypíchané keramiky; LgK – lengyelská kultura, byly sem zařazeny i nálezy datované rámcově do mladšího neolitu; JK – jordanovská kultura; lokalita – obec či část obce; pohřby – z okresu Chrudim jsou uváděny nálezy pohřbů LnK ze dvou lokalit (Úhřetice, Vejvanovice) a z období jordanovské kultury z Úhřetic.

Další fází bylo upřesnění polohy místa nálezu nebo lokality v základních mapách o měřítku 1 : 10 000 s udáním mapových západových souřadnic. Vztah k říční síti byl zjišťován v mapách 1 : 5000. Osídlení jsme přiřazovali k vodním tokům podle jejich řádu (toky 1. řádu se vlévají do moře, 2. řádu do řek 1. řádu atd.). Vzdálenost od vodního toku byla měřena v metrech. A z těchto map byla také zjišťována expozice a sklon svahu. Sklon je počítán pomocí goniometrické funkce tg α . Odečítána také byla nadmořská výška (u nalezišť přesně nelokalizovaných pouze odhadem).

Pro potřeby analýzy přírodních podmínek bylo osídlení vyneseno do mapy východočeského kraje v měřítku 1 : 200 000. Zjištění přírodních podmínek jsme prováděli na mapách ve shodném měřítku (Geologická mapa ČSSR, Geobotanická mapa ČSSR, Půdy východních Čech). Protože určování přesné polohy lokalit v tak velkém měřítku není bezproblémové, bylo nevyhnutelné se v některých případech uchýlit k označení polohy „na pomezí“ dvou např. půdních typů. Sprašové podloží bylo zjišťováno podle druhu půdního pokryvu (obr. 5).

NEOLITICKÉ SÍDELNÍ OBLASTI NA CHRUDIMSKU

Za základní deskriptory vymezující a označující neolitické sídelní oblasti Chrudimska slouží vodní toky (obr. 1). Nejvýznamnější a nejhustší je osídlení na řece Chrudimce, což je tok 2. řádu, který se u Pardubic za hranicemi okresu Chrudim vlévá do Labe. Mapované osídlení leží zejména na horním toku, malá enkláva na toku středním. Osídlení se pouze v malé míře váže na přítoky Chrudimky. Celkem se na Chrudimce nachází 29 zjištěných archeologických lokalit neolitického stáří. V chrudimském regionu byl právě zde největší počet lokalit archeologicky prozkoumán (Chrudim, Úhřetice, Topol). V archeologickém materiálu je zastoupeno úplné spektrum východočeských neolitických kultur včetně kultury jordanovské.

Další sídelní oblast se rozkládá podél potoků Žejbro a Ležák, což jsou toky 4. řádu, které se vlévají do Novohradky. Celkem se zde nachází 20 archeologických lokalit, z toho 8 na Žejbru a 12 na Ležáku. Lokality byly většinou zjištěny prostřednictvím terénní prospekce. Zastoupeny jsou zde kultury s lineární i vypíchanou keramikou a kultura lengyelská.

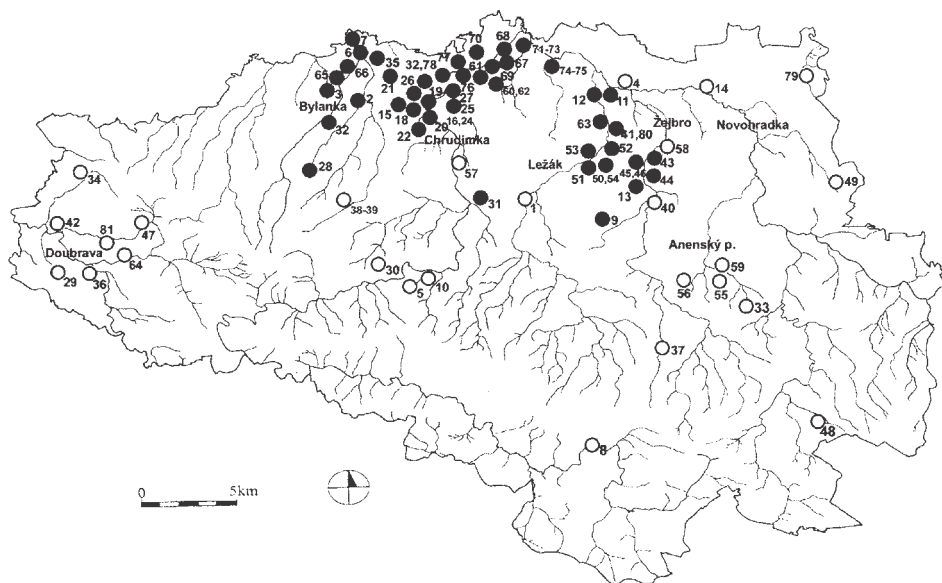
Osídlenou komorou je také povodí Bylanky (2. řád) a jejích přítoků, jako je Červený p., Skupický p., Markovický p. Je zde evidováno 8 lokalit, které byly taktéž zjištěny hlavně archeologickou terénní prospekci, zkoumána byla pouze lokalita Bylany 1. Povodí Bylanky bylo patrně osídleno zejména v období kultury s lineární keramikou, pouze ojedinělý nález kamenné industrie z Janovic a Mrákotína–Oflendy svědčí pro přítomnost mladších neolitických kultur.

Osídlenou oblastí bylo i povodí Doubravy (2. řád) a jejích přítoků, jako je Zlatý p., Lovětínský p. a několik bezejmenných potoků. Celkem jde o 7 lokalit. Protože se jedná výhradně o náhodné nálezy kamenné industrie, je místní osídlení datovatelné jen rámcově do neolitu (v jednom případě snad do kultury s lineární keramikou).

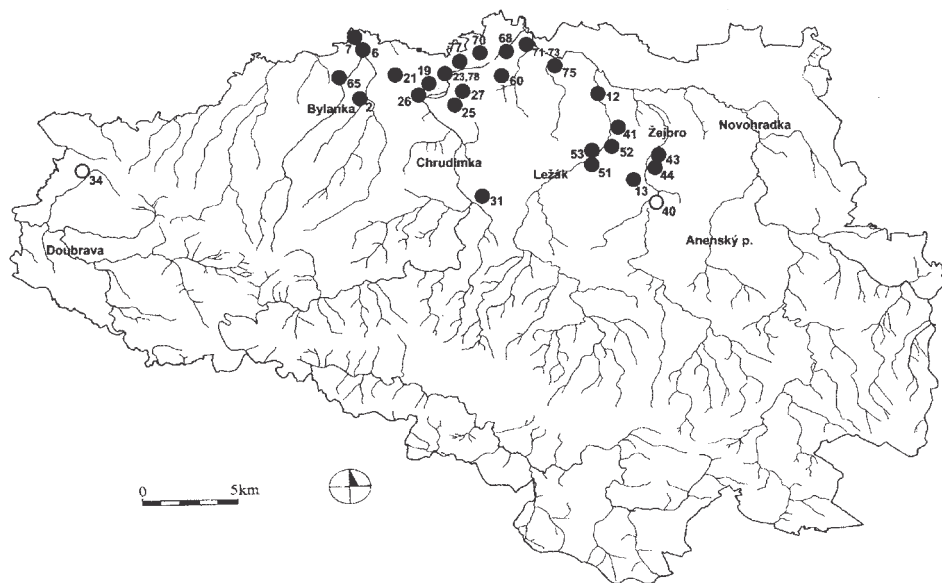
Kromě toho je patrně možné vyčlenit již zmíněné osídlení středního toku Chrudimky a horního toku Anenského potoka. Tyto nálezy jsou však jen obtížně přesněji datovatelné, neboť se z velké části jedná o ojedinělé nálezy kamenné industrie. Vlastní sídelní oblast netvoří povodí Novohradky, což lze vysvětlit tím, že se nejedná o sprásové území. Výjimkou je přítok Ježděnka, odkud je známo osídlení LnK.

Z dalších nesprásovaných oblastí Chrudimska pocházejí ojedinělé kamenné nástroje nalezené z velké části již v 19. století. Toto osídlení je obtížně datovatelné a vzhledem k charakteru nalezeného materiálu i problematicky interpretovatelné. I když to může být ovlivněno stavem výzkumu, nabízí se úvaha, že se může jednat o doklad neolitických výprav za surovinou do hornatých oblastí, ale stejně dobře může jít o nálezy přemístěné v mladších historických etapách (o některých z artefaktů by snad bylo možné uvažovat jako o hromových klínech). Zvláštní pozornost si zde zaslouží oblast Podoubraví, odkud pocházejí nálezy neolitické broušené industrie, ale bez dokladů keramiky. Protože se celá tato oblast svým ekosystémem odlišuje od „neolitické“ krajiny např. povodí Chrudimky, je zde možné hypoteticky uvažovat o přítomnosti postmezolitických lovecko–sběračských skupin, které existovaly paralelně s neolitickými zemědělci (*Pavlu 2000, 273–274*). Nálezy broušené industrie v Podoubraví by pak poukazovaly na vzájemné „obchodní“ kontakty obou populací.

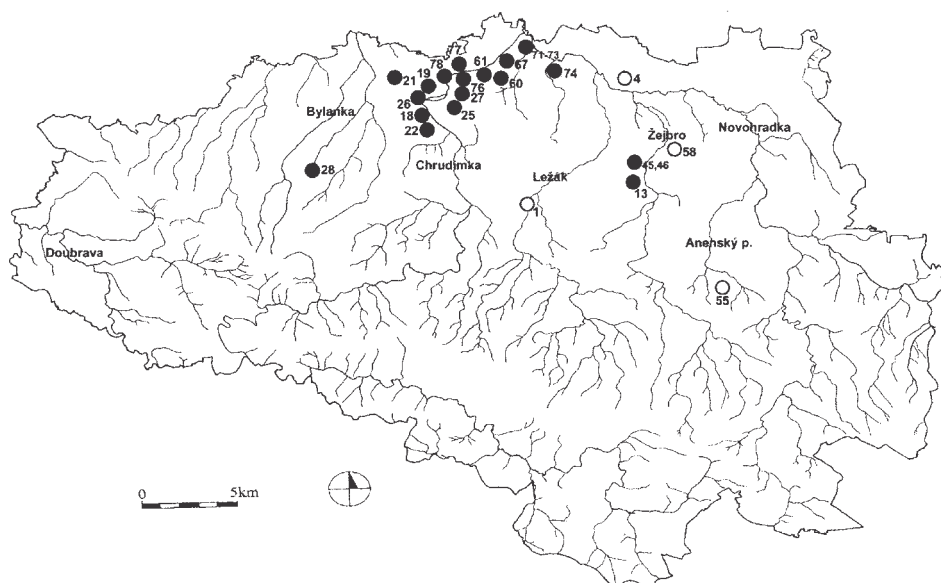
V období **kultury s lineární keramikou** zaujímal osídlené území největší rozsah a zabrány byly veškeré sprásové oblasti na Chrudimsku (obr. 2). Nejhustší sídelní aktivity

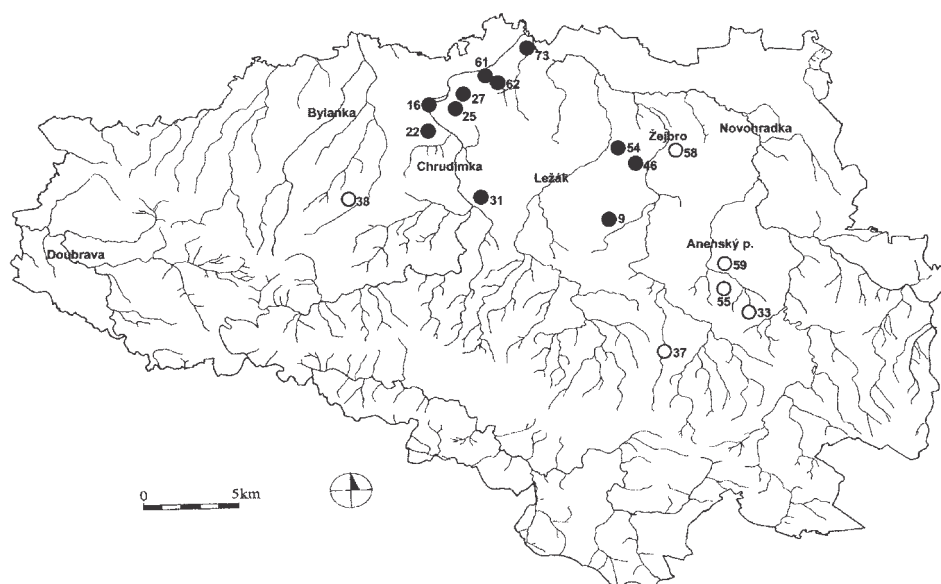
Obr. 1. Chrudimsko, osídlení v období neolitu, čísla lokalit odpovídají soupisu. ○ – lokalizováno pouze na katastr, ● – lokalizováno mapovými koordinátami. — Fig. 1. The Chrudim region: settlement in the Neolithic. Numbers correspond to those in the list. ○ – localised to cadastre only; ● – localised with map co-ordinates.

Obr. 2. Chrudimsko, osídlení v období LnK, čísla lokalit odpovídají soupisu. ○ – lokalizováno pouze na katastr, ● – lokalizováno mapovými koordinátami. — Fig. 2. The Chrudim region: settlement in the LnK period. Numbers correspond to those in the list. ○ – localised to cadastre only; ● – localised with map co-ordinates.

Obr. 3. Chrudimsko, osídlení v období Stk, čísla lokalit odpovídají soupisu. ○ – lokalizováno pouze na katastr, ● – lokalizováno mapovými koordinátami. — Fig. 3. The Chrudim region: settlement in the Stk period. Numbers correspond to those in the list. ○ – localised to cadastre only; ● – localised with map co-ordinates.

Obr. 4. Chrudimsko, osídlení v období lengyelské a jordanovské k., čísla lokalit odpovídají soupisu. ○ – lokalizováno pouze na katastr, ● – lokalizováno mapovými koordinátami. — Fig. 4. The Chrudim region: settlement in the Lengyel and Jordanow culture period. Numbers correspond to those in the list. ○ – localised to cadastre only; ● – localised with map co-ordinates.

sledujeme v sídelní oblasti povodí Chrudimky, kde se také nachází klíčová lokalita Úhřetice. Koncentrované bylo osídlení také v povodí Bylanky, Ležáku, Žejbra. Předpokládat můžeme osídlení i v povodí Doubravy, kde se nachází malý výběžek sprašové oblasti, byť odtud známe jen náhodný nález kamenné industrie (viz výše uvedená úvaha). V sídelní oblasti Chrudimky jsou také známy nálezy šáreckého stupně (Vencl 1963) a z Úhřetic pochází keramika s železovskými vlivy (Květina 2000).

Následující osídlení **kultury s vypíchanou keramikou** se váže na stejný prostor jako LnK. I zde ale sledujeme zmenšování osídlené plochy (obr. 3), což je, zdá se, trend platný pro celé Čechy (Rulf 1979, 180). Nejkoncentrovanější je osídlení v povodí Chrudimky, méně pak Žejbra. Velmi sporé jsou doklady osídlení v povodí Bylanky a Ležáku, zcela potom chybí pro Doubravu. Ojedinelý a problematický nález kamenné industrie VK je znám z nesprašové oblasti Anenského potoka.

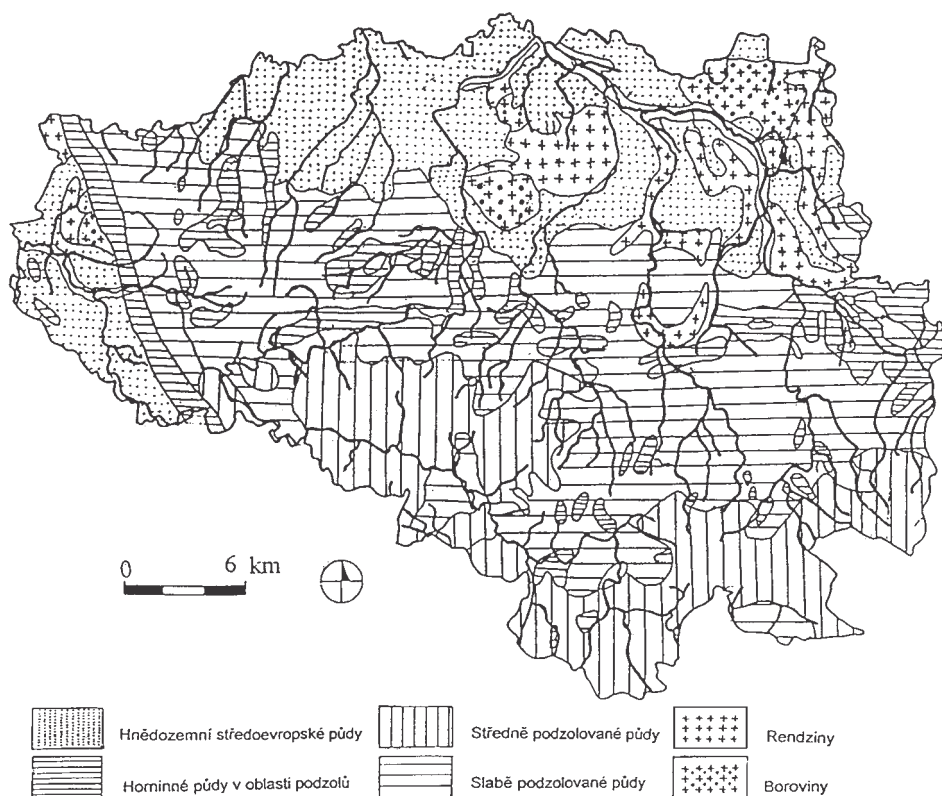
Charakter osídlení se mění v **období mladšího neolitu** a počátku eneolitu (obr. 4). Ale podobně jako J. Rulf (1983, 75), i my musíme konstatovat, že vzhledem k neúplné pramenné základně, nejisté i co do datování, je třeba zde uvedené závěry brát s rezervou. Osídlení ztrácí dřívější koncentrovanost a stává se rozptýleným. Tradiční zůstává sídelní oblast povodí Chrudimky. Zde se nachází i archeologicky zkoumané výšinné sídliště Topol a Chrudim–Pumberka. Z povodí Bylanky (Mrákotínský p.) je evidována jedna lokalita, stejně z oblasti Ležáku, z povodí Žejbra pak tři lokality. Na nesprašovém podloží oblasti Anenského potoka jsou známy ojedinelé nálezy kamenné industrie datované do mladšího neolitu. Zcela mimo doposud užívanou sídelní komoru stojí nález z Mrákotína v oblasti Českomoravské vysočiny, jde však o problematický ojedinelý výskyt kamenné industrie.

VZTAH OSÍDLENÍ K PŘÍRODNÍM PODMÍNKÁM

Předmětem výzkumu je zjištění vztahu neolitického osídlení k základním faktorům přírodního prostředí, jimiž rozumíme reliéf, geologické a pedologické podloží, vodní síť. Zmíněná kritéria budou sledována v rámci mezostruktury okresu Chrudim, kde se pokusíme naznačit vývoj neolitických sídelních trendů v závislosti na přírodních podmínkách.

Vztah k nadmořské výšce terénu. Nadmořská výška byla u všech lokalit zjišťována z map v měřítku 1 : 10 000. Přesnost určení je závislá na lokalizaci archeologického naleziště, která byla v některých případech problematická. Pro zřetelnější vymezení vazby na nadmořskou výšku terénu jsme použili intervaly sestavené J. Rulfem pro podobně pojatý výzkum Českobrodské tabule (Rulf 1983, 50). Protože některé lokality tyto vymezené intervaly přesahovaly, bylo třeba přidat k dosavadním čtyřem ještě pátý. Analýza tak probíhala v těchto zvolených intervalech: 160–200 m n. m., 201–250 m n. m., 251–300 m n. m., 301–350 m n. m., 351–450 m n. m.

Pro všechny neolitické kultury platí patrně záměrné osídlování terénu v intervalu 251–300 m n. m. V období kultury s lineární keramikou se osady nalézají v nižších nadmořských výškách než v obdobích mladších. Pro LnK je 300 m n. m. horní hranicí osídlení, ale pro pozdější kultury se výšková hranice posunuje až na hodnotu 430 m n. m. (VK) a 450 m n. m. (LgK). Tyto vysoké hodnoty patří však problematickým ojedinelým nalezům kamenné industrie a jejich význam pro posouzení charakteru osídlení není jednoznač-

Obr. 5. Chrudimsko, půdní typy. — Fig. 5. The Chrudim region: soil types.

ný. Přesto je prokazatelný trend využití výše položených míst zejména v mladším neolitu, což může svědčit pro počátek existence nezemědělských osad.

Vztah ke svažitosti terénu. Toto kritérium bylo možné použít pouze u přesně lokalizovaných nalezišť, a to vypočtením z vrstevnic v mapách 1 : 10 000 pomocí funkce $\text{tg } \alpha$.

V celém období neolitu je prokazatelná snaha osídlit mírně svažité terén, méně potom plošiny a temena svahů. Ve většině příkladů se naleziště nacházejí na svazích se sklonem 1,2–1,7°.

Vztah k expozici svahu. Expozice byla odečítána z map v měřítku 1 : 10 000. Z grafu je možné vyčíst, že pro období staršího a středního neolitu se osídlení váže na svahy jv., sv. nebo v. sklonu. V kultuře s lineární keramikou byla také zaznamenána naleziště ležící přímo v inundačním prostoru. V období mladšího neolitu a počátku eneolitu zřejmě expozice svahu nehrála klíčovou roli a osídlení se rozmísťuje rovnoměrně s mírnou tendencí k sv. a sz. svahům. S jistou rezervou by se dalo uvažovat o vzniku a rostoucím počtu sídlišť nezemědělského charakteru.

Vztah k říční síti. Na území Chrudimska se osídlení váže na celou škálu toků od 2. do 5. řádu. Z grafu 4 vyplývá jednoznačná tendence umísťovat sídliště k tokům vyšších řá-

dů po celé neolitické období. Na rozdíl od J. Rulfa nesledujeme eneolitické tendence (v našem případě jordanovská kultura) k přechodu osídlení k tokům nižších řádů (*Rulf 1983*, 58). Výkyv grafu směrem k tokům 4. řádu je způsoben sídelními oblastmi Žejbra a Ležáku. Je třeba poznamenat, že v případě chrudimské oblasti je osídlení závislé zejména na sprašovém podloží, hledisko řádu vodních toků bylo patrně druhotné.

Vzdálenost od vodního toku. Vzdálenosti od vodoteče byly u jednotlivých nalezišť odečítány z map v měřítku 1 : 10 000. Je zřejmé, že při použití novodobých map muselo nutně dojít ke zkreslení, ale možnosti nám zatím nedovolují údaje korigovat, a pro základní orientaci získané hodnoty postačují.

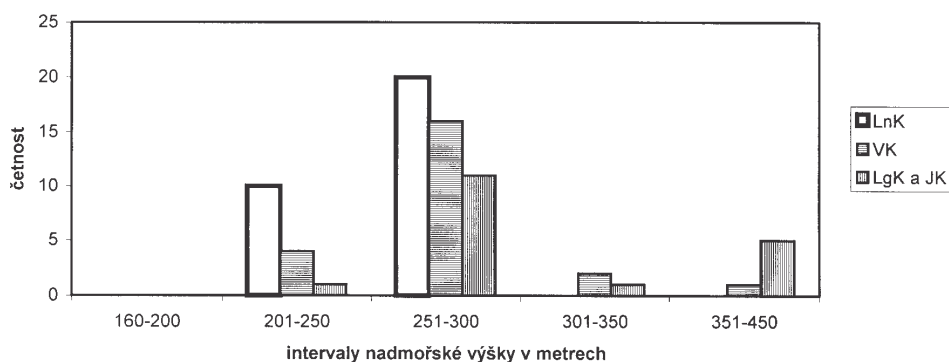
Největší počet neolitických lokalit leží ve vzdálenosti do 500 m od vodního toku (pro LnK je to přes 80 %, pro VK 60 % a pro mladší neolit 50 %), což je ve shodě se zjištěním J. Rulfa (*1983*, 60–61). Domníváme se, že lokality vzdálené více než 1000 m od současného vodního toku mohly využívat dnes již neexistující vodoteče, zvláště uvážíme-li, že v neolitu bylo klima podstatně vlhčí než dnes – někteří autoři uvádějí až o 60–70 % více srážek než v současnosti (*Ložek 1977*).

Vztah k půdním typům a sprašovému substrátu. Už před počátkem neolitu byly u nás konstituovány základní druhy půd (*Rulf 1981*, 126–127), proto bylo při analýze použito současných pedologických map v měřítku 1 : 200 000 (obr. 5). Jedná se o mapy velkých měřítek, a tak jsme k vynesení lokalit použili shodně s metodickým postupem J. Rulfa okruh o poloměru 1 km se středem v místě nálezu (*Rulf 1983*, 61). Výsledky analýzy jsme shrnuli do grafu, kde „b“ značí boroviny; „h“ značí hnědozemní středoevropské půdy; „r“ znamená rendziny; „sp“ označuje slabě podzolované půdy; „p“ jsou podzolované půdy.

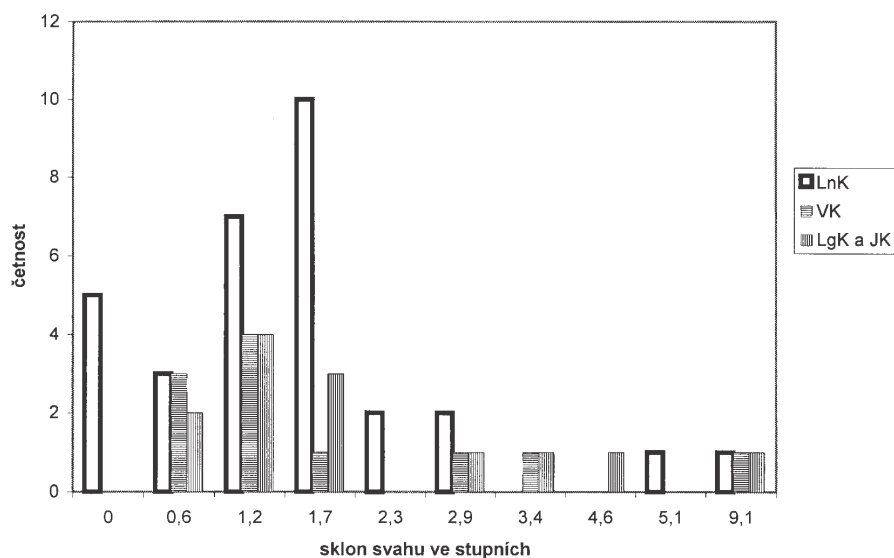
Pro období staršího a středního neolitu platí vysoká závislost na hnědozemích, která pro LnK i VK převyšuje 80 %. Shodný procentuální podíl má i zastoupení sprašového substrátu ve sledované oblasti. Vazba na hnědozemní půdy bývá vysvětlována jejich „lepším hospodařením s vláhou, vyšším stupněm zalesnění a horší obrobiteľností“ (*Rulf 1983*, 79), což jsou výhodné podmínky pro žárové zemědělství. S nástupem mladšího neolitu a počátkem eneolitu sledujeme nižší preferenci hnědozemních půd i sprašového substrátu (43 %). Je to možné vysvětlit jak diferenciací osad, tak i zaváděním nového způsobu obdělávání půdy.

PŘÍRODNÍ PODMÍNKY OSÍDLENÍ – SOUHRN

Osídlení **kultury s lineární keramikou** zaujímá nejrozsáhlejší území z celého neolitického období (i eneolitického – podle *Rulf 1983*, 75). Ve sledované oblasti Chrudimska jsou sídliště rozšířená podél vodních toků Chrudimky, Bylanky, Žejbra, Ležáku a pravděpodobně i Doubravy, což jsou vodoteče 2. až 4. řádu. Blízkost vody byla pro neolitické populace klíčovým prvkem a většina sídlišť se nachází ve vzdálenosti do 500 m od ní. Jednotlivá povodí tvoří sídelní oblasti (obr. 2), které jsou však jednoznačně podmíněny přítomností sprašového substrátu a hnědozemních půd (přes 80 % lokalit). Sídliště LnK vytvářejí skupení o různém počtu lokalit, ale při současném stavu bádání není možné analyzovat, do jaké míry byla tato sídliště navzájem současná. Při osídlení byly preferovány mírné svahy s jv., sv. nebo v. orientací. Nadmořská výška sídlišť se nejčastěji pohybuje v intervalu 251–300 m n. m. a výjimkou nejsou níže položené lokality. Naopak vyšší poloha sídlišť je

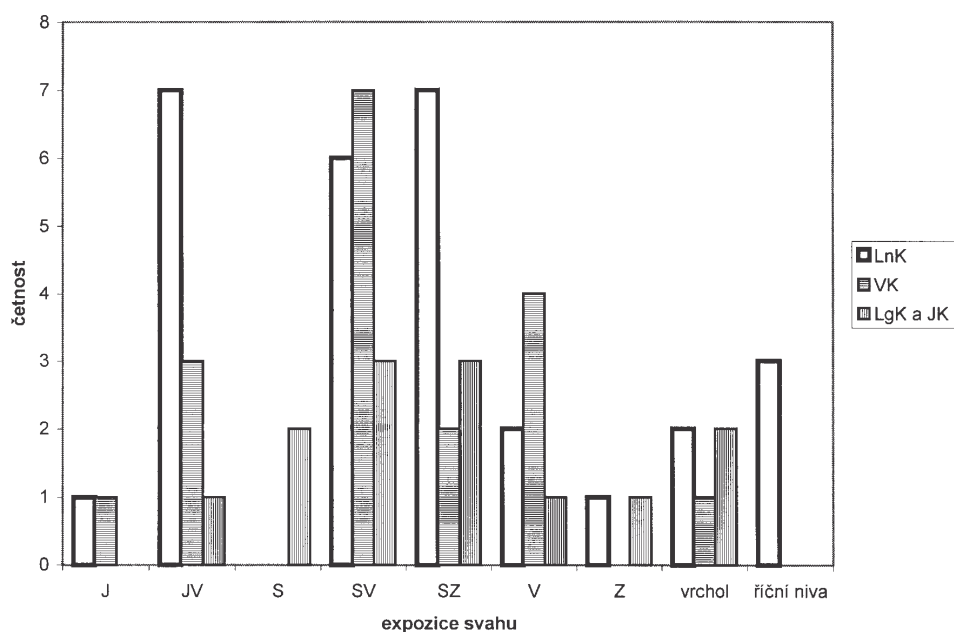
Graf 1. Vztah neolitického osídlení k intervalům nadmořské výšky. — Graph 1. The relationship of Neolithic settlement to contour intervals.

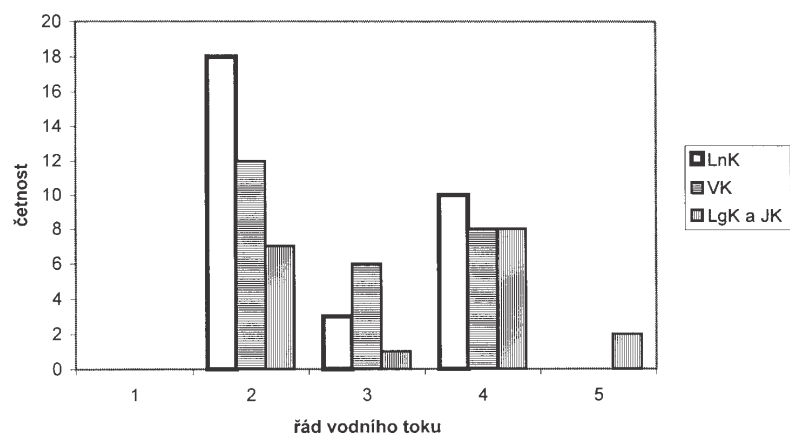
Graf 2. Vztah neolitického osídlení ke svažitosti terénu. — Graph 2. The relationship of Neolithic settlement to slope relief.

pro kulturu s lineární keramikou netypická. Geologické podloží sídlišť kultury s lineární keramikou na Chrudimsku tvoří nejčastěji horniny středního turonu (slínovce, zčásti spongilitické, slinité, vápnité a křemité spongility, prachovce a pískovce) a svrchní turon – coniak (slínovce a vápnité jílovce). Z recentních geobotanických oblastí se jedná o luhy a olšiny a dubohabrové háje.

Osídlení **kultury s vypíchanou keramikou** se v podstatě váže na předchozí osídlenou oblast (obr. 3). Spolu s J. Rulfem můžeme potvrdit začínající, avšak ne zcela zřetelné tendence charakteristické pro osídlení eneolitické, např. umístění některých sídlišť do vyšších poloh (Rulf 1983, 74). Jinak platí vše, co bylo uvedeno pro LnK.

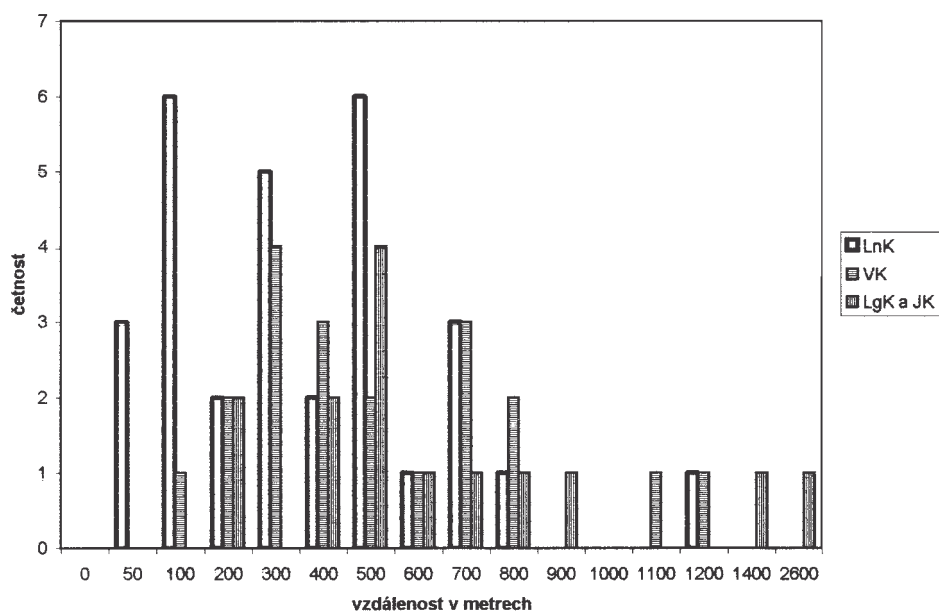

Graf 3. Vztah neolitického osídlení k expoziční svahu. — Graph 3. The relationship of Neolithic settlement to slope exposure.

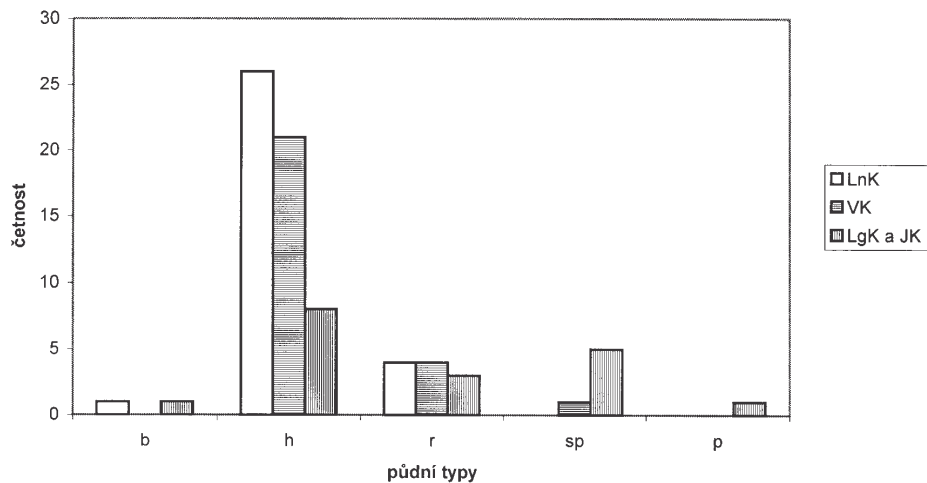

Graf 4. Vazba neolitického osídlení na řád vodního toku. — Graph 4. The relationship of Neolithic settlement to watersource class.

Použitá pramenná základna **mladšího neolitu a počátku eneolitu** regionu Chrudimska je patrně nejméně úplná a postižená vysokým podílem nepřesností. Proto bude v budoucnu nutno analýzu tohoto období revidovat (totéž konstatoval i J. Rulf pro oblast Českokobrodské tabule; *Rulf 1983, 75–76*). Zejména nálezový fond jordanovské kultury je nedostatečný.

Graf 5. Vzdálenost neolitických sídlišť od vodoteče. — Graph 5. The distance of Neolithic settlements from watercourses.

Graf 6. Vztah neolitického osídlení k půdnímu pokryvu. — Graph 6. The relationship of Neolithic settlement to soil cover.

Osídlená oblast zkoumaného regionu se v období mladšího neolitu podstatně zmenšila (obr. 4). Výrazněji zůstalo osídlené povodí Chrudimky a snad i Žejbra. Naopak se objevují lokality (převážně však pouze ojedinělé nálezy kamenné industrie) ve vyšších polohách v povodí Anenského potoka, ale oproti výzkumu Českobrodské tabule nezaznamenáváme

zlom ve smyslu osídlování nových katastrů. Také expozice svahu přestává hrát roli. Sledované trendy využití výše položených míst a nepreferování výhodných svahů mohou svědčit pro diferenciaci osad ve smyslu počátku existence nezemědělského osídlení. S nástupem mladšího neolitu a počátkem eneolitu také sledujeme nižší preferenci hnědozemních půd i sprašového substrátu (43 %). Je to možné vysvětlit jak již uvedenou diferenciací osad, tak i zaváděním nového způsobu obdělávání půdy. Úzká vazba na vodní toky zůstává.

ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY A DISKUSE

Pokusili jsme se ve sledované rovině mezostruktury odhalit některé zákonitosti sídelního vzorce neolitické krajiny Chrudimska.¹ Je nepochybné, že přírodní prostředí hrálo v tomto ohledu klíčovou roli, což se také naším výzkumem podařilo prokázat. Rovněž však není možné pominout archeologicky nepostižitelné faktory roviny sociální a sakrální, které utvářely neolitický sídelní systém (*Flannery 1976*, 162–163; *Neustupný 1995*).

Zamysleme se nad možnými vztahy mezi osadami v rámci jedné sídelní oblasti i mezi sídelními katastry navzájem. Polští badatelé se domnívají, že se jednotlivé osady v určité vymezené oblasti dané zejména vazbou na konkrétní vodní tok sdružovaly do skupin tří až devíti sídlišť (*Kruk – Milisauskas 1999*, 288). Je možné, že tato uskupení jsou prostorovým odrazem vzájemně kooperujících sociálních jednotek. Na jakém základě se osady spojovaly do sídelních *clusterů*, se můžeme pouze dohadovat. Je však pravděpodobné, že zde vedoucí roli nehrály faktory ekonomické či politické, ale spíše descendenční. V předhistorických společnostech se takovéto vazby utvářely na základě existence společného předka (faktického i mytického). Přijmeme-li uznávanou hypotézu o rodovém zřízení v jednotlivých osadách, pak by sídelní *cluster* mohl představovat území populací spřízněných klanově (tj. v mytické rovině a vyznávajících tak společného totemického předka).

Otázka hierarchické či organizační struktury v neolitu je předmětem nemalých diskusí. Někteří badatelé soudí, že ve starším neolitu osady nenesou znaky nějakého mocenského členění (*Kruk – Milisauskas 1999*, 288), jiní podtrhují význam ohrazených osad a hledají v něm doklad vyšší důležitosti a statutu dané osady (*Whittle 1992*, 89). Předpokládá se, že z jedné mateřské vesnice s dlouhodobější historií osídlení se postupně štěpila další dceřiná sídliště, která společně vytvářela jakousi regionální síť (*Flannery 1976*, 162). V časném formativním období Mezoameriky, které je kulturně srovnatelné s evropským neolitem, se z tohoto systému odvozovala i přirozená hierarchie osídlení s vedoucí rolí mateřské osady. V následujícím období se potom na tomto základě utvářela administrativní hierarchie s regionálním centrem jako ceremoniálním i organizačním střediskem obklopeným zemědělským zázemím. Podobně mohl vývoj směřovat i v období mladšího neolitu u nás, kdy pro existenci ekonomicko–kultovních center svědčí budování rondelů. Na rozdíl od vývoje mezoamerického i předoasijského, kde se oblastní chrámová střediska stá-

¹ Sídelní vzor je obrazec, který je v rámci osídlení dodržován a je patrný v rámci nějakého mikroregionu. Je možné ho empiricky odvodit ze zjištění získaných výzkumem, jako je počet lokalit a jejich velikost, měření vzájemných vzdáleností lokalit, vazba na environment apod. Jinou kategorií je sídelní systém, což je formát osídlení se silnou vazbou na sociální a religiozní charakter populace. Sídelní systém je archeologicky těžko zjištělný, ale lze ho s určitou pravděpodobností modelovat (*Flannery 1976*, 162–163).

vala základem pro vytvoření hlubší sídelní organizace, však vývoj ve střední Evropě stagnoval. I. Pavlů se domnívá, že takovýto společenský vývoj směřující k integraci byl zde nějakým způsobem přerušen nebo zastaven a sídelní systém „zamrzl“ na dlouhou dobu na úrovni menších regionálních okruhů (*Pavlů – Rulř – Zápotocká 1995, 97*).

Paralelně s vývojem hierarchie neolitických sídlišř se utvářela i sociální stratifikace jejich obyvatel. Existence výše postavených jedinců bývá spojována s výměnným cyklem prestižních předmětů, jako jsou např. mušle spondylus nebo obsidiánová industrie (*Kruk – Milisauskas 1999, 299–301*; k etnografickým paralelám např. *Kottak 1991, 170*). Tyto dálkové kontakty jsou doloženy i v chrudimském regionu (*Pavlů – Vokolek 1996, 53*), kde konkrétním příkladem může být obsidiánový ústřep pocházející ze sídliště kultury s lineární keramikou v Úhřeticích (obj. 45 – k tomu *Květina 2000*). Ten a další podobné „exotické“ předměty mohly být přinášeny ke zvýšení prestiže charismatického vůdce, tzv. Big Mana, jenž byl společností dobrovolně uznáván jako předák komunity (o existenci takovéto instituce v období LnK uvažuje *I. Pavlů 2000*). Jeho pozice se utvářela v závislosti na osobních kritériích, jakými je věk, pohlaví, dovednosti, předkové, ale také na postavení celé vesnice, kterou obýval.

SOUPIS NEOLITICKÝCH LOKALIT OKRESU CHRUDIM

Poznámka: katastry obcí určovány podle Statistického lexikonu obcí ČSSR 1982, díl 1, a 2., Praha 1984.

Legenda: obec – název obce; katastr – katastr obce; souř. – souřadnice v základní mapě 1 : 10 000 měřené v milimetrech od západní a jižní sekční čáry mapy; parc. č. – parcelní číslo; čp. – číslo popisné; sllok. – slovní lokalizace; datace – nejužší možné chronologické zařazení; typ nal. – typ naleziště (sídliště, výšinné sídliště, pohřeb, objekty...); okolnosti – okolnosti nabytí (sběr, záchranný výzkum, terénní průzkum, náhodný nález...); charnal. – charakter nálezu (střepy, kosti, mazanice, BI, ŠI...); ulož. – místo uložení; přířč. – přírůstkové číslo; kartč. – kartotéční číslo, inventární číslo; literatura. *Čísła lokalit v soupisu odpovídají číslům v mapách (obr. 1–4).*

1. nal.: BÍTŮVANY bez bliž. lokal., obec: Bítovany, katastr: Zaječice, souř.: není známo, datace: VK, charnal.: jde o 6 kusů BI, ulož. Chrudim, kartč.: A29–34, literatura: *Frolík 1980: 12*.
2. nal.: BYLANY 1(4), obec: Bylany, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–12; 120 Z, 73 J, parc. č. 377/1; 378/1; 381/1; 382, sllok.: návrší na levé straně křižovatky silnice Chrudim – Čáslav a železnice, datace: LnK, typ nal.: sídliště, okol.: záchranný výzkum 1981, sběr 1985 Frolík, Kalferst, Sigl, charnal.: naruš. objekty a sídlišřní vrstva (výzkum), střepy, ŠI (sběr), ulož.: K MVČ, přířč.: 44/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1982: 9. Sigl – Vokolek 1986: 8*.
3. nal.: BYLANY 2, obec: Bylany, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–12; 5 Z, 160 J, sllok.: cihelna na „Záhoří“, datace: neolit?, typ nal.: objekty, literatura: *Hanus 1926: 4–5*.
4. nal.: ČANKOVICE bez bliž. lokal., obec: Čankovice, katastr: Čankovice, souř.: není známo, datace: VK, charnal.: černý hlazený sekeromlat, ulož.: Chrudim, kartč.: A446, literatura: *Frolík 1980: 13*.
5. nal.: ČESKÉ LHOTICE bez bliž. lokal., obec: České Lhotice, katastr: České Lhotice, souř.: není známo, datace: neolit, charnal.: polovina kamen. mlatu, literatura: *Frolík 1980: 20*.
6. nal.: DŘENICE 2 (2;5), obec: Dřenice, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–12; 169 Z, 364 J; 182 Z, 374 J; 191 Z, 364 J; 181 Z, 355 J, parc. č.: 133/1; 134; 139; 140; 141; 142 + kat. území Medlešice 228/1; 229, datace: LnK, okol.: sběr 1985, charnal.: střepy, kamen. otloukač, mazanice, ulož.: K MVČ, přířč.: 66/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1987: 100*.
7. nal.: DŘENICE 1, obec: Dřenice, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–07; 85 Z, 97 J; 95 Z, 106 J; 125 Z, 73 J; 110 Z, 56 J, parc. č.: 252; 256, datace: LnK, šár. typ, okol.: sběr 1958 (Vokolek), 1985, charnal.: střepy LnK + 38 šáreckých střepů, 31 ks porcelanitové industrie, ulož.: K MVČ, přířč.: 66, 67, 68/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1987: 100. Vencl 1963: 22–23. Vokolek – Vencl 1961: 467*.
8. nal.: HLINSKO bez bliž. lokal., obec.: Hlinsko, katastr: Hlinsko, souř.: není známo, datace: neolit, charnal.: kamený mlat, literatura: *Finberka 1903: 82–83*.
9. nal.: HORKA 1, obec: Horka, katastr: Horka, souř.: ZM10: 13–42–24; 407 Z, 110 J, sllok.: v Horce na kopci u kapličky, datace: LgK, neolit, charnal.: střep pocházející z mísy na nožce a jiný střep, ulož.: Chrudim, kartč.: A 319, A 321, literatura: *Frolík 1989: 31*.

10. nal.: HRADIŠTĚ bez bliž. lokal., obec: Hradiště, katastr: České Lhotice, souř.: není známo, datace: neolit?, charn.: polovina kamenného mlátu, kartč.: A1481, literatura: *Frolík 1980*: 20.
11. nal.: HROCHŮV TÝNEC 1(3), obec: Hrochův Týnec, katastr: Hrochův Týnec, souř.: ZM10: 13–42–14; 421 Z, 90 J, parc. č.: 941, datace: neolit, okol.: sběr Frolík, Kalferst, Vokolek, sběr 1985, charn.: střepey, mazanice, ulož.: K MVČ, přířč.: 40/85, literatura: *Vokolek 1987a*: 145. *Sigl – Vokolek 1986*: 12.
12. nal.: HROCHŮV TÝNEC 2(4A), obec: Hrochův Týnec, katastr: Hrochův Týnec, souř.: ZM10: 13–42–14; 367 Z, 92 J, parc. č.: 33; 899; 909, datace: LnK, neolit, okol.: sběr 1985, sběr Sigl a Vávra, charn.: střepey, ulož.: K MVČ, přířč.: 42/85, 43/85, literatura: *Drábek 1915*: 106. *Sigl – Vokolek 1986*: 13. *Sigl 1987a*: 145. Nepublikované nálezy.
13. nal.: CHRAST 1, obec: Chrast, katastr: Chrast, souř.: ZM10: 13–42–25; 105 Z, 345 J, parc. č.: 890/10, 909/1, sllok.: pole u křižovatky silnic u hřbitova, na obou stranách silnice od Chrásti k Rosicům, nad levým tokem potoka Žejbra, datace: LnK, VK, šár. typ, typ nál.: sídliště, okol.: výzkum J. L. Piče 1902, záchranný výzkum 1976, sběr 1979, charn.: J. L. Pič zkoumal asi 10 kultur. jam, při dalších průzkumech nalezeny střepey a silicovitý úštěp, ulož.: M Chrudim, kartč.: A1815; A1816–1817; A1818, literatura: *Pič 1903a*. *Frolík 1980*: 22. *Šmíd 1935*: 11. *Venci 1963*: 23–24. *Sigl – Vokolek 1977*: 10. *Hanus 1926*: 4–5, 13–16.
14. nal.: CHROUSTOVICE bez bliž. lokal., obec: Chrast, katastr: Chroustovice, souř.: není známo, sllok.: na poli „Vrančí“ a na poli „Obůrce“, „Kutlín“, datace: neolit?, okol.: vyorávka 1923 a 1924, charn.: 2 kusy ŠI a kamenný mlát, literatura: *Jetmar – Prudič 1931*: 207.
15. nal.: CHRUDIM 42, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 360 Z, 50 J, sllok.: „Na Skřivánkách“, datace: neolit?, charn.: otloukač d 153 š 54 v 35, ulož.: M Chrudim, kartč.: A442, literatura: *Frolík 1981b*: 20.
16. nal.: CHRUDIM – ŠIROKÁ ul., obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 472 Z, 67 J, sllok.: Chrudim – Široká ulice, Štěpánkova ulice, datace: LgK, typ nál.: sídliště, okol.: záchranný výzkum 1986, charn.: střepey, lastura, mazanice, kamenný brousek, ulož.: K MVČ, přířč.: 180–207/86, literatura: *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 9.
17. nal.: CHRUDIM 32, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 455 Z, 41 J, sllok.: Husova ulice, datace: LnK, typ nál.: sídliště, okol.: záchranný výzkum, charn.: sídliště LnK, ulož.: ARÚ AV ČR Praha, literatura: Nepublikované nálezy.
18. nal.: CHRUDIM 25, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 412 Z, 44 J, parc. č.: 1195; 1208/1, sllok.: zjištěno při rozšiřování Olbrachtovy ulice, datace: VK, typ nál.: sídliště, okol.: záchranný výzkum 1985, charn.: objekty č. 4 a č. 5, pokračování sídliště zjištěného při rozšiřování Olbrachtovy ul., ulož.: K MVČ, přířč.: 122–126/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1986*: 13.
19. nal.: CHRUDIM 45, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 24 Z, 150 J; 31 Z, 145 J; 25 Z, 140 J; 19 Z, 145 J, parc. č.: 749, sllok.: pole nad železniční zastávkou Chrudim – město, datace: LnK, VK, typ nál.: sídliště, okol.: sběr 1979, charn.: sídliště LnK a VK (střepey, BI), ulož.: K MVČ, přířč.: 32/79, literatura: *Sigl – Vokolek 1980*: 2. *Vokolek 1982a*: 115. Nepublikované nálezy.
20. nal.: CHRUDIM 37, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 455 J, 11 J, sllok.: staveniště bloku vymezené Fibichovou ul. a třídou Čs. armády, datace: neolit, okol.: průzkum terénní 1976, charn.: střepey, ulož.: K MVČ, přířč.: 101/76, literatura: *Sigl – Vokolek 1977*: 3–11. *Sigl 1981*: 142.
21. nal.: CHRUDIM 46, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 319 Z, 233 J, sllok.: strážní domek u trati Medlešice – Chrudim, za Transportou, datace: LnK, VK, okol.: vyorávka, charn.: střepey, bombovitá nádoba, sekera d 147 š 38 v 69, ulož.: M Chrudim, kartč.: A1569 – A1591, A1592, A1593, literatura: *Frolík 1981b*: 22.
22. nal.: CHRUDIM 1, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–17; 453 Z, 345 J; 460 Z, 334 J; 446 Z, 320 J; 440 Z, 333 J, parc. č.: 1445; 1444/1; 1142; 1142/1, sllok.: pole J od kostela sv. Kříže; cihelna na J okraji města u kostela sv. Kříže; u sv. Kříže, datace: VK, LgK, typ nál.: sídliště, okol.: záchranný výzkum 1955–57; sběr 1977 a 1979, charn.: sídliště – buď konec fáze VK nebo st. LgK (nebo oboje), objekty: střepey, přeslen, zlomek BI, vývrtek, břidlicová hladička, zlomek pískovcového brousku, ŠI, mazanice, uhlíky, zvířecí kosti, ulož.: K MVČ, přířč.: 44/84, literatura: *Frolík 1981a*: 142. *Frolík 1982a*: 115. *Hanus 1926*: 6. *Justová 1968*: 76. *Vávra – Vokolek 1981*: 241–257. Nepublikované nálezy.
23. nal.: CHRUDIM 19, 20, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 83 Z, 243 J; 89 od Z, 237 J; 82 Z, 233 J; 78 Z, 239 J, parc. č.: 648; 590; 594/1; 594/2; 593/1; 596, 645/2; 2998, sllok.: poloha Májov, pole S od města po pravé straně silnice Chrudim – Tuněchody, při silnici k Vestci, datace: LnK, okol.: sběr 1974 a 1986, charn.: střepey, drtídko, ŠI, zlomky kamen nástrojů, ulož.: K MVČ, literatura: *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 9. *Vokolek 1977b*: 68. *Vokolek – Sigl 1975*: 16.
24. nal.: CHRUDIM – RESSLOVO nám., obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 7 Z, 60 J, sllok.: Chrudim – Resslerovo nám., u děkanského chrámu Nanebevzetí Panny, datace: neolit, charn.: zlomek sekery d 64 š 48 v 23, ulož.: M Chrudim, kartč.: A51, literatura: *Hanus 1926*: 6. *Frolík 1981b*: 15.
25. nal.: CHRUDIM 14, 15, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 109 Z, 57 J; 118 Z, 49 J; 122 Z, 43 J, parc. č. 2364/4; 2364/1; 2343/1, sllok.: stavba nového sídliště a silnice při Topolské ulici, pole pod J svahem Pumberk, SZ roh parcel, datace: LnK, VK, LgK, typ nál.: sídliště, okol.: sběr 1979, sběr 1985 a 1986; záchranný výzkum 1986, charn.: střepey, zvíř. kosti, mazanice, ŠI, kamen brousky, zl. drtídko, ulož.: M Chrudim, K MVČ, přířč.: 85/81, 19–22/87,

- 116–130/86, 9/87, 10/87, kartč.: A3167, A3111–A3147, A3152, A3153, literatura: *Frolík 1981b*: 36–37. *Frolík 1982a*: 115. *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 10. *Sigl – Vokolek 1980*: 1–3. *Čurda 1988*: 51–55. Nepublikované nálezy.
26. nal.: CHRUDIM 21, obec: Chrudim, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–12; 420 Z, 87 J, sllok.: u továrny Wiesner, dnes Transporta Chrudim, datace: LnK, VK, charnal.: střepey, zrnotěrka, sekeromlat d 345 š 102 v 60, ulož.: M Chrudim, kartč.: A3167, A389, A387, A47, A 388, A1533, A1535, A1531–532, literatura: *Frolík 1981b*: 20, 16. *Domečka 1929*: 4.
27. nal.: CHRUDIM 17, 18, 55. TOPOL 9. CHRUDIM – PUMBERKA, obec: Chrudim Pumberka, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 166 Z, 82 J; 170 Z, 89 J; 168 Z, 81 J; 160 Z, 82 J; 165 Z, 96 J; parc. č.: 2438, 2451/1, 2459, 2461/1, 2461/2, 2463, 2441/3, 86/1–2, 98, sllok.: návrší Pumberka SV od Chrudimi, Veselého cihelna, „Švédské šance“, u cihelny nad Sřtelnicí v „Malecku“, bývalá pískovna k. ú. Chrudim, datace: LnK, VK, LgK, typ nál.: výšinné sídliště, okol.: výzkum M. Lüßner 1858, výzkum 1985–1986, sběry, charnal.: zachycen lengyelský příkop + nestratifikované artefakty (střepey, BI, mazanice, drtídló), ulož.: M Chrudim, KMVČ, přířč.: 27/87, kartč.: A50, A419, A27, A26, literatura: *Vokolek 1986*: 50–55. *Frolík 1981b*: 15, 20. *Hanus 1926*: 6. *Sigl – Vokolek 1989*: 161. *Domečka 1929*: 4. *Vokolek 1989a*: 472. *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 22. *Vokolek – Sigl – Boček 1989*: 161. Nepublikované nálezy.
28. nal.: JANOVICE 1, obec: Janovice, katastr: Morašice, souř.: ZM10: 13–42–16; 415 Z, 56 J, parc. č. 200, sllok.: pole východně od obce, datace: VK, okol.: dar J. Cibulka 1983, charnal.: vřtaný kamenný sekeromlat, ulož.: KMVČ, přířč.: 175/84, literatura: *Kalferst 1987*: 163.
29. nal.: KNĚŽICE bez bliž. lokal., obec: Kněžice, katastr: Ronov nad Doubravou, souř.: není známo, datace: neolit, okol.: náhodné nálezy ze začátku 20. století, charnal.: kamenné nástroje ŠI a BI, ulož.: M Čáslav, kartč.: 445, 454, 1858–1868, literatura: Nepublikované nálezy.
30. nal.: KRÍŽANOVICE bez bliž. lokal., obec: Křižanovice, katastr: Liboměřice, souř.: není známo, sllok.: pole F. Pilaře, datace: neolit?, okol.: náhodný nález 1902, charnal.: kamenná sekera (žula?), literatura: *Teply 1938*: 15.
31. nal.: KUNČÍ 1(2), obec: Kunčí, katastr: Slatiňany, souř.: ZM10: 13–42–23; 250 Z, 239 J, parc. č.: 337, datace: LnK, ml. neolit, okol.: sběr 1990, charnal.: střepey, sekera d 107 š max 47 v max 26, ulož.: KMVČ, M Chrudim, přířč.: KMVČ 172/90, kartč.: Chrudim A21, literatura: *Frolík 1985*: 12. Nepublikované nálezy.
32. nal.: LÁNY 5A, obec: Lány, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–16; 473 Z, 328 J, parc. č.: 532, 535/1, datace: neolit, okol.: sběr 1985, charnal.: střepey, zlomek kamen. nástroje, ulož.: KMVČ, přířč.: 103/85, literatura: Nepublikované nálezy.
33. nal.: LAŽANY 1, obec: Lažany, katastr: Skuteč, souř.: není známo, sllok.: mezi Lažany a Skutčí, datace: ml. neolit, charnal.: sekeromlat d 140 š 56 v 48, kartč.: 579, literatura: *Frolík 1982b*: 15.
34. nal.: LICOMĚŘICE bez bliž. lokal., obec: Licoměřice, katastr: Ronov nad Doubravou, souř.: není známo, datace: LnK?, okol.: ojedinělý nález, charnal.: nález sekeromlatu keramiky páskové, literatura: *Birnbaumová 1929*: 7.
35. nal.: MEDLEŠICE 1(4a), obec: Medlešice, katastr: Medlešice, souř.: ZM10: 13–42–12; 247 Z, 323 J; 252 Z, 327 J; 258 Z, 321 J; 255 Z, 319 J, parc. č.: 183; 184; 190; 195; 201; 106; 208; 211/2, datace: neolit, okol.: sběr 1985, charnal.: střepey, ulož.: KMVČ, přířč.: 60/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1986*: 15.
36. nal.: MLADOTICE bez bliž. lokal., obec: Mladotice, katastr: Ronov nad Doubravou, souř.: není známo, sllok.: v lese, datace: neolit, charnal.: sekerka, sekeromlat, ulož.: M Čáslav, kartč.: 290, 295, 296, 332; 343, 435, literatura: Nepublikované nálezy.
37. nal.: MRÁKOTÍN bez bliž. lokal., obec: Mrákotín, katastr: Prosetín, souř.: není známo, sllok.: na nové silnici za vsí, datace: ml. neolit, charnal.: sekera d 94 š 52 v 23, ulož.: M Skuteč, kartč.: 645, literatura: *Frolík 1982b*: 16.
38. nal.: OFLENDÁ bez bliž. lokal., obec: Oflenda, katastr: Prosetín, souř.: není známo, sllok.: z výkopu nové silnice Oflenda–Mrákotín, datace: ml. neolit, charnal.: sekera z hadce d 81 š 49 v 28, ulož.: M Skuteč, kartč.: 649, literatura: *Frolík 1982b*: 16.
39. nal.: MÝTKA bez bliž. lokal., obec: Mýtka, katastr: Mladoňovice, souř.: není známo, čp. 7, sllok.: na Mýtkách v č. 7, datace: neolit?, okol.: náhodný nález 1902, charnal.: kamenný mlat, literatura: *Teply 1938*: 15.
40. nal.: PODLAŽICE bez bliž. lokal., obec: Podlažice, katastr: Chrast, souř.: není známo, sllok.: v potoce Žejbro u Podlažic, datace: LnK, charnal.: sekeromlat, přířč.: 460/1, literatura: *Frolík 1989*: 37.
41. nal.: PŘESTAVLKY 1, obec: Přestavky, katastr: Přestavky, souř.: ZM10: 13–42–20; 2 Z, 264 J, parc. č.: 279/1, sllok.: u hřbitova, datace: LnK, okol.: sběr, charnal.: střepey, ulož.: KMVČ, přířč.: 144/86, literatura: *Sigl 1989a*: 366.
42. nal.: RONOVS NAD DOUBRAVOU bez bliž. lokal., obec: Ronov nad Doubravou, katastr: Ronov nad Doubravou, souř.: není známo, datace: neolit, charnal.: kamenné nástroje BI, ulož.: M Čáslav, kartč.: 276, 424–431, 448, literatura: Nepublikované nálezy.
43. nal.: ROSICE 10, obec: Rosice u Chrastí, katastr: Rosice u Chrastí, souř.: ZM10: 13–42–20; 64 Z, 93 J, parc. č.: 166, 167, sllok.: v místě vodní tvrže, datace: LnK, charnal.: střepey bombovitě nádoby zdobené rytými liniemi a jiné střepey, přířč.: 44/59, kartč.: A 822–A 826, literatura: *Frolík 1989*: 37.
44. nal.: ROSICE 3, obec: Rosice u Chrastí, katastr: Rosice u Chrastí, souř.: ZM10: 13–42–20; 162 Z, 49 J; 49 Z, 55 J, parc. č.: 687; 688/2, datace: LnK, okol.: sběr 1985, charnal.: střepey, ulož.: KMVČ, přířč.: 74–75/85, 76/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1986*: 19. *Vokolek 1987b*: 433.

45. nal.: ROSICE 8A1, obec: Rosice u Chrastí, katastr: Rosice u Chrastí, souř.: ZM10: 13–42–20; 108 Z, 49 J, parc. č.: 401; 402/1; 403/1; 406/1; 476, sllok.: spolková cihelna, datace: VK, typ nál.: sídliště, charnal.: sídliště lužické k., v kult. jámách keramika VK, kamen. prac. podložka, pískovcové hladítko, ŠI, mazanice, literatura: *Vokolek 1969*: 216. *Justová 1968*: 234.
46. nal.: ROSICE 8A2, obec: Rosice u Chrastí, katastr: Rosice u Chrastí, souř.: ZM10: 13–42–20; 91 Z, 37 J, parc. č.: 402/2; 403/2; 406/2; 407/1–2; 411 + k. ú. Chrast, datace: VK, LgK, typ nál.: sídliště, charnal.: nálezy artefaktů, uloř.: M Chrast, K MVČ, literatura: *Frolík – Sigl 1995*: 93.
47. nal.: RUDOV bez bliř. lokal., obec: Rudov, katastr: Míčov – Sušice, souř.: není známo, datace: neolit, charnal.: kamen. sekerka, uloř.: M Čáslav, kartč.: 302, literatura: *Nepublikované nálezy*.
48. nal.: RYCHNOV U KROUNY bez bliř. lokal., obec: Rychnov u Krouny, katastr: Krouna, souř.: není známo, datace: neolit?, okol.: nález asi z 18. století, charnal.: kamenné nástroje BI, uloř.: M Skuteč, kartč.: 76, literatura: *Jetmar – Prudič 1931*: 209. *Frolík 1982b*: 15.
49. nal.: ŘEPNÍKY bez bliř. lokal., obec: Řepníky, katastr: Řepníky, souř.: není známo, sllok.: les „V obci“, datace: neolit, okol.: náhodný nález 1885, charnal.: sekeromlat, literatura: *Jetmar – Prudič 1931*: 208.
50. nal.: ŘESTOKY 6, obec: Řestoky, katastr: Řestoky, souř.: ZM10: 13–42–19; 399 Z, 71 J, parc. č.: 267/4, datace: neolit, okol.: sběr 1986, charnal.: střepy, ŠI, uloř.: K MVČ, přířč.: 138/86, 139/86, 140/86, literatura: *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 19. *Sigl 1989*: 393. *Nepublikované nálezy*.
51. nal.: ŘESTOKY 7, obec: Řestoky, katastr: Řestoky, souř.: ZM10: 13–42–19; 349 Z, 64 J, parc. č.: 348, datace: LnK, okol.: sběr 1986, charnal.: střepy, ŠI, uloř.: K MVČ, přířč.: 140/86, literatura: *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 19. *Nepublikované nálezy*.
52. nal.: ŘESTOKY 3, obec: Řestoky, katastr: Řestoky, souř.: ZM10: 13–42–19; 431 Z, 162 J, parc. č.: 194 + k. ú. Zájezdec, datace: LnK, okol.: sběr 1986, charnal.: střepy, mazanice, ŠI, zl. drtidla, uloř.: K MVČ, přířč.: 136/86, literatura: *Sigl 1989b*: 393. *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 18. *Nepublikované nálezy*.
53. nal.: ŘESTOKY 2, obec: Řestoky, katastr: Řestoky, souř.: ZM10: 13–42–19; 369 Z, 118 J, parc. č.: 102, 109, datace: LnK, okol.: sběr 1985, charnal.: střepy, zlomky kamen. nástrojů, uloř.: K MVČ, přířč.: 100/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1986*: 19. *Sigl 1987b*: 442. *Nepublikované nálezy*.
54. nal.: ŘESTOKY 5, obec: Řestoky, katastr: Řestoky, souř.: ZM10: 13–42–19; 430 Z, 99 J, parc. č. 267/1,11, datace: LgK?, okol.: sběr, charnal.: střepy, literatura: *Nepublikované nálezy*.
55. nal.: SKUTEČ bez bliř. lokal., obec: Skuteč, katastr: Skuteč, souř.: není známo, sllok.: mezi Lažany a Skutčí, Skuteč–Fortna, na poli na Fimbereckém kopci, datace: VK, ml. neolit, charnal.: sekeromlat d 140 š 56 v 48, drobová břidlice; sekeromlat d 139 š 68 v 39, amfibol břidlice; sekeromlat (pořkoz. zadní část) d 101 š 42 v 27, uloř.: M Skuteč, kartč.: 579, 647, 601, literatura: *Frolík 1982b*: 15, 16.
56. nal.: SKUTÍČKO bez bliř. lokal., obec: Skutíčko, katastr: Skuteč, souř.: není známo, datace: neolit?, charnal.: kamenný mlat, literatura: *Jetmar – Prudič 1931*: 210.
57. nal.: SLATIŇANY bez bliř. lokal., obec: Slatiňany, katastr: Slatiňany, souř.: není známo, datace: neolit, charnal.: kamenný mlat, literatura: *Jetmar – Prudič 1931*: 208.
58. nal.: SYNČANY bez bliř. lokal., obec: Synčany, katastr: Rosice u Chrastí, souř.: není známo, sllok.: na poli u Synčan, na zahradě p. Svatoře, datace: VK, LgK, okol.: náhodné nálezy, charnal.: sekeromlat d 122 š max 49 v max 52, sekeromlat d 188 š max 49 v max 30, sekera d 153 š 61 v 22, uloř.: M Chrast, přířč.: 96/1, 99/1, kartč.: A 103, 102, A1026, literatura: *Frolík 1989*: 43.
59. nal.: ŠTĚPÁNOV bez bliř. lokal., obec: Štěpánov, katastr: Zbořnov, souř.: není známo, sllok.: na Dostálově stráni, datace: ml. neolit, charnal.: sekeromlat d 108 š 43 v 32, amfibol břidlice; kamen. hlazený otloukač? d 141 š 38 v 27, kartč.: 648, 5240, literatura: *Frolík 1982b*: 16, 18.
60. nal.: TOPOL 3 a 3A, obec: Topol, katastr: Kočí – Topol, souř.: ZM10: 13–42–13; 345 Z, 208 J; 357 Z, 222 J; 363 Z, 217 J; 357 Z, 193 J, parc. č.: 235, 242, 242/1, 247/3–4, 248, 250, 264, 265 (Topol); 507–509 (Tuněchody), sllok.: po obou stranách silnice z Úhřetic do Topolu, datace: LnK, VK, neolit, typ nál.: sídliště, okol.: sběr 1979, 1981, 1984, charnal.: střepy, ŠI, BI, uloř.: K MVČ, přířč.: 59/81, 78/81, 60–62/81, 27–29/79, 139/84, literatura: *Sigl – Vokolek 1980*: 3. *Vávra – Vokolek 1982*: 394. *Nepublikované nálezy*.
61. nal.: TOPOL 1, obec: Topol, katastr: Kočí – Topol, souř.: ZM10: 13–42–13; 290 Z, 229 J; 293 Z, 236 J; 297 Z, 229 J; 294 Z, 222 J, parc. č.: 168/1, 168, 169/1, 170/1, 173, 210, 211/2, 211/5, 211/6, 211/7, 217/2, 211/2, sllok.: Topol – hradíště, ostrořna poloha „Na hradě“, ostrořna nad železnicí, datace: VK, LgK, neolit, typ nál.: výšinné sídliště, okol.: výzkum zjiřtovací a plořný, sběr 1979, charnal.: kult jámy a částí nadzemních staveb, val, archeologický materiál (střepy, ŠI, hliněná závař, BI), uloř.: K MVČ, M Chrudim, přířč.: 58/81, kartč.: A27, A861, A872, literatura: *Vávra 1979*: 12–16. *Vávra 1980*: 8–11. *Vávra – Vokolek 1982*: 394. *Sigl – Vokolek 1982*: 24–29. *Vávra – Vokolek 1983*: 19–23. *Vávra – Vokolek 1984*: 40–43. *Vokolek 1984*: 391. *Frolík 1985*: 26,30. *Vávra 1985*: 73–80. *Nepublikované nálezy*.
62. nal.: TOPOL 2, obec: Topol, katastr: Kočí – Topol, souř.: ZM10: 13–42–13; 175 Z, 99 J, parc. č.: 206, 207, sllok.: JV od ostrořny, 300 m JV od hradířte, datace: LgK, neolit, okol.: sběr, charnal.: střepy, ŠI, uloř.: K MVČ, přířč.:

- 140–141/84, 138/84, 139/84, literatura: *Vávra – Vokolek 1982*: 394. *Vokolek 1987c*: 505. *Sigl – Vokolek 1979*: 10. Nepublikované nálezy.
- 63.** nal.: TROJOVICE 3, obec: Trojovice, katastr: Trojovice, souř.: ZM10: 13–42–19; 417 Z, 313 J, parc. č.: 150, 151, 152, datace: neolit, okol.: sběr 1985, charnal.: střepy, mazanice, ulož.: K MVČ, přířč.: 92/85, literatura: *Sigl – Vokolek 1986*: 21. *Sigl 1987c*: 509. Nepublikované nálezy.
- 64.** nal.: TŘEMOŠNICE bez blíž. lokal., obec: Třemošnice, katastr: Třemošnice, souř.: není známo, datace: neolit, typ nález., okol.: získáno 1926, charnal.: kamenné nástroje BI, ulož.: M Čáslav, kartč.: 515, 529, literatura: Nepublikované nálezy.
- 65.** nal.: TŘIBŘICHY 2, obec: Třibřichy, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–12; 66 Z, 217 J; 69 Z, 221 J; 72 Z, 207 J; 69 Z, 203 J, parc. č.: 74, datace: LnK, okol.: sběr, charnal.: střepy, mazanice, ulož.: K MVČ, přířč.: 155–156, 190–192/84, literatura: *Vokolek 1987d*: 520.
- 66.** nal.: TŘIBŘICHY 4, obec: Třibřichy, katastr: Bylany, souř.: ZM10: 13–42–12; 83 Z, 271 J; 87 Z, 276 J; 102 Z, 270 J; 98 Z, 267 J, parc. č.: 115/1, datace: neolit, okol.: sběr 1984, charnal.: střepy, zlomek kamenné sekerky, ulož.: K MVČ, přířč.: 192/84, 155–156, 190–192/84, literatura: *Vokolek 1987*: 520. Nepublikované nálezy.
- 67.** nal.: TUNĚCHODY 2, obec: Tuněchody, katastr: Tuněchody, souř.: ZM10: 13–42–13; 392 Z, 316 J; 396 Z, 320 J; 401 Z, 313 J; 396 Z, 310 J, parc. č.: 530/2, 538/1, 540/1, 540/2, sllok.: sprašový hřbet, JV od obce, datace: VK, neolit, okol.: sběr 1978, 1979, 1982, charnal.: střepy, ulož.: K MVČ, přířč.: 106/78, 122/78, 152/83, 80/81, literatura: *Vokolek 1982*: 402. *Vokolek 1985*: 477. *Sigl – Vokolek 1979*: 9. Nepublikované nálezy.
- 68.** nal.: TUNĚCHODY 1, obec: Tuněchody, katastr: Tuněchody, souř.: ZM10: 13–42–13; 413 Z, 357 J; 430 Z, 372 J; 448 Z, 363 J; 422 Z, 341 J, parc. č.: 569/3, sllok.: cihelna p. Slavíka, datace: LnK, okol.: sběr, charnal.: 5 nádob zdobených pupíky a rytou výzdobou (o podobné keramice se zmiňuje Šnajdr), literatura: *Hanus 1926*: 12.
- 69.** nal.: TUNĚCHODY 4, obec: Tuněchody, katastr: Tuněchody, souř.: ZM10: 13–42–13; 334 Z, 266 J, parc. č.: 422, 423, sllok.: v ploché nivě Chrudimky, datace: neolit, okol.: sběr 1978, charnal.: střepy, jaspisový úštěp, kamen. sekerka, ulož.: K MVČ, přířč.: 127–128/78, literatura: *Vokolek 1982b*: 402. *Sigl – Vokolek 1979*: 10. Nepublikované nálezy.
- 70.** nal.: TUNĚCHODY 5, obec: Tuněchody, katastr: Tuněchody, souř.: ZM10: 13–42–13; 224 Z, 344 J, parc. č.: 253, 254, datace: LnK, typ nález.: sídliště, okol.: sběr, charnal.: sběrem zachyceno sídliště LnK, literatura: *Vokolek – Vávra 1982*: 402. *Sigl – Vokolek 1980*: 2. *Pavlu – Vokolek 1992*: 53.
- 71.** nal.: ÚHŘETICE 9, obec: Úhřetice, katastr: Úhřetice, souř.: ZM10: 13–42–13; 467 Z, 375 J; 451 Z, 376 J; 447 Z, 379 J. ZM10: 13–42–08; 475 Z, 21 J; 464 Z, 25 J, parc. č.: 464/2, sllok.: Slavíkova cihelna, datace: LnK, VK, typ nález.: sídliště, okol.: starší nálezy, charnal.: sídlištní objekty a artefakty, literatura: *Domečka 1902*: 35. *Stocký 1926*: 170.
- 72.** nal.: ÚHŘETICE x2, obec: Úhřetice, katastr: Úhřetice, souř.: ZM10: 13–42–09; 20 Z, 35 J. ZM10: 13–42–08, 474 Z, 24 J. ZM10: 13–42–13, 479 Z, 375 J; 465 Z, 376 J, parc. č.: 451, 457, 461, 463, 464/1, 971, sllok.: pole mezi Slavíkovou a Kopistovou cihelnou, datace: LnK, neolit, okol.: sběr 1973, charnal.: objekty, artefakty, ulož.: K MVČ, přířč.: 37/73, 38/73, 6/75, 133–134/84, literatura: *Vávra 1987*: 528. *Vokolek 1981*, 430. Nepublikované nálezy.
- 73.** nal.: ÚHŘETICE 1, obec: Úhřetice, katastr: Úhřetice, souř.: ZM10: 13–42–09; 38 Z, 18 J; 23 Z, 28 J; 10 Z, 10 J. ZM10: 13–42–14, 33 Z, 368 J; 3 Z, 374 J, parc. č.: 452/1, 452/3, 450, + 467, sllok.: Kopistova cihelna, datace: LnK, šár. typ, VK, JK, typ nález.: sídliště a pohřby, okol.: výzkumy a sběry, charnal.: objekty a půdorysy domů, hroby a celá odpovídající škála archeologického mobiliáře, ulož.: K MVČ, NM, přířč.: K MVČ 1–2/75, 3–5/75, 7–19/75, 64/76, 77–78/72, 90/78, 35/79, 77/81, 7–19/75, 51/76, 64/76, literatura: *Hanus 1926*: 10, 13. *Justová 1968*: 282–283. *Koutecký 1965*: 595, 601. *Neustupný 1956*: 396. *Pavlu – Vokolek 1975*: 204. *Sigl – Vávra 1975*: 268. *Soudský 1954*: 97–98. *Steklá 1959*: 217, 219. *Steklá 1961*: 89, 90. *Svoboda 1940*: 16. *Venci 1963*: 3–63. *Vokolek 1972*: 243. *Vokolek 1977a*: 15–19. *Vokolek 1978*: 12–19. *Vokolek, V. 1980*: 4–7. *Vokolek 1982c*: 408. *Vokolek – Venci 1961*: 464–465, 467–470. *Vávra 1978*: 269. *Zápotocká 1998*: 189–190.
- 74.** nal.: VEJVANOVICE 1 a 1A, obec: Vejvanovice, katastr: Vejvanovice, souř.: ZM10: 13–42–14; 157 Z, 260 J; 161 Z, 258 J; 149 Z, 250 J, parc. č.: 326/1, 10–12, datace: VK, typ nález.: sídliště, charnal.: sídliště VK, literatura: *Stocký 1926*: 170.
- 75.** nal.: VEJVANOVICE 2, obec: Vejvanovice, katastr: Vejvanovice, souř.: ZM10: 13–42–14; 145 Z, 262 J, sllok.: pís-kovna „Na červené hůrce“, datace: neolit (LnK?), typ nález.: pohřeb, okol.: narušení hrobu 1940, charnal.: hrob v hloubce 70 cm se zbytky dětské kostry, amforovitá nádobka, náramek, spondylové ozdoby, literatura: *Venci 1959*: 731.
- 76.** nal.: VESTEC x3, obec: Vestec, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 182 Z, 259 J, parc. č.: 205, sllok.: dvůr „Amerika“, datace: VK, okol.: sběr 1984 a 1985, charnal.: střepy, ŠI, BI, drtidla, ulož.: K MVČ, přířč.: 116/85, literatura: Nepublikované nálezy.
- 77.** nal.: VESTEC 1, obec: Vestec, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 148 Z, 314 J; 175 Z, 339 J; 177 Z, 238 J; 165 Z, 308 J, parc. č.: 110/4, 130/1, 138/1–3, 139/1–2, datace: LnK, VK, okol.: sběry, charnal.: střepy, zlomek závaží, ŠI, mazanice, ulož.: K MVČ, přířč.: 1–4/87, literatura: *Vokolek 1989b*: 502. *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*: 25. Nepublikované nálezy.
- 78.** nal.: VESTEC x2, obec: Vestec, katastr: Chrudim, souř.: ZM10: 13–42–13; 85 Z, 236 J, parc. č.: 39, 40, 41, 43–46, 47, datace: LnK, VK, okol.: sběry 1982 a 1983, charnal.: střepy, ŠI, kamen. nástroje, drtidlo, ulož.: K MVČ, přířč.: 9/83, 40/84, literatura: Nepublikované nálezy.

79. nal.: VINARY bez bliž. lokal., obec: Vinary, katastr: Vinary, souř.: není známo, datace: neolit?, charnal.: různé kamenné nástroje, literatura: *Jetmar – Prudič 1931*: 207.
80. nal.: ZÁJEZDEC bez bliž. lokal., obec: Zájedec, katastr: Přestavky, souř.: není známo, datace: neolit?, typ nál.: sídliště, charnal.: zmiňováno neolitické osídlení Zájedce, doklady?, literatura: *Šmíd 1935*: 11.
81. nal.: ZÁVRATEC bez bliž. lokal., obec: Závratec, katastr: Třemošnice, souř.: není známo, datace: neolit, charnal.: kamenné nástroje BI, ulož.: M Čáslav, kartč.: 288, 289, literatura: Nepublikované nálezy.

PRAMENY A LITERATURA

- Birnbaumová, A. 1929*: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Čáslavském. Praha.
- Čurda, T. 1988*: Chrudim – záchranná archeologická akce v Topolské ulici, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 14/1, 51–55.
- Demek, J. a kol. 1965*: Geomorfologie českých zemí. Praha.
- Domečka, L. 1902*: Předhistorické nálezy v severovýchodních Čechách, Památky archeologické a místopisné 20, 207–214.
- 1929: Předhistorické nálezy z let 1919 až 1928 ve vlastivědném muzeu pro východní Čechy. Chrudim.
- Drábek, J. 1915*: Nově objevená stanice s keramikou volutovou ve východních Čechách, Památky archeologické 27, 106.
- Finberka, J. V. 1903*: Příspěvek k praehistorii Hlinecka, Pravěk 1, 82–83.
- Flannery, K. V. 1976*: Evolution of complex settlement system, In: K. V. Flannery (ed.), The early Mesoamerican village, Academic Press, New York, 162–173
- Frolík, J. 1980*: Archeologické nálezy Chrudimska (a–ch). Chrudim.
- 1981a: Chrudim, okr. Chrudim. In: Výzkumy v Čechách 1976–77, Praha, 142.
- 1981b: Archeologické nálezy Chrudimska (Chrudim). Chrudim.
- 1982a: Chrudim, okr. Chrudim. In: Výzkumy v Čechách 1978–79, Praha, 115.
- 1982b: Archeologické nálezy a minulost Skutečska. Skuteč.
- 1985: Archeologické nálezy Chrudimska (k–t). Chrudim.
- 1988: Archeologické nálezy Chrudimska (t–z). Chrudim.
- 1989: Archeologické památky Hlinecka a Chrastocka. Hlinsko.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1995*: Chrudimsko v raném středověku. Hradec Králové.
- Hanus, V. 1926*: Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku. Chrudim.
- Jetmar, V. – Prudič, K. 1931*: Z pravěku a dějin kraje. In: Vysokomýtsko. Vlastivědné čtení o okrese vysokomýtském a skutečském, Vysoké Mýto, 209–211.
- Justová, J. 1968*: Nálezové Zprávy AÚ ČSAV 1955–1964. Praha.
- Kalferst, J. 1987*: Janovice, o. Morašice, okr. Chrudim. In: Výzkumy v Čechách 1984–85, Praha, 163.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, 1987*: Přirůstky archeologické sbírky K MVČ 1986, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 14/1, 3–25.
- Knor, A. 1953*: Neolitické chaty v Úhřeticích na Chrudimsku, Archeologické rozhledy 5, 589–593, 627.
- Kottak, K. P. 1991*: Cultural Anthropology. McGraw–Hill, Inc. New York.
- Koutecký, D. 1965*: Neolitický dům z Vikletic, Památky archeologické 56, 584–604.
- Kruk, J. – Milisauskas, S. 1999*: Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu (The Rise and Fall of Neolithic Societies). Kraków.
- Květina, P. 2000*: Neolitická sídliště na Chrudimsku a jejich vzájemné vztahy. Brno: FF MU. Nepublikovaná diplom. práce.
- Ložek, V. 1977*: Holocén – geologická současnost, Vesmír 56, 328–335.
- Mangel, T. 1998*: Laténské osídlení Chrudimska, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 65–72.
- Mikyška, R. a kol. 1968*: Geobotanická mapa ČSSR 1. České země. Praha.
- Neustupný, E. 1956*: K relativní chronologii volutové keramiky, Archeologické rozhledy 8, 386–406.
- 1995: The significance of facts, Journal of European Archaeology 3, 189–212.
- 1996: Databáze nalezišť okrese Chrudim, Archeologické rozhledy 48, 126–134.
- Opravil, E. 1972*: Vorläufiger Bericht über die Bestimmung der Holzfunde aus Mohelnice (Neolithikum, Äneolithikum). Bez. Šumperk. In: Přehledy výzkumů 1971, Brno, 21–23.
- Pavů, I. 2000*: Life on a neolithic site. Praha.

- Pavlu, I. – Rulf, J. 1996:* Nejstarší zemědělské osídlení na Kolínsku, *Práce muzea v Kolíně – řada společenskovední 6*, 121–169.
- Pavlu, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1995:* Bylany Rondel. Model of The Neolithic Site. In: *Památky archeologické – Supplementum 3*, Praha, 7–123.
- Pavlu, I. – Vokolek, V. 1975:* Úhřetice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1973*, Praha, 204.
- 1992: Early linear pottery culture in the east Bohemian region, *Památky archeologické 83*, 41–87.
- 1996: The neolithic settlement at Holohlavy (Hradec Králové), *Památky archeologické 87*, 5–60.
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 1979:* Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách, *Památky archeologické 70*, 281–318.
- Píč, J. L. 1903a:* Kulturní jámy u Chrásti na Chrudimsku, *Památky archaeologické a místopisné 20*, 329–334.
- 1903b: Nový typ žárových hrobů v Čechách, *Památky archaeologické a místopisné 20*, 467–508.
- Rulf, J. 1979:* K relativní hustotě osídlení Čech v neolitu a eneolitu, *Archeologické rozhledy 31*, 176–191.
- 1981: Poznámky k zemědělství středoevropského neolitu a eneolitu, *Archeologické rozhledy 33*, 123–132.
- 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu, *Památky archeologické 74*, 35–95.
- Sigl, J. 1981:* Chrudim, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1976–77*, Praha, 142.
- 1987a: Hrochův Týnec, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 145.
- 1987b: Řestoky, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 442.
- 1987c: Trojovice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 509.
- 1989a: Přestavky, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1986–87*, Praha, 366.
- 1989b: Řestoky, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1986–87*, Praha, 393.
- Sigl, J. – Vávra, M. 1975:* Úhřetice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1972*, Praha, 268.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1977:* Záchrané výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 4/2*, 3–11.
- 1979: Záchrané výzkumy a jiné akce v terénu provedené v roce 1978, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 6/1*, 3–10.
- 1980: Záchr. výzkumy a jiné akce provedené arch. odd. KMVČ v Hradci Králové v roce 1979, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 7/1–2*, 1–3.
- 1982: Archeologické nálezy v letech 1980–1981, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 9/1*, 5–14.
- 1986: Archeologické nálezy v roce 1985, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 13/1*, 5–23.
- 1987: Dřenice, o. Bylany, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 100.
- 1989: Chrudim, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1986–87*, Praha, 161.
- Soudský, B. 1954:* K metodice třídění volutové keramiky, *Památky archeologické 45*, 75–105.
- Steklá, M. 1959:* Třídění vypíchané keramiky, *Archeologické rozhledy 11*, 211–260.
- 1961: Chata kultury s vypíchanou keramikou v Libenicích u Kolína, *Památky archeologické 52*, 85–93.
- Stocký, A. 1926:* Pravěk země české I. Věk kamenný. Praha.
- Svoboda, B. 1940:* Pardubický kraj v pravěku. In: *Sborník „Pardubice“*, Pardubice, 14–25.
- Šmíd, J. 1935:* Dějiny Chrásti. Od nejstarších dob až do roku 1848. Chrást.
- Šnajdr, L. – Domečka, L. 1903:* Předhistorické nálezy v severovýchodních Čechách, *Památky archaeologické a místopisné 20*, 534–552.
- Teplý, F. 1938:* Licibořice a okolí. Chrudim.
- Válek, B. 1964:* Půdy východních Čech. Havlíčkův Brod.
- Vávra, M. 1978:* Úhřetice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1975*, Praha, 269.
- 1979: Zjišťovací výzkum v Topolu v roce 1978, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 6/1*, 12–16.
- 1987: Úhřetice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 528.
- 1980: Pokračování výzkumu pravěkého hradiště v Topolu, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 7/1–2*, 8–11.
- 1985: Lengyelské opevnění v Topolu a poznámky k mladoneolitickým kruhovým areálům, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 30*, 73–80.
- Vávra, M. – Vokolek, V. 1981:* Pozdně neolitické sídliště v Chrudimi, *Archeologické rozhledy 33*, 241–257.
- 1982: Topol, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1978–79*, Praha, 394.
- 1983: Výzkum hradiště v Topolu v r. 1982, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 10/1*, 19–23.
- 1984: Výzkum hradiště v Topolu, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 11/1*, 40–43.

- Vencl, S. 1959: Spondylové šperky v Podunajském neolitu, *Archeologické rozhledy* 11, 699–742.
- 1963: Příspěvek k poznání východočeské skupiny šár. stupně keram. volutové, *Acta Musei Reginae-hradecensis*, 3–63.
- Vokolek, V. 1969: Rosice u Chrasti, o. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1968*, Praha, 216.
- 1972: Úhřetice, o. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1969*, Praha, 243.
- 1977a: Záchraný výzkum v Úhřeticích v roce 1976, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 4/2, 15–19.
- 1977b: Chrudim, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1974*, Praha, 68.
- 1978: Záchraný výzkum v Úhřeticích v r. 1977, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 5/1, 12–19.
- 1980: Záchraný výzkum v Úhřeticích v roce 1979, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 7/1–2, 4–7.
- 1981: Úhřetice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1976–77*, Praha, 430.
- 1982a: Chrudim, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1978–79*, Praha, 115.
- 1982b: Tuněchody, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1978–79*, Praha, 402.
- 1982c: Úhřetice, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1978–79*, Praha, 408.
- 1984: Topol, o. Kočí – Topol, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1980–81*, Praha, 391.
- 1985: Tuněchody, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1982–83*, Praha, 477.
- 1986: Výzkum v Chrudimi Pumberkách, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 13, 50–55.
- 1987a: Hrochův Týnec, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 145.
- 1987b: Rosice u Chrasti, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 433.
- 1987c: Topol, o. Kočí – Topol, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 505.
- 1987d: Třebřichy, o. Bylany, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 520.
- 1989a: Topol, o. Kočí – Topol, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1986–87*, Praha, 472.
- 1989b: Vestec, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1986–87*, Praha, 502.
- 1993: Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.
- Vokolek, V. – Sigl, J. 1975: Záchrané výzkumy archeologického oddělení K MVČ – pracoviště Hradec Králové, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 2/2, 15–20.
- 1989: Chrudim, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1986–87*, Praha, 161.
- Vokolek, V. – Vávra, M. 1982: Tuněchody, okr. Chrudim. In: *Výzkumy v Čechách 1978–79*, Praha, 402.
- 1983: Výzkum hradiště v Topolu v r. 1982, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech* 10/1, 19–23.
- Vokolek, V. – Vencl, S. 1961: Štípaná industrie z porcelanitu v Čechách, *Archeologické rozhledy* 13, 464–472.
- Whittle, A. 1992: *Neolithic Europe: A Survey*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zápotocká, M. 1998: *Bestattungsritus des Böhmischen Neolithikums (5500–4200 B.C.)*. Praha.

THE NEOLITHIC SETTLEMENT OF THE CHRUDIM REGION

The area of what is now Chrudim district represents a suitable basis for the study of the character of Neolithic settlements and their relationship to the natural environment. The study area lies in East Bohemia, and comprises two basic geomorphological units – to the north and north-west, the fertile lowlands of the Labe (Elbe), and to the south the hilly Železné hory and Žďár Highland areas. Neolithic sites respect this natural frontier, and appear primarily in the north and north-west of the region. Information regarding Neolithic settlements comes mainly from archaeological field surveys, and interpretations of the type and sometimes structure of sites thus stem from this. In all, 81 sites have been registered, of which 31 are assigned to the LnK, 25 to the StK, 17 to the Lengyel culture and 1 to the Jordanow culture.

Within the study region, several settlement zones have been identified associated with the courses of the Chrudimka, Žejbro and Ležák, Bylanka and Doubrava. In the Linear Pottery culture period the settled areas reached their greatest extent, and all of the loess areas in the Chrudim region were occupied (Fig. 2). Settlement activity was densest along the Chrudimka, where the region's key site at Úhřetice is to be found. Subsequent settlement of the Stroke-Ornamented Ware

culture covered broadly the same area as that of the LnK. Here, too, however, a reduction in the area of settlement (Fig. 3) can be identified, a trend which clearly applied across Bohemia as a whole. The character of settlement changed in the Late Neolithic and Early Eneolithic (Fig 4), when settlement was more scattered. Although the source material for this period is extremely incomplete, the conclusions reached here seem to agree with this. The Lengyel culture period saw the building of the upland colony at Topol, which is one of the earliest hill-forts in Bohemia.

Further consideration was given to the relationship of Neolithic settlement to the fundamental factors of the natural environment, by which are understood relief, geology, pedology and the network of watercourses. For all of the Neolithic sites settlement lay at an altitude of 251–300m a.s.l. In the LnK period the 300m contour was also the uppermost limit of settlement, but in subsequent cultures this was exceeded, with settlement reaching 430m a.s.l. (StK) and even 450m a.s.l. (Lengyel culture). In the Early and Middle Neolithic settlement was on south-east, north-east or east-facing slopes, while in the later Neolithic the preference for slope exposure is not so obvious. Distance from a watercourse was an important criterion in the selection of a location for settlement. The greatest number of Neolithic sites are within 500m of a watercourse (for the LnK over 80%, for the StK over 60% and for the Late Neolithic 50%). The dependence of settlement on loess cover also appears to have been very strong: for the Early and Middle Neolithic over 80% of sites are on such cover, while with the onset of the Late Neolithic this loess preference is seen to decline.

Several thoughts are presented in conclusion. It is undeniable that the natural environment played, in the Neolithic as in later prehistoric periods, a key role, which this research has endeavoured to demonstrate. At the same time, however, the archaeologically imperceptible factors at the social and sacral level that shaped the Neolithic system of settlement should not be forgotten. It is possible that settlement groupings that today seem to us to be spatially distinct were in the Neolithic mutually co-operating social units. On what basis settlements joined into *clusters* it is possible only to speculate. It is however likely that a leading role in this was played not by economic or political factors, but rather by lines of descent. In prehistoric societies such relationships would have been built on the basis of the existence of a common ancestor (whether real or mythical). If this hypothesis of familial organisation in individual settlements is accepted, then settlement clusters may represent the territory of population definable as a clan (i.e. at the mythical level accepting such a common totemic ancestor). The question of hierarchical or organisational structures in the Neolithic is the subject of no small amount of discussion. It is presumed that from a single „mother“ village, with a longer history of having been settled, daughter settlements were gradually spun off, together forming a regional network of some kind. It is possible that it was from this system that the natural settlement hierarchy with a lead role taken by mother settlements was derived.

Mrtvý les u Třeboně – netradiční doklad krajinných procesů na počátku středověké kolonizace jihočeských pánví

Extinct wood near Třeboň – the application
of dendrochronology to a palaeoenvironmental reconstruction
of the area in the Early and High Middle Ages

Jitka Vrbová – Petr Pokorný

Lokalita Mokré louky u Třeboně je rozsáhlé, dnes uměle odvodněné rašeliniště. V roce 1998 odtud bylo vyzvednuto cca 50 kmenů dubu lemného (Quercus robur) o délce až 10 m a maximálním průměru 120 cm. Z 31 kmenů byly odebrány vzorky pro dendrochronologickou analýzu, která prokázala, že úhyn většiny dubů spadá do krátké periody počátku 20. let 10. století. Za účelem studia okolností, za kterých se dubový les na lokalitě vyskytoval a za kterých došlo k jeho zániku, byl proveden plošný odkryv. Na jeho místě byla studována stratigrafie a odebrány vzorky na pylovou a makrozbytkovou analýzu. V době, kdy se na ploše rašeliniště vyskytoval vzrostlý dubový les, nacházela se lokalita i její okolí v čistě přírodním stavu. Příčiny zániku lesa počátkem 10. stol. nelze zatím s jistotou určit, roli mohly hrát klimatické příčiny v kombinaci s lokálními faktory. Později, během vrcholně středověké kolonizace, došlo k prvnímu významnému zásahu do krajiny Třeboňské pánve. Zakládána byla pole, pastviny a louky, regionální lesní porosty ustupovaly, nebo alespoň degradovalo jejich přirozené složení.

paleoekologie – dendroekologie – dendrochronologie – středověká kolonizace – jižní Čechy

The Mokré louky (lit. „Wet Meadows“) area near Třeboň is an extensive, today artificially drained, peat bog. In 1998, around 50 trunks of Sessile (Durmast) Oak (Quercus petraea) were removed from here, each around 10m in length and with a maximum diameter of 120 cm. Samples were withdrawn from 31 trunks for dendrochronological analysis, which showed that the deaths of most had taken place in a short period at the beginning of the 920's AD. As part of a study of the events leading to the establishment of the oak wood on the site, and those which led to its demise, a larger area was opened for examination. The stratigraphy of the site was studied, and samples were taken for analyses of pollen and macro-remains. For the period in which woodland occupied what is now a bog, the site and its surroundings were in an entirely natural state. The causes of the woodland's demise at the beginning of the 10th century are unclear, but an important role may have been played by climatic factors in combination with other external stimuli. Later, during the colonisation in the High Middle Ages, regional woodland growth receded, or their natural components were at least degraded.

palaeoenvironment – dendroecology – dendrochronology – Medieval colonisation – South Bohemia

ÚVOD

Lokalita Mokré louky leží v ploché krajině Třeboňské pánve, na sv. okraji města Třeboně. Jedná se o rašelinné ložisko o ploše cca 300 ha, situované v nadmořské výšce 430 m (*Expediční skupina pro průzkum půd 1968*). Ložisko je ve skutečnosti pouze severním výběžkem rozsáhlého komplexu rašelinišť, který se v délce cca 15 km táhne z jižní části Třeboňské pánve. V současné době je lokalita hospodářsky využívána a nachází se na ní mezotrofní

Obr. 1. Letecký snímek (pořídil J. Lukavský) prostoru rašelinného ložiska Mokré louky (v pozadí město Třeboň). — Fig. 1. Aerial photograph (by J. Lukavský) of the bogland at Mokré louky (in the background, the town of Třeboň).

kosené louky (obr. 1). Lokální hydrologie je v současnosti částečně ovlivňována přítomností artéských pramenů, především však vlivem nedaleké řeky Lužnice, resp. kolísáním hladiny v rybníce Rožmberk, který byl vybudován jejím přehrazením (*Jeník – Květ 1983*).

MATERIÁL A METODY

Při postupném rozkladu rašeliny v důsledku odvodnění (k němuž částečně došlo zřejmě již během vrcholného středověku) dochází na rozsáhlých plochách rašeliniště Mokré louky k absolutnímu poklesu mocnosti sedimentu a tím k výstupu černě zbarvených, subfossilních dubových kmenů na současný povrch. Kmeny působily problémy při kosení, proto byly některé z nich vyzdvíženy pomocí těžké mechanizace a deponovány na okraji luk. Jedná se o fragmenty cca 50 jedinců dubu letního (*Quercus robur*) o délce až 10 m a maximálním průměru 120 cm. Mnohé kmeny včetně větví a kořenových systémů se stále ještě nacházejí v původní poloze na většině plochy rašeliniště v průměrné hloubce okolo 70 cm pod dnešním povrchem.

V zimě 1998 byly z 31 kmenů odebrány vzorky ve formě kotoučů na dendrochronologickou analýzu (obr. 2). Jejich letokruhové sekvence byly změřeny v dendrochronologické laboratoři v Mikulčicích. Jelikož stromy vykazují za stejných klimatických a stanovištních podmínek podobný roční přírůst, je možné letokruhové sekvence mezi sebou korelovat a časově řadit. Změřené šířky letokruhů jsou znázorněny v podobě křivek, které jsou pak porovnávány s již existujícími standardními chronologiemi pro danou dřevinu a region.

Na jednom profilu odkrytém až na bázi ložiska humolitu byla studována stratigrafie a odebrány dva vzorky na pylovou analýzu přímo z báze horizontu subfosilních kmenů (73 cm) a z místa ležícího 13 cm nad ním (60 cm; obr. 4) Vzorky byly připraveny běžným způsobem s použitím acetolyzační metody (*Erdtman 1943*). Silikátové částice byly odstraněny pomocí koncentrované kyseliny fluorovodíkové (HF). Preparáty byly barveny 0,1 % safraninem a montovány do směsi glycerinu s vodou (1:1). Výsledky byly zpracovány v podobě tabulky (tab. 3) absolutních a procentických hodnot. V obou vzorcích byla provedena také makrozbytková analýza, a to z objemu sedimentu 1 litr. Za tímto účelem byly vzorky macerovány v 10 % KOH a plaveny přes soustavu sít o nejmenším průměru otvorů 0,7 mm.

Podle zjištění *Jankovské* (1987) vznikly první organické sedimenty v centrální části rašelinného ložiska Mokrý louky v pozdním glaciálu. Jejich akumulace dále pokračovala víceméně pravidelně, a to za přispění vysokostébelných společenstev bažinných luk (především společenstev s tužebníkem–*Filipendula* a ostrícemi), které se zde vyskytovaly v sousedství s rašelinnými vrbinami a olšinami. Naproti tomu stratigrafie studované severní části rašelinného ložiska (vzdálenost asi 300 metrů od profilu *Jankovské*) je nepoměrně komplikovanější. Vrstvy čistě organického sedimentu různého charakteru se zde střídají s vrstvami jemnozrného siltu, který představuje materiál transportovaný vodou, pravděpodobně v průběhu jednotlivých povodňových událostí. Na základě současných znalostí nemůžeme říci, jestli byl jílovitý materiál transportován řekou Lužnicí, nebo se jedná o důsledek ronů z blízkého okolí rašeliniště. Vzhledem k tomu, že vrstvy laterálním směrem vyklíňují jen velmi pozvolna a že tak kryjí velkou plochu studovaného severního segmentu rašeliniště (podle výsledku orientačního stratigrafického průzkumu), lze soudit, že se nejspíše jedná o důsledek povodňové aktivity blízké řeky Lužnice. Výrazná vrstva jílovitého materiálu se nachází také v těsném podloží horizontu s dubovými kmeny. Její sedimentace prokazatelně zabránila další existenci rašelinných společenstev a umožnila nástup dubového lesa. Později, po zániku doubravy, se organická sedimentace ještě na čas obnovila, než byla definitivně přerušena lidskými zásahy.

Informace o plošném výskytu a hustotě nálezů dubových kmenů jsou důležité pro zhodnocení rozsahu studovaného fenoménu mrtvého lesa. Vzhledem k tomu, že horizont s kmeny leží velmi mělko pod současným povrchem rašeliniště, provedli jsme jednoduchý průzkum výskytu kmenů pomocí sondovací tyče. Ukázalo se, že subfosilní kmeny se vyskytují na ploše minimálně 50 ha. V místě odběru vzorku pro pylovou a makrozbytkovou analýzu jsme zároveň provedli plošný odkryv o rozměrech 10 x 10 m, který odhalil větší množství dubových kmenů, větví a kořenových systémů a umožňuje tak vytvořit si představu o hustotě těchto nálezů (obr. 3).

VÝSLEDKY

Dendrochronologie

Jak již bylo uvedeno výše, všechny studované vzorky byly dubové. Nebylo na nich pozorováno žádné viditelné poškození dřeva škůdci. Pokus o porovnání křivek jednotlivých vzorků s jihoněmeckým dubovým standardem byl neúspěšný. Střední křivka z 15 vzorků (trebon01), které spolu byly nejlépe synchronizovatelné (obr. 5), je však velmi dobře datovatelná na základě standardní dubové křivky pro raně středověkou Prahu (tab. 1; *Dvorská – Boháčová 1999*). S pomocí takto datované křivky „trebon01“ bylo možno velice spolehlivě datovat také dalších 7 dřev (tab. 2, obr. 6).

Vzorek/standard	OVL	TBP	THO	GL	DI	datace
trebon01/prages	155	7,67	7,87	65,8	123	923

Tab. 1. Synchronizace střední křivky z Třeboně s pražskou dubovou chronologií. OVL = překrytí křivky se standardní křivkou (v letech); TBP = statistický test podle Baillie & Pilcher; THO = statistický test podle Hollsteina; GL = souběžnost křivky se standardem v jednotlivých letech v oblasti překrytí křivek (v %); DI = datovací index.

Obr. 2. Průběh odběru sub-fosilních kmenů za účelem dendrochronologické analýzy. — Fig. 2. The process of removing sub-fossil trunks for dendrochronological analysis.

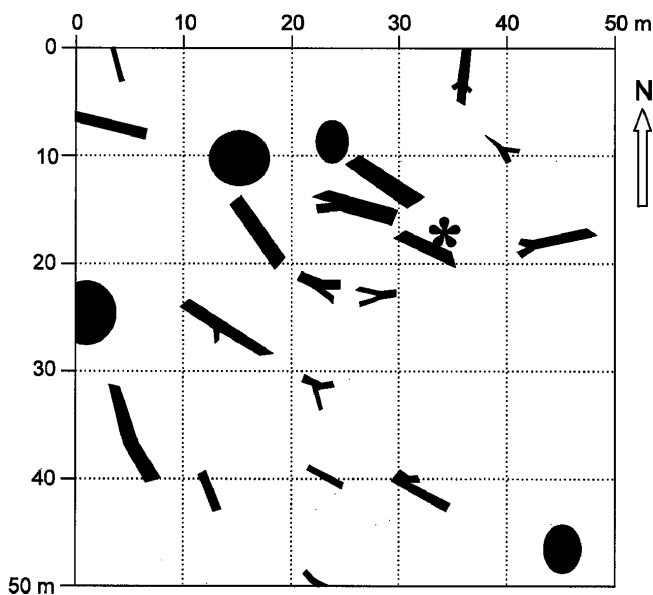
Ze získaných letokruhových křivek je zřejmé, že všechny stromy nejen současně rostly, ale během velmi krátké časové periody rovněž současně uhynuly. U většiny měřených vzorků se nedochovalo nejmladší bělové dřevo, stanovení přesného data úhynu těchto jedinců je proto nemožné. Poslední dochovaný letokruh těchto dřev však leží, až na výjimky, v intervalu let 896–914. Za předpokladu, že se ve vlhkém prostředí rašeliniště nedochovalo pouze méně odolné bělové dřevo, které čítá v průměru 10–25 letokruhů, spadá úhyn většiny dubů z Mokřých luk u Třeboně do počátku 20. let 10. století. Tomu odpovídá i absolutní datace nejmladších vzorků se zachovaným bělovým dřevem do roku 923 n. l. a krátce poté.

Číslo	č. vzorku	dřevina	délka naměřené křivky	začátek	konec	datace na základě ukončení dřeva (viz Příloha)
1	1	dub	86 ak, –5ks	829	914	krátce po roce 919
2	3	dub	107 ak	784	890	po roce 900
3	4	dub	88 ks	820	907	krátce po roce 917
4	6	dub	69 ak	829	897	po roce 907
5	7	dub	128 ak	769	896	po roce 906
6	8	dub	72 ak	837	908	po roce 918
7	9	dub	99 ak, –2ks	810	908	krátce po roce 916
8	11	dub	102 ak	807	908	po roce 918
9	12	dub	80 ak	824	903	po roce 913
10	14	dub	89 ak, –4ks	822	910	krátce po roce 916
11	15	dub	69 +1ks	844	912	krátce po roce 923
12	16	dub	113 ak	786	898	po roce 908
13	18	dub	151 +1ks	761	911	krátce po roce 922
14	20	dub	91 ks	819	909	krátce po roce 919
15	21	dub	106 ak, –3ks	817	922	krátce po roce 929
16	22	dub	83 ks	821	903	krátce po roce 913
17	23	dub	78 ak	810	887	po roce 897
18	24	dub	91 +1ak –1ks	815	905	krátce po roce 914
19	26	dub	52 ak	853	904	po roce 914
20	27	dub	134 +1ak	773	906	po roce 917
21	29	dub	120 wk	840	923	923
22	31	dub	55 ak	852	906	po roce 916

Tab. 2. Výsledky dendrochronologické analýzy.

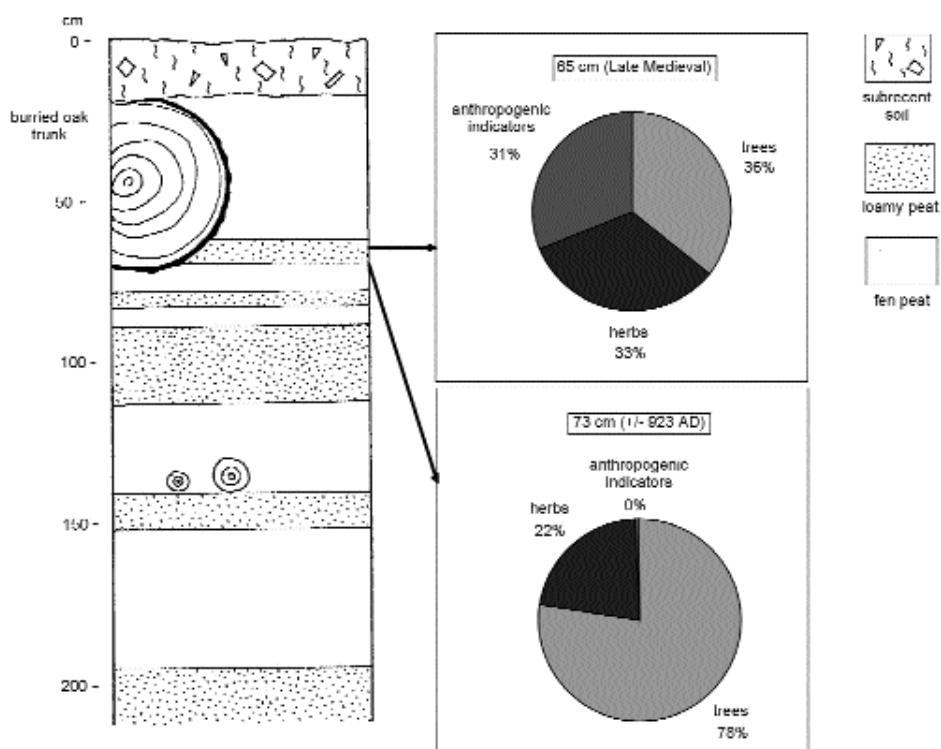
Obr. 3. Plán odkryvu pohřbených dubových kmenů o ploše 10 x 10 m. Zakreslena je poloha pouze rozměrnějších objektů. — Fig. 3. Plan of the recovery of oak trunks from a 10 x 10 m area. Only larger features are shown.

- - trunk / branch
- - root system
- - pollen / macrofossil sample location

Pylové a makrozbytkové analýzy

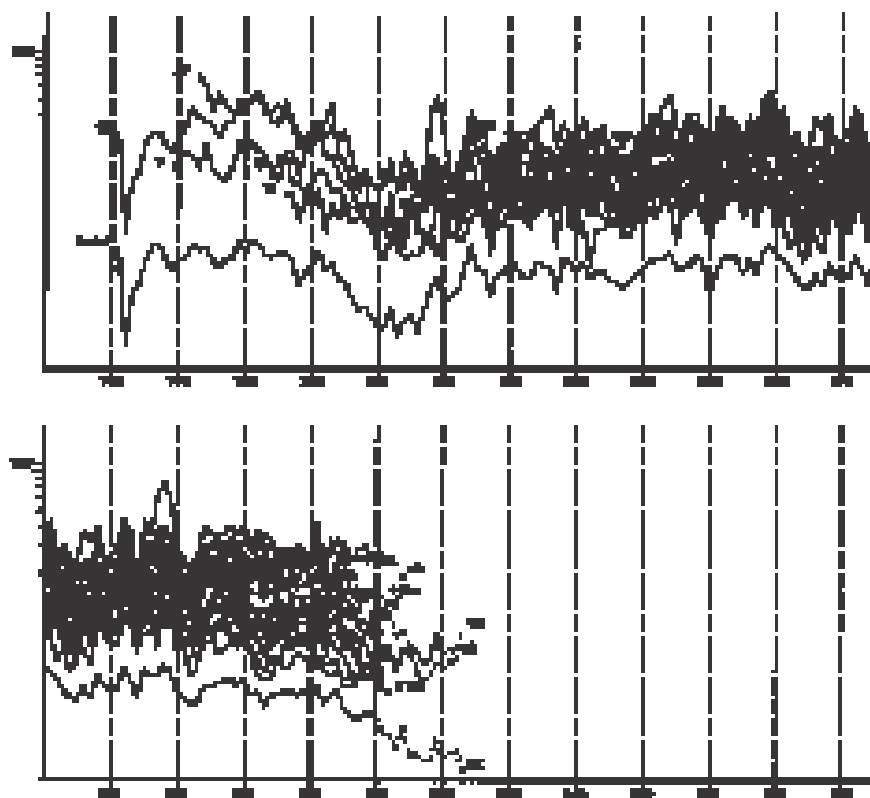
Předpokládáme, že vzorek organického sedimentu odebraný na pylovou a makrozbytkovou analýzu z vrstvy ležící v těsném kontaktu sází padlého dubového kmene (73 cm, viz obr. 4) je srovnatelného stáří jako samotný kmen, datovaný dendrochronologicky na počátek 10. stol. n. l. Tento předpoklad podporuje zjištění, že rozměrné kmeny, stejně jako drobné větve, ležely ve stejném horizontu, a že tudíž nedošlo k významnému zaklesnutí těžkých kmenů do starších vrstev rašeliny. Z výsledků pylové analýzy (uvedených v tab. 3) z nálezového horizontu dubových kmenů je možné učinit následující závěry: V době, kdy se na ploše rašeliniště vyskytoval vzrostlý dubový les (a pravděpodobně i v době jeho zániku), se nacházela lokalita i její okolí v čistě přírodním stavu. Kromě nálezů jediného pylového zrna obiloviny (*Triticum*-typ) nic nepoukazuje na aktivitu člověka v okolní krajině. V pylovém spektru se téměř nevyskytují ani sekundární antropogenní indikátory (až na ojedinělý nález pylového zrna pelyňku – *Artemisia*), které by poukazyvaly na degradaci přirozené vegetace. V pylovém spektru naproti tomu převažují dřeviny (AP = 77,35 %). Mezi nimi jasně dominuje borovice, následuje bříza, dub, jedle a olše. Borovice se zřejmě vyskytovala na rozsáhlých plochách chudých písčitých půd, které nacházíme východním směrem od lokality podél řeky Lužnice. Bříza se spolu s olší pravděpodobně vyskytovala na relativně více zamokřených stanovištích na ploše samotných Mokřých luk i v jejich okolí. Výskyt břízy také v lokálních dubových porostech je přímo potvrzen výsledky makrozbytkové analýzy (tab. 4). Vysoké pylové hodnoty jedle odpovídají jejímu výraznému zastoupení v přirozené lesní vegetaci na průměrných substrátech. Rovněž množství nalezených pylových zrn dubu je v analyzovaném vzorku relativně vysoké. Můžeme jej přičíst lokálnímu nadhodnocení, které je v souvislosti s místním výskytem dubového porostu snadno pochopitelné.

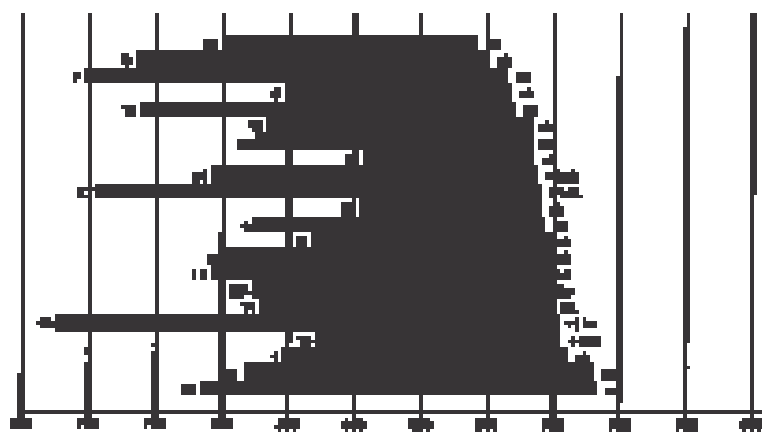
Obr. 4. Schéma profilu s umístěním dvou odebraných pyloanalytických vzorků a se schematicky vyjádřenými výsledky pylové analýzy. — Fig. 4. Schematic profile showing the locations of two palynological samples, and with a schematic explanation of the results of the pollen analysis.

Z nálezů rostlinných makrozbytků ve vrstvě 73 cm je zřejmé, že se jednalo už o degrační fázi lesa. Kmeny mohutných dubů, bříz a smrků (viz nález nažek břízy a jehlice smrku) byly již s největší pravděpodobností odumřelé. Na základě výsledků makrozbytkové analýzy zde můžeme rekonstruovat porosty ostřic (především *Carex vesicaria*) a dalších druhů otevřených vlhkých stanovišť (*Stellaria media*, *Rubus idaeus*).

Pylová analýza vzorku ležícího o 13 cm výše (vzorek 60 cm) poskytuje naprosto odlišný obraz regionální vegetace. Na první pohled je nápadný prudký pokles pylových hodnot dřevin (AP) a komplementární nárůst nálezů pylových zrn bylin (NAP), mezi kterými dominují antropogenní indikátory v čele s obilovinami. Nálezy pylových zrn žita (*Secale cereale*) jsou řádově hojnější než nálezy ostatních obilovin (*Triticum*-typ). Z polních plevelů se vyskytují *Centaurea cyanus* a *Rumex acetosa*-typ. Výskyt *Plantago lanceolata* a *Calluna vulgaris* poukazuje na možnou přítomnost pastvin. Zásadní změny se udály i v kvalitativním složení zbylých lesních porostů. Zvláště nápadný je prudký ústup jedle a nástup lísky, která indikuje prosvětlené plochy. Markantní je také pokles pylových hodnot dubu. Tento pokles je ovšem zcela pochopitelný v souvislosti s výsledky dendrochronologické analýzy, které potvrzují hromadný úhyn lokálního dubového lesa počátkem 10. století, a také s výsledky makrozbytkové analýzy, které nepotvrzují jeho pozdější návrat.

Obr. 5. Synchronizace křivek z jednotlivých vzorků a jejich křivka průměrná (treb 4). Horizontální osa: roky n. l. Zkratky za křivkami viz příloha. — Fig. 5. Synchronisation of the rings from individual samples, and average ring (treb 4). Horizontal axis: years AD.

Obr. 6. Všechny datované vzorky dubových kmenů z Mokrých luk. Horizontální osa: roky n. l. Zkratky viz příloha. — Fig. 6. All of the dated oak trunks from Mokrých luk. Horizontal axis: years AD.

Taxon	60 cm		73 cm	
	Absolutní počet	%	Absolutní počet	%
<i>Abies alba</i>	4	0.51	102	10.90
<i>Alnus</i>	33	4.19	85	9.08
<i>Betula</i>	46	5.84	116	12.39
<i>Carpinus betulus</i>	5	0.63	1	0.11
<i>Corylus avellana</i>	17	2.16	5	0.53
<i>Fagus sylvatica</i>	4	0.51	37	3.95
<i>Frangula alnus</i>	–	–	1	0.11
<i>Picea abies</i>	2	0.25	71	7.59
<i>Pinus</i>	114	14.47	188	20.09
<i>Quercus</i>	22	2.79	113	12.07
<i>Salix</i>	4	0.51	3	0.32
<i>Tilia</i>	1	0.13	1	0.11
<i>Ulmus</i>	2	0.25	1	0.11
SUMA AP	254	32.23	724	77.35
<i>Anthemis</i> –typ	2	0.25	–	–
<i>Artemisia</i>	20	2.54	1	0.11
Asteraceae Subfam. Cichorioideae	9	1.14	–	–
<i>Calluna vulgaris</i>	57	7.23	2	0.21
<i>Cannabis/Humulus</i>	9	1.14	–	–
<i>Centaurea cyanus</i>	5	0.63	–	–
<i>Centaurea jacea</i> –typ	1	0.13	–	–
Cyperaceae	47	5.96	79	8.44
Ericaceae undif.	66	8.38	1	0.11
<i>Filipendula</i>	2	0.25	4	0.43
<i>Galium</i> –typ	1	0.13	–	–
Gramineae	146	18.53	96	10.26
Chenopodiaceae	6	0.76	–	–
Labiatae	1	0.13	4	0.43
<i>Lotus</i> –typ	1	0.13	–	–
<i>Lysimachia</i>	–	–	1	0.11
<i>Plantago lanceolata</i>	16	2.03	–	–
<i>Plantago media</i>	1	0.13	–	–
<i>Polygonum aviculare</i>	2	0.25	–	–
<i>Potentilla</i> –typ	16	2.03	2	0.21
<i>Ranunculus acris</i> –typ	7	0.89	5	0.53
Rosaceae undif.	1	0.13	–	–
<i>Rumex acetosa</i> –typ	35	4.44	–	–
<i>Secale cereale</i>	55	6.98	–	–
<i>Trifolium</i> –typ	5	0.63	–	–
<i>Triticum</i> –typ	8	1.02	1	0.11
<i>Typha latifolia</i>	1	0.13	3	0.32
Umbelliferae	2	0.25	2	0.21
<i>Urtica</i>	4	0.51	–	–
neurčené	8	1.02	11	1.18
SUMA NAP	534	67.77	212	22.65
ZÁKLADNÍ SUMA (AP+NAP)	788	100.00	936	100.00
<i>Equisetum</i>	1	–	–	–
<i>Lycopodium clavatum</i>	3	–	1	–
Monoletní spory	10	–	3	–
<i>Sphagnum</i>	37	–	17	–

Tab. 3. Výsledky pylových analýz z horizontu dubových kmenů (73 cm) a z nadložní vrstvy rašeliny (60 cm). Lokalizace profilu viz obr. 3.

Taxon – typ makrozbytku	60 cm	73 cm
<i>Alnus glutinosa</i> – plody	–	4
<i>Betula cf. pendula</i> – plody	–	4
<i>Bidens tripartitus</i> – semena	1	–
<i>Carex lasiocarpa</i> – plody	–	12
<i>Carex Sect. nigrae</i> – plody	1	6
<i>Carex vesicaria</i> – plody	1	230
<i>Chenopodium album</i> – semena	3	–
Keramické střepy (vrcholný středověk)	1	–
<i>Picea abies</i> – jehlice	–	1
Poaceae – semena	1	–
<i>Polygonum persicaria</i> – plody	2	–
<i>Potentilla</i> sp. – semena	–	1
<i>Quercus</i> – větvičky	–	115
<i>Rubus idaeus</i> – semena	–	7
<i>Rumex</i> sp.	1	–
<i>Stellaria media</i> – semena	–	1

Tab. 4. Výsledky orientační makrozbytkové analýzy z 1 000 ml materiálu.

DISKUSE

Zánik dubového lesa a možné klimatické příčiny

Severní výběžek rašeliniště Mokré louky u Třeboně měl bezpochyby velmi komplikovaný historický vývoj. Jeho součástí byla rovněž série povodňových událostí. K nejvýraznější z nich došlo v polovině 8. století n. l. a ta díky nánosu vrstvy jílovitého materiálu zapříčinila ukončení rozvoje rašelinných společenstev a nástup lesa na jejich místo. Jako dominantní lesního porostu se velmi rychle prosadil dub (*Quercus robur*). Jak ukazuje dendrochronologický rozbor, dubový les se zde udržel pouze po jedinou generaci a jeho zánik měl katastrofický charakter.

Velmi dobrý stav zachování dřevní hmoty nasvědčuje rychlému pohřbení materiálu vrstvou rašeliny pod stálou hladinu podzemní vody. Pravděpodobně k němu muselo dojít záhy po odumření stromu. Co způsobilo tak rychlý zánik staletého dubového lesa na Mokřích lukách u Třeboně? Uložení mohutných, nepoškozených kmenů *in situ* včetně kořenových systémů činí málo pravděpodobnou možnost záměrného zásahu člověka. Také výsledky pylových analýz z horizontu padlých kmenů potvrzují čistě přírodní charakter regionu na počátku 10. století. Rovněž na základě absence raně středověkých archeologických nálezů můžeme soudit, že většina plochy Třeboňské pánve ležela mimo území osídlené v raném středověku (Beneš 1978).

Jedním z důvodů zániku dubového lesa na Mokřích lukách mohlo být klimatické zvlhčení a s ním související zvýšení hladiny podzemní vody. Prostředí rašeliniště reaguje na podobné události zvláště citlivě. Dlouhodobé zamezení přístupu vzduchu ke kořenům vlivem jejich zaplavení vodou způsobí postupné oslabování stromů, snížení vitality porostu a při větších poryvech větru vyvrácení kmenů i s kořeny. O postupném zhoršování podmínek růstu stromů svědčí letokruhová křivka kmene zachovaného včetně podkorního letokruhu (obr. 5). Od roku 905 je patrný klesající trend přírůstu dřevní hmoty, končící v roce 923 odumřením stromu. Přírozenou změnou hydrologického režimu interpretují podobné případy zániku dubových porostů na rašeliništích *Leuschner a kol.* (2000), kteří srovnáním velké-

ho množství datovaných nálezů dubových kmenů pohřbených v rašelině docházejí k závěru, že primární příčiny jevu lze hledat v klimatických změnách nadregionálního rozsahu.

Písemné záznamy o sledování klimatu na našem území a vůbec v Evropě jsou bohužel až data mladšího, takže přímá korelace nálezů s tímto druhem pramenné evidence je nemožná. Podle *Brázdila a Kotyzy (1995)* pochází první věrohodná zpráva o počasí z českých zemí teprve z 22.–23. srpna 1044 od kanovníka Kosmy. *Alexandrův (1987)* soupis zpráv o počasí v Evropě čerpaných z historicky věrohodných pramenů začíná také až po roce 1000. Musíme se proto obrátit k odlišným typům pramenů. Sedimentologicky relativně dobře prokázány jsou např. rozsáhlé záplavy na řece Moravě v 10.–12. století, považované za jednu z možných příčin zániku raně středověkého osídlení údolní nivy řeky Moravy v Mikulčicích (*Havlíček 1999*). Řešení vztahu těchto událostí k nálezům uhynulého dubového lesa na Mokřých lukách u Třeboně je však zatím mimo rámec našich současných možností.

Také další příčiny úhynu lesa jsou alespoň v teoretické rovině představitelné. Přitom se nemusejí s klimatickými vlivy vylučovat. Jednou z možných příčin je například mechanické zaklesávání těžkých dubů do měkkých podložních vrstev rašeliny. Důsledek by se v takovém případě nijak nelišil od růstu hladiny podzemní vody z důvodu klimatických změn. Obě příčiny – klimatická a mechanická – se navíc mohly navzájem kombinovat a mít tak katastrofické důsledky. Pokud po čase došlo ke snižování vitality dubového lesa, snižovala se zároveň schopnost stromů transpirovat. Snižování vodního provozu mohlo celý proces celkového zamokření a úhynu ještě dále urychlit. Do vzniklého mokřadu s odumřelými kmeny stromů pak opět rychle nastoupila světlomilná společenstva slatinišť.

Změny krajiny v průběhu středověké kolonizace

Dendrochronologické datování nálezů dubových kmenů umožňuje vytvoření přesného časového rámce k výsledkům pylových analýz. Srovnání pylového spektra vzorku z počátku 10. století a vzorku z polohy o 13 cm nad ním (podle složení pylového spektra nesporně již vrcholně středověkého) poskytuje obraz nesmírně hlubokých změn, které oblast v okolí města Třeboně prodělala v průběhu kolonizace (tj. koncem 12. a počátkem 13. století). Výchozím stavem byla na počátku 10. století zalesněná krajina v téměř čistě přírodním stavu, osídlení pronikalo na Třeboňsko patrně pouze okrajově ze sousedních severovýchodních a severozápadních oblastí (*Jankovská 1999*). V lesních porostech na průměrných substrátech tehdy jednoznačně převažovala jedle. To potvrzují výsledky pylových analýz také dalších lokalit na Třeboňsku i s výsledky lesnicko–typologického výzkumu (*Jankovská 1980; 1999; Březina 1975*). Krajina většiny Třeboňské pánve musela mít tehdy charakter těžko přístupné divočiny a to nejen kvůli hlubokým lesům, ale především kvůli rozsáhlým rašeliništím. V lužních porostech aluvia řeky Lužnice hrál významnou úlohu především dub a krajina zde měla nepoměrně pestřejší charakter než v ostatním území.

Během kolonizace ve vrcholném středověku došlo buďto k přímé likvidaci, nebo alespoň k nepřímé degradaci (vlivem lesní pastvy, hrabáním steliva) lesních porostů v okolí. Zakládána byla pole, pastviny a louky. Studované území je tak příkladem krajiny, kde středověká kolonizace znamenala náhlý přelom v dosavadním přírodním vývoji. Tyto hluboké změny se v pylovém spektru z Mokřých luk projevují překvapivě silně, což vyplyne zvláště

markantně ze srovnání s výsledky jiných pyloanalytických výzkumů z území Třeboňské pánve (Štěpánová 1930; Jankovská 1980). Důvodem může být poloha lokality v těsném sousedství města Třeboně, tedy v území stíženém intenzivními proměnami. Srovnáme-li však složení pylového spektra z vrstvy 60 cm s výsledky pylových analýz Jankovské (1987) získané z profilu vzdáleného necelých 400 metrů, je bohatství antropogenních indikátorů v našem pylovém spektru stále znatelně vyšší. Je proto otázkou, zda k obohacení příslušné vrstvy pylovými zrny obilovin a dalších antropogenních indikátorů nedošlo během umělého zúrodnování lučních porostů záměrným navážením odpadkového materiálu. Těto možnosti by nasvědčoval rovněž výskyt makrozbytků druhů ruderálních a plevelných společenstev (*Chenopodium album*, *Polygonum persicaria*), které mohly růst pouze na úživných a narušovaných substrátech nedalekého města Třeboně. Keramický střep datovaný do vrcholného středověku (určil J. Militký), nalezený v téže vrstvě, by uvedenou interpretaci jen podpořoval.

Veškeré práce spojené s odběrem vzorků a dendrochronologickou analýzou byly součástí řešení komplexního projektu GAČR, Reg.č. K089 – Sídlní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměňách údolní nivy. Autoři vřele děkují J. Sádlovi za mnoho cenných připomínek k textu. Dík patří také pracovníkům CHKO Třeboňsko a J. Škojci z archeologické expedice AÚ AVČR Brno v Mikulčicích za pomoc při terénním odběru i laboratorním zpracování vzorků. R. Brázdilovi pak za pomoc při pokusu o klimatické interpretace. Práce vznikla jako součást výzkumného záměru Botanického ústavu AV ČR AVOZ6005908.

LITERATURA

- Alexandre, P. 1987: Le climat en Europe au Moyen Age. Contribution – l'histoire des variations climatiques de 1000–1425, d'après les sources narratives de l'Europe occidentale. Paris: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales.
- Beneš, A. 1978: Praveké a slovanské osídlení na území připravované chráněné krajinné oblasti Třeboňsko. In: Třeboň EET, 35–46.
- Brázdil, R. – Kotyza, O. 1995: History of Weather and Climate in the Czech Lands I. Period 1000–1500. Zürcher Geographische Schriften 62. Zürich.
- Březina, P. 1975: Lesní společenstva Třeboňské pánve. Rozpravy ČSAV, mat. přír. vědy 85/10, Praha, 3–16.
- Dvorská, J. – Boháčková, I. 1999: Das historische Holz im Kontext der archäologischen Untersuchungen der Prager Burg. In: L. Poláček – J. Dvorská (Hrsg.), Internationale Tagungen in Mikulčice 5. Probleme der Mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March, Brno: ARÚ AV ČR, 232.
- Erdtman, G. 1943: An introduction to pollen analysis. New York.
- Expediční skupina pro průzkum půd 1968: Sumář rašelinných ložisek kraje jihočeského. Praha–Suchdol, interní tisk.
- Havlíček, P. 1999: Die geologischen Verhältnisse in der Umgebung der Siedlungsagglomerationen der großmährischen Machtzentren Mikulčice und Staré Město–Uherské Hradiště. In: L. Poláček – J. Dvorská (Hrsg.), Internationale Tagungen in Mikulčice 5. Probleme der Mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March, Brno: ARÚ AV ČR, 232.
- Jankovská, V. 1980: Paläogeobotanische Rekonstruktion der Vegetationsentwicklung im Becken Třeboňská pánev während des Spätglazials und Holozäns. Vegetace ČSSR A11, Praha: Academia.
- 1987: Entwicklung des Moores Mokré Louky bei Třeboň im Postglazial (Paläoökologische Studie), Folia Geobot. Phytotax. 22, 199–216.
- 1999: Přírodní prostředí a osídlení Třeboňské pánve z hlediska pylové analýzy (pozdní glaciál a holocén). In: A. Beneš – J. Michálek – P. Zavřel, Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl I. Soupis a studie, Praha: ARÚ AV ČR, 166–172.
- Jeník, J. – Květ, J. eds. 1983: Studie zaplavovaných ekosystémů u Třeboně. Studie ČSAV 4, Praha: Academia.

Leuschner, H. H. – Spurk, M. – Baille, M. – Jansma, E. 2000: Stand Dynamics of Prehistoric Oak Forests Derived from Dendrochronologically Dated Subfossil Trunks from Bogs and Riverine Sediments in Europe. *Geolines* 11, 118–121.

Štěpánová, M. 1930: Studie o vývoji jihočeských rašelin (Une étude de développement des tourbes dans la Bohême de Sud). *Spisy Přírod. fak. UK*, 109, 1–36.

Příloha

zkratka	německý termín	ukončení vzorku a datace
ak	Außerkante	<ul style="list-style-type: none"> • u vzorku není zachována hranice bělového dřeva (ks), ani podkorní letokruh (wk) • vzorek tedy nelze přesně datovat, můžeme jen říci, že je mladší než uvedené datum (tzn. než poslední datovaný letokruh + odhadovaný počet letokruhů bělového dřeva)
wk	Waldkante	<ul style="list-style-type: none"> • podkorní letokruh (Kambium) • vzorek lze datovat přesně rokem utěti stromu
swk	Sommerwaldkante	<ul style="list-style-type: none"> • podkorní letokruh je tvořen pouze jarním dřevem • strom byl uťat v létě daného roku
wwk	Winterwaldkante	<ul style="list-style-type: none"> • podkorní letokruh obsahuje i letní dřevo • strom byl uťat na podzim (v zimě) daného roku
+/-wk	+/- Waldkante	<ul style="list-style-type: none"> • pravděpodobně podkorní letokruh, nelze to však s jistotou dokázat
ks	Kern/Splint	<ul style="list-style-type: none"> • hranice jádrového a bělového dřeva • podle stáří stromu a lokality má být průměrně 10–20 letokruhů • dřevo lze datovat s tolerancí 10 let

Možnosti ukončení vzorků dřev.

EXTINCT WOOD NEAR TŘEBOŇ – THE APPLICATION OF DENDROCHRONOLOGY TO A PALAEOENVIRONMENTAL RECONSTRUCTION OF THE AREA IN THE EARLY AND HIGH MIDDLE AGES

The Mokrý louky (lit. „Wet Meadows“) area near Třeboň is an extensive, today artificially drained, peat bog of some 300ha, lying at an altitude of 430m a.s.l. In 1998, around 50 trunks of Sessile (Durmast) Oak (*Quercus petraea*) were removed from here, each around 10m in length and with a maximum diameter of 120 cm. In the winter of 1998, samples were withdrawn from 31 trunks for dendrochronological analysis at the dendrochronological laboratory in Mikulčice. As part of a study of the events leading to the establishment of the oak wood on the site, and those which led to its demise, a 10 x 10m area was opened for examination at a randomly selected location. The stratigraphy of one of the trench profiles was studied, reaching to the base of the peat beds, and two samples were taken for analyses of pollen and macro-remains.

On the basis of the standard oak ring series for Early Medieval Prague, 23 of the trunks could be dated dendrochronologically. It is clear not only that all the trees grew at the same time, but also that they all died within a very short interval. In the majority of the samples measured, subcuticular growth rings were not preserved, but – with some exceptions – the last measurable growth rings lay within the interval 896–914 AD. Assuming that, in the wet conditions of the peat bog, it was only the less resistant white wood that was not preserved, which generally makes up 10–25 rings, then the deaths of the majority of the oaks from Mokrý louky u Třeboně date to the beginning of the 920's. At the same time, the dendrochronological dating of the oak trunks provides a temporal framework for the results of the pollen analyses.

The following conclusions can be drawn from the results of the analyses of the pollen from the oak trunk finds horizon: at the time that the oak wood appeared on the site of what is now a peat bog, the site and its surroundings were in an undisturbed, natural state. It was probably thinly afforested by large oaks and invasive birches and spruces. The undergrowth comprised a mixture of marshy and moderately wet habitats. The analysis of pollen samples from 13cm above the level containing the trunks yields a rather different picture of the vegetation, however; even at first sight, the sharp decline in pollen values representing woody plants is clear, with a rise in the proportion of pollen grains representing herbs, among which anthropogenic indicators including cereals dominate. Fundamental changes also occur in the composition of the woodland vegetation: of particular note is the sharp decline in firs and increase in hazel, indicating that the area was receiving more light. The drop in pollen values for oak is also pronounced, confirming the wholesale demise of the local oak wood at the beginning of the 10th century. During the colonisation of the High Middle Ages, therefore, it seems clear that the oak woodland was either entirely liquidated, or at the very least suffered indirect degradation around what is now the town of Třeboň. Fields, pastures and meadows became the core elements; the study area is thus an example of a landscape where medieval colonisation marks a clear break with earlier natural development.

The stratigraphy of the peat beds at Mokré louky is relatively complicated. Layers of purely organic sediment alternate with layers of fine-grained silt representing material transported here by water, probably during isolated flood events. A conspicuous layer of loamy material lies in close proximity beneath the horizon containing the oak trunks. The hypothesis of a climatic cause of the decline of the oak wood at Mokré louky seems likely to hold true. Climatic changes may have resulted in an increase in inundation activity, which unfavourably affected the hydrological regime of the peat beds, and thus the vitality of the oak growth.

JITKA VRBOVÁ † 21. 12. 2001

PETR POKORNÝ, Archeologický ústav AV ČR, Letenská 4, 118 01 Praha; e-mail: pokorny@arup.cas.cz
Botanický ústav AV ČR, Zámek 1, Průhonice

Slawenbilder „Slawische Altertumskunde“ im 19. und 20. Jahrhundert

Obrazy Slovanů. „Slovanské starožitnosti“ v 19. a 20. století

Sebastian Brather

Eine „slawische Altertumskunde“, in jüngerer Zeit als „slawische Archäologie“ bezeichnet, entstand im 19. Jahrhundert parallel zu einer „germanischen Altertumskunde“. Beide lassen sich auf die romantische Suche nach den „eigenen“, nationalen Vorfahren zurückführen, gerieten aber zunehmend in nationalistisches Fahrwasser. Politische Konfrontationen der jeweiligen Gegenwart wurden in die frühgeschichtliche Vergangenheit projiziert. Die unterschiedlichen „Slawenbilder“ in der Archäologie werden nur aus der unablässigen, stets wertenden und aktualisierenden Gegenüberstellung mit den Germanen verständlich. Im folgenden werden einerseits diese „Leitbilder“, andererseits die Methoden-Entwicklung und Institutionalisierung der (frühgeschichtlichen) Archäologie im östlichen Deutschland, in Polen und in Böhmen während der letzten 200 Jahre erörtert. Dabei lassen sich vier Phasen unterscheiden – eine „vaterländische Altertumskunde“ in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts (1), das „imperialistische Zeitalter“ im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert (2), eine „Radikalisierung“ zwischen den beiden Weltkriegen (3) und die „slawische Archäologie“ in den sozialistischen Ländern zwischen 1945 und 1990 (4). Deutlich wird die Abhängigkeit der Wissenschaftsentwicklung von der Zeitgeschichte. Die Zukunft werden daher neue Fragestellungen bestimmen.

slovanská archeologie – dějiny archeologie – marxistická archeologie – středovýchodní Evropa – etnické paradigma

THE PICTURE OF THE SLAVS: „SLAVIC ANTIQUARIANISM“ IN THE 19th – 20th CENTURIES. „Slavic antiquarianism“, later re-christened „Slavic archaeology“ originated in the first half of the 19th century in parallel with „Germanic antiquarianism“. Both were grounded in a romantic quest for „their“ national ancestors in a period of strong nationalism, while the political confrontation of the time was projected back into the past. The diversity of the „picture of the Slavs“ in archaeology is understandable only in connection with constant comparison to the Germans. While on the one hand assessing these „patterns“, the author also considers the development of methods and the institutionalisation of (Early Medieval) archaeology in the eastern part of Germany, Poland and Bohemia over the last 200 years. Within this framework, he distinguishes four phases: the „patriotic antiquarianism“ of the first half of the 19th century, the „Imperialist period“ of the late 19th and early 20th centuries, the period of „radicalisation“ in the inter-War years, and the „Slavic archaeology“ of the Socialist states from 1945–1990. The dependence of the development of the discipline on historical conditions is evident; in the future, it will thus be necessary to define a new way of putting questions.

Slavic archaeology – history of archaeology – Marxist archaeology – Central & Eastern Europe – ethnic paradigm

Die ur- und frühgeschichtliche Archäologie verdankt ihre Entstehung als Wissenschaftsdisziplin dem 19. Jahrhundert. Sie entstand im Gefolge der Romantik, die wiederum tieferliegende soziale und politische Entwicklungen reflektierte. Voraussetzung war, daß im aufklärerischen 18. Jahrhundert die Bodenfunde allgemeine Anerkennung als historische Zeugnisse gefunden hatten, d. h. nicht mehr als vor allem kuriose Absonderlichkeiten galten. Im folgenden beschränke ich mich auf die für die Archäologie des frühen und hohen Mittelalters – die Frühgeschichte – relevanten Entwicklungen, und auch dies nur in weni-

gen Grundzügen. Eine umfassende Geschichte der urgeschichtlichen Archäologie ist hier nicht beabsichtigt (*Gummel 1938; Sklenář 1983; Daniel 1981; Trigger 1989; Abramowicz 1991*); sie war für eine „slawische Archäologie“, ebenso wie für eine „germanische Altertumskunde“, von untergeordneter Bedeutung. Ebenso wenig kann hier detailliert auf „Slawenbilder“ der Historiographie oder in der Bildenden Kunst eingegangen werden, auch wenn diese Konzepte die Archäologie wesentlich beeinflussten.

1. DIE ROMANTISCH INSPIRIERTE „VATERLÄNDISCHE ALTERTUMSKUNDE“

Johann Gottfried Herder (1744–1803) erblickte in den Slawen – in romantischer Verklärung – ein friedliches, Ackerbau treibendes Volk: „Allenthalben ließen sie sich nieder, um das von anderen Völkern verlassene Land zu besitzen, es als Kolonisten, Hirten oder Ackerleute zu bauen und zu nutzen; mithin war nach allen vorhergegangenen Verheerungen, Durch- und Auszügen ihre geräuschlose, fleißige Gegenwart den Ländern ersprießlich. Sie liebten die Landwirtschaft, einen Vorrat von Herden und Getreide, auch mancherlei häusliche Künste, und eröffneten allenthalben mit den Erzeugnissen ihres Landes und Fleißes einen nützlichen Handel.“ Des weiteren waren sie „mildtätig, bis zur Verschwendung gastfrei, Liebhaber der ländlichen Freiheit“. Weil sich Slawen „nie um die Oberherrschaft der Welt bewarben, keine kriegssüchtige erbliche Fürsten unter sich hatten“, wurden sie vom „Deutschen Stamme“ überfallen und „in ganzen Provinzen ... ausgerottet oder zu Leibeigenen gemacht“.

Ganz dem Vorbild Jean-Jacques Rousseaus (1712–1778) folgend, stellte Herder die dem Naturzustand angeblich noch nahestehenden Slawen den zivilisierten, entfremdeten und fast schon dekadenten Westeuropäern gegenüber. Doch anders als Rousseau war Herders Ideal nicht die Rückkehr zum primitiven Naturzustand, sondern der gesellschaftliche Fortschritt. Hoffnungsvoll endete Herder daher mit der Vision: „so werdet auch ihr so tief versunkene, einst fleißige und glückliche Völker, endlich einmal von eurem langen, trägen Schlaf ermuntert, von euren Sklavenketten befreiet, eure schönen Gegenden vom adriatischen Meer bis zum karpatischen Gebürge, vom Don bis zur Mulda [Moldau] als Eigentum nutzen und eure alten Feste des ruhigen Fleißes und Handels auf ihnen feiern dürfen“ (*Herder 1989*, 697–699). Obwohl Herder wie andere Deutsche in den Deutschen entscheidende Gestalter Europas sah, warnte er eindringlich vor nationaler Selbstüberschätzung. Griechen, Römer und Germanen hätten in der Geschichte ihre Rolle erfüllt und befänden sich bereits im Niedergangsstadium, so daß die Zukunft den Slawen zufallen werde (*Drews 1990*).

Der Blick richtete sich seit der Romantik quasi „natürlich“ auf die *eigene* Vergangenheit, d. h. die Geschichte des eigenen Volkes – und damit auf die Anfänge der modernen Staatsnationen. Deshalb war es eine zwangsläufige Erscheinung, daß man von Beginn an danach fragte, welchem Volk denn die Bodenfunde zuzuschreiben sind. Im westlichen Mitteleuropa, beispielsweise am Rhein, stritt man um „Germanisches“, „Römisches“ und „Keltisches“ und dessen Unterscheidung. Im östlichen Mitteleuropa lautete die entscheidende Frage: „germanisch oder slawisch?“ (*Worbs 1824*). Eines der zentralen Anliegen des Breslauer Archivars und Altertumskundlers Johann Gustav Gottlieb Büsching (1783–1829) war es, „wenn auch nicht die einzelnen Stämme, [so] doch die Hauptstämme, Deutsche und Sla-

ven, in den Altertümern voneinander zu sondern“; dies gelang ihm allerdings noch nicht: „So ist z. B. für Schlesien noch ganz dunkel, ob die hier gefundenen Altertümer der früheren Deutschen oder der späteren Slavischen Zeit zugehören“ (*Büsching 1824*, 10 f.). Daß sich aus diesen Ansätzen schließlich eine „germanische Altertumskunde“ und eine „slawische Archäologie“ entwickelten, erweist sich in der Retrospektive als Hypothek – statt des wichtigen historischen Vergleichs betrieb man oft einseitige, auf „Ursprünge“ und „ethnische“ bzw. „nationale Besonderheiten“ ausgerichtete Forschungen.

Die Frage der ethnischen Interpretation bewegte und fesselte viele Antiquare – u. a. in Görlitz, Breslau oder Leipzig. In ihrem Blickfeld lag immer die Unterscheidung zwischen germanischen und slawischen Altertümern (Grabfunden). Gustav Friedrich Klemm (1802–1867), königlicher Bibliothekar in Dresden und dort auch Leiter der Porzellan- und Gefäßsammlung, bemerkte in seinem *Handbuch der germanischen Altertumskunde*: „Wenn meine in der Einleitung aufgestellte Ansicht über den Unterschied germanischer und slawischer Alterthümer entweder vollkommene Bestätigung oder vollständige Widerlegung gefunden haben wird, ... würde die Entdeckung und Untersuchung der alten Grabhügel auch in historischer Hinsicht bedeutsamer werden und von Seiten derer, welchen derartige Studien und Bestrebungen bis jetzt nicht wichtig genug schienen, eher Anerkennung erwerben“ (*Klemm 1836*, 101, Anm. 4). Die Diskussionen der Jahrhundertmitte fanden in Theodor Fontanes (1819–1898) zwischen 1863 und 1877 entstandenem Roman *Vor dem Sturm* (1878) einen, zuweilen ironisch erscheinenden literarischen Niederschlag (*Düwel 1997*). Spöttisch klingt auch eine Passage der Gebrüder Lindenschmit über die „ethnische“ Zuweisung der Grabfunde Nordendorfs in Schwaben, doch waren die Autoren aufgrund der vermuteten frühmittelalterlichen Zeitstellung von einer Zuschreibung an die Alemanen überzeugt: „Um diese Widersprüche zu versöhnen und alle Parteien zu befriedigen, entschied sich der Historische Verein von Schwaben in Neuburg dahin, dass, wegen der verschiedenen römischen Münzen und Gefäße Nordendorfs, ein Theil der dortigen Todten als Römer, ein anderer Theil, in Bezug auf die Bronzeeräthe, als keltische Ureinwohner (?) und ein dritter Theil mit Rücksicht auf die Zeitepoche, als alemannische Sieger möchten betrachtet werden können. Es scheint, dass, wenn ein slavischer Gelehrter an der Diskussion sich betheiligte hätte, auch noch für slavische Gäste unter den geduldigen Todten Raum wäre gefunden worden“ (*Lindenschmit – Lindenschmit 1848*, 30).

Bei Klemm läßt sich bereits ein wesentliches Motiv einer „patriotischen“ Altertumskunde identifizieren – öffentliche Anerkennung für eine oft eher milde belächelte Sammeltätigkeit zu gewinnen; noch Theodor Mommsen (1817–1903) betrachtete die Prähistorie geringschätzig als „Wissenschaft der Analphabeten“ (*Sege 1911*, 58) und „Arbeitsgebiet für Landpastoren und pensionierte Offiziere“ (*Wahle 1934*, 572). Erst gegen Ende des 19. Jahrhunderts konnte sich die prähistorische und frühmittelalterliche Archäologie endgültig etablieren; bis dahin führte sie einen mitunter aussichtslos scheinenden Kampf um breitere, öffentliche und wissenschaftliche Beachtung und Anerkennung.

In diesem patriotischen Klima – auch dies ein europäisches Phänomen – tauchten plötzlich vermeintlich überaus alte Handschriften auf,¹ die die Anfänge vor allem „kleiner Nationen“ weit zurückverlegten. Erst später stellte sich heraus, daß es sich dabei durchweg um Fälschungen handelte. Dazu gehören die „altschechische“ Königinhofer (Rukopis Králo-

¹ Zu den berühmtesten gehört wohl der „Ossian“ des James MacPherson (1736–1796).

védvorský) und Grünberger (Rukopis Zelenohorský) Handschriften, die hauptsächlich der Schriftsteller Václav Hanka (1791–1861) produziert hatte (*Hanka 1818*). Bereits Dobrovský erkannte sie als Fälschungen (*Dobrovský 1824*). Dennoch beschäftigten sie bzw. der Streit um ihre Echtheit und Aussagekraft die nationalen Gemüter bis weit über die Mitte des 19. Jahrhunderts hinaus (vgl. *Graus 1975*). Es gab auch archäologische Fälschungen wie die 1855/56 „entdeckten“ Runensteine von Mikorzyń, den „Bock“ von Lednica aus den 1860er Jahren oder die sogenannten „Prillwitzer Idole“ – einige Dutzend gegessener slawischer Götterfiguren mit Runeninschriften (!), die die beiden Neubrandenburger Goldschmiede Jakob Ernst Sponholz (1734–1809) und Gideon Nathanael Sponholz (1745–1807) wohl 1767/68 hergestellt hatten, die aber angeblich vom Prediger Samuel Friedrich Sponholz (1659–1698) im Prillwitzer Pfarrgarten gefunden worden waren (*Masch – Wogen 1771; Levezow 1836; Boll 1854*; Abb. 1). Noch Rudolf Virchow (1821–1902) mußte Ende des 19. Jahrhunderts über sie urteilen (*Virchow 1878*).

Die Vorstellung eines „Volksgeistes“ als nahezu unwandelbarem und insofern ahistorischem Kern der modernen Nationen gehen auf Herder, vor allem aber auf Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) zurück. Dieses Konzept wurde überall zur prägenden Vorstellung für die „vaterländische Altertumskunde“ und die daraus erwachsenden, sich allmählich professionalisierenden Disziplinen. Die Sprache galt als zentrales Merkmal der Völker, insbesondere nach der Entdeckung der Verwandtschaft indogermanischer Sprachen um 1800. Daraus erklärt sich die überall zunächst starke Ausrichtung der Altertumskunde an den Sprachen (wie z. B. bei den Brüdern Grimm), und deshalb konnte die Vorstellung einer Einheit der slawisch(sprechenden), aber national aufgesplitterten Völker aufkommen (und sich bis zu panslawistischen bzw. slawophilen Auffassungen steigern). Solche panslawischen Bestrebungen (*Kohn 1956*) verfolgten die nationale Emanzipation der „kleinen Völker“, mußten aber an den politischen Verhältnissen des 19. Jahrhunderts scheitern (*Hroch 1968; 1985*). Auch in Deutschland begründete man angesichts der nicht vorhandenen staatlichen Einheit das Altertum romantisch-philologisch. Wie bei den Westslawen konnte die „Vorzeit“, in der die germanischen bzw. slawischen Völker noch jeweils eine Einheit gebildet zu haben schienen, als Folie politischer Gegenwartshoffnungen dienen. Anders in Rußland: Dort vermochte sich aufgrund der politischen Situation im Zarenreich kein großes Interesse für die „slawische Archäologie“ zu entwickeln.

Als Begründer einer „slawischen Altertumskunde“ gelten zwei Gelehrte: Josef Dobrovský (1753–1829), katholischer Geistlicher und einer der führenden böhmischen Aufklärer, und der nur kurzzeitig in Prag lehrende Pavel Jozef Šafárik (1795–1861) (tschech. Šafařík). Von Dobrovský, der in engem Austausch mit dem Mitbegründer der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften in Görlitz, Karl Gottlob von Anton (1751–1818), stand (v. *Anton 1783–1789; Krbec – Michálková 1959*), stammt die erste Beschreibung vermutlich slawischer archäologischer Funde (*Dobrovský 1786*). Šafárik, gebürtiger Slowake und längere Zeit Gymnasialrektor im damals südungarischen, heute serbischen Novi Sad (Neusatz), publizierte eine erste umfassend angelegte Übersicht über slawische Altertümer (*Šafařík 1837; 1843–1844*). Er korrespondierte mit dem erwähnten Gustav Klemm, der nahezu gleichzeitig ein ähnliches Handbuch für die germanische Altertumskunde herausgab.

Die „vaterländische Altertumskunde“ blieb zunächst eine Sache von Außenseitern. Private Sammlungen, die zuweilen – z. B. durch einige polnische Aristokraten – der Öffentlichkeit zugänglich gemacht wurden, bildeten die Anfänge vieler Museen. Eine große Zahl

Abb. 1. Die sogenannten „Prillwitzer Idole“ galten noch in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts mitunter als mittelalterliche slawische Götterfiguren. Tatsächlich produzierten zwei Neubrandenburger Goldschmiede, die Brüder Jakob und Gideon Sponholz, mit ihren Gesellen 1767/68 etwa vier Dutzend bronzene Idole, die sich an unterschiedlichsten „Vorbildern“ von der Antike bis zur Neuen Welt orientierten. Runeninschriften (in deutscher und „slawischer“ Sprache!) wiesen die Idole als aus Rethra stammend aus und nannten zugleich den Namen des jeweils dargestellten Gottes. Angeblich waren sie siebenzig Jahre zuvor vom Prediger Samuel Friedrich Sponholz im Prillwitzer Pfarrgarten gefunden worden. Hier abgebildet ist der doppelköpfige „Percunust“, der als „Donnergott“ mit „blitzenden Strahlen“ dargestellt wurde. Die Runen bezeichnen auf der Rückseite (rechts) den Dargestellten namentlich, während auf der Vorderseite *say idt* („Hüte dich!“) und *Percun deuuaitē nemusea ... man* („Halte ein, Percunust, beschädige meinen Acker nicht, ich will dir auch dieses Fleisch opfern!“) zu lesen sein soll (nach *Masch – Wogen 1771*, Abb. 6; 76 f.). — Obr. 1. Tzv. prillwitzské idoly byly ještě ve druhé pol. 19. stol. považovány za slovanské plastiky bohů. Ve skutečnosti je vyrobili dva zlatníci z Neubrandenburgu, bratři J. a G. Sponholz, se svými tovaryši v letech 1767/68. Asi čtyři tucty idolů byly inspirovány vzory sahajícími od antiky až po Nový svět. Runové nápisy (v německé a slovanské řeči!) odkazují např. na idol nalezený v Retře. Idoly nesou jména bohů, které zobrazovaly. Údajně byly nalezeny o 70 let předtím na zahradě prillwitzské fary pastorem S. F. Sponholzem. Na obrázku je dvojhlavý „Percunust“, ztvárněný jako hromovládce s paprsky blesků. Na zadní straně je runami uvedeno jeho jméno, na přední straně můžeme číst *say idt* (Měj se na pozor!) a *Percun deuuaitē nemusea ... man* (Zadrž Percunuste, nenič má pole, chci ti obětovat také toto maso!) (podle *Masch – Wogen 1771*, 76n., Abb. 6).

von Geschichts- und Altertums-Vereinen entstand, auch archäologische Gesellschaften wurden ins Leben gerufen (1840–1846 Szamotuły, 1857 Posen). In Österreich-Ungarn gründete man bereits im frühen 19. Jahrhundert Nationalmuseen (1807 Pest, 1818/1822 Prag²), während dies in Deutschland erst 1852 mit den beiden lange um ihr Überleben

² Das Prager Museum trug ursprünglich die Bezeichnung *Vaterländisches Museum in Böhmen*.

Abb. 2. Zwei gegensätzliche „Bilder“ frühmittelalterlicher Slawen. Der polnische Karikaturist Sławomir Mrozek stellte 1957 ost- und westmitteleuropäische Vorstellungen gegenüber. a – polnische Historiker beschrieben die Slawen als friedlich, mildtätig und rasiert; b – deutsche Historiker erzählten von wilden, ungesitteten und bärtigen Slawen. Diese Gegenüberstellung reflektiert zugleich den seit den griechisch-persischen Kriegen des 5. Jahrhunderts v. Chr. überhöhten, ideologisierten Gegensatz zwischen „Zivilisation“ bzw. „Kultur“ und „Barbarei“ (nach Lech 1997/98, 98, Abb. 48). — Obr. 2. Dva protichůdné obrazy raně středověkých Slovanů. Polský karikaturista Sławomir Mrozek postavil v r. 1957 proti sobě východo- a západoevropskou představu o Slovanech: a – polští historikové popisují Slovaný jako klidné, milé a upravené; b – němečtí historikové hovoří o divokých, nevychovaných a zarostlých Slovanech. Tento protiklad reflektuje od řecko-perských válek v 5. stol. př. Kr. ideologizovaný kontrast mezi civilizací, popř. kulturou na jedné straně a barbary na straně druhé (podle Lech 1997/98, 98, ryc. 48).

kämpfenden Museen von Mainz (*Römisch-Germanisches Zentralmuseum*) und Nürnberg (*Germanisches Nationalmuseum*) zustande kam. In Warschau entstand am Ende des 19. Jahrhunderts aus der Sammlung Erazm Majewskis (1858–1922) ein Museum, das kurz vor dem Tode seines Gründers 1921 in Staatsbesitz übergang.

In den 1830er Jahren grub man die ersten frühmittelalterlichen Gräberfelder aus. Dabei wurden zeitgleich sowohl slawische Gräber im ostmitteleuropäischen Raum (1834 Kopidlno [Budčevs] in Nordost-Böhmen, 1835 Prag–Panenská [Praha–Střešovice], 1846 Rebešovice in Mähren; *Sklenář 1992*) als auch merowingerzeitliche Bestattungen in Südwestdeutschland (1837 Fridolfing, 1843 Nordendorf, 1845 Oberflacht) „untersucht“. Während man in Norddeutschland und in Dänemark die relative Abfolge von Stein-, Bronze- und Eisenzeit in den 1830er Jahren erkannt (und damit das sogenannte Dreiperiodensystem aufgestellt) hatte (*Hansen 2001*), blieb dieser methodische Fortschritt im übrigen Mitteleuropa bis gegen Ende des 19. Jahrhunderts weitgehend aus. Ursache dafür waren das unterschiedliche politische und intellektuelle Klima, das schwerer zu überschaubare Fundmaterial und das Problem der „ethnischen Zuordnung“ der Funde. Weil man die „besseren“, ansehnlicheren Funde stets für die eigenen Vorfahren in Anspruch nahm und diesen keinen geringeren Entwicklungsstand als den Nachbarn zubilligen wollte, kam man mit der postulierten Abfolge nicht zurecht. Der Stettiner Gymnasialprofessor Ludwig Giese-

brecht (1792–1873) beispielsweise bestand darauf, daß die alten Germanen selbstverständlich nicht nur die Bronze, sondern auch das Eisen gekannt hätten (*Giesebrecht 1838*).

Gegen die „Reservierung“ der „besseren“ Funde für die alten Germanen wandten sich verständlicherweise vor allem polnische (*Łepkowski 1862*), aber auch tschechische Archäologen: „Aber sie [die Stein- und Bronzealterthümer – S. B.] sind die ältesten Marksteine des Culturlebens der Slaven, über deren rauher Heimat sich nicht der sonnige Himmel Griechenlands und Italiens wölbte. ... Und wenn auch griechische Anmuth und römische Grossartigkeit diesen Denkmälern nicht eigen ist, so möge den Slaven der Gedanke vorschweben, dass der Lebensprozess eines jeden Volkes ebenso wie der eines jeden organischen Wesens eine Zeit des Wachstums, der Blüte, der Frucht und des Absterbens hat. Die antiken Völker Griechenlands und Italiens sind vom Schauplatz des Lebens längst abgetreten, während die Slavenvölker ihre Blüteperiode noch nicht abgeschlossen haben“ (*Vocel 1869*, 44). Auch die Schriftquellen legte man sich entsprechend zurecht und zitierte nur die „passenden“ Stellen, so wenn aufgrund der taciteischen *Germania* zwar die besondere „Freiheitsliebe“ und „egalitäre“ Sozialstruktur der Germanen betont wurde, deren „unzivilisierte“, „barbarische“ Lebensweise aber stillschweigend übergangen wurde (Abb. 2).

An den Universitäten konnte sich die Prähistorie erst seit der Jahrhundertwende allmählich etablieren. Der erste Professor für slawische Altertumskunde war zwar schon 1849 der panslawisch orientierte Slowake Jan Kollár (1793–1852) in Wien; aber dessen baldiger Tod ließ den Lehrstuhl wieder verwaisen. In Prag wurde Jan Erazim Vocel (1802–1871) im Jahre 1850 Professor für böhmische Altertumskunde und Kunstgeschichte; einige Jahre zuvor (1843) hatte Vocel das Konzept einer nationalen tschechischen Archäologie entworfen (*Vocel 1845*; *Sklenář 1981*). Slawistische Universitätsprofessuren – wie die Pavel Josef Šafařík in Prag seit 1848 und die Franz (Franjo) Miklosichs (1812–1891) in Wien seit 1849 (während sie in Deutschland erst seit den 1870er Jahren eingerichtet wurden) – blieben weitgehend philologisch ausgerichtet (*Zagiba 1968*). Dies war bei der Germanistik, die meist zutreffender als „deutsche Philologie“ firmierte, wenngleich sich eine einheitliche Bezeichnung bis heute nicht durchsetzen konnte, nicht anders.³

2. VORSTELLUNGEN UND FORSCHUNGEN IM „IMPERIALEN ZEITALTER“

Hegel meinte bereits im frühen 19. Jahrhundert, es sei „der substantielle Zweck“ eines Volkes, „ein Staat zu sein und als solcher sich zu erhalten“. Ein „Volk ohne Staatsbildung“ wie das seit 1795 dreigeteilte Polen, aber retrospektiv auch die Elbslawen hätten daher „eigentlich keine Geschichte“, seien geschichtslos. Daher, so Hegel, „bleibt diese ganze Masse aus unserer Betrachtung ausgeschlossen, weil sie bisher nicht als ein selbständiges Moment in der Reihe der Gestaltungen der Vernunft in der Welt aufgetreten ist“ (*Hegel 1970*, 422). Ebenso verfuhr Ranke (1795–1886) als „Historiograph des preußischen Staates“, indem er die „romanisch-germanische Staatenwelt“ in den Mittelpunkt seiner Betrachtungen rückte (v. *Ranke 1824*). Die Slawen gehörten seiner Meinung nach zur „Außen-

³ Vgl. *Jacob Grimm (1884)*, der unter dem Begriff „Germanistik“ alle an der Erforschung des „Deutschthums“ beteiligten Wissenschaften (bezüglich Geschichte, Recht und Sprache) verstanden wissen wollte.

Abb. 3. Nach verbreiteten Vorstellungen des 19. Jahrhunderts brachte erst die mittelalterliche „Kolonisation“ einen landwirtschaftlichen Aufschwung im östlichen Mitteleuropa. Kleine Dorfformen wie der Rundling galten daher als slawisch, während deutsche Bauern große planmäßige Dörfer errichtet haben sollten. Spätere Untersuchungen zeigten, daß Orts- und Flurformen vor allem durch die wirtschaftlichen Verhältnisse geprägt wurden. Kleinformen wurden ebenso wie große Planformen von deutschen und slawischen Bauern errichtet. Oben Rundling Belitz, Kr. Lüchow-Dannenberg (Flurkarte von 1824); unten Angerdorf Schönfeld, Kr. Barnim (Flurkarte von 1836) (nach *Meibeyer 1992, 71, Abb. 2; Krenzlin 1952, Abb. 2*).
 Obr. 3. Podle rozšířené představy přinesla zemědělský vzestup do střední části východní Evropy teprve středověká „kolonizace“. Malé formy vesnic jako např. okrouhlice byly pokládány za slovanské, zatímco němečtí sedláci měli zakládat velké normované vsi. Pozdější výzkumy ukázaly, že formy osídlení a pluziny závisely především na hospodářských vztazích. Malé formy stejně jako normované vsi byly zakládány jak německým tak slovanským obyvatelstvem. Nahoře okrouhlice Berlitz, okr. Lüchow-Dannenberg (katastr. mapa z r. 1824); dole Angerdorf Schönfeld, okr. Barnim (katastr. mapa z r. 1836) (podle *Meibeyer 1992, 71, Abb. 2; Krenzlin 1952, Abb. 2*).

welt“, d. h. nicht dazu. Dagegen wandte Joachim Lelewel (1786–1861) für Polen ein, daß nicht die „Unfähigkeit“ der slawischen Bevölkerung, sondern die unterdrückte Freiheit des Volkes für den Niedergang des polnischen Staates verantwortlich sei (*Lelewel 1847*).

Die Autorität Hegels und Rankes, aber auch die politischen Zeitumstände trugen dazu bei, daß die Vorstellung slawischer Rückständigkeit, ja „Primitivität“ im deutschen Sprachraum weite Verbreitung fand. Besonders die letzte Teilung Polens 1795 durch Preußen, Österreich und Rußland schien dies in vielerlei Hinsicht zu bestätigen. Die Auffassung „slawischer Primitivität“ verbreitete sich vor allem seit den 1860er Jahren, als im östlichen Preußen eine verstärkte Germanisierungspolitik gegenüber der polnischen Bevölkerung betrieben wurde und in Russisch-Polen der Aufstand von 1863 blutig niedergeschlagen worden war (*Rothe 1988*). Dabei ließ sich an verschiedene, gleich zu behandelnde Vorläufer anknüpfen. Daraus entstand der verbreitete, langlebige Topos der vor allem fischenden, viehhaltenden und jagenden Slawen, die nur wenig Ackerbau betrieben und daher auf einem bescheidenen wirtschaftlichen, kulturellen und sozialen Niveau verharrten (*Labuda 1969*).⁴ In Polen, Böhmen und Mähren stießen diese Vorstellungen verständlicherweise auf ein geteiltes Echo (vgl. u. a. *Palacký 1848–1876; 1836–1867*).

Wenn die Germanen auch gegenüber der antiken Zivilisation zurückgeblieben waren, so sollten sie doch den Slawen überlegen (gewesen) sein (*Žak 1974*). „Der nachmalige Übergang vieler slavischer Länder zu deutscher Art und Sitte ist wahrlich nichts gewesen als die notwendige Folge des culturhistorischen Übergewichts, das immer der Gebildete über den Ungebildeten erlangt.“ Die weitgehende Vernichtung slawischer Kultur sei selbstverschuldet und außerdem fortschrittlich gewesen, denn „der Slawe“ hätte es nahezu nicht verstanden, „die einfachsten, offen daliegenden Hilfsquellen seines Landes ... auszubeuten“, sondern „nur die Bestellung der Felder durch die Hacke“ gekannt, meinte Moritz Wilhelm Heffter (1792–1873), ein brandenburgischer Lehrer und Mitarbeiter an der großangelegten Urkundenedition des *Codex Diplomaticus Brandenburgensis* unter Adolf Friedrich Riedel (*Heffter 1847*, 418, 458–462, 467 f.). Auf diese Weise hätte erst die mittelalterliche Ostsiedlung die Slawen „zivilisiert“. Erst durch die deutschen „Kulturträger“ hätten die Slawen „die Vernichtung ihrer Asiatischen Sitten durch das Christentum“ und „Kultur und die Annehmlichkeiten des Luxus“ erfahren, schrieb der u. a. von Marx rezipierte Jurist Johann Friedrich Reitemeier (1755–1839) (*Reitemeier 1801–1805*, X, 473, 476).

Die „primitiven“ Slawen bedurften diesen Auffassungen zufolge also der „Kolonisation“, um Anschluß an die zivilisierten Kulturvölker des Südens und Westens Europas zu finden (zuerst *Boll 1848*). Bis heute muß die „Kolonisierung“ als ideologisch aufgeladener und deshalb mißlicher Begriff gelten (*Kötzschke – Ebert 1937*). Im Dreiklang mit der vermeintlich ausschließlich friedlichen, bäuerlichen „Ostsiedlung“ (so die deutsche Mediävistik des mittleren 20. Jahrhunderts; *Quirin 1954; Schlesinger 1975*) und der angeblich rein auf die Errichtung ausbeuterischer „feudaler“ Verhältnisse ausgerichteten „Ostexpansion“ (so die marxistische Interpretation; *Greifeld 1967*) dient er bis heute der Beschreibung jener hochmittelalterlichen Vorgänge. Mit all diesen Ansätzen werden jeweils aber nur bestimmte Facetten vielschichtiger Vorgänge von Landesausbau und Herrschaftsbildung, wirtschaftlichen und sozialen Strukturwandels erfaßt (*Higounet 1986; Abb. 3*).

⁴ Noch *Jankuhn 1938*, 42, zufolge, handelte es sich bei den Slawen um „eine Fischer- und Jägerbevölkerung, die einen primitiven Ackerbau betreibt“.

Das Schlagwort vom vermeintlich epochenübergreifenden, transzendenten „deutschen Drang nach Osten“ prägte der polnische Publizist Julian Klaczko (1825–1906) im Jahre 1849 (*Klaczko 1849*), d. h. unter dem unmittelbaren Eindruck der auch nationale Ziele verfolgenden Revolutionen von 1848 (*Orton 1978*). Die Polendiskussion in der Frankfurter Paulskirche, an deren Rande Marx und Engels publizistisch eine scharf antislawische Position bezogen⁵, hatte die Hoffnungen der „kleinen Völker“ auf nationale Selbständigkeit nicht erfüllen können. In Deutschland und Polen sah man den toposhaften „Drang nach Osten“ weithin als einen historisch regelhaften Vorgang (*Meyer 1996; Wippermann 1981*). Auf deutscher Seite diente er vor allem der Rechtfertigung territorialer Hegemonie in östlicher Richtung (*Waitz 1860; Wattenbach 1863*), auf polnischer Seite erkannte man darin eine ständige Bedrohung (*Rączkowski 1996*). Eine Steigerung lag zugleich in der These, die Ostsiedlung nur als eine erneute Inbesitznahme alten germanischen – und damit eigentlich deutschen – Bodens anzusehen.⁶ Gustav Freytags (1816–1895) 1859 erstmals erschienene *Bilder aus der deutschen Vergangenheit* stellten fest, „daß das ganze Gebiet ostwärts der Elbe nur wiedergewonnenens Land ist“ (*Freytag 1924, 197*). Schon Ludwig Giesebrecht hatte eine Art „Urgermanentheorie“ vertreten: „Die Mehrzahl der Bevölkerung zwischen Elbe und Oder bestand aus Germanen. Diese liutizischen Sachsen waren um die Mitte des elften Jahrhunderts freie Leute und im Besitz des Waffen- und Kriegesrechtes, sie beteten den Wodan, Thor und die Frigg an“ (*Giesebrecht 1843, 37*).

Aus der „vaterländischen Altertumskunde“ des frühen 19. Jahrhunderts war in ganz Europa immer mehr eine national(istisch)e Archäologie geworden. Man konnte sich ihrer nicht nur zur nationalen Identitätsstiftung nach innen, sondern im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts zunehmend auch zur Begründung außenpolitischer Ziele und territorialer Forderungen bedienen. Die nationale Emphase führte nahezu zwangsläufig zu einer Überbetonung von Autochthonie-Vorstellungen – die eigenen Vorfahren hatten eigentlich schon immer „hier“ gesiedelt. Den Boden dafür hatte vor allem Gustaf Kossinna (1858–1931) seit 1895 bereitet, indem er die Vorgeschichte zu einer „hervorragend nationalen Wissenschaft“ erklärte (*Kossinna 1914; Brather 2001a; Veit 1984; Abb. 4*), doch formulierte Kossinna im Grunde aus verbreiteten Vorstellungen lediglich ein apodiktisches „Paradigma“. Besonders heftig wurden nach 1863 die archäologischen Debatten zwischen deutschen und polnischen Archäologen, weil es hier auch um tagespolitische Auseinandersetzungen ging. Die Forschung hat es besonders belastet, daß die früh- und hochmittelalterlichen Slawen überwiegend nur im Gegensatz zu den Germanen gesehen wurden. Nur diesen Vergleich zu ziehen und ständig „Kulturhöhen“ zu bewerten, verstellte den Blick auf wissenschaftlich ergiebigere Probleme.

Zu den umstrittensten (Schein-)Problemen gehörten die mit viel Verve und nationalistischer Zielrichtung betriebenen Diskussionen darüber, wo die jeweilige „Urheimat“ anti-

⁵ *Engels 1968, 275*: „Völker, die nie eine eigene Geschichte gehabt haben, die von dem Augenblick an, wo sie die erste, roheste Zivilisationsstufe ersteigen, schon unter fremde Botmäßigkeit kommen oder die erst durch ein fremdes Joch in die erste Stufe der Zivilisation hineingezwungen werden, haben keine Lebensfähigkeit, werden nie zu irgendeiner Selbständigkeit kommen können. ... Die Tschechen, zu denen wir selbst die Mähren und Slowaken rechnen wollen, ... hatten nie eine Geschichte. ... Und diese geschichtlich gar nicht existierende 'Nation' macht Ansprüche auf Unabhängigkeit? ... Wo ist die Geschichte der illyrischen Slowenen, der Dalmatiner, Kroaten und Schokazen?"; vgl. auch *Wippermann 1980*.

⁶ Gustav Höfken (1811–1889) sprach von der „Wiederverdeutschung des Ostens“ (*Höfken 1850*).

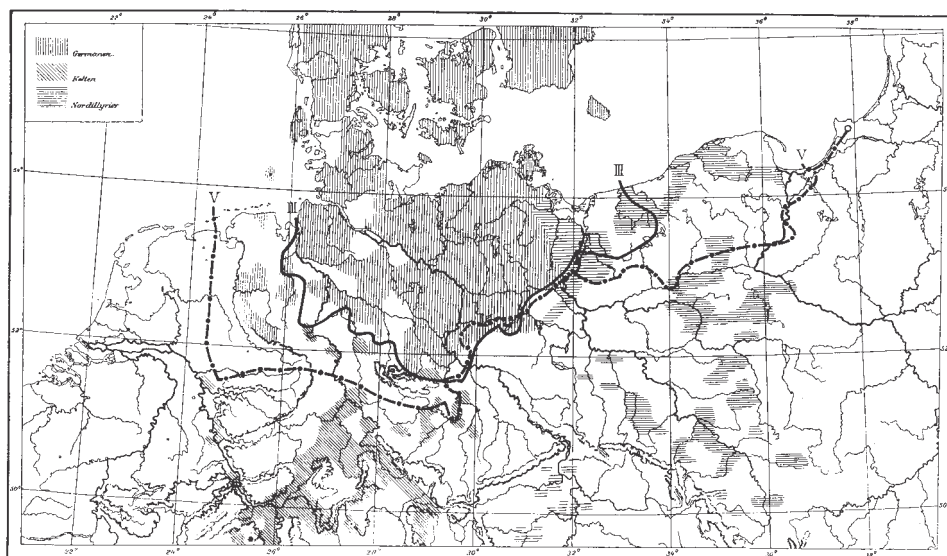

Abb. 4. Vermeintliche „Ausbreitung“ der Germanen in der Bronzezeit. Die Flächenschraffuren kennzeichnen die „Siedlungsräume“ während der Periode II, während die verschiedenen Linien eine nach Süden gerichtete „germanische Expansion“ von Periode III bis V darstellen. Für Slawen blieb in Kossinnas vorgeschichtlichem Weltbild kein Platz, und auch die Zuschreibung der übrigen „Kulturen“ entbehrte nicht einer gewissen Beliebigkeit (nach *Kossinna 1926*, Abb. 52). — Obr. 4. Domnělé „rozšíření“ Germánů v době bronzové. Svislá šrafura vyznačuje sídelní prostor Germánů v II. fázi doby bronzové, linie představují postup „germánské expanze“ probíhající od III. do V. fáze. Pro Slovary nezůstalo v Kossinově obrazu prehistorického světa místo. Také připsání zbyvajících „kultur“ bylo značně libovolné (podle *Kossina 1926*, Abb. 52).

ker und mittelalterlicher „Völker“ gelegen haben mochten. Unter der Prämisse, daß sich die Geschichte der modernen Nationen und ihrer Vorfahren anhand kultureller Kontinuitäten immer weiter zurückverfolgen lasse, ließ sich vortrefflich nach der „Urheimat“ von Kelten, Germanen, Slawen usw. fahnden. Polnischen Antiquaren galt häufig die jungbronzezeitliche Lausitzer Kultur, die ihre Hauptverbreitung zwischen Elbe und Bug besaß, als „urslawisch“⁷ (auf deutscher Seite ging man meist von deren „illyrischem Charakter“ aus⁸). In Böhmen und Mähren hielt man mitunter die früheisenzeitliche Hallstatt-Kultur für slawisch (*Wankel 1885*, 9), schloß sich aber auch der Lausitzer Theorie an (*Niederle 1899*; *1931*; *Píř 1907*). Deutsche Prähistoriker, allen voran Kossinna, reklamierten ganz Mitteleuropa einschließlich des Weichselgebiets als „urgermanischen“ Siedlungsraum und sahen deshalb die Slawen weit aus dem Osten kommen (*Müllenhoff 1887*, 77–103). Die Langwierigkeit der Diskussionen um die „richtige“ Zuordnung zeigt, wie schwach die jeweiligen „Argumente“ waren – und dies nicht nur in der Rückschau.

⁷ Am eindrucklichsten *Kostrzewski 1961*; *1965*; *Jazdzewski 1948–1949*.

⁸ Z. B. *Kossinna 1912*, 287–294. Allerdings hatte Kossinna die Lausitzer Kultur zuvor für „keltisch“ oder „germanisch“, dann für „thrakisch“ oder „dako-thrakisch“ gehalten; *Kossinna 1902*, 212; *1911*, 316, 322; *1920*, 21. Gleiche Ansichten finden sich bei *Blume 1912*, 87 f. Kossinna stritt mit *Schliz 1911*, 314, und *Schuchhardt 1909*, 365.

Das letzte Drittel des 19. Jahrhunderts kennzeichneten zwei Entwicklungen. Einerseits begann das politische Klima in Mitteleuropa ins Nationalistische abzuleiten. Dessen ungeachtet wurden andererseits entscheidende methodische Grundlagen für die frühgeschichtliche Archäologie gelegt. Eine positivistisch ausgerichtete Arbeitsweise trug ihre Früchte. Die bis dahin vorliegenden, bereits recht umfangreichen Materialien wurden geordnet, Typenreihen erstellt und zeitliche Abfolgen (chronologische Schemata) erarbeitet. Sie fanden ihren Niederschlag in umfassenden Synthesen (*Niederle 1902–1924; 1911–1925; Beltz 1910*) und Lexika. Das späte 19. Jahrhundert war eine Zeit der großen Überblicke für einzelne Perioden, zumal die methodischen Grundlagen – auch mit der endgültigen Anerkennung des Dreiperiodensystems – gelegt worden waren. Auseinandersetzungen um dieses Chronologie-Schema waren stets auch Streitereien um „ethnische“ Zuweisungen gewesen, weil das eine vom anderen abhing – Altertümer konnten nur dann „slawisch“ sein, wenn man sie in Zeiten datieren konnte, für die schriftliche Quellen von Slawen erzählten.

Georg Christian Friedrich Lisch (1801–1883), großherzoglich-mecklenburgischer Antiquar und Leiter der Altertümersammlung in Schwerin, erkannte 1847 – nachdem er bereits 1832 zwischen germanischen (Grabhügeln) und slawischen Gräbern („Wendenkirchhöfe“) in Mecklenburg zu unterscheiden versucht hatte –, daß Keramikgefäße mit Wellenbandverzierung den Slawen zugeschrieben werden müßten (*Lisch 1847, 435–438*). In Böhmen gelangten 1853 Moriz Lüßner (1813–1891) und 1858/59 Ludvík Šnajdr (1839–1913) zum gleichen Ergebnis. Diese Erkenntnis geriet allerdings weitgehend in Vergessenheit, wohl weil sich Jan Erazim Vocel, der die tschechische Archäologie entscheidend prägte, nicht für Keramik interessierte (*Vocel 1869*). Erst Rudolf Virchow schaffte 1869 mit seiner anerkannten Unterscheidung zwischen der eisenzeitlichen Lausitzer und der frühmittelalterlichen „Burgwallkeramik“ – anhand von Form und Verzierung – den Durchbruch (*Virchow 1869, 411 f.; 1872; 1880, 228*). Damit waren nicht nur die meisten Burgwallanlagen als frühmittelalterlich eingestuft, sondern auch der entscheidende Schritt zu klareren chronologischen und damit historischen Konzepten getan.

Der spätere Direktor des Kopenhagener Nationalmuseums Sophus Müller (1846–1934) entdeckte 1877 als erster die ursprüngliche Trageweise der seitdem als „typisch slawisch“ geltenden „Schläfenringe“ (*Müller 1881*). Schon der Mecklenburger Lisch hatte diese Schmuckform 1863 für slawisch gehalten, sie aber noch – aufgrund der mitunter beachtlichen Größe der hochmittelalterlichen Exemplare und unzureichender Lagebeobachtungen in den geöffneten Gräbern – als Armbänder interpretiert (*Lisch 1864, 180*). Darüber hinaus wurde man sich in den Grundzügen auch anhand des archäologischen Materials darüber klar, daß in der Spätantike größere Teile der germanischen Bevölkerung nach Süden abgewandert waren und das östliche Mitteleuropa daraufhin „slawisiert“ worden sein mußte, wenngleich keine antike oder mittelalterliche Quelle von einer slawischen „Einwanderung“ berichtet.

Die Verselbständigung und Professionalisierung der Prähistorie waren nun soweit fortgeschritten, daß sich diese neue Disziplin, wenn auch nur gegen anfängliche Widerstände, an den Universitäten etablieren konnte. Dabei suchte sich die Prähistorie zwischen historischer Geschichtsschreibung und aufblühenden Naturwissenschaften zu positionieren: „Die nationale Archäologie bildet das Mittelglied zwischen der Naturwissenschaft und der Geschichte“ (*Vocel 1869, 3*). In Deutschland wurde Gustaf Kossinna 1902 in Berlin „außerordentlicher“ Professor „für Deutsche Archäologie“, wie er selbst seine Stellung nannte.

Kossinna blieb ohne eigenes Institut und Stimme in der Fakultät; er bezog lediglich seine Bibliothekarspension statt eines Professorengehalts, was seine akademische Außenseiterposition kennzeichnete (*Grünert 1992*, 111–127). In Österreich-Ungarn gab es bereits in den 1890er Jahren prähistorische Dozenturen (Lubor Niederle [1865–1944] 1891 in Prag, Moritz Hoernes [1852–1917] 1892 in Wien, József Hampel [1849–1919] 1890 in Budapest), die bald zu Professuren erweitert und 1905 auch im zu Österreich gehörenden Teil Polens eingerichtet wurden (Włodzimierz Demetrykiewicz [1859–1937] in Krakau, Karol Hadaczek [1873–1914] in Lemberg). Vereine und Gesellschaften, Kongresse, Zeitschriften und museale Ausstellungen wirkten nun auch in eine breitere Öffentlichkeit. Im russischen Teil Polens bestanden allerdings kaum Möglichkeiten, archäologische Forschung zu betreiben und die Ergebnisse zu popularisieren.

3. ENDGÜLTIGE ETABLIERUNG UND RADIKALISIERUNG ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN

Mit dem Frieden von Versailles hatte sich die politische Landkarte Mitteleuropas erheblich verändert. Den 1914 begonnenen Krieg hatte das Deutsche Reich verloren und mußte im Westen wie im Osten Gebiete an die Nachbarn abtreten. Polen und die Tschechoslowakei wurden selbständige Staaten – Polen erstmals wieder seit 125 Jahren, die Tschechoslowakei als einer der Nachfolgestaaten Österreich-Ungarns. Diese aufgrund der massiven Kriegspropaganda weithin unerwarteten Veränderungen und sozialen Verwerfungen verlangten nach tieferen Erklärungen und förderten damit die Suche nach ideologisierten Begründungen. Die auf Druck der Sieger entstandene politische Situation suchte man je nach Blickwinkel auch mit prähistorischen „Argumenten“ entweder offensiv zu bekämpfen (Deutschland) oder defensiv zu rechtfertigen (Polen). Ohne die politische Situation nach 1918 ist auch die Entwicklung der prähistorischen Archäologie nicht zu verstehen.

Gustaf Kossinna glaubte im Frühjahr 1919, das Ergebnis der Versailler Verhandlungen beeinflussen zu können, indem er auf den Charakter des Weichsellandes als „uralten Heimatboden der Germanen“ in einer eigens dazu entstandenen Propagandaschrift hinwies (*Kossinna 1919*). In der Folgezeit entspann sich zwischen deutschen und polnischen Archäologen ein erbittert geführter, heute abstrus anmutender Streit um prähistorische territoriale „Ansprüche“ in Mitteleuropa. Die Hauptkontrahenten waren Bolko v. Richthofen (1899–1983) und Józef Kostrzewski (1885–1969), der bei Kossinna in Berlin promoviert worden war und dort auch dessen „Methode“ kennen und schätzen gelernt hatte (Abb. 5). Nicht nur in den Augen dieser Archäologen, sondern weiterer Kreise ließen sich aus vermeintlichen Kontinuitäten zwischen antiken Völkern und modernen Nationen weitreichende Territorial- und Hegemonieansprüche ableiten und für tagespolitische Zwecke einspannen. Daraus entstand ein langwieriger und dennoch unentschiedener Streit um den „urgermanischen“ bzw. „urpolnischen Charakter“ des „Weichsellandes“ (*Klejn 1974*). Daß man sich über vermeintliche, selektiv ausgewählte Kulturkontinuitäten in Zeiten bewegte, für die keinerlei Nachrichten über „Völker“ vorlagen, wurde geflissentlich übersehen. Angesichts dieser deutsch-polnischen Auseinandersetzungen in der Archäologie konzentrierten sich die „Slawenbilder“ auf den Raum zwischen Elbe und Weichsel – für Böhmen lassen sich keine vergleichbaren Konflikte feststellen.

Abb. 5. Vermutete „Urheimat“ der Slawen in der Periode III der Bronzezeit. Die Identifizierung mit der „Lausitzer Kultur“ beruht auf der Berücksichtigung mancher, ausgewählter „Kontinuitäten“ in der Sachkultur, ohne daß damit auch nur ein Hinweis auf linguistische oder „ethnische“ Zusammenhänge gegeben ist. Ungeachtet langdauernder Besiedlungskontinuitäten sind Slawen als historische Größe erst seit dem 5./6. Jahrhundert zu erkennen. Im übrigen gehören die kartierten „Völker“ (bzw. Sprachgruppen) in sehr verschiedene zeitliche und damit historische Zusammenhänge, die mehr als 1000 Jahre auseinanderliegen (verändert nach *Jażdżewski 1948–1949*, Karte 1). — Obr. 5. Domnělá „pravlast“ Slovanů ve III. fázi doby bronzové. Identifikace s „lužickou kulturou“ se zakládá na domnělé kontinuitě některých vybraných jevů hmotné kultury, aniž by byl předložen jediný doklad „etnických“ nebo lingvistických souvislostí. Pokud odhlédneme od dlouhé sídelní kontinuity, jsou Slované historicky doložitelní až od 5./6. stol. Ostatní vyznačené „národy“ (resp. jazykové skupiny) náležejí do různých časových a tím i historických souvislostí, zahrnujících více než tisíciletí (pozměněno podle *Jażdżewski 1948–1949*, mapa 1).

Im östlichen Mitteleuropa standen die beiden neu entstandenen Staaten derweil vor der administrativen Aufgabe, eigenstaatliche Strukturen aufzubauen. Dazu gehörte u. a. auch die Etablierung der prähistorischen Archäologie an den Universitäten und der Aufbau einer Bodendenkmalpflege. In Polen wurden bereits bestehende Professuren an den Universitäten neu besetzt – 1919/1921 in Kraków mit Włodzimierz Demetrykewicz und 1921 in Lwów mit Leon Kozłowski (1892–1944), dem späteren polnischen Ministerpräsidenten (1934/1935). Neue Lehrstühle entstanden 1919 in Poznań (Józef Kostrzewski) und 1920 in Warschau (Erazm Majewski und Włodzimierz Antoniewicz [1893–1973]). Die Bodendenkmalpflege wurde 1928 gesetzlich geregelt, nachdem bereits 1920/1922 eine zentrale staatliche Denkmalpflege (*Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków przedhistorycznych*) mit acht regionalen Außenstellen eingerichtet worden war (Warszawa [Nord und Süd], Kielce, Lublin, Kraków, Lwów, Poznań, Wilna). Fachzeitschriften wurden fortgeführt (*Światowit*) bzw. neu gegründet (1919 *Przegląd archeologiczny*, 1920 *Wiadomości archeologiczne*) (Abramowicz 1967; 1991; Lech 1997/98).

Die Tschechoslowakei sah sich vor vergleichbare Aufgaben, wenn auch in deutlich geringerem Umfang, gestellt. In Prag gründete Lubor Niederle 1919 das *Staatliche Archäologische Institut (Státní archeologický ústav)*. Weitere Professuren wurden 1931 in Brno (Emanuel Šimek [1883–1963]) und 1929 in Bratislava (Jan Eisner [1885–1967]) eingerichtet. An der deutschen Universität in Prag – die Prager Universität war 1882 in eine tschechische und eine deutsche geteilt worden – war darüber hinaus der Österreicher Leonhard Franz (1895–1974) 1929–1939 Professor für Vorgeschichte. Unter den Zeitschriften zählten die *Památky archeologické* (ab 1854), *Obzor prehistorický* (ab 1922) und die *Sudeta* (ab 1925) zu den wichtigsten; sie waren auf einen tschechischen bzw. deut-

schen Leserkreis ausgerichtet, was sich auf den wissenschaftlichen Austausch eher hinderlich auswirkte.

In den 1920er und auch den 1930er Jahren erschienen in Deutschland nicht wenige Arbeiten zur „Archäologie der Slawen“ bzw. zur Archäologie des frühen Mittelalters im östlichen Mitteleuropa. Dabei handelte es sich fast durchweg um wichtige zusammenfassende Materialbearbeitungen (*Albrecht 1923; 1925; Brackmann – Unverzagt 1936; Hülle 1940*) oder großangelegte Forschungsprojekte wie die von Carl Schuchhardt (1859–1943) initiierte Erfassung der „ostdeutschen vor- und frühgeschichtlichen Wall- und Wehranlagen“. Es wurde allerdings auch in diesen wissenschaftlichen Studien zunehmend üblich, in einem Résumé mit deutlichen Worten auf die „offensichtliche Primitivität“ slawischer Sachkultur hinzuweisen und daraus weitreichende, vermeintlich kulturgeschichtliche bzw. historische Schlüsse zu ziehen. Albert Kiekebusch (1870–1935) schrieb mitten im Ersten Weltkrieg: „Alles, was wir von der wendischen *Kultur* wissen und kennen, trägt den Stempel der Armseligkeit an der Stirn und zeugt nur dafür, wie jäh der Absturz von der germanischen Kultur der Völkerwanderung zur wendischen herab gewesen ist“ (*Kiekebusch 1916*, 82 f.). Vor der „in armutsvoller Eintönigkeit ausgeprägten altslawischen Zivilisation“ schauderte es Gustaf Kossinna geradezu, der die frühmittelalterlichen Sozialstrukturen dafür verantwortlich machte: „Sie [die Slawen – S. B.] huldigten also damals schon einem durch die Unmöglichkeit stärkerer Zusammenrottung und durch armseligste Bedürfnislosigkeit gemilderten ‘Bolschewismus’, für den überall, und gerade auch im Kriege, nach Gesetz und Recht verlangenden Germanen ein Abscheu und ein Greuel“ (*Kossinna 1919*, 7, 19). Am Schluß seiner Dissertation über die slawische Keramik in der westlichen Provinz Sachsen gelangte Christoph Albrecht „zu einer geringschätzigen Beurteilung der an sich ‘primitiven’ Kultur“ (*Albrecht 1923*, 46).

Der fehlende Zusammenhang zu den wissenschaftlichen Ergebnissen wurde dabei ausgeblendet; ohne Bezug zum Inhalt der Materialstudien hängte man populäre kulturgeschichtliche „Urteile“ an. Dies gilt in noch viel stärkerem Maße für die „Deutsche Ostforschung“ (*Mühle 1997*), die sich „Volkstumsfragen“ im „deutschen (!) Osten“ widmete (*Burleigh 1988; Oberkrome 1993; Fahlbusch 1994; 1999*, 178–247, 547–622; *Haar 2000*). Dort waren „die Slawen“ nicht erst in der seinerzeitigen Gegenwart, sondern bereits „gegen Ende des 8. Jahrhunderts zu einer Gefahr für das deutsche Volk geworden ... die slawische Fruchtbarkeit war es, die sie bedrohlich erscheinen ließ“, wie Leonhard Franz meinte (*Franz 1943*, 8). „Die Slawen“ waren zum stereotypen Gegenbild „(alt)germanischer Hochkultur“ geworden, das keiner detaillierten Begründung oder gar wissenschaftlichen Untersuchung mehr bedurfte.

Dagegen wurde der Begriff „deutsch“ zunehmend ausgeweitet und immer mehr auch für frühgeschichtliche Zeiten verwandt. „Frühdeutsch“ waren nun nicht allein Funde des hohen Mittelalters,⁹ sondern bereits Objekte des 10. Jahrhunderts (*Krenn 1939; Rempel 1954*) oder sogar karolingerzeitliche Bestattungen (*Dinklage 1941a; 1941b*). Schließlich gab es sogar „frühdeutsches“ Fundmaterial in der Spätantike (*Franz 1944*, 6), so daß „Deutsche“ und „Germanen“ praktisch gleichgesetzt schienen – wie bereits bei den Humanisten des 16. Jahrhunderts. Allerdings beschränkte sich dieser Sprachgebrauch auf die östlichen Gebiete des mittelalterlichen Reiches – d. h. auf jene Regionen, in denen es auf

⁹ Entsprechend heutigem, allerdings zunehmend vermiedenen Sprachgebrauch.

eine Abgrenzung zu modernen und mittelalterlichen slawischen Bevölkerungen anzukommen schien (Mittel- und Ostdeutschland, Kärnten und Niederösterreich). Zwar ließen sich mit einem solchen Ansatz die frühmittelalterlichen Verhältnisse kaum adäquat beschreiben, doch propagandistische Bedürfnisse der dreißiger Jahre befriedigen (Brather 2002a).

Im Dritten Reich erfuhr die deutsche Vorgeschichtsforschung einen raschen und deutlichen institutionellen Ausbau, auch wenn viele Institutsgründungen und Professuren zunächst nur Umbenennungen und Erweiterungen bereits bestehender Seminare oder Lehrapparate waren. Die Prähistorie konnte, durchaus im Selbstverständnis einer Mehrheit der deutschen Archäologen, dem neuen Regime und dessen politischen Zielen dienen. Viele Argumentationsstränge des 19. Jahrhunderts wurden fortgeführt und zuweilen maßlos übersteigert, insbesondere hinsichtlich der „Primitivität“ der Slawen und der damit zusammenhängenden „deutschen Aufgabe“ als „Kulturträger“. ¹⁰ Werner Radig (1903–1985) zufolge kannte „der Westslawe“ nur „primitive Holzbauten, wie sie andere indogermanische Völker schon 4000 Jahre früher angelegt haben“ (Radig 1936, 64 f.). Reiche Hacksilberfunde der Oberlausitz waren „barbarisch zerschnitten und zerhackt“ (Radig 1936, 66), wobei Radig offenbar entging, daß die Skandinavier aufgrund ihrer Gewichtsgeldwirtschaft nicht anders mit dem Münz- und Schmucksilber umgingen; und schließlich sollten auch „[d]ie eisernen Messer, die flachen Eisensicheln, die alten Scheren und die schlanken Äxte ... aus dem höherstehenden Westen bezogen worden sein“ (Radig 1936, 65). Ernst Petersen (1905–1944) behauptete, daß das „bedeutende Kulturerbe ... die slawischen Stämme ... von den ‘Restgermanen’ im Osten übernommen haben“, dem „gewiß ein germanischer Blutstrom“ entsprach (Petersen 1942, 202; Abb. 6). Für Werner Hülle (1903–1974) war es „denkbar, daß die Slawen diese Einteilung in Burgwarde, die den Hundertschaften und Gauen bei den Germanen sehr ähnlich sind, von den Goten übernommen haben. Heinrich I. und seine Nachfolger haben dann bei der Eroberung des Landes östlich von Saale und Elbe ebenfalls die alte Einteilung übernommen, die ihnen verwandt erscheinen mußte“ (Hülle 1940, 47 f.). Reine Propaganda verbreitete Radig im Rahmen des Krakauer *Instituts für deutsche Ostarbeit*: „Die Zeugen germanischer Vergangenheit zerstören die propagandistischen Thesen einer ehemaligen polnischen Auch-Vorgeschichtsforschung, die diesen Raum aus politischen Tendenzgründen zum Herd des slawischen Urvolkes umgefälscht hat“ (Radig 1941, 188). Damit war auch klar, „daß wir dank des heroischen opfervollen Einsatzes unserer unvergleichlichen deutschen Wehrmacht im Generalgouvernement dem deutschen Volke ein Gebiet wieder zurückerobert haben, in dem wir die eigentlichen legitimen Bewohner sind“, wie Generalgouverneur Hans Frank (1900–1946) 1941 zur Eröffnung der Ausstellung „Germanenerbe im Weichselraum“ formulierte (Radig 1941, 188). Die Betonung „rassischer Werte“ erreichte ungeahnte „Höhepunkte“, wozu die Weichen bereits seit den 1920er Jahren – u. a. mit der von ernsthaften Wissenschaftlern wie Gero von Merhart (1886–1959), Ernst Wahle (1889–1981), Gustav Schwantes (1881–1960) und Hans Zeiß (1895–1944) mitherausgegebenen Zeitschrift *Volk und Rasse* – gestellt worden waren. ¹¹

„Normannistische“ Auffassungen erlebten in den 1930er Jahren eine „Renaissance“. Seit der Mitte des 18. Jahrhunderts, als dieses Thema Diskussionsgegenstand in der Petersburger Akademie der Wissenschaften gewesen war, stritt man um die Rolle der Wikin-

¹⁰ Als typisches Beispiel für zahlreiche ähnliche Arbeiten sei verwiesen auf Petersen 1939.

¹¹ Man konnte allerdings auf seit den 1870er Jahren entwickelte Vorstellungen zurückgreifen (Wippermann 1996).

Abb. 6. Frühmittelalterliche Keramik vom „Schmiedeberg“ in Gustau (Gostyń). Die Frühdatierung dieser Gefäßformen in das 6./7. Jahrhundert diente der Postulierung starken, durch direkten völkerwanderungszeitlichen Kontakt hervorgerufenen germanischen Einflusses auf die frühen Slawen. Heute wird diese Keramik dem 9./10. Jahrhundert zugewiesen, was schon aus chronologischen Gründen „germanischen Einfluß“ ausschließt. Keramikstile widerspiegeln vor allem zeittypische Moden (nach *Langenheim 1938, 79, Abb. 1*). — Obr. 6. Gostyńská raně středověká keramika z „Schmiedebergu“. O datování těchto forem nádob do 6./7. stol. se opíralo tvrzení o přímém vlivu Germánů na Slované v době stěhování národů. Dnes je tato keramika kladena do 9./10. stol., což již z chronologických důvodů vylučuje „germánský vliv“. Keramika odráží především dobovou módu (podle *Langenheim 1938, 79, Abb. 1*).

ger oder Waräger bei der Entstehung der Kiever Rus' und damit des russischen Staates. „Normannisten“ vornehmlich aus dem Westen behaupteten, die Kiever Staatsentstehung ginge allein auf die Initiative der Waräger zurück. „Antinormannisten“, meist russischer Herkunft, stellten dagegen die Rolle der wirtschaftlichen Voraussetzungen im ostslawischen Siedlungsraum heraus. Nach heutiger Auffassung spielte beides eine Rolle – sowohl die skandinavischen Kriegertrupps des 9. Jahrhunderts als auch die einheimische Bevölkerung waren unabdingbare Voraussetzungen (*Váňa 1984; Goehrke 1992*). Anders sieht es bei den Westslawen aus. Hier lassen sich weder historische noch archäologische Argumente für eine auch nur beschränkte Rolle von Skandinaviern für die Herrschaftsbildungen erkennen. Dennoch wurde in Deutschland auch Polen diese Selbständigkeit bestritten, vielmehr Mieszko sogar zum Wikingerfürsten befördert (*Brackmann 1942*).

Bei all diesen Formulierungen und Thesen handelt es sich um abschätzig, nationalistische Behauptungen, die nicht aus dem archäologischen Material entwickelt worden waren, sondern letztlich politische Absichten verfolgten. Trotz der überwiegend national(istisch)en Ausrichtung der Prähistorie finden sich auch nüchterne Urteile. Schuchhardt, der alle vorliegenden Überblicke über die Vorgeschichte in Deutschland für „Vorgeschichten der Germanen, und vielleicht noch in einseitiger Auffassung“ hielt, stellte beispielsweise fest, daß

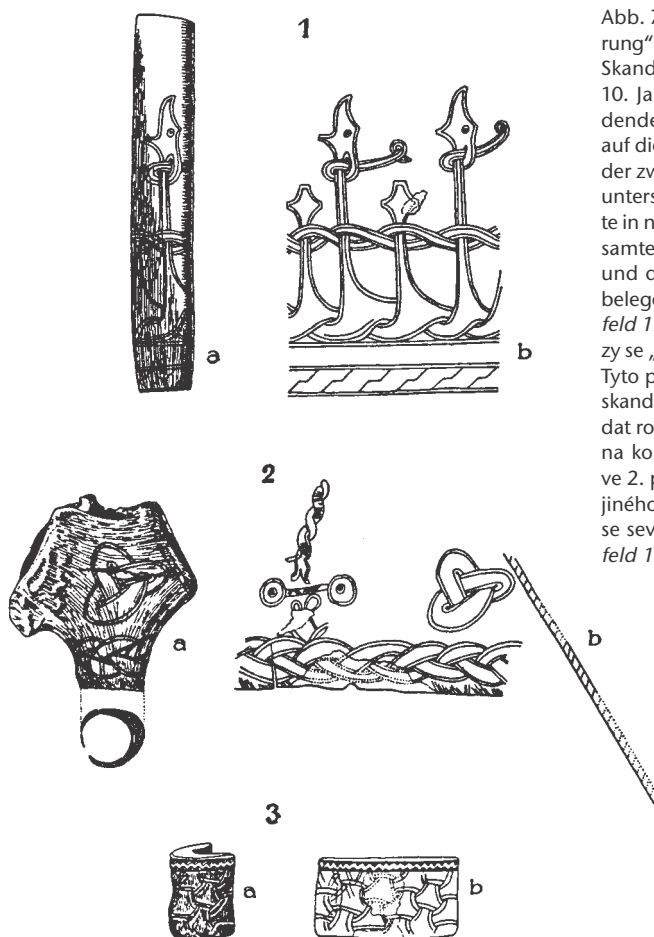

Abb. 7. „Funde mit ‘nordischer’ Verzier-
ung“ aus Zantoch (Santok). Diese nach
Skandinavien verweisenden Funde des
10. Jahrhunderts sollten den entschei-
denden „nordgermanischen“ Einfluß
auf die piastische Herrschaftsbildung in
der zweiten Hälfte des 10. Jahrhunders
unterstreichen. Mehr als einige Kontak-
te in nördlicher Richtung, die sich im ge-
samten westslawischen Siedlungsraum
und darüber hinaus feststellen lassen,
belegen sie jedoch nicht (nach *Doppel-
feld 1936, 92, Abb. 14*). — Obr. 7. Nále-
zy se „severskou“ výzdobou ze Santoku.
Tyto předměty z 10. stol., spojované se
skandinávským prostředím, měly doklá-
dat rozhodující „severogermánský“ vliv
na konstituování piastovského panství
ve 2. pol. 10. stol. Nedokládají však nic
jiného než kontakty západních Slovanů
se severními Germány (podle *Doppel-
feld 1936, 92, Abb. 14*).

die Silberschatzfunde „aufs deutlichste [zeigen], wie weit die Verbindungen der Slawen reichten und was ihre Stammesverwandtschaft mit dem Südosten dem Norden zugebracht hat“ (*Schuchhardt 1939, V, 373*). Auch Heinz Arno Knorr (1909–1996) kam in seiner bei Wilhelm Unverzagt (1892–1971) 1936 abgeschlossenen und 1937 in der *Mannus-Bücherei* erschienen Keramikbearbeitung ohne jede abwertende oder diffamierende Formulierung aus (*Knorr 1937*). Bei allem Zwang zur politischen Konformität bestanden auch Spielräume.

Dennoch verdingen sich auch anerkannte und renommierte Archäologen wie Unverzagt z. T. in diesen Argumentationssträngen (*Brather 2001b*). Unverzagt suchte alle drei Hauptthesen – „Primitivität“, „nordgermanischer Einfluß“, „deutscher Osten“ – anhand seiner Grabungsbefunde zu untermauern. So wies er 1. „auf den Gegensatz zwischen dem hochentwickelten Festungsbau und den auffallend primitiven anspruchslosen Hausanlagen mit ihren schwachen Blockwänden und offenen Herdstellen“ hin (*Unverzagt 1936, 134*); betonte 2. den Beitrag von „Gegenstände[n] aus Holz und Knochen ... ‘nordischen’ Stils ... zu der bereits hinlänglich bekannten entscheidenden Rolle, die die normannischen Völker im Le-

ben der slawischen Stämme gespielt haben“ (*Unverzagt 1936*, 136; Abb. 7); und hob 3. die besondere Rolle Zantochs im „deutschen Osten“ hervor: „So wird die Zantocher Schanze für uns zum Symbol des Ringens um den deutschen Osten, zur Burg im Osten schlechthin“ (*Unverzagt 1936*, 139 f.). Zwar verstieg sich Unverzagt nicht wie die ideologisierten Prähistoriker um Hans Reinerth (1900–1990) oder v. Richthofen zu völlig überzogenen Behauptungen, folgte jedoch zeitgenössischen Strömungen und übernahm jeweils aktuelle Thesen rasch und unvermittelt, um sie mithilfe von Grabungsbefunden zu untermauern.

Die deutsche Besetzung Böhmens, Mährens und Polens im Jahre 1939 hatte gravierende Folgen sowohl in politischer Hinsicht als auch für die archäologische Forschung. Alle wissenschaftlichen und musealen Institutionen bekamen, soweit sie nicht geschlossen wurden, deutsche Direktoren vorgesetzt, so daß eine eigenständige Forschung nicht mehr möglich war. Eine besonders unrühmliche Rolle spielte das *Institut für Deutsche Ostarbeit*, das 1940 in Krakau unter der wissenschaftlichen Gesamtleitung des Prähistorikers Werner Radig aus der Taufe gehoben wurde. Zu den Hauptaufgaben der *Sektion Vorgeschichte* sollte es nach den Worten Generalgouverneur Franks gehören, „die Epoche der germanischen Besiedlung des Weichsellandes eingehender zu erforschen, als dies bisher unter der polnischen Herrschaft möglich war“ (*Goguel 1964*, Anhang, 112).¹² Ivan Borkovskýs (1897–1976) 1940 in Prag erschienenes Buch über die frühslawische Keramik vom Prager Typ (*Borkovský 1940*)¹³ mußte (ungeachtet methodischer Mängel) wieder aus dem Buchhandel verschwinden, weil sein Inhalt nicht den Ansprüchen und Vorstellungen der Machthaber hinsichtlich der slawischen Geschichte entsprach.

4. „SLAWISCHE ARCHÄOLOGIE“ IN DEN SOZIALISTISCHEN LÄNDERN

Nach dem zweiten Weltkrieg erlangte die Slawenforschung im östlichen Europa besonderes Schwergewicht und genoß breite politische und finanzielle Förderung. Dies lag aus zwei Gründen nahe. Einerseits handelte es sich hier (mit Ausnahme von Rumänien [*Curta 1994*], Ungarn und der DDR) um slawischsprechende Völker, denen an der Kenntnis der eigenen Geschichte gelegen war. Andererseits verlangte die maßlose Überbewertung „altgermanischer Kulturhöhe“ seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts¹⁴ nach einer angemessenen Untersuchung und Darstellung der slawischen Frühgeschichte (*Brankač 1964*, 9–55). Mit der Durchsetzung der Vorherrschaft kommunistischer Parteien kam der Marxismus-Leninismus als ideologische Rahmenbedingung hinzu. Trotz der engen politischen Bindungen der Staaten des Warschauer Vertrages kam es nicht zu einer Wiederbelebung panslawistischer Vorstellungen (*Fritze 1967*).

Zu den wesentlichen Institutionen, die Forschung überhaupt und damit auch archäologische Forschungen betrieben, wurden in allen sozialistischen Ländern die Akademien der Wissenschaften. Diese Akademien gingen auf ältere Traditionen zurück, wurden aber

¹² Dazu diente auch die Ausstellung „Germanenerbe im Weichselraum“, die 1941 in Krakau gezeigt wurde.

¹³ Vgl. dazu die Reaktion bei *Zotz* – v. *Richthofen 1940*.

¹⁴ Diese meist absurden Thesen wurden nach 1945 nur noch vereinzelt vertreten, z. B. vom Volkskundler *Walter Steller* (1895–1971); vgl. *Steller 1959*.

zentralistisch neu strukturiert. Bereits ab 1946 richtete man nach sowjetischem Vorbild *Institute für die Geschichte der materiellen Kultur* ein, unter deren Dach prähistorische Forschung zusammen mit ihren Nachbardisziplinen (Ethnologie, Anthropologie, klassische und vorderasiatische Archäologie, Ägyptologie) betrieben wurde. Zum hauptsächlichen Forschungsschwerpunkt avancierte schnell die Archäologie des „frühen“ Mittelalters und damit der Slawen. Auch der Geschichte der Slawen bzw. Osteuropas wurde besondere Aufmerksamkeit zuteil.

In Polen begannen 1946 die Vorbereitungen auf die Tausendjahrfeier des Piastenstaates 1966 (*Hensel 1946*). Der Staat stellte bedeutende Mittel (für den *Kierownictwo badań nad początkami państwa Polskiego*) zur Verfügung, so daß mehr als 200 Mitarbeiter eingestellt und großangelegte Ausgrabungen (Poznań, Gniezno, Szczecin, Wolin, Kraków, Ostrów Lednicki, Gdańsk, Opole) unternommen werden konnten.¹⁵ Daraus ging 1953 das *Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk* (IHKM PAN) hervor, als dessen Direktor 1954–1989 Witold Hensel fungierte. Diese großen Vorhaben wurden mit Blick auf die Millenniumsfeiern 1966 initiiert. Es lag nicht nur im rein wissenschaftlichen, sondern auch im politischen Interesse des Staates, die Anfänge der piastischen Herrschaftsbildung zu untersuchen. Auf diese Weise ließ sich vermeiden, daß die Taufe Mieszkos von 966 allzu sehr der traditionell starken und einflußreichen katholischen Kirche Polens zugute kam. Die Ergebnisse dieser archäologischen Forschungen wurden in einem eigens eingerichteten Museum in Gniezno (*Muzeum początków państwa Polskiego*) ausgestellt (*Kurnatowska 2000*).

Die tschechoslowakische und die slowakische Akademie der Wissenschaften besaßen ebenfalls je ein archäologisches Institut (*Archeologický ústav*) – in Prag und Nitra. Jaroslav Böhm (1901–1962) und Jan Eisner (1885–1967), seit den 1960er Jahren Josef Poulík (1910–1998) in Brno und Bohuslav Chropovský in Bratislava standen an der Spitze der archäologischen Slawenforschung. Von besonderer Bedeutung waren, neben den Untersuchungen auf der Prager Burg und anderen Burgwällen (Vlastislav, Klučov, Bilína, Budeč, Libice, Levý Hradec, Stará Kouřim: *Frolík – Smetánka 1997; Kudrnáč 1970; Váňa 1995; Borkovský 1965; Šolle 1966*) oder den sogenannten „slawisch-awarischen“ Gräberfeldern in der Slowakei (Devínska Nová Ves, Želovce – *Eisner 1952; Čilinská 1973*), die umfangreichen Ausgrabungen im östlichen Mähren und der südwestlichen Slowakei. Die imposanten Ergebnisse der Ausgrabungen in Mikulčice, Staré Město, Břeclav-Pohansko, Nitra und Ducové zeigte man in einer europaweiten Wanderausstellung: Brno 1963, Nitra 1964, Prag 1964, Athen 1965, Wien 1966, Mainz 1966, Wrocław 1966, Stockholm 1967, Berlin (West) 1967/68, Berlin (Ost) 1968, sowie verändert in Leningrad 1971, Moskau 1972, Kiev 1972, sowie Sofia 1978/79 und London 1982. Diese Ausgrabungen fanden zu einem passenden Zeitpunkt statt, um den 1100. Jahrestag des Beginns der „kyrillo-methodianischen Mission“ auch kulturhistorisch beleuchten zu können. Aus der Reichsbildung des 9. Jahrhunderts wurden so unversehens die „Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit“ – so der Titel eines 1986 erschienenen Buches (*Poulík – Chropovský 1985; 1986*).

Im östlichen Deutschland (*Behrens 1984; Wien 1992*) wurde Wilhelm Unverzagt im Februar 1946 mit dem Aufbau eines *Instituts zur Erforschung der materiellen Kultur der Altslawen* beauftragt. Dies dürfte sowohl auf forschungspolitische Überlegungen Unver-

¹⁵ Kartierung wichtiger Ausgrabungen zwischen 1948 und 1962 bei *Hensel 1966*, 11, Abb. 1.

zags als auch auf Anregungen der sowjetischen Besatzungsmacht zurückgehen. Im Juni 1947 wurde eine *Kommission für Vor- und Frühgeschichte* bei der Berliner Akademie der Wissenschaften eingerichtet, der man im April 1952 die gleichnamige Sektion bei der *Klasse für Philosophie, Geschichte, Staats-, Rechts- und Wirtschaftswissenschaften* zur Seite stellte. Die Kommission wurde im Oktober 1953 in ein Institut gleichen Namens überführt. Wichtige Ausgrabungen des Akademieinstituts betrafen die slawischen Burgwälle von Lebus, Behren-Lübchin, Teterow, Tornow, Vorberg, Berlin-Köpenick und Arkona, des weiteren den Seehandelsplatz von Ralswiek oder auch Magdeburg und die Pfalz Tilleda (*Schuldt 1965; Unverzagt – Schuldt 1963; Herrmann 1962; 1966; Grimm 1968/1990*). Doch erst 1965 richtete man im Gefolge des Warschauer Slawenkongresses am Berliner Akademie-Institut eine Arbeitsgruppe zur Geschichte und Kultur der Slawen ein, die ein Handbuch über „Die Slawen in Deutschland“ erarbeitete (*Herrmann 1970; 1985*).

Die endgültige Ausrichtung nach sowjetischem Vorbild erfolgte durch die Zusammenfassung zahlreicher kleinerer Institute zu (vor allem naturwissenschaftlichen) Großforschungseinrichtungen. In der DDR vollzog diese Entwicklung die „Akademiereform“ von 1969, durch die große „Zentralinstitute“ mit Zuständigkeit für umfassendere Forschungsfelder geschaffen wurden. So entstand aus verschiedenen Instituten sowie kleineren Arbeitsgruppen und Kommissionen das *Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie* mit seinen vier Bereichen für Ur- und Frühgeschichte, für Orientforschung, für Alte Geschichte und für griechisch-römische Kulturgeschichte. Zum Direktor des Zentralinstituts wurde Joachim Herrmann berufen, der damit seinen Lehrer Karl-Heinz Otto (1915–1989) „überholte“.

Trotz der Zentralisierungsbemühungen unterhielten diese Akademie-Institute mehrere Zweigstellen – um regionale Schwerpunkte zu setzen, oder in der Nähe wichtiger Grabungen. So besaß das Warschauer Institut Filialen in Wrocław, Poznań, Kraków und Łódź sowie eine Reihe kleiner Außenstellen an bedeutenden Grabungsorten (Kalisz, Sandomierz, Igołomia, Szczecin, Wolin, Kołobrzeg). Das Prager Institut unterhielt Außenstellen in Most, Bylany und Plzeň sowie die Abteilung in Brno, der eine Außenstelle in Opava sowie „Expeditionen“ in Dolní Věstonice und Mikulčice angegliedert waren. Neben dem Hauptsitz in Nitra existierte noch eine Zweigstelle des Archäologischen Instituts der Slowakischen Akademie in Košice. Die beiden kleinen Außenstellen der Berliner Akademie in Magdeburg und Lebus wurden in den 1960er bzw. 1970er Jahren aufgelöst.

Neben den mit großem personellen und technischen Apparat ausgestatteten Akademieinstituten bildeten Denkmalämter und Museen das zweite Standbein archäologischer Forschung. In Polen gilt das für die großen archäologischen Museen (Warszawa, Gdańsk, Kraków, Poznań, Wrocław, Łódź) einerseits und das mit viel Personal und Zweigstellen ausgestattete Denkmalpflegeunternehmen PKZ (*Pracownie Konserwacji Zabytków*) andererseits. Auch die polnischen Universitäten (Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław, Łódź, Toruń, Lublin) spielten durch eigene Ausgrabungen und Publikationsreihen bzw. Zeitschriften eine wichtige Rolle. In der Tschechoslowakei existierten drei große Museen mit prähistorischen Abteilungen in Prag (*Národní muzeum*), Brno (*Moravské muzeum*) und Bratislava (*Slovenské národné múzeum*) sowie prähistorische Universitätsinstitute in denselben Städten. In der DDR gab es auch nach der Zerschlagung der Länder 1952 fünf archäologische Landesmuseen (Schwerin, Potsdam, Dresden, Halle, Weimar), die zugleich als Landesdenkmalämter fungierten (*Coblenz 1979*). Die Universitäten spielten für die

archäologische Forschung in der DDR im Unterschied zu den Nachbarländern eine nur marginale Rolle.

Neben der archäologischen Forschung in den ostmitteleuropäischen Ländern widmete man sich auch im ehemals slawischen Nordosten der (alten) Bundesrepublik – im Hannoverschen Wendland und im östlichen Holstein – der slawischen Frühgeschichte. In den 1970er und 1980er Jahren fanden Geländeforschungen als Projekt „Ländliche Siedlung, Burg und Stadt vom 9. bis 15. Jahrhundert in der Kontaktzone zwischen Skandinavien, Slawen und Deutschen“ im Rahmen des Sonderforschungsbereichs 17 („Skandinavien- und Ostseeraumforschung“) der *Deutschen Forschungsgemeinschaft* statt. Die Ausgrabungen umfaßten die Siedlungskammer in Bosau am Plöner See (*Hinz 1974–1996*), die Burgwälle von Scharstorf (*Meier 1990*) und Starigard/Oldenburg (*Starigard 1988–1993*) sowie die Stadt Lübeck (*Lübecker Schriften 1978–1997*). Sie setzten in methodischer Hinsicht Maßstäbe sowohl für die Grabungstechnik als auch für die Auswertung der Befunde und Funde.

Einen internationalen Rahmen erhielt die archäologische Forschung zur slawischen Frühgeschichte relativ spät. Erst im September 1965 wurde die *Union Internationale d'Archéologie Slave* (UIAS) in Warschau gegründet. Der formelle Gründungsakt erfolgte auf dem ersten Kongreß dieser Organisation, doch hatte es eine längere Vorbereitungsphase gegeben. Seit den späten 1950er Jahren hatten im Rahmen eines „slawischen Seminars“ *Internationale Symposien für Slawische Archäologie* stattgefunden (Tab. 1). Wesentliche Aufgabe der Union war es, *Internationale Kongresse für Slawische Archäologie* im Abstand von jeweils fünf Jahren zu veranstalten (Tab. 2). Der weitgesteckte Rahmen und die große Teilnehmerzahl machten diese Kongresse vor allem zu Foren, auf denen neue Forschungsergebnisse präsentiert wurden, weniger zu Diskussionskreisen. Latent bestand die Gefahr einseitiger (ethnisch orientierter) Betrachtung, wenn sich archäologische Forschungen zur Frühgeschichte nur auf die Slawen bezogen und Beziehungen zur außer-slawischen „Welt“ nur am Rande berücksichtigt wurden. Damit traten die Risiken einer Verselbständigung zutage. Dem konnte durch die Wahl einiger Archäologen aus den westlich angrenzenden Ländern in das Exekutivkomitee bzw. den Exekutivrat nur sehr begrenzt begegnet werden (*Hensel 1996; Herrmann 1981*).

Nr.	Jahr	Tagungsort	Kurzthema
1.	1957	Kraków (PL)	Gründung der Symposien für slawische Archäologie und Planung für eine UIAS
2.	1958	Moskva (SU)	(Slawische Frühgeschichte)
3.	1960	Brno u. a. (ČSSR)	Stadtentwicklung und Großmähren
4.	1963	Budapest (H)	Donau- und Balkanslawen
5.	1970	Sofia (BG)	Slawen und Mittelmeerwelt im 6. bis 10. Jahrhundert
6.	1973	Prilep (YU)	Einwanderung und Konsolidierung der Südslawen
	1977	Rila (BG)	Slawen und Nomaden
	1978	Kiew (SU)	Ethnogenese der Slawen
	1983	Nové Vozokany (ČSSR)	Mitteleuropäische Slawen und andere Ethnen im 6.–10. Jahrhundert
	1986	Prilep (YU)	Vorchristliche Religion der Slawen
	1990	Pskov (SU)	Slawische Archäologie 1990
	1995	Warszawa (PL)	Slawische Archäologie 1965–1995. Bilanz und Perspektiven

Tab. 1. Die *Internationalen Symposien für Slawische Archäologie*. Die Zählung ist Anfang der 1970er Jahre aufgegeben worden und ein genauer Überblick nur schwer zu erhalten, weil zugleich weitere Kongresse zu verwandten Themen außerhalb der UIAS abgehalten wurden. Zu manchen der Symposien erschienen Tagungsbände.

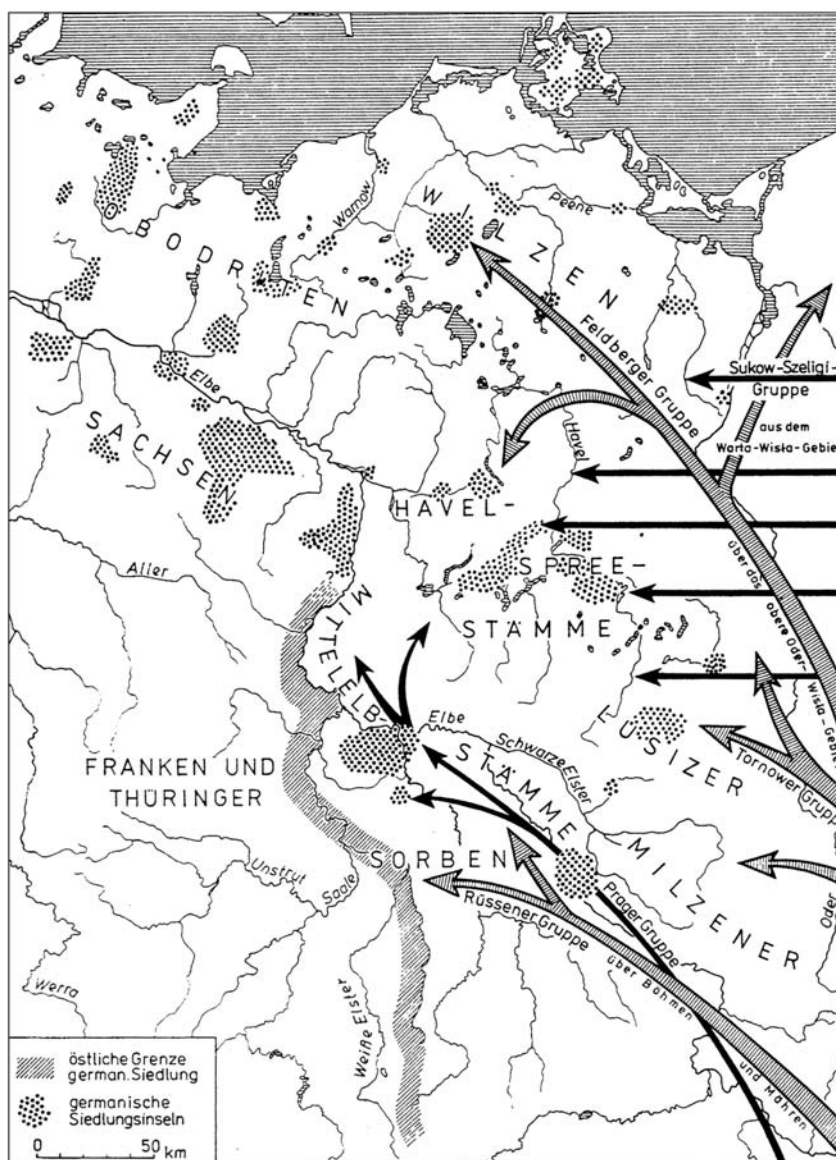

Abb. 8. Hypothetische Einwanderergruppen des 6./7. Jahrhunderts. Die Rekonstruktion beruhte auf der Kombination regional differenzierter Keramiktypen, Hausbauten, Wallkonstruktionen und Bestattungsformen; damit waren homogene und distinkte „archäologische Kulturen“ unterschieden. Neuere Forschungen zeigen, daß es sich um voneinander unabhängige, regional unterschiedlich verbreitete und verschiedenen Zeiträumen angehörende Entwicklungen handelt. Mit einer slawischen „Einwanderung“ lassen sie sich nicht erklären (nach Herrmann 1985, 28, Abb. 8). — Obr. 8. Hypotetické migrační proudy v 6./7. stol. Rekonstrukce spočívala v kombinaci regionálně diferencovaných keramických typů, typů obydlí, opevňovacích konstrukcí a forem pohřbívání. Tak byly rozlišeny homogenní a distinktivní „archeologické kultury“. Nové analýzy ukazují, že se jedná o vzájemně nezávislé, regionálně i chronologicky různě rozšířené projevy, jež nelze vysvětlovat „příchodem“ Slovanů (podle Herrmann 1985, 28, Abb. 8).

Jahr	Tagungsort	Präsident	Generalsekretär
1965	Warszawa (PL)	Witold Hensel (PL)	
1970	Berlin (DDR)	Karl-Heinz Otto (DDR)	Joachim Herrmann (DDR)
1975	Bratislava (ČSSR)	Josef Poulík (ČSSR)	Bohuslav Chropovský (ČSSR)
1980	Sofia (BG)	Dimităr S. Angelov (BG)	Bohuslav Chropovský (ČSSR)
1985	Kiew (SU)	Boris Aleksandrovič Rybakov (SU)	Bohuslav Chropovský (ČSSR)
1990	Skopje/Prilep (YU) – entfallen	Boško Babić (YU)	Bohuslav Chropovský (ČSSR/ČSR)
1996	Novgorod (RUS)	Valentin Lavrent'evič Janin (RUS)	Bohuslav Chropovský (SR), Nachfolger Alexander Ruttkay (SR)

Tab. 2. Die *Internationalen Kongresse für Slawische Archäologie*. Einige Plenarreferate bemühten sich um großräumige und thematisch übergreifende Überblicke. Die große Mehrzahl der Vorträge hatte jedoch neuere Detailforschungen zum Gegenstand. Der Novgoroder Kongreß litt unter der hohen Zahl abgesagter Beiträge und der weitgehenden Beschränkung des Teilnehmerkreises auf Rußland.

In etwas mehr als vier Jahrzehnten wurde eine Vielzahl großangelegter Grabungen mit teilweise – auch in personeller Hinsicht – immensem Aufwand unternommen. Der Einsatz naturwissenschaftlicher Methoden zur Datierung, Umweltrekonstruktion und Wirtschaftsgeschichte brachte einen erheblichen Zuwachs an Aussagemöglichkeiten. Zahlreiche Publikationen wurden vorgelegt, doch eine unüberschaubare Menge an Fundmaterial gerade aus den Großgrabungen wie Mikulčice liegt bis heute in großen Teilen unbearbeitet in den Magazinen. Hier sind noch erhebliche Rückstände aufzuholen (*Fridrich 1994*), bis manche bereits in halbpopulärer Form veröffentlichte These überprüft werden kann. So werden zur Zeit erst die Voraussetzungen dafür geschaffen, das nach Hunderttausenden zählende Keramikmaterial und andere Fundgruppen von Mikulčice überhaupt bearbeiten zu können (*Staňa – Poláček 1996*).

Die Ausgrabungen konzentrierten sich auf bestimmte Schwerpunkte. Dazu gehören: 1. die zahlreichen, auffällig in der Landschaft liegenden Burgwälle, bei denen meist Wall-schnitte angelegt, aber kaum ausreichender Einblick in die Struktur der Innenbebauung gewonnen wurde; 2. Untersuchungen zu den Anfängen städtischer Entwicklung an früh- und hochmittelalterlichen Zentralorten, die meist befestigte Anlagen darstellen; 3. Nekropolen, bei denen zwischen älteren, kleineren Brandgräberfeldern und jüngeren, mitunter sehr umfangreichen „Reihengräberfeldern“ zu unterscheiden ist. Friedhöfe der Frühzeit sind lediglich in Mähren und der Slowakei in größerer Zahl vollständig ergraben worden, und Aussagen über Populationsgrößen und Sozialstrukturen, abgesehen von der überregional nur schlecht zu vergleichenden Beigabensitte, sind daher erst in Ansätzen möglich.

Trotz der international vereinten Slawenforschung vermochte sich die Archäologie des Mittelalters nicht von ihrer nationalstaatlichen Orientierung zu lösen. Die Milleniumsfeierlichkeiten in Polen 1966, die 1100-Jahr-Feiern der ostkirchlichen Mission in Mähren 1963 oder auch die 1000-Jahr-Feier der Taufe Rußlands 1988 waren jeweils nationale Veranstaltungen von erheblicher politischer Bedeutung – obwohl oder weil damit an die Christianisierung dieser Gebiete im frühen Mittelalter erinnert wurde. Ungeachtet der sich daraus ergebenden innenpolitischen Brisanz wollten oder konnten die „Staats- und Parteiführungen“ offensichtlich nicht auf diese Gelegenheiten nationaler Identitätsstiftung verzichten, so daß auch außenpolitische Motive (wie die Betonung nationaler Eigenständigkeit¹⁶) eine Rolle

¹⁶ Einerseits gegen eine übermächtig erscheinende Sowjetunion, in Polen andererseits wegen der bis 1990 nicht gesichert erscheinenden Oder-Neiße-Linie.

Abb. 9. Ein Bild der slawischen Einwanderung ins östliche Mitteleuropa. Die Darstellung orientiert sich deutlich an den Siedlertrecks, die im 19. Jahrhundert den Westen Nordamerikas in Besitz nahmen. Frauen und Kinder sitzen auf Wagen mit allem Hab und Gut, bewaffnete und berittene Männer schützen den friedlichen Zug und treiben das Vieh. Die Vielzahl der „Stammesnamen“, die als Natur- und Örtlichkeitsnamen erst in den späteren Siedlungsgebieten gebildet worden sein können, zeigt, daß die seit dem 7. Jahrhundert erwähnten „Stämme“ vorher nicht bestanden und daher auch keine großen, geschlossenen Einwanderergruppen existierten (nach *Váňa 1983*, 30 f.). — Obr. 9. Představa příchodu Slovanů do východní části střední Evropy vycházející z obrazu osídlování západu severní Ameriky v 19. století. Ženy a děti sedí na naložených vozech a ozbrojení muži na koních zajišťují bezpečnost a ženou dobytek. Množství „kmenových názvů“, které odrážejí místo či přírodní poměry a mohly se vytvořit teprve v osídlených oblastech, ukazuje, že „kmeny“ zmiňované od 7. stol. před příchodem Slovanů neexistovaly, a že migrace neprobíhala v podobě přesunů velkých a organizovaných skupin (podle *Váňa 1983*, 30n.).

gespielt haben dürften. In der DDR ließ sich kein vergleichbarer Anlaß finden, und es bestanden auch keine Voraussetzungen für derartige Versuche, weshalb nur nebenbei an den Slawenaufstand von 983 erinnert wurde (*Kilger 1998; Sommer 1999*).

Ein wesentlicher Antrieb der Forschungen zum slawischen Frühmittelalter war es, ein neues Bild der Vergangenheit zu entwerfen. Dazu gab es – nach den leidvollen Erfahrungen der letzten 150 Jahre und der schließlich maßlosen Übertreibung „altgermanischer Kulturhöhe“ in den zwanziger und dreißiger Jahren – auch allen Grund. Daraus resultierte latent eine Tendenz, den Slawen Ostmitteleuropas eine grundsätzlich der westeuropäischen ebenbürtige gesellschaftliche Entwicklung zuzubilligen. Daraus wiederum erwuchs das Bestreben nach möglichst frühen Zeitansätzen. Dabei konnte man an chronologische Vorstellungen der 1930er Jahre anknüpfen, als deutsche Forscher aus entgegengesetztem Antrieb ebenfalls einige Materialien und Burgwälle in Schlesien überaus früh ansetzten. Damals sollte dadurch der prägende germanische Einfluß belegt werden¹⁷, nun dienten

¹⁷ Dieser These folgte noch *Radig 1954*, 206: „Würde der Fund [eines doppelkonischen Gefäßes in Kössern] aus einem Burgwall stammen, wäre er sogar ein direkter Beleg für westgermanischen Ursprung und Belegung der Burg“.

Frühdattierungen (z. B. J. Žaks Dattierung der Hakensporen ab dem 5. Jahrhundert [*Žak 1959; Žak – Mačkowiak-Kotkowska 1988*] oder J. Herrmanns Rekonstruktion von Tornow [*Herrmann 1966*]) der Postulierung einer bruchlosen Entwicklung hin zur Feudalgesellschaft wie im Frankenreich (*Herrmann 1985; 1986; Chropovský 1988*). Daß man sich dabei auch nach 1945 nicht von der „idealtypischen“, unablässigen Gegenüberstellung von Slawen und Germanen bzw. Deutschen (bedingt durch die „Traditionen“ der Vergangenheit) lösen konnte, bedeutete eine recht eingeeugte Perspektive.

Eine feudale Entwicklung – so nahm man an – mußte früh eingesetzt haben, und wesentliche Kennzeichen sollten die „Einwanderer“ bereits aus ihren Herkunftsgebieten mitgebracht haben. Mithilfe dieser Hypothesen rekonstruierte Joachim Herrmann für den Raum westlich der Oder fünf Einwanderergruppen des 6./7. Jahrhunderts (*Herrmann 1984; 1985, 21–32; Abb. 8*). Ausschlaggebend für die Abgrenzung waren unterschiedliche Keramikstile, wie auch die Namen dieser „Gruppen“ zeigen. Des weiteren wurden regionale Differenzierungen des Haus- und Burgenbaus sowie der Grabformen berücksichtigt – und miteinander zu kongruenten, homogenen „Kulturen“ verknüpft, die wiederum mithilfe unterschiedlicher typologischer Parallelen von den frühen Slawen aus dem Südosten „mitgebracht“ worden sein sollten (Abb. 9). Neuere Untersuchungen zur Chronologie und Herausbildung dieser Unterschiede haben nun gezeigt, daß es sich bei diesen kulturellen Differenzierungen um voneinander unabhängige Entwicklungen handelt, die deshalb in unterschiedliche zeitliche und regionale Zusammenhänge innerhalb der frühmittelalterlichen Siedlungsgebiete eingeordnet werden müssen (*Brather 1999*). Auch die Modellfunktion des Burgwalls von Tornow für eine sich seit dem 6./7. Jahrhundert vollziehende rasche „Feudalisierung“ und Herausbildung „frühstädtischer“ Strukturen (*Herrmann 1966*) läßt sich nicht mehr aufrechterhalten. Einerseits gehören die Niederlausitzer Ringwälle in die zweite Hälfte des 9. und in das 10. Jahrhundert (*Henning 1998*), und andererseits erweist sich die gesamte Region im Vergleich mit den Nachbargebieten gerade nicht als fortgeschritten, sondern als wirtschaftlich rückständig (*Henning 1991; Biermann 2000; Abb. 10*).

Nicht geringe Kräfte wurden darauf verwandt, die ideologischen Vorgaben des Marxismus-Leninismus anhand des archäologischen Fundmaterials zu unterstreichen. End- und fruchtlose Diskussionen drehten sich um die Frage der Periodisierung der Urgeschichte, die Gliederung der „vorkapitalistischen Klassengesellschaften“, das Auftreten der „militärischen Demokratie“, die Kennzeichen des „Feudalismus“ usw. (*Herrmann 1975; 1982; 1988*). Eine den eigenen Ansprüchen und Zielen marxistischer Analyse genügende Untersuchung – z. B. sozialer und wirtschaftlicher Strukturen der früh- und hochmittelalterlichen Gesellschaften, denen vor allem mit archäologischen Methoden beizukommen wäre – wurde dagegen nicht unternommen oder scheiterte an methodischen Unzulänglichkeiten. Auch programmatische Versuche, überholte Paradigmata wie das der Kossinnaschen „ethnischen Deutung“ durch modernere methodische Zugänge zu ersetzen (*Herrmann 1965*), schlugen fehl. Zu oft und zu schnell wurde vom Fundmaterial auf (ideologisch vorgegebene) Gesellschaftsstrukturen geschlossen. Versuche, politische Strukturen wie z. B. frühmittelalterliche „Stammesgebiete“ im Detail zu erschließen (*Herrmann 1968, 9–38; Turek 1957*), mußten die archäologischen Quellen überfordern und zugleich am „ethnischen Paradigma“ festhalten (*Brather 2000; 2002b*).

Seit 1990 haben sich gravierende Veränderungen ergeben. Die bisherige Finanzierung, insbesondere die der großen Akademie-Institute ist in Frage gestellt worden. In der (ehe-

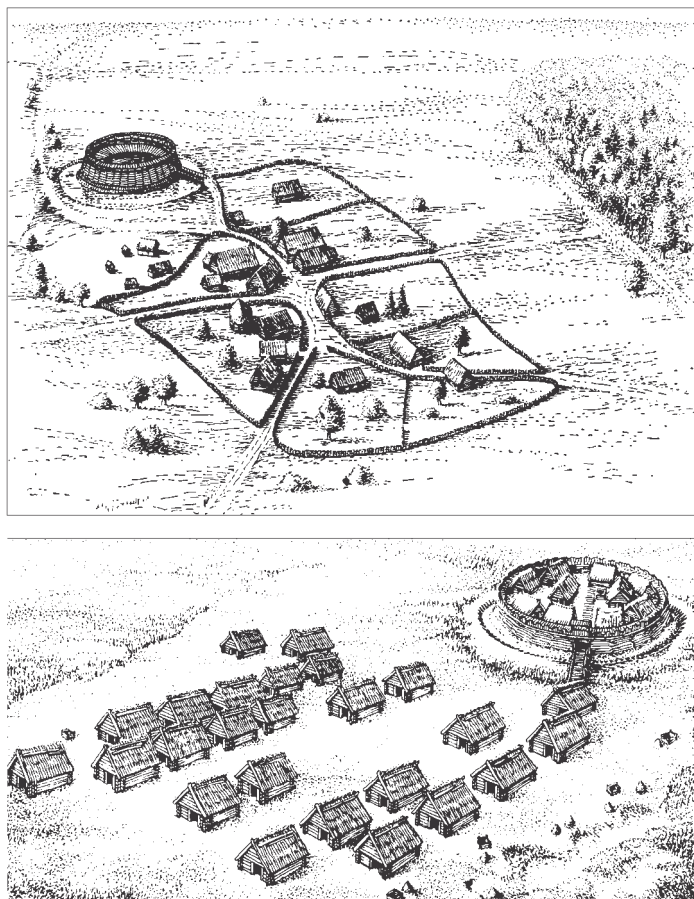

Abb. 10. Zwei Rekonstruktionen von Burgwall und Vorbürgsiedlung in Tornow (Niederlausitz). Die obere Abbildung zeigt Pfostenbauten und umzäunte Gehöfte der Periode A des 7./8. Jahrhunderts. Zahlreiche Befunde von benachbarten Burgwällen deuten nicht nur auf eine Datierung in die zweite Hälfte des 9. und in das 10. Jahrhundert hin, sondern machen zugleich wahrscheinlich, daß die Pfosten zu einer vorangehenden kaiserzeitlichen Siedlung gehörten. Die untere Darstellung versucht daher eine Rekonstruktion allein unter Berücksichtigung flacher Grubenverfärbungen, die als Überreste ebenerdiger Blockbauten interpretiert werden (nach Herrmann 1985, 174 Abb. 76; Henning 1991, 127 Abb. 7). — Obr. 10. Dvě rekonstrukce hradu a předhradí v Tornowě (Dolní Lužice). Horní obrázek ukazuje kúlové stavby a ohrazené dvorce fáze A ze 7.–8. stol. Četné nálezy z okolních hradišť nejenže posouvají datování do 2. pol. 9. a do 10. stol., ale také naznačují, že kúlové stavby patří předcházejícímu osídlení z období římského císařství. Dolní obrázek se proto pokouší o novou rekonstrukci se zřetelem na probarvené jam, které mohou být interpretovány jako zbytky přizemních roubených staveb (Herrmann 1985, 174, Abb. 76; Henning 1991, 127, Abb. 7).

maligen) DDR wurde die Akademie gänzlich aufgelöst, während die Wissenschaftsakademien in Warschau, Prag und Bratislava/Nitra weiterbestehen und weiterhin Zentren der Forschung bleiben. Ideologische Schranken sind weggefallen, so daß (von einer jüngeren Wissenschaftlergeneration) neue Forschungskonzepte und veränderte Vorstellungen über die historische Entwicklung entwickelt und vertreten werden können. Die Verschiebung

des Forschungsinteresses bedingt zugleich eine wieder stärkere Einbindung in die internationale Forschung. Nun in großem Umfang mögliche Jahrringdatierungen bedeuten einen enormen methodischen Fortschritt, weil ein festes chronologisches Gerüst die Voraussetzungen für die Rekonstruktion struktureller historischer Entwicklungen schafft (*Henning – Ruttkay 1998; Poláček – Dvorská 1999; Biermann – Dalitz – Heußner 1999*). Aufgrund dieser Daten erscheint inzwischen die piastische Herrschaftsbildung als rasche und dynamische Entwicklung innerhalb weniger Jahrzehnte und nicht mehr als jahrhundertelange allmähliche Evolution. Dies dürfte zugleich zu Neubewertungen der wichtigen Burgwallgrabungen führen.

„Auf zu neuen Ufern“ mag deshalb eine naheliegende Perspektive für die Archäologie des frühen und hohen Mittelalters im östlichen Mitteleuropa sein. Dabei kann es nicht darum gehen, alte und lang umstrittene Fragen nun „endgültig“ beantworten zu wollen. Neue Probleme rücken in den Mittelpunkt, neue Fragen werden aufgrund aktueller Untersuchungen gestellt – die Interessen der Forschung wandeln sich. Anstelle der traditionellen Ausgliederung „kultureller“ und „ethnischer“ Gruppierungen, ihrer Herleitung und Abgrenzung, rücken zunehmend wirtschaftliche und soziale Verhältnisse in den Mittelpunkt. Wie haben die Leute im östlichen Mitteleuropa im frühen und hohen Mittelalter gelebt, gewirtschaftet, sich ernährt und gekleidet, wie sind sie mit ihren Toten umgegangen, wie sahen Siedlungen und gesellschaftliche Strukturen aus, welche Kontakte und Beziehungen bestanden zu den Nachbarn und welche gegenseitigen Einflüsse resultierten daraus? Wie schlägt sich die Entwicklung „vom Stamm zum Staat“ in Funden und Befunden nieder, wie dynamisch vollzogen sich die Herrschaftsbildungen bei Přemysliden, Piasten und Elb-Slawen? Die Antworten auf diese Fragen ergeben ein „buntes“, vielschichtiges Bild der Vergangenheit, das eher „Typisches“ als das vermeintlich „Besondere“ betont. Kleinräumige Studien und großräumige Vergleiche sowie die Kombination mit den Aussagen der Schriftquellen führen zu neuen „Slawenbildern“ (*Wieczorek – Hinz 2000; Brather 2001c; Steuer 1997/98*).

LITERATUR

- Abramowicz, A. 1967: Wiek archeologii. Problemy polskiej archeologii dziesiętnastowiecznej. Warszawa.*
 — *1991: Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek. Warszawa – Łódź.*
- Albrecht, Chr. 1923: Beitrag zur Kenntnis der slawischen Keramik auf Grund der Burgwallforschung im mittleren Saalegebiet. Mannus-Bibliothek 33. Leipzig.*
 — *1925: Die Slawen in Thüringen. Ein Beitrag zur Festlegung der westlichen slawischen Kulturgrenze des frühen Mittelalters. Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder 7, H. 2, 1–72.*
- v. *Anton, K. G. 1783–1789: Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse 1–2. Leipzig.*
- Behrens, H. 1984: Die Ur- und Frühgeschichtswissenschaft in der DDR. Miterlebte und mitverantwortete Forschungsgeschichte. Arbeiten zur Urgeschichte des Menschen 9. Frankfurt/M. u. a.*
- Beltz, R. 1910: Die vorgeschichtlichen Altertümer des Großherzogtums Mecklenburg-Schwerin. Die wendische Zeit. Schwerin.*
- Biermann, F. 2000: Slawische Besiedlung zwischen Elbe, Neiße und Lubsza. Archäologische Studien zum Siedlungswesen und zur Sachkultur des frühen und hohen Mittelalters. Schriften zur Archäologie der germanischen und slawischen Frühgeschichte 5, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 65. Bonn.*

- Biermann, F. – Dalitz, St. – Heußner, K.–U.* 1999: Der Brunnen von Schmerzke, Stadt Brandenburg a. d. Havel, und die absolute Chronologie der frühslawischen Besiedlung im nordostdeutschen Raum. *Prähistorische Zeitschrift* 74, 219–243.
- Blume, E.* 1912: Thrakische Keramik in der Provinz Posen. *Mannus* 4, 75–90.
- Boll, E.* 1848: Mecklenburgs deutsche Kolonisation. *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde* 13, 57–112.
- Boll, F.* 1854: Kritische Geschichte der sogenannten Prillwitzer Idole. *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde* 19, 1–119.
- Borkovský, I.* 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury — Die altslawische Keramik in Mitteleuropa. Ein Beitrag zu den Anfängen der slawischen Kultur. Praha.
- 1965: Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců. *Památníky naší minulosti* 2. Praha.
- Brackmann, A.* 1942: Die Wikinger und die Anfänge Polens. Eine Auseinandersetzung mit den neuesten Forschungsergebnissen. *Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl.* 1942/6. Berlin.
- Brackmann, A. – Unverzagt, W.* 1936 Hrsg.: Zantoch. Eine Burg im deutschen Osten 1. Deutschland und der Osten 1. Leipzig.
- Brankač, J.* 1964: Studien zur Wirtschaft und Sozialstruktur der Westslawen zwischen Elbe-Saale und Oder aus der Zeit vom 9. bis zum 12. Jahrhundert. *Spisy Instituta Serbski Ludospyt Budyšin* 23. Bautzen.
- Brather, S.* 1999: Einwanderergruppen oder Regionalentwicklung? Die frühen Slawen zwischen Elbe und Oder. *Das Altertum* 45, 331–346.
- 2000: Ethnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie. *Germania* 78, 139–177.
- 2001a: s. v. G. Kossinna. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 17. Berlin – New York, 263–267.
- 2001b: Wilhelm Unverzagt und das Bild der Slawen. In: H. Steuer (Hrsg.), *Eine hervorragend nationale Wissenschaft. Deutsche Prähistoriker zwischen 1900 und 1995. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Ergänzungsbd. 29.* Berlin – New York, 475–504.
- 2001c: Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Ergänzungsbd. 30.* Berlin – New York.
- 2002a: „Frühdeutsch“. Ein Begriff der Archäologie des Mittelalters? In: H. Beck – D. Geuenich – H. Steuer (Hrsg.), *Zur Geschichte der Gleichung 'germanisch – deutsch' (Sprache und Namen, Geschichte und Institutionen).* *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Ergänzungsbd.* Berlin – New York (im Druck).
- 2002b: „Slawische Archäologie“ und „ethnische Identität“. Zur Rekonstruktion des frühen Mittelalters in Ostmitteleuropa. In: H. Andersson – J. Staecker – J. Wienberg (ed.), *The European frontier. An interdisciplinary symposium on methods and theories concerning clashes and compromises.* *Lund Studies in Medieval archaeology.* Lund (im Druck).
- Burleigh, M.* 1988: *Germany turns eastwards. A study of Ostforschung in the Third Reich.* Cambridge.
- Büsching, J. G. G.* 1824: *Abriss der deutschen Alterthums-Kunde. Zur Grundlage von Vorlesungen bestimmt.* Weimar.
- Chropovský, B.* 1988: *Die Slawen. Historische, politische und kulturelle Entwicklung und Bedeutung.* Prag.
- Čilinská, Z.* 1973: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. *Archaeologica Slovaca, Catalogi* 5. Bratislava.
- Coblentz, W.* Hrsg. 1979: *Archäologische Denkmale und Funde. 25 Jahre Bodendenkmalpflege in der Deutschen Demokratischen Republik.* Berlin.
- Curta, F.* 1994: The changing image of the Early Slaves in the Rumanian historiography and archaeological literature. *Südostforschungen* 53, 225–310.
- Daniel, G. ed.* 1981: *Towards a history of archaeology.* London.
- Dinklage, K.* 1941a: Oberkrainer Deutschtum im Spiegel der karolingischen Bodenfunde. *Carinthia* (I) 131, 360–391.
- 1941b: Die frühdeutschen Bodenfunde aus Krain und Untersteiermark. *Germanenerbe* 6, 69–80.
- Dobrovský, J.* 1786: Ueber die Begräbnisart der alten Slawen überhaupt, und der Böhmen insbesondere. Eine Abhandlung, veranlaßt durch die bey Hofin im Jahr 1784, auf einer ehemaligen heydnischen Grabstätte ausgegrabenen irdenen Geschirre. *Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften.* Prag.

- Dobrovský, J. 1824:* Literarischer Betrug. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst (Wien) 15, Nr. 46, 260.
- Doppelfeld, O. 1936:* Beschreibung der Burgen und Kleinfunde. In: *Brackmann – Unverzagt 1936*, 78–122.
- Drews, P. 1990:* Herder und die Slaven. Materialien zur Wirkungsgeschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Slavistische Beiträge 267. München.
- Düwel, K. 1997:* Archäologie im Roman. Zum Wagen Odins in Fontanes „Vor dem Sturm“. Prähistorische Zeitschrift 72, 234–243.
- Eisner, J. 1952:* Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště. Bratislava.
- Engels, F. 1968:* Der demokratische Panslavismus (15./16. 2. 1849). In: Marx-Engels-Werke 6. Berlin, 270–286.
- Fahlbusch, M. 1994:* „Wo der deutsche ... ist, ist Deutschland!“ Die Stiftung für deutsche Volks- und Kulturbodenforschung in Leipzig 1920–1933. Bochum.
- 1999: Wissenschaft im Dienst der nationalsozialistischen Politik? Die „Volksdeutschen Forschungsgemeinschaften“ von 1931–1945. Baden–Baden.
- Franz, L. 1943:* Falsche Slawengötter. Brunn – München – Wien.
- 1944: Die frühdeutschen Altertümer im Tiroler Landesmuseum zu Innsbruck. Alpenschriften 4. Innsbruck.
- Freytag, G. 1924:* Bilder aus der deutschen Vergangenheit 2. Vom Mittelalter zur Neuzeit. Leipzig.
- Fridrich, J. ed. 1994:* 25 years of archaeological research in Bohemia. On the occasion of the 75th anniversary of the Institute of Archaeology, Prague. Památky archeologické – Suppl. 1. Prague.
- Fritze, W. H. 1967:* Slawische Altertumswissenschaft in der Nachfolge Lubor Niederles. Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands. Ergänzungsbd. zu 11, 1–26.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997:* Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.
- Giesebrecht, H. L. Th. 1838:* Über die neueste Deutung der norddeutschen Grabalterthümer. Baltische Studien 5, H. 2, 45–49.
- 1843: Wendische Geschichten aus den Jahren 780 bis 1182, Bd. 1. Berlin.
- Goehrke, C. 1992:* Frühzeit des Ostslaventums. Erträge der Forschung 277. Darmstadt.
- Goguel, R. 1964:* Über die Mitwirkung deutscher Wissenschaftler am Okkupationsregime in Polen im zweiten Weltkrieg, untersucht an drei Institutionen der deutschen Ostforschung, phil. Diss. Humboldt-Universität Berlin.
- Graus, F. 1975:* Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter. Köln.
- Greifeld, A. 1967:* Die Auswirkungen der mittelalterlichen Ostexpansion in Vorpommern und Rügen. Unter besonderer Berücksichtigung der Zisterzienserklöster Eldena und Neuenkamp, phil. Diss. Greifswald.
- Grimm, J. 1884:* Über den namen der germanisten [1846]. In: ders., Kleinere Schriften 7. Rezensionen und vermischte Aufsätze 4, hrsg. E. Ippel. Berlin, 568–569.
- Grimm, P. 1968/1990:* Tilleda. Eine Königspfalz am Kyffhäuser 1. Die Hauptburg; 2. Die Vorburg und Zusammenfassung. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 24/Akademie der Wissenschaften der DDR, Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 40. Berlin.
- Grünert, H. 1992:* Ur- und Frühgeschichtsforschung in Berlin. In: R. Hansen – W. Ribbe (Hrsg.), Geschichtswissenschaft in Berlin im 19. und 20. Jahrhundert. Persönlichkeiten und Institutionen. Veröffentlichungen der Historischen Kommission Berlin 82. Berlin – New York, 91–148.
- Gummel, H. 1938:* Forschungsgeschichte in Deutschland. Die Urgeschichtsforschung und ihre historische Entwicklung in den Kulturstaaten der Erde 1. Berlin.
- Haar, I. 2000:* Geschichtswissenschaft im Nationalsozialismus. Die deutschen Historiker und der „Volkstumskampf“ im Osten. Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 143. Göttingen.
- Hanka, V. 1819:* Rukopis královský. Sebrání lyricko-epických Národních Zpěvů, věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění, s připojením německého přeložení. Starobylých skládání díl zvláštní. Praha.
- Hansen, S. 2001:* Von den Anfängen der prähistorischen Archäologie. Christian Jürgensen Thomsen und das Dreiperiodensystem. Prähistorische Zeitschrift 76, 10–23.
- Heffter, M. W. 1847:* Der Weltkampf der Deutschen und Slawen seit dem Ende des 5. Jahrhunderts nach christlicher Zeitrechnung, nach seinem Ursprunge, Verlaufe und nach seinen Folgen dargestellt. Hamburg – Gotha.
- Hegel, G. F. W. 1970:* Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. Werke [Theorie-Werkausgabe] 12, hrsg. E. Moldenhauer – K. M. Michel. Frankfurt/M.

- Henning, J. 1991:* Germanen, Slawen, Deutsche. Neue Untersuchungen zum frühgeschichtlichen Siedlungswesen östlich der Elbe. *Prähistorische Zeitschrift* 66, 119–133.
- 1998: Archäologische Forschungen an Ringwällen in Niederungslage. Die Niederlausitz als Burgenlandschaft des östlichen Mitteleuropas im frühen Mittelalter. In: *Henning – Ruttkay 1998*, 9–29.
- Henning, J. – Ruttkay, A. T. Hrsg. 1998:* Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Bonn.
- Hensel, H. 1946:* Potrzeba przygotowania wielkiej rożnicy. Poznań.
- 1966: La naissance de la Pologne. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- 1996: I. Archeologia słowiańska w latach 1965–1995. Próba bilansu i nowe perspektywy. *Slavia antiqua* 37, 7–20.
- Herder, J. G. 1989:* Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (Riga, Leipzig 1784–1791). In: ders., Werke in zehn Bänden 6, hrsg. M. Bollacher. Frankfurt/M.
- Herrmann, J. 1962:* Köpenick. Ein Beitrag zur Frühgeschichte Groß-Berlins. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 12. Berlin.
- 1965: Archäologische Kulturen und sozialökonomische Gebiete (Überlegungen zur historischen Potenz archäologischer Forschung). *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift* 6, 97–128.
- 1966: Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 21. Berlin.
- 1968: Siedlung, Wirtschaft und gesellschaftliche Verhältnisse der slawischen Stämme zwischen Oder/Neiße und Elbe. Studien auf der Grundlage archäologischen Materials. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 23. Berlin.
- Hrsg. 1970: Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert. Ein Handbuch. Berlin.
- Hrsg. 1975: Die Rolle der Volksmassen in der Geschichte der vorkapitalistischen Gesellschaftsformationen. Veröffentlichungen des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie 7. Berlin.
- 1981: Probleme und Aufgaben der Internationalen Union für Slawische Archäologie nach dem vierten Kongreß. *Ausgrabungen und Funde* 26, 263–268.
- Hrsg. 1982: Produktivkräfte und Gesellschaftsformationen in vorkapitalistischer Zeit. Veröffentlichungen des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie 12. Berlin.
- 1984: Germanen und Slawen in Mitteleuropa. Zur Neugestaltung der ethnischen Verhältnisse zu Beginn des Mittelalters. Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR 3/G. Berlin.
- Hrsg. 1985: Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert. Ein Handbuch. Neubearbeitung. Berlin.
- Hrsg. 1986: Welt der Slawen. Geschichte, Gesellschaft, Kultur. Leipzig, Jena, Berlin.
- Hrsg. 1988: Familie, Staat und Gesellschaftsformation. Grundprobleme vorkapitalistischer Epochen einhundert Jahre nach Friedrich Engels' Werk „Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats“. Veröffentlichungen des Zentralinstituts für Alte Geschichte und Archäologie 16. Berlin.
- Higounet, Ch. 1986:* Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter. Berlin.
- Hinz, H. Hrsg. 1974–1996:* Bosau. Untersuchung einer Siedlungskammer in Ostholstein 1–7. Offa-Bücher 31, 37, 38, 42, 45, 57, 79. Neumünster.
- Höfken, G. 1850:* Deutsche Auswanderung und Kolonisation im Hinblick auf Ungarn. Wien.
- Hroch, M. 1968:* Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen. *Philosophica et historica, monographia* 24. Praha.
- 1985: Social preconditions of national revival in Europe. A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations. Cambridge.
- Hülle, W. 1940:* Westausbreitung und Wehranlagen der Slawen in Mitteldeutschland. *Mannus-Bücherei* 68. Leipzig.
- Jankuhn, H. 1938:* Haithabu. Eine germanische Stadt der Frühzeit. Neumünster.
- Jażdżewski, K. 1948–1949:* Atlas do pradziejów Słowian/Atlas to the prehistory of the Slavs 1–2. *Acta praehistorica Universitatis Lodziensis* 1. Łódź.
- Kiekebusch, A. 1916:* Bilder aus der märkischen Vorzeit. Für Freunde der heimischen Altertumskunde, insbesondere für die Jugend und ihre Lehrer. Berlin.
- Kilger, Chr. 1998:* The Slavs yesterday and today. Different perspectives on Slavic ethnicity in German archaeology. *Current Swedish archaeology* 6, 99–114.
- Klaczko, J. 1849:* Die deutschen Hegemonen. Offenes Sendschreiben an Herrn Georg Gervinus. Berlin.

- Klejn, L. S. 1974:* Kossinna im Abstand von vierzig Jahren. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 58, 7–55.
- Klemm, G. F. 1836:* Handbuch der germanischen Alterthumskunde. Dresden.
- Knorr, H. A. 1936:* Die slawische Keramik zwischen Elbe und Oder. Einteilung und Zeitansetzung auf Grund der Münzgefäße. Mit einem kurzen Abriß der frühmittelalterlichen Keramik. Mannus-Bücherei 58. Leipzig.
- Kohn, H. 1956:* Die Slawen und der Westen. Die Geschichte des Panslawismus. Wien – München.
- Kossinna, G. 1902:* VI. Die indogermanische Frage archäologisch beantwortet. Zeitschrift für Ethnologie 34, 161–222.
- 1911: Zur älteren Bronzezeit Mitteleuropas. Eine Antwort. Mannus 3, 316–326.
- 1912: Zur älteren Bronzezeit Mitteleuropas III. Mannus 4, 271–294.
- 1914: Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft. Mannus-Bibliothek 9. Würzburg.
- 1919: Das Weichselland, ein uralter Heimatboden der Germanen. Danzig.
- 1920: Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie. Mannus-Bibliothek 6. Leipzig.
- 1926: Ursprung und Verbreitung der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit 1. Irminsul 1. Berlin.
- Kostrzewski, J. 1961:* Zagadnienie ciągłości zaludnienia ziem polskich w pradziejach od połowy 2 tysiąclecia p. n. e. do wczesnego średniowiecza. Poznań.
- 1965: Zur Frage der Siedlungstetigkeit in der Urgeschichte Polens von der Mitte des II. Jahrtausends v. u. Z. bis zum frühen Mittelalter. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Kötzschke, R. – Ebert, W. 1937:* Geschichte der ostdeutschen Kolonisation. Leipzig.
- Krbec, M. – Michálková, V. Hrsg. 1959:* Der Briefwechsel zwischen Josef Dobrovský und Karl Gottlieb von Anton. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik 21. Berlin.
- Krenn, K. 1939:* Das frühdeutsche Gräberfeld von Steinabrunn. Praehistorica 6. Leipzig.
- Krenzlin, A. 1952:* Dorf, Feld und Wirtschaft im Gebiet der großen Täler und Platten östlich der Elbe. Eine siedlungsgeographische Untersuchung. Forschungen zur deutschen Landeskunde 70. Remagen.
- Kudrnáč, J. 1970:* Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách (k počátkům nejstarších slovanských hradišť v Čechách. Monumenta Archaeologica 17. Praha.
- Kurnatowska, Z. 2000:* Badania nad początkami i rozwojem społeczeństwa wczesnopolskiego. In: M. Kobusiewicz – St. Kurnatowski (ed.), Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu. Prace Komisji Archeologicznej 20. Poznań, 381–412.
- Labuda, G. 1969:* The Slavs in nineteenth century German historiography. Polish Western affairs 10, 177–234.
- Langenheim, K. 1938:* Ein wichtiger frühslawischer Siedlungsfund vom „Schmiedeberg“ bei Gustau, Kr. Glogau. Altschlesien 7, 76–93.
- Lech, J. 1997–98:* Between captivity and freedom. Polish archaeology in the 20th century. Archaeologia Polona 35/36, 25–222.
- Lelewel, J. 1847:* Geschichte Polens. Leipzig.
- Lepkowski, J. 1862:* Sztuka u Słowian, szczególnie w przedchrześcijańskiej Polsce i Litwie. Biblioteka Warszawska, H. 3, 131 f.
- Levezow, K. 1836:* Über die Ächtheit der sogenannten Obotritischen Runendenkmäler zu Neu-Strelitz. Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Abhandlungen der hist.-phil. Kl. 1834, 143–206.
- Lindenschmit, W. – Lindenschmit, L. 1848:* Das germanische Todtenlager bei Selzen in der Provinz Rheinhessen. Mainz.
- Lisch, G. Chr. F. 1847:* Die Graburnen der Wendenkirchhöfe. Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde 12, 421–441.
- 1864: Begräbnisplatz von Bartelsdorf bei Rostock. Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde 29, 177–182.
- Lübecker Schriften 1978–1997:* Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte 1–[25]. Bonn.
- Masch, A. G. – Wogen, D. 1771:* Die gottesdienstlichen Alterthümer der Obotriten, aus dem Tempel zu Rhetra, am Tollener-See. Berlin.
- Meibeyer, W. 1992:* Rundlingsdörfer im Hannoverschen Wendland und in anderen Gebieten. In: R. Schmidt (Hrsg.), Wendland und Altmark in historischer und sprachwissenschaftlicher Sicht. Lüneburg, 63–86.

- Meier, D.* 1990: Scharstorf. Eine slawische Burg in Ostholstein. Offa-Bücher 70. Neumünster.
- Meyer, H. C.* 1996: Drang nach Osten. Fortunes of a slogan concept in German-Slavic relations 1849–1990. Bern u. a.
- Mühle, M.* 1997: 'Ostforschung'. Beobachtungen zu Aufstieg und Niedergang eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 46, 317–350.
- Müllenhoff, K.* 1887: Deutsche Altertumskunde 2. Berlin.
- Müller, S.* 1881: Über slawische Schläfenringe. Schlesiens Vorzeit 3, 189–197.
- Niederle, L.* 1899: O kolébce národa slovanského. Praha.
 — 1902–1924: Slovanské starožitnosti 1–4. Praha.
 — 1911–1925: Život starých Slovanů 1–5. Praha.
 — 1931: Rukověť slovanské archeologie. Praha.
- Oberkrome, W.* 1993: Volksgeschichte. Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945. Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 101. Göttingen.
- Orton, L. D.* 1978: The Prague Slav Congress of 1848. East European Monographs 46. New York.
- Palacký, F.* 1836–1867: Geschichte von Böhmen. Größtentheils nach Urkunden und Handschriften 1–11. Prag.
 — 1848–1876: Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě 1–5. Praha 1848–1876.
- Petersen, E.* 1939: Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde des 6. bis 8. Jahrhunderts. Leipzig.
 — 1942: Die germanische Kontinuität im Osten im Lichte der Bodenfunde aus der Völkerwanderungszeit. In: H. Aubin – O. Brunner – W. Kohte – J. Papritz (Hrsg.), Deutsche Ostforschung. Ergebnisse und Aufgaben seit dem ersten Weltkrieg. Festschr. Albert Brackmann, Bd. 1. Deutschland und der Osten 20. Leipzig, 179–205.
- Pič, J.* 1907: Die Urnengräber Böhmens. Leipzig.
- Poláček, L. – Dvorská, J.* Hrsg. 1999: Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March. Internationale Tagungen in Mikulčice 5. Brno.
- Poulik, J. – Chropovský, B.* Hrsg. 1985: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha.
 — Hrsg. 1986: Großmähren und die Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit. Praha.
- Quirin, H.* 1954: Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter. Göttingen – Zürich.
- Rączkowski, W.* 1996: „Drang nach Westen“? Polish archaeology and national identity. In: M. Díaz-Andreu – T. Champion (eds.), Nationalism and archaeology in Europe. London, 189–217.
- Radig, W.* 1936: Sachsens Vorzeit. Eine Einführung in die Vorgeschichte des sächsisch-böhmischen Grenzraumes. Bielefeld – Leipzig.
 — 1941: Germanenerbe im Weichselraum. Ausstellung im Institut für Deutsche Ostarbeit in Krakau. Germanenerbe 6, 186–190.
 — 1954: Burgenarchäologie und Landesgeschichte. Ein Beitrag zur Burgenkunde und Städtetopographie Sachsens. Frühe Burgen und Städte. Beiträge zur Burgen- und Stadtkernforschung. Festschr. Wilhelm Unverzagt. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 2. Berlin, 198–212.
- v. Ranke, L.* 1824: Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535. Leipzig – Berlin.
- Reitemeier, J. F.* 1801–1805: Geschichte der preußischen Staaten vor und nach ihrer Vereinigung in eine Monarchie 1. Frankfurt/O.
- Rempel, H.* 1954: Zur frühdeutschen Keramik des Landes Thüringen. In: Frühe Burgen und Städte. Beiträge zur Burgen- und Stadtkernforschung. Festschr. Wilhelm Unverzagt. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte 2. Berlin, 131–136.
- Rothe, H.* 1988: Fremd- und Eigenbilder von und über Slaven, vornehmlich bei Polen und Russen. In: H. Dysserinck – K. U. Syndram (Hrsg.), Europa und das nationale Selbstverständnis. Imagologische Probleme in Literatur, Kunst und Kultur des 19. und 20. Jahrhunderts. Aachener Beiträge zur Komparatistik 8. Bonn, 295–321.
- Šafařík, P. J.* 1837: Slovanské starožitnosti. Praha.
 — 1843–1844: Paul Joseph Schafariks Slawische Alterthümer 1–2, dt. M. v. Aehrenfeld, hrsg. H. Wuttke. Leipzig.
- Schlesinger, W.* Hrsg. 1975: Die deutsche Ostsiedlung als Problem der europäischen Geschichte. Vorträge und Forschungen 18. Sigmaringen.

- Schliz, A. 1911:* Erwiderung. *Mannus* 3, 313–315.
- Schuchhardt, C. 1909:* Das technische Ornament in den Anfängen der Kunst II. Buckelkeramik. *Prähistorische Zeitschrift* 1, 351–369.
- 1939: *Vorgeschichte von Deutschland*. München, Berlin⁴.
- Schuldt, E. 1965:* Behren–Lübchin. Eine spätslawische Burganlage in Mecklenburg. *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte* 19. Berlin.
- Seger, H. 1911:* Eröffnungsrede über die Stellung der Urgeschichte zu den nächstverwandten Disziplinen. *Korrespondenzblatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 42, 57–59.
- Sklenář, K. 1981:* Jan Erazim Vocel. *Zakladatel české archeologie. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti* 61. Praha.
- 1983: *Archaeology in Central Europe. The first 500 years*. Leicester.
- 1992: *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie*. Praha.
- Šolle, M. 1966:* Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. *Monumenta Archaeologica* 15. Praha.
- Sommer, U. 1999:* Slavonic archaeology. Groß Raden, an open air museum in a unified Germany. In: P. G. Stone – Ph. G. Planel (ed.), *The constructed past. Experimental archaeology, education and the public*. London – New York, 157–170.
- Staňa, Č. – Poláček, L. Hrsg. 1996:* Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. *Internationale Tagungen in Mikulčice* 3. Brno.
- Starigard 1984–1993:* Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien 1–4. *Offa-Bücher* 52, 53, 73, 74. Neumünster.
- Steller, W. 1959:* Name und Begriff der „Wenden“ (Sclavi). Eine wortgeschichtliche Untersuchung. *Mitteilungen der Landsmannschaft Schlesien, Landesgruppe Schleswig-Holstein* 15. Kiel.
- Steuer, H. 1997/98:* Entstehung und Entwicklung der Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit in Mitteleuropa. Auf dem Weg zu einer eigenständigen Mittelalterkunde. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 25/26, 19–38.
- Trigger, B. G. 1989:* *A history of archaeological thought*. Cambridge.
- Turek, R. 1957:* Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.
- Unverzagt, W. 1936:* Zusammenfassung. In: *Brackmann – Unverzagt 1936*, 127–140.
- Unverzagt, W. – Schuldt, E. 1963:* Teterow. Ein slawischer Burgwall in Mecklenburg. *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte* 13. Berlin.
- Váňa, Z. 1983:* *Die Welt der alten Slawen*. Praha.
- 1984: *Sovětská historiografie a archeologie o vzniku feudálního státu na Rusi*. *Slovenská archeológia* 32, 351–376.
- 1995: *Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986*. Praha.
- Veit, U. 1984:* Gustaf Kossinna und V. Gordon Childe. Ansätze zu einer theoretischen Grundlegung der Vorgeschichte. *Saeculum* 35, 1984, 326–364.
- Virchow, R. 1869:* Die Pfahlbauten im nördlichen Deutschland. *Zeitschrift für Ethnologie* 1, 401–416.
- 1872: Über Gräberfelder und Burgwälle der Nieder-Lausitz und die überoderischen Gebiete. *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte (Beilage zur Zeitschrift für Ethnologie)* 4 (226)–(238).
- 1878: Über die sog. Idole von Prillwitz. *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte (Beilage zur Zeitschrift für Ethnologie)* 10, (264)–(268).
- 1880: Der Spreewald und die Lausitz. *Zeitschrift für Ethnologie* 12, 222–236.
- Vocel, J. E. 1845:* *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde*. Prag.
- 1869: Die Bedeutung der Stein- und Bronzealterthümer für die Urgeschichte der Slaven. *Abhandlungen der königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* 6, Bd. 3, 2. Prag.
- Wahle, E. 1934:* Deutsche Vorgeschichtsforschung und klassische Altertumswissenschaft. In: *Deutsches Bildungswesen. Erziehungswissenschaftliche Monatsschrift des Nationalsozialistischen Lehrerbundes für das gesamte Reichsgebiet* 2, 568–579.
- Waitz, G. 1860:* Preußen und die erste Theilung Polens. *Historische Zeitschrift* 3, 1–15.
- Wankel, H. 1885:* Beitrag zur Geschichte der Slawen in Europa. Olmütz.
- Wattenbach, W. 1863:* Die Germanisierung der östlichen Grenzmarken des Deutschen Reiches. *Historische Zeitschrift* 9, 386–417.

- Wieczorek, A. – Hinz, H.-M. Hrsg. 2000: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie 1–2. Ausstellungskatalog. Stuttgart.
- Wien, J. 1992: Die Ur- und Frühgeschichtsforschung in der DDR. Aspekte und Probleme der Vergangenheitsbewältigung, ungedr. Diplomarb. Halle.
- Wippermann, W. 1980: Das Bild der mittelalterlichen deutschen Ostsiedlung bei Marx und Engels. In: *Germania Slavica* 1. Berlin, 71–98.
- 1981: Der „Deutsche Drang nach Osten“. Ideologie und Wirklichkeit eines politischen Schlagwortes. *Impulse der Forschung* 35. Darmstadt.
- 1996: Antislavismus. In: U. Puschner – W. Schmitz – J. H. Ulbricht (Hrsg.), *Handbuch zur „Völkischen Bewegung“ 1871–1918*. München, 512–524.
- Worbs, J. G. 1824: Sind die Urnen-Begräbnisse, die man im östlichen Deutschland findet, slavischen oder deutschen Ursprungs? *Deutsche Alterthümer oder Archiv für alte und mittlere Geschichte, Geographie und Alterthümer, insonderheit der germanischen Völkerstämme* 1, 39–53.
- Zagiba, F. 1968: Slawische Altertumskunde. Eine altösterreichische Wissenschaft. In: *Acta Congressus Historiae Slavicae Salisburgensis 1963*, Wiesbaden, 201–218.
- Žak, J. 1959: Najstarsze ostrogi zachodniosłowiańskie. *Wczesnośredniowieczne ostrogi o zazcepkach haczykowato zagiętych do wnętrza*. Biblioteka archeologii 12. Warszawa.
- 1974: Słowianie i Germanie w prehistorii polskiej i niemieckiej. In: *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii I. Studia z dziejów historiografii polskiej i niemieckiej*. Poznań, 21–149.
- Žak, J. – Maćkowiak–Kotkowska, L. 1988: Studia nad uzbrojeniem środkowoeuropejskim VI–X wieku. *Zachodniobałtyjskie i słowiańskie ostrogi o zazcepkach haczykowato zagiętych do wnętrza*. *Seria archeologia* 31. Poznań.
- Zotz, L. F. – v. Richthofen, B. 1940: Ist Böhmen-Mähren die Urheimat der Tschechen? Leipzig.

OBRAZY SLOVANŮ. „SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI“ V 19. A 20. STOLETÍ

Studium „slovanských starožitností“, překřtěné později na „slovanskou archeologii“, vzniklo v 1. pol. 19. stol. paralelně s „germánským starožitnictvím“. Obě spočívala v romantickém pátrání po „vlastních“ národních předcích, v silném vleku nacionalismu, přičemž tehdejší politické konfrontace byly promítány do minulosti. Různost „obrazů Slovanů“ v archeologii je pochopitelná pouze v souvislosti s neustálým srovnáváním s Germány. Autor analyzuje na jedné straně tyto „vzory“, na druhé straně pak vývoj metod a institucionalizaci (raně středověké) archeologie ve východní části Německa, Polsku a v českých zemích v průběhu posledních 200 let. V jejich rámci vyčleňuje čtyři fáze: „vlastenecké starožitnictví“ 1. poloviny 19. stol., „imperialistické období“ konce 19. a poč. 20. stol., období „radikalizace“ v meziválečné době a období „slovanské archeologie“ datované v socialistických státech mezi léta 1945–1990. Závislost vývoje disciplíny na historických podmínkách je evidentní. V budoucnu proto bude třeba vymezit nový způsob kladení otázek.

JAN FILIP, JAROSLAV BÖHM A ČESKÝ PRAVĚK

Kolokvium u příležitosti 100. výročí narození obou badatelů
Praha, Archeologický ústav AV ČR 7. února 2001

JAN FILIP, JAROSLAV BÖHM, ČESKÝ PRAVĚK A MY: ODKUD A KAM

Natalie Venclová

Na počátku nového tisíciletí je nepochybně důležitější hledět vpřed, než se ohlížet zpátky, ale vědomí, odkud jsme vyšli, musí být přece součástí každé cesty, a tedy i směřování naší archeologie. Proto bychom měli udržovat vědomí o kořenech našeho oboru, o určujících dějích a tendencích, událostech i faktorech včetně osobností, které dnešní českou archeologii utvářely a nepřímou na ni dodnes působí. Kolokvium **Jan Filip, Jaroslav Böhm a český pravěk**, pořádané Archeologickým ústavem AV ČR v Praze dne 7. února 2001, se mělo stát zastavením a ohlédnutím zpět k podnětům a vizím, které českou, moravskou i slovenskou archeologii významně ovlivnily po koncepční i organizační stránce. Hojná účast na kolokviu zjevně vyjadřovala potřebu reflexe uvnitř naší archeologické komunity, kladoucí si podobné otázky, jaké se probírají v celé společnosti: Máme se k minulosti hlásit, nebo se od ní oddělit „tlustou čarou“? Máme zkoumat, co bylo nosné, a kriticky se vyrovnat s méně dobrým, nebo ignorovat, co a jak dělali naši předchůdci? Ke cti české i slovenské archeologie slouží, že se od výsledků staršího bádání nedistancuje, ale méně potěšitelné je, že na ně většinou kriticky nenavazuje. Až příliš často si současní badatelé nevšímají starších vazeb a souvislostí své práce, a to nejen odborných, ale také historických (zde se vyhýbám výrazu „politických“) okolností vývoje našeho oboru.

V této souvislosti považuji za nutné připomenout potřebu veřejného kritického hodnocení vlivu poválečného vývoje včetně období tzv. normalizace na současnou podobu domácí archeologie. Ačkoliv mezi staršími badateli panuje přesvědčení, že jde o všeobecně známá fakta, opak je pravdou: paměť odchází s pamětníky a jedinými doklady se stávají oficiální dokumenty, k jejichž kritickému posouzení schází mladším kromě zájmu i autentické zážitky a životní zkušenost. Je známo, že písemné dokumenty z této doby jsou krajně torzovité a tendenční – každý pamětník může potvrdit ze své vlastní zkušenosti, že nejdůležitější sdělení bylo možné vyčíst jen „mezi řádky“ a mnohá závažná fakta byla shora sdělována telefonicky anebo dokonce předávána jen ústně. Před rokem 1989 přitom politická rozhodnutí limitovala život a práci všech, archeology nevyjímaje. Měli bychom apelovat na historiky soudobých dějin, aby tak všestranně poučné téma jako je „Česká archeologie a politika ve 2. polovině 20. století“ zpracovali ještě v době, kdy se dosud mlčící oběti tehdejších událostí ještě těší dobrému zdraví i paměti, neboť bez jejich svědectví zůstanou dějiny našeho oboru nejen neúplné, ale i značně zkreslené.

Ale zpět k vlastnímu obsahu kolokvia. Základní životopisné údaje o Janu Filipovi a Jaroslavu Böhmovi obsahují jubilejní texty a vzpomínky, jakkoli ty starší nejsou prosty zámlk a formulací zohledňujících tehdejší politickou situaci. (O J. Filipovi psali naposledy M. Buchvaldek, *AR* 52, 2001, 729–730 a N. Kmochová, *Akademický bulletin* 2000, č. 10, s. 6, o J. Böhmovi J. Bouzek, *AR* 53, 2001, 160–161 a P. Kodera, *Akademický bulletin* 2001, 19.) Program kolokvia směřoval výhradně k hodnocení odborného přínosu obou badatelů, za jejichž žáky se – přímo či nepřímou – může považovat značná část dnešních českých, ale i nejednen ze slovenských archeologů. K aktivní účasti na kolokviu byli vyzváni badatelé starší a střední generace, kteří ve své práci nějakým způsobem navazují na témata, zpracovávaná J. Filipem či J. Böhemem. Přednášky se proto soustředily především

do dvou hlavních bloků – o době bronzové (J. Bouzek, D. Koutecký, V. Vokolek, L. Veliačik) a o době železné (V. Kruta, P. Drda, K. Pieta, N. Venclová; původně ohlášený příspěvek P. Sankota nemohl být bohužel přednesen). Okruh témat ještě rozšířily dva referáty, hodnotící přínos Böhmův pro pravěkou archeologii Moravy a Slezska (M. Čížmář, V. Janák). Opominuta nebyla ani významná součást práce obou badatelů, jakou tvořily jejich syntézy českého, resp. československého pravěku (L. Jiráň).

Teoretické koncepce doby bronzové, obsažené v syntézách J. Filipa (1948) a J. Böhma (1941), ocenil J. Bouzek (*Jan Filip a Jaroslav Böhm o koncepci doby bronzové a železné v Evropě*), který vyzdvihl systematičnost a detailní analytickou práci J. Filipa a filosofický a kulturní rozhled J. Böhma. Pověřil si konkrétních myšlenek a ovšem i dobově podmíněných omylů obou badatelů zejména v některých chronologických závěrech vztahujících se k době bronzové, ale i k období laténskému; varoval před nedostatečnou kritikou věrohodnosti archeologických kontextů i před použitím příliš malého vzorku materiálu. Zdůraznil organizační schopnosti Böhmovy a Filipovu pedagogickou činnost.

M. Čížmář (*Jaroslav Böhm a moravská archeologie*) podal důkladný přehled Böhmovy činnosti na Moravě, opřený převážně o objevené studium archivních materiálů, z nichž většina nebyla dosud zveřejněna. Böhm uskutečnil nebo inicioval na Moravě početné terénní akce, z nichž zejména výzkum laténského oppida Starého Hradiska byl po metodologické a koncepční stránce proveden tak, že by v mnoha ohledech vyhověl i nárokům na moderní plošný odkryv. J. Böhm si nekladal cíle právě malé – zamýšlel zkoumat sídlištní strukturu, počet obyvatel, vztah k oppidu k zázemí či důvody vzniku oppida, což jsou otázky, na něž hledá česká i evropská archeologie odpovědi vlastně dodnes.

Příspěvek D. Kouteckého (*J. Böhm, J. Filip a bylanská kultura*) přehlíží to, co vybádali oba jmenovaní archeologové, ale především shrnuje dnešní stav výzkumu a současný autorův pohled na bylanskou kulturu. Zatímco Filipova absolutní chronologie bylanské kultury platila vlastně až dodávna, Böhmova byla opuštěna, aby se dnes dočkala určité rehabilitace. Kouteckého článek se pro konsistentní faktografickou formu stane cennou pomůckou pro všechny badatele, kteří se budou bylanskou kulturou zabývat: právě k nim se autor v závěru svého textu obrací.

V. Vokolek (*Popelnicová pole: současný pohled*) zhodnotil Filipův přínos pro poznání lužické a slezskoplaténické kultury včetně příslušného zčásti dosud platného klasifikačního systému, a načrtl současný pohled na danou problematiku; škoda, že rukopis nebyl zpracován do tisku.

L. Veliačik (*Přínos J. Böhma a J. Filipa vo výskume doby bronzovej na Slovensku*) ocenil vědeckou i organizační práci obou osobností, které zanechaly své stopy i ve slovenské archeologii. Böhm podnítl, přinejmenším v ideové rovině, řadu terénních výzkumů a zejména kladení teoretických otázek (např. k sídelní struktuře, funkci ohrazených sídel atd.) na Slovensku, zatímco Filipovy závěry ovlivnily zdejší výklad vývoje v době bronzové především v otázkách lužické kultury. Autor navíc zdůraznil aktivní Böhmův a Filipův podíl na rozvíjení pracovních kontaktů a odborných informací mezi českými zeměmi a Slovenskem.

Ze souboru přednášek na kolokviu se poněkud vymyká příspěvek V. Janáka (*Jaroslav Böhm a slezská archeologie*). Ne snad proto, že by se zabýval Böhmovým vlivem na archeologii pravěku vybraného území (jako to ostatně učinil i M. Čížmář), ale z toho důvodu, že hodnotil vlastně jen jediný článek, sepsaný mladým Böhmem v r. 1926, a to v detailně analyzovaném dobovém kontextu slezské archeologie a vlastivědy. Tato časná (a téměř zapomenutá) Böhmova studie však představuje prvou syntézu slezského pravěku z pera českého badatele a její koncepce si dodnes zasluhuje pozornost.

Blok přednášek věnovaných laténskému období zahájil V. Kruta (*Jan Filip a Keltové*), který zhodnotil práci J. Filipa v celoevropském kontextu. Jeho odkaz vidí v historické interpretaci archeologických nálezů a vyzdvihuje jeho koncepci historicky pojaté klasifikace laténského období ve střední Evropě, jak ji Filip publikoval ve své monografii o Keltech v r. 1956. Zdůraznil ovšem i jeho podporu rozsáhlých výzkumů oppid. Tuto pozoruhodnou kapitolu ve výzkumu českého latěnu rozvedl P. Drda (*Oppida v Čechách ještě po třiceti letech*); upozornil na skutečnost, že to byly právě výsled-

ky studia českých oppid, které silně ovlivnily evropské laténské bádání. Terénní výzkumy na Hrazanech a Závistí byly ve své době vzorem pro další podobné projekty v západní Evropě. Doufejme, že s oběma posledně jmenovanými příspěvky se setkáme jinde, neboť jejich texty nebyly bohužel do uzávěrky tohoto čísla AR dodány. (Totéž platí o příspěvku N. Venclové – *Druidové, archeologie a historie* –, který se při zpracování pro tisk rozrostl do té míry, že musí být publikován samostatně.)

Imponující přehled výsledků výzkumu slovenského laténu za posledních třicet let předložil K. Pieta (*Jan Filip a neskoroláténske osídlenie Slovenska*), jemuž také za získání významné části nových poznatků vdčíme. Předvedl současnou představu o společnosti doby laténské s jejími oppidálními ohrazenými lokalitami, ale i s jinými typy hradišť, výrobních a obchodních aglomerací. Samostatnou kapitolu o púchovské kultuře mohl autor napsat jen díky vlastnímu dlouholetému výzkumu. Filipův podíl na formování některých otázek je v slovenské archeologii doby laténské dosud znatelný, i když některé jeho názory (např. o absenci oppid v prostoru Karpatské kotliny) byly s ohledem na obrovský nárůst pramenné základny korigovány.

Do budoucnosti směřující pohled L. Jiráně (*Ke koncepcím českého pravěku*) vychází ze záměru vytvořit novou syntézu českého pravěku dle stavu k r. 2000. Proto kriticky posoudil předcházející přehledy vzniklé od r. 1928 (J. Schránil), mezi nimiž zaujímají významné místo právě publikace J. Böhma (1941) a J. Filipa (1948). V této oblasti se Böhm projevil jako teoretický badatel, k jehož názorům se část dnešních archeologů postupně vrací. Naproti tomu měla Filipova kniha charakter učebního textu, který po desetiletí formoval studenty archeologie. Podle názoru L. Jiráně lze v Böhmových i Filipových pracích nalézt prvky z takřka všech moderních směrů, prosazujících se v dnešní české archeologii. Proponovaná syntéza, na jejíž přípravě se podílejí mnozí účastníci kolokvia, zahrne samozřejmě i hodnocení úlohy vůdčích osobností české archeologie 20. století Jaroslava Böhma a Jana Filipa a svým způsobem na řadu jejich myšlenek naváže.

Kolokvium vyznělo jako výzva ke kritickému hodnocení práce našich předchůdců, na niž je třeba spíše navazovat nežli ji ignorovat, aby se nám nestalo, že bychom objevovali to, co již objeveno bylo. Poznání přínosu jejich konání nás povede k účtě k jejich životnímu úsilí, zatímco poznání někdejších omylů (jakkoli podmíněných převážně tehdejším stavem pramenné základny) nás uchrání před jejich opakováním.

NATALIE VENCLOVÁ, Archeologický ústav AV ČR, Letenská 4, 118 01 Praha 1;
e-mail: venclova@arup.cas.cz

JAN FILIP A JAROSLAV BÖHM O KONCEPCI DOBY BRONZOVÉ A ŽELEZNÉ V EVROPĚ

Jan Bouzek

Byl jsem pozván, abych řekl něco k výročí obou mých učitelů, a to ve vztahu k jejich studiím o době bronzové. Snad tedy bude nejlepší, když začnu tím, co oba vykonali – oba vytvořili své systémy chronologie doby bronzové v Čechách a na Moravě, které měly mnoho předností, ale také své chyby, a také dopracovali obraz rozšíření kultur doby bronzové v našich zemích a jejich vztahů k sousedním oblastem. Konečně oba svým způsobem přispěli k vytvoření syntézy doby bronzové ve střední Evropě a jejich vztahů k dalším oblastem.

Oba byli různé, až do jisté míry polární povahy a přístupu k bádání. Na nedávné vzpomínkové slavnosti na počest prof. Filipa na Filosofické fakultě UK v Praze Miloš Šolle srovnal rozdíl mezi oběma se vztahem mezi Platónem a Aristotelem. Také můžeme říci jinak a po aristotelovsku, že zatímco u Jana Filipa převažoval přístup vycházející z podrobného, usilovného studia materiálu v jeho detailních jevech, tedy jinak řečeno výrazně indukční, Jaroslav Böhm rychleji jaksi docházel svou intuicí k pohledu celkovému, do kterého pak zařazoval jednotlivé poznatky i tehdy, když část fenoménů nebyla indukčně zajištěna. Pohyboval se lehčeji, jeho společenská obratnost, se kterou

dokázal organizovat svou řídicí činnost, měla obdobu i v lehkosti naskicovaného obrazu, oproti kousek po kousku od základů pečlivě a usilovně stavěné syntéze Jana Filipa.

Snadno pochopíme oba přístupy napřed v jejich syntéze – srovnajme *Pravěké Československo* (Filip 1948) s *Kronikou objeveného věku* (Böhm 1941). První jde krok za krokem a soustavně parataktickým způsobem od jedné detailní informace k druhé a z nich pečlivě sestavuje kostru systému; druhá podává duchaplnou skicu obecného vývoje, do které zařazuje s lehkostí vedle hotových kamenů i své impresy, aniž by se detailně věnoval právě oněm jednotlivým kamenům či cihlám stavby, pokud mu necharakterizují podstatnější vlastnosti celku. První byla základní důstojnou příručkou pro celou poválečnou generaci studentů, druhá úspěšně reprezentovala českou archeologii v rámci onoho velkého vzmachu české kultury na počátku války, v době slavných melantrišských dějin a publikací typu *Co daly naše země Evropě a světu*. Z jedné jsem se učil v době studia, druhou beru stále rád občas do ruky, a doporučuji ji i mladým, chtějí-li sami usilovat o překonání dnešní omezenosti archeologického bádání pomocí širšího filosofického a kulturního rozhledu.

Hlavní práce obou badatelů o středoevropské době bronzové vyšly krátce před druhou světovou válkou, a zájem obou se po válce už přesunul k pozdějším obdobím, takže se především musíme soustředit na tehdejší kontext. Oba znali základní práce *Albína Stockého* (1928) a *Josefa Schránila* (1928), které podaly na svou dobu výborné přehledy českého i moravského pravěku, vedle prací Červinkových a také dalších základních prací německých, rakouských a z dalších zemí. Jan Filip věděl díky svému zaměření více o polských studiích než Jaroslav Böhm, ale v jiných směrech – také díky svým jazykovým a společenským schopnostem – Böhm byl již ve třicátých letech badatelem širšího evropského rozhledu, ovšem s menší koncentrací na jeden jediný problém. Kromě svého založení, povahy a přístupu vycházeli také oba z toho materiálu, který měli k dispozici v archeologickém nálezovém souboru tehdy známém. Jaroslav Böhm jako hlavní *spiritus movens* Státního archeologického ústavu konal četné archeologické výkopy a sledoval záchranné akce na celém území tehdejší Československé republiky. Jan Filip znal velmi dobře muzea východočeská a kolínské muzeum dr. Dvořáka, ale spíše evidoval nálezy v muzeích, které už vykopali jiní; jeho terénní činnost byla daleko skromnější. To se týkalo i doby halštatské; zatímco Jaroslav Böhm vykopal pohřebišť v Praze–Střešovicích (Böhm 1931) a v Kuštanovicích (Böhm 1936) a oběma výzkumy a jejich publikacemi položil solidní základy studia rané doby železné, Jan Filip provázel činnost Františka Dvořáka a publikoval spolu s ním (i když to nebylo vždy uvedeno) výsledky jeho výzkumů, které se staly neméně slavnými. Böhmovy výkopy na Starém Hradisku položily základy studia kultury „oppidální“ dlouho předtím, než se na tomto úseku výrazněji projevil Jan Filip, ale i on už tehdy přispěl svým turnovským typem k rozpoznání konce vývoje kultury lužické.

Ve svém hlavním díle o době bronzové – *Základech hallstattské periody v Čechách – Jaroslav Böhm* (1937) v podstatě velmi správně vytvořil systém doby bronzové v Čechách, i s přihlédnutím k moravskému materiálu, a do své studie zapracoval též vztahy k Bavorsku a Rakousku, vedle dalších postřehů rázu širšího, celostředoevropského. Vycházel z typických hrobových celků, které řadil k sobě spíše skicovitou formou než zevrubně. Méně znal lužickou oblast, a v lužické kultuře sz. Čech strčil jaksi většinu nálezů do jednoho pytle, aby nakonec vytvořil velmi jemnou chronologii Ha B a přechodu k Ha C. Jan Filip proti lehké skicovitosti Böhmově pracoval podrobně, analyticky (Filip 1936–37; 1939), a dopracoval úspěšně systém chronologie lužické kultury, který mohl být později už jen málo zjemněn.

Chybné Filipovo hodnocení vztahu mezi lužickou a knovízskou kulturou bylo dáno studiem materiálu v kolínském muzeu, neboť na Kolínsku skutečně knovízská kultura nastupuje až po lužické, jenomže až ve druhé polovině svého vývoje v jiných částech Čech. Ono podivné, u Böhma i Filipa se vyskytující tradování počátků vývoje kultur popelnicových polí ze zbytků únětického obyvatelstva nebylo také tak zcela mimo hřiště, jak se v šedesátých letech zdálo; jednak některé keramické tvary tzv. velimského typu připomenou tvarem i fakturou nádoby únětické, jednak tzv. počáteční předlužický vývoj na Moravě a na Slovensku skutečně nějakým způsobem navázal na jisté tradice konce rané doby bronzové. Nejen *Václav Spurný* (1961), ještě nedávno i *Vít Dohnal* (1995) se pokoušeli o zachycení jakýchsi počátků lužického vývoje již od Br B1 a této myšlenky je nakloněna i *Zoja*

Benkovsky–Pivovarová (1972). Podobně jako kultury knovízská a velatická navázaly na vývoj středobronzové kultury mohylové, tak aspoň do jisté míry některé rysy z lužické kultury, jejíž počátky lze vesměs zachytit na konci střední doby bronzové ve stupni Br C2 (kam patří Vokolkův stupeň Ia, srov. *Vokolek 1962*, a předlužická kultura ve své rozpoznatelné fázi), měly jistě nevýrazné předchůdce v řídkém středobronzovém osídlení na svém pozdějším území (srov. *Kytlicová – Vokolek – Bouzek 1964*). Také např. osídlení na velimské Skalce, třebaže to z nové publikace (*Hrala – Šumberová – Vávra 2000*) moc jasně nevyplývá, začíná dokonce o něco dříve než v Br C2, i když z omezeného počtu střepového materiálu a při způsobu jeho publikace lze jen těžko říci přesně, o kolik dříve – jistě ne od únětické kultury.

Něco podobného jako Janu Filipovi, který uvěřil kontextu laténské spony v Hájkově nálezů halštatského objektu v Praze–Bubenči, se stalo i Jaroslavu Böhmovi v jeho příspěvku o počátku spon v Evropě (*Böhm 1934*) – oba případy nám mohou být varováním, abychom pečlivě sledovali věrohodnost kontextů objektů, které jsou často porušené dalšími zásahy. Přirozené mezi dílem obou badatelů a dnešní dobou je dnes už mezera jedné generace, ale oběma zůstává pevné místo ve stavbě systému a výkladu doby bronzové a železné u nás, a mnoho z jejich systémů a interpretací zůstává i v dnešní stavbě, patří tam už natrvalo. I podněty z populárnější knihy *Böhmovy (1946) Naše nejstarší města* byly užitečné pro další studium oppid na Moravě i v Čechách, dokonce i jeho nápady k periodizaci pravěkých dějin (*Böhm 1953; 1958*).

Vedle pečlivého pozorování keramických forem, bronzových a železných předmětů a hrobových komplexů se ovšem oba zasloužili také o poznání sídlištních nálezů, na tomto poli Jan Filip spíše jako propagátor toho, co poznal od svých polských kolegů z Biskupimi a podobných osad, Jaroslav Böhm pak vlastními terénními akcemi, i když sídlištním doby bronzové se věnoval jen příležitostně při záchranných akcích. Oba se pak velmi zasloužili o katastr kultur; Jaroslav Böhm především archivem náleзовých zpráv Archeologického ústavu, Jan Filip svými pečlivými katalogy, *Dějinnými počátky Českého ráje a Prahou pravěkou*. Zejména první kniha může být užitečným modelem pro studium vztahu pravěkého osídlení a krajiny; Jaroslavem Böhmem pečlivě vedený archiv je zase základem dnešní tzv. prostorové archeologie – bez něho by ani nemohla vzniknout.

I když po válce se ani jeden z nich dobou bronzovou už příliš nezabýval, Jaroslav Böhm vytvořil svou činností ředitele pro působení svých nástupců velké možnosti svými schopnostmi organizačními a opatřením finančních prostředků, a Jan Filip byl velkým učitelem svých žáků i tehdy, když se leckdy výsledky práce jeho žáků s jeho názory rozešly.

LITERATURA

- Benkovsky–Pivovarová, Z. 1972*: Die Anfänge der Lausitzer Kultur in der Slowakei im Lichte der Grabfunde aus Martin, Slovenská archeológia 22, 253–312.
- Böhm, J. 1931*: Bylanské pohřebiště v Praze–Střešovicích, Zprávy Státního archeologického ústavu II, III, 45–72, 114–120.
- 1934: Die Fibel in der Aunjetitzer Kultur. In: 1er Congrès UISPP London 1932, London, 242–245.
- 1936: Skythové na Podkarpatské Rusi. Mohylové pohřebiště v Kuštanovicích. Praha.
- 1937: Základy hallstattské periody v Čechách, Obzor prehistorický X, 1936–37.
- 1941: Kronika objeveného věku. Praha.
- 1946: Naše nejstarší města. Praha.
- 1953: Studie o periodizaci pravěkých dějin, Památky archeologické 44, 1–32.
- 1958: Přehled československých dějin I. Hlava I–III, Praha, 7–37.
- Dohnal, V. 1995*: Zur Frage des sogenannten Protolausitzer Horizontes und der Anfänge der Lausitzer Kultur in Mähren, Prähistorische Zeitschrift 70, 190–227.
- Filip, J. 1936–37*: Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách. Praha.
- 1939: Lužická kultura v Československu, Památky archeologické 41 (1936–38), 14–51.
- 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- 1948: Pravěké Československo. Praha.

- Filip, J. 1949:* Praha pravěká. Praha.
- Hrala, J. – Šumberová, R. – Vávra, M. 2000:* Velim. A Bronze Age Fortified Site in Bohemia. Praha.
- Kytlicová, O. – Vokolek, V. – Bouzek, J. 1964:* Zur urnenfelderzeitlichen Chronologie Böhmens, Acta Musei Reginae hradecensis VII B, 143–180.
- Schránil, J. 1928:* Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin – Leipzig.
- Spurný, V. 1961:* Neue Forschungen über die Anfänge der Lausitzer Kultur in Mähren. In: Kommission für Äneolithikum und die ältere Bronzezeit, Nitra – Bratislava, 125–137.
- Stocký, A. 1928:* Čechy v době bronzové. Praha.
- Vokolek, V. 1962:* Příspěvek k poznání východočeské lužické kultury I. Pohřebiště v Pouchově. Práce Musea Hradec Králové – Series B, IV/1.

JAN BOUZEK, Ústav klasické archeologie, FF UK Celetná 20, 110 00 Praha 1; e-mail: Jan.Bouzek@ff.cuni.cz

JAROSLAV BÖHM A MORAVSKÁ ARCHEOLOGIE

Miloš Čižmář

Jaroslav Böhm se narodil 8.3.1901 v Holešově, obecnou školu s výborným prospěchem (vyjma zpěvu) navštěvoval ve Vizovicích, od 3. třídy v Bojkovicích. Od roku 1911 studoval, až na matematiku opět s velmi dobrými studijními výsledky, na českém státním gymnáziu v Olomouci, kde maturoval v červnu 1919. První kontakt s archeologií získal již během studia na gymnáziu ve sbírkách Vlasteneckého muzea, kde pomáhal tehdejšímu kustodu Filipu Kovářovi. Pravděpodobně ten mladého Böhma seznámil se svým známým, Jaroslavem Palliardim, který spolu s ním náležel do Wanklova okruhu a v letech 1893–1900 redigoval Časopis vlasteneckého musejního spolku v Olomouci. Toho pak Jaroslav Böhm navštěvoval v Moravských Budějovicích velmi často, zvláště o prázdninách, a můžeme se důvodně domnívat, že se účastnil některých závěrečných sezón výzkumu Starého Zámku u Jevišovic, který pod vedením J. Palliardiho a F. Vildomce v letech 1909 až 1915 probíhal. Po nástupu na pražskou univerzitu byl podle J. Filipa doporučen právě Palliardim do semináře Lubomíra Niederleho. Z bohužel jediného dochovaného dopisu dvacetiletého J. Böhma, někdy z druhé poloviny roku 1921, je patrný vřelý vztah, který k J. Palliardimu cítil. Silný vliv tohoto významného badatele je zjevný nakonec i v řadě Böhmových prací; ten si mimo jiné až do konce svého života kladl za cíl připravit z Palliardiho pozůstalosti rukopis o Starém Zámku do tisku. Nepochybně tyto silné podněty z mládí přivedly J. Böhma k profesionální dráze archeologa. I když od počátku svých vysokoškolských studií v roce 1919 až do konce života působil v Praze, zůstal s moravským prostředím nejenom citově, nýbrž podstatnou měrou i pracovně velmi úzce svázán.

Mladý Böhm se moravským nálezovým fondem zabýval s výborným výsledkem již ve IV. semestru studia ve své první seminární práci „Nové nálezy lužické kultury na severní Moravě“. V další seminární práci věnoval pozornost únětické kultuře a poté disertací „Kultura žárových polí lužicko-slezských, jejich vývoj a rozšíření“ ukončil v roce 1924 úspěšně své vysokoškolské studium. Téhož roku se stal zaměstnancem Státního archeologického ústavu v Praze, kterému zůstal věrný až do smrti. V dvacátých a třicátých letech sledujeme jeho velmi aktivní terénní i publikační činnost, která se neomezovala jen na české území, nýbrž zasahovala významně i na Slovensko, Podkarpatskou Rus a byla zvláště výrazná na Moravě.

Jaroslav Böhm měl tehdy v úmyslu zveřejnit celou archeologickou sbírku olomouckého muzea, a to nejenom proto, že podle něho šlo o „... velmi cenné nálezy, které jsou důležitými příspěvky k moravské prehistorii ...“, nýbrž také proto, že to považoval „... za akt piety k museu, kde poprvé seznamoval jsem se s prehistorií za laskavé pomoci p. kustoda Kováře, jehož nadšení a bezmezná ochota zůstane mi navždy v paměti“.

Výsledkem tohoto záměru byly bohužel pouze tři příspěvky k moravské prehistorii, které Böhm postupně publikoval v letech 1928–30 v Časopise vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, ji-

miž však významně zasáhl do řešení problematiky pozdního eneolitu a starší doby bronzové. Zvláště při publikaci nových hrobových nálezů kultury se šňůrovou keramikou dospěl podrobným rozbohem džbánů dřevohostického typu k závěru, že je nutno hledat k němu předlohy v kultuře lublaňských blat, a naznačil tak směr bádání, na nějž navázal až v polovině 60. let J. Ondráček; dnes se již o silném jihovýchodním ovlivnění moravské skupiny se šňůrovou keramikou nepochybuje. J. Böhm vytvořil schéma vývoje neolitu a eneolitu na Moravě, v kterém lze spatřovat vliv Jaroslava Palliardiho, zabýval se otázkou vzniku jevišovické kultury a ve středním eneolitu vyčlenil tzv. ohrozimský typ.

V roce 1928 Jaroslav Böhm uskutečnil výzkum ve Starém Městě, kde v poloze „Na valách“ prozkoumal jednak hroby 135–161, jednak opevnění, jehož konstrukci s datováním do povelkomoravského období později i publikoval. V roce 1932 prozkoumal jednu mohylu (č. 12) ze střední doby bronzové u Čeložnic, z téhož roku je zpráva o jeho průzkumu hradiska u Roštína a v roce 1934 provedl řez opevněním na hradisku sv. Klimenta u Osvětman.

Je nepochybné, že J. Böhma silně ovlivnila německá archeologie, zejména výsledky systematických terénních odkryvů Gerharda Bersu na polykulturní opevněné lokalitě Goldberg ve Württembersku, zkoumané v rozsáhlém měřítku zejména v sezónách 1925–29. Tento výzkum, který J. Böhm osobně navštívil, se stal milníkem v pojetí terénních výzkumů a dal metodicky nové impulsy celé tehdejší evropské archeologii. Sám Böhm v jednom svém dopise G. Bersu z roku 1934 píše, že „... auch jetzt muss ich stets Vorwürfe hören, dass ich ganz unter der deutschen Einflüsse arbeite“.

Tyto podněty a seznámení s K. Snětinou, s nímž později v roce 1935 zveřejnil nálezy z eneolitického hradiska Vejstice u Sudic, ho pak vedly k promyšlenému záměru uskutečnit systematický výzkum na keltském oppidu Staré Hradisko u Malého Hradiska. Tuto lokalitu navštívil již roku 1928 společně s K. Snětinou, jenž se v letech po skončení války neúnavně snažil získat prostředky pro realizaci jejího výzkumu. V roce 1923 obdržel muzejní spolek v Boskovicih subvenci, kterou použil K. Snětina hlavně v roce 1925, kdy pronajal pro kopání pole na předhradí před vnitřní branou a v červenci tam prozkoumal menší souvislou plochu s příkopem opevnění a sídlištními objekty, jež se stala prvním dokumentovaným odkryvem v lokalitě. K. Snětina se bezúspěšně pokoušel získat další prostředky na pokračování výzkumu, až na schůzi muzejního spolku v lednu 1932 byli jeho členové seznámeni s odpovědí ministerstva školství a národní osvěty, které „... připomíná, že žádost za poskytnutí subvence na vykopávky na St. Hradisku byla postoupena archeologickému ústavu v Praze, aby podal příslušný návrh o případném dotování výzkumů“. O dva roky později zde J. Böhm zahájil výzkum, přičemž získal pro spolupráci Moravské zemské museum v Brně, k němuž se po první sezóně připojilo i muzeum v Prostějově. Výzkum probíhal ve čtyřech sezónách 1934–37 a stal se naším největším sídlištním výzkumem v meziválečném období. Pro rok 1938 bylo ohlášeno, že „na základě dohody se Zemským museem v Brně bude ve výzkumu galského oppida na Starém Hradisku učiněna letos přestávka“, a můžeme se jen domýšlet, zda příčinou byla tehdejší pohnutá mezinárodní situace, či zda šlo spíše o plánovanou přestávku pro zpracování dosavadních výzkumných sezón, neboť ještě v roce 1940 avizuje J. Skutil, že výzkumu „budou věnovány ještě asi nejméně čtyři výkopové kampaně“. V každém případě však skutečnost, že J. Böhm byl od 1.3.1939 ustanoven po K. Buchtelovi ředitelem Státního archeologického ústavu, ukončila natrvalo jeho aktivní terénní působení.

Systematický výzkum Starého Hradiska projektoval J. Böhm velmi koncepčně a již při jeho započatí stanovil cíle, které měl výzkum splnit: „1. Zjistiti charakter půdy, její konservační schopnosti, pokud jde o nálezy i pokud jde o možnost zjišťovati různé podrobnosti úprav terénu, stavebních podrobností a podobně. – 2. Vypracovati pro Hradisko nejhodnější pracovní metodu, která by vyhověla všem dnešním podmínkám. – 3. Ověřiti výzkumy dr. Snětiny z r. 1925, dosud nepublikované a navázati na ně. – 4. Zjistiti charakter opevnění vnitřního hradiště. – 5. Zjistiti, zdali srázné břehy předhradí jsou troskami umělých úprav, t. j. opevnění předhradí. – 6. Zjistiti, zdali i předhradí bylo osídleno a jaký byl charakter tohoto osídlení.“

J. Böhm došel totiž k přesvědčení, že jen velkoryse založený systematický výzkum, vedený nejmodernějšími metodami a provázený dokonalou dokumentací, může vést k žádoucím výsledkům. A tak ve shodě s moderními trendy terénních odkryvů německé archeologie a nepochybně inspiro-

Obr. 1. Dopis J. Böhma J. Palliardimu z roku 1921.

Převážně paně notáři,

přijímáte můj sardvilý dík za vaše neobyčejní laskavé pohostinství, v milostivé paní
 přijďte moji osobu, aby promimula, že jsem tak dlouho obtěžoval.

Ve Francii jsem nic nepočítal, poněvadž muzeum opravovali. Vše bylo poničeno.
 Já jsem proto do Bratislavy, odkud jsem ještě též ačn utekl, poněvadž da-
 limo byl na Divině a je nemohl nikde dostatí pokoj. Na radu jednoho
 profesora jel jsem rovnou domů, poněvadž jest ne dovensin velmi dráho.
 Zajímá si tam až pětistá rok.

Křibldatam puzininy srovnatk zolo monckeho, Naisince o milostive paní některé
 recepty.

Byl jsem včas o Slováci a viděl některé zajímavé věci. Vše budou interesovat některé
 malistě opomalenou kvami bou (slastního malování tímž není). Chlil
 jsem kom všechno popsal, ale zde není možno klesání studoval pro klesání
 doprovod a stále poukazování na věci orukhořadí. Jopamenal jsem si
 jásové hroby ze Slatině. Byly to tři mohyly podlouhlé, od vřech. k záp.,
 hrob nebyl přesně umístěn, někdy uprostřed, někdy v jednom či druhém
 jindy dva pohřby v jedné mohyle. Hroby byly na úrovni. Mohyla někdy
 lemována kamenný, jindy ne, někde hrob sám obložen kamenný, jindy obložen

scházelo. Popelnice s ústerní sphiernu, popel na penzi. Všechny nádoby
 nejsou stejné, (z 24 mohyl vykopáno 7); Imundá: 2 Trichteramulbecken
 jedno misa červená, se 3 pupičky na 2 páthy
 rozdílnými. Nádoba velká, rovněž načervenalá,
 druhé rovněž načervenalá, rovněž se 3 pupičky,
 jiné kam mlát. pro namí upravení.
 kom volněl zemochu potoužit

Umno to zde budou asi malistě, odpovídající některým ostatním
 řečtího římsk. Jopuzé totiž podobné stěpy. Sdelování těchto mohyl
 bude možná, až všechno bude stejno, ostatní již toto mlání zcela
 stejné. Sem bude asi patřit i jásové hrob ze Slatině (je ale vcelky
 potěradž možem soulušičkém mlísti) Tam nalezen Trichteramulbecken
 sptestickou páskou jak větší misa, kusím, že
 rovněž červená.

Moje poznámky volněl nejsou úplné ani přesné, leč ne moží chybu.
 Jste jistě kom mnohokrát děkuji a milostive paní přečte listům.
 Pracovní popisav děčím — i p. doktorovi.

J. Böhma

Obr. 2. Plošný odkryv na západním předhradí Starého Hradiska v roce 1935.

ván již zmíněným výzkumem G. Bersu na Goldbergu uskutečnil se svými spolupracovníky na Starém Hradisku do té doby největší terénní odkryv na našem území. V jednom dopise G. Bersu z roku 1934 J. Böhm sice lituje, že „... mir unsere alte Herren nicht die Gelegenheit gegeben haben unter Ihren Leitung ein wenig Praxis zu nehmen“, nicméně systémem polí pět metrů širokých, z nichž nejprve byla zkoumána pole sudá a teprve po jejich zahrnutí pole lichá, dosáhl plošného odkryvu, který co do rozsahu i kvality neměl v naší tehdejší archeologii obdoby. Plánovaná návštěva G. Bersu na Starém Hradisku, kam ho J. Böhm každoročně zval, se sice neuskutečnila, oba badatelé se však sešli v Praze a vedli spolu poměrně čilou korespondenci. V dopise z roku 1935 G. Bersu ujišťuje J. Böhma, že je mu vždy ochoten při výzkumu Starého Hradiska pomoci.

Výzkum finančně zajišťoval společně Státní archeologický ústav a Moravské zemské museum (např. v roce 1936 StAÚ částkou 10.000 Kč a MZM 8.000 Kč) za značného přispění Ministerstva sociální péče, které přidělilo na výzkumné sezóny 1935–36 celkem 15.000 Kč. Bylo tak možno zaměstnat poměrně velký počet dělníků, především tehdy nezaměstnaných občanů z Malého Hradiska i okolních obcí (např. v roce 1935 40 dělníků, v roce 1937 26 dělníků). Po všechny čtyři roky probíhaly práce až po žních, v měsících září až listopad, a proto se vedoucí výzkumu snažili o vysoké tempo práce. Podle dopisu J. Böhma tehdejšímu řediteli Státního archeologického ústavu K. Buchtelovi bylo vedení výzkumu tak náročné, že dokumentační práce musely být prováděny i o nedělích, takže jeho přítomnost zde byla prakticky nepřetržitá.

Práce se soustředily především na plošný odkryv západního předhradí, další tři plochy byly odkryty ve vnitřní části oppida. Zkoumáno bylo také vnitřní a vnější opevnění, zejména brána do předhradí. J. Böhm spolu s J. Skutilem a A. Knorem prováděli pečlivou kresebnou dokumentaci v měřítku 1 : 50, fotografickou dokumentaci, všechny situace nivovali a již během výzkumu se snažili „... pozornost soustředit na otázky související s technikou výkopů a vědecké otázky takového rázu, jež bylo třeba řešit přímo v terénu – poznatky o opevnění, rozloze obytných ploch, o konstrukci budov“.

J. Böhm se již v předběžných zprávách v průběhu výzkumu zabýval rozsahem a charakterem sídlištní zástavby, přičemž rozpoznal, že stavby jsou seřazeny ve větší komplexy, které tvoří hospodářské jednotky uzavřené plotem. Řešil dále otázky počtu obyvatelstva, příčiny vzniku oppida, otázky zásobování vodou, vztah k pravěkému osídlení okolí; J. Skutil se soustředil na některá zjištěná řemeslná odvětví a především na nejstarší historii zájmu o lokalitu. J. Böhm věnoval též značnou

Obr. 3. J. Böhm podává výklad na Starém Hradisku účastníkům sjezdu československých muzejníků v roce 1938.

Obr. 4. J. Böhm, J. Neustupný a J. Skutil (zleva) při exkurzi československých muzejníků roce 1938.

pozornost rekonstrukcím archeologických terénních situací na Starém Hradisku: A. Piffel se zabýval rekonstrukcemi domů, v laboratořích ústavu byla zhotovena série trojrozměrných modelů chat, části sídlištní zástavby i opevnění a byl vyhotoven celkový kresebný pohled na oppidum.

V průběhu výzkumu vyslovil J. Böhm i názor o jeho rozsahu: „Pokračování ve výzkumu, který by měl obsáhnouti aspoň jednu pětinu celkové rozlohy Hradiska, jeví se tím nutnější, že posud neznáme jiného rovnocenného objektu, který by nám zaručil podobné výsledky, jaké Staré Hradisko již poskytlo a ještě poskytnouti slibuje.“ Rozsah jeho plošných odkryvů (1 ha) spolu s výzkumy poválečnými dosahuje asi 2,5 ha, což sice činí pouze ani ne desetinu rozlohy oppida, bereme-li však v úvahu pouze k osídlení příhodné polohy, pak jeho záměru bylo v terénu téměř dosaženo. Nakonec ovšem i původní představa Gerharda Bersu o úplném výzkumu Goldbergu nebyla splněna (z 1 ha byly prozkoumány jen 3/5) a výsledky výzkumu – a to ještě pouze osídlení z doby železné – byly v úplnosti zpracovány až téměř po 70 letech od jeho ukončení.

Výsledky výzkumu Starého Hradiska utvrdily Böhma v jeho názoru o potřebě moderního sídlištního výzkumu, o tom, že „... výzkum sídlišť je nejdůležitějším a nejcennějším pramenem ...“, který deklaroval v několika svých programových statích v letech 1938–40, jejichž realizaci pak prosazoval v poválečném období. Pozornost zaměřoval nejenom na pravěká sídliště a hradiště, nýbrž i na tehdy zcela opomíjená sídliště středověká a v souvislosti s výstavbou dálniční sítě i na výzkumy záchranné. Byl si přitom vědom důležitosti využití výsledků přírodovědných disciplín i leteckého snímkování, jejichž použití prosazoval již při výzkumu Starého Hradiska, při němž zajistil pedologický průzkum lokality, rozbor osteologického a paleobotanického materiálu, analýzy skleněných předmětů a grafitové keramiky. Staré Hradisko bylo také jako jedna z prvních lokalit na Moravě v roce 1937 letecky nasnímkováno. Je nutno přitom zdůraznit, že nikdy předtím, a s výjimkou pasáží v *Kronice objeveného věku* a v poválečné publikaci *Naše nejstarší města* ani poté, se dobou laténskou blíže nezabýval; odkryvy na Starém Hradisku proto realizoval nepochybně především proto, aby zde prakticky předvedl modelový sídlištní výzkum.

V 30. a 40. letech zpracoval J. Böhm rovněž řadu drobných nových důležitých nálezů, pocházejících převážně ze středomoravské oblasti. Publikoval starolužický dětský kostrový hrob v nádobě z Iváně (1936), únětické hroby z Mikulova (1937), štítovou sponu ze Slatinic (1938), bronzový depot z Lešan (1940) a později i nález zlatých svitků z Čehovic (1948).

V období protektorátu se zabýval konečnou fází neolitických podunajských kultur ve studii v časopise *Altböhmen und Altmähren*, který byl tiskovým orgánem česko–německé vědecké rady pro pra-

věk, jejímž se stal v roce 1942 místopředsedou. Za vyvrcholení jeho badatelské činnosti lze považovat vydání obsáhlé syntézy vývoje českého a moravského pravěku a časného středověku, *Kroniky objeveného věku*. V rámci této práce byl podán první skutečně moderní přehled vývoje osídlení Moravy, v němž autor zavedl mimo jiné pro jihomoravské halštatské období pojem horákovská kultura.

Jeho zájem o moravskou archeologii se nyní z pozice ředitele ústavu ovšem spíše soustřeďoval do sféry řídicí. Velkou pozornost věnoval průběhu a finančnímu zajištění záchranných výzkumů Moravského zemského muzea v letech 1939–41 v Brně–Maloměřicích – polykulturního sídliště na Holém kopci a keltského pohřebiště v poloze Plíže. Nepochybně z jeho podnětu provedl M. Šolle, který tehdy zajišťoval záchranné výzkumy na započaté stavbě dálnice, v roce 1940 výzkum lužického hradiska na Holém kopci u Buchlovic a blízkých slovanských mohyl. Nejdůležitějším počinem ovšem bylo zřízení pobočky ústavu v Brně v roce 1942, aby Státní archeologický ústav, který zde po penzionování I. L. Červinky neměl své zastoupení, mohl vyvíjet aktivní činnost přímo na Moravě. Je zřejmé, že J. Böhm si práce I. L. Červinky vážil; nasvědčují tomu nakonec i publikované tři vzpomínky k jeho 60. (1929), 70. (1939) a 80. (1949) narozeninám a nekrolog k jeho úmrtí (1953). Aktivně se také zasloužil o to, že ústav převzal Červinkův rozsáhlý archiv. V osobě J. Poulika získal Böhm aktivního terénního pracovníka a po válce i vhodného přednostu brněnské odbočky. Z korespondence s ním a s přítelem J. Dezortem vyplývá jeho značný zájem o tehdejší tvorbu Poulíkovy *Staroslovanské Moravy*, ke které podstatnými radami také přispěl.

Po válce se podíl J. Böhma na vývoji moravské archeologie sleduje již nesnadněji a méně konkrétně. Je však nepochybné, že rozvoj brněnské ústavu byl v značné míře zásluhou právě J. Böhma, který podle slov pamětníků nebyl v žádném případě v brněnské pobočce pouze nominálním ředitelem, nýbrž uznávanou vědeckou i lidskou autoritou pro všechny její zaměstnance, včetně jejího vedoucího. Podporoval a s velkou pozorností tehdy sledoval rozvíjející se velké výzkumy, zejména na lokalitách slovanského období. Hned v prvních letech po válce se svou autoritou zasadil, aby se kapacita několika tehdejších státních organizací spojila k obnově paleolitických odkryvů v Dolních Věstonicích. Značný význam přikládal výzkumům velkomoravských center, přičemž kladl důraz na včasné zveřejnění výsledků. Svědčí o tom mimo jiné jeho podnět k publikaci dvou kostelů ze Starého Města v *Památkách archeologických* v roce 1955 a pravděpodobně i k Poulíkově předběžné, nicméně velmi rozsáhlé a kvalitní zprávě v témže časopise o dva roky později a dále pozornost, kterou jako recenzent a vydavatel věnoval Hrubého knize o velkomoravském pohřebišti ve Starém Městě „Na valách“ a později Cibulkově monografii kostela v Modré. Byl zakladatelem řady *Monumenta archaeologica*, v níž pod jeho vedením vyšlo prvních deset svazků, shodou okolností první tři věnované moravské archeologii. Uspořádání III. pracovní konference StAÚ v Uherském Hradišti v roce 1948 mělo podle J. Böhma přispět k rozvoji systematického výzkumu středního Pomoraví. Inicioval také dlouholetý systematický výzkum V. Spurného v letech 1949–56 na důležité staro- a středobronzové lokalitě v Hradisku u Kroměříže, významné pro poznání počátků lužické kultury na Moravě, a dal patrně podnět M. Šollemu ke zpracování jihomoravského halštatu.

V roce 1946 se J. Böhm habilitoval na Karlově univerzitě a byl pověřen konáním přednášek z prehistorie a protohistorie na Filozofické fakultě Palackého Univerzity v Olomouci. Jeho působení zde bohužel nebylo dlouhé a z žáků jeho semináře se v archeologii uplatnili pouze dva, nicméně oba s vysokou vědeckou úrovní: předčasně zesnulý J. Kvíčala a J. Říhovský.

Jaroslav Böhm je bezesporu jednou z nejvýraznějších osobností nejenom československé, nýbrž i evropské archeologie. Stál v čele profesionalizace oboru a byl zakladatelem a organizátorem našeho moderního sídlištního archeologického výzkumu. V mládí prováděl výzkumy na Moravě a publikoval moravský fond a později, od roku 1939 až do své smrti, moravskou archeologii v podstatě řídil a výrazně ovlivňoval. Svou koncepci plošných sídlištních výzkumů a jejich komplexního zpracování, kterou prosazoval a po válce zajišťoval pro její realizaci podmínky, v praxi sám ověřil a předvedl právě na Moravě, při výzkumu keltského oppida Staré Hradisko.

JAROSLAV BÖHM, JAN FILIP A BYLANSKÁ KULTURA

Drahomír Koutecký

Do konce 19. století byla nálezová základna k pravěkým dějinám Čech v podstatě velice nedostatečná. Archeologické nálezy pocházely z příležitostných záchranných akcí a většinou postrádaly nálezové okolnosti. Tuto skutečnost si uvědomovali mnozí badatelé, ale pouze J. L. Píč začal tento problém prakticky řešit. Vytvořil tým spolupracovníků a milovníků starožitností (Felcman, Formánek, Vaněk, Hellich), který díky podpoře statkářů, pivovarníků a soukromníků prováděl na území Čech systematické výzkumy, včetně výzkumu eponymního pohřebiště v Bylanech u Českého Brodu. Za pomoci těchto spolupracovníků se mu podařilo shromáždit v Národním muzeu dostatek archeologických nálezů, což mu umožnilo přikročit k napsání *Starožitností země České (Píč 1899–1906)*. Bohužel se mu nepodařilo správně zařadit nálezy do časových úseků.

První skutečný chronologický systém se zrodil na universitě. K. Buchtela a L. Niederle sepsali v roce 1910 útlou knížku „Rukověť české archeologie“ (*Buchtela – Niederle – Matiegka 1910*), v níž byl podán první ucelený chronologický přehled českého pravěku. V rámci starší doby železné publikace slučuje kultury bylanskou a platěnickou. Tohoto schématu se přidržel ještě *J. Schránil (1928)*.

V době mezi dvěma světovými válkami se počet a kvalita nálezů kultury bylanské podstatně zvětšily. V pražské oblasti byly prozkoumány části pohřebišť v Bubenči, Střešovicích, Dolní Liboci atd. V severozápadních Čechách to bylo pohřebiště ve Straškově–Račiněvsi, Budyni nad Ohří a Litoměřicích. Lékař Fr. Dvořák shromáždil v muzeu v Kolíně jednu z největších archeologických sbírek v Čechách. Velkou pozornost věnoval bylanským pohřebišťům, jako bylo pohřebiště v Hradenině (63 hrobů převážně komorových a jámových), v Plaňanech, Poboří, Nové Vsi, Hradištku, Ohradě, Třebovli a na několika místech v Kolíně (*Koutecký – Sedláček 1984*).

Podstatně rozhojněná nálezová základna se stala podkladem pro studium doby bronzové a starší doby železné v Čechách. Tento úkol převzali naši klasikové *J. Böhm (1937)* a *J. Filip (1936–37)*. Oba badatelé aplikovali na český pravěk chronologický systém P. Reinecka.

1. J. Böhm a kultura bylanská

Od J. Böhma pochází první náčrt třídění bylanské kultury. Nachází se v jeho publikaci z roku 1925, v níž se inspiroval výzkumem v Praze–Střešovicích (11 hrobů). Pokusil se zhodnotit dosavadní nálezy a nálezové okolnosti bylanské kultury a provedl náčrt pohřebního ritu a rozložení milodarů v bylanských hrobech. Kostra nebo žárový pohřeb bývá uložen v západní polovině hrobu, ve východní pak kostra vepře a železný nůž. Nádoby se obvykle nacházejí v řadě u severní a východní stěny, amforovitá zásobnice v sv. nebo jz. rohu. Pomocí nálezů ze známých pohřebišť (Bylany, Čičovičky, Praha–Střešovice, Hořín a Citoliby) rozdělil Böhm bylanské hroby na dvě skupiny: 1. Velké hroby s pohřby kostrovými i žárovými a bohatou výbavou. 2. Malé hroby popelnicové chudě vybavené.

Rovněž naznačil rozdíly v nálezech mezi oběma skupinami včetně importů (bronzové cisty a situly). Správně zařadil kulturu bylanskou do Reineckova stupně C a provedl hrubé rozdělení do 3 období podle pohřebišť: Starší období: pohřebiště Praha–Střešovice. Střední období: pohřebiště Bylany u Českého Brodu. Mladší období: pohřebiště Čičovičky.

Čičovičské pohřebiště (neznáme nálezové okolnosti) patří do středního období (napodobeniny situl, četné malování). Rovněž je třeba poznamenat, že J. Böhm správně nezařadil hrob 8 z Prahy–Střešovic, který je typickým představitelem mladšího období. Citolibské pohřebiště patří až na konec vývoje bylanské kultury nebo do pozdního halštatu (*Zápotocký 1964*). J. Böhm postřehl, že kromě odlišnosti mezi velkými popelnicovými hroby má každé pohřebiště svá specifika hlavně v inventáři. Např. v čičovičských hrobech chybí amforovitá zásobnice, v Bylanech je málo malovaných nádob, v Hoříně jsou navíc tvary billendorfské.

Pro absolutní chronologii použil J. Böhm ke klasifikaci kovové předměty: nástroje, zbraně (meče a nákončí), kopí a spinadla (spony a jehlice). Pomocí těchto kritérií položil horní hranici do

8. stol. př. Kr. a spodní hranici do 5. stol. př. Kr., a to na základě laténských prvků, čímž se v té době odlišoval od ostatních badatelů. Tato chronologie byla na tři čtvrtiny století opuštěna, avšak dnes se k ní vracíme.

Pokud jde o sociální strukturu, vyslovil J. Böhm podle mého názoru správnou domněnku, že ve velkých hrobech byli pohřbíváni příslušníci aristokracie – přistěhovalci, v hrobech popelnicových příslušníci domácí populace tradice knovízské.

2. J. Filip a kultura bylanská

Daleko větší pozornost věnoval kultuře bylanské i slezsko–platěnické J. Filip. Podrobil důkladné analýze nálezy ze všech známých lokalit (včetně severozápadních Čech). Na rozdíl od J. Böhma spojil kulturu slezskou s platěnickou a tohoto schématu se dodnes přidržuje V. Vokolek (1999).

Základní výsledky práce J. Filipa (1936–37) lze schematicky shrnout následujícím způsobem: Dobu halštatskou ve střední a západní Evropě rozdělil Filip na dva kulturní okruhy: západní (Benelux až Rakousko a Čechy) a východní (Morava, Slovensko, záp. Maďarsko, vých. Rakousko a Slezsko). Podobně jako J. Böhm rozdělil Filip bylanské hroby do dvou skupin.

Základní charakteristické znaky velkých bylanských hrobů jsou zastoupeny v obou halštatských okruzích: hrob pod mohylou, půdorys obdélníkový (ve vých. okruhu čtvercový), kostra natažená v západní polovině hrobu (nebo žárový pohřeb), orientace S–J (v severozápadních Čechách V–Z). V knížecích hrobech zpravidla nacházíme koňský postroj (udidla, postranice atd.), dřevěné vozy nebo jejich kovové součásti (ve vých. okruhu chybí). V mužských hrobech se někdy nacházejí zbraně: meče a nákončí pochvy, kopí. Ostatky rituálního vepře (jiná zvířata nebyla známa) a železný nůž bývají zpravidla ve východní polovině, měsíční symbol a keramika u stěn a jinde. Keramika malovaná a jinak zdobená geometrickým stylem převládá v západním okruhu, ve východním přistupují prvky zoomorfní a antropomorfní a je zde navíc velké množství nádob a malý počet kovových mílodarů v hrobech. Spony a jehlice převažují ve východním okruhu a jen sporadicky se objevují na západě (kultura bylanská).

Popelnicové hroby na pohřebištích s knížecími hroby byly opomíjeny. Pro studium byly využity pouze samostatné popelnicové hřbitovy ve středních a severozápadních Čechách, např. v Libochovanech (nová rekonstrukce nálezů je připravena k publikaci), Hoříně a Dalovicích u Mladé Boleslavi. Dostí nepochopitelně vynechal J. Filip pohřebiště v Břežánkách u Bíliny a nálezy bylanských hrobů na Ústecku: Tuchomyšl, Ústí–Střekov a Valtířov. Žárové hroby obsahují většinou jednu nebo jen několik nádob a spálené kosti bývají umístěny v popelnici nebo na hromádce.

J. Filip se pokusil stanovit hranice mezi kulturou bylanskou a sousedními oblastmi; na Kolínsku s kulturou platěnickou, v západních a jižních Čechách s mohylovou halštatskou. Hranici v severozápadních Čechách nechal otevřenou.

Z etnického hlediska připsal pohřby ve velkých hrobech přistěhovalcům a žárové pohřby popelnicové domácímu obyvatelstvu tradice doby bronzové. Z hlediska sociální struktury přisoudil velké komorové hroby náčelníkům a jejich rodinným příslušníkům, kteří tvořili vrstvu aristokracie (Filip 1995, 33). Mnozí badatelé (Kossack, Krämer, Powell) „věří, že takové knížecí pohřby jsou nejstarší v Čechách, Horních Rakousích a v Bavorsku, a že z této oblasti tento složitý způsob pohřbívání vládnoucí vrstvy postupně pronikal dále na západ do Württemberska, Švýcarska a Francie“ (Filip 1995, 34–35). S tímto názorem se J. Filip neztotožnil, spíše uvažoval o samostatném (konvergentním) vývoji v západní Evropě (Filip 1995, 33).

Absolutní chronologie stanovená Filipem (700 až 500–450 př. Kr.) se udržela do současnosti. Naposled byla rozvedena v *Pravěkých dějinách Čech* a v současné době se přehodnocuje.

3. Současný stav poznání

Nálezový fond se po 2. světové válce zvětšil především v severozápadních Čechách. Prozkoumány byly tři čtvrtiny pohřebiště v Polákách (Koutecký 1993), částí pohřebiště ve Vikleticích (Koutecký 1988), Lovosicích (Pleiner 1959), Račíněvsi (Koutecký 1998–99), Rvenicích (Koutecký 1966), Břežně u Loun (Pleinerová 1969), na Litoměřicku (Zápotocký 1964) a v Dobroměřicích (nepubli-

kováno). V pražské oblasti šlo o lokality Praha–Suchdol (*Koutecký – Fridrichová 1980*), Praha–Řeporyje (*ibid.*), Praha–Hloubětín (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1997*), Praha–Hostivař (*ibid.*).

Po 94 až 50 letech konečně došlo k publikaci pražských pohřebišť zkoumaných mezi dvěma válkami: Praha–Bubeneč (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1996*), Praha–Střešovice (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1999*), Praha–Liboc (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1997*), Praha–Lysolaje (*ibid.*), Praha–Vinohrady (*ibid.*), Praha–Vršovice (*ibid.*), Praha–Košíře (*ibid.*), Praha–Pankrác (*ibid.*), Praha–Stodůlky (*ibid.*), Praha–Modřany (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1999*), Praha–Řáblice (*ibid.*), Praha–Kobylisy (*ibid.*), Radotín (*ibid.*), Jenečky (*ibid.*) a další.

Z tohoto materiálu je možno vyjít při současném hodnocení stavu bádání o bylanské kultuře v Čechách. Než přikročíme ke shrnutí současného stavu, musíme uvést, že doposud se hodnocení zakládalo na studiu hrobových celků a zcela byla – pro velice obtížnou rozpoznatelnost – opomíjena sídliště. První práci o sídlištích, která obsahovala i předběžné hodnocení, uveřejnila *M. Fridrichová (1974)*, k celkovému hodnocení a vypracování chronologie sídlišť bylanské kultury se však bohužel už nedostala. Z východostřeodočeské skupiny bylanské kultury bylo prozkoumáno sídliště v Cerhenicích (přechod od štítarské kultury k bylanské; *Sedláček 1976; 1980*).

V severozápadních Čechách jsou známy jen jednotlivé sídlištní objekty z Kadaně–Jezerky, Dobroměřic, Vikletic, Chotěbudic a Petrohradu (*Koutecký 1993; 1994*). Otevřená sídliště a rovněž hradiště v severozápadních Čechách přinášejí bohaté doklady jen z mladší a pozdní fáze bylanské kultury: H D1–2: Hradec u Kadaně (*Koutecký 1985*), Rubín u Podbořan (nepublikováno), Hněvín–Most (nepublikováno).

4. Hodnocení kultury bylanské podle pohřebišť

Z geografického hlediska se území bylanské kultury skládá ze tří zeměpisných oblastí. Ve středních Čechách se rozkládá středočeská skupina zahrnující Prahu a okolí. Na Kolínsku, Českobrodsku a Kutnohorsku je zastoupena skupina východostřeodočeská. V severozápadních Čechách v Poohří (Kadaň – Litoměřice) a Poběží (Most – Teplice – Ústí) leží skupina severozápadočeská. Tyto skupiny patrně tvoří tři sídelní komory, které asi byly osídleny třemi velkými kmeny nebo spíše kmenovými svazy.

Ke zhodnocení terénní nálezové situace poslouží nový výzkum v Polákách u Kadaně (*Koutecký 1993; Koutecký – Smrž 1991*) s přihlédnutím k nálezům na ostatních pohřebištích. Je nepochybné, že komorové i jámové hroby byly pokryty mohylami z hlíny a kamenů, ale dokladů zatím není dost. V Polákách bylo zjištěno, že okolo mohyl byly vyhloubeny žlábky vyplněné kameny. Podobný kruhový žlábek byl odkryt ve Rvenicích (*Koutecký 1966*). Mohyly se na pohřebišti rozkládaly daleko od sebe. Na temeni mohyl byly usazeny kamenné „stěly“ (kamenné jehlance). Ve volných prostorách mezi mohylami byly rozmístěny žárové hroby. Na několika místech tvoří žárové hroby skupiny.

Velké hroby byly budovány ve formě kamenných skříněk (Líchov a Neratovice), nebo mají dřevěnou konstrukci s kůly v rozích a stěny jsou utvořeny z vodorovných trámů (*Pleinerová 1969; Koutecký 1968*). Dosti dokladů se nám dochovalo ke krytům hrobových komor. Např. komora hrobu pod mohylou se dvěma nebožtíky ze Rvenic byla přikrytá řadou souvisle položených vodorovných trámů podél delších stěn a zatížená kamenným závalem (*Koutecký 1966*). V Polákách byly dřevěné kryty z příčných trámů zjištěny u hrobů 2 a 21. Kamenné závaly jsou známy již dávno, ale většinou byly vykládány jako zbytky kamenných skříněk. Tento názor je třeba opravit: zával měl ztížit lupičům přístup do hrobu. Také v Polákách se nám podařilo identifikovat zřetelné zásahy do hrobů: vkopy, destrukce kostry, rozbité nádoby (v pěti případech). Ve Vikleticích byl – podobně jako v jiných případech – pro cenné věci (šperky, zbraně) vyloupen hrob se zlatým plíškem (138/63–4: *Koutecký 1988*). Také J. L. Píč v Bylanech a Fr. Dvořák v Hradeníně registrovali sekundární zásahy do hrobů.

Díky publikaci pohřebišť v Polákách a pohřebišť na území Prahy a Hradenína na Kolínsku můžeme stanovit pořadí jednotlivých pohřebišť podle počtu hrobů. Na prvním místě je pohřebiště v Praze–Bubeneči s 95 zachovanými a přibližně 200 zničenými hroby. Na místě druhém je pohřebiště v Polákách s 73–74 zachovanými a asi 25 zničenými hroby. Následuje pohřebiště v Hradeníně s 63 hroby a eponymní pohřebiště v Bylanech s asi 50 hroby. V případě Bylan a Hradenína nebyl brán

zřetel na malé žárové hroby. Poměr mezi velkými a malými hroby byl na pohřebišti v Polákách 34:40, v Bylanech 40:11, v Hradenině 56:28.

Poznatky k pohřebnímu ritu lze shrnout následovně: Pro uložení kostry či spálených kostí do velkých hrobů platila ustálená pravidla. Při orientaci hrobu V–Z byl nebožtík uložen v natažené nebo mírně pokrčené poloze v západní polovině hrobu; koňský postroj, zvířecí kosti (vepř, ovce/koza, hovězí dobytek) naopak ve východní polovině. Nádoby bývají umístěny v řadách u stěn nebo všude tam, kde bylo místo, a amforovitá zásobnice se zpravidla nachází v jz. rohu. Při orientaci S–J je kostra naopak v severní a ostatní náležitosti v jižní polovině hrobu. Orientace S–J převažuje ve středočeské a východostředočeské skupině, orientace V–Z je charakteristická pro skupinu severozápadočeskou.

Rozdělení bylanských hrobů do tří kombinačních skupin se osvědčilo (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1996*) a je badateli při publikaci nových nálezů přiležitostně používáno (*Šumberová 1996*). Bohaté komorové a jámové hroby byly rozděleny do 3 podskupin.

Sk. I–1: Hroby komorové se jhy, vozy a postroji.

Sk. I–2: Hroby komorové s postroji a zbraněmi.

Sk. I–3: Komorové hroby velké s chudou výbavou (vyloupené).

Sk. II–1: Hroby jámové větší s bohatou výbavou i s kovy.

Sk. II–2: Hroby jámové menší s bohatou keramickou výbavou.

Sk. II–3: Hroby jámové menší s chudou keramickou výbavou.

Původní dělení žárových hrobů jámových a popelnicových bylo rozšířeno na 6 podskupin. Revizi nálezů z Prahy–Bubenče vyšlo najevo, že postačí rozdělení na 4 podskupiny.

Sk. III–1: Žárový pohřeb uložen v nádobě (popelnici), v oválné nebo okrouhlé jamce na hromádce.

Sk. III–2: Žárový pohřeb uložen v nádobě (popelnici) a ve výplni oválné nebo okrouhlé jamky.

Sk. III–3: Žárový pohřeb rozptýlen ve výplni a na dně oválné nebo okrouhlé jamky.

Sk. III–4: Žárový pohřeb zničen, zachovány pouze střepy a někdy spálené kosti.

5. Vztahy kultury bylanské k sousedním oblastem

Nové nálezy v hraničních oblastech z posledních let umožňují přesněji vymezit „hranici“ mezi bylanskou kulturou a jejími sousedy.

Západní Čechy: lze rozpoznat vztah ke kultuře mohylové halštatské. Kulturní vliv bylanský se projevil na pohřebišti v Manětíně–Hrádku (*Soudská 1994*). Hrob 176 má většinu nádob bylanských. Hrob 188 obsahuje také nádoby bylanské. Rovněž v několika dalších hrobech se bylanské tvary objevují, např. v Radčicích u Plzně (*Šaldová 1992*).

Jižní Čechy: v hraniční oblasti mezi kulturou bylanskou a mohylovou halštatskou bylo velice řídké osídlení na Sedlčansku. Pouze dva kostrové hroby z Líchova (dvůr Zrůbek) v kamenných skřínkách mají smíšený obsah bylanský a mohylový halštatský (*Koutecký 1993*).

Východní Čechy: ve východních Čechách je hranice mezi kulturou bylanskou a platěnickou značně široká. Nejvýchodnější bylanské nálezy byly objeveny v Záboří u Týnce n. L. Na Kolínsku mají některá pohřebišť smíšený bylansko–platěnický charakter (*Koutecký – Sedláček 1984; Fridrichová 1974*).

Severozápadní Čechy: zatím byla pouze stanovena široká hranice mezi kulturou bylanskou a lužicko–billendorfskou, která však není totožná s hranicí knovízsko–lužickou. Vede z Valtřova přes Ústí–Střekov, Tuchomyšl a Vyklice ke státní hranici.

Sociální struktura vyplynula z rozdělení hrobů do kombinačních skupin a podskupin. Toto rozdělení bylo odborníky více méně přijato a stalo se základem pro pokus interpretovat sociální strukturu obyvatel bylanské kultury. Velmoži–„knížata“, jezdci–*equites* a svobodní obyvatelé byli pohřbíváni v komorových a jámových hrobech. Nesvobodní původní obyvatelé byli pohřbíváni v hrobech žárových jamkových nebo popelnicových. Pokus o rekonstrukci pohřebních obřadů na základě řeckých paralel byl odmítnut (*Pleiner 1979*).

Od dob J. Böhma a J. Filipa se traduje, že z etnického hlediska je kultura bylanská kulturou dvojího lidu. Přistěhovalci ze západu přišli do Čech z přelidněné oblasti (komorové hroby), podobně jako později příšedší historičtí Keltové. Protokeltské družiny si podmanily ve středních a severozápadních Čechách domácí zemědělské obyvatelstvo (malé popelnicové hroby) (*Koutecký 1968*).

6. Chronologie bylanské kultury

Relativní chronologie bylanské kultury nebyla dosud vypracována pro nedostatek materiálu publikovaného moderním způsobem. Dnes můžeme podat předběžný návrh chronologie bylanské kultury. Je třeba předeslat, že zatím chybí dostatečné množství nálezů z přechodného období od kultury ští-tarské k bylanské (*Fridrichová 1969*). Dosavadní třídění počítá se třemi časovými úseky: starším, středním a mladším. Střední úsek je třeba rozdělit na starší a mladší fázi. Na prvním místě uvedu keramické tvary, které se v různých variantách opakují v celém vývoji bylanské kultury; jsou to klastická amfora, široká amfora, talíř, miska, talířovitá miska, koflík, hrnek a amforovitá zásobnice.

Starší období, H C1:

Je zastoupeno na pohřebištích Praha–Střešovice, Praha–Dolní Liboc, Mochov, Čelákovice, Poláky a Dobroměřice. Na pohřebištích převažují kostrové hroby, počet nádob nepřevyšuje 20 kusů. V hrobech tohoto období se vyskytuje málo kovových předmětů včetně šperků. Hlavní tvary keramiky: amforovitá zásobnice s nízkým hrdlem, koflík s převýšeným zaobleným uchem, miska esovitá, kónická i amforovitá, miska talířovitá a kuželovitý talíř. Výzdoba: vleštování a rytí a ojedinele černá malba.

Střední období, starší fáze H C2:

Je zastoupeno na pohřebištích v Bylanech, Hradeníně (kromě hrobu 28), v Praze–Bubenči, Suchdole a Střešovicích (kromě hrobu 8), v severozápadních Čechách na pohřebištích v Polákách, Lovosicích a Vikleticích. Ve starší fázi středního období převažují hroby velkých rozměrů většinou s kostrovými pohřby, které jsou vybaveny meči, kopími, koňskými postroji a symbolickými vozy. Je to starší skupina knížecích hrobů. Hlavní tvary keramiky jsou stejné jako ve starším období: baňatější zásobnice, talíř kuželovitý i malý plochý. Koflíky mají převýšené slabě zahrocené ucho, amforovité misky jsou vyšší a nově se objevují široké amfory – teriny, velice často malované. Kromě výzdoby vleštované, ryté a plastické se ve větší míře vyskytuje černá a červená malba.

Střední období, mladší fáze H C3:

Znamená vrchol ve vývoji kultury bylanské. Toto období je zastoupeno v Hradeníně, Bylanech, Lhotce nad Labem, Rvenicích, Praze–Bubenči (hrob 3) a Polákách (hrob 21). Knížecí pohřby na vozech a pod vozy obsahují koňské postroje, zbraně, importy bronzových nádob a bohaté kolekce krásně zdobené keramiky. Je to mladší skupina knížecích hrobů. V keramice převažují široké malované amfory, koflíky s vysokými zahrocenými uchy a nově se objevují jako odlesk jižních vlivů situly, dále nádoby na nožkách a dvojité nebo trojité nádoby. Výzdoba keramiky je nadále vleštovaná a rytá a většina amfor je černě, červeně a ojedinele žlutě malovaná.

Mladší období, H D1:

Je zatím málo známé pro nedostatek hrobových celků. Na pohřebištích z tohoto období se zpravidla nachází pouze jeden hrob: Praha–Bubeneč (hrob 1), Dolní Liboc (hrob 10), Poláky (hrob 39), Praha–Střešovice (hrob 8) a Hradenín (hrob 28). V mladším období ubývá velkých hrobů a naopak přibývá malých žárových (popelnicových) hrobů. Také počet dříve zastoupených keramických tvarů je menší. Zato přibývají nové tvary: amfora s vysokým hrdlem (náběh na tvar lahovitý), misky se zataženým okrajem, koflíky s převýšeným hrotitým uchem. Baňaté amfory s nízkým uchem a esovité misky zůstávají. Mízí malba, která je nahrazena tuhovanou a rastrovanou výzdobou. Ubývá kovových předmětů a chybí zbraně.

Absolutní chronologie bylanské kultury je velice obtížnou záležitostí, protože otázky chronologické jsou v současné době ve stavu přehodnocování. Podle J. Filipa měla bylanská kultura krátké trvání asi 200 let (700–500 př. Kr.). V současné době se badatelé vrací k delšímu trvání a začátek bylanské kultury kladou o sto let výše: H C1: 800–700, H C2: 700–600, H D1: 600–550, H D2–3: 550–450 př. Kr. Kultura bylanská tedy trvala nejméně 250 až 350 let. Toto datování je v podstatě návratem k chronologii J. Böhma z roku 1925. V současnosti se připravuje souhrnné hodnocení bylanské kultury na základě dosud publikovaných pohřebišť z pražské oblasti a severozápadních Čech.

Hodnotíme-li hlavní etapy a charakteristické rysy výzkumu bylanské kultury, nelze nepřipomenout, že se během posledních 30 let bohužel nenašel žádný skutečný zájemce o její studium z řad absolventů archeologie. Důvodů, proč tomu tak je, bude zřejmě více. Jedním z nich je patrně obtížnost klasifikace nálezů a velké množství milodarů v hrobech. Zejména keramika bývá bohatě zastoupena

(50–70 nádob). Z estetického hlediska je však právě tato krásně malovaná bylanská keramika vrcholem dosavadního vývoje a je právem hodnocena jako „květ českého pravěku“. Proto mi na závěr mého příspěvku dovoluť apelovat na univerzitní pedagogy v Praze, Plzni i jinde, aby se pokusili získat studenty archeologie pro specializaci na dobu železnou v Čechách a ke studiu bylanské kultury především.

LITERATURA

- Böhm, J. 1925: Bylanský hrob v Praze–Střešovicích, *Obzor prehistorický* IV, 11–25.
 — 1937: Základy hallstattské periody v Čechách. Praha.
 — 1941: Kronika objeveného věku. Praha.
 Buchtela, K. – Niederle, L. – Matiegka, J. 1910: Rukověť české archeologie. Praha.
 Dvořák, F. 1934–35: Nálezy bylanského typu na Kolínsku I, *Památky archeologické* 40, 72–80.
 — 1936–38: Nálezy bylanského typu na Kolínsku II, *Památky archeologické* 41, 59–86.
 — 1938: Knížecí pohřby na vozecích ze starší doby železné. Praha.
 Filip, J. 1936–37: Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách. Praha.
 — 1995: Keltská civilizace a její dědictví. Praha (2. vyd.).
 Fridrichová, M. 1969: Závěrečná fáze štítarského stupně, *Archeologické rozhledy* 21, 355–379.
 — 1974: Halštatská sídliště v pražském území. *Acta Musei Pragensis* 74. Praha.
 Fridrichová, M. – Koutecký, D. – Slabina, M. 1996: Die Gräberfelder der Bylaner Kultur in Praha, I. Teil, *Památky archeologické* 87, 104–178.
 — 1997: Die Gräberfelder der Bylaner Kultur in Praha, II. Teil, *Památky archeologické* 88, 5–64.
 — 1999: Die Gräberfelder der Bylaner Kultur in Praha, III. Teil, *Památky archeologické* 90, 319–397.
 Koutecký, D. 1966: Bylanský knížecí hrob z Rvenic u Postoloprta, *Archeologické rozhledy* 18, 12–21.
 — 1968: Velké hroby, jejich konstrukce, pohřební ritus a sociální struktura obyvatelstva bylanské kultury, *Památky archeologické* 49, 400–486.
 — 1985: Halštatské hradiště Hradec u Kadaně, *Památky archeologické* 76, 71–77.
 — 1988–1989: Halštatské osídlení v severozápadních Čechách. Nálezy z doby bronzové, halštatské a starolátenské na Kadaňsku I., II., *Archeologické rozhledy* 40, 49–96; 41, 254–295.
 — 1993: Das Bylaner Gräberfeld in Poláky, Kr. Chomutov, II. Teil, *Památky archeologické* 84, 5–55.
 — 1993–94: Halštatské osídlení v severozápadních Čechách. Nálezy z doby bronzové, halštatské a laténské na Podbořansku III., IV., *Archeologické rozhledy* 45, 585–611; 46, 25–48.
 — 1998–99: Bylanské pohřebiště v Račiněvsi, Brno – Most, v tisku.
 Koutecký, D. – Fridrichová, M. 1980: Bylanský kostrový hrob z Prahy–Suchdola, *Archeologické rozhledy* 32, 501–511.
 Koutecký, D. – Sedláček, Z. 1984: Pohřebiště bylanské kultury v Kolině, *Památky archeologické* 75, 236–293.
 Koutecký, D. – Smrč, Z. 1991: Pohřebiště bylanské kultury v Polákách, okr. Chomutov, díl I., *Památky archeologické* 82, 166–230.
 Koutecký, D. – Špaček, J. 1982: Bylanská pohřebiště na Čelákovicku, *Památky archeologické* 73, 57–85.
 Píř, J. L. 1899–1906: Starožitnosti země České. Praha.
 — 1897: Pohřebiště se skrčenými kostrami u Bylan, *Památky archeologické* 17, 381–410.
 — 1900: Pohřebiště u Bylan, *Památky archeologické* 18, 217–225.
 Pleiner, R. 1959: Bylanské knížecí hroby v Lovosicích, *Archeologické rozhledy* 11, 653–660.
 Pleiner, R. – Rybová, A. 1978 *edd.*: Pravěké dějiny Čech. Praha.
 Pleinerová, I. 1969: Hrob bylanské kultury v Březně u Loun, *Archeologické rozhledy* 21, 387–389.
 Sedláček, Z. 1976: Záchraný výzkum v Cerhenicích v roce 1973 I., *Archeologické rozhledy* 28, 32–53.
 — 1980: Záchraný výzkum v Cerhenicích v roce 1973 II., *Archeologické rozhledy* 32, 146–165.
 Soudská, E. 1994: Počátky keltské civilizace v Čechách. — *Die Anfänge der keltischen Zivilisation in Böhmen*. Praha.
 Šaldová, V. 1992: Halštatský hrob se zoomorfní nádobkou z Radčic, *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie* VIII, 83–96.
 Šumberová, R. 1996: Pohřebiště bylanské kultury v Kutné Hoře, *Archeologické rozhledy* 21, 460–489.
 Vokolek, V. 1999: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
 Zápotocký, M. 1964: Bylanské kostrové hroby na dolním Poohří, *Památky archeologické* 55, 156–177.

DRAHOMÍR KOUTECKÝ, Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, Žižkova 835, 434 01 Most

PRÍNOS JAROSLAVA BÖHMA A JANA FILIPA VO VÝSKUME DOBY BRONZOVEJ NA SLOVENSKU

Ladislav Veliačik

Vedecké dielo a organizátorská a riadiaca práca J. Böhma a J. Filipa je konkrétnou výpoveďou a potvrdením tézy o úlohe osobností v historickom napredovaní spoločnosti, o ich mimoriadnom význame pre rozvoj jej mnohých hospodárskych a spoločenských aktivít. Zhodou okolností sa toto konštatovanie v našom prípade vzťahuje práve na samotný výskum najstarších stredoeurópskych dejín. Je preto chvályhodné a nanajvyš aktuálne, ak sa súčasní predstavitelia českej archeológie rozhodli pripomenúť si pri príležitosti 100. výročia narodenia oboch bádateľov pamiatku, dielo a poslanstvo oboch významných osobností českej a československej archeológie, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili azda každú z mnohovrstvových stránok archeologickej vedy, pozitívne poznamenali jej úroveň a rozmach s dosahom, nezriedka prekračujúcim dimenzie bývalého Československa.

Vedecká, organizačná a pedagogická práca a autorita oboch bádateľov významnou mierou napomohla už pri postupnej premene slovenskej archeológie z oboru orientovaného v medzivojnovom období predovšetkým na záchranu a evidenciu pamiatok, na modernú, dynamicky sa rozvíjajúcu vednú disciplínu. V tomto obrodnom procese slovenskej archeológie je potrebné spomenúť ešte dve mená, ktoré priebeh transformácie zásadným spôsobom ovplyvnili. Predchádzajúce, neobyčajne záslužné pôsobenie prof. J. Eisnera na Slovensku vytvorilo základy neskoršieho mostu intenzívnej komunikácie a spolupráce, v tomto duchu pôsobil tiež organizačne pozoruhodne aktívny a vedecky invenčný A. Točík ako kompetentný a vnímavý partner na slovenskej strane.

Je prirodzené, že viaceré vedecké teórie J. Böhma a J. Filipa našli ohlas aj na Slovensku a nezriedka sa stali východiskom či impulzom aj pre rozvíjajúci sa výskum doby bronzovej. Pre slovenskú archeológiu však bol rozhodujúci ich opakovane deklarovaný dôraz na koncepcnosť a komplexnosť tak terénneho, ako aj teoretického výskumu, pričom v prípade J. Böhma k tomu pristupovali osobitý akcent na historickú interpretáciu získaných poznatkov a u J. Filipa náročnosť na ich odbornú úroveň a vedecký prínos. Druhým, rovnako významným faktorom bola všestranná podpora a pomoc pri odstránení, v niektorých oblastiach až priepastného, rozdielu v poznaní najstaršej minulosti Slovenska i v kvalitatívnej úrovni archeologickej disciplíny v porovnaní s tradíciou i reálnym stavom v Čechách a na Morave.

Názor J. Böhma ako čelného predstaviteľa ČSAV určite zavážil už pri rozhodovaní o vzniku Slovenskej akadémie vied a začlenení Archeologického ústavu, ako jedného z prvých do jej štruktúr. Jeho dôraz na koncepcnosť archeologického bádania a v rámci nej na potrebu veľkých tematických terénnych výskumov našiel na Slovensku prvú odozvu už pred ich zverejnením v nesporne podnetnej, i keď ideológiou z obdobia najhrubšej totality poznačenej štúdiu zo začiatku päťdesiatych rokov (*Böhm 1953*). V rámci štúdia doby bronzovej boli jej výsledkom výskumy opevnených osád vo Veselom, Ivanovciach, Nitrianskom Hrádku a Košiciach–Barci, ktoré spolu s výskumom viacerých súvekých pohrebísk (*Točík 1963; 1979*) znamenali zásadný obrat v poznaní počiatkov doby bronzovej. Ich odborný prínos a dosah ďaleko presiahol hranice Slovenska a zverejňované, či referované výsledky už v päťdesiatych rokoch sa stali predmetom uznania a obdivu domácej i zahraničnej odbornej verejnosti. Osobnou účasťou na výskumných komisiách i počas vystúpení na pravidelných pracovných stretnutiach v Libliciach im zvýšenú pozornosť i ocenenie venoval aj samotný J. Böhm. Dôležitou skutočnosťou však je, že táto činnosť mala a má svoje pokračovanie či už v rovine systematických terénnych výskumov, alebo analytických, či získané poznatky zhrňujúcich štúdií. Dôkazom sú neskoršie výskumy starobronzových opevnených osád napr. v Spišskom Štvrtku, Nižnej Myšli, Včelinciach, Hostiach, Posádke, ktoré spolu s výsledkami výskumov pohrebísk (*Vladár 1973; najnovšie Batora 2000*) priniesli nové poznatky azda ku každej z rozmanitých stránok života pravekej spoločnosti, dokumentujú jej vyspelú civilizačnú úroveň a významné postavenie územia Slovenska, ako križovatky viacsmerých kultúrnych prúdov a etnických pohybov.

J. Böhm nebol len ideovým autorom či iniciátorom mnohých zo spomenutých aktivít (zvláštnu zmienku si zasluhuje zriadenie expedície v Košiciach už v roku 1951), ale aj priamym účastníkom

niektorých terénnych výskumov. Jeho prvé pracovné kontakty so Slovenskom a archeologickými náleziskami sú staršieho dáta a zahŕňajú geograficky i časovo širšie rozpätie. Z najvýznamnejších preto spomeniem jeho výskumy jaskýň v Ardove a Domici už zo začiatku tridsiatych rokov, ktoré sa stali východiskom k chronológii a periodizácii bukovohorskej kultúry i k poznaniu niektorých kultových praktík a výtvarných prejavov jej dávnych obyvateľov (*Lichardus 1968*). Zaujímavou črtou tohoto výskumu bola tiež účasť americkej expedície, čo je do dnešného dňa ojedinelým príkladom pôsobenia zástupcov americkej archeológie na Slovensku. Z neskorej doby bronzovej zverejnil J. Böhm nálezy zo Silickej Ladnice a zmienil sa aj o niektorých pamiatkach z Jasovskej ladovej jaskyne, ktoré patria, vtedy ešte nerozpoznanej kyjatickej kultúre (*Böhm – Kunský 1941*, 106n.). Práve k vymedzeniu nálezov tejto kultúry prispel aj *J. Filip (1948, 204)*, ktorý navrhol podľa názvu eponymnej lokality označenie kyjatický typ.

K základným problémom teoretického výskumu patrí objasnenie procesu genézy početných kultúr doby bronzovej, ich vnútorná periodizácia a s nimi súvisiaca otázka kontinuity, či diskontinuity vývoja v určitých časových úsekoch. Je preto prirodzené, že sa im opakovane v svojich dielach venovali aj obaja bádatelia (*Böhm 1937; 1941; Filip 1936–1937; 1939; 1948*). Pri charakterizovaní súčasného stavu v riešení tejto problematiky budem vychádzať najmä zo záverov J. Filipa, ktoré na Slovensku zaznamenali predsa len väčší dosah a odozvu. Po únětickej kultúre obidve ďalšie dominanty mladšieho praveku v Čechách, kultúry mohylovú a lužickú považoval J. Filip za výsledok príchodu nových etnik. Tento, ináč všeobecne rozšírený, názor bol plne akceptovaný aj na Slovensku a treba dodať, že najmenej dve desaťročia. Až výsledky spomenutých a mnohých ďalších výskumov poskytli podstatne zložitejší obraz vývoja. Vyplýva z neho, že len periférny zásah stredodunajskej mohylovej kultúry na veľkú časť územia západného Slovenska zostal bez nápadnejších špecifik vnútrokarpatského vývoja. Cudziu a dominantnú zložku, na úrovni príchodu nového etnika epišnúrového kultúrneho okruhu, však spoľahlivo konštatujeme už v prvej, čisto starobronzovej – nitrianskej kultúre, kde tento rozhodujúci substrát bol len poznačený neskoroneolitickým karpatským prostredím. Jednoznačne zatiaľ nedefinovateľný je charakter zásahu únětickej kultúry či už na úrovni etnickej prítomnosti, alebo silného kultúrneho ovplyvnenia. Jasne, aj keď v symbióze sa presadila na úkor domácej nitrianskej kultúry, jej expanzia v smere na juh však bola hatená susednými podunajskými kultúrami (wieselburská, staršie kultúry okruhu s inkrustovanou keramikou). V základnej osi slovenská archeológia v súčasnosti hodnotí vývoj v dobe bronzovej na západnom Slovensku počínajúc nitrianskou kultúrou a končiac kultúrami stredodunajských popolnicových polí ako kontinuálny s početnými kultúrnymi vplyvmi a zásahmi zo susedných i vzdialenejších oblastí. Analogický, i keď o niečo jednoduchší vývoj sa udial aj na východnom Slovensku, kde jasne dominuje jeho kultúrna orientácia a väzba na južné a juhovýchodné oblasti (*Furmánek – Veliačik – Vladár 1999*, 21n.).

Binárny kultúrny vývoj Slovenska, spôsobený odlišnou kultúrnou orientáciou a previazanosťou jeho východnej a západnej časti, s koreňmi hlboko v praveku, má teda svoje pokračovanie v kontinúálnom, ale špecifickom vývoji aj počas celej doby bronzovej. Od strednej doby bronzovej sa však v historickom obraze osídlenia objavuje tretí fenomén. Dochádza k postupnému, no trvalému prieniku obyvateľstva aj do menej hostinných oblastí stredného a severného Slovenska, v rozhodujúcej miere a až do obdobia počiatkov doby laténskej, reprezentovaného pamiatkami slovenskej vetvy lužickej kultúry. Príslušnosť určitých regiónov Slovenska k ohniskám vzniku lužickej kultúry je objavom najmä sedemdesiatych a začiatku osemdesiatych rokov. Limitujúcim faktorom pri štúdiu genézy slovenskej vetvy lužickej kultúry bola absencia významnejších dokladov stredobronzového osídlenia stredného a severného Slovenska. Preto sa dlhý čas jej najstaršie pamiatky považovali za výsledok expanzie osídlenia zo S Moravy a J Poľska až v štádiu plne sformovanej kultúry. Zmenu názorov umožnil predovšetkým výskum pohrebiska v Martine (*Benkovský–Pivovarová 1972*) a výskum sídliska v Liptovskej Teplej–Madočanoch (*Veliačik 1989*).

Nevyhnutnou podmienkou teórie o autochtónnom pôvode slovenskej vetvy lužickej kultúry je, že jej vzniku musel predchádzať postup veľkých spoločenstiev do dovtedy v podstate neosídlených regiónov. Analogický, ako to konštatoval J. Filip pre príchod lužickej kultúry do Čiech (*Filip 1936–1937, 6; 1939, 4*), aj na Slovensku sa zdá, že postupná kolonizácia prichádzala z dvoch strán a zrejme v dvoch

etapách: z územia neskoršej otomanskej kultúry (Liptov a asi aj stredné Pohronie) a z prostredia neskoršej maďarovskej kultúry (stredné Považie a horné Ponitrie). Až následná vlna s dominujúcimi znakmi stredodunajskej mohylovej kultúry pôsobila zjednocujúco, čo sa odzrkadlilo aj v analogickom vývoji a jeho materiálnych prejavoch na Slovensku ako aj na Morave a v južnom Poľsku.

Tento pohyb nie je v žiadnom prípade izolovaným javom, ale súčasťou širších celospoločenských zmien na konci staršej a začiatku strednej doby bronzovej v strednej Európe. Príznačný je prudký hospodársky vzostup a následný úpadok dominantných starobronzových kultúr, intenzívne kontakty so Stredomorím i „pevninskými“ kultúrami Balkánu (najmä Vatin–Vršac, Cirna), prienik pamiatok otomanskej kultúry a kultúry Suci de Sus na jz. Slovensko a najmä do Malopoľska. Prírodzene, že silné jv. prúdenie nekončí na Slovensku, ale naopak napomáhalo prenikaniu karpatských, resp. podunajských kultúrnych elementov na Moravu a do Čiech, či maďarovsky–väteřovských vplyvov na územie Sliezska.

Stredobronzové osídlenie severného a stredného Slovenska aj v svetle nových poznatkov možno stále hodnotiť len ako sporadické, pričom málopočetný, výlučne sídliskový nálezový inventár z predlužického obdobia znamená materiálny prejav samostatnej zmiešanej skupiny.

Pri chronologickom zaradení pamiatok lužickej kultúry na Slovensku sa uplatňoval periodizačný systém vypracovaný J. Filipom, zvlášť pre jej mladšie vývojové etapy, až do sedemdesiatych rokov. Je potrebné však poznamenať, že jeho predstava samostatnej sliezsko–platěnickej kultúry ako výsledku ďalšej migračnej vlny kultúrne blízkeho etnika, sa na Slovensku neujala. V súčasnosti sú pamiatky lužickej kultúry na Slovensku rozdelené do piatich vývojových stupňov a pokrývajú časový úsek od konca strednej až po koniec mladšej doby bronzovej (čiže aj v duchu užšie chápanej lužickej kultúry podľa J. Filipa). Na rozdiel od situácie v Čechách a na Morave, kde Filipova periodizácia lužickej a najmä sliezsko–platěnickej kultúry bola spresnená ďalšími bádateľmi, na Slovensku tento krok stále chýba a tak dodnes si pomáhame pojmami sliezsky, resp. platěnický stupeň. Podobne čakajú na jasné definovanie času, priestoru a miestnych špecifik lokálne skupiny lužickej kultúry, ktoré práve v jej mladšom období zaznamenávame na Pohroní, strednom Považí a na severnom Slovensku. Preto aj zánik lužického osídlenia je dodnes viac na úrovni predpokladov, ako exaktnej a presvedčivej dokumentácie. V relatívne najlepšie známej oravskej skupine ho predstavuje zničenie útočísk na vrcholoch predhorí Nízkyh a Západných Tatier i zánik hradísk s trvalým osídlením (Istebné, Vyšný Kubín–Tupá Skala). K týmto udalostiam, podľa datovania niektorých nálezov (neskorohalštatská keramika, črepy nádob točených na kruhu, trojboký hrot šípu), došlo až v stupni LT A (*Pieta* 1982, 143). Reálny je však predpoklad, že ostrovčeky osídlenia v horských dolinách pretrvali aj ďalej a podieľali sa na vzniku predpúchovského horizontu.

V štruktúre osídlenia nielen doby bronzovej pripadla kľúčová úloha opevneným sídlam. *J. Böhm* (1946, 15–30), aj napriek ich vtedajšiemu nedostatočnému stavu poznania, výstižne charakterizoval dva hlavné časové horizonty ich výskytu i mnohostrannosť ich funkcie, nielen ako útočísk, ale aj hospodársko–administratívnych centier, stredísk výmeny a kultu. Ak už spomenuté výskumy starobronzových opevnených osád patria dodnes k najvýznamnejším príspevkom slovenskej archeológie k poznaniu a objasneniu najstarších európskych dejín, výskum hradísk kultúr populnicových polí na Slovensku dlhú dobu stagnoval. Vďaka jeho oživeniu najmä v osemdesiatych rokoch, či už na lokalitách ostrožného, alebo výšinného typu, bolo možné konštatovať časový predstih budovania hradísk v prostredí starších kultúr stredodunajských populnicových polí (Ducové, Mariánka, Plavecké Podhradie, možno Bratislava–Devín) pred hlavným obdobím ich výstavby, na začiatku neskoršej doby bronzovej v lužickej, kyjatickej i gávskej kultúre. Na viacerých náleziskách sa skúmala rozmanitosť stavebných techník pri budovaní monumentálnych fortifikačných systémov, včítane delenia opevnených areálov (Turík, Zemianske Podhradie), stavania kamenných múrov (Turík), či drevených hradieb s pokročilou komorovou a roštovou konštrukciou (Zemianske Podhradie, Letanovce–Kláštorská), i viac či menej intenzívna zástavba obytnými stavbami kolovej i zrubovej konštrukcie (Vítkovce, Zemianske Podhradie). Prerušenie výskumov pred desiatimi rokmi je najcitelnejšie práve pri tomto druhu nálezísk, keďže namiesto archeológov sa stali eldorádom pre amatérskych, ale nepríjemne úspešných hľadačov pokladov.

Aj keď niektoré závery J. Böhma a J. Filipa boli ďalším výskumom korigované, je nesporné, že výsledky ich vedeckej práce boli niekoľko desaťročí modelovým riešením konkrétnej problematiky aj v rámci výskumu doby bronzovej na Slovensku. Ich rozhodujúci prínos však nachádzam vo všeobecnejšie platnom poslanstve, posilnenom i osobným príkladom – v náročnosti a dôraze na odbornú úroveň, cielavedomosť, systematickosť a komplexnosť ako rozhodujúcich podmienok úspešnosti vedeckej práce. A v neposlednom rade v rozvíjaní výsostne korektných vzťahov, vytvorení čo najlepších podmienok pre výmenu informácií, pracovných kontaktov i pre osobné priateľstva bádateľov z oboch, dnes už samostatných republík.

LITERATÚRA

- Bátora, J. 2000:* Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. T. 1–2. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 16. Kiel.
- Benkovský–Pivovarová, Z. 1972:* Die Anfänge der Lausitzer Kultur in der Slowakei im Lichte der Grabfunde aus Martin, Slovenská archeológia 20, 253–312.
- Böhm, J. 1937:* Základy hallstattské periódy v Čechách. Praha.
- 1941: Kronika objeveného věku. Praha.
- 1946: Naše nejstarší města. Praha.
- 1953: Studie o periodisaci pravěkých dějin, Památky archeologické 44, 1–32.
- Böhm, J. – Kůnský, J. 1941:* Lednice, die Eishöhle bei Silica im Slowakischen Karst, Wiener Prähistorische Zeitschrift 28, 96–127.
- Filip, J. 1936–37:* Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách. Praha.
- 1939: Lužická kultura v Čechách a na Moravě. Praha.
- 1948: Pravěké Československo. Praha.
- Furmánek, V. – Veliačik, L. – Vladár, J. 1999:* Die Bronzezeit im Slowakischen Raum. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 15. Rahden/Westf.
- Lichardus, J. 1968:* Jaskyňa Domica – najvýznamnejšie sídlisko ľudu bukovohorskej kultúry. Bratislava.
- Pieta, K. 1982:* Die Púchov–Kultur. Nitra.
- Točík, A. 1963:* Die Nitra–Gruppe, Archeologické rozhledy 15, 716–774.
- 1979: Výčapy–Opatovce und weitere altbronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Nitra.
- Veliačik, L. 1989:* Súčasný stav výskumu lužickej kultúry na Slovensku, Archeologické rozhledy 41, 152–167.
- Vladár, J. 1973:* Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava.

LADISLAV VELIAČIK, Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra; e-mail: nraueli@savba.sk

JAROSLAV BÖHM A SLEZSKÁ ARCHEOLOGIE

Vratislav Janák

Životní pouť Jaroslava Böhma se dvakrát protala s osudy slezské archeologie. Podruhé to bylo na vrcholu jeho kariéry při zakládání opavské Expozitury Archeologického ústavu ČSAV v r. 1955. Tato záležitost bohužel není dosud podrobně – tj. s využitím archivních pramenů a event. vzpomínek pamětníků – zpracována. I prozatím nejobsažnější, před více než čtvrtstoletím publikovaný memoriální článek *J. Pavelčíka (1975)* se pohybuje ve velmi obecné rovině a podílu jednotlivých protagonistů – L. Jisla, J. Poulíka, J. Böhma – si nevšímá. Je sice pravděpodobné, že sama realizace se týkala především prvních dvou a hlavně Jisla, ale buď jak buď: odpovědnost za rozhodnutí, které tak výrazně ovlivnilo takřka na čtyřicet let archeologické bádání ve Slezsku (*Janák 1998, 455*), ležela *ex officio* především na Böhmovi.

Založení Expozitury je věcí všeobecně známou. Takřka vůbec se ale neví, že J. Böhm zasáhl do dějů disciplíny ve Slezsku již tři desítky let předtím, když přispěl do druhého svazku „Vlastivědné-

ho sborníku slezského“ syntetickou črtou „Slezsko v době předhistorické“ (Böhm 1926). Jde o stať v české archeologické obci do té míry neznámou, že se neobjevila ani v kompletní Böhmově bibliografii v 52. ročníku Památek archeologických, věnovaném jeho šedesátinám (Rataj 1961). Nepočtení badatelé, pracující na slezské tematice, se s ní sice občas setkávali, ale pokud se vůbec pokusili o nějaké hodnocení (např. základní Jislova práce k dějinám slezské archeologie – *Jisl 1964* – tuto stať ani neuvádí), brali ji – s patřičným respektem k slavnému jménu autorovu – jako nepůvodní a za čáteční pokus (např. Pavelčík 1974, 23: „Po vědecké stránce vychází Böhm z Kargerova a až na drobné postřehy nepřináší vcelku nic nového. Už v této rané práci musí však čtenář obdivovat vynikající styl a umění pracovat s jazykem, v němž byl pozdější významný vědec takovým mistrem.“). To je ovšem správné jen částečně.¹ Abychom mohli hodnotit skutečně objektivně, je třeba si kromě rozboru studie samé alespoň v nezbytné míře ujasnit okolnosti, za kterých vznikala.

Dějiny bádání ve Slezsku před r. 1945 kvalitně a poměrně zevrubně zpracoval ve stati před chvílí zmiňované L. Jisl (1964). Česká archeologie v tradičním sídelním území na sprašových půdách západně od Odry – z hlediska disciplíny rozhodující části regionu – měla před r. 1918 jen marginální význam. Omezovala se na náhodnou záchranu ohrožených památek, většinou ojedinělých nálezů, jako jedna z okrajových aktivit Matice opavské.² Nelze zde ani mluvit o žádném českém (amatérském) archeologovi – kterých bylo přece tolik na sousední Moravě – v plném smyslu toho slova. Ovšem ani výsledky německé, na Vídeň orientované archeologie, která takové osobnosti měla a za monarchie zde dominovala, nebyly nějak omračující. Dobře vidíme insuficienci slezské archeologie, když krátké pokusy o syntézu pravěku rakouského Slezska na přelomu století – ať již německé z pera R. Kulky (1903a, k tomu viz připomínky Seger 1903, k další Kulkově produkci *Jisl 1964*, 124, spec. pozn. 20–22), nebo český přehled z pera opavského gymnaziálního profesora (později ředitele reálky v Plzni) a svého času jednatele Matice opavské J. Pospíšila (1899; k další produkci srov. *Jisl 1964*, 124, pozn. 26; k Pospíšilovu slezskému působení nejlépe u Ficka 1972, 90), který se snažil o zdejší nepočtené nálezy opřít líčení v duchu Příčova konceptu – srovnáváme se soudobými syntetickými výsledky v Čechách, na Moravě či v Rakousku. Svým způsobem přelom znamenalo výjezdní zasedání Vídeňské antropologické společnosti v Opavě a Krnově v květnu 1903 a o několik let později (1913) nástup V. Kargerova do tehdejšího Umělecko–průmyslového (dnes Slezského zemského) muzea (Kulka 1903; Karger 1922a, 7–8; *Jisl 1964*, 125–126). Obojí se však zúročilo až po převratu v r. 1918 se vznikem Republiky československé. Tehdy se podařilo Kargerovi vytvořit definitivně archeologické pracoviště nyní již postátněného, Zemského muzea, dát dohromady – za spolupráce dalšího nadšence, přítele ze studií a po r. 1922 svého nástupce v opavském muzeu G. Stumpfá (srov. *Jisl 1964*) – první archeologickou mapu regionu, vybudovat první archeologickou expozici a napsat první archeologickou syntézu Slezska, nyní již československého, která snesla měřítka soudobé vědy (Karger 1922). To všechno se ale týkalo především německé archeologie (Karger i Stumpf byli Němci rodem, výchovou i jazykem, vnitřní úřadování v muzeu bylo ještě dlouho po převratu německé) – i když nelze říci, že výlučně, protože Zemské muzeum bylo alespoň formálně utrakvistické a také Kargerova základní studie vyšla paralelně v českém překladu (Karger 1922a).

¹ Popravdě i moje vlastní hodnocení dlouhá léta ulpívalo takto na povrchu; vliv přejeté heuristiky a ilustrací byl sugestivní.

² Srov. Černohorský 1927, 15–16. Poněkud jiný charakter měla činnost K. J. Mašky na Novojicku a K. J. Bukovanského na Slezskoostravsku. Novojicko patří ovšem historicky k Moravě – jakkoli dnes je ho třeba z hlediska archeologie počítat k českému Slezsku (srov. Janák – Kouřil 1991, 193–196; Janák 1995, 95; 1997, 328) – takže Maškovy aktivity přestupovaly tehdy silně pocíťovanou zemskou hranici jen zcela výjimečně; se slezskou archeologií nebo s českou společností v Opavě neměl prakticky co do činění. Totéž platí *mutatis mutandis* o Bukovanském. Jeho působení sice bylo ve Slezsku, ale historicky náleží Slezská Ostrava k Těšínsku, ne k Opavsku. I jeho styky s opavskou společností byly minimální, rozhodně menší než s českou i polskou vlasteneckou společností na Těšínsku; především byl ale všestranně svázán s českou Moravou. Nelze také zapomenout, že jeho archeologická aktivita ve Slezsku – na rozdíl od národopisné, osvětové atd. – se omezovala prakticky jen na Slezskou Ostravu (kde prováděl i výzkumy středověkého osídlení) a její nejbližší okolí (Muglinov, Landek); převážná část jeho archeologické sbírky však pocházela z jižní Moravy, většinou z rodného kraje, Ždánicka a okolí.

Vznik čsl. státu znamenal samozřejmě velkou změnu v postavení české národnosti ve Slezsku. Početně se „československá“ menšina přiblížila na dosah německé majoritě v důsledku přílivu tisíců státních zaměstnanců, znovupřipojení přes všechno poněmčování stále převážně českého („moravického“) Hlučínska³ i skutečnosti, že nyní se desetitisíce lidí mohly bez obav z perzekuce přiznat k české národnosti.⁴ Toto, i za monarchie odíraná státní podpora, přivedly také českou národní práci ve Slezsku na kvalitativně novou úroveň. Jedním z prvních pozitivních výsledků bylo vydání dvou svazků „Vlastivědného sborníku slezského“ (*Lhotský ed. 1925; 1926*). Vydavatel – Ústřední spolek českého učitelstva ve Slezsku – zamýšlel již před první světovou válkou vydání české vlastivědy rakouského Slezska, jíž by obrátil pozornost českých vědeckých kruhů na opomíjený region – tyto pokusy se však nerealizovaly zejména pro nedostatek prostředků (*Lhotský 1925, 6*). Teprve projekt z r. 1923 byl díky změně poměrů alespoň částečně úspěšný (zamýšlený třetí svazek sborníku již nevyšel, ale i tak jsou dva svazky s příspěvky takřka 50 autorů dílem svým způsobem podivuhodným). Pořadatelé chtěli vytvořit jakousi encyklopedii (československého) Slezska (*Lhotský 1926, 4*), která by ovšem byla jen základem dalšího úsilí české vědy v tomto směru. Mysleli přitom především na mladé odborníky („A nyní, kdy máme tři vysoké školy v republice, najdou mladí vědečtí pracovníci u nás vděčné pole pro svá bádání a studia. Je zde mnoho materiálu, který čeká na systematické zpracování a probádání ...“ – *Lhotský 1925, 7*); jedním z mladých, kteří se tehdy chopili příležitosti, byl i J. Böhm.

Nyní se tedy dostáváme k rozboru článku samého. Především je zřejmé, že Böhm – ne zcela shodně se záměrem pořadatelů, kteří sborník adresovali české vědě v centrech – pochopil svůj příspěvek v prvé řadě jako apel na české učitele v regionu. Dokládá to znamenitě napsaný úvod o úloze učitelstva v archeologii. Záměru odpovídá i populární forma článku – nemá poznámkový aparát, pokud jde o literaturu a o dějiny bádání, odkazuje na českou verzi zmiňované studie *Kargerovy (1922a)*. Tato práce mu byla i faktografickou základnou, jeho článek nepřinesl – a ani nemohl přinést – žádné jiné údaje než ve své době vyčerpávající Kargerova heuristika. Od Kargerova přejal také ilustrace a zčásti i výběr klíčových momentů pravěkých dějin regionu. V tomto smyslu lze skutečně mluvit o závislosti.

Je třeba ovšem vidět i řadu odlišností či spíše přímo protikladů. První a největší rozdíl je v koncepci obou prací. Karger, který byl stavební inženýr, absolvent vídeňské techniky, poslouchal *ex privata industria* také výklady na tamější filozofické fakultě, z archeologie především Hoernesovy. Vliv této velké osobnosti se výrazně podepsal i na zmiňované studii, která je z Kargerových archeologických prací (byl všestranný muzejník a vlastivědec, neznámější je jako numizmatik; srov. jeho bibliografii: *Polockowá 1977, 186–188; 1979; Fícek 1981, 58–59*) nejvýznamnější. Je především prezentací nálezů či skupin nálezů jako předmětů uměleckého řemesla. Podstatný pro autora je slohový rozbor těchto předmětů, jejich uměleckohistorická analýza. Z ní pramení i úvahy o vzájemných vztazích – jsou to ale pouze vztahy *mezi věcmi*, autorovi jde nejvýše o *dějiny věcí*, dějiny lidí ho zajímají málo. Böhmova práce je naproti tomu historická povýtce. Jde mu především o *dějiny lidí*, dějiny vě-

³ V okamžiku připojení, 4. února 1920, byla zde národnostní skladba následující: 39 400 Čechů („Moravců“), 8 035 Němců a 502 Poláků (*Malohlava – Káňa – Mariánek 1960, 34; Gawreckí 1960, 34–35*).

⁴ Míru nucené germanizace i polonizace před r. 1918 *instructive* ukazuje národnostní statistika podle srovnání výsledků sčítání lidu v l. 1910 a 1921. Z ní je patrný obrovský nárůst obyvatelstva „československé“ národnosti na úkor národnosti německé a na Těšínsku příp. i polské po vzniku republiky. Ve snadno přístupné literatuře lze tuto skutečnost ověřit např. pro Ostravu a ostravskou aglomeraci in: *Jiřík ed. 1967, 363–364, 434–438; 1993, 206–208, 308–310*. Pro Těšínsko se lze dobře poučit in: *Zahradník 1992*, který uvádí výsledky s počty osob pro jednotlivé obce severní části českého Těšínska a přesuny – zejména mezi polskou a „československou“ (tj. v zásadě českou) národností ve prospěch druhé – jsou rovněž obrovské. Intenzivní odnárodnňování českého obyvatelstva (zejména poněmčování pod hrozbou existenční likvidace, provozované velkým německým kapitálem) na „širším Ostravsku“ koncem 19. a začátkem 20. stol. – jehož rytmus bychom mohli dobře sledovat při srovnávání výsledků jednotlivých konskripcí od r. 1880, kdy se v operátech poprvé uvádí obcovací řeč – ukazuje, že tehdejší národnostní poměry a zejména česko-německé vztahy nebyly většinou zdaleka tak idylické, jak se nám dnes snaží někteří namalovat. O tom, že zvichřené národnostní, kulturní a sociální poměry ve třetí z českých zemí nebyly dobrým prostředím pro archeologické aktivity, nemusím snad ani mluvit.

cí jsou mu k tomu jen prostředkem. Proto po zmíněném úvodu, adresovaném učitelstvu, otevírá vlastní studii obsáhlá úvaha o vlivu geomorfologie na osídlení Slezska a další text je prokládán společensko–hospodářskými charakteristikami jednotlivých epoch, event. kultur, které u Kargerova vůbec scházejí. Böhm se pokouší – jak by se dnes módně řeklo – „vyprávět příběh“ regionu. Osou tohoto vyprávění je střídání kultur ve smyslu „Rukověti“ (*Buchtela – Niederle – Matiegka 1910*); je to další rozdíl proti Kargerovi, pro kterého je zjevně rozhodujícím taxonomickým pojmem *epocha* (neolit, doba bronzová atd.). Mluvíme-li o koncepci, snad stojí za to ještě poznamenat, že pokud jde o neolit, Karger přikládal – podobně jako v téže době např. Menghin – veliký význam „kultuře nordické“, zato lengyel pominul dvěma větami (s. 11–12).⁵ Naopak Böhm – jako ve svých pozdějších pracích – považoval za podstatnou úlohu „kultury jordansmühlské“ (tedy v dnešním pojetí mladšího lengyelského stupně), které věnoval ve výkladu mnohem větší pozornost než severním vlivům – ty ovšem nepopírá (s. 20–22).

Nyní k jednotlivostem. V úvodu označil Böhm Slezsko za jakousi přehradu a zároveň spojnici mezi Pomoravím a Poodřím, přičemž ovšem podotýká, že „naše Slezsko až na Moravskou bránu jest na jihozápad téměř uzavřeno, zatímco s nížinou oderskou tvoří organický celek“ (s. 17). Další základní myšlenky Böhmovy, týkající se postavení českého Slezska ve středoevropském pravěku, jsou: průchozí území s významnou úlohou komunikace pro veškeré dění; oscilace mezi převládajícími vlivy z Poodří a vlivy z Pomoraví; kulturní receptivita; kulturní konservatismus (s. 16–17). Tyto postřehy – ovšemže *mutatis mutandis* – potvrdilo i současné bádání. Dnes přikládáme např. mnohem větší význam integritě celé hornoslezské oblasti – a zejména integritě rozhodující oblasti sprašových půd na západ od Odry až do povodí Osoblahy bez ohledu na státní hranici (*Janák – Kouřil 1991*, 196–197; *Janák 1997*, 328; *2000*, 67 aj.). Kulturní oscilaci vnímáme nyní v mnohem komplexnějším záběru jako přechylování mezi sférou středodunajskou a severoevropskou – náš region, nejhořejší Poodří, je průsečíkem vlivů nejen z povodí Moravy na jihozápadě či střední Odry na severozápadě, ale i z jiných směrů, především z horního Povislí (*Janák 1991*, 106–108; *Janák – Kouřil 1991*, 213–214). Dosavadní výzkum potvrdil i veliký význam průběhu dálkových komunikací a umožňuje odlišit dvojí typ osídlení – jednak kontinuální osídlení od neolitu do dnešních dní na tradičním území na hornoslezských spraších, jednak enklávové, diskontinuální, v principu nezemědělské osídlení v hornatém, zalesněném či podmáčeném zbytku regionu, jak je můžeme konstatovat především v blízkosti komunikačních tahů, v Moravské bráně *sensu lato* v první řadě (*Opravil 1974*; *Janák – Kouřil 1991*, 196–200 s lit.; *Janák 1997*, 328). Kývnout můžeme i na kulturní (či spíše typologický) konzervatismus regionu – poválečné bádání naznačilo, alespoň pro některá období (např. pro konec kultury s lineární keramikou nebo pro konec hornoslezské lengyelské skupiny), možnost přetrvávání starší hmotné kultury (*Janák 1999*, 98–99); arci sotva za tím bude „konservující ráz horských krajin a ukrytých údolí“, jak tehdy soudil Böhm (s. 17).

Pokud jde o vlastní průběh historického procesu, Böhm shodně s Kargerem nezná žádné nálezy z paleolitu a z kultury s lineární keramikou, proti němu však odmítá připustit existenci kultury s vypíchanou keramikou v regionu jen na základě podezřelých závěšků z Holasovic (s. 18–19; srov. *Karger 1922a*, 10–11; *Pavelčík 1974*, 27); nicméně s ohledem na nedostatečný stav výzkumu její přítomnost nevyklučuje. Sluší se podotknout, že tato otázka, související s celým komplexem problémů postlineárního osídlení v Poodří, není uspokojivě vyřešena dodnes (srov. *Janák 2001*, s lit., v kontextu celého povodí Odry a Visly přehledně naposledy *Kozłowski ed. 1996*, k tomu recenze *Janák 2000a*). Jak jsem se již zmínil, velkou pozornost věnuje Böhm lengyelské kultuře a jí také – na základě obdobných nálezů českých – připisuje známou vaničku z Holasovic (s. 20; *Karger 1922a*, 13–14, tab. III: 1a, b; *Kaczanowska – Kamińska – Kozłowski 1986*, 108, obr. 4: 3; *Janák 1994*, 109). Karger na její datování nakonec rezignoval (snad s ohledem na autoritu Kossinnovu?), ačkoli se subjektivně (a správně) přikláněl k neolitu (s. 14).

⁵ V dalším textu budu – zejména kvůli stručnosti – citovat obě zde analyzované a komparované studie, *Kargerovu* (v české verzi, *1922a*) a *Böhmovu* (*1926*), pouhým odkazem na stranu, ledaže by z významových nebo slohových důvodů bylo nutno vrátit se k obvyklé formě odkazu.

Mladší lengyelský stupeň – či jak ho dobově nazývá, „kultura jordansmühlská“ – je pro Böhma již počátkem „doby přechodní“. Její charakteristiku (s. 20–21) podává velmi sugestivně: kov, obchod, intenzivní vlivy i migrace, dalekosáhle se proplétající – zde již vidíme předobraz jeho „čarodějného kotle“ z „Kroniky“ (Böhm 1941, 213). Důraz, který na tuto epochu klade, je opět instruktivním protikladem Kargerova nezájmu o dynamiku lidských vztahů. Pro následující starší dobu bronzovou uvažuje o přítomnosti únětické kultury na základě kdysi *Hoernesem* (1901, 403–404) publikované sekery a dýky ze zničených hrobů v Opavě–Kateřinkách (zmíněné kateřinské bronzové ovšem spíše souvisejí s tzv. nowocerkwiańskou skupinou, časově odpovídající věteřovské kultuře, srov. Janák 1997a, 42) a aniž by to vyjádřil *verbis expressis*, zjevně se kloní k zásahu této kultury z oblasti Dolního Slezska a Poznaňska (s. 22). Pro následující dobu popelnicových polí předpokládá příchod lužického lidu z dolnějšího Poodří a nepřítomnost platěnické kultury, kterou traktuje jako specifikum Moravy a východních Čech (s. 23). Speciální pozornost věnuje depotům (Mankovice, Bohučovice/ Podolí, Branka) a zejména proslulé pásové záponě z Úvalna (Karger 1922a, 18–21, tab. III: 2; její poslední publikace v „Pravěkých dějinách Moravy“ jí připisuje zároveň i funkci pancíře – *Podborský ed.* 1993, obr. 215). Na rozdíl od Karger, který po neobyčejně zevrubné a fundované analýze na datování opět rezignoval (s. 22), nepochybuje Böhm, že jde o výrobek, „vzniklý na rozhraní mladší doby bronzové a starší doby železné“ (s. 26). Stejně jako Karger předpokládá, že většina spotřeby bronzových výrobků i suroviny v našem Slezsku byla kryta dovozem z Karpatské kotliny („Uher“); Karger však – na základě starších německých regionálních studií – jednoznačně preferoval úlohu Jablunkovského průsmyku (s. 21, pozn. 79), zatímco Böhm připomíná význam prostředkující úlohy Moravy (s. 27). Současné bádání dává za pravdu opět spíše jemu – již od neolitu jsou význačné indicie u většiny pravěkých kultur pro setrvalý průběh komunikací Moravskou branou, zatímco komunikační význam Jablunkovského průsmyku v pravěku zůstává podnes víceméně hypotézou, přijímanou zejména kvůli sugestivní geomorfologii (Janák – Kouřil 1991, 199; k poměrům v slovenském předpolí průsmyku, v povodí Kysúce, srov. Šedo 1981–82) – jedinou význačnější indicií je koncentrace nálezů římských mincí na Těšínsku (srov. Jisl 1968, 17–21; Jisl – Nemeškalo-vá–Jiroudková 1971, 44–48), i ty by ovšem příp. mohly souviset s komunikací Moravskou branou.

Böhmovy historické aspirace dotvrzuje v našem textu i odstavec o etnicitě lužických popelnicových polí – odmítá jejich slavinitu, ale i všechny další teorie (germánskou, ilyrskou) s tím, že otázku nelze prozatím vůbec řešit, nanejvýše lze připustit, že šlo o Indoevropany (s. 27–28).

Pokud jde o protohistorické nálezy, je jich známo z regionu dodnes velice málo a tehdy nebyly k dispozici takřka žádné. Böhm se zmiňuje o známých hrobech ze Stěbořic a Vávrovic (Karger 1922a, 26–28; Franz 1930), větší pozornost však věnuje dvěma diskutabilním ojedinělým nálezům – jantarovému valounu a s ním údajně související antické minci z Pustějova, a zlomku držadla hunskeho kotle, nalezeného v lese mezi Horním Benešovem a Razovou (Karger 1922a, 28–29, tab. VI: 2). Pokud jde o první z nich – starý nález Weiglův –, nemá vzhledem k nejasným nálezovým okolnostem na rozdíl od Karger (1922a, 26) souvislost obou kusů za jednoznačně prokázanou (s. 29). Tato skepse je přinejmenším z metodického hlediska správná a shoduje se v ní s pozdějším bádáním (Skutil 1937). Pokud jde o nález z Razové (obě srovnávané studie a starší literatura vůbec uvádějí nesprávnou lokalizaci „Horní Benešov“), datuje ho Karger do 3.–4. stol. (s. 28), Böhm na konec 1. poloviny 1. tisíciletí n. l. (s. 29). Výsledkům moderního bádání (srov. Tejral 2000) je znovu přece jen trochu blíže Böhm.

Ani o době hradištní nebylo tehdy mnoho známo. Böhm opět shodně s Kargerem uvádí z lokalit Holasovice, Přerovec a Chotěbuz–Podoboru (Karger navíc ještě Hradec u Opavy) a oba se shodují i v tom, že nálezy na žádné z nich by neměly být starší než 11. stol. (Karger, s. 29–30; Böhm, s. 30–31). V poznání slovanského období byli tedy oba hodně vzdáleni od současných znalostí (srov. Kouřil 1994). Svým způsobem to platí i o Böhmových obecnějších úvahách, týkajících se tohoto úseku. Uvažuje o postupu Slovanů z pravlasti, kterou klade mezi Vislu a Dněpr; uvádí, že dle „starých historických zpráv“ začali Slované pronikat do Poodří, obsazeného tehdy Germány, krátce po počátku nového letopočtu a že Slezsko bylo v jejich rukou od 4.–5. stol. po Kr. I tyto věci vidí moderní bádání po třech čtvrtinách století poněkud jinak.

Interesantní je ovšem Böhmův metodický přístup; *passus*, kterým zdůvodňuje nutnost rozvinout v budoucnosti slovanský výzkum, je doslova paměťihodný: „Zůstává tedy důležitá a dlouhá doba prvního tisíciletí po Kr. téměř úplně neznáma. Počátky slovanské kolonizace, nejvýznamnější kapitola domácích dějin, jest nejvíce zanedbána. Rozluštění této otázky není v historických pramenech. Ty jsou již vyčerpány a ani nejpilnější studium nepřinese světlo. Co historie mohla o počátcích našich dějin říci, to již všechno pověděla. Zbývá jediný pramen, nezávislý na citech a vůli člověka – starožitnosti.“ (s. 31).

Hodnotíme-li článek skutečně všestranně, vidíme proti principiální závislosti na Kargerovi v oblasti heuristiky principiální rozdíl v koncepci: proti „uměnovědnému“ pojetí Kargerovu stojí „historické“ pojetí Böhmovo, proti dějinám věcí dějiny lidí. Výběr klíčových otázek slezského pravěku je většinou shodný – to je ale přinejmenším zčásti dáno shodou pramenné základny, těžko zde uvažovat o míře závislosti; důležitější je, že Böhm na ně mnohdy odpovídá jinak než Karger. Přejatou látku – *rebus desperatis*; jak již bylo řečeno, Kargerova studie podala na svou dobu vyčerpávající heuristiku badatelsky přístupných pramenů – zpracoval Böhm zcela jiným způsobem. V tom je originální, nikterak ho nelze považovat za Kargerova epigona.

Dále můžeme konstatovat, že syntetická črta o slezském pravěku z r. 1926 je velmi důležitá také pro poznání samotné osobnosti Jaroslava Böhma. Úctyhodný u autora tak mladého je již pouhý rozsah znalostí i schopnost je využít, schopnost syntetizovat a vytvořit jasnou koncepci, a to ponechávám stranou vynikající sloh. Stejně důležité se mi však zdá zjištění, že základní body jeho odborné konfese se od té doby již nezměnily. „Slezsko v době předhistorické“ v leccems předjímá „Kroniku“. A před chvílí citovaný *passus* o počátcích slovanského osídlení jako nejdůležitější kapitole našich dějin i o vyčerpání písemných pramenů, týkajících se tohoto období a nutnosti nahradit je prameny hmotnými – to již je ve zkratce o desítky let později realizovaná koncepce obrovského rozmachu slovanského výzkumu a archeologického výzkumu vůbec při uznání hmotných pramenů jako plnohodnotné třídy pramenů historických. Málokdy vídaná stálost ducha. V této souvislosti bych ještě rád upozornil na dvě věci. Zmíněná koncepce zajisté nereprezentuje jen Böhma samého; alespoň zčásti musela být ovlivněna intelektuálním prostředím, ve kterém se mladý badatel pohyboval a v tomto smyslu reprezentovat určitou část českého myšlení. Dále je zřejmé, že Böhm využil situace po převratu v únoru 1948 k realizaci své již dávno promyšlené koncepce rozvoje české archeologie, která v 50. a 60. letech přivedla disciplínu na vrcholy. Tedy spíše než „sovětské“ pojetí (z něhož snad mohla být převzata myšlenka velkých expedic) nebo útek bádání před ideologickým tlakem do empirie (i když i tento moment zde mohl hrát svou roli – srov. *Neustupný 1995*, 85) šlo o organické navázání na jeden z aspektů českého národního programu. Tyto skutečnosti – a podobné z jiných společenských sfér (namátkou: spartakiády a hromadná tělovýchova vůbec; Národní knihovna) – inspirují k přemýšlení o povaze našich moderních dějin; to se však přímo tématu již netýká.

Jestliže má mladistvá studie o slezském pravěku nepochybně značný význam pro poznání Böhmova myšlenkového profilu a jeho osobnosti vůbec, je sporné, jaký byl její dopad na samotnou archeologii Slezska. Sotva lze jeho míru určit – pokud je vůbec určitelná – bez dalšího studia; myslím si však, že nebyla vysoká. Možná se zvýšil podíl dějin pravěku ve výuce na českých školách ve Slezsku, možná přibýlo několik nálezů ve školních sbírkách. Z hlediska osudů české archeologie v regionu se však zdá být Böhmova črta stejně *vox in desertis* jako Skutilovy příspěvky ve Věstníku Matice opavské, příp. ve Slezském sborníku ve 30. letech (srov. *Ficek – Sobotík 1954*, 13) či Stockého přednáška „Muzea a pravěký výzkum“ na opavském sjezdu muzejních pracovníků v r. 1932 (*Vachová 1964*, 82). Dominující v československém Slezsku zůstala i nadále německá archeologie a jakoby i ona svým způsobem kopírovala rozdílnost v postojích mnoha příslušníků německé minority k Republice ve 20. a 30. letech – po V. Kargerovi a G. Stumpfovi, slušných lidech, na jejichž odkaz můžeme s respektem navazovat, přicházejí R. Přihoda a W. Kudlich (srov. *Jisl 1964*, 126–128; *Šefčík 1989* zejm. na s. 175 ke Kudlichově a Přihodově podílu na činnosti komanda SS, rabujícího umělecké poklady v Polsku a západních oblastech někdejšího Sovětského svazu).

Přesto však Böhmova studie zůstává první syntézou slezského pravěku z pera českého badatele, která má – vzdor populární formě – vysokou vědeckou úroveň. Bohužel až do éry Jislovy byla i po-

slední. To, že se nedostala ani do Böhmovy celoživotní bibliografie, je stejně příznačné jako osud „Vlastivědného sborníku slezského“, imponujícího encyklopedického pokusu, který měl ke třetí zemi českého státu obrátit pozornost českých vědeckých center a o kterém z dnes aktivních vědeckých pracovníků v Praze či Brně asi slyšel jen málokdo.

LITERATURA

- Böhm, J. 1926:* Slezsko v době předhistorické, *Vlastivědný sborník slezský* 2, 15–31.
 — *1941:* Kronika objeveného věku. Praha.
- Buchtela, K. – Niederle, L. – Matiegka, J. 1910:* Rukověť české archeologie. Praha.
- Černohorský, K. 1927:* Museum Matice Opavské a jeho sbírky. Opava (separatum).
- Ficek, V. 1972:* Biografický slovník širšího Ostravska, sešit 1. Opava.
 — *1981:* Biografický slovník širšího Ostravska, sešit 4. Opava.
- Ficek, V. – Sobotík, B. 1954:* Rejstřík Slezského sborníku, dříve Věstníku Matice opavské, ročník 1–50. Opava.
- Franz, L. 1930:* Germanische Gräber aus Wawrowitz bei Troppau, *Sudeta* 6, 56–63.
- Gawrecki, D. 1960:* Vývoj Hlučínska do roku 1945, in: Konference k navrácení Hlučínska k českým zemím, Opava, 15–49.
- Hoernes, M. 1901:* Neolithische Wohnstätten bei Troppau, *Mitteilungen der Prähistorischen Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 1, 401–411.
- Janák, V. 1991:* Severovýchodní vlivy v Horním Slezsku v časném a starém eneolitu, *Časopis Slezského zemského muzea, series B* 40, 97–109.
 — *1994:* Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou ve Vyškově – dědické cihelně a počátky mladšího lengyelského stupně na Moravě a ve Slezsku, *Pravěk NŘ* 2, 105–130.
 — *1995:* Současný stav organizace archeologické práce ve Slezsku, in: Sborník příspěvků z I. obnoveného sjezdu MSAKu v Moravských Budějovicích, Brno, 95–96.
 — *1997:* Několik poznámek k regionální archeologické práci, obzvláště ve Slezsku, *Archeologické rozhledy* 49, 327–332.
 — *1997a:* Stav výzkumu doby bronzové a halštatské v horním Poodří, in: *Rola Odry i Łaby w przemianach kulturowych epoki brązu i epoki żelaza* (B. Gediga – J. Horwat – G. Przybył – D. Reclaw eds.), Wrocław – Gliwice, 41–49.
 — *1998:* Přelom i pokračování (archeologie v českém Slezsku v 80. a první polovině 90. let), *Archeologické rozhledy* 50, 455–464.
 — *1999:* Předběžné poznámky k neolitu a eneolitu českého Slezska, in: *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998* (I. Kuzma ed.), Nitra, 95–109.
 — *2000:* Archeologie českého Slezska, in: *Człowiek i środowisko w Sudetach* (M. Boguszewicz – A. Boguszewicz – D. Wiśniewska eds.), Wrocław, 67–79.
 — *2000a:* (rec.) Janusz K. Kozłowski (red.): *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolocie północnej części środkowej Europy*, Kraków 1996, *Archeologické rozhledy* 52, 124–128.
 — *2001:* Hroby hornoslezské lengyelské skupiny z Velkých Hoštic a komplex skupin se smíšenou keramikou náplní (příspěvek k poznání postlineárního osídlení severní části střední Evropy), *Pravěk NŘ – Supplementum*, 8, 325–351.
- Janák, V. – Kouřil, P. 1991:* Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě, *Časopis Slezského zemského muzea, series B* 40, 193–219.
- Jiřík, K. ed. 1967:* Dějiny Ostravy. Ostrava.
 — *1993:* Dějiny Ostravy. Ostrava.
- Jisl, L. 1964:* Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea, in: *150 let Slezského muzea*, Ostrava, 121–129.
 — *1968:* Púchovská kultura a otázky dalšího osídlení Moravské brány, *Časopis Slezského muzea, series B* 17, 1–23.
- Jisl, L. – Nemeškalová–Jiroudková, Z. 1971:* Addenda et corrigenda k soupisu antických mincí ve Slezsku, *Časopis Slezského muzea, series B* 20, 42–59.

- Kaczanowska, M. – Kamińska, J. – Kozłowski, J. K. 1986:* Kontakten zwischen der Lengyel–Kultur und Kultur mit der Stichbandkeramik in Südpolen, in: Internationales Symposium über die Lengyel–Kultur (B. Chropovský – H. Friesinger edd.), Nitra – Wien, 95–120.
- Karger, V. 1922:* Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseum 1921–22, Anzeiger des schlesischen Landesmuseums in Troppau 1, Troppau, 2–32.
- *1922a:* Předhistorické bádání ve Slezsku a výstava před- a prvohistorických starožitností v Zemském museu slezském, Věstník slezského zemského musea v Opavě 1, 7–31.
- Kouřil, P. 1994:* Slovanské osídlení českého Slezska. Brno – Český Těšín.
- Kulka, R. 1903:* Bericht über die Wanderversammlung in Troppau und Jägerndorf, Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Jhrg. 1903, 89–99, (jako příloha) Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien 33.
- *1903a:* Überblick über die Vorgeschichte Österr.–Schlesiens, in: *Kulka 1903*, 90–94.
- Kozłowski, J. K. ed. 1996:* Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolocie północnej części środkowej Europy. Kraków.
- Lhotský, A. 1925:* Úvodem, in: *Lhotský (ed.) 1925*, 5–8.
- *1926:* Úvodem, in: *Lhotský (ed.) 1926*, 3–4.
- Lhotský, A. ed. 1925:* Vlastivědný sborník slezský 1, Opava.
- *1926:* Vlastivědný sborník slezský 2, Opava.
- Malohlava, B. – Káňa, O. – Mariánek, V. 1960:* Stručný přehled vývoje Hlučínska. Opava.
- Neustupný, E. 1995:* K teorii terénního výzkumu v archeologii, Archeologické fórum 4, 85–94.
- Opravil, E. 1974:* Moravskoslezský pomezí les do začátku kolonizace, in: Archeologický sborník (Ostravské muzeum), Ostrava, 113–133.
- Pavelčík, J. 1974:* K problematice neolitu a eneolitu českého Slezska, in: Archeologický sborník (Ostravské muzeum), Ostrava, 22–42.
- *1975:* Dvacet let opavské expozitury AÚ ČSAV Brno, Archeologické rozhledy 27, 361–364.
- Podborský, V. ed. 1993:* Pravěké dějiny Moravy. Brno.
- Poloczka, B. 1977:* Inž. Wiktor Karger (in memoriam), Časopis Slezského muzea, series B 26, 184–188.
- *1979:* Bibliografie prací W. Karger (II), Časopis Slezského muzea, series B 28, 95.
- Pospíšil, J. 1899:* Krátký přehled památek slezských, Věstník Matice opavské 8, 1–11.
- Rataj, J. 1961:* Seznam prací akademika Jaroslava Böhma, Památky archeologické 52, 6–12.
- Seeger, H. 1903:* Bemerkungen zu Kulka: Überblick über die Vorgeschichte Österr.–Schlesiens, Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Jhrg. 1903, 94–95, (jako příloha) Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien 33.
- Skutil, J. 1937:* Pustějov (dříve Petrowitz), okres Bílovec: LOCRI EPIZEPHYRII BRUTTIIORUM?, Slezský sborník 2, 142–147.
- Šedo, O. 1981–82:* Archeologické bádanie a poznatky o procese osídlovania Kysúc, Správy a informácie Kysuckého múzea 1981/82, 19–59.
- Šefčík, E. 1989:* Osobnosti opavských muzeí do druhé světové války, Časopis Slezského muzea, series B 38, 164–187.
- Tejral, J. 2000:* Nové poznatky k nálezům „hunského“ kotle z Razové, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 5/2000, 151–166.
- Vachová, Z. 1964:* Opavské sjezdy muzejních pracovníků, in: 150 let Slezského muzea, Ostrava, 81–84.
- Zahradník, S. 1992:* Národnostní struktura na Záolží podle výsledků sčítání lidu (1880–1991), in: Nástin dějin Těšínska, Ostrava – Praha, 159–254.

JAN FILIP A NESKOROLATÉNSKE OSÍDLLENIE SLOVENSKA

Karol Pieta

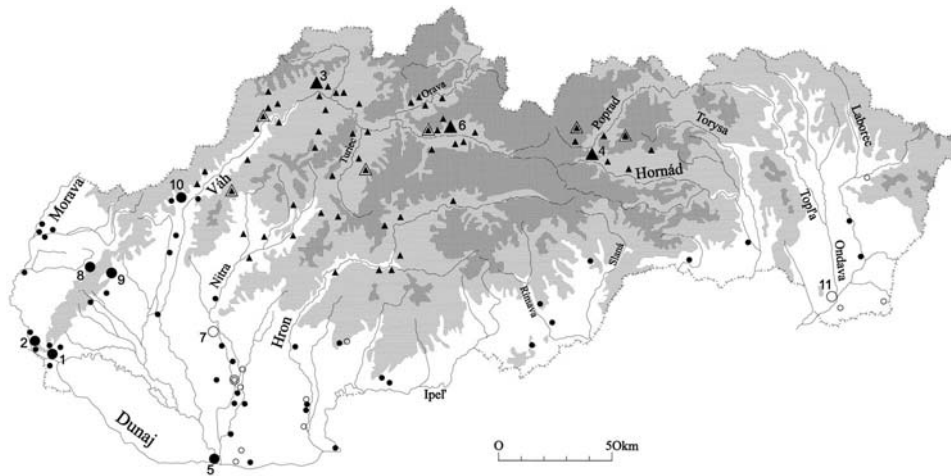
Archeologický výskum na Slovensku vo svojej počiatkovej fáze mal značne odlišný vývoj od starších dejín našej vednej disciplíny v Čechách a na Morave. Bol to vlastne všeobecný kultúrno–vzdelanostný rozdiel medzi dvomi štátmi Rakúsko–uhorskej monarchie, kde sa v tej východnejšej napriek úsiliu budapeštianskej metropoly i niektorých regionálnych centier rozvíjala a pestovala archeológia zreteľne pomalšie a menej intenzívne než tomu bolo v rakúskych a českých krajinách. Dôsledky rozdielneho školského systému a hlavne úrovne univerzitného vzdelania sa vypuklo prejavili najmä od počiatku 20. storočia a na začiatku existencie samostatného Československa. Na Slovensku sa vtedy len veľmi pomaly, zápasiac s akútnym nedostatkom školených odborníkov a ďalších spolupracovníkov začala rozvíjať profesionálna archeológia. Pri jej zrode stál hneď od svojho príchodu do Martina v r. 1919 prof. Jan Eisner, autor prvého a dodnes hodnotného prehľadu a systemizácie najstaršej histórie tohto územia, včítane doby laténskej a prehľadu najdôležitejších pamiatok z tohto obdobia (*Eisner 1933*).

Eisnerov detailný súhrn laténskych nálezov, nosná práca I. Hunyadyovej o Keltoch v Karpatskej kotline (*Hunyady 1942*) a najmä rad nových vykopávok na juhozápadnom Slovensku boli na konci štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov k dispozícii Janovi Filipovi pri písaní *Pravěkého Československa* i jeho veľkej knihy o materiálnej kultúre stredoeurópskych Keltoch, ktorá sa v rámci svojho široko koncipovaného záberu popri českom prostredí podrobne zaoberala aj východokeltskou problematikou. Výsledkom bol okrem iného nový súpis laténskych pamiatok na Slovensku a zároveň sa táto skupina nálezov Filipovou zásluhou po prvý raz dostala do širších európskych súvislostí. A nielen to. Prof. J. Filip sa aj osobne intenzívne zaujímal o keltský stredodunajský priestor. Sledoval vtedajšie vykopávky na Slovensku a prostredníctvom svojich žiakov, hlavne B. Benadika, pozitívne ovplyvnil aj metodiku vyhodnocovania starších i nových výskumov keltských pohrebísk. Filipova predstava historického a hospodárskeho vývoja stredoeurópskej keltskej spoločnosti až do konca sedemdesiatych rokov zásadne poznačila české a rovnako aj slovenské badanie v tejto oblasti.

Z pohľadu slovenskej archeológie je zaujímavé s približne tridsaťročným odstupom porovnať stav nášho súčasného poznania s vtedajším, uvedomiť si rozdiely v pramennej základni, rozsah a kvalitu ich vyhodnotenia, a hlavne premenlivosť či trvácnosť vedeckých hypotéz na príklade odkazu tohto veľkého českého bádateľa. Pokúsím sa o to aspoň na príklade dvoch tém laténskeho výskumu na Slovensku.

Výrobnob–obchodné strediská mladšej doby laténskej

Veľké neskoroláténske centrá boli na Slovensku dobre známe už v minulosti vďaka dlhodobým, ale prakticky nepublikovaným vykopávkam na Devíne a početným depotom strieborných hexadrachiem – známych biatekov – a ďalším neskorolátenským nálezom v Bratislave a jej okolí. Už koncom 50–tych rokov sa rozbehli výskumy na Zemplíne a v Nitrianskom Hrádku, ktoré priniesli pozoruhodné nové poznatky o dáčkej zložke osídlenia a pretrvávajúci keltských tradícií hlavne v periférnych oblastiach. Prvé informácie o podieli neskoroláténskej civilizácie na formovaní sa púchovskej kultúry poskytli výskumy na Orave a v Liptove. Neuspokojivý stav terénneho výskumu i zverejnenia nových výsledkov však bránili komplexnejšiemu pohľadu na zložité neskoroláténske obdobie v severnej časti Karpatskej kotliny, najmä keď ani vtedajšie maďarské a rakúske badanie v tomto smere veľmi nepokročilo. Filip jasne rozpoznal výrobný charakter a neskoré datovanie oboch západoslovenských stredísk, ktoré vďaka spoločným prvkom s českým numizmatickým materiálom boli dobrým argumentom pre staršiu a dodnes nerevidovanú teóriu o presune Bójov zo stredných Čiech do Podunajska (*Filip 1956, 238–242*). Vo svojich pozdných prácach sa k existencii opevnených centier oppidálneho typu v Karpatskej kotline J. Filip vyjadroval skôr skepticky, pričom stále vychádzal z ich charakteristiky opevneného centra so zánikom v druhej polovici posledného storočia pred Kr. (*Filip 1978, 428, 429*).

Obr. 1. Slovensko v mladšej dobe laténskej – významnejšie náleziská (C2–Egg. B1a). Plné krúžky – keltské osídlenie; prázdne krúžky – keltsko-dácke náleziská; trojuholníky – hradiská a hrádky púchovskej kultúry. Veľké značky – centrá; zdvojené značky – menšie opevnenia s dokladmi výroby; malé značky – sídliská a (púchovské) hrádky. Slowakei zur Junglatènezeit – bedeutendere Fundorte (LT C2–LT D2/B1a). Volle Kreise: keltische Besiedlung; Leere Kreise: dakische (kelto-dakische) Besiedlung; Dreiecke: Púchov-Kultur. Große Zeichen – Zentralanlagen. Doppelzeichen – Kleinere Befestigungen mit Produktion. Kleine Zeichen – Siedlungen (bei der Púchov-Kultur Siedlungen mit Kleinbefestigung).

Od sedemdesiatych rokov sa zintenzívnili výskumné práce na oppidálnych lokalitách v celom stredodunajskom priestore. Priniesli množstvo nových nálezov a poznatkov, ktoré výrazne zmenili celkový pohľad na vznik, vývoj, poslanie i zánik týchto centier. Napriek tomu máme k dispozícii len málo súborne alebo aspoň výberovo zverejnených nálezových súborov či nálezov z týchto lokalít, prípadne ich bezprostredného zázemia (Plavecké Podhradie: *Paulík 1976*; Liptovská Mara: *Pieta 1982; 1996; 2000b*; Zemplín: *Budinský–Krička – Lamiová–Schmiedlová 1990*; *Mirošayová – Čaplovič 1991*; Hainburg–Braunsberg: *Urban 1995*).

Mohutný rozmach mladoláténskeho osídlenia v severnej časti Karpatskej kotliny viedol ku vzniku väčších i menších koncentrácií výroby a obchodu v keltskej, dáckej i púchovskej časti krajiny, ktoré sa formálne od seba len málo odlišujú (obr. 1). Ich počiatky sa skrývajú v strednej dobe laténskej a miestami i o niečo skôr. Na rozdiel od západných oppid zanikajú v niekoľkých časových rovinách, pričom súvislosť týchto zánikových horizontov s konkrétnymi historickými udalosťami či hospodárskymi príčinami zostáva s ohľadom na stav výskumu z veľkej časti len teoretická.

Súčasťou štruktúrnych zmien koncom staršej fázy strednej doby laténskej bol presun ťažiska osídlenia z povodia Ipľa, Hrona a Nitry viacej na západ za rieku Váh. Zároveň jasne vidíme aj rozširovanie tejto (keltskej) sídliskovej enklávy smerom na sever do hornatej oblasti Karpát, kde sa v tom čase, iste zásluhou tohto posilnenia miestnej populácie, formuje púchovská kultúra.

1. Výrobné strediská prevažne zo stredoláténskeho obdobia (C2):

Prvý typ centier západoslovenskej keltskej oblasti tvorí malokarpatské hradisko *Plavecké Podhradie–Pohanská* (obr. 1: 8), ktoré má charakter predoppidálnej výrobnej, nie však obchodno-výmernej aglomerácie. Sústredovala sa tu kováčska výroba značného rozsahu, založená na blízkych zdrojoch bahenných rúd. Pre ilustráciu – z Plaveckého Podhradia poznáme v súčasnosti 8 depotov železných predmetov, množstvo polotovarov, nástrojov a dokladov výroby, ale žiadne mince a dovozané výrobky. V zázemí tohto strediska pracovali aj menšie osady, rovnako zamerané na výrobu

a spracovanie železa. K nim patrí sčasti preskúmané, žiaľ ale nepublikované sídlisko Studienka, okr. Malacky (*Zachar 1981; Pieta 2000b*).

Podľa dosiaľ zverejneného materiálu zo známeho halštatského hradiska *Smolenice–Molpír* (obr. 1: 9; *M. Dušek – S. Dušek 1984; 1995*) môžeme existenciu podobného stredoláténskeho strediska očakávať aj na tejto lokalite, aj keď výskyt mincí naznačuje dlhšiu existenciu, či využitie tejto polohy (*Kolníková v tlači*). Chronologický rozsah a hospodárske postavenie Smoleníc upresní až podrobnejšia publikácia staršieho laténskeho materiálu i veľkého počtu nálezov, získaných hľadačmi starožitností v posledných rokoch.

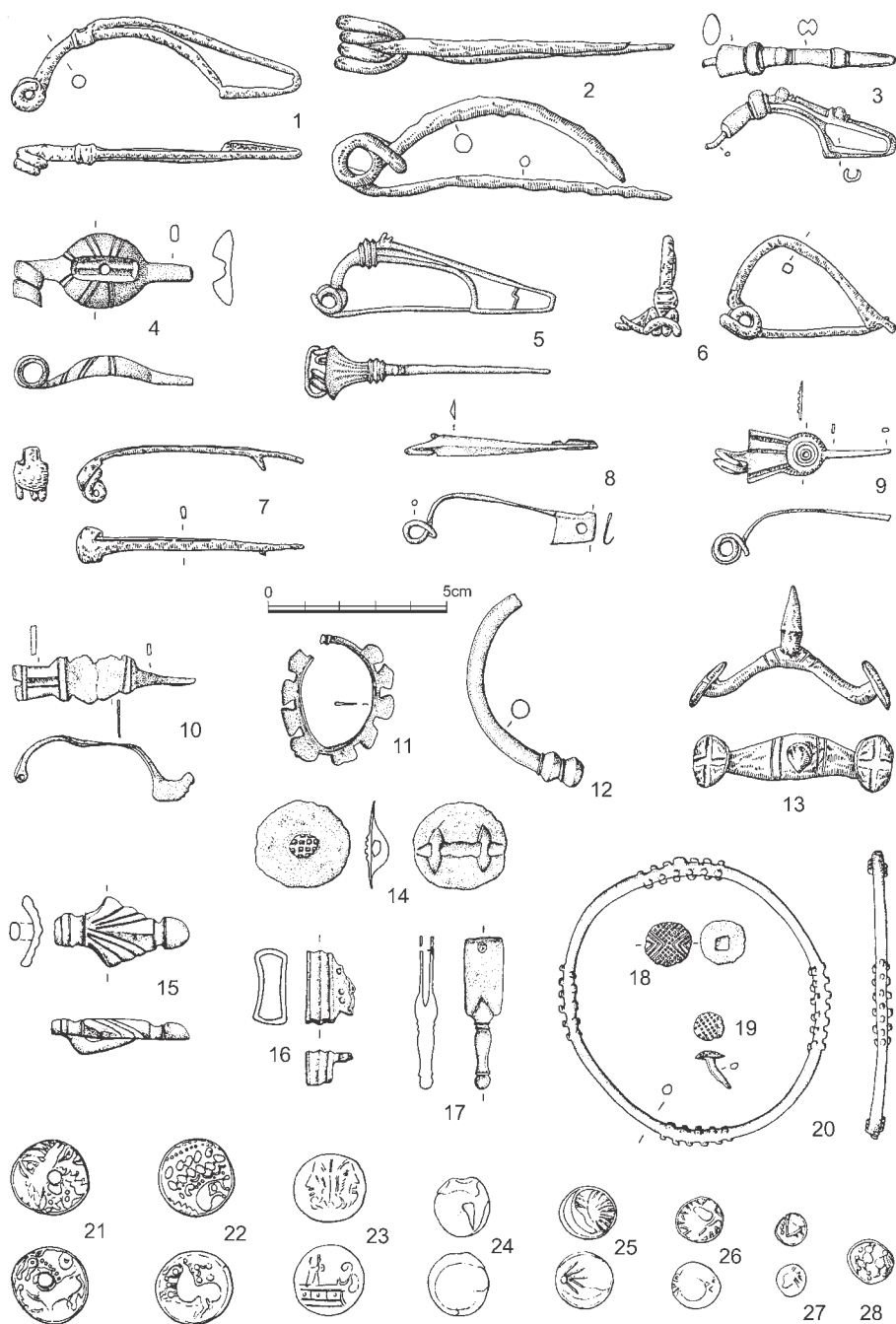
Tieto výrobné aglomerácie zanikli už na rozhraní stredo– a neskoroláténskeho obdobia (v druhej polovici 2. storočia pred Kr. – stupeň C2), teda pred dobou najväčšieho rozmachu okolitých centier. Úlohu malokarpatských výrobných centier vtedy pravdepodobne prevzala trojica oppíd v Bratislavskej bráne, a tiež novoobjavené, severnejšie ležiace stredisko v Trenčianskych Bohuslaviciach. Dôvodmi mohli byť hospodárske a mocenské zmeny koncom 2. storočia pred Kr. alebo – či zároveň – aj etnické a politické dôsledky pohybu severogermánskych kmeňov k strednému Dunaju a následným presunom časti obyvateľstva ďalej na sever do podhorských a horských oblastí. Túto tendenciu postupného dosídľovania podhorských a horských oblastí Karpát pod tlakom zvyšujúcej populácie či z iných, najmä bezpečnostných dôvodov môžeme analogicky sledovať vo viacerých obdobiach, napr. v postupe svébskeho osídlenia na sever v 3.–4. storočí po Kr. alebo na príklade stredovekej a novovekej kolonizácie stredného a severného Slovenska.

2. Výrobné strediská zanikajúce ťažiskovo v stupni D1:

Starší úsek neskorej doby laténskej (stupeň D1, asi 120–50 pred Kr.) podobne ako aj inde v keltskom svete bol obdobím hospodárskej konjunktúry, čo sa v Podunajsku prejavilo rozmachom centrálnych lokalít. Na druhej strane klesol počet malých neopevnených osád, ktoré sa sústreďujú skôr v zázemí výrobných stredísk. V severnom pohraničí keltského osídlenia a na susednom púchovskom území všeobecne výrazne vzrástla hustota osídlenia a charakteristickou jednotkou sa stala osada v blízkosti malého opevnenia. V trenčianskom regióne napr. registrujeme v súčasnosti z tejto doby 20 opevnených lokalít. Medzi nimi je aj menšie výrobné stredisko typu castellum v Trenčianskych Tepliciach a len v roku 1998 objavené oppidálne centrum v *Trenčianskych Bohuslaviciach* na vrchu Malovecko, na križovatke považskej cesty a komunikácie vedúcej na Moravu, ktoré sa podobne ako aj ostatné lokality v tejto oblasti stalo terčom bezohľadných nájzdov hľadačov pokladov (obr. 1: 10). Hradisko o ploche približne 9 ha má viaceré pásma opevnení s bránami, pričom laténske nálezy sa sústreďujú hlavne vo vnútornom valovom prstenci. Okrem asi 200 keltských a rímskych republikánskych mincí sa tu našli početné stopy spracovávania bronzu, striebra i železa, spolu s množstvom miestnych i dovážaných výrobkov. Pozoruhodné sú aj výrazné väzby tejto lokality smerom na Moravu, do Čiech a do Bavorska, ale aj do Panónie a alpskej oblasti (obr. 2). Na druhej strane sú zatiaľ pomerne zriedkavé doklady kontaktov s ani nie 20 km severnejšie ležiacou oblasťou púchovskej kultúry (bronzová náušnica, obr. 2: 11, a zlatá lopatkovitá minca, obr. 2: 24). Podľa súboru asi 40 spôn, ktoré máme t.č. k dispozícii, sa staršie včasnodejinné osídlenie tejto významnej lokality pohybuje v rozpätí laténskych stupňov C2 a D1, pričom medzi neskoré a zároveň najviac zastúpené typy patrí kolekcia železných lyžicovitých spôn. Mladší horizont D2 je zatiaľ zastúpený jedinou šarnierovou sponou typu Feugère 21d (obr. 2: 10), ktorú možno datovať do včasnoaugustovského obdobia. Mladé znaky nesie aj ďalšia bronzová spona (obr. 2: 8). Do poslednej tretiny 1. storočia pred Kr. asi siaha aj časť numizmatického materiálu (*Kolníková 1998a, 36*).

Význam stredopovažskej oblasti púchovskej kultúry severne od Trenčína podčiarkujú aj nové numizmatické poznatky. Nápadne sa tu totiž koncentrujú donedávna raritné strieborné typy Divinka, Nitra a zlaté lopatkovité mince, zatiaľ čo najrozšírenejšie púchovské razby s hrboľom sa tu objavujú len okrajovo (*Kolníková 2000*). Dá sa predpokladať, že boli razené v púchovských strediskách tohto regiónu.

Veľká väčšina laténskych lokalít na západnom a juhozápadnom Slovensku v polovici posledného storočia zanikla, podobne ako tomu bolo v Dolnom Rakúsku, na Morave a v Čechách. V spome-

Obr. 2. Trenčianske Bohuslavice, okr. Nové Mesto nad Váhom, Malovecké. Výber nálezov (Auswahl der Funde). 1, 2, 6, 7, 13 – železo (Eisen); 3-5, 8-12, 14-20 – bronz (Bronze); 21, 22, 28 – striebro (Silber); 23 – meď (Kupfer); 24-27 – zlato (Gold).

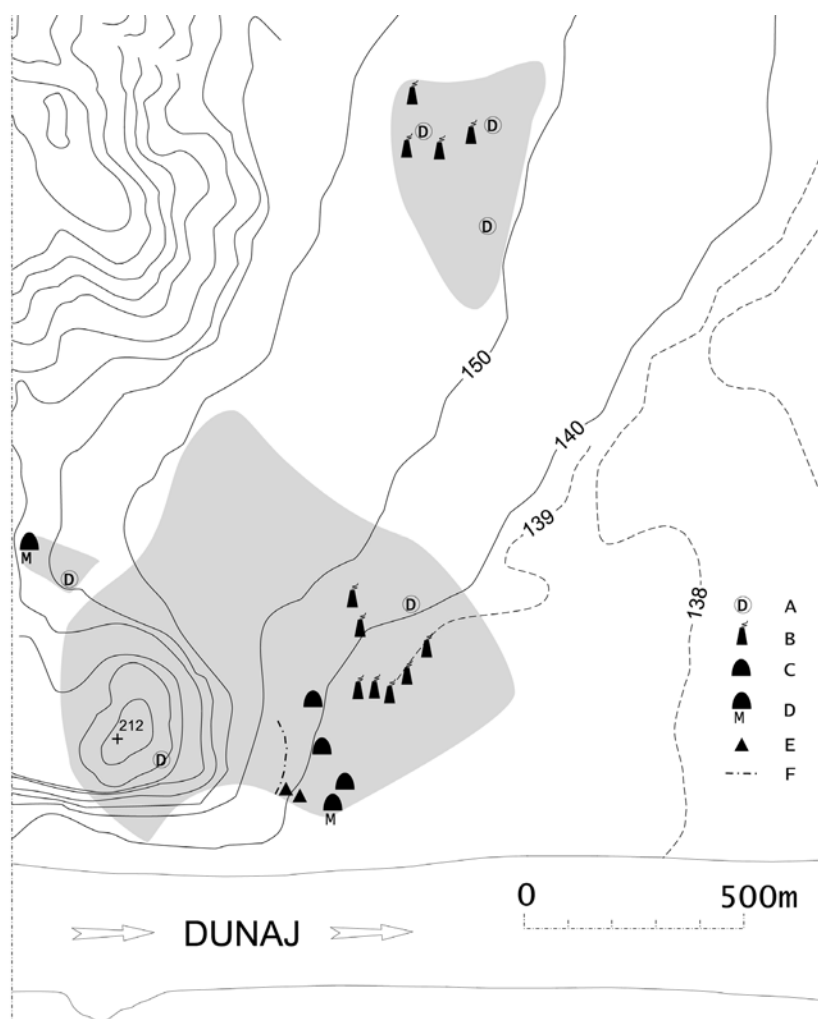
nutom trenčianskom regióne podľa doterajších pozorovaní z dvadsiatich neskorolátenských opevnení 16 neposkytlo mladšie nálezy ako koniec stupňa D1 a môžeme sa domnievať, že v tej dobe tieto hradiská prestali existovať. Jedným zo znakov tohto horizontu sú depoty mincí, doložené dnes už na štyroch lokalitách tejto styčnej zóny na Považí. Vzhľadom na torzovitý stav materiálového fondu (všetky boli nájdené hľadačmi pomocou detektoru a neodborne vyzdvihnuté) nevieme rozhodnúť, či boli tieto hromadné nálezy uložené do zeme v dobe fungovania týchto fortifikácií alebo v dobe ich zániku, prípadne dodatočného refugiálneho využitia.

Materiál z nasledujúceho obdobia stupňa D2 vykazujú len tri hradiská (Skalka nad Váhom, Košeca–Nozdrovica, Nová Dubnica–Veľký Kolačín). Tieto lokality aj nálezovo evidentne patria už do púchovskej oblasti, kde sa osídlenie uchovalo aj v nasledujúcom období bez väčších štrukturálnych zmien a načrtávajú nám jej južnú hranicu v dobe veľkých sídliskových a mocenských zmien v desaťročiach pred zlomom letopočtu (*Pieta 2000*). Ako náhrada za zaniknuté oppidum Trenčianske Bohuslavice (?) krátkodobu vznikajú strediská nového typu, akési trhové osady, zamerané pravdepodobne hlavne na výmenu. Takým nepochybné bola komunikačne výhodne položená osada pri úpätí malého hrádka v *Košeci–Nozdrovicach* severne od Trenčína, so silným zastúpením importovaných výrobkov z najstaršej fázy doby rímskej (Eggers B1a: norické spony A67, A236, západné bodliakovité spony, zlomky kovových nádob a zrkadiel: *Pieta 2000a*), ktoré poukazujú na mimoriadne postavenie tohto miesta z hľadiska diaľkovej výmeny. Taktiež spektrum nájdených mincí svedčí o čulých kontaktoch s predrímskou i rímskou Panóniou a Norikom (*Kolníková 1998*). Rovnakého charakteru, ako sa zdá, bola aj osada v Hrabušiciach s množstvom nálezov mincí a importov neďaleko rozsiahlej centrálnej lokality Jánovce–Machalovce na Spiši, ktorú takisto silne narušili vykrádači.

Podobný historický osud ako Trenčianske Bohuslavice stihol pravdepodobne aj ďalšie, dosiaľ málo známe výrobné stredisko na dunajskom ľavobreží – *Komárno* (obr. 1: 5). Toto miesto v strategickej polohe na sútoku Malého a Veľkého Dunaja bolo a je jedným s hlavných stredodunajských prechodov, ktoré hralo významnú úlohu vo viacerých dejinných úsekoch od avarskeho kaganátu až po protiturecké boje, druhú svetovú vojnu a sovietsku okupáciu Československa. V poslednej dobe sa tu podarilo objaviť rad závažných dokladov neskorolátenskeho osídlenia výrobného charakteru, v ktorom dominuje hrnčiarska výroba. V centre historického mesta, pod novostavbou „Nádvoria Európy“ bolo v rokoch 2000–2001 na obmedzenej ploche 20 m² odkrytých 6 hrnčiarskych pecí rôznej veľkosti, v ktorých sa vypaloval mimoriadne kvalitný hrnčiarsky tovar včítane maľovanej keramiky. Z územia mesta a jeho bezprostredného okolia poznáme viacero osád a ojedinelých neskorolátenských objektov, a tiež starší depot mincí (*Kolníková – Hunka 1994, 49*). Podľa datovateľných materiálových súborov a minimálneho podielu dáckych nálezov v nich sa možno domnievať, že toto stredisko fungovalo ešte pred objavením sa dáckeho fenoménu a zaniklo v súvislosti so vstupom Dákov do tohto priestoru. Burebistov útok proti Bójom sa v súvislosti s datovaním razby bójskych hexadrachiem posúva dnes až za polovicu posledného storočia pred Kr. (*Göbl 1994; Dobesch 1994*), ale niektoré celky svedčia o prítomnosti dáckych nálezov v severnom Podunajsku už v stupni D1 (Nitra: *Pieta 1982a*. Devín: nálezový komplex šperkárskej dielne z roku 1987. Ukázky pozri *Pieta 1996a*, Abb. 3–4).

3. Strediská typu Zemplín

Plavecké Podhradie, Smolenice a Devín v malokarpatskom masíve boli pôvodne staršími hradiskami, ktoré boli v dobe laténskej rozšírené a husto osídlené *intra muros* na spôsob oppíd. Trenčianske Bohuslavice, ako sa zdá, boli plánovane vybudované na rovnaký spôsob v dobe laténskej. Pre východnú – tj. púchovskú, východokeltskú a dácku oblasť sú však charakteristické (aj keď zďaleka nie bez výnimky) centrálne polohy s odlišnou topografiou, označované ako „typ Zemplín“ (*Collis 1972*). Tvoria ich menšia opevnená akropola obklopená viacerými industriálnymi osadami. Genéza tohto modelu nie je dobre známa. V Liptovskej Mare sa uplatnil už koncom staršej alebo začiatkom strednej doby laténskej, v Bratislave asi v stupni C2, v Nitre najskôr až v stupni D1. Aj keď tento model evokuje väčšie potenciálne ohrozenie remeselníckych osád, je možné, že jednoducho vznikol z dikťatu topografických podmienok Karpát. Navyiac až na výnimky nevieme nič o hraniciach či prípadnom ohradení týchto výrobných predhradií.

Obr. 3. Bratislava. Situačný plán oppida s vyznačenými výrobnými zariadeniami. Situationsplan des Oppidums mit den nachgewiesenen Produktionseinrichtungen. A – depoty mincí (Münzhorte); B – hrnčiarске pece (Töpferöfen); C – metalurgické dielne (Metallwerkstätten); D – razba mincí (Münzprägung); E – železiarske pece (Eisenschmelzöfen); F – predpokladaný priebeh priekopy (vorausgesetzter Grabenverlauf).

Bratislava je najzápadnejšou lokalitou tohto typu (obr. 3). Historické jadro mesta už J. Filip pokladal za významnú neskorokeltskú lokalitu a práce L. Zachara i najnovšie záchranné výskumy potvrdili jednoznačne výrobné zameranie neobyčajne intenzívneho osídlenia s mohutnou sídliskovou vrstvou na ploche asi 30 ha, ktoré existovalo ešte v posledných desaťročiach starého letopočtu. Objavenie dokladov mincovania, železiarskych, kovolejárskych a hrnčiarских pecí, ako aj množstvo cudzích mincí a importovaného tovaru to dostatočne ilustrujú (*Pieta – Zachar 1993; Pieta v tlači*).

Vývoj a spoľahlivé datovanie opevnenia laténskeho *Devína* – povestnej lokality na sútoku Dunaja a Moravy – nie je napriek desaťročia trvajúcim výskumom spoľahlivo rozriešený. Preto sa táto lokalita nedá modelovo zaradiť. *Devín* bol popri svojom mimoriadnom strategickom význame aj dôle-

žitým miestom s kumuláciou remesiel a obchodu. Najstaršie nálezy siahajú do stupňa C2 a výrazne je zastúpená najmä mladšia časť stupňa D1. Významnú úlohu hral Devín aj na konci posledného storočia, kedy sa tu zreteľne prejavil dácky vplyv i zásah susednej norickej oblasti. Množstvo rímskych výrobkov augustovskej doby sa tu nachádzalo a nachádza v kontexte laténskeho osídlenia, ale najnovšie sa tu podarilo preukázať aj prítomnosť rímskeho vojska a negociátorskej zložky v prvých rokoch nového letopočtu, teda približne z doby známeho ťaženia proti Marbodovej ríši na konci Augustovej vlády (*Pieta – Plachá 1999*). Najmladšie devínske objekty už s prevažne v ruke robenou keramikou z tiberiovského obdobia evidentne predstavujú najmladšie keltské nálezy v severnom Podunajsku.

Opevnené stredisko typu Zemplín v *Nitre* s hrnčiarskou a metalurgickou produkciou i malé opevnenie typu castellum v *Nitrianskom Hrádku* vznikli až na sklonku starého letopočtu a dominovali dáckej sídliskovej enkláve východne od rieky Váh. Aj keď zatiaľ chýbajú presvedčivé doklady, zdá sa, že toto územie si udržalo určitú autonómiu aj po príchode prvých germánskych osadníkov na západné Slovensko. Predpokladáme, že potom sa zvyšky keltskodáckeho obyvateľstva sčasti presunuli na sever do oblasti púchovskej kultúry, kde sa dácke nálezy objavujú počas neskorého laténu len sporadicky a vo väčšom merítke sa s nimi na púchovských sídliskách stretávame až v priebehu 1. polovice 1. storočia nového letopočtu.

Veľké centrum vo východoslovenskom *Zemplíne* s intenzívnou kovovýrobou i produkciou keramiky patrí do okrajovej zóny centrálného dáckeho priestoru, so silným stredodunajským civilizačným akcentom. Patrí k mladším strediskám, ktoré vznikli namiesto industriálnych aglomerácií, ako bolo neďaleké Mukačevo–Galliš–Lovačka a ich vývoj kulminoval až počiatkom doby rímskej. Svedčia o tom bohaté bojovnícke hroby na mieste pohrebisku, ktoré siaha až niekde do polovice 1. storočia po Kr. Obetisko neďaleko neho však, ako sa zatiaľ zdá, patrí do počiatkovej fázy strediska zo stupňa D1 (*Budinský–Krička – Lamiová–Schmiedlová 1990; Miroššayová – Čaplovič 1991*). Aj Zemplín a s ním spojená otázka záveru doby laténskej v Karpatskej kotline patrili do okruhu záujmu Jana Filipa, ktorý výskumy Budinského–Kričku a B. Benadika pozorne sledoval a napísal aj príslušné heslo do svojej monumentálnej encyklopédie. Bol si vedomý skutočnosti, že severopotiská oblasť tvorí najmladšiu, aj keď prerífnu vrstvu intaktnej neskoroláténskej civilizácie v stredoeurópskom priestore, so silným dáckym akcentom. Dnes k nej pravdaže priradujeme aj jadro púchovskej kultúry a aj Krakovsko s tynieckou kultúrou, ktoré sú so Zemplínom a celou hornopotiskou oblasťou pevne previazané.

Kontinuita osídlenia horskej oblasti Slovenska

Staršie spracovania slovenského pravku a včasnej doby dejinnej si pri malom množstve dostupných prameňov nekládli otázky týkajúce sa pôvodného osídlenia karpatského masívu a jeho prípadného ďalšieho vývoja vo včasnohistorickom období. *E. Beninger (1937)* síce rozpoznať medzi severoslovenskými nálezmi aj keltské a staršie prvky, všimol si však predovšetkým vývoj v dobe rímskej a potenciálnu germánsku zložku. Bol to J. Filip, ktorý upriamil pozornosť na problém kontinuity staršieho lužického osídlenia a včasnodejinnej púchovskej kultúry, ktorá sa formovala z oboch týchto hlavných zložiek (*Filip 1946, 58, 59*). V roku 1948 predvídavo napísal: „Tento (lužický) lid tu žil ešte v dobe laténskej a byl vcelku málo dotčen starolátenskou kultúrou. Teprve v pokročilejši dobe laténskej pronikají sem laténské prvky a v pozdním laténu provádějí i tu určitou uniformitu, ačkoliv nepotlačily osobitý charakter oblasti. Vývoj zřejmě pokračoval v 1. a v 2. stol. po Kr., kdy kulturu této oblasti nazýváme púchovskou“ (*Filip 1948, 297*).

Je pravda, že Filipovou snahou v tej dobe bolo sledovať možnosti autochtonity historického osídlenia našich krajín a iste nešlo o vedecky šťastný pokus. Popri tom však nepochybne (ako prvý) dopel k správnej úvahe o dvoch základných kultúrnoetnických komponentoch, ktoré sa podieľali na zrode púchovskej kultúry. Aj tu výskum v posledných desaťročiach priniesol množstvo nových materiálov i poznatkov, ktoré umožnili rozpoznať hlavné vývojové etapy od konca staršej doby železnej počínajúc zánikom halštatských hradísk na počiatku doby laténskej. Dnes vieme, že sídliskové štruktúry nasledujúcej doby sa začali v Karpatoch formovať už v stupni B2, ešte bez výraznejšieho podielu laténskej zložky. Nové pramene zo stredného Slovenska dokazujú, že hradiská s výrazným

podielom laténskej materiálnej kultúry boli v pásme severne od oblasti keltských pohrebísk budované už v stupni C1 (*Pieta 2001*). Niekde koncom tohto obdobia vznikajú aj kultové miesta v Trenčianskych Tepliciach a v Prosnom, ktoré asi nenadväzujú na staršie korene, a skôr súvisia s posunom nového obyvateľstva na sever a ideovými zmenami po ukončení pochovávaní na keltských pohrebiskách. Koncom strednej doby laténskej (C2) potom došlo k silnému prílivu laténskych civilizačných prvkov do oblastí západných Karpát, pravdepodobne prostredníctvom kolonizačnej vlny. Napriek rýchlej „laténizácii“ si staršie kultúrno-etnické podložie v centrálnych oblastiach púchovskej kultúry podržalo svoj vlastný prejav až do doby rímskej. Okrem architektúry a keramiky sa silná domáca tradícia prejavuje aj v charakteristických (nekeltských) kovových prvkoch kroja (rozmerne spony a iné šperky, otvorené náramky, nosenie náušnic a ihlič).

Prudký nárast osídlenia púchovskej kultúry sprevádzal vznik viacerých nových industriálnych zón i výroboobchodných stredísk, ktoré vytvorili okruhy vlastných mincových razieb. Popri najväčšom rozšírení variantov strieborných a medených mincí s hrboľom v centrálnej časti púchovskej kultúry sa dnes rysujú ďalšie samostatné distribučné centrá v západnej oblasti jej rozšírenia na strednom Považí (zlaté lopatkovité mince, strieborné razby typov Divinka a Nitra: *Kolníková 2000*).

Ako sme naznačili v predchádzajúcom texte o oppidálnych strediskách juhozápadného a východného Slovenska, prírodou lepšie chránená hornatá oblasť púchovskej kultúry s jej regionálnymi centrami prežila keltské osídlenie na strednej a južnej Morave či na južnom pohraničí v doline Váhu a pretrvala až na koniec doby laténskej resp. na počiatok doby rímskej. Vtedy nadvakrát, v mohutných zánikových horizontoch násilne zanikli všetky púchovské hradiská včítane južného Poľska a severovýchodnej Moravy. Následne v priebehu staršej doby rímskej toto pôvodné obyvateľstvo, obohatené už o dácke a germánske prvky, nadviazalo na živú výrobnú tradíciu predchádzajúceho obdobia, aby sa vzápätí rozplynulo vo víre markomanských vojen – veľkej konfrontácie síl barbarského a antického sveta koncom 2. storočia po Kr. V nasledujúcich dvoch storočiach počas mladšej doby rímskej zostali oblasti bývalej púchovskej kultúry prakticky neosídlené. Okolo roku 400 nasledovala epizóda novej krátkodobej kolonizácie tohto horského územia severokarpatskou skupinou, ktorá vykazuje silné prvky postprzeworských civilizačných prejavov, ale nesie aj zreteľné stopy východného vplyvu. Od tretiny 5. storočia až do príchodu prvých slovanských skupín zostáva karpatská oblasť podľa súčasných poznatkov prakticky neosídlená. Otázka možného autochtónneho vývoja, ktorá vychádza s nájednejšieho prepojenia postlužického substrátu cez predpúchovský stupeň až na koniec staršej doby rímskej, nemá čo do kontinuity v ďalšom období, za súčasného stavu poznania, žiadne reálne riešenie. Staršie i súčasné pokusy v tomto smere (*Čaplovič 1998*, 65, 66) zostávajú na úrovni proklamatívnych tvrdení alebo kombinácií bez opory v dôkladne vyhodnotenom archeologickom materiáli, ktorý ostatne v súčasnosti otázky etnickej príslušnosti ani nie je schopný zodpovedať.

Záver

Aj keď keltská epizóda dejín Karpatskej kotliny patrila len k okrajovým záujmom vedca–historika Jana Filipa, s odstupom rokov môžeme konštatovať, že ako prvý zaradil východokeltskú a dácku oblasť do stredo európskeho dejinného kontextu a vo svojej dobe aj osobne pozitívne ovplyvnil výskum doby laténskej a jeho metódy na Slovensku. Dnešné poznanie napriek slabému personálnemu obsadeniu a nedostatku zverejnených výsledkov kľúčových výskumov disponuje od tých čias celkom pochopiteľne množstvom nových materiálov a poznatkov, ktoré umožňujú načrtnúť celkový vývoj slovenského územia v dobe končiaceho sa keltského panstva a začiatku germánsko–rímskych interakcií na strednom Dunaji. Práve tento nový prehľad je najbližším cieľom súčasného bádania.

LITERATÚRA

- Beninger, E. 1937:* Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg – Leipzig.
Budinský–Krička, V. – Lamiová–Schmiedlová, M. 1990: A late 1st century B.C. – 2nd century A.D. cemetery at Zemplín, Slovenská archeológia 38, 245–341.

- Collis, J. 1972: The Dacian Horizon—Settlements and Chronology, *Slovenská Archeológia* 20, 313–316.
- Čaplovič, D. 1998: Včasnostredoveké osídlenie Slovenska. Bratislava.
- Dobesch, G. 1994: Zur Chronologie des Dakerkönigs Burebista. In: R. Göbl, Die Hexdrachmenprägung der Gross–Boier, Wien, 51–68.
- Dušek, M. – Dušek, S. 1984: Smolenice–Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit I. Nitra.
- 1995: Smolenice–Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit II. Nitra.
- Eisner, J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava.
- Filip, J. 1946: Počátky slovanského osídlení v Československu. Praha.
- 1948: Pravěké Československo. Praha.
- 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.
- 1978: Keltská opevnění jako ukazatel a odraz historického vývoje a struktury keltské společnosti, *Archeologické rozhledy* 30, 420–429.
- Göbl, R. 1994: Die Hexdrachmenprägung der Gross–Boier. Wien.
- Hunyady, I. 1942: Die Kelten im Karpatenbecken. Kelták a Kárpátmedenczében. Budapest
- Kolníková, E. 1998: Keltské a rímske republikánske mince z Košce–Nozdrovíc, *Slovenská numismatika* 15, 213–217.
- 1998a: Výpoveď náleзов mincí o keltskom hradisku v Trenčianskych Bohuslaviciach, *Slovenská numismatika* 15, 11–40.
- 2000: Napodobovanie keltských „kvinárov pražského typu“ na Slovensku (mince typu Divinka), *Numismatické listy* 56, 3, 80–83.
- v tlači: Fundmünzen in den spätlatènezeitlichen Burgwällen in der Slowakei. In: K. Pieta – J. Rajtár (Hrsg.), Siedlungs– und Wirtschaftsstrukturen in der Frühgeschichte, Nitra.
- Kolníková, E. – Hunka, Ján 1994: Nálezy mincí na Slovensku. Die Fundmünzen in der Slowakei IV. Nitra.
- Miroššayová, E. – Čaplovič, D. 1991: Najnovšie výsledky výskumu včasnodejinného a stredovekého osídlenia v Zemplíne, *Východoslovenský pravek* 3, Košice, 115–133.
- Paulík, J. 1976: Keltské hradisko Pohanská pri Plaveckom Podhradí. Martin.
- Pieta, K. 1982: Die Púchov–Kultur. Nitra.
- 1982a: Probleme der Erforschung der dakischen Besiedlung in der Slowakei, *Thraco–Dacica* 3, București, 35–46.
- 1996: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava.
- 1996a: Römischer Import der Spätlatènezeit in der Slowakei, *Archeološki vestnik* 47, 183–194.
- 2000: Latènezeitliche Burgwall und Opferplatz (?) in Trenčianske Teplice. In: Gentes, Reges und Rom. *Spisy Arch. ústavu AV ČR* 16, Brno, 97–120.
- 2000a: Hradisko púchovskej kultúry v Košeci–Nozdroviciach. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1998*, Nitra, 139–141.
- 2000b: Ein Depot latènezeitlicher Eisengegenstände aus Liptovská Mara. In: H. Friesinger – K. Pieta – J. Rajtár (ed.): *Metallgewinnung und –verarbeitung in der Antike (Schwerpunkt Eisen)*, Nitra, 135–160.
- v tlači: Wirtschaftliche Strukturen der spätlatènezeitlichen Siedlungen in der Slowakei. In: C. Dobiat – S. Sievers – Th. Stöllner (Hrsg.), *Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum. Internat. Koll. Bad Dürrnberg* 7.–11.10. 1998, Bonn.
- 2001: Die Siedlung Liptovská Mara II und die Anfänge der Einflüsse der Latène–Kultur im Westkarpatenraum, *Slovenská archeológia* 48, 315–346.
- Pieta, K. – Plachá, V. 1999: Die ersten Römer im nördlichen Mitteldonauraum im Lichte der neuen Grabungen in Devín. In: Th. Fischer – G. Precht – J. Tejral (Hrsg.), *Germanen beiderseits des spätantiken Limes*, Brno, 179–205.
- Pieta, K. – Zachar, L. 1993: Mladšia doba železná (laténska). In: T. Štefanovičová (ed.), *Najstaršie dejiny Bratislavy*, Bratislava, 143–209.
- Urban, O. H. 1955: Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 2. Der Braunsberg. Linz.
- Zachar, L. 1981: Záchraný výskum v Studienke. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1980*, Nitra, 326.

KE KONCEPCÍM ČESKÉHO PRAVĚKU

Luboš Jiráň

Výrazným dluhem současné české archeologie je neexistující syntéza českého pravěku, která by odrážela **současný** stav oborového poznání. U vědomí neudržitelnosti takové situace vznikla v minulém roce v Archeologickém ústavu AV ČR v Praze iniciativa, v jejímž rámci byla oslovena široká skupina ústavních i mimoústavních badatelů s výzvou podílet se na přípravě nové syntézy o českém pravěku, která by reflektovala stav poznání k roku 2000. Z reakce kolegů jasně vyplývá, že si potřebu takové nové syntézy palčivě uvědomují. Snad také proto byla vyslovena všeobecná ochota pustit se do této práce. I přes určité potíže by se proto příprava nové syntézy měla rozběhnout již v roce 2001.

Důležitým krokem při přípravě projektované práce bezpochyby musí být stanovení její základní koncepce, struktury a metody. V této souvislosti musí být samozřejmě provedena i analýza a zhodnocení již existujících obdobných prací. Je třeba zdůraznit, že od doby, kdy se začalo dařit postupně překonávat dříve nekompromisní názor historické obce o nepoužitelnosti archeologie pro plnohodnotné historické poznání (*Novotný 1912*, 32), spatřilo světlo světa pět publikací, které mohou být považovány za syntézy o českém pravěku. Za první skutečně vědeckou a ucelenou práci o českém (a moravském) pravěku můžeme pokládat dílo *J. Schránila (1928)*. I když sám Schránil v předmluvě skromně charakterizuje svou knihu jako krátkou skicu pravěkého vývoje Čech a Moravy ve formě příručky, jde o nesmírně korektní práci, která jednak znatelně posunula úroveň představ historického vývoje směrem k dnešnímu nazírání, jednak shromáždila udivující množství faktografických poznatků o materiální náplni jednotlivých kultur, jež zůstávají povětšinou aktuální dodnes. Současně, vzhledem k německé mutaci, dostalo se mezinárodní odborné veřejnosti první, a na dlouhou dobu také poslední, srozumitelné a fundované komplexní informace o stavu poznání pravěkého vývoje v tak důležitém prostředí, jaké Čechy a Morava v pravěku bezpochyby představují.

Jako druhý přistoupil k podání syntézy českého pravěku zvláštním osobitým způsobem Jaroslav Böhm. Z dnešního pohledu stojí jeho pojetí uplatněné v *Kronice objeveného věku (1941)* zcela mimo všechny ostatní koncepce. Böhmova syntéza svědčí o úžasném přehledu autora o tehdejší pramenné základně; je předloženo obrovské množství fakt, která jsou široce, až básnicky komentována (*Böhm 1941*, 38) a rámována barvitými historicko–sociálními a filozofickými úvahami (*Böhm 1941*, 83). Poměr mezi rovinou faktů a doprovodným komentářem je při zpracování jednotlivých chronologických etap rozdílný, zejména období dotýkající se hlavní předcházející Böhmovy specializace jsou faktografičtější, celkově však komentáře a úvahy jistě přesahují 50 % textu. Jako velmi přínosné lze hodnotit, že je poprvé v práci podobného zaměření podrobněji popsána metodologie oboru, prvek, který pak již samozřejmě obsahují i další mladší práce. Přes svoje osobité pojetí přináší Böhmova syntéza řadu teorií, které zůstaly opominuty a ke kterým se nyní opět pokorně vracíme: namátkou jmenujme hypotézu o relaci mezi bohatstvím podkrušnohorského regionu v době bronzové a cínovými (nikoliv měděnými) ložisky v Krušných horách nebo Böhmovu představu o podobě lužických nekropolí s pohřby pod dnes nepozorovatelnými mohylami (*Böhm 1941*, 243, 275). Určitě lze tvrdit, že Böhmova syntéza představuje originální a velmi hodnotný počin na poli pokusů o syntézu českého pravěku a v mnoha ohledech předčí syntézy následující, ač sám autor si byl dobře vědom pomíjivosti a omezenosti dosaženého stupně poznání v rámci nekončícího vývoje vědeckého poznání (*Böhm 1941*, 545). Zdá se, že *Kronika objeveného věku* zůstává dodnes z hlediska jejího přínosu pro další směřování české archeologie až příliš nedoceněna, i když je patrné, že z Böhmova pojetí vycházela část nové poválečné generace archeologů.

Základní pramen pro studium českého pravěku nicméně představovala v poválečném období na dlouhou dobu nová syntéza Jana Filipa – *Pravěké Československo (1948)*. Touto monografií, se skromností předkládanou jako „Úvod do studia pravěku“, dostala česká odborná veřejnost na dlouhou dobu základní oborový přehled. Filipova prezentace pravěku českých zemí (v rámci Československa) je zcela odlišná od Böhmovy, což vedle rozdílné osobnostní roviny bezpochyby způsobila i rozdílná společenská potřeba. Zatímco Böhmova publikace je očividně orientována na posílení národního vě-

domí v době okupace, Filipova syntéza předkládá mimo jiné i potřebný učební text, chybějící adeptům oboru v prvních poválečných letech. (Připomeňme si, že tab. 2 přináší detailní popis lidské kostry a jejích částí s dovětkem, že „znalost lidské kostry je potřebná při výzkumu“.) Monografie je uvedena ve shodě s Böhmovou publikací přehledem dějin oboru a metodologickou částí, následuje chronologicky členěná, přísně faktografická část prostá bližších komentářů a úvah. Z hlediska metodologického je určitě zajímavé připomenout Filipovo pojetí, které rezolutně staví prehistorii do rovnocenného postavení s historií, nicméně dále přiděluje prehistorii i pomocnou vědu prehistorickou, kterou je prehistorická archeologie. Společným předmětem zájmu obou disciplín je archeologický nález. Zatímco však archeologii je nález cílem, prehistorii pouhým prostředkem napomáhajícím historické, či lépe prehistorické, ale každopádně dějinné interpretaci (*Filip 1948*, 9n.). Dovedeno do dnešního stavu: archeologové preferující terénní záchrannou činnost by měli představovat obec archeologů, zatímco ty, kteří se více zabývají základním výzkumem, by bylo třeba nazývat prehistoriky.

Filipova syntéza rozhodujícím způsobem ovlivnila další vývoj oboru. Je až neuvěřitelné, v jakém rozsahu Filipovy metodologické a koncepční (ale i stylistické a formální) přístupy akceptovala a dále rozvíjela nová nastupující poválečná generace českých archeologů – nebo, chceme-li, prehistoriků. Postupně, během následujícího čtvrtstoletí, byla naplňována představa Jana Filipa, že kvalitní zpracování dějin pravěku vyžaduje nejprve detailní monografické vyhodnocení jednotlivých časových úseků, kultur nebo menších oblastí. Tato práce měla najít vyústění v dosud poslední syntéze (*Pleiner – Rybová a kol. 1978*). Mezitím se však odborná veřejnost dočkala ještě jednoho pokusu o pravěkou přehlednou publikaci. Kniha *Pravěk Československa (Neustupný a kol. 1960)*, která se prezentovala jako literární protějšek stejnojmenné výstavy otevřené v Národním muzeu v Praze v roce 1958, však zřetelně představovala v kontextu tehdy dosaženého poznání méně zdařilý pokus. Text je nevyvážený – znatelně osciluje mezi povrchností a přílišným detailem, někde odráží nejnovější stav poznání a jinde předkládá teorie v té době již překonané. Některá sdělení jsou plně přejata z Filipovy syntézy z roku 1948. S ohledem na dobu, kdy tato práce vznikala, byla navíc již od počátku zatížena ještě jedním, dříve neexistujícím handicapem. Strukturální členění práce i veškerá sdělení mimo vlastní fakta jsou přísně poplatná marxistické historické teorii, která již dopředu omezovala šíři teoretického bádání. V této souvislosti je určitě případné poděkovat osudu, že J. Böhm stačil dokončit svoji syntézu ještě před přijetím této „jediné vědecké teorie“ do své vlastní práce.

Všechny shrnující publikace o českém pravěku, počínaje Schránilovou prací z roku 1928 a konče syntézou z roku 1960, měly ovšem jeden společný nedostatek. Nereflektovaly totiž specifčnost kladení otázek a používaných metod, na jejichž základě se archeologie vyděluje jako samostatný vědecký obor, a pokoušely se prezentovat obraz prehistorického vývoje v Čechách stejnou historizující formou, jaká je obvyklá při obdobném zpracování mladších dějinných období. Tento přístup se stále zřetelněji dostával do rozporu se zásadními, konkrétními tématy zabývajících se pracemi, které vycházely, jak již bylo řečeno, z všeobecně akceptované Filipovy koncepce, a kterými se prezentovala silná a velmi produktivní nová generace archeologů.

Již od poloviny 60. let si tak česká archeologická obec začala zřetelně uvědomovat rozpor, jenž stále silněji vyvolával potřebu vytvoření nové pravěké syntézy, která by lépe odpovídala dosaženému stupni poznání a používaným metodickým principům. Tomuto požadavku se pokusila vyjít vstříc doposud nejobsáhlejší publikace tohoto druhu, poprvé také orientovaná pouze na území Čech (*Pleiner – Rybová a kol. 1978*). Je posledním zpracováním diskutovaného tématu, a zůstává tak doposud základním přehledem pravěkého vývoje na našem území. Je nepochybné, že kvantem soustředěných informací i novými přístupy k některým problémům výrazným způsobem předčí všechny předcházející syntézy, nicméně již v době jejího vydání byly zřejmé dvě zásadní slabiny. Celé pojetí práce muselo být opět podřízeno historickomaterialistické teorii, a ačkoli se většinou redaktorům podařilo promísení ideologického balastu s faktickými údaji zabránit, v některých případech je přece jen vyhledávání relevantních informací v textu poněkud nesnadné. Nenaplněna však zůstala prvotní idea redaktorů, totiž spojit příspěvky jednotlivých členů autorského kolektivu tak, aby výsledná publikace poskytovala vyrovnaný a vyvážený obraz o jednotlivých obdobích pravěkých dějin Čech. Práci chybí patrná

jednotící koncepce, původní chronologické členění jednotlivých kapitol v některých případech nahrazuje členění geografické, míra pozornosti věnovaná některým dílčím otázkám postrádá proporcionalitu, témata řešená v úvodních pasážích nemají adekvátní pokračování v následných kapitolách atd.

Přes všechny tyto výhrady představuje syntéza z roku 1978 doposud nejzdařilejší pokus o deskripci pravěkého vývoje na českém území. Uvědomíme-li si ovšem uvedená negativa a uvážíme-li, že práce odráží úroveň oborového poznání, jaká byla dosažena na konci 60. let, potom potřeba nové syntézy českého pravěku, která by odrážela úroveň oboru na přelomu 20. a 21. století, tedy více než třicet let od poslední takové prezentace, se jeví více než aktuální.

Srovnáme-li jednotlivé syntetické práce popisující pravěk Čech s ohledem na historický kontext jejich vzniku, především na stupeň dosaženého soudobého poznání, ukáže se zřetelně jedna skutečnost. Jestliže v současné době již není myslitelné, aby se nové syntézy neujal širší kolektiv badatelů, ve 40. letech 20. století pokládaly osobnosti typu J. Böhma či J. Filipa takový úkol za řešitelný jediným badatelem. Z úhlu pohledu daným historickým odstupem můžeme konstatovat, že oba autoři svůj předpoklad se ctí obhájili. Myslím, že se jim to mohlo podařit zejména proto, že byli skutečně osobnostmi oboru v pravém slova smyslu, osobnostmi, které již před několika desítkami let formulovaly myšlenky neprávem necitované – snad autorsky zapomenuté. Přitom stačí jen znovu podrobněji pročíst zejména Böhmovy, ale i Filipovy odborné texty předcházející nebo naplňující jejich syntézy, abychom objevili kořeny snad všech moderních a progresivních formulací a směrů současné české archeologie, které dnes nekompromisně žádají své místo na slunci. Vyberme např. takové pojmy, jakými jsou interdisciplinární spolupráce, krajinná archeologie, letecká archeologie, „zárohová“ induktivní archeologie, nedestruktivní výzkum, prostorová identifikace, různé procesuální archeologie, archeologie a přírodní prostředí atd., a konfrontujme je s myšlenkami obou badatelů (*Böhm 1927*, 46; *1938*; *1939*; *1941*; 17, 34; *1951a*; *1951b*; *1953*; *Filip 1929–30*; *Filip a kol. 1962*, 7n.).

Zdá se, že po tomto výčtu již nezbyvá než znovu navrhnout: *ad fontes!*

LITERATURA

- Böhm, J. 1927*: Drobné prehistorické nálezy I. – Mennes foudilles préhistoriques, Památky archeologické 35, 46–63.
- *1938*: Prehistorie a přírodní vědy, Zprávy památkové péče II, 69–70.
- *1939*: Letecká fotografie ve službách archeologie, Zprávy památkové péče III, 63–65.
- *1941*: Kronika objeveného věku. Praha.
- *1951a*: Nové uhlíkové analysy – Nouvelle analyse à la base de carbon, Archeologické rozhledy 3, 354–355, 385, 391.
- *1951b*: Nové chemické metody pro datování archeologických nálezů – Nouvelles méthodes chimiques aidant à dater les trouvailles archéologiques, Archeologické rozhledy 3, 225–226, 282, 292.
- *1953*: Radiouhlíková metoda datování a její dnešní stav – La méthode de datation par radiocarbon 14 et son état actuel, Archeologické rozhledy 5, 78–80, 89, 135–136, 143.
- Filip, J. 1929–30*: Porost a podnebí Čech v pravěku – Végétation et climats de Bohême dans la préhistoire, Památky archeologické 36, 169–188.
- *1948*: Pravěk Československo. Praha.
- Filip, J. a kol. 1962*: Evropský pravěk. Praha.
- Neustupný, J. a kol. 1960*: Pravěk Československa. Praha.
- Novotný, V. 1912*: České dějiny. Díl I/I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
- Pleiner, R. – Rybová, A. a kol. 1978*: Pravěk dějiny Čech. Praha.
- Schránil, J. 1928*: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin – Leipzig.

JAN FILIP, JAROSLAV BÖHM AND CZECH PREHISTORY

Natalie Venclová

Colloque held at the Institute of Archaeology in Prague on 7th January 2001 was dedicated to the two prominent scholars who strongly influenced Czech archaeology – its organisation, methodology, research strategy, and teaching –, on the occasion of the 100th anniversary of their day of birth. The colloque demonstrated the need of reflexion within the Czech archaeological community concerning its attitude to past research concepts and results which often seem to be overlooked in recent studies. The author calls for a critical assessment and open discussion on the influence of post-war political events in the former Czechoslovakia, including the period of 1968–1989, on the present-day Czech archaeology.

The aim of the colloque was, however, purely archaeological, trying to review the contribution of Jan Filip and Jaroslav Böhm to the prehistoric research in Bohemia, Moravia and Slovakia. Researchers whose work concerns some of the themes studied by both scholars were invited to present their views on various aspects of Filip's and Böhm's theoretical or methodological approaches and issues.

Jan Bouzek stressed in his paper (*Jan Filip, Jaroslav Böhm and the concept of the Bronze and Iron Age in Europe*) the systematical and analytical work of the former scholar contrasted to the philosophical and cultural outlook of the latter. Miloš Čížmář (*Jaroslav Böhm and Moravian archaeology*) presented, with the aid of archive documents, Böhm's fieldwork in Moravia, very modern in its concept of complex settlement investigations as exemplified by his excavations at the La Tène period oppidum of Staré Hradisko. Vít Vokolek (*Urnfields: the present view*) showed the influence of Jan Filip's work on the research in the Lausitz and Silesian–Platěnice culture; Filip's classification can, in principle, still be used. (It is to be regretted that the paper has not been submitted for publication.) Drahomír Koutecký (*Jaroslav Böhm, Jan Filip and the Bylany culture*) gave a consistent review of what had been achieved by the two researchers, followed by the author's own concept of the Hallstatt period Bylany culture, based on the present state of research. Böhm's chronological concept, abandoned for some time, gains more and more respect nowadays. According to Ladislav Veliáček (*Contribution of Jaroslav Böhm and Jan Filip to the Bronze Age research in Slovakia*), Böhm incited the study of theoretical themes such as settlement structure, or significance of fortifications in Slovakia, whilst Filip's views and factographical results were for a long time reflected in the Slovak research of the Lusatian Culture. Analyzing one paper written by J. Böhm in the 20s, Vratislav Janák (*Jaroslav Böhm and Silesian archaeology*) highly appreciated his concept of Silesian prehistory, finding some aspects of it valid up to the present times.

The second part of the colloque, focused on the La Tène period, was introduced by Václav Kruta (*Jan Filip and the Celts*), who pointed to the European significance of Filip's work. He emphasized the concept of historical interpretation of archaeological finds as applied by Filip and brought to mind his support of extensive investigations of the Czech oppida. This remarkable chapter in the Iron Age research in Bohemia was reviewed by Petr Drda (*Oppida in Bohemia after another thirty years*), who summarized the latest achievements in this field, underlining the significance of Czech investigations of the oppida for the European La Tène period research. (Both last mentioned contributions were not submitted for print and it is hoped that they will be published elsewhere.) Natalie Venclová (*Druids, archaeology and history*), pointing to Filip's suggestion that the druidic institution could have possibly existed not only in the West, but also in Central Europe, presented archaeological/iconographical evidence of the La Tène period druids (the paper has developed into a larger contribution and will be published elsewhere). A remarkable review of recent achievements of the Slovak La Tène research was displayed by Karol Pieta (*Jan Filip and the Late La Tène settlement in Slovakia*) who provided a complex image of settlement structure and society of the last centuries B. C. including the Púchov culture. The aim to create a new survey of Czech prehistory was the subject of Luboš Jiráň's contribution (*On the concepts of Czech prehistory*), critically reviewing the preceding outlines among which the publications by J. Böhm (1941) and J. Filip (1948) influenced many students of archaeology and will certainly be reflected in the proposed work.

The colloque had shown the necessity to critically assess past research issues, which should be integrated into modern studies and developed rather than neglected. English by N. Venclová

DISKUSE

K MÝTU O MASOVÉM HROBU Z PŘEDMOSTÍ

Jiří Svoboda

Vlny kritiky a skepticismu provázejí moravský paleolitický výzkum od samých počátků, zejména kdykoli došlo k některému z mimořádných objevů. Příkladem je i největší akumulace lidských koster, kterou odkryl K. J. Maška v srpnu 1894 v Předmostí; to bylo ovšem v dobách, kdy se pochybovalo o pleistocenním stáří celé řady moravských antropologických nálezů.

Vracet se kriticky k nálezu po více než století, v situaci, kdy dokumentace není jednoznačná a materiál je z podstatné části zničen, je jistě obtížné a nový článek *M. Olivy (2001)* to nikterak nezastírá. Zřejmě však obsahuje několik nedorozumění. Již v abstraktu autor vytyčuje mýtus o „masovém hrobu s úplnými skelety“ a následně jej boří, aniž by jej však dnes v této podobě kdokoli hájil. Naposledy se snad takové představě přiblížil *B. Klíma (1990, 60)*, který po poměrně podrobné diskusi dospěl k opatrnému závěru, že „kostry byly zřejmě celé ...“. Dále *M. Oliva* (stále podle abstraktu) vytváří zárodek mýtu nového, když nález interpretuje jako „sekundární depozici nejrepresentativnějších a nejkoherentnějších částí těl“, přičemž „takový způsob pohřbívání lze v mladém paleolitu pokládat za dominantní“. Proto zde připojuji některé poznámky.

Ke kritice K. J. Mašky a jeho výzkumu

Ke kritice výzkumu a dokumentace K. J. Mašky přistoupil *M. Oliva* již ve svém předchozím článku (*Oliva 1997*): „...údajům ve svých denících po čase snad ani sám nerozuměl ...“; „zápisky z tohoto roku jsou ještě chaotičtější než předtím ...“.

Připomeňme si, že Maškovy deníky představují typ primární dokumentace určené pro osobní potřebu. Obsahují mapky s polohou hrobu, profily, skici (některých) koster a dalších nálezových situací, průvodní poznámky a text (obr. 1–2). V 19. století nebyla taková dokumentace běžná ani závazná a úplnost a definitivnost tu stěží lze očekávat. Originály deníků nejsou v majetku dědiců, jak se domnívá *M. Oliva (2001, 16)*, ale jsou deponovány na našem pracovišti. To uvádím proto, že přímá práce s originály by snad mohla pomoci postihnout některé souvztažnosti mezi skicou a průvodním textem, možná lépe než strojopisný opis, s nímž pracoval *M. Oliva*. Bude užitečné připomenout i to, že text deníků v původní německé verzi připravil pro tisk již *B. Klíma (Absolon – Klíma 1977, 38–51)* a faksimile příslušných dvoustran s komentovanými skicami koster, tedy str. 34–39, 42–43 a 64–67 deníku č. VII, byly publikovány později (*Svoboda 2000, obr. 10–15*). Tytéž faksimile jsme umístili v nové expozici přerovského muzea (zmiňované *M. Olivou*), aby měl návštěvník možnost přímo konfrontovat primární pramen s pokusem o jeho ideální rekonstrukci.

Celkový popis nálezu vložil *K. J. Maška* do předběžných publikací, kde udává tvar centrální kumulace, její orientaci k SV, rozměry (4 x 2,5 m), hloubkové údaje (2,6 m)... (*Maška 1895, 5–6, aj.; srov. Svoboda a kol. 1994, 131*). Zdálo by se mi tedy účelnější údaje deníků a publikace vzájemně doplňovat, než v nich vyhledávat rozpory.

Jak známo, byla konečným Maškovým cílem trojdílná monografie, která by odpovídala významu Předmostí ve všech jeho hlavních aspektech (archeologie, paleontologie, antropologie). Svízelné a nakonec neúspěšné úsilí o získání finanční podpory se odrazilo v dochované Maškově korespondenci, líčí je zevrubně Maškův syn (*Maška 1951, 25–26*), ale rukopis ani jeho torzo k dispozici nemáme. *M. Oliva* má tedy pravdu, že *Maška* konečnou publikaci „bezradně odkládal“, ale důvody bezradnosti bychom měli hledat spíše v nedostatku prostředků a času než v neschopnosti vyrovnat se s tématem.

Ani po opětovném čtení Maškových záznamů v české verzi u *M. Olivy (2001, 6–9)* mi není jasné, v čem tkví kořeny pochybení, která jsou dnes Maškovi vyčítána. A jak utvářel – vědomě či nevědomě – mýtus. Polohu nálezu *K. J. Maška* lokalizoval v deníku, a to vzhledem k tehdejšímu te-

réním tvarům (hrana hliníků, parcely, obr. 1); uvádí, že nálezy byly rozptýleny i mimo tento areál. Pokud jde o minimální počet jedinců, je i dnes přirozené, že se v průběhu zpracování mění či zvyšuje. Také neúplnost skeletů (či „více méně“ úplnost, slovy *Mašky 1895*) byla od počátku zřejmá a nikdo snad neměl tendenci ji zastírat. Přehnané zřejmě bylo hovořit o skrčené poloze koster, ale taková poloha se tehdy očekávala a některé situace ji skutečně mohou evokovat (obr. 2). Otázka jednorázovosti či následnosti jednotlivých inhumací byla předmětem diskusí od doby objevu.

O pohřbech primárních i sekundárních

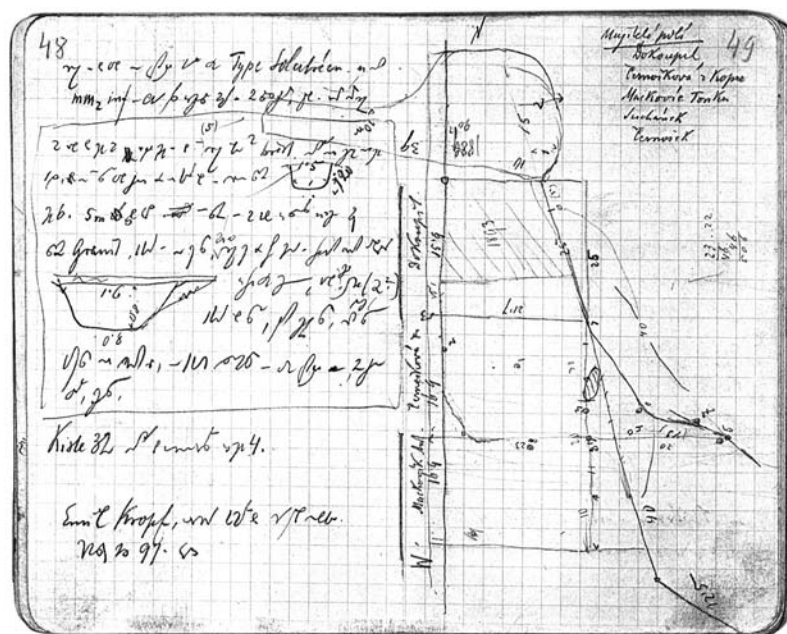
Na str. 22 M. Oliva uvádí, že „primární pohřební ritus gravettienců neznáme“, ale vzápětí (str. 23) správně jmenuje coby primární případy z Dolních Věstonic. Hovoříme-li o gravettienu, neměli bychom opominout ony známé hroby z Itálie, Ruska a nejnověji z Portugalska, s pokryvem ozdob (zbytek oděvu, čepic?) a průvodními artefakty (oštěpy, náčelnické hole...). V každém případě primární gravettské hroby známe, a to poměrně (tj. na paleolitické poměry) dobře; uvedený rozpor v Olivově textu je snad nějakým nedorozuměním.

Neúplnost koster v Předmostí vysvětluje M. Oliva (2001) jako důsledek sekundárního pohřbívání. To je nesporně možná alternativa, zvláště pokud čerpáme analogie ze severské etnologie. Při zimním úmrtí v tamních zeměpisných šířkách často ani jiné řešení než „pohřeb nadvakrát“ nezbývá. Jiný typ chování představuje rituální sekundární pohřeb, a takový má zřejmě M. Oliva na mysli, kdy jsou lidské kosti záměrně vybírány, uspořádávány či doplňovány podle schématu daného tradicí (např. v předkeramickém neolitu Předního východu). Chceme-li takový model aplikovat na mladý paleolit, měli bychom nejprve vyloučit či alespoň vyhodnotit dosah všech postdepozicičních procesů a poté předložit statistický doklad o určité záměrné a opakované selekci kostí.

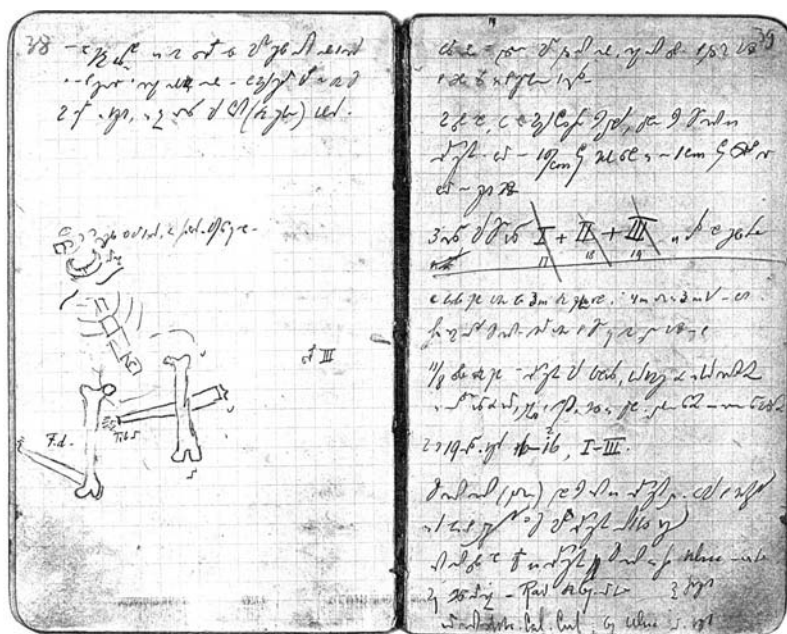
Jako postdepoziciční procesy přicházejí v úvahu geologické jevy, především mrazové, dále bioturbace a činnost šelem a konečně všechny následné lidské aktivity, dané již tím, že kosterní pozůstatky bývají uloženy v nevelkých hloubkách v centrálních částech velkých loveckých sídlišť. Že mělké uložení mohlo být dlouhodobé, dokládají např. v Dolních Věstonicích II stopy po kořincích rostlin na povrchu kostí. Jde tedy o celou řadu procesů a aktivit, jejichž vlastní stopy nemusejí být přímo čitelné, ale jejichž konečným důsledkem je rozrušení skeletu. Dosah geologických procesů je nutno odhadovat pro každou lokalitu zvlášť, z její planigrafie a profilů, s ohledem na to, jak zde byly deformovány např. objekty (ohnišť, jámy) a vrstvy. Vliv šelem coby přirozené součásti pleistocenní biocenózy a krajiny ovšem musíme připusit i tehdy, když stopy ohryzu na dochovaných kostech přímo neshledáváme. Zvážíme-li, čemu všemu byla inhumovaná lidská těla vystavena, musíme spíše vysvětlovat, jak se v Dolních Věstonicích mohla uchovat tak velká série skeletů v prakticky neporušeném stavu.

Na jihomoravských sídlišťích (a na některých zahraničních lokalitách) je ovšem zřetelně viditelný rozdíl mezi takto uloženými skelety a ojedinelými, spíše drobnými kosterními fragmenty, rozptýlenými volně v okolí. Typickým příkladem jsou Dolní Věstonice II se čtyřmi intaktními pohřby (DV 13–16) a množstvím fragmentů i volných zubů kolem ohnišť v celé ploše sídliště (obr. 3; *Trinkaus a kol. 2000*, 1129–1130). U ženy DV 3 v Dolních Věstonicích I, kde došlo k abnormální flexi kloubů, zejména kolen, původně uvažoval E. Trinkaus o sekundárním pohřbu částečně již rozloženého těla, avšak v konečné publikaci se autoři přiklonili k dodatečnému stlačení skeletu vahou nadloží, za současného rozkládání měkkých tkání (*Trinkaus – Jelínek 1997*). V Pavlově I ležely lidské kosterní pozůstatky (Pa1) v neanatomické poloze, na svahu erozní rýhy, a podle pozorování B. Klímy byly postiženy svahovým posunem, zřejmě za spolupůsobení šelem a/nebo lidské manipulace (obr. 4; *Klíma 1997*, 34–37). Všechny citované publikace obsahují rovněž diskusi k tafonomickým procesům.

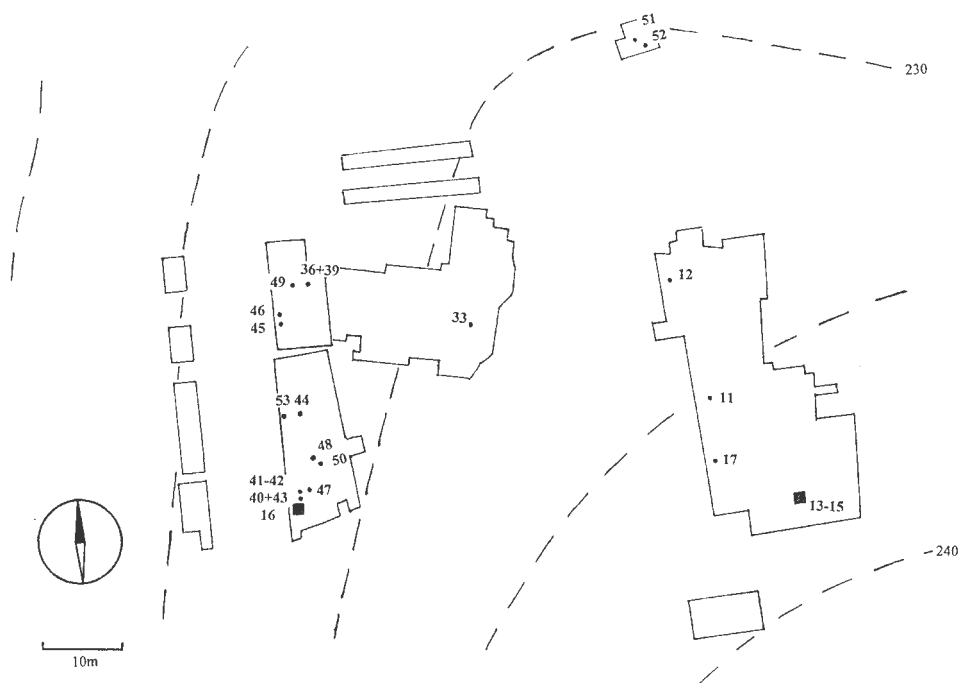
V Předmostí Ia, při nedostatku původní planigrafické dokumentace, lze stěží odhadnout, jakou roli tam geologické procesy sehrály při deformaci sídelních, dílenských a funerálních situací. A protože jde o pohřbívání většího počtu jedinců v témže areálu, přibývá oproti Dolním Věstonicím ještě další faktor, totiž porušování původních skeletů při všech pohřbech následných (*Svoboda 2000*). Při takto prostorově soustředěném pohřbívání by rozdíl mezi prakticky úplnými skelety a ojedinelými

Obr. 1. Předmostí Ia. Faksimile str. 48–49 z deníku VII K. J. Mašky, naznačující polohu pohřebního areálu vzhledem k hraně hliníku a parcelám (šrafovaný ovál).

Obr. 2. Předmostí Ia. Faksimile str. 38–39 z deníku VII K. J. Mašky. Skica dokládá uložení částí těla v anatomické poloze a zejména kompletnost trupu (znázorněná žebra již nefiguruji u J. Matiegky 1938).

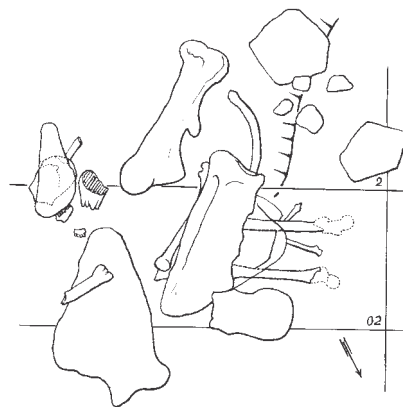
Obr. 3. Dolní Věstonice II. Plán lokality (temeno, západní svah) ukazuje polohu rituálních pohřbů DV 13–16 (čtverečky) vůči volně rozptýleným drobným fragmentům lidských kostí (body). Oproti Předmostí ilustruje rozptýl lidských pozůstatků na velké sídlení ploše.

fragmenty, tak jak se rýsuje na jihomoravských lokalitách, zřejmě splýval. Jak upozorňuje *B. Klíma* (1990, 60), nelze zapomínat ani na nedokonalost metody vyzvedávání a zpevňování skeletů před více než stoletím.

Pokud jde o kvantitativní údaje o počtu jedinců a kostí, jsou obsaženy v monografii *J. Matiegky* (1934; 1938), předhledně v Katalogu fosilních hominidů (Vlček in: *Oakley a kol.* 1971, 58–59) a pokračuje v grafech *M. Olivy* (2001, grafy 1–2). Přes preciznost Matiegkovy práce však kvantitativní údaje o výskytu jednotlivých kostí v Předmostí zřejmě nebudou zcela kompletní, jak naznačuje úplná absence žeber, která by za normálních okolností patřila k nejpočetnějším. Sám *M. Oliva* tu zřejmě určitou rozpornost cítí, neboť nejprve používá chybění žeber jako argument pro sekundární pohřby (*Oliva* 2001, 17), aby vzápětí připustil vliv subjektivních faktorů (str. 19). Přitom v původních Maškových skicích jsou série žeber naznačeny tak, jak bychom to logicky předpokládali (obr. 2, deník VII: str. 38, zde je zřetelná anatomická vazba žeber na kostru páteře; méně jednoznačně je skupina žeber načrtnuta na str. 66). Snad můžeme vysvětlení hledat v křehkosti žeber (podařilo se je vůbec vyzvednout?) a možná i v nižším významu, který jim srovnávací paleoantropologie Matiegkovy doby připisovala. V každém případě Matiegka morfologicky popsal a rozřídil obratle; oba druhy kostí se vzájemně rozvolňují teprve po dlouhé době a jejich systematické oddělování by asi nevysvětlil ani velmi zvláštní pohřební rituál.

Probírá-li Maškovy skicy a slovní popisy, pak některé nekompletní skelety s částmi těl v anatomické poloze (hrudník, skupiny prstních článků) evokují spíše narušené pohřby (obr. 2). Naproti tomu některé vyrovnané skupiny dlouhých kostí skutečně připomínají situace známé z prehistorických i recentních sekundárních pohřbů. Zajímavé je i to, že podle pozorování *J. Wankela* a *K. J. Mašky*

Obr. 4. Pavlov I. Poloha neúplných kosterních pozůstatků muže Pa1, podle B. Klímy (doplněna vrstevnice znázorňující uložení na svahu erozní rýhy).

zacházeli předmostští lovci podobně s kostmi zvířat: totiž třídili je podle druhů. Toto je ovšem osobní pocit, nikoli hypotéza určená k důkazu a testování.

O archeologických mýtech a mýtoborectví

Testování fakticky či teoreticky neplatných modelů je pozitivním rysem současné archeologie. Pokud se takové modely nekriticky přejímají a dále šíří, je na místě označit je pojmem „mýtus“. *L. R. Binford (1981)* tak svého času zpochybnil model specializovaného a plánujícího lovce pro epochu starého a středního paleolitu – což se ovšem od té doby stalo předmětem dalších diskusí. U nás pojmy „mýtus“ a „mýtotvornost“ uvedl *M. Oliva (1996)* při diskreditaci konkrétního terénního pozorování, totiž spodní vrstvy v Býčí skále. Aniž bych chtěl šířit polemiku do dalších a dalších oblastí, v jeho argumentaci jsou určité shodné rysy s kritikou gravettien. Kritik opět pracuje se starší dokumentací, tentokrát od celé řady badatelů, takže konfrontuje pozorování proti pozorování, názor proti názoru, nehledě k tomu, že se stratigrafická situace mohla místo od místa měnit. *M. Oliva* se zřejmě nemýlí v tom, že spodní vrstva (pokud existovala) je stejně magdalénská jako vrstva svrchní, což ovšem v době demytologizace bylo již známo (*Sobczyk 1984; Svoboda a kol. 1994, 169*).

Kritika dávných výzkumů v Předmostí ze strany *M. Olivy* je oprávněná potud, že dostupná data dnes opravdu nestačí k prokázání ani vyvrácení teorie sekundárních pohřbů. Neméně obtížné to však je u skeletu z Pavlova, kde je dokumentace i kosterní materiál k dispozici. Možná, že nyní, po Olivově diskusi k Předmostí, opustíme ne zcela šťastný pojem „hrob“, neboť by mohl apriorně evokovat jednorázovost pohřebního aktu. Nic to však nemění na skutečnosti (– tedy nikoli mýtu), že na tomto velkém sídlišti v mladém paleolitu existoval prostorově vymezený paleolitický pohřební areál, a to zhruba v té podobě, jak jej *K. J. Maška* svého času objevil, prozkoumal a popsál.

LITERATURA

- Absolon, K. – Klíma, B. 1977:* Předmostí. Ein Mammutjägerplatz in Mähren. *Fontes Archaeologiae Moraviae* 8. Praha.
- Binford, L. R. 1981:* Bones. Ancient men and modern myths. New York.
- Klíma, B. 1990:* Lovci mamutů z Předmostí. Praha.
- 1997: Grabungsgeschichte, Stratigraphie und Fundumstände. In: *J. Svoboda (ed.), Pavlov I – Northwest*. Brno: Dolnověstonické studie 4, 13–51.
- Maška, K. J. 1895:* Diluviální člověk v Předmostí, *Časopis Vlastivědného spolku musejního Olomouc* 12, 4–7.
- Maška, O. 1951:* Moje vzpomínky na otce, *Acta Musei Moraviae* 36, 17–28.

- Matiegka, J. 1934, 1938: Homo předmostensis, fosilní člověk z Předmostí na Moravě 1, 2. Praha: Česká akademie věd a umění.*
- Oakley, K. P. – Campbell, B. G. – Molleson, T. I. 1971: Catalogue of fossil hominids. Part II. Europe. London.*
- Oliva, M. 1996: Spodní paleolitická vrstva z Býčí skály. K poznání mytotvorných procesů v naší speleoarcheologii, Acta Musei Moraviae 81, 37–59.*
- 1997: Pavlovienská sídliště u Přemostí. K otázce lovu mamutů v mladém paleolitu, Acta Musei Moraviae 82, 3–64.
- 2001: Mýtus masového hrobu z Předmostí u Přerova. K pohřebním zvyklostem moravského gravettienu, Archeologické rozhledy 53, 3–29.
- Sobczyk, K. 1984: Modes de débitage dans le magdalénien d'Europe centrale, L'Anthropologie 88, 309–326.*
- Svoboda, J. 2000: Předmostí. Archeologické památky střední Moravy 1. Olomouc.*
- Svoboda, J. a kol. 1994: Paleolit Moravy a Slezska. Dolnověstonické studie 1. Brno.*
- Trinkaus, E. – Jelínek, J. 1997: Human remains from the Moravian Gravettian: the Dolní Věstonice 3 postcrania, Journal of Human Evolution 33, 33–82.*
- Trinkaus, E. – Svoboda, J. – West, D. L. – Sládek, V. – Hillson, S. W. – Drozdová, E. – Fišáková, M. 2000: Human remains from the Moravian Gravettian: Morphology and taphonomy of isolated elements from the Dolní Věstonice II site, Journal of Archaeological Science 27, 1115–1132.*

COMMENT ON THE MYTH OF THE MASS GRAVE FROM PŘEDMOSTÍ

The paper by *M. Oliva (2001)* aims to criticize the „myth of the mass grave of complete skeletons“ at Předmostí – an interpretation which however is not being defended by anyone at the moment. In addition, *M. Oliva* suggests the secondary burials as an explanation for the situation at Předmostí, and as a dominant burial mode during the Upper Paleolithic in general. It seems that this paper (as a part of a series of other critical reviews of the Moravian Gravettian research by the same author) is based on several misunderstandings.

On the basis of both the original excavation diaries from 1894, deposited in our Institute, and the published data, my response defends the excavation and documentation methods of *K. J. Maška*, given the late 19th century excavation standards. Further, it discusses the problem of primary and secondary burials on the basis of comparative evidence from later excavated Moravian sites (*Dolní Věstonice*, *Pavlov*) and the effects of postdepositional disturbance (geological processes, carnivore activities, later human activities in central parts of the settlements, inclusive the deposition of additional bodies). For Předmostí, the available data (cf. the absence of ribs in the records versus their presence in the original field sketches) are insufficient to resolve the primary / secondary burial dilemma. The term „grave“ may probably be misleading, by evoking to someone a contemporaneity of the individual burials. However, it is certainly not a „myth“ that there existed a space-limited burial area at Předmostí during the Gravettian, roughly in the sense as *Maška* discovered it and described it at his time.

K DISKUSI O NÁLEZU LIDSKÝCH POZŮSTATKŮ V PŘEDMOSTÍ

Martin Oliva

Je potěšitelné a zároveň stimulující, že můj článek o Předmostí vyvolal – jako jeden z mála – kvalifikovanou odezvu. K pracnému srovnávání starých údajů a vývoje interpretací mě vedlo přesvědčení, že názor o primárním hromadném hrobu (byť s neúplně dochovanými kostrami) stále převládá (srov. např. *Binant 1991*, 39–40: „sépulture multiple la plus spectaculaire ... où furent retrouvés les restes de 20 individus ... pour la plupart d'une position accroupie ... les ossements ne présentent pas de bouleversements ...“; *Bosinski 1990*, 96: „fosse commune ... a livré les squelettes de 20 individus ... en position accroupie ...“; *Djindjian – Kozłowski – Otte 1999*, 140: „sépulture multiple ... contenait environ 20 squelettes“; *Gambier 1991*, 38: „une sépulture collective ... Les corps d'une vingtaine d'individus de tous âges avaient été déposés dans une fosse“; *Gamble 1999*, 293: „mass grave ... which contained at least 20 individuals“ s odvoláním na údaje J. Svobody; *Groenen 1997*, 28–29: dvacítká víceméně úplných koster v poloze skrčené či na zádech; *Jelínek 1991*, 144, 152: jednorázová kolektivní inhumace, 20 koster, nejčastěji celých; *Surmelu 1993*, 65: „une sépulture collective regroupait une vingtaine d'individus enterrés sous les os de mammoths“; *Svoboda 1999*, 201; *2000*, 25: postupné pohřbívání mohlo rozrušit jednotlivé „kostry“; *Svoboda – Ložek – Vlček 1996*, 168, 170: „burial of over 20 individuals“; *Valoch 1993*, 57–58, obr. 27: „hromadný hrob dvaceti lidí“; *1994*, 899: „une sépulture collective ... regroupait 20 individus ... pour la plupart en position accroupie, la tête orientée vers le nord“; *Vlček 1991*, obr. 55: „im kolektiven Begräbnis“).

Ve většině z těchto námátkou citovaných prací najdeme i aleatorní rekonstrukci „pravděpodobné polohy pohřbených těl“, bez připomínek přejatou od *B. Klímy (1990, obr. 18)*. Ze zmíněné rekonstrukce vychází i trojrozměrný model v nové expozici přerovského muzea, zhotovený za odborného dozoru J. Svobody. Jistou výjimkou je novější názor *K. Valocha (1996, 146)*, jenž uvažuje i o možnosti pohřbívání neúplných těl, a pak ovšem stati *H. Ullricha* (ty však prošly bez většího kritického ohlasu). Většina citovaných autorů přitom dobře věděla, jak zlomkovitým materiálem jsou vyčíslení jedinci zastoupeni. Setrvačnost tvrzení o vesměs takřka úplných kostrách tedy zřetelně vyvěrá ze síly mýtu, kterým je nálezy od samého počátku obestřeny. Je nutno připomenout, že v diskusi nejde o otázku jednorázového či postupného ukládání nebožtíků (která je ze stávající dokumentace a z archeologických pramenů vůbec řešitelná ještě obtížněji), ale o to, zda se do hrobu ukládala těla celá nebo jen jejich části (příp. již v podobě jednotlivých kostí). J. Svoboda nakonec připouští jako „osobní pocit“ i tuto možnost, o jejím ověření se však hanbí být jen uvažovat a konstatuje, že „dostupná data dnes opravdu nestačí k prokázání ani vyvrácení teorie sekundárních pohřbů“. Jsou-li obě teorie stejně pravděpodobné, proč nadále tradovat jen první možnost a pranýřovat druhou? Snad jen pro její odlišnost od tradičních názorů? Nestává se právě z tohoto důvodu onen tradiční názor jakýmsi nedotknutelným mýtem?¹

Sám se ovšem nadále přikláním k druhému vysvětlení. Svahové pohyby a jiné přírodní síly by stěží mohly některé kosti ponechat a jiné odstranit tak systémově, tj. u všech těl podle stejného vzorce. Absence samotných žebér může ovšem mít různé příčiny, nejen tu, že v hrobovém lůžku a v jeho okolí od samého počátku žebra zcela chyběla. Není však pravděpodobné, že by žebra, nalezená v anatomické souvislosti s lidskými skelety (jak naznačuje obr. 2), sám nálezců nevyzvedl či dodatečně zahodil. V této souvislosti je zajímavé, že ani druhotný pohřeb muže z Pavlova I (jediný svého druhu, který byl moderně prozkoumán a kresebně dokumentován) žádná žebra neobsahoval, ač se v něm dochova-

¹ K případu odmytizování spodních nálezoých poloh z Býčí skály: kulturní příslušnost spodní vrstvy je jistě stěžejní otázkou, ale jen tehdy, lze-li doložit samotnou její existenci. Přítomnost jediné a vydatné spodní vrstvy byla i nadále obhajována v základní monografii moravského pravěku (*Valoch 1993*, 38–39) a ještě později – po publikaci mého článku (*Oliva 1996*) – se uváděla v jistou souvislost s aurignaciem (*Valoch 1996*, 109–110). Důkladnější rozbor starých zpráv a vývoje celé problematiky ovšem vedl ke zpochybnění samotné existence nějaké homogenní a nálezově bohatší spodní vrstvy a nebyl snad tedy na škodu, i kdyby jen ilustroval problematiku roli vlivu autorit ve vývoji naší disciplíny.

ly např. obě klíční kosti.² Že jde v tomto případě asi o druhotnou depozici, o tom samozřejmě svědčí nikoli neúplnost a dislokace kostry, částečně způsobená přírodními postdepozičními procesy (obr. 4), ale zejména obrácená orientace obou femurů vzhledem k lebce. Styl kreseb v Maškově deníku nevyplňuje, že v případě obr. 2 jde o znázornění *očekávané* (slovy J. Svobody „logicky předpokládané“) pozice žeber. Tomu by také nasvědčovalo jejich odlišné, pouze symbolické znázornění a nerealistický směr připojení žeber k plošně rozkreslené (protože skutečně nalezené?) páteři.

Může se zdát zvláštní, že vedle lebek a dlouhých kostí byly schraňovány i celistvé sloupce obratlů. Je však nutno připomenout, že právě s páteří se v některých archaických filosofických pojmů představuje jakési hlavní cesty životní energie, což ostatně není příliš vzdáleno od skutečnosti. O výjimečné roli páteře v transcendentálních představách gravettienců svědčí nález z Weinberghöhle u Mauern v Bavorsku, kde u stěny jeskyně ležely dlouhé sloupce obratlů 6 mladých mamutů a opodál ještě celá mamutí lebka, kly a lopatky. Vše bylo posypáno červeným okrem a doprovázeno perličkami z mamutoviny a výběrem retušovaných nástrojů (*Bohmers 1951*). Na kusy páteří v anatomické souvislosti jsme několikrát narazili i ve skládce mamutích kostí (plocha B) na gravettienské stanici v Milovicích (okr. Břeclav), kde se podle polohy lokality a celkové skladby kostí nepochybně nejednalo o pouhý odpad z rušení či konzumace úlovku (k otázce významu těchto depozic srov. *Oliva 1997*).

I když Maškovy deníky byly z počátku nepochybně soukromým materiálem, poskytují o tomto důležitém nálezu nejpodrobnější informace, a proto byly již několikrát publikovány (a jejich český překlad snad není neodpustitelnou indiskrecí). Tím se mohou stát předmětem analýzy a případné kritiky jako každý jiný uveřejněný text, samozřejmě bez úmyslu jejich autorovi jakkoli škodit. Zpřístupnění deníků ke studiu na ARÚ v Brně se snad mohlo dát na vědomí, jinak je těžké se dozvědět o jejich novém uložení. Snad by si mohl nějaký přežívající znalec německého Gabelsbergova těsnopisu jejich obsah znovu ověřit (může se o to ostatně na podkladě publikovaných kopií nebo originálů pokusit i dnes), my ostatní se však musíme i nadále spokojit se stávajícím převodem do latinky. Sotva by ovšem nové čtení nějak podstatněji přispělo k ověření souvislostí obrázků s textem (srov. např. záznam ze 7. 8., kde náčrty překrývají psaný text: *Svoboda 2000*, obr. 10). Zde mohou doplnit, že v rámci pozůstatostí prof. K. Absolona nyní spravujeme i zárodky Maškovy trojdílné monografie o Předmostí. Složka obsahuje několik kreseb artefaktů, avšak žádné plánky či údaje o nálezových okolnostech. To souhlasí s údajem *J. Matiegky (1925, 328; 1926, 6)*, že z celého díla byla nejpokročilejší 2. (archeologická) část, sestávající ze 40 nedokončených tabulek.

Podiv nad mým tvrzením, že primární pohřební ritus gravettienců neznáme, je oprávněný jen částečně: uváděné primární inhumace (dva hroby z Dolních Věstonic II a snad hrob ženy z DV I) byly (i ve své době) jen jeho zcela ojedinělými a tudíž atypickými projevy. Snad jsem měl raději říci, že neznáme primární pohřební ritus „lovců mamutů“ v jeho typické, převládající podobě. Někdejší životnou skutečnost nelze vystihnout fragmentem, který měl šanci dochovat se pro archeologický záznam a být – na rozdíl od nedochovaného – jednoznačně interpretován.

Závěrem se přece jen přiznám k malému prohřešku: v mém článku (*Oliva 2001*, 18) má být v popisu k obr. 9 „vpravo vpředu“.

LITERATURA

- Binant, P. 1991*: La préhistoire de la mort. Errance, Paris.
Bohmers, A. 1951: Die Höhlen von Mauern. Palaeohistoria I. Groningen.
Bosinski, G. 1990: Homo sapiens. L'histoire des chasseurs du Paléolithique supérieur en Europe (40 000 – 10 000 av. J.–C.). Errance, Paris.
Djindjan, F.– Kozłowski, J. K.– Otte, M. 1999: Le Paléolithique supérieur en Tchéquie et en Slovaquie. Armand Colin, Paris.
Gamble, C. 1999: The palaeolithic societies in Europe. CUP, Cambridge.

² Na poznámku (*Oliva 2001*, 21) o rozdílné lokalizaci tohoto a jiných antropologických nálezů z Pavlova u různých autorů edice, řízené J. Svobodou, tento autor ve své replice kupodivu nereaguje.

- Gambier, D. 1991:* Les hommes modernes d'Europe centrale, *Les dossiers d'archéologie* 156, 36–41.
- Groenen, M. 1997:* Vie et mort au Paléolithique I. Les pratiques funéraires, *Anthropologie* 35, 17–49.
- Jelínek, J. 1991:* Découvertes d'ossements de la population gravettienne de Moravie, *L'Anthropologie* 95, 137–154.
- Klíma, B. 1990:* Lovci mamutů z Předmostí. Academia, Praha.
- Matiegka, J. 1925:* Les squelettes provenant de la station de l'homme quaternaire — Předmost en Moravie, *Anthropologie* III, 323–329.
- 1926: Die Skeletreste des Diluvialmenschen von Předmost in Mähren. *Prager Presse*, 7. Februar 1926, 5–6.
- Oliva, M. 1996:* Spodní paleolitická vrstva z Býčí skály. K poznání mytotvorných procesů v naší speleoarcheologii, *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales* 81, 37–59.
- 1997: Pavlovienská sídliště u Předmostí. K otázce lovu mamutů v mladém paleolitu. *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales* 82, 3–64.
- 2001: Mýtus masového hrobu z Předmostí u Přerova. K pohřebním zvyklostem moravského gravettien, *Archeologické rozhledy* 53, 3–29.
- Surmely, F. 1993:* Mammouth, géant de la préhistoire. Solar, Paris.
- Svoboda, J. 1999:* Čas lovců. ARÚ, Brno.
- 2000: Předmostí. Archeologické památky střední Moravy 1. Olomouc.
- Svoboda, J. – Ložek, V. – Vlček, E. 1996:* Hunters between East and West. The Paleolithic of Moravia. Plenum Press, New York – London.
- Valoch, K. 1993:* V září ohňů nejstarších lovců (starší doba kamenná – paleolit), in: V. Podborský a kol., *Pravěké dějiny Moravy*, MVS, Brno, 11–68.
- 1994: Předmostí, in: *Dictionnaire de la préhistoire*, PUF, Paris, 898–899.
- 1996: Le Paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie. J. Millon, Grenoble.
- Vlček, E. 1991:* Die Mammutjäger von Dolní Věstonice. Basel.

A CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION OF THE FINDS OF HUMAN REMAINS AT PŘEDMOSTÍ

An arduous comparison of old data and the development of their interpretation led the author to the opinion that the view of a primary mass grave (albeit with incompletely preserved skeletons) still predominates. In the majority of these randomly cited texts (cf. paragraph 1 of the Czech text), the aleatory reconstruction „probably the positions of buried bodies“ is taken without comment from *B. Klíma (1990, fig. 18)*. The majority of the authors cited were nevertheless well aware of how the number of individuals represented is calculated from fragmentary material. The inertia in maintaining that these are nothing but complete skeletons thus clearly stems from the strength of the myths that have surrounded the finds since the beginning. It must be noted that this discussion is not about the one-off or gradual deposition of the deceased (which could be determined from the extant documentation or from archaeological sources generally only with difficulty), but about whether the grave contained whole bodies or only parts thereof (perhaps even in the form of single bones). Slope movement and other natural forces could hardly be expected to leave some bones while removing others systematically, i.e. taking the same sample from every skeleton. The absence of ribs alone might of course have various causes, even ignoring the fact that beneath and around the grave the ribs were completely absent from the start. It is not however likely that a rib found in anatomical relation to a human skeleton (as indicated in Fig. 2, p. 795) would be missed or deliberately discarded by the excavator. In this context it is interesting that even the secondary male burial from Pavlov I (the only one of its kind to have been excavated in a modern manner and documented by drawings) contained no ribs, even though, for example, both collar bones were preserved. That in this case we are dealing with a secondary burial is suggested not only by the incompleteness and dislocation of the bones, partly caused by natural post-depositional processes (Fig. 4, p. 797), but also in particular by the reversed orientation of both femurs as regards the skull.

MARTIN OLIVA, *Moravské zemské muzeum, Zelný trh 7, 659 37 Brno; e-mail: moliva@mzm.cz*

MUDROVÁNÍ U STUDNY

Jan Klápště

Archeologická poznámka o dendrochronologii mostecké studny 1/80, již se konečně po dvaceti letech od terénního výzkumu podařilo získat, nezávisle ověřit a publikovat (AR 52, 679–687), byla pochopitelně psána s diskusním záměrem. Reakce S. Vencla přišla velmi pohotově (AR 53, 606–607), a tak díky za jeho zájem musí být dvojnásobný. Oč běží? Studna z Mostu byla v roce 1983 nějak datována, východiska, možnosti a meze tehdejšího určení byly obšírně rozebrány. Teď jsme předložili datování jiné a pokusili se o příslušnou diskusi. S. Vencl vidí problém jasně a bez zbytečných řečí: chyba spočívala v neznalosti archeologické abecedy, obsah výplně studní je přece chronologicky méněcenný. K tomuto pozoruhodnému závěru si dovoluji připojit následující poznámky.

Tvrdím předně, že ani problematiku studní nelze s prospěchem vtěsnat do jednoznačného výroku vybaveného nějakým obecně platným znaménkem. Nijak nezpochybňuji smysl povšechné kategorizace archeologických situací, zároveň ale platí, že každá z terénních situací je svým způsobem jedinečná a jako taková by měla být řešena. Mohli bychom sestavit celou stupnici středověkých studní s rozrůzněnou vypovídací hodnotou studničního kalu, ale i zánikového zásypu. Průměr z této stupnice si dovoluji považovat za úplně a zcela bezcenný. Úvahy vedené tímto směrem vládly i v archeologii středověku – zhruba před čtyřiceti lety. Odpovídaly jak zkušenostem tehdejšího terénního výzkumu, tak tehdy kvetoucímu usilovnému hledání a ovšem i nacházení zákonů a zákonitostí.

Diskuse o uzavřeném nálezovém celku může mít značný význam a případ mostecké studny v ní tvoří jen úplně dílčí a okrajovou položku. Vychází-li ale valná část archeologie středověku z terénního výzkumu a zhodnocování jeho výsledků, zachází takřka výlučně se situacemi, které se z optimálního výměru vymykají. Opakovaně shledávám, že snad každý student archeologie středověku na FF UK dokáže dnes – alespoň u zkoušky – definovat uzavřený nálezový celek a vyjmenovat a zdůvodnit základní příklady. Výčet příkladů nečiní potíže, vždyť zahrnuje jen několik málo položek. Nesnáze spočívají v něčem jiném. Zatímco zmíněné příklady vesměs vybíráme z literatury, v praxi znova a znova zacházíme se situacemi podstatně odlišnými a chybí nám k tomu odpovídající kritický aparát. O uzavřených celcích tu samozřejmě nemůže být a ani není řeč, přesto zcela převažující část archeologického fondu nezhodíme, může vypovídat a vypovídá o širokém spektru otázek. Důrazná připomenutí S. Vencla jsou obecně užitečná, podivuhodnou ekvilibristiku s ojedinělým „pro datování důležitým střepem“ chápu jako pěknou konkrétní ilustraci stupně naší bezradnosti. I (zřejmě cvičného) numismatika by k uvažovanému správnému řešení musela přivést S. Venclova představa o datování neuzavřených hromadných mincovních nálezů. Jinak by se numismatický přístup sotva lišil od přístupu archeologického. Deklamace o „mylném předpokladu“ a „falešném výkladu“ si proto dovoluji pokládat za opravdu mylné a opravdu falešné. Hlavní naší potíž vidím někde úplně jinde, v málo důsledném rozlišování na té stupnici, která sahá mimo položku uzavřených celků. Všechny různorodé situace se dnes totiž v naší i evropské archeologii velmi často bez kritického rozlišení setkávají na jedné jediné interpretační rovině.

Jen na okraj zaznamenejme, že k archeologům středověku míří i S. Venclova poznámka o možnostech datování keramických nádob užitých k úschově souborů mincí. Není sice zatížena znalostí dnes už dosti četné a vesměs dostupné evropské literatury, nerozchází se však nijak dramaticky s názory vyslovovanými kritickým bádáním už asi 25 let. Přirozeně ani zde nepomohou obecné formulace, ale kritická rozprava o konkrétních nálezech a konkrétních vypovídacích možnostech. Náš prvořadý dluh se ovšem týká součinnosti archeologie a numismatiky, jejíž odpovídající směr v Čechách právě už asi čtvrt století takřka chybí.

Závěr: Opory, s nimiž zacházíme, jsou rozrůzněné a tuto různost bychom měli zřetelně respektovat. Cestu k řešení rozhodně nespátřuji v určování obecně platných zákonů a zákonitostí, ale v kritickém řešení konkrétních situací. A koneckonců i v ochotě vracet se k jen domněle uzavřeným případům. Úplná tečka může být tentokrát velmi postmoderní. To, co v našich historických oborech píšeme, snad přispívá k poznávání minulosti. Rozhodně však leckterý z našich výkladů výrazně vypovídá o nás samotných.

JAN KLÁPŠTĚ, *Archeologický ústav AV ČR, Letenská 4, 118 01 Praha 1; e-mail: klapste@arup.cas.cz*

K VÝPOVĚDI PRAMENŮ O STŘEDOVĚKÉ CHRUDIMI

Martin Ježek

Texty T. Durdíka (2001), J. Frolíka a J. Sigla (2001), předložené v předešlém čísle AR do diskuse o vývoji středověké Chrudimi, ukazují šíři možností nakládání s prameny.¹ Jejich autoři shodně vyjadřují výhrady vůči práci vedené „*metodicky problematickým způsobem*“ (620) od kritiky pramene k vyslovení závěru a shodně postupují od tvrzení k hledání opor. Pro ně našel T. Durdík i výstižné označení: „*možné doklady*“ (616). Namísto zdůvodnění názorů, které byly pro jejich nepodloženost zpochybněny (srov. Ježek 1999), se autorům tatáž, opět nijak nedokládaná tvrzení stávají východiskem k dalšímu řetězení předpokladů a domněnek. Zdá se, že se shodují i v přesvědčení, že na intenzitě opakování a suverénnosti vyjádření závisí důvěryhodnost sdělení, které pak již není třeba opírat o průkazné argumenty.

Obracím-li se zde proti názorům T. Durdíka, J. Frolíka a J. Sigla, pak ne proto, abychom se přeli, zda v Chrudimi byl, či nebyl královský hrad, který král město založil nebo zda první měšťané půl století obývali „*provizorní obydlí*“ – zemnice (620, 623). Domnívám se, že současný stav a povaha pramenů – základny, rozhojňované díky dlouhodobé a systematické péči J. Frolíka a J. Sigla, neumožňuje řešit většinu otázek, na které autoři nabízejí odpověď. Za podstatnější než bezpředmětný spor pokládám ohlédnout se za způsobem vedení argumentace, jenž v obhajobách získává stále zřetelnější kontury.

K textu T. Durdíka

T. Durdík ani nyní nezveřejnil žádný doklad o hradu v Chrudimi 2. poloviny 13. století. Přesto nahradil hledání odpovědi na otázku, zda jsou k dispozici prameny, jež by o někdejší existenci tamního městského hradu svědčily, stížeností na snahu „*zpochybnit samu jeho existenci*“ (615). Nedožíváme se však ani, proč vůbec je v Chrudimi 13. století královský hrad předpokládán: T. Durdík operuje otázkou interpretace sklepů domu čp. 60 („*mohly být vloženy do bývalého příkopu*“: 616), a tím také výčet podnětů končí. Téma polemiky, jímž byla v článku, na který reagoval, především jeho představa o kastelové dispozici údajného hradu, „*ponechal stranou*“ (srov. 616–617). Tím by bylo možné polemiku uzavřít, s poukazem na úsilí T. Durdíka vyhnout se její podstatě.

Autor ale prezentoval některé ze svých charakteristických metod, které stojí za povšimnutí. Označuje, že z písemných pramenů k dějinám lokality vybírá jen ty, které pro něho jsou „*předmětem zájmu v souvislosti s hradem*“ (615) – nijak nedoloženým, leč předpokládaným a po selekci pramenů také ve zdech městské zástavby „*nalézaným*“. Ke sdělení, že „*čistě z pohledu výpovědi písemných pramenů se situace v Chrudimi nijak neliší od dalších královských měst doby posledních Přemyslovců, v nichž není možno o existenci hradu pochybovat*“ (616), opomněl dodat, že z Chrudimi nelze – na rozdíl od oněch dalších lokalit – průkazně uvést ani žádné prameny hmotné.

Věnujme však pozornost konkrétním údajům T. Durdíka. Není jich mnoho, neboť autor musel pominout převážnou většinu argumentů dokládajících jeho dosavadní nepravdy i účelovost početných tvrzení (viz Ježek 1999). Zvolil osvědčenou metodu vybraných – lhotejno, zda pro argumentaci podstatných či okrajových – bodů, prezentovaných jako „*klasické ukázky*“ (617–618) pochybně úrovně oponentovy práce. Svůj vztah k pramenům dokládá upozorněním na „*doposud opomíjený dokument z roku 1276*“, jehož význam ze široka a poněkud zmateně rozvádí (616). Tato písemnost, dnes tedy známá i T. Durdíkovi, je zmiňována a náležitě zhodnocena v téměř veškeré dosavadní literatuře o počátcích města Chrudimi (z posledních např. Frolík – Sigl 1998, 30; Ježek 1999, 841).

Ve věsta textu o údajných zachovaných hradních konstrukcích T. Durdík formuloval tři věcná sdělení. Týkají se: 1. „*práce se Schmoranzovými půdorysy kostela*“ (617); 2. otázky „*existence či neexistence jižního příkopu*“ hradu (616); 3. úseku hradby, který prý odpovídá „*předstupujícímu východnímu čelu západní části hradu*“ (tzv. „*předsunutí*“) (618).

¹ V následujících řádcích připojuji ke svým reakcím na příslušnou pasáž T. Durdíka (2001) i J. Frolíka a J. Sigla (2001) odkaz pouze na stranu jejich textu.

T. Durdíkovi se v prvním případě nelíbí (617), že jsem k odmítnutí jeho vývodů o lomovém zdivu závěru kostela Nanebevzetí P. Marie v partii pod bankálovou římsou použil půdorys presbytáře v úrovni, jíž se jeho výklad týkal (Ježek 1999, obr. 5 a 6). Konstatuje, že „v rámci pokusu o rekonstrukci podoby chrudimského hradu bylo však logičtěji vycházeno z půdorysu v úrovni terénu (např. Durdík 1998, obr. 251), kde je, stejně jako na půdorysu v Soupisu památek (Chytil 1900, 38) i v poslední umělecko-historické topografii (Poche ed. 1977, 540), zdivo závěru skutečně zakresleno silněji. Jak se pak lze pohledem na reprodukci Schmoranzova plánu lehce přesvědčit, není to způsobeno tím, že by zakreslená síla zdiva byla tvořena i soklem ..., neboť tento sokl je na zmíněném plánu vyznačen“ (617).

Autor se patrně rozhodl předvést nám „klasičtější ukázkou“ (617) své „logiky“. Ještě vážnější je však to, co se čtenář nedozvěděl. Jak K. Chytil a kolektiv vedený E. Pochem, tak T. Durdík a J. Frolík totiž ve svých publikacích použili plán budovy regotizované ve 2. polovině 19. století. Zatímco ale autoři obou soupisů památek přirozeně zaznamenali aktuální stav, T. Durdík a J. Frolík s pomocí tohoto plánu provedli „rekonstrukci“ středověké situace (Durdík – Frolík 1981, obr. 3, 6; Durdík 1998, obr. 248). Od F. Schmoranze však pochází i plán kostela před regotizací. Na tomto plánu sokl v podobě registrované ve zmíněných publikacích neexistuje (obr. 1: 3). K dispozici je též Schmoranzův plán s návrhem vlastních, posléze realizovaných úprav (obr. 1: 4). Na něm je sokl v podobě, která byla zahrnuta do vize „kastelu“ (obr. 1: 5a) a nyní se stala základem T. Durdíkova „argumentu“, vyznačen v barvách projektovaných změn.²

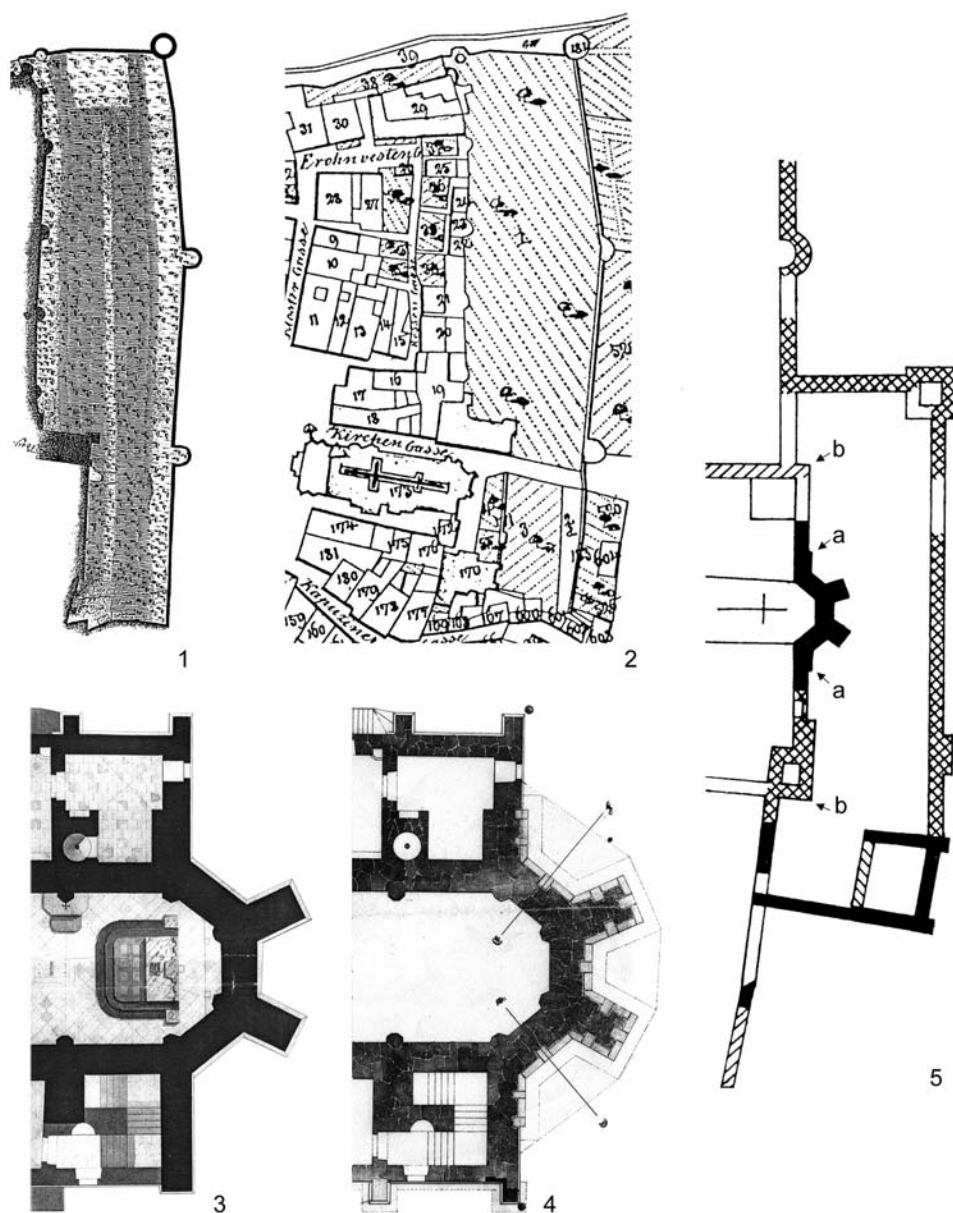
Své představy o vývoji chrudimského chrámu (a o mé „neschopnosti odlišit originální konstrukce od konstrukcí Schmoranzovy regotizace“: 617) může T. Durdík porovnat s výsledky stavebně-historického průzkumu kostela Nanebevzetí P. Marie, při němž byla pozornost věnována i okolní zástavbě a vývoji opevnění (Razím – Ježek 2001). Najde zde víc, než tolik postrádanou „přijatelně znějící hypotézu“ (618) k vysvětlení fortifikačního útvaru východně od kostela (viz níže), který donedávna prohlašoval za obvod východního hradního nádvoří (nyní mi podsouvá označení „úsek parkánu“: 618). Ke grotesknímu poučení o šíři jižního hradního příkopu (616) lze pouze konstatovat, že ji pochopitelně „znají“ jen tvůrci „rekonstrukce“ kastelu (Durdík – Frolík 1981).³ Konstrukce chrudimského hradu vycházela dále z domněnek o někdejší funkci vybraných zdí domovní zástavby zakreslené na novodobých plánech severně a jižně od farního kostela. Vývody o severním a západním zdivu domnělého kastelu byly odůvodněně odmítnuty (Ježek 1999, 846, 850) a T. Durdík se k nim již nevrátil. Sám se skepticky vyjádřil i k rovněž zpochybněné variantě svého – jak uvádí, „bez důkazu“ (616) konstruovaného – jižního obvodu hradu.⁴ Neaktuálnost vize kastelu patrně naznačuje i autorovo přiznání,

² V tomto případě však nejde o projev T. Durdíkova torzovitě znalosti pramenů. Sám otiskl jeden ze Schmoranzových plánů kostela Nanebevzetí P. Marie z doby před regotizací (Durdík 1998, obr. 251), na němž sokl ještě není (a nemohl být) zaznamenán v podobě, kterou autor využil ve svém „rekonstrukčním“ plánu a na kterou se nyní odvolává. Původní sokl je na třech východních stěnách závěru dodnes dochován pod Schmoranzovým trnožem. Koruna původního soklu je patrná na plánech vyšších úrovní kostela z doby před regotizací – viz Ježek 1999, obr. 6.

³ Pouze jim náleží řešení otázky, zda sonda výzkumu na parcele domu čp. 59 ležela v místech údajného příkopu, jak soudil J. Frolík (1995, 75; nikoliv „J. Frolík a J. Sigl“, jak sděluje T. Durdík na s. 616), nebo před ním, jak nyní tvrdí T. Durdík (616). Pozoruhodná je zkušenost T. Durdíka, jenž je ochoten pokládat „smetištní charakter vrstev“ (podle Frolík 1995, 74) zastížených v sondě o rozloze 7,5 m² za popis obrazu odpovídajícího volné ploše „v bezprostředním sousedství fortifikace“, který prý „odporuje podobě běžné městské parcely“ (616).

Svou představu o dispozici chrudimského „hradů“, jež byla tématem článku, na který T. Durdík reaguje, naznačuje autor pouze poukazem na „analogické“ situace hradů v Písku a Kadani (618), aniž by se ve svém textu vylíčil k jejich typologickému řazení. Vzhledem ke zjištěním J. Fröhlicha (2001, 39), který ve výkopu kolem východního a jižního křídla píseckého hradu (v místech T. Durdíkem předpokládaného hradního příkopu) žádný příkop neregistroval, lze toto přirovnání chápat jako krok k odvržení domněnky o údajném chrudimském příkopu.

⁴ Do bohaté skupiny nepravdivých tvrzení T. Durdíka (Ježek 1999, 866) jsem nezařadil jeho slova o vložení sklepu do jižního hradního příkopu, jak mi dotčený autor podsouvá ve snaze o ukázkou mé „manipulace“ (616; další body této rubriky přechází mlčením), nýbrž jeho výroky o pilíři při nároží domu čp. 60. T. Durdík toto své opakovaně publikované tvrzení (např. Durdík 1998, 214), na jehož nepravdivost jsem upozornil při výhradách vůči konstruování západní zdi chrudimského „kastelu“ (viz Ježek 1999, 848, 850), nyní označuje za omyl (617).

Obr. 1 – výřez z plánu chrudimského městského opevnění z roku 1824 (SOKA Chrudim); 2 – výřez z císařského otisku mapy stabilního katastru Chrudimí (1839); 3 – výřez z plánu kostela Nanebevzetí P. Marie v Chrudimí od F. Schmoranze před sanací a regotizací (SOKA Chrudim); 4 – výřez z plánu kostela Nanebevzetí P. Marie v Chrudimí od F. Schmoranze s návrhem posléze realizovaných úprav (SOKA Chrudim); 5 – výřez z „rekonstrukčního“ plánu chrudimského „kastelu“ (podle Durdík – Frolík 1981, obr. 6; Durdík 1998, obr. 248): a – nároží soklu zhotoveného podle projektu F. Schmoranze v 19. stol., b – nároží údajného „předsunutí“ hradby (podle představa T. Durdíka), které má odpovídat autorem „předpokládanému východnímu čelu západní části hradu“ (618).

že „rekonstrukční plán vznikl soukresem z více jak dvou desítek podkladů zaměřených v různých měřících, mírách a různými způsoby, z nichž podstatná část je neověřitelná“ (617).

Tomu, kdo by se ještě zdráhal uvěřit autorovým metodám,⁵ nabízí T. Durdík svou poslední „klasickou ukázkou“ (618). Týká se původní linie východní části městské hradby ze 13. století, z níž od 14. století vystupoval trojboký závěr farního kostela (srov. výsledky stavebněhistorického průzkumu: *Razím – Ježek 2001*). To je ovšem s vizí kastelu neslučitelné, T. Durdík má navíc svou představu o zdejší fortifikaci: „Před přímou linií hradby přetínající ostrožnu by zde bez jakéhokoliv postižitelného důvodu předstupoval úsek odpovídající předpokládanému východnímu čelu západní části hradu (tj. od Žižkovy věže přes presbytář kostela až do prostoru dnešní ulice severně od kostela)“ (618). T. Durdík nezná žádné důkazy či indicie, „že by zde původně městské hradby probíhaly bez zmíněného předsunutí a do dnešní polohy byly o cca 6 metrů na jihu a cca 2 m na severu východním směrem předsunuty až při stavbě kostela ve 14. století. Zmíněné předsunutí by existovalo, i kdybychom ...“ (618).

Žádné takové „předsunutí“ hradby ale v dochovaných pramenech není zaznamenáno (obr. 1: 1, 2).⁶ Existuje pouze na „rekonstrukčním“ plánu T. Durdíka a J. Frolíka (1981, obr. 6; Durdík 1998, obr. 248). „Předsunutí“ zde vzešlo z přání vytvořit nárožní věže hradu kastelové dispozice (viz obr. 1: 5b). Předpokládaná severovýchodní věž a tím i severní úsek „předsunutí“ jsou čirou fikcí. Ke konstrukci jižní partie „předsunutí“ bylo nutno posunout v „rekonstrukčním“ plánu tzv. Žižkovu věž a západní zeď domu čp. 57, která k věži od jihu navazovala, rovněž v rozporu s údajným mapovým podkladem (viz Ježek 1999, 852–853). Z plánu zhotoveného tímto způsobem nyní T. Durdík v metrech odečítá rozměry vysněného „předsunutí“, odtud vyplývá i vidina jeho „dnešní polohy“ (hradba zde již celá staletí nestojí).

V žádném případě však nelze hovořit o pokusu o podvod. Vždyť T. Durdík nezastírá, že namísto pramenů pracuje pouze se svým „rekonstrukčním“ plánkem a opírá tak jednu smyšlenku o druhou. Zbývá jen zákonitá otázka: byl-li takový postup aplikován při práci s ověřitelnými prameny, jaké metody budou použity při zdůvodňování opakovaně publikovaných, ale nikdy nedoložených tvrzení a plánek vzešlých z jeho archeologických výzkumů řady českých hradů?

K textu J. Frolíka a J. Sigla

I tentokrát vyšli J. Frolík a J. Sigl z předpokladu, že nástin představ bude pro čtenáře přijatelnější než kritické a náročné zhodnocení pramenů. Příslib „ještě přesnější a pečlivější formulace“ (627) by mohl překvapit, ani sebepečlivější formulace ale nenahradí stále scházející argumenty pro znovu opakovaná tvrzení, která mají čtenáře úvodem naladit k žádoucímu chápání problematiky. Ještě před diskusí, v níž by právě tyto zpochybněné výroky měly být obhájeny (viz Ježek 1999, 837–841), se tak opět dozvídáme, že „se patrně ve 12. století vyčlenil samostatný prostor (‘akropole’) situovaný do jihovýchodní části hradiště“, že „z jižní strany tuto akropoli vymezoval vstup do hradiště ... a průběh komunikace“, že do vrcholného středověku „funkčně přetrvala pouze ‘akropole’ přeměněná na městský hrad“, že „vyměřený půdorys se od současného odlišoval prokazatelně na severní straně náměstí“, že „čelní stranu zdejších parcel zaujala provizorní zahloubená obydlí (‘zemnice’)“, že „prvotní rozměření města přetrvalo až do rozsáhlého požáru, po němž ... minimálně část parcel byla vyměřena znova na jiném půdorysu“ (620) atd.⁷ Žádné doklady o akropoli, vstupu do hradiště, městském hradu

⁵ Bez komentáře ponechávám pokusy o připsání nikdy nevyřčených výroků, jako např. prý můj „poukaz na to, že v údajném rozporu s užitím kvádřového zdíva ve vnějším líci kostela je výskyt lomového zdíva ve stěně nad západním obloukem severní mezilodní arkády ...“ (617).

⁶ Linie městské hradby byla ostatně určena průběhem valu raně středověkého původu, na jehož vrcholu hradební zeď stála a který se podstatně odrazil ve zdívu presbytáře kostela Nanebevzetí P. Marie (viz *Razím – Ježek 2001*, 40–43, 58, 62–63).

⁷ Objevila se zde ale i novinka: raně středověká „... ‘akropole’ přeměněná na městský hrad (tzv. ‘předsunuté opevnění’ v pojetí M. Ježka)“ (620). Fortifikační útvar, obklopující od východu presbytář kostela Nanebevzetí P. Marie ze 14. století, byl však vysunut do městského příkopu (viz *Razím – Ježek 2001*, 58–64), z jehož dna také východní zeď tohoto útvaru vyrůstala (viz obr. 1: 1). Myšlenka o raně středověkém původu této části městského opevnění („předsunuté opevnění“ v mém pojetí) je zcela bezdůvodná.

atd. autoři sice nemohou uvést, zato nás ujišťují, že tak se jim vývoj „jevů“, prý „na základě výsledků archeologických výzkumů“ (620), přirozeně nejmenovaných.

Domníval jsem se, že nepodloženost takových názorů byla ukázána a zdůvodněna dostatečně a pochopitelným způsobem (Ježek 1999), J. Frolík a J. Sigl mne však usvědčují z omylu.⁸ Patrně proto častěji než na mé formulace reagují na jejich karikatury. Nezbyvá než alespoň u klíčových míst připomenout význam hranice dělicí možnosti a jistoty i rozdíl mezi názory a argumenty (pro přehlednost navážeme na systém autorů).

Ještě předtím se však krátce zastavme u úvodu textu J. Frolíka a J. Sigla, v němž sdělují, že, „vědom“ si „neudržitelnosti alespoň části svých tvrzení“, sám jsem „některá z nich již revidoval“ (620). Z připojeného odkazu vyplývá, že hovoří o otázce východní části opevnění středověkého města, kterou jsem se marně pokoušel řešit (viz Ježek 1999, 856, pozn. 30, 859, obr. 16, 865, pozn. 50; 2000a). Její jádro ale spočívá úplně jinde, než se autoři domnívají.

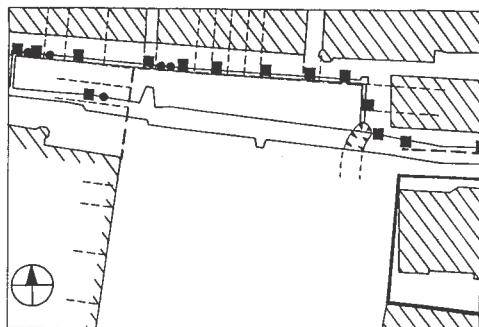
Snaha o řešení otázek, jež se severně od presbytáře kostela Nanebevzetí P. Marie při dokumentaci výkopu otevřely, naráží na nesrovnalosti v kresebném znázornění náleзовé situace, a to jak horizontální, tak vertikální.⁹ Výkop byl veden mj. pozemkem zaniklého děkanství – domu čp. 56 (Frolík – Sigl 1994, fig. 1c). Při výkladu situace zjištěné v místech východní stěny domu autoři vyprávějí o protnutí kamenné „hradby“, východně od ní prý byly zjištěny obě protilehlé stěny příkopu širokého 16,5 m (Frolík – Sigl 1994, 118, fig. 4b: B, 5b: I). Oznámili též zjištění západní stěny jiného příkopu, širokého minimálně 9 m, západně od této „hradby“ (Frolík – Sigl 1999, 444). Jediným publikovaným nákresem odkryté situace je schematický plánec (Frolík – Sigl 1994, fig. 1c). Jsou na něm zaznamenány – dle mínění autorů zachycené – všechny tři stěny obou zmiňovaných příkopů (obr. 3). Východnější příkop autoři označili za městský (Frolík – Sigl 1994, fig. 4: B, 5: I). Nezcizitelná čtvrtá, východní stěna západněji shledaného příkopu měla být zničena sklepem domu čp. 56 (Frolík – Sigl 1999, 444).

V popisu odkryté situace se ale autoři nezmiňují ani o žádné západní stěně příkopu východně od „hradby“, jenž měl být široký 16,5 m. Uvádějí, že výkop v příslušných místech protnul novověkou výplň (Frolík – Sigl 1994, 114). Ve skutečnosti byly výkopem odkryty pouze eskarpa a kontreskarpá jediného, původně přibližně 35 m širokého příkopu městského opevnění (viz Razím – Ježek 2001, 40, 59–62). Jak je zaznamenáno na mapě stabilního katastru a ještě zřetelněji na podrobném plánu opevnění z roku 1824, vyrůstala tehdy ze dna tohoto příkopu zeď (srov. obr. 1: 1). Její část v 18. a 1. pol. 19. století východní průčelí domu čp. 56 registrovali archeologové. Žádná západní stěna údajného východního příkopu nebyla a nemohla být zastížena, byla však jako zastíženy objekt zakreslena do plánu a zahrnuta do výkladu, neboť podle představ archeologů o průběhu fortifikace byla v tomto místě očekávána. Z jednoho skutečného, dodatečně v jihozápadním úseku zčásti zastavěného (domy čp. 56 a 57) a posléze zcela zasypaného příkopu se tak v jejich očích staly příkopy dva.

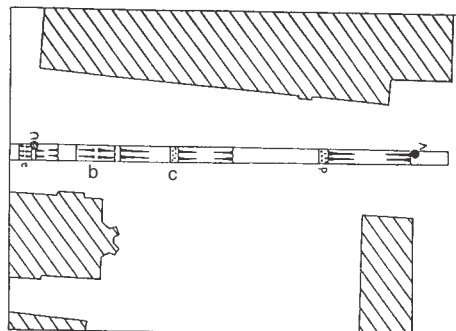
1.–2. Prameny k počátkům města. J. Frolík a J. Sigl dospěli k názoru (v jedné větě jej označují za domněnku a v následující za jistotu), že polohopisná charakteristika města ve formulářovém textu ze sbírky Jindřicha Vlacha „může být odrazem konkrétní situace či převzetí z nějaké existující písemnosti“ (621). Jistě nám brzo ukáží, zda podle nich tento soud domnělou chrudimskou „zaklá-

⁸ Srov. např. hned začátek jejich 1. oddílu: „Datování počátků vrcholně středověkého města se opírá ... o přeměnu sídlištní struktury doloženou plánkami, následným vyšetřováním a vyhloubením ... objektů před severní stranou ... náměstí. Dalším ... argumentem je postavení městské hradby. Písemným dokladem je ... formulářová listina ...“ (620) atd. Zdůvodňování nepodloženosti těchto i dalších tvrzení by znamenalo opakovat celou argumentaci (viz Ježek 1999), která vedla k jejich odmítnutí. O zbytečnosti takového počínání mne přesvědčuje volání autorů po věcné diskusi v závěru jejich textu i řada „odpovědí“ na údajně mé výroky, jež jsem však nikdy nevyslovil (viz např. pozn. 7, 10, 11, 16). Mezi závažnější ze soudů, které si vytvořili a pak mi je připsali, patří tvrzení, že Ježek „dospívá k datování počátků vrcholně středověkého města do období Václava I.“ a „toto datování považuje za prokázané“ (621; srov. Ježek 1999, 842).

⁹ Řeč zde může být pouze o těch prvcích, které dnes lze ověřit: zatímco situace sledovaných výkopů jsou zaznamenány do reality neodpovídajícího půdorysu města (např. Frolík – Sigl 1994, fig. 1–5), sklon řezu dokumentovaného severně od presbytáře je, pomineme-li zakreslení nadmořské výšky, ze skutečných přibližně 4,5° na obrázku snižen na 1,2° (Frolík – Sigl 1999, obr. 2).

Obr. 2. „První fáze města, rekonstrukce půdorysu“ severní strany chrudimského náměstí, podle J. Frolíka a J. Sigla (1994, fig. 5a). Čtverečky byly vyznačeny „zemnice“, severní parcely „prodlouženy“ k výkopu. „Zemnice“ se tak autorům ocitly „v čele původních parcel“ (623).

Obr. 3. „Zjištěné objekty“ východně od chrudimského náměstí, podle J. Frolíka a J. Sigla (1994, fig. 1c): východně od valu (b) západní stěna domněle západnějšího příkopu (domnělá protější, východní stěna západnějšího příkopu má být podle autorů zničena sklepem). Východně od zdi (c) údajná západní stěna východnějšího příkopu, východně od ní východní stěna domněle východnějšího příkopu.

dací listinu“ rehabilituje natolik, aby se jim mohla znovu stát podkladem pro líčení počátků města.¹⁰ Připomeňme, že pro celé půlstoletí před rokem 1276 postrádáme jakoukoli zmínku pramenů o statutu sídliště na chrudimské ostrožně (viz Ježek 1999, 841–842). Poté, co se autoři od problematiky písemných pramenů¹¹ obrátí ke svému oboru, následuje stručná pasáž o potížích s datováním keramiky, uzavřená konstatováním: „Přes veškerou neurčitost v datování můžeme počátky města klást spíše do 2. poloviny 13. století, a to na základě nástupu nové kvalitní hrnčiny a přítomnosti světlé červeně malované keramiky“ (622). Autoři patrně chtějí čtenáře ušetřit vysvětlování, proč nástup keramiky těchto vlastností kladou do uvedeného období. Nevíme ani, zda lze počátky jejího výskytu bezprostředně spojovat se vznikem královského města, zvláště když v nedalekém Hradci Králové (jako město zmíněn prvně k roku 1225) se keramika těchto vlastností podle M. Richtera a V. Vokolka (1995, 76) vyskytuje od horizontů mladší fáze 2. čtvrtiny 13. století výše.

Zásadní přínos lze očekávat od vstupu dendrochronologie do výzkumu Chrudimi, pokud se data získaná J. Dvorskou dočkají odpovědného archeologického hodnocení. Jeden z datovaných souborů dřev, který autoři nově prezentují, pochází ze Štěpánkovy ul., čp. 85. Pro sledované období zde byly při zjišťovacím výzkumu rozlišeny dva horizonty: „konstrukce sestávající ze 6 rovnoběžně položených kůlů ... byla interpretována ... jako část dřevěné cesty“, „v následném horizontu byl postaven ... plot ... z drobných ... kůlů“ (622). Autoři nám neprozrazují, který z těchto horizontů dendrodata poskytl,

¹⁰ Vzhledem k výsledku kapitoly, v níž J. Frolík a J. Sigl nastílnili své domněnky o možnostech hodnocení písemných pramenů (621), není zcela jasné, s čím vlastně nesouhlasí. Rozpaky se zvýší, pokud autoři chtějí dílčím závěrem (621), že „z hlediska diplomatiky je formulářová listina skutečně neúplná, ale to neznamená, že přestává být historickým pramenem“ (což samozřejmě nikdo nepochybně; naopak, pro poznání postupů královské kanceláře a dobových právních norem jde o velmi důležitý pramen), polemizovat s mým názorem, že tento text nelze „považovat za pramen použitelný k poznání počátků města Chrudimi“ (Ježek 1999, 839).

¹¹ Nevím, co dodat k dedukci autorů o mém podezírání K. Láblera z „falšování“ informace (domnívám se, že *bona fide*, leč nekriticky převzaté) o listině dokládající prý přechod středověké Chrudimi z jihlavského práva na řád Starého Města pražského (621). Ani J. Frolík a J. Sigl někdejší existenci této tajemné listiny z r. 1335 nemohou doložit, avšak věří v ni (srov. 621). V souvislosti s problematikou výkladu písemných pramenů připomeňme úvahu autorů o platnosti staroměstského práva v Chrudimi: poté, co „husité se v osobě Jana Žižky Chrudimi zmocnili“, dostalo se město „pod moc pražanů, podřízenost právnímu systému Starého Města Pražského přetrvávala i po husitském období“ (Frolík – Sigl 1998, 39).

což by byla mohla být poměrně důležitá informace, obzvláště když první situaci označili za předlokační (např. Frolík – Sigl 1998, 25), zatímco druhá má odrážet „rozměření po vzniku města“ (622).¹² Snad nechybíme, přičteme-li (v naději, že odhadujeme správně, co nám autoři chtějí sdělit) dendrodata oněm šesti položeným kúlům, tedy staršímu, prý předlokačnímu horizontu. Nejmladší prvek analyzovaného souboru vydal datum „krátce po roce 1274“ (622). Disponujeme-li k roku 1276 dokladem (CDB V/2, č. 805, s. 494) o již existujícím institucionálním městě a víme-li z předchozí publikace, že zmíněné „kúly byly použity druhotně“ (Frolík – Sigl 1998, 25, hovoří o „jejich prvotní funkci v nějaké stěně či palisádě“), pak nezbude než počítat s možností uložení dřevěné konstrukce v městském prostředí, a to nejdříve v poslední čtvrtině 13. století. Okolnost, že tato situace byla před získáním dendrodatů řazena do „počátku 13. století“ (Frolík – Sigl 1998, 25),¹³ nejistotu ohledně věrohodnosti dosavadního datování dalších odkrytých situací nerozptýlí (srov. Ježek 1999, 842).

„Druhou datovanou situaci reprezentují dvě prkna z výplně jímky XV na parcele čp. 39/I ve Filištinské ulici“ (622). Prkna poskytla data „krátce po roce 1262“ a „krátce po roce 1265“. Podle autorů „je tedy zřejmé, že rozměření nejstarších parcel se odehrálo v 60. a 70. letech 13. století“ a že „do téže doby musí spadat i počátek vrcholně středověkého města“ (622). Tají nám však, proč by to mělo být zřejmé. Snad proto, že jímka XV, z jejíž výplně prkna pocházejí, představuje „stratigraficky nejstarší objekt ... v severovýchodním rohu parcely“ a „respektuje fragmentárně dochovanou hranici se sousedním čp. 40/I“ (622)? Nedošlo tedy k ustavení parcelní hranice dříve, než byla jímka vyhloubena? Nebo snad proto, že z polohy jímky „můžeme usuzovat, že v té době již stála hlavní městská hradba“ (622)? Pokud městská hradba tehdy opravdu stála, nebyla její výstavba zahájena dříve? O léta, či o desetiletí? A s jakým odstupem od usazení prvním měšťanů v prostoru bývalého *castrum*? – Ale především: co vypovídají dendrodata z prken vhozených do jímky o době jejího zřízení?

3.–4. Otázka urbanistických proměn. Významné místo v líčení nejstarších dějin města Chrudimi přičítají J. Frolík a J. Sigl zjištění zahloubených objektů na profilu liniového výkopu při severní frontě náměstí. Hned počátkem pasáže věnované těmto objektům bez rozpaků hovoří o částech „zahloubených obydlí (z *zemnic*)“ (622). Nezbytným předpokladem pro takový výklad ale byl již předchozí výběr objektů prostřednictvím jejich datování splňujícího podmínky pro označení za zbytek obydlí z „první etapy města“ (viz např. Frolík – Sigl 1994, passim; 1998, 31–32). Domněnku o dvou „etapách města“ rozdělených katastrofálním požárem autoři zdůvodnili vytržením jména Chrudimi z výčtu tří desítek českých královských měst obdařených v roce 1337 úlevami (Frolík – Sigl 1985, 178). Toto odmítnuté schéma (viz Ježek 1999, 841) nebylo obhájeno, bylo však znovu uplatněno.

Dodnes nezveřejněná dokumentace situace, od níž se již od 1. poloviny 80. let 20. století výklady autorů o urbanistickém vývoji města odvíjejí, byla nahrazena proklamacemi, že „samozřejmě podmínkou je taková míra zveřejnění pramenů, která dovoluje každému čtenáři zvážit míru jejich věrohodnosti“ (627), že „zprostředkování terénních pozorování je samozřejmě obtížné“ (622) atd. Jak

¹² Náš zmatek vzroste, pokud bychom sdělení autorů o poznačích ze Štěpánkovy ul. čp. 85 chtěli ověřit na obou místech, kam citací odkazují: na prvním z nich najdeme jen stručnou informaci o nálezů konstrukce ze šesti kúlů z počátku 13. století a o zachycení parcelní hranice ve formě plotu (Frolík – Sigl 1998, 25, 32). Na druhém citovaném místě (Frolík – Sigl 1995, 136) spatříme výsledek terénní dokumentace, kde konstrukce ze šesti kúlů je označena za „objekty z období po lokaci vrcholně středověkého města (před 1276 – poč. 14. stol.)“ a reliktů plotu za „objekty mladší fáze mladohradištního období (12. – poč. 13. stol.)“. Má-li tato publikace sloužit jako zdroj argumentů a jedná-li se o důsledek přehození popisek, bylo by vhodné na tuto případnou skutečnost upozornit, neboť kromě schematických půdorysů doposud nebyl zveřejněn ani profil, ani nivelety jednotlivých úrovní příslušné situace, a vzájemné stratigrafické vztahy odkryté při zjišťovacím výzkumu v roce 1989 tak zůstávají neznámé.

¹³ Mylné datování archeologických situací na základě rozboru zaznamenaného keramického materiálu, který skutečně stáří situace nemusí odrážet, nutně patří v našem oboru k obvyklým jevům a sotva se mu lze systematicky vyhnout. V první zprávě o tomto nálezů se však píše o sedmi dřevěných trámech z 12. století (Frolík – Sigl 1990, 67), později byla zmíněna „vydřevená cesta“ ze 13. století (Frolík – Sigl 1995, 133), následně byla konstrukce ze šesti kúlů interpretována jako „část dřevěné cesty“ zařazená na počátek 13. století (Frolík – Sigl 1998, 25). U žádného z těchto tvrzení nebyl uveden důvod vyřčeného datování. Dendrochronologické zjištění o vzniku konstrukce nejdříve na počátku poslední čtvrtiny 13. století, případně později, tedy s žádnými výsledky studia chrudimské keramiky nekoliduje.

známo, výpovědní schopnost zásepových situací je velmi omezená, přesto si dotyčné objekty připomeňme alespoň na základě jejich popisu (odkazy na obj. a fig. se vážou k textu Frolík – Sigl 1994).

Za zbytky nejstarších měšťanských obydlí autoři pokládají kolem 14 objektů (údaje nejsou shodné: srov. Frolík – Sigl 1985, 175; 1994, 126; 1998, 31) nestejných rozměrů a rozdílné hloubky. Dna šesti z nich nebylo dosaženo. O zastížení podlahových vrstev, které by datovací materiál mohly poskytnout, se nedočítáme. Čtyři z objektů byly datovány podle 1–3 zlomků keramiky z výplně (obj. 22/83, 15/83, 20/83, 27/83). Další dva vydaly 6–8 zlomků (12/83, I/82). Objekty obsahovaly „*propálenou písčitou výplň s velkým množstvím mazanice a uhlíků*“ (622). Nevíme, zda je zásepem přemístěným odjinud, nebo vznikla při požáru v místě, kde byla nalezena archeology. Pro autory je přesto dokladem, že „*objekty [nebo předpokládané stavby? – pozn. M. J.] zanikly požárem*“ (622).

Přepálená stavební destrukce ve výplni objektů se ale stala podnětem pro spojování odkrytých situací s domněnkou o katastrofickém konci „první etapy města“ jen v některých případech. Objekt J o délce 2,78 m, hluboký přes 0,45 m (dna nedosaženo), řazený do „první etapy města“, nebyl označen za „zemnic“, přestože jeho výplň obsahovala přepálenou mazanici. Na autory předpokládané parcele (fig. 5a), kde se jim ocitl, by totiž ležely hned dvě „zemnice“ z „první etapy města“ (obj. H). Objekt V o neúplné délce 3,72 m a hloubce 1,02 m, řazený na základě 10 střepů do „první etapy města“, leží mimo ohrazenou plochu města, kde není možno měšťanské obydlí očekávat. Byl interpretován jako „*feature without distinction*“ (fig. 5a). Objekt F, dlouhý 2,9 m a hluboký 0,7 m, obsahoval kromě 12 zlomků keramiky rovněž přepálenou mazanici. Byl zachycen mimo autory rekonstruovanou řadu „zemnic“ a s otazníkem přiřazen k „druhé etapě města“.

Pouze u dvou zahloubených objektů (S, R) byla zaznamenána kamenná plenta. Žádný z nich neleží ve vykreslované linii severní fronty náměstí „první etapy města“. Poloha jednoho objektu (S) označovaného za zbytek obydlí z „první etapy města“ je na souběžně publikovaných plánech navíc kladena do nestejných míst (fig. 1c, 4b). Druhý obj. (R) nevydal žádné nálezy. Byl zařazen do „druhé etapy města“.¹⁴

J. Frolík a J. Sigl shledávají metodou svévolného prodloužení stávajících parcelních čar (obr. 2) vazbu některých objektů k dochované parcelační struktuře středu města (623–624). Dvě z domnělých „zemnic“ prvotní fronty náměstí však byly zachyceny před ústím ulic (obj. 12/83 a 22/83). Kolem „zemnic“ lze na náměstí nakonec vyčarovat *circulus vitiosus*: „*Úvahu o obytné funkci posiluje ... jejich situování v čele původních parcel*“ (623) – tedy týchž „parcel“, které autoři prodloužením „rekonstruovali“ právě na základě polohy dotyčných objektů (čili trasy výkopu pro vodovod).¹⁵ Odmitnutí myšlenky o předělu v prostorovém a právním vývoji Chrudimi 14. století, která autorům vyplynula z chybného výkladu písemných zpráv (viz Ježek 1999, 841), pak navíc smaže umělou dělicí čáru mezi objekty kladenými do „první“ a „druhé etapy města“. Plánek domnělé nejstarší zástavby severní strany chrudimského náměstí se tak zcela změní.¹⁶

¹⁴ Do „první etapy města“ byl zařazen rovněž objekt Q, označený za možný zbytek „zemnice“, podobně jako obj. O. Datování obj. F do „druhé etapy města“ je doplněno otazníkem. Obj. L je do téže etapy řazen na základě 7 střepů. U obj. VI/82, který vydal 2 střepy, „*new dating is based on stratigraphy*“, blíže neuvedené. Obj. 2/83 je kladen do „*second phase of town and modern period*“, neboť narušil situace řazené do „první etapy“. Obsahoval 11 zlomků pravěké keramiky a dokládá tak hodnotu datování prováděného na základě i mnohem menšího počtu střepů.

Obj. U o hloubce 0,8 m a neúplné délce 1,28 m, z něhož nebyl získán žádný materiál, byl označen za slezsko-platěnický, podobně jako (s otazníkem) objekt P, rovněž bez nálezů keramiky. Do stejné doby byly na základě 3 střepů z výplně zařazeny obj. M a 18/83, se 2 střepy též obj. K. Bez nálezů zůstal i „mladohradištní“ obj. 5/83, 2–3 střepy se staly podnětem k určení dalších „mladohradištních“ situací. „*Sunken-featured house*“ 11/83 byl na základě 6 zlomků zařazen do pozdně hradištního období.

¹⁵ Domnělá analogie, kterou J. Frolík a J. Sigl dle svého mínění shledávají před západní frontou náměstí v Čáslavi (624, pozn. 7), je poněkud znehodnocena registrováním dalšího objektu totožných vlastností (pokud lze soudit z profilu) nedaleko středu tamního náměstí (při novém vedení vodovodu: Tomášek – Starý 1999, 165, pozn. 21), stejně jako výskytem početných zahloubených situací na náměstí řady českých a moravských měst (viz Ježek 2000b, 34–35).

¹⁶ Míru vzájemného porozumění ilustruje sdělení J. Frolíka a J. Sigla, že „*Souhlasíme s M. Ježkem (1999, 841), že nemá cenu zabývat se tím, zda jsou nalezené objekty prostými zahloubenými zemnicemi, nebo součástí vícepodlaž-*

5.–7. Klášter, kostel ... a hrad? Poloha chrudimského dominikánského domu podle J. Frolíka a J. Sigla „byla jasná např. již M. Lüssnerovi“ (624). Přirozeně se nedozvídáme, kde M. Lüssner či „další badatelé“ zdůvodnili svou interpretaci nálezů, které samy o sídle dominikánů nemohou svědčit (viz Ježek 1999, 862–863). Kritické hledání polohy dominikánského domu, nespolehající na mechanické přebírání domněnek z poloviny 19. století, může vyplynout pouze ze znalosti listiny z roku 1351, uvádějící mj. *domum fratrum ordinis Predicatorum in suburbiis oppidi Chrudim* (MVI, č. 1333, s. 701). J. Frolík a J. Sigl si nyní problematiku příslušných dokumentů z poloviny 14. století připomněli (srov. Ježek 1999, 862) – má-li však mít polemika smysl, je vhodné upozornit, že jsem listinu z roku 1351 neoznačil za „nejúplnější“, jak mi exemplárně vytýkají, aby mohli „dobře doložit postup práce M. Ježka s písemnými prameny“ (624; nevím ani o tom, že bych tuto listinu preferoval, jak soudí autoři). Přesto ale registrujeme pozitivní posun: zasvěcení dominikánského kostela již není zaměřováno za titul chrudimského farního chrámu (viz Ježek 1999, 863).

J. Frolík a J. Sigl konstatují, že jejich „názor na podobu hradu byl formulován v roce 1998“ (620).¹⁷ Ani nyní jej nepodkládají být jen jediným odkazem na prameny, které by svědčily o někdejší existenci údajného městského hradu. Upozorňují pouze na „anomálie“ v jihovýchodním rohu městského jádra (626). Hledají pro ně vysvětlení v domněnkách o klášteře nebo hradu – vzápětí ale tentýž areál označují za „logickou součást městského opevnění“ (626). Pokus o vysvětlení účelu předsunuté fortifikace východně od kostela se stal součástí hypotézy, v jejímž rámci byla vážena možnost dodatečného připojení tohoto útvaru před původní, ve 14. století kněžištěm prolomenou linií městské hradby, která sledovala obvod valu mladohradištního původu (Ježek 1999, 856, 858; 2000a). Průkazné poznatky i řadu vážných indicií přinesl stavebněhistorický průzkum kostela Nanebevzetí P. Marie, dodatečnost předsunutého útvaru vyplývá i z jeho vztahu k doloženým prvkům městského opevnění (viz Razím – Ježek 2001, 60–64).

Budova kostela obsahuje několik dokladů (sanktuář přibližně 3 m nad dnešní podlahou, vstup do schodišťové věžice 1,5 m nad podlahou ad.), že staveništěm presbytáře se v 1. polovině 14. století stal zmíněný val. Již během výstavby došlo k razantnímu snižování terénu v interiéru i v okolí presbytáře (srov. Razím – Ježek 2001). Při tom pochopitelně zanikly i základy hradební zdi, založené ve 13. století do vrcholu několik metrů vysokého valu. Podle J. Frolíka a J. Sigla „musely by výkopové práce registrovat pozůstatky hradby v těsném severním a jižním sousedství kostela v Ježkem předpokládané linii“ (625). Autoři však zbytky městské hradby při výkopech severně a jižně od chrámového presbytáře nezjistili. Sotva také mohli. Už zeď s gotickou branou (podle představ T. Durdíka součást východního čela západní části hradu), navazující ještě v 1. pol. 19. stol. k jižnímu přístavku presbytáře, byla založena do úrovně terénu ustavené po likvidaci horní partie valu. K dalšímu odstranění zbytků valu severně od presbytáře došlo při prorážení cesty a úpravách terénu v 19. století (srov. Razím – Ježek 2001, 60–63).¹⁸

Stavebněhistorický průzkum kostela Nanebevzetí P. Marie dospěl ke zcela odlišným závěrům než „prohlídka“, jejíž výsledky prezentovali J. Frolík a J. Sigl (626–627).¹⁹ Kromě řady zásadních

ních struktur“ (623). Týká se snad tento „souhlas“ s názorem, který je mi neprávem přičítán, mé věty, že „by byl pomýlený spor o to, zda objekty z náměstí mohou být zbytky obydlí“ (Ježek 1999, 841)?

¹⁷ Ne každý čtenář patrně bude hledat, jak si autoři v roce 1998 chrudimský hrad představovali, proto (i s ohledem na jejich důrazný požadavek věcné diskuse) neuškodí citovat: „Uřčit podobu hradu se jeví být za současného stavu vědomostí nereálné, rekonstrukce z roku 1981 jako maximalistická ... Hradní areál byl spíše o něco menší“ (Frolík – Sigl 1998, 35). Svou aktuální představu, jakýsi rudiment domněnek o kastelu, autoři vykreslili na obrázku (625).

¹⁸ J. Frolíkovi a J. Siglovi náleží uznání za lokalizaci dvou plánů domu čp. 58. Můžeme tak doplnit, že půdorys domu zaznamenaný na podrobnějším plánu z 30. 5. 1859 neodpovídá vyvedení příslušného místa na „rekonstrukčním“ plánu kdysi předpokládaného hradu (Durdík – Frolík 1981, obr. 3).

¹⁹ Součástí pasáže J. Frolíka a J. Sigla o pohřbívání u kostela Nanebevzetí P. Marie je konstatování o problematičnosti rozlišení horizontu 13. století a údaj o prokazatelné etapě z 14.–15. století (627), žel znovu nedokladované. Stejně jako u téměř všech opakovaných tvrzení, opět jsme se nedočkali ani pokusu o zdůvodnění datace „mladohradištního hradu“ z blízkosti sz. nároží kostela (627; hrob, jehož výplň obsahovala 1 mladohradištní stěp:

stavebněhistorických argumentů patří mezi opory nového výkladu i dendrodata z gotického krovu presbytáře (1338), opomíjené ikonografické prameny (z 18. a 19. století), zjištění doposud neznámých částí středověké chrámové budovy (mj. klenba dochovaná v podstřeší severního přístavku presbytáře) atd. (srov. *Razím – Ježek 2001*) J. Frolík a J. Sigl je pochopitelně ještě nemohli znát.

Úhrnem

Pozorný čtenář jistě posoudí, zda příspěvky *T. Durdíka (2001)*, *J. Frolíka a J. Sigla (2001)* obsahují mezi spoustou „možných dokladů“ (616) i nějaký argument, který by ospravedlnil tvrzení o poloze raně středověké „akropole“, o existenci hradu v Chrudimi 2. poloviny 13. století, o založení města v 60.–70. letech 13. století či o pozdější změně jeho prostorové struktury a právní příslušnosti. Představu o kastelové dispozici donedávna předpokládaného hradu, o jehož existenci nesvědčí žádné prameny, k obhajobě nezmínil již nikdo. Za poněkud paradoxní přínos diskuse lze pokládat především čitelnost, s jakou z jednotlivých příspěvků vyplývají jak odlišnosti, tak shody v pracovním postupu. Pokud zůstane „právem každého badatele zvolit si z dostupných podkladů či interpretačních možností tu, kterou shledává relevantní či nejpravděpodobnější“ (617), bude skutečně třeba i pro situace, které neposkytují možnost průkazného výkladu, jednoznačně uplatňovat „řešení ..., které se s nálezovou situací vyrovnává lépe, než její úplná negace“ (623). Hledané pak bude zaručeně „nalezeno“. Tak lze shromažďovat další a další „možné doklady“ v přesvědčení, že jednou kvantita přeroste v kvalitu. Brzdou očekávaného pokroku a rychlého úspěchu, které má taková, obecně sdíleným názorům hovící práce přinést, zůstane jen autory nelichotivě hodnocená „snaha omezit argumentační základnu na jednoznačně interpretovatelné příklady“ (623).²⁰

Je na každém z nás, zda bude prezentovat své představy, které nelze opřít o žádný doklad, nebo se bude snažit o důkladnou kritiku pramenů (pomiňme zde případy záměrného klamání). Spojení dobově podmíněného názoru a zjištění postrádajících kritické zhodnocení ovlivňuje i výklad dalších, nově odkrývaných situací a umožňuje líčení zcela zkresleného obrazu minulosti. Nemusí přitom jít jen o zásadní otázku závislosti záznamu odkryté situace na pouhopouhých představách, bez ohledu na to, jak a zda vůbec podložených. Je poučné sledovat, jak s intenzitou proklamací o výlučnosti metod středověké archeologie a poukazů na jejich odlišnost od metod historické práce roste závislost archeologického datování na domněnkách o výpovědi písemností. Nekritické přebírání nebo i tvorba takových názorů a upuštění od budování systému kritérií založených na hodnocení archeologického materiálu pak přínos archeologie omezí na shromažďování předmětů hmotné kultury, řazených do chtěných souvislostí. Opakované zanedbávání i těch nejzákladnějších pravidel odborné práce tak může z české archeologie středověku učinit obor emancipovaný a svébytný, pro poznávání minulosti však nepoužitelný.

PRAMENY A LITERATURA

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomi V fasciculus secundus, edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praeae 1981.

Durdík, T. 1998: Hradý kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.

— 2001: K problematice hradu v Chrudimi, *Archeologické rozhledy* 53, 615–619.

srov. *Ježek 1999*, 862). Otázkou zůstává, zda hroby ze Starého Mýta, zmíněné jako ilustrace možností datování (627, pozn. 11), jsou řazeny do 13. století na základě „hrobových přídavek ... (některé druhy přezek, prsteny)“ (627), které autoři patrně pokládají za datovací prostředek, nebo s ohledem na sídelněhistorické souvislosti.

²⁰ Patrně proto, že mi uniká smysl (nebo mu nemohu uvěřit) jedné z posledních vět textu J. Frolíka a J. Sigla, nechápu jaké „Stejně omezení by ovšem mělo platit pro zpřístupňování diskusních podnětů zahraničnímu bádání (srovnej souhrn ...)“ (627), nejedná-li se ovšem o součást komentáře k mým větám o nebezpečí důsledků nacionálně-autoritářských postojů v historiografii (*Ježek 1999*, 834). Citované sdělení patrně naznačuje představu autorů, jak zabránit další činnosti, která by v diskusi „s německými badateli ... ztížila naši [čí?] – pozn. M. J.] argumentační pozici“ (623).

- Durdík, T. – Frolík, J. 1981:* Ke stavební podobě a dispozici městského hradu v Chrudimi, *Archaeologia historica* 6, 107–115.
- Frolík, J. 1995:* Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Komenského ulici čp. 59 v Chrudimi (stavba trafostanice), *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 21, 73–81.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1985:* K počátkům města Chrudimi, *Archaeologia historica* 10, 175–180.
- Zjišťovací výzkum v Chrudimi – Štěpánkově ulici čp. 85 v roce 1989, *Zpravodaj K MVČ XVII/1*, 66–69.
- 1994: New facts on the settlement on the central hilltop of the town of Chrudim. Rescue survey of 1982–1984, *Památky archeologické* 85, 111–131.
- 1995: Změny městské parcelace v Chrudimi (Štěpánkova ulice čp. 85), *Archaeologia historica* 20, 133–140.
- 1998: Chrudim v pravěku a středověku. Obrazy každodenního života. Chrudim.
- 1999: Mladohradištní valové opevnění v Chrudimi, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 443–464.
- 2001: K úvahám Martina Ježka o počátcích města Chrudimi a tamějším hradu, *Archeologické rozhledy* 53, 620–629.
- Fröhlich, J. 2001:* Archeologický výzkum Písku v roce 2000, in: *Prácheňské muzeum v Písku. Zpráva o činnosti za rok 2000*, Písek, 38–42.
- Ježek, M. 1999:* Kastel východočeského typu? A další otázky ze středověké Chrudimi, *Archeologické rozhledy* 51, 833–871.
- 2000a: K vývoji východní části opevnění Chrudimi, *Archeologické rozhledy* 52, 532–533.
- 2000b: Archeologia na rynku małego miasta w Czechach, in: *Średniowieczny Ślask i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta (Wratislavia antiqua 2)*, Wrocław, 21–46.
- MV: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus I. Acta Clementis VI. pontificis Romani*, ed. L. Klicman, Praha 1903.
- Razím, V. – Ježek, M. 2001:* Ke stavebnímu vývoji kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, *Průzkumy památek VIII/1*, 37–66.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995:* Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové – Praha.
- Tomášek, M. – Starý, J. 1999:* Čáslav und das Čáslaver Land, in: *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 157–168.

ZUR AUSSAGE DER QUELLEN ÜBER DAS MITTELALTERLICHE CHRUDIM

Die von *T. Durdík (2001)*, *J. Frolík* und *J. Sigl (2001)* im Rahmen der Diskussion (*Ježek 1999*) über die Entwicklung des mittelalterlichen Chrudim vorgelegten Texte äußern Vorbehalte gegenüber der Arbeitsweise, die von Quellenkritik zum Formulieren von Schlußfolgerungen verfährt und legen selbst zuerst Behauptungen vor, die dann durch die Quellen zu stützen versuchen. *T. Durdík* hat in seiner Reaktion das Diskussionsthema (seine Vorstellung von einer Kastell–Burg: *Durdík – Frolík 1981; Durdík 1998*) verfehlt und auch diesmal keinen einzigen Beleg für eine Burg in Chrudim vorgelegt. Er beschwert sich lediglich über die Bemühungen, „die Burg in Frage zu stellen“ (*Durdík 2001*, 615). Die zu recht abgelehnte (*Ježek 1999*) Vorstellung vom West– und Nordumfang des vermeintlichen Kastells läßt *T. Durdík* vollkommen außer acht, äußert sich selbst skeptisch zu eigenen Angaben über den Verlauf des südlichen Umfangs. Seine Schlußfolgerung ergänzt er dann um eine Reihe falscher, den Quellen direkt widersprechender Behauptungen. Der baugeschichtlichen Untersuchung zufolge (*Razím – Ježek 2001*) wurde der Bau des Presbytärs in der Linie der ursprünglichen Befestigung eingeleitet, die vorgelagerte Befestigung entstand erst nachträglich. Die Idee einer Kastell–Burg ist damit nicht mehr aktuell. Außer unbegründeten und irrigen Hypothesen haben *J. Frolík* und *J. Sigl* auch kein Argument dafür vorgebracht, daß es sich bei den Objekten auf dem Stadtplatz um Grubenhäuser handelt. Ihre Vorstellungen von der Entwicklung einer Rechtsstadt und deren Bebauung, Lage der frühmittelalterlichen Akropolis usw. entbehren jeder Grundlage und sind dadurch lediglich Illustrationen für die möglichen Folgen des unkritischen Umgangs mit dem Quellenmaterial.

MARTIN JEŽEK, Archeologický ústav AV ČR, Letenská 4, 118 01 Praha 1; e-mail: jezek@arup.cas.cz

JEŠTĚ JEDNOU O CHRUDIMSKÝCH „ZEMNICÍCH“

Jan Klápště

1. *Poznámka věcná.* Před časem jsme konstatovali, že publikace archeologického výzkumu na chrudimském Resselově náměstí (Frolík – Sigl 1994) neposkytuje údaje, které by prokazovaly řazení tamních situací mezi zemnice (Klápště – Richter – Velínský 1996, 162; Klápště – Čulíková – Ježek – Kaplan 2000, 50). Vycházeli jsme z názoru, že výhrada je dostatečně zřetelná, její oprávněnost si každý může v příslušné publikaci ověřit a autoři výzkumu se mohou k publikovaným údajům vrátit a třeba je doplnit nebo revidovat. Je-li nyní sdělováno, že náš výrok postrádá „jakékoliv zdůvodnění“ (Frolík – Sigl 2001, 623), nezbyvá než začít konkrétní bilancí toho, co nám J. Frolík a J. Sigl dosud sdělili.

Objekt	délka (m)	hloubka (m)	fig.	keramika	fig.	interpretace	pozn.
H	2,5 (neúplná)	0,62		20 zl.	7:6	zemnice	na dně písčitá krusta
O	1,75	1,75		18 zl.		zemnice (?)	
Q	1,95 (neúplná)	0,66		24 zl.	8:6	zemnice (?)	
S	4,9	1,1	6a	2 nádoby, 4 zl.	8:1	suterén domu či zemnice	1 zeď na jíl, 2. s maltou
I/82	2,2	0,46		8 zl.	9:6	zemnice	u stěny křivá jamka
1/83	2,65 (neúplná)	1,05		26 zl.		zemnice	
8/83	4,06	0,82 (neúplná)		17 zl.		zemnice	
12/83	4,1 (neúplná)	1,7 (neúplná)		7 zl.		zemnice	
15/83	2,85 (neúplná)	1,6 (neúplná)		3 zl.		zemnice	
17/83	4,1	1,75		19 zl.	9:1	zemnice	
20/83	3,2	1,75 (neúplná)		2 zl.		zemnice	
22/83	1,4 (neúplná)	1,8		1 zl.		zemnice	
23/83	2,8	0,64 (neúplná)		14 zl.		zemnice	
27/83	2,02	0,92 (neúplná)	6c	2 zl.		zemnice	

Přehled 1. Souhrn údajů o chrudimských „zemnicích“ kladených do 2. poloviny 13. až počátku 14. stol. Ve sloupcích označených *fig.* uvedeny odkazy na vyobrazení v publikaci Frolík – Sigl 1994.

Máme-li k dispozici výše uvedené údaje a chápeme-li v dané souvislosti *zemnice* jako jednoduché zahluobené stavby, které v raném lokálním prostředí sloužily k prvotnímu pobývání a k ochraně majetku, skončí veškerá věcná diskuse dříve, než začala. Dostupné informace prostě k žádné rozpravě vedené naznačeným směrem neopravňují. Evidovaných 14 objektů bylo zjištěno v jedné ze stěn kanalizačního či vodovodního průkopu. Půdorysné údaje mohou mít v liniových řezech zkrácenou hodnotu, zde ostatně dostupný rozměr kolísá od 1,75 ke 4,9 metru. Zahluobení osmi posuzovatelných objektů sahá od 0,46 k 1,8 metru (!), v dalších šesti případech nebylo dna dosaženo. U dvou objektů známe jednoduché kresby profilů, ale i na nich opory pro jednoznačnou interpretaci marně hledáme. S tím, co si můžeme přečíst a prohlédnout, můžeme říci asi následující: *Archeologický výzkum na chrudimském náměstí zachytil zahluobené situace, zčásti zřejmě reliktu stavební (S, I/82). Funkční výklad těchto situací není možný.* I u plošných odkrytů bývá kritické rozlišování např. obytné či skladovací funkce nesnadné, tady ale žádné směrodatné ukazatele nemáme.

Další nesnáze provázejí datování posuzovaných situací. Z profilů kanalizačního a vodovodního průkopu byly získány jen velmi malé vzorky keramických zlomků, maximum činilo 26 zlomků, čtyři z objektů, které J. Frolík a J. Sigl také datují, poskytly jen 1 až 3 zlomky (!). Mezi 31 vyobrazenou položkou keramického inventáře se projevuje určité rozpětí, vedle vzorků omezených zřejmě jen na rámeč středověké výrobní tradice (Frolík – Sigl 1994, fig. 9: 1) nechybějí ani vzorky s elementy pokročilejšími, s páskovým uchem a červeným malováním (Frolík – Sigl 1994, fig. 7: 6). Zacházení s nálezy tohoto druhu ale není snadné a opět mnoho nedovoluje. Bezpečně použitelným *datačním argumentem* nemůže být ani shoda či podobnost výplní hodnocených objektů.

Na předešlou bilanci odvozenou z publikace *J. Frolíka a J. Sigla (1994)* reagovaly naše poznámky, které se objevily na dvou výše citovaných místech. Problém má svoje dobové souvislosti, identifikace provizorních staveb v raném městském prostředí patřila k významným objevům archeologie středověku a terénní výzkum, který toto téma přiblížil, kulminoval v 70. a na počátku 80. let minulého století. Prvotní a stále hájený výklad situací na chrudimském náměstí (*Frolík – Sigl 1985*) souvisel s tehdy asi přirozeným uvažováním, které se občas nezdržovalo kritickými otázkami. V Chrudimi nad krajně labilními pramennými základy (danými povahou terénního výzkumu) vyrostla smělá konstrukce, předpokládající dlouhou provizorní fázi města vybavenou zemnicemi, rámovanou snad lety 1276 až 1337. Vracejí-li se *J. Frolík a J. Sigl (2001)* k výzkumu na chrudimském náměstí, činí tak zřejmě proto, aby naše rozpaky po čase opět zvýšili. Co jiného lze soudit o úvaze, podle níž by výskyt střepů červeně malované keramiky mohl jaksi sám o sobě být „náznakem obytného účelu“. O důkazech spojitosti této keramiky s provozem daných objektů není navíc ani řeč, ve dvou ze tří zmíněných případů (H, 8/83) jsme se naopak už dříve dozvěděli, že dna dosaženo nebylo a příslušné střepy tak bezpochyby pocházejí až ze zánikové výplně. O skladovací funkci objektu 27/83 bychom prý „s určitou výhradou“ mohli uvažovat podle zuhelnatělého obilí zjištěného ve výplni. Ani v tomto případě nebylo zachyceno dno objektu, vzorek pochází ze zřejmě jednotné zánikové výplně a mechanismus jejího vzniku zůstává nejasný (*Frolík – Sigl 1994*, fig. 6c). Při značném dosahu interpretací rozvinutých nad chrudimským výzkumem bychom v první řadě očekávali, že bude publikována kresebná dokumentace profilů všech 14 „zemnic“. Ta ale stále chybí. Autoři sami odvážně doporučují postup, který máme volit: „samozřejmou podmínkou je taková míra zveřejnění pramenů, která dovoluje každému čtenáři zvážit míru jejich věrohodnosti“ (*Frolík – Sigl 2001*, 627). Výsledek vážení vyvolává značné pochyby. Zmatek čtenáře ještě zvýší sdělení, podle něhož „nemá cenu zabývat se tím, zda jsou nalezené objekty prostými zahloubenými zemnicemi nebo součástí vícepodlažních struktur“ (*Frolík – Sigl 2001*, 623). Čím že se zabýváme?

Z obecných souvislostí se dotkneme ještě jednoho aspektu. Nad archeologickými diskusemi občas zaznívají nivelizující výroky *názor proti názoru*. Postoje tohoto druhu nemohou být v principu přijatelné. Má-li archeologie nadále fungovat jako věda, stojí a padá s argumenty a argumentací. I tam, kde chybějí argumenty, můžeme mít ještě celou řadu různých názorů. Diskuse už ale skončila.

2. *Poznámka údivná*. Výzkum prvotních staveb, obytných i neobytných, které krátkodobě sloužily v počátcích lokačních městech, patří k důležitým tématům naší i evropské archeologie. Má ostatně svůj protějšek i v dalších sociálních prostředích, zejména hradním a klášterním. Zemnice, tedy ty zahloubené stavby, které pravděpodobně plnily obytné a skladovací funkce, byly jedním z typů těchto prvotních staveb. Z hlediska archeologického terénního výzkumu sice patří k „vděčnějším“ případům, jejich průkazná funkční interpretace však bývá nesnadná. Středoevropská diskuse o prvotní zástavbě lokačních měst prošla různými etapami a především zásluhou H. Brachmanna se jí podařilo přivést na srovnávací úroveň vyjádřenou sborníkem *Hausbau und Raumstruktur der frühen Städte in Ostmitteleuropa* (Památky archeologické – Supplementum 6. Praha 1996). Výrazně pozitivní vliv na tento projekt měl P. Donat, jedinečný znalec středověké stavební kultury a zároveň i nesmírně cenný (neboť navýsost poučený a tématem vždy zaujatý) diskusní partner. Dočítáme-li se, že „snaha omezit argumentační základnu na jednoznačně interpretovatelné příklady (*Klápště – Richter – Velimský 1996*) se nesetkala s očekávaným výsledkem (*Donat 1999*), pouze ztížila naši argumentační pozici“ (*Frolík – Sigl 2001*, 623),¹ nezbyvá než žasnout. Obdrželi jsme pozdrav z rubriky *sami proti sobě*.

¹ Vzhledem k absurditě výroku nemá ani smysl dokládat, že odkaz na publikaci výzkumu Gebese od *P. Donata (1999)* je z věcného hlediska zmatený. Chtějí-li *J. Frolík a J. Sigl* komunikovat se současným stavem archeologického studia počáteční zástavby lokačních měst, mohou se obracet jinými směry (např. *Donat 2000*).

LITERATURA

- Donat, P. 1999:* Gebesee – Klosterhof und königliche Reisetation des 10.–12. Jahrhunderts. Stuttgart.
 — 2000: Zum städtischen Hausbau des 13. Jhs. im östlichen Mitteleuropa, *Slavia antiqua* 41, 129–172.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1985:* K počátkům města Chrudimi, *Archaeologia historica* 10, 175–180.
 — 1994: New facts on the settlement on the central hilltop of the town of Chrudim. Rescue survey of 1982–1984, *Památky archeologické* 85, 111–131.
 — 2001: K úvahám Martina Ježka o počátcích města Chrudimi a tamějším hradu, *Archeologické rozhledy* 53, 620–629.
- Klápště, J. – Čulíková, V. – Ježek, M. – Kaplan, M. 2000:* Archeologický výzkum v Českém Dubě v roce 1996, *Archeologické rozhledy* 52, 25–53.
- Klápště, J. – Richter, M. – Velínský, T. 1996:* Hausbau früher Lokationsstädte in Böhmen, in: Hausbau und Raumstruktur der frühen Städte in Ostmitteleuropa. *Památky archeologické – Supplementum* 6 (edd. H. Brachmann – J. Klápště), Praha, 148–165.

NOCH EINMAL ZU DEN „GRUBENHÄUSERN“ IN CHRUDIM

Der Autor kehrt wieder zu den archäologischen Grabungen auf dem Chrudimer Platz zurück, wo den Behauptungen *J. Frolíks* und *J. Sigls* (1994) zufolge in einem engen Aushub 14 als Grubenhäuser klassifizierbare Objekte entdeckt wurden. Da die bereits geäußerten Vorbehalte von den Autoren eindeutig zurückgewiesen worden sind (*Frolík – Sigl 2001*), wird hier eine Übersicht aller von ihnen zur Verfügung gestellten Informationen (*Přehled 1*) geboten. Diese Informationen können nicht anders als vollkommen unzureichend und die vorgeschlagene Interpretation damit als unbewiesen erachtet werden. Ohne ergänzende Informationen können wir uns gleichzeitig keine sachliche Diskussion vorstellen.

AKTUALITY

„GOTICKÉ A RENESANČNÉ KACHLIARSKÉ UMENIE V KARPATOCH“, 18.–20. ŘÍJNA 2001, TREBIŠOV

Mezinárodní kolokvium bylo uspořádáno Spolkem pro ochranu kulturních památek v Trebišově – Arx Paris, s podporou Karpatské nadace a Ministerstva kultury Slovenské republiky. Autor výstavy a projektu kolokvia – archeolog Vlastivědného muzea v Trebišově PhDr. Ján Chovanec – připravil program, který oslovil nejen odborníky ze šesti evropských zemí (Maďarsko, Polsko, Slovensko, Spolková republika Německo, Ukrajina, Česká republika), ale i širokou veřejnost. Zájmcům o historii a archeologii byly věnovány přednášky na místních středních školách i pořady ve slovenském rozhlase, zaměřené na historické kamnářství a propagaci kolokvia. S velkým zájmem se setkala vernisáž stejnojmenné výstavy, konaná v trebišovském muzeu 18. října. Program kolokvia obsahoval jednak referáty a diskusi k dané problematice, jednak exkurze po významných památkových objektech na Slovensku a v Maďarsku.

Na kolokviu byly předneseny následující referáty, které budou publikovány v samostatném sborníku: *Chovanec, J.*: Kachlice z hradov, kaštieľov,

kláštorov a stredovekých miest východného Slovenska; *Hupaló, V. D. – Losyk, M. V.*: Davni kachli Volyni; *Dąbrowska, M. E.*: Gotyckie i renesansowe kafle z terenu ziem polskich; *Lubelczyk, A.*: Gotyckie i renesansowe kafle z Lancuta i Rzeszowa; *Hoššo, J.*: Stredoveké kachliarstvo v Bratislave a bratislavskom regióne; *Labuda, J.*: Zaujímavé kachlice z Banskej Štiavnice a Sitna; *Bisták, P.*: Ikonografia stredovekých kachlíc – symbolika; *Mácelová, M.*: Ikonografia gotických kachlíc z Mestského hradu v Banskej Bystrici; *Tomka, G.*: Die Frage der Datierung einigen Ofenkacheln der 2. Hälfte des 16. Jhs. in Nordungarn; *Czopek, S.*: Renesansowe kafle z Będziemyśla i ich formalne związki; *Krajčíc, R.*: Středověká kachlová kamna v Táboře; *Uličný, M.*: Neskoro-renesančné kachlice z Košíc a hradu Lubovňa; *Döry, L.*: Ofenkacheln der Spätrenaissance.

Účastníci ocenili přínos kolokvia pro další bádání v oblasti středověkého a raně novověkého kamnářství a vyjádřili podporu dalšímu konání obdobně zaměřeného setkání v perspektivě dvou až tří let.

Rudolf Krajčíc

ZDRAVICE JARMILY PRINCOVÉ–JUSTOVÉ

V rychle ubíhajícím čase nás zastihuje životní jubileum přední specialistky raně středověkého období PhDr. Jarmily Princové–Justové, CSc. Narodila se 7. května 1941 v Praze. Dětství a dospívání prožila v klidném, harmonickém a intelektuálním rodinném prostředí. Po maturitě studovala v letech 1958–1963 na Filozofické fakultě UK obory archeologie–historie–čeština. Námětem její diplomové práce v semináři slovanské archeologie prof. Jana Eisnera bylo jedno z jejích životních témat – „Slovanské osídlení Dolních Rakous v době od poloviny 6. do počátku 11. století“. Šlo především o zhodnocení starších a novějších archeologických nálezů, které pojala interdisciplinárně.

Po odevzdání diplomové práce nastoupila (1. 4. 1963) jako odborný pracovník do Oblastního muzea (nyní Polabské) v Poděbradech, kde pracovala 3 roky. Věnovala se zde zejména zpracování starších archeologických fondů a záchranným výzkumům ve spádové a sběrné oblasti muzea, které zahrnovalo

historickou oblast Poděbradska a Nymburska. V roce 1965 zahájila soustavnější spolupráci s Archeologickým ústavem ČSAV, když se jí podařilo za jeho finanční podpory uskutečnit zjišťovací archeologický výzkum v poloze „Staré Badry“ u Opolánek. Snažila se zde navázat na staré nálezy známého vlastivědného pracovníka J. Hellicha, zakladatele muzea v Poděbradech, především ze slovanského starohradištního období.

V období svého působení v Poděbradech se začíná již věnovat problematice významného blízkého slovanského hradiště a centra Slavníkovců Libice nad Cidlinou a spolupracuje s dr. R. Turkem, DrSc., (1910–1991) z Národního muzea. Šlo především o první archeologickou expozici v Libici, kterou pod názvem „Slovanské hradiště Libice nad Cidlinou“ připravilo a otevřelo Poděbradské muzeum v roce 1965 jako svoji pobočku v budově katolické fary v Libici. Expozice ve své původní podobě sloužila až do roku 1980. S R. Turkem a arch.

Z. Rossmannem pracuje na přípravách první památkové úpravy vnitřního libického hradiska u příležitosti 7. Mezinárodního archeologického kongresu věd prehistorických a protohistorických v roce 1966. Později přechází do prehistorického oddělení NM v Praze (1. 5. 1966 – 15. 1. 1967), kde především pomáhá při zpracování nálezů z výzkumů R. Turka v Libici z let 1948–1953. Zastupuje dr. J. Břeně, CSc. na terénním výzkumu laténského opida v Třísově u Českého Krumlova v době jeho studijního pobytu v zahraničí. Současně dostává možnost pokračovat v terénním výzkumu na Starých Badrech.

Dne 16. 1. 1967 přechází do Archeologického ústavu ČSAV v Praze. Nejdříve působí v archivu nálezo- vých zpráv, kde sepisuje regesta z nálezo- vých zpráv AÚ odevzdaných do archivu v letech 1955–1964 a průběžně provádí revizi a evidenci archiválií. Z této její činnosti vzniká rozsáhlá a cen- ná práce *Nálezové zprávy Archeologického ústavu ČSAV 1955–1964*, Praha 1968.

V době práce v archivu NZ zahajuje pokračová- ní terénního výzkumu ve Starých Badrech (1969, 1970), a to až do roku 1973. V roce 1970 přechází z archivu NZ do slovanského oddělení. Již v prvním období ve slovanském (později středověkém) od- dělení provádí větší významný výzkum fortifikace hradíště v Hradci u Stoda (1972) v západních Če- chách, který později monograficky zpracovává se svou příznačnou důkladností a zaujetím: *Slovanské hradíště v Hradci u Stoda a Stodsko v raném stře- dověku*.

Od roku 1974 až do 1997 každoročně provádí systematické záchranné výzkumy na předhradí li- bického hradíště a v jeho zázemí, vyvolávané stále vzrůstající aktivitou při stavbě rodinných domků a další občanské a obecné zástavby. Některé vý- zkumné sezóny byly zvláště náročné svým rozsahem a délkou (1976, 1977, 1981, 1983, 1986, 1987, 1988).

Opět se vrací ke své muzejní práci, když v roce 1980 byla v Libici uzavřena stará expozice „Slovanské hradíště Libice nad Cidlinou“ a je připravena nová „Pamětní síň Slavníkovské Libice“, která byla instalována v radniční budově. Síň podle scénáře R. Turka a J. Justové a za výtvarného řešení Z. Rossmanna byla otevřena u příležitosti oslav tisícího vý- ročí první historické zmínky o Libici v roce 1981. Později, v letech 1994–1995 vypracovává nový scé- nář „Pamětní síně“, kterou bylo třeba doplnit o no- vé poznatky, především o nálezy z let 1981–1995. Nová úprava pamětní síně byla provedena ve spolu- práci AÚ a Východočeského muzea v Hradci Králo- vě (PhDr. Jiří Sijl; výtvarné řešení Z. Bláha) v roce 1995. Byla otevřena v září 1995 u příležitosti tisící- ho výročí pádu Slavníkovské Libice.

V letech 1979–1981 se významně podílela na přípravách miléniových oslav roku 1981, včetně vě- decké konference „Vznik a počátky českého státu“.

Svou diplomovou práci, kterou vstoupila do svě- ta slovanské archeologie, zpracovala jako kandidát- skou disertací „Etnické procesy v Dolnorakouském Podunají v raném středověku“ (1982). Tuto proble- matiku dále sledovala a konečně v roce 1990 se jí podařilo vydat pod názvem *Dolnorakouské Podu- nají v raném středověku* v nakladatelství Academia. Vyrovnala se tím s jedním ze svých životních témat a podstatným způsobem vyplnila mezeru v dosa- vadním poznání této složité problematiky.

V současnosti postupně zpracovává výsledky své dlouhodobé terénní aktivity, kterou prováděla na Libici do roku 1997, kde velice úspěšně navaza- la na období výzkumu R. Turka. V současné době je v tisku (Památky archeologické) studie o výzku- mu starohradíštního areálu ve Starých Badrech.

U příležitosti jejího životního jubilea jí bylo uděleno čestné občanství (dne 3. 5. 2001) obce Li- bice nad Cidlinou za zásluhy o poznání slavné mi- nulosti obce a úspěšný archeologický výzkum.

Jménem všech archeologů se připojujeme ke gratulacím. Přejeme jí pevné a stále zdraví, aby mohla zpracovat a zveřejnit své výzkumy, které přispěly k hlubšímu poznání centra Slavníkovců v Libici nad Cidlinou a staly se příspěvkem k ná- rodním dějinám. Autorka vychází ze svých boha-

tých nálezů, které získala při výzkumu Libice. Tomuto přístupu dává přednost před hypotézami, které někteří badatelé bez prověření archeologickým materiálem vydávají za fakta.

U naší oslavenkyně, všeobecně velmi oblíbené, jsme vždy oceňovali její přímou a čestnou povahu i v období před rokem 1989, osobní nasazení při

výzkumech, smysl pro odpovědnost v každém detailu, který je tak charakteristický pro její práci. Svým dílem se zařadila mezi přední české archeology raně středověkého období.

Přejeme jí radost a potěšení ze všech stránek života. Ad multos annos!

B. Nechvátal

Bibliografie PhDr. Jarmily Princové–Justové, CSc.

Diplomní práce:

Slovanské osídlení Dolních Rakous v době od poloviny 6. do počátku 11. století. Praha, FF UK, 1963, 203 s.

Kandidátská disertace:

Etnické procesy v dolnorakouském Podunají v raném středověku. Praha, AÚ ČSAV 1982. Sv. 1. 336s. Sv. 2. 53s. + 11s. + 53s. Sv. 3. 16 s., 10 mp., 68 tab.

Monografie:

1. Nálezové zprávy Archeologického ústavu ČSAV 1955–1964 — Fundberichte des Archäologischen Instituts der ČSAV 1955–1964. Praha, AÚ ČSAV 1968. XVI + 375s., 1 příl. — Archeologické studijní materiály, sv. 6.
2. LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno. Libice nad Cidlinou, MNV 1981. 61 s., 69 obr., 1 plán (et R. Turek – J. Hásková).
3. Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století — Der niederösterreichische Donauraum im Frühmittelalter. Die slawische Archäologie zur Besiedlung dieses Raumes im 6.–11. Jh. Praha, Academia 1990, 344s., 2 mapy.

Články a studie:

4. Příspěvek k otázce nejstaršího slovanského osídlení na Poděbradsku, Vlastivědný zpravodaj Polabí, 1963, 70–73.
5. Žárový hrob ze starší doby římské v Pečkách — Ein Brandgrab aus der älteren Römerzeit in Pečky, Archeologické rozhledy 16, 1964, 289–290.
6. Výstavka „Nové archeologické objevy na Poděbradsku“, Archeologické rozhledy 16, 1964, 892.
7. Raně středověké a středověké osídlení u Vrbice, Vlastivědný zpravodaj Polabí, 1964, 8–10.
8. Otevření stálé výstavky v Libici n. Cidlinou, Vlastivědný zpravodaj Polabí 1064, 63–64.
9. Štítarské sídliště u Tatců, o. Nymburk — Die Štítarer Siedlung bei Tatce, Bez. Nymburk, Archeologické rozhledy 17, 1965, 38–42, 63, 72.
10. Lužická kulturní jáma z Třebestovic, o. Nymburk — Lausitzer Kulturgrube in Třebestovice,

Bez. Nymburk (Böhmen), Archeologické rozhledy 17, 1965, 248–250.

11. Neznámé slovanské nálezy z Libice n. Cidl. — Unbekannte slawische Funde aus Libice nad Cidlinou, Archeologické rozhledy 17, 1965, 253–255.
12. Středověké osídlení u Chvalovic, o. Nymburk — Mittelalterliche Ansiedlung bei Chvalovice (Bez. Nymburk, Böhmen), Archeologické rozhledy 17, 1965, 423–424.
13. Laténské kostrové hroby z Milčic, o. Nymburk — Latènezeitliche Körpergräber bei Milčice, Kr. Nymburk, Archeologické rozhledy 17, 1965, 553–555 (et S. Šebek).
14. Knovízská dílna na výrobu parohových předmětů v Pečkách (o. Nymburk) — Die Knovízer Werkstätte zur Erzeugung von Gegenständen aus Geweihen in Pečky, Kr. Nymburk, Archeologické rozhledy 17, 1965, 790–795, 801–809.
15. Poznámky k západní hranici Avarie — Bemerkungen zur Frage der Westgrenze der Avaria, Časopis Národního muzea, A–Historické muzeum 134, 1965, 155–162.
16. Z nových archeologických nálezů na Poděbradsku, Vlastivědný zpravodaj Polabí 1965, 35–36.
17. Nový nález monoxylu v Poděbradech, Vlastivědný zpravodaj Polabí 1965, 85–90.
18. Sídliště starší doby železné, Nymbursko (Nymburk), 22. 4. 1965.
19. Slovanské hradisko Libice n. Cidl. (leporelo–průvodce), Poděbrady, Oblastní muzeum 1965, 1972, 1976. 6 s.
20. Slovanská lahvovitá zásobní jáma z Peček, o. Nymburk — Die slawische flaschenförmige Vorratsgrube aus Pečky, Kr. Nymburk, Archeologické rozhledy 18, 1966, 200–202.
21. Žárový hrob ze střední doby římské v Kostomlatech n. L. (o. Nymburk) — Das Brandgrab aus der mittleren Römerzeit in Kostomlaty n. L., Krs. Nymburk (Böhmen), Archeologické rozhledy 18, 1966, 587–588.
22. Osada ze starší doby železné u Loučeně (okr. Nymburk), Vlastivědný zpravodaj Polabí 1966, 31.

23. Lokalisace zaniklé středověké osady Bělčice (katastr Sány, okr. Nymburk), *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 1966, 31–32.
24. Lužický žárový hrob z Peček, o. Nymburk — Das Lausitzer Brandgrab aus Pečky, Krs. Nymburk (Böhmen), *Archeologické rozhledy* 19, 1967, 96–98.
25. Lokalisace zaniklé středověké vsi Bělčice (katastr Sány, o. Nymburk) — Die Lokalisation des untergegangenen mittelalterlichen Dorfes Bělčice (Kat. Sány, Kr. Nymburk), *Archeologické rozhledy* 19, 1967, 100–103 (et F. Velebný).
26. Lužické žárové pohřebiště v Kluku u Poděbrad — Das Lausitzer Brandgräberfeld in Kluk bei Poděbrady, *Archeologické rozhledy* 20, 1968, 20–32.
27. Železářská odpadní jáma z doby římské z Vinice (o. Nymburk) — Eine kaiserzeitliche Eisenabfallgrube aus Vinice (Kr. Nymburk), *Archeologické rozhledy* 20, 1968, 251–254 (et M. Lička).
28. Nový monoxyl z Poděbrad — Ein neuer Einbaumfund aus Poděbrady (Böhmen), *Archeologické rozhledy* 21, 1969, 811–812.
29. Slovanský kostrový hrob v Kaníně — Das slawische Körpergrab von Kanín, Kr. Nymburk, *Archeologické rozhledy* 22, 1970, 97–98.
30. Laténské a mladohradištní šperky z Kolína — Latène- und jungburgwallzeitliche Schmuckstücke aus Kolín, *Archeologické rozhledy* 22, 1970, 600–601.
31. Kování pásu s motivem gryfa z doby avarské říše na starohradištním sídlišti v poloze „Staré Badry“ u Opolánek, okr. Nymburk — Ein Gürtelbeschlag mit dem Greifenmotiv aus der Awarzeit von der altburgwallzeitlichen Siedlung in „Staré Badry“ bei Opolánky, Bez. Nymburk, *Sborník Národního muzea, A–Historie*, 24, 1970, 55–63.
32. Slovanské osídlení Dolních Rakous v době od poloviny 6. do počátku 11. století — Die slawische Besiedlung Niederösterreichs von der Mitte des 6. bis zum Anfang des 11. Jahrhunderts. In: *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Slowianskiej*, T. V, Warszawa–Wrocław–Kraków 1970, 195–201.
33. Tři staroslovanské osady na katastrálním území Nesuchyně a Mutějovic, okr. Rakovník — Drei altslawische Siedlungen im Katastralgebiet Nesuchyně und Mutějovice, Kr. Rakovník, *Archeologické rozhledy* 23, 1971, 743–750.
34. Mladohradištní sídliště v Horních Počernicích, okr. Praha–východ — Eine jüngerburgwallzeitliche Siedlung in Horní Počernice, Kr. Prag–Ost, *Archeologické rozhledy* 24, 1972, 570–575.
35. Pravěké a slovanské sídliště v poloze „Staré Badry“ u Opolánek, okr. Nymburk. *Archeologický výzkum v letech 1965–1966 a 1969–1971*, *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 1972, 45–49.
36. *Archeologický výzkum na Starých Badrech u Opolánek*, *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 1974, 45–46.
37. Záchraný archeologický výzkum v Libici nad Cidlinou v roce 1974, *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 1975, 39.
38. Dr. Rudolf Turek, DrSc., poctěn udělením Herderovy ceny na rok 1976, *Archeologické rozhledy* 28, 1976, 673.
39. Příspěvek k otázce českých kostelů z doby knížecí, zasvěcených sv. Vavřinci — Beitrag zur Frage der aus der Fürstenperiode stammenden und dem Hl. Laurentius geweihten böhmischen Kirchen, *Sborník Západočeského muzea, Historie* 1, 1976, 89–94.
40. *Archeologický výzkum v Libici nad Cidlinou v roce 1975*, *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 1976, 26–28.
41. Úmrtí [Vladimír Chocholoušek, 2. 3. 1934 – 17. 3. 1976], *Archeologické rozhledy* 29, 1977, 318.
42. Nálezy blatnicko–mikulčického stylu na území zlického kmenového knížectví — Funde des Blatnica–Mikulčicer Stilhorizonts aus dem Stammesgebiet der Zličanen, *Archeologické rozhledy* 29, 1977, 492–504, 598–599.
43. Denár Břetislava I. z libického předhradí, *Numismatické listy* 33, 1978, 17 (et Z. Nemeškalová).
44. Ostösterreichischer Donauraum zwischen den West- und Südslawen, *Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte* 10, 1978, 113–115.
45. Slovanské hradiště v Hradci u Stoda a Stodsko v raném středověku – Slawischer Burgwall in Hradec bei Staab und die Staaber Gegend im frühen Mittelalter, *Památky archeologické* 70, 1979, 131–212.
46. *Archeologický výzkum na libickém předhradí v letech 1974–1979 (Předběžná zpráva) — Excavations on the Libice bailey (Vorbürg) during the period 1974–1979 (A preliminary report)*, *Archeologické rozhledy* 32, 1980, 241–264, 351–357.
47. Slovanské hradiště v Hradci u Stoda (K počátkům slovanského osídlení jihozápadních Čech) — Der slawische Burgwall in Hradec bei Stoda, *Minulostí Západočeského kraje* 16, 1980, 270–273.
48. Slavic settlement at the site of Staré Badry by Opolánky. In: *Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque, Prague–Brno* 1981, 164–165.

49. Slavic walled site at Hradec by Stod. In: *Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque*, Prague–Brno 1981, 166–167.
50. Hrnčířské čepele z doby hradištní v Čechách — Die Hafnerklengen aus der Burgwallzeit in Böhmen. In: *Praehistorica 8. Varia archaeologica 2*, Praha 1981, 277–280.
51. Libice od počátku vrcholného středověku do třicetileté války. Výzkum libického předhradí. In: *LIVBVZ METROPOLIS. Libice nad Cidlinou 1981*, 23–25, 40–50.
52. Konference „Vznik a počátky českého státu“ v Libici nad Cidlinou 15.–18. 9. 1981, *Archeologické rozhledy 34*, 1982, 314.
53. Výstava „Český archeolog Josef Vojtěch Hellich 1807–1880“ v Národním muzeu v Praze, *Časopis Národního muzea – Historické muzeum 151*, 1982, 83.
54. Vztah k jiným etnikům. Zlicko–slavnickovská mocenská oblast, její rozkvět a zánik. In: *Čechy v době slovanské. Archeologie o vzniku a počátcích českého státu. Teze*, Praha 1984, 13–16, 89–94.
55. Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1980–1984 (Předběžná zpráva) — *Archaeological research in the bailey of the Slav hill–fort at Libice nad Cidlinou and in its hinterland in 1980–1984 (preliminary report)*, *Archeologické rozhledy 37*, 1985, 308–318, 357–360.
56. Kontakty zlické Libice s avarsko–slovanským, karolinským a velkomoravským kulturním okruhem — *Kontakte von Libice Zličaner Zeit mit dem awarisch–slawischen, karolingischen und grossmährischen Kulturbereich*, *Sborník Národního muzea v Praze, A–Historie 39*, 1985, 23–31.
57. Libice–nad–Cidlinou, R–n Nymburk. Selišče 6 v., gorodišče 8–12 vv. In: *Archeologičeskije izučeniija pamjatnikov 6–15 vekov v Čechii 1975–1985 gg.*, Praha 1985, 140–155.
58. PhDr. Rudolf Turek, DrSc. Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1980–1984, *Archeologické rozhledy 38*, 1986, 86–88.
59. Libice – a centre of the eastern domain of Bohemia. Excavations of the bailey. In: *Archaeology in Bohemia 1981–1985*, Prague 1986, 199–208.
60. Jubileum Miroslavy Blajerové, *Archeologické rozhledy 41*, 1989, 309–310 (et B. Nechvátal).
61. Šedesátiny Bořivoje Dostála, *Archeologické rozhledy 41*, 1989, 435–436.
62. Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1985–1989 (Předběžná zpráva) — *Archäologische Ausgrabungen im Bereich der* Vorburg des slawischen Burgwalls in Libice nad Cidlinou sowie im dessen Hinterland in den Jahren 1985–1989 (vorläufiger Bericht), *Archeologické rozhledy 42*, 1990, 661–673, 723–731.
63. PhDr. Jitka Hralová, *Archeologické rozhledy 43*, 1991, 479.
64. The bailey of the ducal residence at Libice–nad–Cidlinou and its hinterland. In: *Archaeology in Bohemia 1986–1990*, Praha 1991, 140–145.
65. Hradištní keramika z Libice nad Cidlinou (Keramické typy a hledání jejich původu) — *Burgstättenkeramik aus Libice an der Cidlina (Keramische Typen und die Frage nach ihren Ursprung)*, *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 8*, 1992, 142–155.
66. Rudolf Turek (20. 6. 1910–13. 11. 1991), *Mediaevalia Historica Bohemica 2*, 1992, 253–256.
67. Slavníková a Turkova Libice, *Muzejní a vlastivědná práce 30 (100)*, 1992, 186–187.
68. Památce Rudolfa Turka, *Archeologické rozhledy 45*, 1993, 145–147.
69. The Settlement Site at Opolánky – „Staré Badry“, *Památky archeologické – Suppl. 1*, 1994, 143–144.
70. Libice in the Early Middle Ages (From the Arrival of the Slavs until the End of the Princely Period), *Památky archeologické – Suppl. 1*, 1994, 189–200.
71. Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Brno 1994, 193–205.
72. Knížecí prostředí na slavnickovské Libici ve světle archeologických objevů — *Das Fürstenmilieu im Slawnikensitz Libice im Lichte der archäologischen Entdeckungen*, *Archeologické rozhledy 47*, 1995, 252–266.
73. Libice nad Cidlinou. Průvodce. Libice nad Cidlinou, Obecní úřad 1995. Nestr.
74. Zemřel archeolog Bořivoj Dostál, *Časopis Národního muzea – Řada historická 164*, 1995, 141–142 (et B. Nechvátal).
75. Die Christianisierung der Slawnikendomäne. In: *Ibrahim ibn Yacqub at–Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East–Central Europe, c. 800–1300 A.D.*, Praha 1996, 37–51.
76. Tisíciletá Libice – ústředí slavnickovské domény a pravděpodobné rodiště svatého Vojtěcha. Setkávání kulturních proudů. In: *Śląsk i Czecha a kultura wielkomorawska*, Wrocław 1997, 103–112.
77. Zastavení Vojtěchova života v Čechách. In: *Svatovojtěžská tradice v dějinách našeho národa a církve a její význam dnes*, Praha 1997, 18–25.
78. Miloš Šolle osmdesátníkem, *Archeologické rozhledy 49*, 1997, 175–177 (et B. Nechvátal).

79. Libice v době svatého Vojtěcha — Libice zur Zeit des hl. Adalbert. In: *Tropami świętego Wojciecha*, Poznań 1999, 11–35.
80. Libice nad Cidlinou. K nejstaršímu hradištnímu osídlení a k založení hradiště — Libice nad Cidlinou. Zur ältesten burgwallzeitlichen Besiedlung und zur Gründung des Burgwalls, *Památky archeologické* 90, 1999, 107–152.
81. Objekt č. 126 (10. století) na předhradí slovanského hradiska v Libici nad Cidlinou — Grube Nr. 126 (10. Jahrhundert) in der Vorburg des slawischen Burgwalls in Libice nad Cidlinou, *Památky archeologické* 90, 1999, 153–165.
82. Zdravice Miroslavě Blajerové. *Archeologické rozhledy* 51, 1999, 413 (et B. Nechvátal).
83. Chalupovský manský dvůr v Libici nad Cidlinou. Archeologický příspěvek k poznání středověké a raně novověké vsi Libice. Část I — Der Chalupov'sche Vasallenhof in Libice a. d. Cidlina. *Archäologischer Beitrag zur Erkenntnis des mittelalterlichen und früh-neuzeitlichen Dorfes Libice. Teil I, Castellologica bohemia* 7, 2000, 241–254.
84. Budeč – Levý Hradec – Libice nad Cidlinou – Pražský hrad – Stará Boleslav. *Prameny a literatura ke studiu vybraných středočeských hradišť 1970–1999 — Budeč – Levý Hradec – Pražský hrad – Stará Boleslav – Libice n. Cidlinou: Die Quellen und die Literatur zu einem Studium von ausgewählten mittelböhmischen Burgwällen 1970–1999, Archeologie ve středních Čechách* 4/2, 2000, 505–530 (et A. Bartošková, I. Boháčová, J. Čiháková, J. Frolík, K. Tomková).
85. Hradec u Stoda in Westböhmen — Ein frühmittelalterlicher Burgwall mit einer dem Heiligen Laurentius (Vavřinec) geweihten Kirche, *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen* 10, 2000, 181–187.
86. Libice. In: *Europas Mitte um 1000. Stuttgart 2000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*, Bd. 1, 382–384. *Katalog*, 176, 296–297, 303–304.
87. Stammsitz der Slavníkiden, *Archäologie in Deutschland*, 2001, Heft 2, 32.
88. Zierbeschläge eines Reliquienkästchens. Eiserner Stilus. Fragment eines Grabsteins. In: *Otto der Grosse, Magdeburg und Europa*, Mainz 2001, Bd 2. *Katalog*, 551–553.

V tisku:

89. Sídliště ze 7. až počátku 9. století v poloze „Staré Badry“ u Opolánek, okr. Nymburk. Výsledky výzkumu v letech 1965–1966 a 1969–1973 (*Památky archeologické*).
90. Libice nad Cidlinou. Časně slovanské osídlení (*Památky archeologické*).
91. Bavaria, Bohemia, Magna Moravia und marchia orientalis: Zusammenleben – gegeneinander und miteinander (*Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen* 11, 2001).

Autorka publikovala 16 recenzí a 37 referátů v odborném tisku (*Archeologické rozhledy*, *Památky archeologické*, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech*, *Minulostí Západočeského kraje*). 20 zpráv o provedení výzkumu obsahují *BZO a Výzkumy v Čechách*.

Připravila *M. Drašnarová*

OSMDESÁTÉ NAROZENINY DR. JAROSLAVA KRÁLE

Dne 15. listopadu 2001 oslavil 80 let nestor naší středověké archeologie PhDr. Jaroslav Král. O jeho životní dráze se psalo již vícekrát, tedy alespoň pro ty nejmladší stručný přehled životních dat. Narodil se v r. 1921 Brně. V r. 1941 zde absolvoval klasické gymnázium, v r. 1945 začal studovat na Lékařské fakultě MU, ale archeologie ho přitahovala více, takže v r. 1948 přestoupil na Filozofickou fakultu ke studiu oborů „prehistorie“ a „dějiny umění“, které ukončil v r. 1953. Rigorosum obhájil v r. 1967. Od r. 1950 byl pracovníkem brněnské pobočky tehdejšího Státního archeologického ústavu, od r. 1956 po Lumíru Jislovi vedoucím opavské Expozitivity tehdy již Archeologického ústavu ČSAV (do r. 1971). Na odpočinek se odebral v r. 1982.

Dr. Jaroslav Král byl svým způsobem předchůdcem dnešních „památkových“ archeologů – tě-

žiště jeho archeologického díla je především v terénní práci, přímo k terénu se též vztahuje naprostá většina jeho publikační produkce (vyčerpávající bibliografie dosud zpracována není; nejvýznamnější jubilentovy články a výzkumy, které vedl, viz *Archeologické rozhledy* 49, 1997, 372 a *Pravěk NŘ* 6/1996, 1997, 313–314). Badatelský záběr dr. Krále sice sahá od neolitu až po středověk, jeho nejvlastnější zájem se však zaměřil ke slovanskému a pozdějšímu období. Právem bývá počítán k zakladatelům naší mediévalní archeologie, kterou pěstoval již v letech padesátých, tehdy věru *rara avis*.

Do dalších let popřejme jubilentovi, který žije na odpočinku v Opavě, hodně zdraví a životní pohody.

Vratislav Janák

KATEDRA ARCHEOLOGIE V PLZNI V ROCE 2001

Od minulé výroční zprávy o činnosti se Katedra archeologie (KAR) v Plzni opět rozrostla, a to v mnoha směrech. Na základě příslibu MŠMT zvýšit dotaci pro vysoké školství bylo přijato více studentů k bakalářskému i magisterskému studiu. Celkový počet studentů archeologie tak stoupl na 159. Poprvé jsou naplněny všechny ročníky, 1.–3. ročník bakalářského a 1.–2. ročník magisterského studia. KAR v současné době nabízí 125 kurzů pro studijní plány jednotlivých ročníků a studentů. Vedle přednášek pro vlastní studenty jsou realizovány přednášky pro ostatní studijní programy fakulty.

Do hlavního pracovního poměru byli přijati K. Nováček a L. Šmejda, místa odborných pracovníků v rámci grantu „Archeologický potenciál Čech“ zastávají A. Horáčková a J. John. Kromě těchto nově přijatých pracovníků tvoří kolektiv katedry E. Neustupný (vedoucí), P. Vařeka (zástupce vedoucího), J. Turek (tajemník) a sekretářka M. Zajíčková, tedy celkem osm zaměstnanců. Vedle přednášejících v hlavním pracovním poměru se na zajištění výuky podílí také velké množství externistů: J. Anderle, M. Bárta, P. Břicháček, M. Bureš, T. Durdík, Z. Dragoun, D. Dreslerová, F. Frýda, M. Gojda, M. Hus, L. Jiráň, R. Křivánek, M. Lutovský, J. Militký, J. Musil, I. Pleinerová, A. Stejskal, J. Škabrada, S. Vencel a N. Venclová.

Z nově realizovaných přednášek lze zmínit: Management v současné archeologii, Environmentální archeologie, Stavebně–historický průzkum, Smrt v minulosti 1–2, Střední Evropa a Egypt, Archeologické texty v angličtině a Laboratorní cvičení 1–3.

S nárůstem počtu studentů, personálu a nabízených přednášek souvisí rovněž zvětšení prostoru KAR. Katedra získala v budově Fakulty humanitních studií v Sedláčkově ul. 31 nové prostory, takže v současné době disponuje celkem deseti místnostmi. Vedle pracoven zaměstnanců jsou to především prostory knihovny, počítačová místnost s pěti *on-line* počítači (pro potřeby studentů), jedna laboratoř pro prvotní zpracování nálezů, depozitář, sklad a tzv. „čistá“ laboratoř pro další práci s nálezy, mapami a pro laboratorní cvičení. Na katedru rovněž přibyla, prozatím malá, srovnávací sbírka keramiky a dalších artefaktů, která vznikla především ve spolupráci s V. Mouchou.

V květnu a září 2001 zkoušky úspěšně složili a své diplomové práce obhájili tito absolventi: *Michal Balík*: Vliv geografických faktorů na pravěké a středověké osídlení bílinského levobřeží. *Martina Burešová*: Keramika pozdního středověku a časného novověku z Českých Budějovic.

Pavel Jechort: Pravěké osídlení Brd.

Jan John: Výšinné lokality v jihozápadních Čechách.

Alena Kordíková: Společenské postavení dětí v pravěku střední Evropy.

Magdalena Kruťová: Intruze v pravěku.

Pavel Moš: Bronzové meče.

Linda Pilařová: Archeologická památková péče v ČR.

Kateřina Pochmanová: Středověké osídlení Rakovnícka pod vlivem manské soustavy hradu Křivoklátu.

Vendula Prečanová: Surovinové zdroje kamenné štípané industrie v českém a moravském neolitu a eneolitu.

Jiří Šedivý: Hrady v údolí Labe mezi Ústím n. L. a Děčínem a jejich začlenění do sídelní struktury.

Jiří Valkony: Zástavba středověkých parcel v Českých Budějovicích.

Jakub Vrána: Archeologie kartouzy v Dolanech u Olomouce.

Tomáš Wizoňský: Vývoj osídlení a majetkových poměrů kláštera v Pivoni.

V tomto roce provedla KAR svou letní terénní praxi ve spolupráci s Archeologickým centrem VM v Olomouci. Díky porozumění a vstřícnosti olomouckých kolegů bylo možno realizovat praktickou část výuky terénních metod na dvou záchranných výzkumech, při dodržení všech metodických a technických zásad, tak jak byly studentům prezentovány v rámci přednášek o technikách a metodice terénních výzkumů. Výzkum v poloze Mýlina v Olomouci–Neředíně se věnoval především plošnému odkryvu pravěkých sídlištních objektů (latén a doba římská) v mocné vrstvě sedimentů, nivelací situací, dokumentací objektů a kumulací nálezů v různých úrovních uloženin. Zde měli studenti rovněž možnost se seznámit s obtížemi a úskalími archeologické památkové péče souvisejícími zvláště s vyjednáváním s investory stavby i s jednotlivými staviteli rodinných domků. Také zkušenost s komunikací s médiem a zájmem veřejnosti o práci archeologa je pro mnohé studenty novou dimenzí jejich budoucí profese. Výzkum v lokalitě Horní lán ve Slavoníně pokrýval část rozsáhlého odkryvu souvisejícího s výstavbou industriální zóny na jihozápadním okraji Olomouce. Polykulturní pravěké a raně středověké sídliště a pohřebiště poskytlo studentům možnost vyzkoušet si jednotlivé metody terénního odkryvu, odběr vzorků pro environmentální analýzu, jejich plavení a mokré prosívání, evidenci nálezů a základy terénní dokumentace. Jako v minulém roce byly zpravidla tvořeny týmy s několika studenty prvního ročníku, kteří byli vedeni svými kolegy z vyšších ročníků. Nad celým „plzeňským“ výzku-

mem měli neustále odborný a pedagogický dohled 3 až 4 archeologové z KAR. Studenti se v rámci své podzimní praxe a laboratorních cvičení podílejí na zpracování a digitalizaci terénní dokumentace a připravě dílčí nálezové zprávy.

Webová stránka katedry je i nadále významným zdrojem informací pro studenty i pro zainteresovanou veřejnost. Velmi hodnotnou pomůckou pro studenty i profesionální badatele je bibliografická databáze české a moravské archeologie, na jejímž vytváření se pod vedením svých pedagogů podílejí sami studenti. Tato bibliografie bude brzy zpřístupněna *on-line*.

Vědecká aktivita zaměstnanců katedry je vedle bohaté publikační činnosti (viz osobní bibliografie na webové stránce KAR) především soustředěna v řešení grantových projektů „Archeologický potenciál Čech – Riziko archeologického výzkumu“ na kterém se KAR podílí společně s Archeologickým ústavem AVČR v Praze a grant GAČR „Struktura sídlištního areálu z mladší doby bronzové“ (komplexní analýza lokality v Praze – Hostivaři, hlavní řešitel P. Vařeka ve spolupráci s ARÚ AVČR v Praze a společností Archaia Brno). KAR dále získala grantovou podporu MŠMT pro rozvoj výuky a technického vybavení, který využívá především k rozhojnění knihovního fondu a dalšímu rozšíření svého počítačového vybavení. V součinnosti s výukou nedestruktivních metod v archeologii a podzimní praxe studentů byl zahájen projekt povrchových sběrů v oblasti Plzeňska.

Pracovníci KAR se zúčastnili celé řady domácích i mezinárodních konferencí. Vedoucí katedry přednesl programovou přednášku na slavnostním zasedání Komitету Nauk Pra- i Protohystorycznych Polské akademie věd ve Varšavě. Dále lze jmenovat např. 7. výroční setkání EAA v Esslingen am Nec-

kar, dále konferenci *The Archaeology of landscapes and geographic information systems: predictive maps, settlement dynamics and space and territory in Prehistory* konanou ve Wünsdorfu u Berlína, konferenci *Quo vadis Archaeologia?* ve Varšavě a konferenci o struktuře společnosti v období závěru eneolitu a počátků doby bronzové v Bambergu.

V roce 2001 KAR uspořádala tři studentské exkurze. Ve spolupráci s M. Gojdou byl v rámci přednášky o letecké prospekci uskutečněn cvičný let hornoplošníkem Cessna Archeologického ústavu v Praze nad krajinou středních Čech. Další exkurze směřovala do prostoru severního Plzeňska a Žluticka a navštívila celou řadu pravěkých a středověkých lokalit. Na konec listopadu je ve spolupráci s I. Pleinerovou plánována tématická exkurze do skanzenu v Břežně u Loun jako součást přednášky Experimentální archeologie.

Část stále rostoucí komunity plzeňských studentů archeologie se zorganizovala v Archeologické společnosti při Katedře archeologie v Plzni (ARS). Společnost vyvíjí bohatou činnost, například v podobě jarní studentské vědecké konference v Ratajích nad Sázavou nebo archeologického přednáškového cyklu pořádaného ve spolupráci se Západočeským muzeem. ARS není výhradně studentskou organizací a otevírá své členství široké veřejnosti (více informací viz webová stránka www.ars.czweb.org). Zcela nedávno začali studenti archeologie vydávat na internetu populární archeologický magazín (www.archaeologica.cz).

KAR, která brzy vstoupí do 5. akademického roku své existence, má před sebou významné úkoly související s reorganizací magisterského studia, do něhož se v příštím roce budou poprvé hlásit absolventi plzeňského bakalářského studia archeologie.

Jan Turek

ČINNOST ARCHEOLOGICKÉHO SEMINÁŘE ÚSTAVU HISTORIE A MUZEOLOGIE PPF SLEZSKÉ UNIVERZITY V OPAVĚ VE ŠKOLNÍM ROCE 2000/2001

V tomto akademickém roce studovalo na Slezské univerzitě bakalářský obor „Středověká archeologie“ ve dvou ročnících (2. a 3. ročník) celkem 17 posluchačů, 1 měl studium přerušeno. První ročník nebyl otevírán, byl však otevřen 1. ročník bakalářského oboru „Archeologie“, do kterého nastoupilo 7 posluchačů.

Vyučovali: z archeologů V. Goš (středověká archeologie, muzejní archeologie, výběrové přednášky), V. Janák (úvod do studia a proseminář, standardní a závěrečný seminář k pravěku, výběrové přednášky), P. Kouřil (výběrové přednášky), J. Mer-

ta (industriální archeologie), Z. Měřinský (historická topografie), S. Stuchlík (standardní a závěrečný seminář k pravěku, základy typologie, terénní teorie a praxe, výběrové přednášky), O. Šedo (protohistorická archeologie), ze specialistů jiných oborů K. Müller (heraldika a sfragistika), R. Příbyla (památková péče), M. Zapletal (informatika), J. Šmerda (numismatika), P. Šopák (dějiny umění), J. Štastný (muzejní konzervace), V. Tomolová (kulturní antropologie), R. Žáček (dějiny středověku a raného novověku). V. Janák mimoto přednášel ještě pro posluchače historie (dějiny starověkého Předního

východu; dějiny pravěku), přednášky S. Stuchlíka o základní typologii a V. Goše o muzejní archeologii zapisovali také posluchači muzeologie. Pracovníky semináře na plný úvazek byli V. Janák (vedoucí), S. Stuchlík a V. Goš.

V akademickém roce 2000/2001 bylo v semináři úspěšně obhájeno 7 bakalářských diplomových prací ze středověké archeologie – Kateřina Brůnová: *Hrad Hluboký, k. ú. Nepřívaz u Olomouce* (ved. V. Goš, opon. P. Michna); Marek Kiecoň: *Středověké odpadní jímky z Opavy, Masařské ulice* (ved. V. Goš, opon. P. Kouřil); R. Majtanová: *Středověká keramika z hradu Landek, k. ú. Ostrava–Koblov* (ved. V. Goš, opon. Z. Měchurová); J. Němcová: *Zámek v Moravské Třebové ve světle archeologických a písemných pramenů* (ved. P. Kouřil, opon. V. Janák); Petra Pincová: *Hrad Zbiroh ve světle archeologických a písemných pramenů* (ved. P. Kouřil, opon. M. Stará); Jan Rodina: *Středověká keramika z hradu Tepenec, k. ú. Jívová* (ved. V. Goš, opon. M. Tymonová); Petra Zemanová: *Počátky opevnění na Opyši Pražského hradu* (ved. V. Goš, opon. J. Frolík).

Exkurze proběhla ve dnech 30.5–1.6.2001 a směřovala do Krakova a jeho nejbližšího okolí. Povinná praxe se realizovala tradičně především na výzkumu Archeologického ústavu AV ČR Brno a Muzea Těšínska na halštatském a slovanském hradišku v Chotěbuzi–Podoboře, okr. Karviná, někteří studenti, zejména vyšších ročníků, mohli praxi buď zčásti nebo zcela vykonat na výzkumech podle vlastního výběru; S. Stuchlík realizoval týdenní výzkum na mohylovém pohřebišti v Boroticích se studenty 2. ročníku, ovšem pod egidou Archeologického ústavu AV ČR Brno. Přijímací zkoušky pro šk. r. 2001/2002 proběhly v červnu, a to na obory Středověká archeologie, Archeologie (bakalářská) a Archeologie (magisterská).

Nemá smysl zde vypočítávat publikaci, účast na domácích a mezinárodních konferencích či angaž-

má pracovníků na celý úvazek v různých odborných grémích; to se rozumí samosebou. Jistě je však třeba se zmínit o tom, že pracoviště získalo podporu Grantové agentury ČR pro tříletý badatelský projekt „Neolit a eneolit českého Slezska“ (řešitel V. Janák) a Fondu rozvoje VŠ pro technický projekt „Obrazová dokumentace pro výuku v Archeologickém semináři“ (řeš. S. Stuchlík, V. Janák).

Pokud jde o mezinárodní spolupráci, na základě dohody o vědecké spolupráci s Institutem Archeologii Jagellonské univerzity v Krakově se v uplynulém akademickém roce začalo s realizací společného projektu „Průzkum výšinných sídlišť v Pobeskydí mezi Bečvou (Česká republika) a Białou (Polská republika) – Badania pradziejowych osiedli wyżynnych na Pobeskidziu między Beczwą (Republika Czeska) a Białą (Rzeczpospolita Polska)“, k němuž se připojila také kompetentní regionální muzea: Muzeum Okręgowe, Bielsko–Biała; Muzeum Beskyd, Frýdek–Místek; Okresní vlastivědné muzeum, Nový Jičín. První etapa průzkumu úspěšně proběhla ve dnech 18.–27. října 2000, druhá ve dnech 3.–11. dubna. 2001 (srov. *Archeologické rozhledy* 53, 2001, 155–156, 643–645). Projekt by měl pokračovat nejméně do r. 2003. Dále byla v rámci spolupráce opavského a krakovského univerzitního pracoviště realizována výměna pedagogů – S. Stuchlík pronesl dvě přednášky v Krakově, dvě přednášky na půdě Archeologického semináře Slezské univerzity M. Gedl.

Na pracovišti je česká část redakce katovické ročenky *Badania archeologiczne na Górnym Ślęsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí*; v uplynulém akademickém roce vyšel svazek za rok 1997, do tisku byl odevzdán svazek za r. 1998 a začal se redigovat svazek za léta 1999–2000.

Vratislav Janák

NOVÉ PUBLIKACE

Pavla Horálková–Enderová – Antonín Štof, Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov. In: *Pravěk – Supplementum* 6, Brno 2000, 5–91.

Za poslední desetiletí se na Moravě výrazně rozšířily publikační možnosti. Po obnovení časopisu *Pravěk* v roce 1991 začal Ústav archeologické památkové péče v Brně vydávat i Supplementa *Pravěku*, kterých od roku 1998 vyšlo 8, a to v 5 svazcích. Tato nová řada, která je zaměřena na zveřejnění ucelených souborů materiálu, je po *Fontes archaeologiae Moraviae* (Brno) se 23 svazky a *Mährische archäologische Quellen* (Brno, ev. Brno–Olomouc) se 4 svazky již třetí katalogovou edicí na Moravě. Výjimkou je pouze poslední svazek 8 – *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí* – přinášející referáty z 18. pracovního zasedání o neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slovenska v Mostkovicích v roce 1999. Pro lepší orientaci čtenářů by však do budoucna bylo vhodné, aby každý svazek se 2 čísly měl na obálce nebo alespoň na titulní straně nejen čísla, ale i názvy obou prací.

Šesté číslo Supplement obsahuje katalog únětického pohřebiště a sídliště zkoumaného P. Horálkovou–Enderovou a A. Štofem při výstavbě silničního obchvatu v katastru Slavkova. V letech 1993 a 1994 zde objevili 43 hrobů a 40 sídlištních objektů. Hroby zkoumali kompletně, jámy z časových důvodů pouze z poloviny a jen v případě významnějších nálezů byly vybírány kompletně. Sídliště mohlo být prozkoumáno jen částečně, pohřebiště se v rámci ohrožené plochy podařilo odkrýt celé, ačkoliv nelze vyloučit další skupinu hrobů na terénní vlně severně nebo jižně od sledované plochy. Součástí práce je i příspěvek M. Dočkalové a M. Svenssonové „Pohřebiště a sídliště únětické kultury – antropologická zpráva“ (36–52).

Ze sídliště jsou přehledným způsobem vyobrazeny plánky všech objektů. Důležitá, avšak nikterak překvapující je existence 4 objektů (obj. 3, 34, 36, 38) s kostrovými pohřby. Ve třech případech šlo o pohřeb jedné osoby, zatímco v jámě 3 se našly pozůstatky tří jedinců. Ve dvou objektech (obj. 34, 38) měl zeměřelý i hrobovou výstavu. Škoda, že ze sídliště není vyobrazen i materiál, takže nevíme, jak je osada v rámci únětické kultury datována. Z celého sídliště jsou k nahlédnutí pouze milodary z objektu 34, náležející zřejmě do mladšího období. Podle popisu (s. 19) a plánu (tab. 5; 36: 2) se u kostry našly dvě nádoby (hrnek a cedník) a kostěná jehlice, ale mezi nálezy z tohoto objektu je navíc vyobrazeno ještě osudíčko (tab. 29: 8).

Mnohem úplnější představu si můžeme vytvořit o pohřebišti díky přehledným plánkům i kvalitním kresbám materiálu ze všech 43 hrobů. Pružnější práci s katalogem však komplikují některé nesrovnalosti. U popisu hrobů postrádáme odkazy na plánky hrobů na tabulkách a při popisu nálezů z jednotlivých hrobů scházejí zase odkazy na kresby na tabulkách. Přehlednosti práce by rovněž prospělo, kdyby dokumentace z jednotlivých nálezových celků následovala vždy za sebou (např. inventář hrobu 41 je na tab. 19, 27, 28). Bez ohledu na uvedené nesnáze je dokumentace pohřebiště provedena velmi kvalitně. Kresby nálezů i plány hrobů jsou na velmi dobré úrovni. Recenzovaná práce však, s výjimkou antropologické pasáže, postrádá vyhodnocení lokality i nálezů, a proto se pokusím alespoň ve stručnosti upozornit na některé nejdůležitější elementy z tohoto naleziště.

Slavkovská lokalita patří se svými 43 hroby mezi středně velká moravská únětická pohřebiště. Dátovat ji můžeme do klasické fáze, snad jen s výjimkou hrobů 39 a 42, které by podle džbánek s uchem na spodní části hrdla (tab. 20: 6; 25: 5) mohly být spojovány i s poklasickou fází. Většina nálezů představuje běžnou keramiku mladoúnětického období. Značně neobvyklá je pouze miska z hrobu 38 se zajímavou rytou výzdobou (tab. 25: 4). Za jednu z mála analogií můžeme považovat misku s podobným ornamentem z objektu 3 na sídlišti v Těšeticích, který je datován rovněž do klasického období únětické kultury (*Podborský 1964*, obr. 7: 8; tab. II: 7).

Mezi bronzovou industrií je unikátním nálezem jehlice s křížovitě formovanou hlavicí z hrobu 41 (s. 34, tab. 27: 3). Na Moravě se podobný druh šatního spínadla dosud neobjevil. Vzdáleně připomíná jehlice s křížovou hlavicí tvarovanou do 3 kroužků. Vzácně se mohou vyskytnout v Čechách (*Schránil 1921*, 47, obr. 8: 3, 5), Rakousku (*Schubert 1973*, Taf. 16: 6), na Slovensku (*Novotná 1980*, 29, Taf. 2: 73) a v Maďarsku (*Schubert 1973*, 41, Taf. 16: 6). Ve velkém počtu se objevují v severní Itálii, kde jsou však datovány do střední doby bronzové (*Carancini 1975*, 17–18, Taf. 23: 716–734; 24; 25; 26; 27; 28: 833–844). Pominout nelze ani starobronzové jehlice s dvojicí bočních kroužků, které známe ze Statzendorfu v Rakousku (*Pittioni*

1954, Abb. 232: 6, 7). Jistou shodu můžeme konstatovat i s exemplářem s křížovou hlavicí z Lagrandu v jihovýchodní Francii, jehož horní ramena tvoří tři ploché výčnělky (*Audouze – Courtois 1970*, 8, pl. 1: 2). Ještě bližší jsou jehlice typu Montale ze severní Itálie, které mají boční ramínka křížové hlavice formovaná podobně jako exemplář ze Slavkova, ale horní ramínko vytváří kroužek (*Carancini 1975*, 17, Taf. 23: 711–715). Datovány jsou však stejně jako výše uvedené jehlice se 3 kroužky. Patrně nejbližší k nálezům ze Slavkova má hrubší exemplář z Unternalbu v Rakousku (*Schubert 1973*, 58, Taf. 25: 11) a hlavně z pohřebiště v Úněticích (*Pleiner – Rybová edd. 1978*, obr. 91: 12), obě náležející mladšímu úseku starší doby bronzové.

Z dalších bronzových výrobků nás zaujme dýka z hrobu 9 (s. 23, tab. 12: 4), která by podle asymetrické čepele a šikmo položených otvorů pro nýty mohla být spíše tzv. hrotitou sekerou. Ty se běžně vyskytují v severní části střední Evropy a jeden z mála známých nálezů z Moravy představuje exemplář z pohřebiště v Horních Dunajovicích (*Hájek 1953*, 202, obr. 2: 10). Dvě drátěné spirálky z hrobu 41 (s. 33, tab. 19: 5, 6) a záušnici z hrobu 35 (s. 31, tab. 78: 4) bychom podle kresby mohli klasifikovat jako tzv. závěsky sibiřského typu, které se ve velké míře vyskytují v Karpatké kotlině. Z hrobu 42 (s. 34) uváděná malá bronzová šipka by představovala dosti vzácný nález, bohužel však není vyobrazena.

Mezi kostěnými výrobky si pozornost zaslouží i kroužky z hrobů 10 a 7 (s. 23, 24, tab. 6: 3; 11: 2), interpretované jako závěsky. Oba hroby byly vyloupené, předměty přemístěné, takže podle místa uložení nemůžeme uvažovat o jejich funkci. U menšího z nich (tab. 11: 2) lze spíše předpokládat, že sloužil jako prsten. Pro větší kroužky najdeme početné analogie ve skupině Unterwöbling v Rakousku, kde bývaly součástí náhrdelníků a někdy se v jedné kolekci vyskytují i v desítkách kusů (*Neugebauer, Ch. – J. W. 1997*, 30, Taf. 453: 118–6; 492: 314–5; 501: 343–5; 573: 785–13; 587: 867–8). Nadprůměrný je výskyt zvířecích lopatek, jichž se našlo 8 v 7 hrobech. K častým nálezům na mladoúnětických pohřebištích nepatří ani pazourková šipka (tab. 16: 2). Jantarové korálky se na únětických pohřebištích objevují poměrně vzácně, ale ve Slavkově se našlo hned 5 korálků ve 3 hrobech (tab. 13: 5; 15: 8; 19: 1, 2).

Z hlediska pohřebního ritu se nekropole ve Slavkově nijak neodlišuje od jiných nalezišť. Většina hrobů obsahovala pohřeb jedné osoby, šestkrát se vyskytl dvojhrob (hr. 4, 6, 10, 26, 30, 43) a ve dvou případech trojhrob (hr. 31, 41). Celkem v 19 hrobech se objevily rakve vydlabané z kmene velkých stromů, z toho na dně hrobů 26 a 41 byly dokonce 2 sarkofágy. Ze 43 hrobů se ve 30 zjistily stopy po vykradení, což představuje téměř 70 %. Ve zmíněných hromadných hrobech 26 a 41 se zjistily současně pohřby vyloupené i neporušené, pro něž je obdobou hrob 192 z Rebešovic (*Ondráček 1962*, 28, obr. 5: 2; 22: 2). Kameny se našly ve 22 hrobech, což je přibližně polovina. Vesměš šlo o drobné kousky, které podle umístění mohly asi ve 12 případech sloužit k podepření rakve. Pouze u dvou pohřbů (hr. 26, 38) šlo o velké kusy. Výrazněji se od běžných únětických zvyklostí odlišuje hrob 5, v němž kostra ženy ležela na levém boku (tab. 10). Dosud jsme podobnou polohu znali pouze z východní Moravy, tedy z oblasti, kde se únětický lid dostal do bezprostředního kontaktu s příslušníky epišňurového kulturního okruhu. V čistě únětickém prostředí se ukládání na levém boku nepraktikovalo.

Únětická kultura patří k relativně velmi dobře prozkoumaným kulturám a v jejím rámci jsme na tom nejlépe s poznáním pohřebišť. Při bližším seznámení s touto problematikou však zjistíme, že stav našich znalostí není až tak zcela uspokojivý. V posledních padesáti letech byly odborné veřejnosti předloženy tři rozbor pohřebišť únětické kultury. Nejstarší z nich je rozsáhlá studie *K. Tihelky (1953)*. Toto pojednání vzniklo koncem třicátých let jako součást jeho disertační práce „Únětická kultura v bývalé zemi moravskoslezské“, kterou vlivem válečných událostí mohl obhájit až po II. světové válce. Ani v nejmenším nechci význam a kvalitu tohoto spisu snižovat. V tehdejší době představoval skutečně významný přínos pro studium počátků doby bronzové, avšak na počátku třetího tisíciletí je již zastaralý. Druhá analýza z pera *J. Ondráčka (1967)* se týká pouze nejstaršího (protoúnětického) období únětické kultury. Jejím základem se stala kandidátská disertace uvedeného autora, který ji připravil v první polovině šedesátých let. Zatím poslední analýzu zveřejnil autor těchto řádků (*Stuchlík 1993*) v populárně vědecké monografii „Pravěk dějiny Moravy“. Mohl v ní sice využít nejnovější poznatky, ale byl determinován předem stanoveným rozsahem a do jisté míry i populárním pojetím této knihy. Na tomto místě je vhodné připomenout již ve dvacátých letech zevrubně publikované nekropole v Němčicích n. H. (*Červinka 1926*) a Šardičkách (*Procházka – Chleborád – Kalousek 1927*).

Dalšímu poznání problematiky pohřebního ritu únětické kultury napomohlo v posledních 30–40 letech zveřejnění řady pohřebišť a hrobů. Vedle řady kratších článků s rozбором menších skupin hrobů nebo ojedinelých pohřbů (např. Bedřichovice, Čejč, Hradčany, Otnice) vyšlo i několik rozsáhlých studií věnova-

ných větších a velkým nekropolím v Rebešovicích (Ondráček 1962), Mušově (Stuchlík 1987), Těšetických (Lorencová – Beneš – Podborský 1987), Velkých Pavlovicích (Stuchlík – Stuchlíková 1996a) a Moravské Nové Vsi – Hruškách (Stuchlík – Stuchlíková 1996b). Zveřejnění nálezů ze Slavkova je dalším důležitým příspěvkem ke studiu únětických nekropolí. Škoda jen, že autoři nepřipravili aspoň stručné vyhodnocení pohřebiště, což by usnadnilo práci s katalogem a hlavně by pomohlo k vytvoření lepší představy o lokalitě. Tuto situaci zřejmě ovlivnily vnější okolnosti.

Na Moravě máme ještě řadu velkých pohřebišť, které nejsou zatím zveřejněny ani odborně vyhodnoceny (např. Dolní Věstonice, Jiříkovice, Šlapanice, Kyjovice, Pavlov, Tištin). Výše uvedený přehled zpracovaných nálezů je přesto dostatečně početný pro nové a vyčerpávající zpracování pohřebního ritu únětické kultury. Tento stav by se měl stát pobídkou pro badatele zabývající se dobou bronzovou k naznačení směru, kterým mají zaměřit svou činnost. V opačném případě by mohla nastat stejná situace, s jakou jsme se setkali při studiu problematiky starší doby bronzové v Čechách nebo doby halštatské na Moravě. V obou uvedených oblastech zpracovali totiž základní studie zahraniční badatelé.

Stanislav Stuchlík

LITERATURA

- Audouze, F. – Courtois, J.–C. 1970: Les Epingles du Sud–Est de la France. Prähistorische Bronzefunde XIII/1. München.
- Carancini, G. L. 1975: Die Nadeln in Italien. Prähistorische Bronzefunde XIII/2. München.
- Červinka, I. L. 1926: Předvěká pohřebiště v Němčicích na Hané. Pravěk. Brno.
- Hájek, L. 1953: Drobné příspěvky k poznání únětické kultury, Památky archeologické 44, 201–215.
- Lorencová, A. – Beneš, J. – Podborský, V. 1987: Únětické pohřebiště v Těšetících–Vinohradech. Těšetice – Kyjovice 3. Brno.
- Neugebauer, Ch.– J. W. 1997: Franzhausen. Das frühbronzezeitliche Gräberfeld I. Wien.
- Ondráček, J. 1962: Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě, Sborník Čs. společnosti archeologické 2, 5–100.
- 1967: Moravská protoúnětická kultura, Slovenská archeológia XV, 389–446.
- Pittioni, R. 1954: Urgeschichte des österreichischen Raumes. Wien.
- Pleiner, R. – Rybová, A. edd. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Podborský, V. 1964: Sídlištní nálezy z neolitu a doby bronzové v poloze „Vinohrady“ u Těšetic (okres Znojmo), Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 9, 19–46.
- Procházka, A. – Chleborád, M. – Kalousek, F. 1927: Předvěká pohřebiště v šardičkách u Bučovic. Pravěk. Brno.
- Schránil, J. 1921: Studie o vzniku kultury bronzové v Čechách. Praha.
- Schubert, E. 1973: Studien zur frühen Bronzezeit an der mittleren Donau, Ber. Röm.–Germ. Komm. 54, 1–105.
- Stuchlík, S. 1987: Únětické pohřebiště v Mušově. Studie AÚ Brno XIV/2. Brno.
- 1993: Únětická kultura, in: V. Podborský a kol., Pravěké dějiny Moravy, Brno, 238–257.
- Stuchlík, S. – Stuchlíková, J. 1996a: Aunjetitzer Gräberfeld in Velké Pavlovce, Südmähren, Prähistorische Zeitschrift 71, 123–169.
- 1996b: Pravěká pohřebiště v Moravské Nové Vsi – Hruškách. Studie AÚ Brno XVI/1. Brno.
- Tihelka, K. 1953: Moravská únětická pohřebiště, Památky archeologické 44, 229–328.

Renate Rolle – Vjačeslav Ju. Murzin – Andrej Ju. Alekseev: Königskurgan Čertomlyk. Ein skythischer Grabhügel des 4. vorchristlichen Jahrhunderts. I – Textteil, II und III – Katalog- und Beilagenteil. Hamburger Forschungen zur Archäologie Bd. 1, 1997. Verlag Philipp von Zabern Mainz 1998. Teil I: 222 S. + 52 Taf.; Teil II: 41 S. + 65 Taf. + 30 Farbtaf.; Teil III: 236 S. + 23 Taf. + 3 Farbtaf. – ISSN 1434–7040. ISBN 3–8053–2331–X.

Zájem o výsledky skythologie a sledování její problematiky zpovzdálí nestačí ke kompetentnímu posouzení minulých otázek této historicko–archeologické disciplíny. Půjde proto o vylíčení ojedinelého a svým způsobem odvážného pokusu o zčásti revizní, zčásti dokončovací výzkum jedné z nejvýznamnějších skythských památek. Tato rozsáhlá akce proběhla v letech 1979–86, po více než stu letech od základ-

ního výzkumu I. E. Zabělina (1862–63). Iniciátorkou tohoto podniku byla R. Rolle, profesorka göttingenské a nyní hamburské university, s úctyhodnou bibliografií z této vědní oblasti (mj. dvousvazkové dílo o skythském pohřebním kultu). Jejimi spolupracovníky se stali V. Murzin z kyjevského archeologického ústavu a A. Alekseev z petrohradské Ermitáže. Oba jsou předními skythology střední generace. Navíc A. Alekseev již dlouho čertomlycké nálezy zpracovával v dílčích studiích. Oficiálními partnery tohoto německo–sovětského projektu byly Deutsche Forschungsgemeinschaft a Akademie věd Ukrajinské SSR. Pojednávání práce v přibližně shodné podobě vyšla nejprve rusky s opačným pořadím autorů v r. 1991 (*Alekseev – Murzin – Rolle 1991*).

Kurhan Čertomlyk, jehož nezkoumaný segment byl ještě 9 m vysoký, se nachází u obce Čkalovo v rajuonu Nikopol, oblast Dnětropol'ovsk. Materiál z kurhanu obnáší kolem 7000 položek. Ne všechny nálezy z let 1862–63 přišly do Ermitáže. Třetina připadla podle dohody majitelce pozemku. Ta sice souhlasila s prodejem do Ermitáže, ale byrokratické překážky tomu nakonec zabránily a další osud tohoto souboru není znám.

Autoři nejprve seznamují s osobností I. E. Zabělina (zvláštní stať je mu ještě věnována v závěrečné části publikace) a popisu jeho výzkumu. Nálezy z Čertomlyku byly předmětem zájmu generací ruských a sovětských archeologů a historiků počínaje mj. Kondakovem, Rostovcevem, některými zahraničními badateli až po současnost. Jejich datování kurhanu záviselo na metodologickém přístupu. Jednotlivá hlediska vedla k datování v širokém intervalu od první třetiny 4. až na počátek 3. stol. př. Kr.

Stálým tématem je pohřební ritus. Jeho studium sleduje rozdíly mezi postavením společenských skupin. Opět existují různá hlediska. Řešení podle výšky kurhanu nevede asi k cíli (*Mozolevskij 1979*), protože dodatečné pohřby byly často spojeny s dalším navršením mohyly. Bohatství inventáře, monumentalita a nákladnost stavby, lidské a zvířecí oběti a přítomnost transportních prostředků jsou kritéria *G. Kuročkina (1980)*. Spoluautorka knihy spatřuje základní diferenciaci v nákladnosti stavby a vybavení; podle charakteristických znaků vymezuje potom tři kategorie – královské hrobky, hrobky nomarchů (regionálních vládců) a třetí, patřící ještě k horní, nejpočetnější skupině, vrstvě vojenské (*Rolle 1979*).

Nejrozsáhlejší kapitola se zabývá samotnou stavbou kurhanu, stratigrafií, uspořádáním lidských a koňských pohřbů, jakož i obětními procesy. Původně 21–22 m vysoký kurhan měřil v Zabělinově době 19 m, obvod obnášel 352 m a průměr 115–120 m (podle přepočtů z tehdejších ruských měrných jednotek). Na vrcholu byl rovný prostor o průměru 15 m. Nové stratigrafie prozradily techniku výstavby. Pozůstávala ze tří fází navrhování a základním materiálem byly drnové „cihly“ (10 ks na 1 m² a 300 ks na kubický metr). Ty byly odděleny tenčími bahnitými vrstvami, které jako by omítaly předchozí fázi. Zároveň měly sloužit jako drny odvádějící dešťovou vodu. Šlo o plánovité a plynulé provedení dokazující promyšlenost stavby, kterou mohli řídit jen specialisté, v knize se dokonce hovoří o „mohylových architektech“.

Při patě byl kurhan obehnan zídkou (krépis) s průměry 80 x 90 m, tvořenou kamennými bloky a deskami až 2,5 m dlouhými a tři tuny vážícími. Kameny kladené v sedmi až osmi horizontálních řadách bez pojiva sahaly do výšky ca 2,5 m. Na stavbu kurhanu bylo zapotřebí 80 tisíc m³ materiálu, z toho větší část připadla na drnové cihly. Ty byly získávány z větší vzdálenosti (obsahují totiž stopy manganu, který okolní půda postrádá) vyrytím a srolováním pásů na místě kurhanu potom rozdělených. Pro Čertomlyk bylo potřeba získat 373 tisíce m² představujících plochu o stranách 610 m, tj. asi 37,3 hektaru. R. Rolle spatřuje v této činnosti potvrzení své starší myšlenky, že panovníkovi bylo nutno poskytnout v mohyle jakýsi koncentrát „nebeské pastviny“ na Onom světě.

Z těchto údajů přecházejí autoři k úvahám o pracovním procesu: připadá-li 28–32 drnových cihel na 1 m², a pro kurhan jich bylo zapotřebí asi 15 milionů, mohl jeden muž denně připravit 2 m³ takových cihel. Počítá-li se s 7500 m³ tohoto materiálu a odečte-li se 15 % na jiné dílčí úkony, zabrala tato činnost 35 tisíc pracovních dní, tj. pro tisíc mužů 35 dní. Tyto počty lze samozřejmě měnit podle uvažovaného množství pracovníků, délky pracovní doby (podle ročního období) atd.

Nezbytným předpokladem pro úspěšnou práci byla voda jak pro stavbu samotnou, tak pro dělníky a pracovní zvířata. Následují výpočty její uvažované spotřeby a hledání zdrojů (řeka 2–3 km vzdálená měla slanou vodu a často vysychala, na místě však byla studna užívaná ještě do 30. let 20. století).

U mužů a žen se pohřební ritus v podstatných charakteristikách lišil. Zatímco muže doprovázeli jízdní koně s parádním užděním, u žen byl hlavní součástí výbavy vůz. Ceremoniály se odehrávaly i po navršení kurhanu. Dovožují to nálezy v pláští mohyly a v zóně obvodové stěny. Nacházely se tu artefakty i z drahých kovů, zlomky amfor (jejich kolký jsou spolehlivým datovacím prvkem), ale i lidské a zvířecí kosti, zvláště koňské. Tato zjištění konfrontovaná s líčením v Hérototových Dějinách (IV, 72) o obřadech

konaných rok po pohřbu a spojených s usmrcením 50 koní a téhož počtu služebníků nacházejí v Čertomlyku vzácnou shodu. Autoři uvádějí minimálně 50 garnitur koňského postroje nalezených v násypu. Při 280metrovém obvodu kurhanu byla tato jízdní ochrana rozmístěna ve více než pětimetrových rozestupech.

Situace centrálního hrobu, odkrytého již r. 1863 Zabělinem, byla znovu ověřována. Ke vstupní šachtě přiléhaly ve vedlejších světových stranách čtyři komory trapézovitého půdorysu. Ze sz. komory (č. 4) vedl průchod do dalšího objektu označeného jako prostor V. Z jeho víceméně čtyřúhelníkového půdorysu vybíhaly tři různě řešené výklenky. Z centrálního hrobu byly ještě získány zbytky kostí 25–39letého člověka neurčitelného pohlaví. Na západní straně bylo ve třech hrobech pohřbeno 11 koní. U jižního a prostředního byly hroby osob s bohatou výbavou (i ze vzácných kovů) označených jako čeledíni.

Ve vzdálenosti 42 m szs. od šachty centrálního hrobu byl situován pozdější pohřeb označený jako severní hrob. V něm byl uložen snad muž ve věku přes 65 let. Jedinečné poznatky se podařilo získat ze záspy šachty, v jehož různých vrstvách byly nacházeny kosti kanců, koní, skotu, ovcí/koz, prasat, srn, psa aj., a také prstní články tří až čtyř osob. Poslední jev revokuje opět Hérodotovo líčení (IV, 71) o sebeпоkozování přítomných při pohřebním ceremonálu. Zvířecí kosti pocházely zřejmě ze zbytků hostin, jež se při pohřbu konaly – podle čertomlycké stratigrafické situace – ještě před uložením mrtvého. Pečlivá analýza kostí těchto zvířat – jejich počet, věk a hmotnost – umožnila stanovit množství masa byvšího k dispozici (6650 kg). Podobná šetření byla učiněna již dříve v případě nálezů z kurhanu Tovsta Mohyla.

Po vyloupení zůstaly v severním hrobě ještě stříbrný pohár a kylix, bronzový kotel a fecká amfora. Při datování celého komplexu se nabízí několik časových horizontů. Mezi nejstarší věci z první poloviny nebo z poloviny 4. stol. patří achaimenovský meč, kotel s uchy v podobě kozlích skulptur, zrcadlo s železnou rukojetí. Vše ostatní se hlásí do druhé poloviny 4. stol., a to do dvou časových fází: 350/340–320 a 330–300 př. Kr. Rozhodující pro dobu uložení pohřbu jsou tři kolky keramických amfor z násypu, určující interval mezi 330–300 př. Kr. Mezi pohřby v centrálním a pozdějším severním hrobě uběhl relativně krátký časový úsek.

Poslední kapitola pojednává o postavení Čertomlyku ve společenské struktuře 4. stol. př. Kr. Hovoří se tu o dvou koncentracích kurhanů s časovými konsekvencemi, a to na severním Kavkazu a v Podněpří. První oblast s královskými kurhany od poloviny 7. do poloviny 6. stol. př. Kr., druhá s kurhany ze 4. stol., jen Solochu lze datovat ještě na závěr 5. stol. př. Kr. Hiát je spojován s tažením Skythů přes Kavkaz do zemí Předního východu, jak se zmiňují písemné prameny (např. asyrské zdroje 7. stol. píší o království Iškuza nejisté lokalizace). Existence skythského kmenového centra na severním Kavkaze byla poměrně krátkodobá, protože podle Hérodota při střetu s Dareiem I. na konci 6. stol. př. Kr. už měli severní Černomoří v moci.

Aspoň v přehledu uvedme tituly 18 příloh ve III. části zařazených do druhého svazku díla. Pocházejí od německých, ruských a ukrajinských historiků, archeologů, techniků, převážně však od badatelů nejrůznějších přírodovědných disciplín. Přispívají a kompletují úspěšně výsledky tohoto multidisciplinárního projektu přinášejícího v mnoha směrech unikátní poznatky:

L. A. Litovčenko: Zabelin als Historiker und Archäologe; *M. Klamm – H. Kiebrock – B. Meyer*: Bodenkundliche Untersuchungen am skythischen Königskurgan Čertomlyk zur Herkunft, Struktur und Funktion des Baumaterials; *M. Klamm*: Die Phytolithe aus den Bodenproben des Čertomlyk–Kurgans; *M. M. Ievlev*: Paläogeographische Verhältnisse des 4. vorchristlichen Jahrhunderts im unteren Dneprgebiet; *A. I. Šatov*: Hydrogeologischer Schnitt auf Tiefe des alten Zentralgrabes; *V. V. Otroščenko*: Der bronzezeitliche Hügel beim Čertomlyk–Zentralkurgan. Jeden hrob katakombní kultury, dva hroby srubové kultury; *W. Herz*: Ergebnisse zum skythischen Maßsystem innerhalb des Grabbaus; *E. Gauglitz – G. Jäger – W. Jäger*: Bau-technische Einschätzungen des Čertomlyk–Kurgans aus der Sicht des modernen Ingenieurs; *M. Schultz*: Die Skelettfunde aus dem Čertomlyk–Kurgan; *S. I. Kruc*: Das anthropologische Material; *O. P. Žuravljev*: Bestimmungen an Knochenresten von Säugetieren aus der Gruppe des Čertomlyk–Kurgans; *S. V. Polin*: Zum Amphorenbestand des Čertomlyk–Kurgans; *R. S. Minasjan*: Zur Herstellungstechnik der Gold- und Silbergegenstände; *B. A. Šramko – L. A. Solncev*: Metallographische Untersuchungen der Eisengegenstände; *S. Ja. Olgovskij*: Analysen der Buntmetallfunde; *A. I. Seměnov*: Untersuchungen an Holzresten aus dem Čertomlyk–Kurgan; *G. A. Paškevič*: Resultate der paläoethnobotanischen und pollenanalytischen Untersuchung des Probenmaterials aus dem Čertomlyk–Kurgan; *R. Rolle*: Betrachtungen zum Figurenrelief der Čertomlyk–Amphore. Přehled interpretací scény na reliéfu stříbrné pozlacené amfory z komory IV centrálního pohřbu. Nové studium originálu přineslo další pozorování.

J. Hrala

LITERATURA

- Hérodotos: Dějiny.* Praha 1972. Přeložil J. Šonka.
Alekseev, A. Ju. – Murzin, V. Ju. – Rolle, R. 1991: Čertomlyk. Skifskij carskij kurgan IV v. do n. ě. Kiev.
Kuročkin, G. N. 1980: Gipotetičeskaja rekonstrukcija pogrebal'nogo obrjada skifskich carej VIII–VII vv. do n. ě. kurgan Aržan (k probleme proischoždenija skifov). In: Skifo–sibirskoe kul'turno–istoričeskoe edinstvo, Kemerovo, 105–117.
Mozolevs'kyj, B. M. 1979: Tovsta Mohyla. Kyjiv.
Rolle, R. 1979: Totenkult der Skythen, I, 1; I, 2. Vorgeschichtliche Forschungen 18. Berlin – New York.

Pam J. Crabtree: Medieval archaeology – an encyclopedia. *New York – London 2001*, Garland Publishing, Inc., 426 pp., 92 figs., ISBN 0–8153–1286–5.

This encyclopedia of medieval archaeology is undoubtedly a type of publication that has hitherto been absent in European archaeology. Its editor, *P. J. Crabtree*, Professor of Anthropology at New York University, attempts with aid of 119 other contributors and through 150 articles – several written by leading European specialists – to describe the basic profile of the archaeology of the Middle Ages across the greater part of Europe. The editor has chosen the broadest time frame possible; medieval archaeology is here taken as being that relating to the period from the 5th century to around 1500. The dissimilar time frames for medieval archaeology, caused by different cultural traditions and specific developments of history in various European countries – which allow an understanding of the disparity in the basic chronological periodisation schemes – are mentioned only occasionally in the summary articles for individual countries, assuming of course that such „Countrywide Overviews“ are included.

A basic article relating to the archaeology of the Middle Ages as a whole, its variable temporal and factual definitions, the differing conceptions of it, and its place in and relationship to the system of sciences in an encyclopedia of medieval archaeology, is missing. The index of basic, common themes relating to the theory and methods of medieval archaeology contains only these entries: „Archaeology and History“, „Gender“, „Material Culture as an Archaeological Concept“, „Rescue Archaeology“ and „Survey“; in „Subject Guide“ there is a further section on „Dating Techniques“, containing entries on „Dendrochronology“, „Radiocarbon Age: Determination“ and „Farm Abandonment (Iceland)“, the latter being an article in which a mention of tephrochronology can be found. Further short notes on theoretical and methodological questions can be found under several other headings, but a central discipline–defining entry, which would draw together basic, common information regarding medieval archaeology and link scattered general notes, was not, unfortunately, to be found.

The geographical extent of the encyclopedia is defined as the „Latin west, stretching from Poland to Iceland and from southern Italy to northern Scandinavia“. These limits are exceeded to the east by the isolated inclusion of Novgorod, which is justified by the importance, and we can assume significance, of research there, about which there can be no doubt. A further contribution to the exceptional inclusion of Novgorod was probably the fact that the archaeology of this locality is available in an English monograph (*Yanin V. L. et al.*, *The Archaeology of Novgorod – Russia*, Lincoln: Society of Medieval Archaeology 1992, Monograph Series 13), as well as in an earlier publication written by *M. W. Thompson* (*Novgorod the Great*, London 1967), while for example for the no less important Kiev (centre of the early Russian state from the mid–9th to first half of the 13th centuries; the problem of the significance and influence of the Varangian ethnic group on the link from Scandinavia via Kiev to Byzantium and the Orient; a site also lying in an important position at the junction of the trade routes linking Scandinavia as well as Western and Central Europe to the above mentioned lands in the East) no such exception is made; one must ask whether this is because there is no good, informative publication in English of the sort available for Novgorod.

A certain extension of the defined area might also have justifiably been made, for example, to the west; clearly, as Iceland is part of the „Latin“ west, so too Greenland. It is suggested that any future edition of this work, or other encyclopedia of medieval archaeology, contain an entry on the „Eastern and Western Settlements“ on the west coast of Greenland; while this might seem somewhat excessive, or even eccentric, particularly for Central European archaeologists, it is not so. The two large, relatively isolated agglomerations of farms, which grew from the end of the 10th century, included episcopal residence, two

monasteries, and several churches, and even in the 10th century attempted to widen their world by surveying the North American coast (L'Anse aux Meadows, Newfoundland, Canada, c. 1000) are deserving some attention. The archaeology of the Middle Ages in general, particularly in Central Europe, is as a rule interested in the examination of positive developmental processes such as the origins of early states, the appearance of medieval towns, the early phases of their development, and the beginnings of this and that. Opposite processes are, with the exception of the desertion of agrarian villages, studied less. The Greenlandic agglomerations of „Oster Bygden“ and „Wester Bygden“, thanks to their isolation and the extreme conditions, are in effect a laboratory for the study of the multicausal fall of a cultural system, the abandonment of settlements (probably sometime after the mid–15th century) and the collapse of colonies with a poorly diversified economy, affected over the long term by worsening natural conditions, as confirmed by measurements taken from Greenland itself (see, e.g., despite all the problems and uncertainties of the evidence and interpretation of glaciological bores in Greenland, *Ch. S. Hvidberg*, When Greenland ice melts, *Nature* 2000, 404, No 4778, 551–552; *D. Dahl–Jensen et al.*, Past Temperatures Directly from the Greenland Ice Sheet, *Science* 1998, 282, 268–271), and probably by the influence of worsening socio–economic conditions in the lands on which they were economically dependent. The Greenland settlements were undoubtedly a part of the „Latin west“, and should not be missing from the encyclopedia, not only because they are two of the most interesting regional settlement groups, but also for more general, theoretical reasons.

Finally, even a well–conceived division of the „Latin“ world need not, perhaps, have been so absolute. The precious legacy of the Arab cultures in Iberia, studied not only by Spanish archaeologists but also awakening interest among French and other scholars, would have been deserving of at least a single summary article, in the same way as the archaeologically–identifiable cultural heritage of the Jewish Diaspora, with which medieval archaeology is now more and more concerned; the occasional references in this publication offer only very fragmentary information.

It would clearly be comical for a reviewer to concentrate merely on what is missing from this Medieval encyclopedia, and simply list one absent heading after another. Every encyclopedia, even if much more extensive and comprising multiple volumes, will necessarily miss much, or at least something. What no encyclopedia of any discipline should be missing, however, particularly one with 150 headings, is a *system, balance and proportion*. Despite great respect for the certainly arduous, pioneering efforts of the editor, it is nevertheless incumbent on the reviewer to give voice to his concerns, giving a few examples to support each case.

One take as a reliable basis for an encyclopedia of an archaeological discipline, particularly one that is specialised, those entries summarising research in individual countries, here termed „Countrywide Overviews“. The list of these in this encyclopedia is not without its problems. For example the country with such flourishing research, particularly into the Early Medieval period, as Poland, is here represented by an entry on the „Early Polish State“, and virtually not too much more. Scotland, meanwhile, is referred to in three separate entries classified as „Countrywide Overviews“, of which one – naturally containing high quality, relatively detailed information („Scotland: Early Royal Sites“) – is for an encyclopedia of 150 headings proportionally of equivalent significance to the editor having included a list of several systematically investigated most important castles / hill–forts of the Early Bohemian State (mid–9th – 12th century), which fortunately she did not. Clearly, while this would have delighted Czech archaeologists, one would have had to ask why this entry was so essential when, for instance, the huge contributions of Swiss medieval archaeology are to be found only in an uncertain reference to tumulus research (p. 13) and the later heading „Geneva“ (even this concentrating on the excavation of that city's episcopal complex). It is true to say that other countries with a mature system of medieval archaeology are lacking summary articles in this encyclopedia (e.g. in addition to Switzerland with its notable research centres at Berne, Basel, Zürich etc., also Austria, Norway, Denmark, Belgium etc.).

There are further problems with the conception of these „Countrywide Overviews“. Naturally, their conception cannot be similar for every European country, as neither the conception nor development of medieval archaeology have everywhere been comparable, but it would probably have been highly beneficial if at least some parts of these entries were thematically similar (e.g. the definition of the period covered by medieval archaeology, a brief history of medieval archaeology in the country, the main themes and priorities of research, major projects, key sites, perspectives for research, the preservation of the archaeological sources, research organisation, main centres of scholarship, university education, spe-

cialised museums, perhaps including important regional centres, basic sources of information – journals, encyclopaediae, monographs, periodic conferences – and anything else specific to the country). This model is perhaps best fitted by entry for „Germany“ (*G. P. Fehring*), but a number of the other summary articles also offer a quantity of information, often fundamentally varying in its level of detail, e.g. „England“ (*P. J. Crabtree*), „Ireland“ (*T. Barry*), „Sweden“ (*N. L. Wicker*), „France“ (*B. Young*) etc. A common trait of all of the better Overviews is an attempt to give priority to archaeological information, though in some cases better, and elsewhere less favourably placed this in a historical context. The opposite is true of the article on „Hungary“ (*N. Christie*), where the „Country Overview“ is predominantly taken as a historic overview of the period when Hungary was part of the Roman Province of Pannonia to the end of the reign of King St. Stephen I. (997–1038). Thus, any reader seeking rapid information regarding Hungarian medieval archaeology is faced with an uncovered gap of at least five centuries, the archaeological investigation of which and its admirable results are fundamental to the archaeology of the Middle Ages in the eastern part of Central Europe. In the 1950's, the first Czech theoretician of the archaeological investigation of medieval architecture, *V. Mencl*, in one of numerous discussions about medieval archaeology, declared the discipline in Hungary as – in a positive, absolutely non-nationalist sense – a „beloved national science“, recalling so the extent of the destruction of the material sources due to the assaults that the country suffered during the first half of the 13th century and in early 16th century. It is not possible without the contributions of medieval archaeology to conjure up a well-rounded picture of life in the Hungarian Kingdom, including during the five omitted centuries. The information on important parts of Hungarian Medieval archaeology given in the encyclopedia is not representative, and this situation is not altered even by the entry on „Buda“, which is reminiscent rather of a short guide to the history of the place, as might be sought elsewhere than in an *archaeological* encyclopedia.

A similar, perhaps greater, disparity to that in the „Countrywide Overviews“ can also be seen in the selection of the individual articles registered by the so-called „Subject Guide“. Two examples will perhaps be sufficient, one from an area as significant to the European economy of the Middle Ages as agriculture, relating to problems associated with the subsistence of the medieval population, and the other from an area craftsmanship commonly studied by archaeologists – medieval ceramics.

The encyclopedia contains three large articles on „Animal Husbandry“, „Archaeozoology: Eastern Europe (Carpathian Basin)“, the author of which concentrates entirely upon Hungary, and finally „Archaeozoology: Western Europe“, as well as one on „Poultry“ among the shorter entries. What is missing at the comparative scale are entries on what might be termed „Agricultural Systems“, „Crop Production“, „Agricultural Implements“ and much else connected to the agrarian environment, which in the Middle Ages was the primary producer of the greater part of the energy flow that ran the whole socio-economic system, especially in the Early Middle Ages. A comprehensive summary overview of questions regarding medieval agriculture, including the cultivation of cereals, is essential, and can be replaced neither by the articles on such topics as „Paleoethnobotany“, „Toft“, „Hedges“, „Fishweirs“ (!), „Dye plants“ (!), „Crofts“, etc., nor the high quality entry on English Open Fields“ (*D. Hall*), and the similarly high quality information on the now-classic „Wharram Percy“ (*S. Wrathmell*) and several other locations. In terms of agricultural implements and medieval agricultural technology, which are traditional and important themes underpinning medieval archaeology, there is virtually nothing. By way of example, one undeniably important tool, the plough, is mentioned only peripherally in the extensive entry on „Finland“ (p. 106) while the ploughshare is mentioned only marginally, and without closer specification, in the entry on the „Iron Age“ in Europe (pp180–181).

A second example of many disproportions in this volume is represented by the most common of archaeological materials, ceramics. It is hard to explain why information on medieval ceramics is represented only by an article referring to production in the Netherlands, two smaller entries detailing only two types of Anglo-Saxon pottery („Thetford-Type Ware“, „Ipswich Ware“), an excellent article on „Stoneware“ – a ceramic that *H.-G. Stephan* rightly regards as the „most important and specific contribution that Germany made to the medieval European ceramic art“ – and several marginal mentions in other entries of some other kinds and types of ceramics (e.g. Badorf, Pingsdorf, the genesis, transformation and finally forms of which indirectly relating to Pingsdorf ware are a notable phenomenon in the identification of the movement of German colonists to the eastern part of Central Europe in the 13th century).

Many other types of products also fall into the category of ceramics, but attention is here paid only to tiles (in a short but instructive entry by *J. Stopford*). From the point of view of ceramic production a no-

table absence is that of medieval stove tiles; these products are, of course, not entirely common in England, but important late Gothic examples are known even from there (*D. Gaimster – R. Goffin – L. Blackmore*, with contributions by *M. Cowell – I. Freestone*, *The Continental stove-tile fragments from St Mary Graces, London, in their British and European Context, Post-Medieval Archaeology*, 24, 1990, 1–49). In Continental Europe various types of medieval stove-tile are known minimally from the 12th to the 16th centuries, and several medieval types also persist into later periods. These are above all those with relief decoration, which are common finds in European urban and castle *milieux*, as well as from rural fortified manors. In Bohemia alone, the number of whole and small fragmentary examples is estimated to run into the tens of thousands. From rare examples of complete stoves which have survived (e.g. the late Gothic stove of the highest quality, with majolica glaze from c. 1500 is preserved at Hohensalzburg in Austria), and from several destructed but completely preserved and excavated stoves, or from individual stove tiles it is possible materially or at least graphically to reconstruct entire Gothic stoves. The area across which such tiles are found encompasses the whole of Trans-Alpine Europe, especially its coolest parts, from the Netherlands to Alsace, eastwards to Poland, and from Scandinavia to Switzerland and the Austrian Alps, and down the Danube into Hungary, Slovakia, Slovenia and Croatia, where stove tile production attained in several instances outstanding quality (see e.g. the somewhat elementary, early study accessible in English, *I. Holl – P. Voit*, *Old Hungarian Stove Tiles*, Budapest 1963). The first, pioneering monograph on this subject was published as long ago as 1910 (*S. Ambrosiani*, *Zur Typologie der Älteren Kacheln*, Stockholm 1910), and there has been a goodly series of such publications since; the number of studies and articles on this theme is beyond estimation. In this encyclopedia it is as conspicuous an absence as European medieval glass (and glass imported from the Orient), which are also entirely missing. To continue by enumerating missing entries would, as noted above, be senseless – the examples given will, perhaps, suffice.

A reviewer writing for a Czech periodical is, of course, required to provide an at least cursory evaluation of those entries relating to medieval archaeology in the Czech Republic. There are four of these: „Bohemia: Early Medieval Villages“ (pp20–21, *P. Meduna*), „Bohemia and Moravia: High Medieval Settlement“ (pp21–24, *J. Klápště*), „Brno“ (pp30–32, *D. Cejnková – I. Loskotová*) and „Prague“ (pp262–269, *V. Huml*).

The first of these entries written by *P. Meduna* has what is probably a somewhat imprecise title, as from the point of view of the Early Medieval agrarian settlements it informs only on one, albeit very important, aspect of this social environment – the transformation of settlement structures, at the same time seeking to point out the impetus for such changes. In terms of the Early Medieval Czech village itself, e.g. its lay-out, types of the buildings, minor material culture, likely agricultural production system, the state of research into it in Bohemia, information is not forthcoming. Of course, all have the right to include within articles that which they deem in accord with the editor's aims; this reviewer, however, would have recommended a broader approach – certainly it would have been preferable to see at least some specific examples of research (e.g. from the best known Bohemian research, such as that at Březno, Louny District – *I. Pleinerová*, *Germanische und slawische Komponenten in der Altslawischen Siedlung Březno bei Louny*, *Germania* 43, 1965, 121–138; *dtto* Březno, ein Dorf der frühesten Slawen in Nordwest Böhmen, [in Czech with an extensive German summary], Praha 1975; *dtto*, *Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny*, Prague – Louny 2000, a definitive publication not available at the time the encyclopedia was compiled). To a lesser extent, archaeological finds are also available from a later period, the 9th–12th centuries, mainly from the Most region with which the author is well acquainted. These are, of course, for publication reasons less informative than, for example, those finds from Březno, but as a whole they are in the given situation more than appropriate to a summary of the characteristics of a Medieval Bohemian village.

On the other hand, it was possible to expand the second article (by *J. Klápště*) according to the author originally commissioned as a purely Bohemian entry, to include Moravian results, and in addition to descriptions of village settlements to append basic information regarding the archaeological study of towns, the origins of rural feudal residences and castles. The common denominator used for the explanation of all of these above mentioned characteristic settlement phenomena is the process of *High Medieval transformation*, which gives the article a conceptual structure while at the same time allowing general assertions to be made, or at least illustration by way of appropriate archaeological examples. Regrettably, it was not possible to attach figures that would have contributed even further to the high quality of infor-

mation provided. The reviewer feels that these would not have weighed down the publication as a whole any more than the set of photographs on pp296–309. These support the contention made above that the creation of any encyclopedia is, amongst other things, a problem of proportionality.

Of the two important Moravian research projects in medieval towns (Olomouc – Brno), which are of a level in terms of their significance, „Brno“ was selected for an article. The entry’s authors, *D. Cejnková – I. Loskotová* mention archaeological investigations in Old Brno which have contributed to a better understanding of the earliest developmental phases of the city, in the „prelocational“ period of the High Medieval town. Information regarding the development of High Medieval Brno is drawn rather from the archaeology, but more flows smoothly to the short overview of the general history of the High Medieval town and its important sacral architectural monuments. The entry on „Brno“ is virtually one of two articles in the encyclopedia lacking a section on „Further reading“; thus, a small addition might be appropriate here (*D. Cejnková – Z. Měřínský – L. Sulítková*, K problematice počátku města Brna – Zur Problematik der Anfänge der Stadt Brno, *Československý časopis historický* 32, 1984, 250–271 and most recently *R. Procházka*, Zrod středověkého města na příkladu Brna [K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech] – Entstehung der mittelalterlichen Stadt – Beispiel Brünn [Zur Frage der Wiederspiegelung der Gesellschaftsveränderung in archäologischen Quellen], *Mediaevalia Archaeologica* 2, 7–158, Prague – Brno 2000; containing an extensive listing of literature on this subject – not available during the preparation of encyclopedia).

According to its bibliography, the professional profiling of the largest Czech entry („Prague“) was closed in 1992. The professional activity of the article’s author has also since come unhappily to a close, at the end of 1998 (d. *V. Huml*); the author was probably unable even during preparation of the proofs to introduce the most current knowledge, and for this reason a few short notes are given here. The entry on „Prague“ is in the main dedicated to the Early Medieval city, where the contributions of medieval archaeology have been the greatest. Later periods are mentioned in only a few lines. The development of medieval Prague, including that of Prague Castle, studied by archaeologists did not of course finish in the first third of the 13th century, as it would appear from this entry.

To consider Prague Castle and the city together in a single article is of course possible, and seems logical. The city grew up as the „*suburbium*“ of the Castle, first in the immediate vicinity of the latter on the left bank of the Vltava (Moldau), and later intensively on the opposite bank. The growth of both parts of the Prague preurban agglomeration, the Castle and its *suburbium* were not, however, synchronous by any means, and the Castle certainly represents a conspicuously independent element, with its own not inconsequential values. Perhaps, despite a necessary mention in the entry for „Prague“, it might also have been deserving of a separate article; otherwise, its outstanding and unique character is somewhat lost.

The reviewer feels that Buda – Castle, Cracow (entirely missing from the encyclopedia) and Prague Castle are among the highlights of medieval archaeology in eastern Central Europe. Buda – Castle is notable for the scale of the excavations and their conservation after the Second World War, which amongst other things made it possible to reveal the development of this important, almost ruined medieval site with the most important of central functions. The actual finds from these excavations demonstrated the relationship between the castle, or its parts, and cultural tendencies in various parts of Europe by way of dynastic contacts, most significantly with Italy. The extent and results of these excavations helped to turn medieval archaeology in Hungary into a respected part of the complex of historical sciences and Magyar culture as a whole. Cracow is generally counted an outstanding site for its enormous concentration of archaeologically identified pre-Romanesque and Romanesque architecture or fragments thereof, and its gradual flowering as the central place of the Polish Kingdom – to the understanding of which medieval archaeology has made a considerable contribution. In Cracow too there was an important „*suburbium*“, one of the most extraordinarily significant points on the East–West trade route across Europe. Cracow is not, of course, the only important Polish site missing from the encyclopedia – so too, for example, are Gniezno, Wrocław etc.

Prague Castle itself has been the central point of the Czech state roughly since the second half of the 9th century, even if its central functions were not always articulated with the same intensity. This long-term continuity enables archaeological study of various transformational processes (e.g. the transformation of the „hillfort–castle“, constructed of „wood, dry stone walls and earth“, into a regular Romanesque castle), as well as studies of its diverse transeuropean cultural contacts. From the point of view of the history of Czech medieval archaeology, it is also the place where from 1925 the Bohemian archaeology of the Middle Ages

took on modern excavation techniques – already common in prehistoric archaeology; subsequently, the „follow the wall“ style of excavation was abandoned across much of the country. It was here, indeed, that from the 1920's onwards medieval archaeology developed, and here that from the 1970's onwards a separate modern Czech post-Medieval archaeology also grew (Studies in Postmedieval Archaeology 1, Prague 1990). Finally, Prague Castle is one of those rare places where – as noted in the entry for „Rescue Archaeology“ (p280) by *H. Mythus* – since 1925 archaeological research has been a permanent and integral part of heritage conservation for a large complex. The reviewer feels that there can be few such medieval archaeological sites in Europe.

It is not possible here to enter into a detailed consideration of the problems and complexities inherent in the selection of entries from Bohemia; it is, though, perhaps possible to fill in at least some of the more important information that can be gleaned from older English-language summaries and overviews relating to medieval archaeology in Bohemia (e.g. Archaeology in Bohemia 1986–1990, Prague 1991 and *J. Fridrich ed.*, 25 Years of Archaeological Research in Bohemia, Památky archeologické, Supplementum 1, 1994, 103–220; later publications are continuously recorded in the bibliographic overviews of the journal *Archeologické rozhledy* – all published by the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Prague). A general impression of the direction of work at Prague Castle can be obtained from the bibliography accompanying the latest publication of the most recent research there, including that undertaken since 1992 (*J. Frolík et al.*, Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu, Výpověď archeologických pramenů – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen, Prague 2000).

All that can be inferred from the four articles relating to Czech medieval archaeology is that – as for many Continental European countries – an adequate Countrywide Overview of the „Czech Republic“ is missing. It should not be that such an encyclopedia does not contain at least cursory information on such an important phenomenon as the Great Moravian Empire (turn of the 9th – early 10th centuries), i.e. on a pristine political unit whose culture has only been revealed over the last 50 years, in the main by Early Medieval archaeology alone. Such a summary article in future Encyclopedia of Medieval Archaeology would surely not omit basic details regarding the not inconsequential results of Medieval ecclesiastical, and particularly monastic, archaeology (see e.g. *P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn*, Encyklopedie českých klášterů [Encyclopedia of Bohemian Monasteries – in Czech], Prague 1997, with an extensive bibliography), not would it ignore information relating to the fundamentals of the archaeological understanding of Medieval agriculture, crafts and trade, or on the not insignificant results of research into castles in particular (see e.g. *T. Durdík*, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů – [Illustrated Encyclopedia of Bohemian Castles – in Czech], Prague 1999, with a complete bibliographic listing) and gradually into fortified manors, too (*L. Svoboda et al. eds.*, Encyklopedie českých tvrzí – [Encyclopedia of Bohemian Fortified Manors – in Czech] vols. 1, 2 Prague 1998, 2000 and vol. 3 in print – with complete bibliography). Clearly, too, the reader should at least be made aware of elementary data relating to the unique European rescue action undertaken across the whole face of major brown coal surface mining works in and around the Medieval Royal Burgh of Most, which was completely liquidated along with over 100 originally Medieval villages. This tragic example of „landscape archaeology“ is perhaps deserving of an entry to itself, a least of such a sort as is devoted to „Hedges“ (meaning no disrespect to this landscape phenomenon).

The user of the future encyclopedia will clearly ascertain from the future „Czech Republic“ country-wide overview that the first attempts to define Medieval archaeology in Bohemia appeared during the Second World War, shortly before the closure of scientific institutions during the Nazi Occupation (*V. Mencl*, O metodice středověkých výkopů – [On the method of medieval excavations], Zprávy památkové péče 4, 1942, 1/6–8, 2/17–23, 3/33–37), that a new, somewhat debatable but nevertheless interesting attempt at such definition appeared in 1953 (*Vi. Denkstein*, O úkolech historické archeologie – [The Tasks of Historical Archaeology – in Czech], Časopis Národního musea 122, 1953, 219–223) and that an effort at re-definition was made in 1966, as made public in 1970 (*M. Richter – Z. Smetánka*, Medieval archaeology in Bohemia: the concept and results, in: Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague 21.–27. aout 1966, Prague 1970, 94–96). It might have been interesting for the future compiler of an Czech encyclopedic Countrywide Overview to know that the first dissertation in the discipline of Medieval archaeology appeared at Charles University in Prague as early as in 1950 (*K. Reichertová–Šlesingerová*, K vývoji středověké keramiky v Čechách – [The development of medieval pottery in Bohemia], Prague 1950, Archive of the Institute of Prehistory and Early History, Charles

University Prague, No. 8) and that it was followed, particularly in the second half of the 1960's, by a series of others, as regular seminars on the archaeology of the High Middle Ages began in the academic year 1963/1964 (Z. Smetánka, The study of medieval archaeology, Charles University, Prague, in: *H. Andersson – J. Wienberg, The Study of Medieval Archaeology, European Symposium of Teachers of Medieval Archaeology Lund 11–15 June 1990*, 369–370, *Lund Studies in Medieval Archaeology* 13, Stockholm 1993; *dto*, *Archaeology of the Middle Ages in Bohemia: its past, present and future*, *ibid.* 91–103). Traditionally, attention began to be dedicated to Early Medieval archaeology (here terms Slavic archaeology) at the beginning of the Twentieth Century; it flourished particularly after 1945.

It is clear that the form and scope of reviewed encyclopedia was probably to a considerable extent influenced by language barriers, even though it should have served in helping to overcome them. The editor herself, in the foreword, notes that „archaeological research by Czech, Slovak, Polish and Hungarian archaeologists has not been widely available in English until now“. It is true and even so clear that Czech archaeologists can not resigne for communication e.g. minimally on regularly writing of overviews of their activities and classic, thematic „Review Articles“, such as are common for instance in the Natural Sciences, and these necessarily in English; without it their communication with other archaeological communities will not be good. On the other hand, every future editor of archaeological encyclopediae or of diverse monographs dealing with European problems „from Poland to Iceland“ must concede that publications e.g. in French and German, Spanish, or in other languages certainly can contain interesting ideas and useful sources. Probably, such a future editor will recognise that in many European countries, particularly the smaller ones, the undoubted success of medieval archaeology has been dependent on support from the domestic *milieu*, in that the archaeology of the Middle Ages is an integral part of both domestic and European culture, which might have linguistic and even so economic consequences.

Paradoxically, the great positive benefit of this otherwise somewhat one-sided encyclopedia is the fact that it quickly and easily spreads or clarifies information for many medieval archaeologists especially in eastern Central Europe on at least some, particularly English, themes in the archaeology of the Middle Ages. The flow of information in the opposite direction, however, is rather limited in this volume.

Zdeněk Smetánka

X. Gorrotxategi Anieto: Arte paleolítico parietal de Bizkaia. Kobie 2. *Bilbao* 2000. 569 str. s 296 obr.

Baskicko tvoří spojující článek plynulé linie lokalit s parietálním uměním, které lemují od východu k západu severní podhůří Pyrenejí a kantabrijské a asturijské pobřeží až po Picos de Europa. Jádrem této knihy jsou solidní monografie tří baskických lokalit: Benta Laperra s jednoduchými rytinami, Areatza s červenými malbami a rytinami a Santimamiñe s černými malbami a rytinami. Zvláště hlavní panel v Santimamiñe (černí bizoni) je srovnáván s malbami v Niaux a v dalších lokalitách v Ariège (např. přechody mezi bizoním a lidským profilem a další analogie). Nejde tedy o kompletní katalog Baskicka, chybí tu Ekaín nebo Isturitz, nicméně kniha je postavena na širokém srovnávacím základě, čerpajícím z celé frankokantabrijské oblasti. Z metodického hlediska autor postupně analyzuje zobrazovaná témata, jejich pojetí a styl, dále lokalizaci (tedy vnitřní organizaci svatyně, resp. sídliště) i techniku provedení. Vyústěním je chro-

nologický systém. Ten je ovlivněn klasickými evolučními schémata (H. Breuil, A. Leroi-Gourhan) a absolutním datováním (většina dat ¹⁴C z pyrenejské a kantabrijské oblasti spadá teprve do magdalénienu). Předpokládá vývoj forem od jednoduchých (starší a střední epocha, périgordien – starší magdalénien) ke komplexním, kde je dále rozlišováno stadium převládajícího realismu (magdalénien IV–VI) a stylizace (magdalénien VI – azilien). V rámci tohoto systému se Benta Laperra hlásí do starší epochy (périgordien – gravettien), Areatza do střední epochy (solutréen – starší magdalénien) a Santimamiñe do vyvinuté epochy (magdalénien). – Přestože se během posledního desetiletí konvence v analýze parietálního umění proměnily natolik, že se někdy mluví o „post-stylistickém období“ (např. *M. Lorblanchet – P. G. Bahn eds. 1993: Rock art studies: The post-stylistic era?*. Oxford), tato kniha dokládá, že tradiční stylistická analýza si i nadále udrží svůj význam, zvláště v některých regionech.

Jiří Svoboda

Archeologia technica 12. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Sborník přednášek z 19. semináře Archeologia technica – 11. duben 2000. Brno 2001. 92 str.

Obsah: *M. Hložek*: Železářské pece na sídlišti ze starší doby římské v poloze Růdník u Vacenovic (okr. Hodonín), 5–10. Povrchovým průzkumem lokality zjištěna struska, zlomky stěn pecí a keramika. *L. Slezák*: Zaniklá středověká osada Polom, 11–12. *J. Petřík – L. Mihok – J. Hetmánek – L. Fröhlich – M. Soláriková*: Archeometalurgická analýza trosky a železných predmetov z Remetských Hámrov, 13–19. Lokalita ve východoslovenském Zemplíně spadá do průběhu 19. století. *J. Hošek*: Metalografické rozboru středověkých podkov ze severu Čech, 20–36. *K. Stránský – J. Šenberger – A. Buchal*: Příspevek k historii železářského hutnictví na Jevišovicu, 37–44. Výsledky analýzy vzorků strusek, železné rudy a vyzdívků pece, získaných povrchovým sběrem. Doložena dřevouhelná vysoká pec ve Vevčicích a hamr v Rudlici. *V. Součopová*: Současný stav a cíle programu ochrany a prezentace železářských památek v Moravském krasu, 45–49. *V. Ustohal – V. Jan – M. Ptáčková*: Řádkovitost struktury náleзовých železných předmětů, 50–53. Na dvou latěnských železných předmětech zjištěna řádkovitá struktura vzniklá fosforem a niklem. *V. Žampach – V. Ustohal – D. Janová*: Otazník nad zánikem Liberatoru B–24 u Tišnova, 54–57. *D. Merta*: USAAF, archeologie a Brno, 58–63. Odras bombardování za druhé světové války v archeologických situacích. *M. Gelnar*: Rekognoskace terénu v Jeseníkách ve vztahu k zaniklým sklářským hutím, 64–67. *K. Stránský – A. Buchal – V. Ustohal*: Malty středověkých staveb na Moravě (hrady, jejich ruiny a základy strženého kostela), 68–78. Mineralogický rozbor malt středověkých staveb. *P. Obšuta*: Archeologické nálezy z lokalit Lange Pinge a Kuntschachte u Zlatých Hor (okr. Jeseník), 79–81. Relikty po středověkém dolování, na výchozech nalezena keramika konce 15. až počátku 16. století.

V závěrečné části recenzované práce je uveden obsah předchozích sborníků „Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami“ a „Archeologia technica“ 1–11, které vycházejí nepravidelně od roku 1980.

František Kostrouch, KAR Plzeň

Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí. Katowice 2000. 250 str. a 241 str.

V roce 2000 byly v Katowicích vydány další dva svazky sborníku, a to za roky 1996 a 1997. Všestranně o této periodické publikaci informoval před dvěma lety *V. Janák (1999)*. V poslední době však došlo k jedné zásadní změně. Editorem je i nadále Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska v Katowicích, sborník pokračuje v tradici česko–polské formy a ani obsazení redakce se nezměnilo (výkonný redaktor E. Tomczak, vědecký redaktor české části *V. Janák*, ve funkci recenzenta pak setrvává prof. *Z. Bagniewski*). Hlavním cílem je i do budoucna zveřejňovat pokud možno maximální počet zpráv o terénních výzkumech na území polské i české části Horního Slezska s přesahem na prostor dnes územněsprávně spjatý, historicky ovšem náležející k Dolnímu Slezsku, Malopolsku či Moravě. Katowické Centrum ovšem přešlo z podřízenosti státní správě (Vojvodský úřad) do sféry vojvodské samosprávy (Maršálkovský úřad). Je otázkou, zda to nebude mít nechtěné důsledky na podobu sborníku, protože aktivity samosprávných úřadů bývají striktně vázány na jejich administrativní obvod, dnešní záběr sborníku však hranici vojvodství Śląského daleko přesahuje. Do tisku je v současné době připraven svazek za r. 1998, dvojčíslo za r. 1999/2000 se redakčně připravuje. Doufejme tedy, že tento ojedinelý ediční projekt, který má pro archeologické bádání ve Slezsku zásadní význam (*Ablamowicz – Janák – Kouřil – Romiński – Tomczak 2000*), zůstane zachován.

Oba svazky ročenky jsou rozděleny na dvě části: *Badania wykopaliskowe – Terénní výzkumy* a (ve svazku za r. 1996) *Rozprawy i polemiky – Články a polemiky*, příp. (ve svazku za r. 1997) *Rozprawy – Články*; první část je přehledem výzkumů, druhá část se věnuje příspěvkům, zabývajícím se problematikou metodiky terénního výzkumu či průzkumu v širokém slova smyslu nebo archeologickou památkovou péčí.

Svazek za rok 1996 (250 str., četné kresebné a fotografické ilustrace v textu jednotlivých článků) obsahuje 35 zpráv z terénních výzkumů. Mezi nimi je 5 českých příspěvků. Druhá, „metodologická“ část sborníku obsahuje 6 článků, jedním z nich přispěli i čeští autoři. Z obsahu: *P. Stabrava*: Záchraný archeologický výzkum ve Vávrovicích, okres Opava, 20–23; *P. Kouřil*: Archeologický výzkum na hradisku v Chotěbuzi–Podoboře, okres Karviná, 97–100; *H. Teryngerová*: Třetí etapa záchraného výzkumu v domě č. 18 na Dolním nám. v Opavě, 121–124; *Z. Brachtl*: Terénní průzkum středověkých důlních děl na Zlatohorsku, 144–146; *Z. Brachtl*: Druhá etapa zjišťovacího výzkumu na zámku v Javorníku, okres Jeseník, 159–161; *M. Bureš – V. Kaš-*

par – P. Vařeka: Archaia – nestátní archeologický ústav: metody a přístupy, 204–220; P. Łapkowski – M. Kowalski: Nowe oblicze AZP. Program komputerowy ArPol, 195–203; J. Pierzak: Uwagi na temat cyklu artykułów E. Tomczaka dotyczących działalności służb konserwatorskich w województwach bielskim, katowickim, częstochowskim i opolskim, 221–229; E. Tomczak: Arogancja czy ignorancja?, 230–236; E. Tomczak: Folder Archeologia na Górnym Śląsku. Nauka odsłania tajemnice jego najdawniejszych dziejów, 237–241; E. Tomczak: Działalność archeologicznej służby konserwatorskiej na przykładach grodzisk w Kozłowie, Chechle i Borucinie w województwie katowickim, 242–248.

Svazek za rok 1997 (241 str., četné kresebné a fotografické ilustrace v textu jednotlivých článků) obsahuje 34 zpráv z terénních výzkumů, čeští badatelé přispěli pouze dvěma z nich. Ve druhé části sborníku je pouze jedna – polská – práce. Z obsahu: P. Kouřil: Archeologický výzkum na hradisku v Chotěbuzi–Podoboře, okres Karviná, 124–128; P. Stabrava: Záchraný archeologický výzkum na lokalitě Hradec nad Moravicí – Církevní škola sv. Ludmily, okres Opava, 165–171; E. Tomczak: Archeologiczne inspekcje i nadzory na Górnym Śląsku, 231–240. Lenka Cafourková, KAR Plzeň

LITERATURA

- Ablamowicz, D. – Janák, V. – Kouřil, P. – Romiński, W. – Tomczak, E. 2000: K poválečné spolupráci polských a českých archeologů v Horním Slezsku, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 5, v tisku.
- Janák, V. 1999: (rec.) Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych, *Archeologické rozhledy* 51, 220–222.

M. Bém – J. Bláha – M. Kalábek – P. Kouřil – J. Peška – P. Procházková – K. Šabatová – P. Vitula: Archeologické zrcadlení. Archaeological Reflections. Olomouc 2001 (Vlastivědné muzeum v Olomouci, Archeologické centrum), ISBN 80–85037–22–X. 159 str.

Publikace vyšla v návaznosti na výstavu „Lopatou i počítačem (Archeologie na Olomoucku včera a dnes)“. Je členěna do tří hlavních kapitol. První, nazvaná „Archeologie na Olomoucku v minulosti“ (11–37), je věnována dějinám archeologického bádání v regionu. Počátek archeologie na Olomoucku je vykreslen za pomoci ukázek z některých (snad až legendárních) lokalit – Mladečské jeskyně (paleolit), Luděřov (KZP – hrob kovolitce), Horka nad

Moravou (popelnice pole, pohřebiště), Náklo (halštát, depot bronzových nádob), Nemilany (latén, hrob muže s výzbrojí) a Charváty (stěhování národů, hrob dívky). Druhá kapitola „Archeologie na Olomoucku v současnosti“ (39–119) je postavena podobným způsobem – osídlení regionu je prezentováno na modelových lokalitách, ovšem s tím rozdílem, že se jedná o nové výzkumy realizované Archeologickým centrem Vlastivědného muzea v Olomouci. Ve třetí kapitole „Slovanská a středověká Olomouc v archeologických pramenech“ (121–150) se pozornost přenáší z širšího regionu Olomoucka na území vlastního města Olomouce. Publikace je dvojjazyčná, každou ze tří hlavních kapitol doprovází mapa se zmiňovanými lokalitami, nechybí seznam literatury, vyobrazení ani zkratek, vše korunují četné fotografie a kresby. Zkrátka – kniha *Archeologické zrcadlení* je rozhodně pozoruhodnou tečkou za pozoruhodnou výstavou.

Petr Hejhal

O. Buchsenschutz et al.: Le Village Celtique des Arènes à Levroux: Synthèses. 19ème supplément à la Revue Archéologique du Centre de la France, Levroux 5. *Levroux 2000*. 333 str. s 181 obr.

Kniha představuje 5. svazek řady věnované laténskému, resp. galo–římskému osídlení Levroux. Zatímco první svazek řady (1988) byl věnován archeologii kantonu Levroux na základě prospekce a archeologických výzkumů, následující svazky se již zabývají hodnocením výzkumů sídlišť z doby laténské – 2. sv. (1993) – terénní objekty; 3. sv. (1994) movité nálezy, 4. sv. – osteologický materiál a ekonomické aspekty chovu dobytka. Prozatím poslední svazek, shrnující dosavadní výsledky bádání, tedy představuje do značné míry završení několikaletého snažení poměrně rozsáhlého a pružně se měnícího kolektivu badatelů pod vedením O. Buchsenschutz.

Hodnocení vychází z výzkumů uskutečněných v šesti polohách, přičemž prozkoumané plochy představují relativně malé a především umělé výseky z rozsáhlé sídelní jednotky. Nejmenší plocha zaujímá 400 m², největší 3 750 m²; celkem se podařilo prozkoumat 10 100 m², na kterých bylo zachyceno 1 730 archeologických objektů, z toho 1 419 kůlových jamek. Právě terénním objektům je věnována první kapitola (O. Buchsenschutz), která stručně a úsporně shrnuje údaje o jejich typech, rozměrech a výplni.

Druhá kapitola je věnována keramice, přičemž první část (A. Pierret) se zabývá technologií výroby. Na vybraných příkladech keramických typů autor sleduje procesy utváření nádob hrubých, točených

na kruhu, malovaných apod. a na základě těchto pozorování se vyjadřuje k otázkám vývoje technologie a organizace výroby, specializace apod.; v rámci laténského období spatřuje spíše evoluční vývoj, který je přerušen nástupem nových technologických i organizačních prvků v galo-římském období. Následující část kapitoly (M. Levéry) představuje důkladnou typologickou a chronologickou analýzu keramického materiálu z polohy Levroux–Rogier – celkem 5 188 střepů ze 165 objektů. Úsporně předvedené definice typů nádob i statistiky jejich zastoupení umožňují srovnání se zastoupením typů nádob na laténských sídlišťích v sz. Čechách, které vyznívá překvapivě shodně, a to nejen pokud jde o dominantní zastoupení zlomků mis, ale i shodný podíl velkých zásobnicových tvarů apod. Další srovnání umožňují i diagramy znázorňující velikostní skladbu (průměry ústí) jednotlivých typů nádob apod. Zajímavé je rovněž porovnání tvarové skladby ve vybraných objektech. Nutno ovšem podotknout, že autor ponechává zcela stranou otázku výplní jednotlivých jam, resp. srovnává soubory keramiky bez ohledu na možné odlišné okolnosti jejich vzniku. Postrádat můžeme i jiné kvantitativní údaje než počty střepů (velikost, hmotnost apod.). Na základě velmi podrobného tvarového typologického rozboru, jeho statistického hodnocení v rámci jednotlivých objektů a sledování analogií na jiných nalezištích vytváří autor čtyři časové horizonty. První dva mají spadat do stupně LT C2, následující do stupně LT D1. Pro čtenáře ovšem zůstává otázkou, zda zvolená metoda skutečně tak jemné datování umožňuje, zvláště pracuje-li se pouze s keramikou, bez ohledu na nekeramické nálezy, a především bez rozboru konkrétních terénních situací. Po stručné pasáži věnované malované keramice ve všech zkoumaných polohách (M. Levéry) následuje část hodnotící výskyt importované keramiky (A. Colin), tj. především amfor a kampánského zboží. Podrobně je sledován výskyt importů v jednotlivých polohách, jejich prostorové rozložení na prozkoumaných plochách a v neposlední řadě i jejich původ a datování.

J. P. Guillaumet je autorem třetí kapitoly o kovových nálezích, která je však (podobně jako následující/kolektiv autorů, S. Krausz, B. Fischer/, věnovaná skleněným, lignitovým a kostěným artefaktům a mincím) velmi stručná, zřejmě s ohledem na samostatný svazek zaměřený na tyto nálezy (Levroux 3). Kapitoly přinášející nástin typologie, chronologie a prostorového rozložení nálezů. Následuje shrnující kapitola hodnotící palynologické vzorky (G. Firmin) a rostlinné makrozbytky (P. Marival). Velmi stručná je i kapitola věnovaná 11 ks mlýnských kamenů (L. Orellana, O. Buchsenschutz). Ta-

ké rozsah kapitoly nazvané chronologická analýza (str. 167–172, kolektiv autorů) naznačuje, že jde o stručné shrnutí datování keramiky, keramických importů, mincí a dalších nekeramických předmětů – výsledkem je datování do stupňů LT C2–D1 a rozlišení čtyř časových horizontů.

Těžiště publikace je nutno spatřovat v osmé kapitole zabývající se prostorovou analýzou, která zaujímá bezmála polovinu knihy (str. 173–304), ovšem zcela překvapivě se v naprosté převaze jedná o rozložení zvířecích kostí (S. Krausz, str. 173–296). Velmi podrobný rozbor rozložení jednotlivých kostí různých druhů zvířat, využívající i matematických metod (faktorová analýza), umožňuje autorce nejen hodnocení četnosti výskytu, ale především kvality nálezů, což v samém závěru vede k pokusu rekonstruovat jateční areály, areály porcování, konzumace, zpracování kostí apod. Pro archeologa je pochopitelně velmi obtížné sledovat postup a argumentaci autorky, a to nejen proto, že se jedná o archeozoologickou problematiku, ale především proto, že chybí adekvátní archeologický rozbor. Prostorová analýza artefaktů je totiž předestřena na pouhých sedmi stránkách (kolektiv) a omezuje se spíše na stručné výčty výskytů některých typů předmětů než na vlastní prostorové hodnocení. Nemůžeme tedy porovnat, zda areály vytvořené na základě analýzy kostí se nějakým způsobem projevují i ve výskytu artefaktů. Stejně tak postrádáme i podrobnější rozbor terénní situace, který by blíže ozřejmil z jakých prostředí kosti pocházejí apod. V každém případě však velmi podrobná a sofistikovaná prostorová analýza výskytu zvířecích kostí ukazuje, kudy volně vypouštěných do literatury bez náležitých ukotvení ve skutečných terénních situacích (např. teorie odpadních areálů). Škoda, že v případě Levroux zatím nenásledovala náležitá analýza archeologická.

Poslední kapitola stručně hodnotí dosavadní poznání laténského osídlení v prostoru Levroux, kde vedle otevřené sídelní aglomerace s industriálními prvky v poloze Arènes se v nevelké vzdálenosti v poloze Colline nacházelo i oppidum s opevněním typu *muris gallicus*. Srovnání s ostatními lokalitami v regionu Berry ukazuje systematické ovládnutí někdejších významných opevněných galských oppid Rímány, které se projevuje četnými nálezmi tzv. galo-římského období, buď přímo v jejich areálech, nebo v bezprostředním okolí. Recenzovaná publikace sice není prosta problémů, v každém případě však spolu s předchozími svazky naznačuje, jakými postupy je možné hodnotit a publikovat větší sídlištní výzkumy a předkládat je tak k diskusi široké badatelské veřejnosti. Zcela zásadní přínos je pak

třeba spatřovat v důkladné analýze osteologického materiálu, nekončící pouze výčtem kostí živočichů, ale ústící až v pokus o rekonstrukci areálů někdejší živé kultury. *V. Salač*

Sylvie Cantrelle – Corinne Goy – Clodine Munnier et al.: Histoire d'un quartier de Montbéliard (Doubs) – Le bourg Saint-Martin (XIIIe–XXe s.). Documents d'Archéologie Française N°83. Editions de la Maison des sciences de l'Homme Paris 2000. 140 str.

Četné výzkumy v jádrech historických měst, které proběhly v uplynulých desetiletích, jistě podněcují zájem o podobné akce v zahraničí. Jeden z mnoha příkladů byl publikován minulý rok v 83. svazku francouzských DAF.

V první polovině 90. let 20. stol. byly ve městě Montbéliard v departementu Doubs prozkoumány předstihovým výzkumem dvě parcely dnešní parcelní sítě. Jedna z těchto parcel přiléhala k dnes neexistujícím městským hradbám, od druhé byla oddělena uličkou procházející rovnoběžně s městskými zdmi. Středověký vývoj Montbéliardu lze zhruba dělit do dvou základních období. Středověký hrad položený na výrazném skalním bloku s podhradním městem vzniká patrně v 11.–12. stol. Ve století 13. se tato prvotní aglomerace dočkává výrazného rozšíření severním směrem na pravidelném půdorysu. Nové město (město sv. Martina) je spolu se starším „hradním“ městem pojato do jednotného opevnění, jehož výstavba je dokončena pravděpodobně na konci 14. stol. Zkoumané parcely se nacházejí v mladším městě, jejich osazení je tedy spojeno až s 13. stol. Publikované výsledky se neomezují na středověké období, ale sledují (zejména) stavební vývoj na daném území až do 20. století. Analytická část práce je členěna podle sedmi hlavních chronologických horizontů, které jsou ještě detailně rozvrstveny na několik fází. Shrnující odstavce za každým z těchto oddílů a hlavní závěrečné stránkové pojednání přesvědčivě rekonstruují nejstarší podobu osazení kdysi zřejmě jedné parcely, v jejíž západní části (blíže středu města) stála reprezentativní kamenná budova s hospodářským, dosud zemědělským zázemím. Následně (v 1. pol. 15. stol.) bylo strženo staré opevnění a vystavěna nová hradba východněji. Takto získaný prostor byl rozdělen na tři drobné parcely a zastavěn zčásti kamennou architekturou, zčásti stavbami ze dřeva a hlíny. Současně se proměňují kamenné stavby v západní části zkoumaného areálu v sýpky. Celkový ráz čtvrti tak zůstává spíše hospodářsko–zemědělský. V 16. stol. původní kamenná zástavba v západní části zaniká zcela a zároveň do-

chází k určitým změnám ve východní části odkryté plochy. Celou situaci prochází rovnoběžně s městským opevněním ulička, oddělující nyní zastavěnou východní a nezastavěnou západní část. V samém závěru 16. stol. je odstraněna i zástavba ve východní části, tj. blíže k hradbám, a celý prostor je znovu využíván zemědělsky. Kníže Fridrich Württemberský zde založil jakousi modelovou hospodářskou usedlost nazývanou La Souaberie (od *la Souab* – Švábsko). V západních partiích blíže městskému opevnění se nadále udržují drobná, zřejmě soukromá hospodářská (snad i obytná) stavení. Od 17.–19. stol. byla celá oblast využívána jako zahrady. Ve druhé polovině 19. stol. byly tyto zahrady určeny ke stavbě gymnázia a policejní stanice. Až potud vše v pořádku.

Podíváme-li se však na argumentační rovinu výzkumu a jeho interpretací, není možné si nepoložit určité otázky. Už na první pohled udiví vlastní metoda výzkumu. Celá plocha byla průběžně zřejmě rovnoměrně snižována. Takto byly odkrývány půdorysy zděných budov, včetně jejich vnitřního členění. Většina analytických pasáží sestává z popisu jednotlivých místností, jejich rozlohy, použitého zdiva atd., eventuálně je probírána funkce té či oné místnosti. Přiléhajícím vrstvám je věnována pramalá pozornost. Tomu se také není možno příliš divit, protože zde takřka úplně schází možnost studia sledu archeologických vrstev v profilu. V celém svazku je publikován pouze jediný řez. Není zcela zřejmé, jak je konstruována relativní i absolutní chronologie celého výzkumu. Pravděpodobně se jedná o určitou kombinaci horizontální a vertikální stratigrafie. Výjimečně se v textu objeví zmínka, že zdivo fáze 1 oddělovala od zdiva fáze 2 vrstva destrukce o určité síle. Opět spíše náhodně se lze dočíst, že keramické zlomky nalezené u té či oné zdi dobře odpovídají jejímu datování do toho či onoho století. Marně bychom však hledali dokumentaci profilu s popisem jednotlivých vrstev a tabulku s nálezy, které z daných vrstev pocházejí. Hlavním a vlastně jediným druhem (zpřístupněné?) dokumentace jsou rekonstrukční půdorysné plánky jednotlivých zděných staveb v jednotlivých fázích, na nichž jsou šedou barvou vytaženy odkryté úseky zdiva. Jakým způsobem bylo stanoveno, které objekty náleží stejné fázi, mi není jasné. I s fotografickou dokumentací autoři spíše setří.

Celkově se zdá, že cílem není publikace výzkumu samotného, ale spíše zveřejnění interpretace archeologického výzkumu bez možnosti verifikace ze strany čtenáře, či bez snahy o zpřístupnění primárních terénních zjištění. Pohled za humna tentokrát přinesl, obávám se, příklad rozpačité hodnoty.

Filip Laval, FF UK Praha

E. Droberjar: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs). Fontes Archaeologici Pragenses. Volumen 23. Museum Nationale Pragae 1999. A4, 302 str. textu, 45 Abb., 126 Taf.

Vyšla pozoruhodná monografie, věnovaná nové kompletní dokumentaci a následnému vyhodnocení celého zachovaného nálezového fondu ze známého žárového pohřebiště starší doby římské z Dobřichova–Pičhory. Jde o jednu z nejvýznamnějších lokalit zmíněného období v Čechách, která byla z nejpodstatnější části prozkoumána v r. 1896 J. Waňkem a J. L. Pičem. Následující léta přinesla jen několik doplňků a sondáže V. Sakaře v r. 1988 ukázaly, že v současnosti je už naleziště zcela vyčerpáno. J. L. Pič získaný fond publikoval v r. 1905 a 1907 (v německé verzi) s kresebnou dokumentací jednotlivých pohřbů způsobem na svou dobu velmi progresivním. Od té doby se stalo citované pohřebiště v naší i evropské literatuře pojmem, s nímž je spojeno všechno další bádání o starší době římské v Čechách, neboť nálezy byly přístupné ve sbírkách NM v Praze, kde byly Pičem inventovány podle hrobových celků.

Jelikož už dlouho bylo voláno po celkové publikaci, odpovídající požadavkům současné vědy, byl na připravený projekt udělen grant České republiky, a tak mohla vzniknout referovaná kniha. Autor pracoval celkem se 160 hrobovými celky, ze kterých disponoval 1188 předměty (včetně keramiky), z nichž některé bylo nutno znovu konzervovat. Zde je na místě zdůraznit, že hodnocení starších archeologických materiálů, získaných bez dostatečně známých okolností, je za všech okolností velmi obtížné. V případě referovaného pohřebiště byla nutná revize celého souboru a podrobná analýza jednotlivých skupin nálezů dle nejnovějších publikovaných výsledků archeologických výzkumů. Jejich zařazení do širších evropských souvislostí tak pomohlo rozšířit vypovídací hodnotu celého komplexu.

V části I. probírá autor jednotlivé formy keramiky, spon, drobných šperků, opaskových souprav, kování rohů na pití, zbraní a nástrojů. Zvláštní pozornost věnuje římským importům: bronzovým nádobám, sklu, bronzovým sponám, ozdobám opasků nebo řemenů k upevnění mečů římské proveniencie a dalším drobnostem často unikátního charakteru. U všech skupin je podrobně pojednán stav současného bádání o jednotlivých typech předmětů, který svědčí o autorově širokém přehledu a péli. Zvláštní kapitolu tvoří chronologické rozřazení jednotlivých pohřbů do pěti fází od horizontu A, jenž autor spojuje s Marbodovou říší, až po horizont E, ve kterém je patrný odraz markomanských válek. Rozpraco-

vána je i otázka vztahu hřbitova na Pičhoře k 1 km vzdálené poloze „Třebická“, kde J. Waněk vykopal v letech 1890–1891 přes 100 žárových hrobů z mladší a pozdní doby římské. Toto pohřebiště nebylo dosud kompletně publikováno.

Jako příloha doplňuje dílo antropologické zhodnocení (M. Dobisíková) 27 zachovaných žárových pozůstatků, které ukazují na pohřbívání lidí mladších 40 let, ve dvou případech dětí a v pěti případech mužů. S cílem rozhojnit poznatky o původu i technickém provedení vybraného inventáře bylo provedeno 126 analýz vybraných předmětů z neželezných kovů (J. Frána). Výsledky jsou povzbudivé. Většina spon, a to jak římského, tak germánského původu (zkoumáno 53 exemplářů), ukazuje na zhotovení z mosazi s velkým podílem zinku, což J. Frána vysvětluje barevným imitováním zlata. U měděných slitin, ze kterých byly vyrobeny nádoby, kování rohů a další předměty (zrcadlo, kruh s vývalky, ostruha), užití mosazi nebylo prokázáno. V rámci příloh jsou uveřejněny i první zkoušky věnované keramice a jejímu složení (M. Maryška, M. Lička, Z. Mach) a analýza 6 pazourkových úštěpů (I. Mateiciucová). Text příloh uzavírá studie Z. Karasové, věnovaná římským kovovým nádobám, eventuálně celým píčím soupravám jako důležitému faktoru v hospodářském vývoji Čech starší doby římské.

Část II. zahrnuje úsporně a přehledně provedený katalog (str. 213–284) včetně typového zařazení a odkazů na publikace, ve kterých byly pojednané předměty už dříve vyobrazeny. Uveden je i stav zachovalosti, míry a váhy. Lze uzavřít konstatováním, že autor se zhostil nelehkého úkolu se ctí, neboť výsledky jeho práce znamenají pro obor výrazný přínos. Celý fond je tak připraven k dalšímu studiu a využití pro srovnání při úvahách obecnějšího rázu např. o kroji (u opakujících se souprav šperků) nebo společenských vztazích (u prestižní výbavy importy, zbraněmi i výjimečnými předměty). Zde však musí už nastoupit komparace s jinými soudobými pohřebišti z Čech i Německa a terénu cíl si referované práce nestanovila. *Karla Motyková*

Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města. Muzeum a galerie severního Plzeňska *Mariánská Týnice 1998*. 114 str.

Sborník příspěvků ze semináře konaného v Mariánské Týnici ve dnech 21.–23. května 1997 redakčně uspořádal J. Fák. Z obsahu: *E. Kamenická*: Sechutice – zaniklá ves, dvůr a okolí, součást panství Floriána Gryspeka (archeologie, historie, průzkum). Identifikace ZSV Sechutice v terénu, historie ZSV Újezd a Olšany ležících poblíž. *K. Nováček*: K vý-

voji sídelní struktury Kralovic, 74–78. Rekonstrukce sídelní struktury Kralovic na základě archeologických nálezů. Popis a datace keramických souborů získaných v minulých třiceti letech při sběrech v porušených nálezových situacích. V příloze uveden popis keramických tříd. *T. Karel*: Příspěvek k poznání nejstarší zástavby poddanských městeček, 79–86. Shrnutí dosavadních znalostí o podobě, příčinách vzniku, funkci a typovém rozšíření obytných domů v poddanských městečkách Plzeňska se zaměřením na 16. století. *J. Schierl*: Poddanské město Toužim a jeho městské fortifikace, 94–101. Povrchový průzkum pozůstatků fortifikačního systému města Toužimi, založeného v roce 1469, a nástin vývoje opevnění.

Tereza Morgensternová, KAR Plzeň

Lucie Kracíková – Jan Smetana: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Praha 2000. 128 str. ISBN 80–86204–04–9.

Při zpracování jmenované publikace autoři využili systémové dokumentace středověkých kostelů na Českolipsku a studia jejich osudů v písemných pramenech. Zaměřili se na dosud stojící středověkou sakrální architekturu nebo její relikty ve městech a vesnicích. Jejich práce v terénu však naznačila, že předkládaný počet kostelů na vymezeném území bude v budoucnosti nepochybně rozšířen o další románské a gotické relikty, které jsou dnes ukryté v mladších sakrálních stavbách. Písemné prameny uvádějí na Českolipsku pro středověké období 48 kostelů a 2 špitální kaple, v terénu jich však autoři zjistili pouze 19. Ostatní středověké stavby byly buď nahrazeny mladšími objekty, nebo jsou jejich pozůstatky zakryty a znečitelněny mladšími přestavbami.

Publikace je rozdělena do šesti kapitol. První podává přehled vývoje osídlení, druhá se zabývá církevní organizací a třetí je věnována kostelům ve městech a vesnicích (tato kapitola potvrzuje, že novostavby kostelů málokdy časově souvisely se vznikem dnešních sídlišť, což platí zejména pro prostředí měst, kde v řadě případů předcházely jeho vysazení). Po těchto stručných kapitolách (7–21) následuje hlavní část práce, kterou zaujímá abecedně řazený katalog středověkých staveb (23–103). Katalog zabírá téměř dvě třetiny knihy a je zpracován s příkladnou péčí. U každé stavby je uvedeno patrocínium, poloha, nejstarší doklady, příslušnost, patronát, statut, obvod farnosti, stavební vývoj dle písemných pramenů a literatury, popis pozůstatků středověké architektury a shrnutí stavebního vývoje. Množství informací o lokalitách je v textu doplněno četnými obrázky a černobílými fotografiemi, včetně analy-

tických půdorysů jednotlivých staveb. Předposlední a poslední kapitola (104–110) jsou pak věnovány jak vývoji středověkých kostelů, tak i dalšímu vývoji sakrálních staveb na území Českolipska.

Knihy je doplněna přílohou (Přehled středověkých kostelů na Českolipsku), soupisem použitých pramenů (vydaných i nevydaných) a literatury, seznamem zkratk a šestistránkovým německým resumé. Zdařilá regionální publikace jistě zaujme nejen archeology, stavební a umělecké historiky, ale i mnohé čtenáře z řad laické veřejnosti.

Miroslav Dvořák, KAR Plzeň

Nad městy, hrady a zámky: Česko a Slovensko. Fotografie E. Vasiliak, text T. Durdík (česká, slovenská, anglická a německá mutace). Pro MS Windows 95/98/2000/NT, Pentium 133 a vyšší, 1024 x 768 x 16 bitů, vydala Ansa s. r. o. (náměstí Českého ráje 2, pošt. př. 2, 511 01 Turnov). Cena 2 CD-ROM: 990,- Kč s 5 % DPH.

Pod názvem *Nad městy, hrady a zámky* vydala v první polovině roku 2001 společnost ANSA na dvou kompaktních discích (CD-ROM) soubor leteckých snímků z pozůstatostí slovenského fotografa Eugena Vasiliaka (1925–1975). Tato elektronická encyklopedie významných památek české, moravské a slovenské kulturní krajiny dokumentovaných z ptáčích perspektivy je prvním velkým publikačním počinem v oboru letecké fotografie u nás. Vydání rozsáhlého souboru více než 2500 snímků, pořízených nad téměř 300 lokalitami kulturně historického (urbanistického, architektonického) významu nám připomnělo cestu, jíž by se mohly veřejnosti zpřístupňovat fondy fotoarchívů památkových institucí, univerzitních pracovišť či některých ústavů Akademie věd ČR. Kulturní krajina je totiž velice proměnlivým a dynamicky se vyvíjejícím prostředím, čehož svědkem je naše současnost.

Zpřístupnění poměrně rozsáhlé kolekce Vasiliakových leteckých fotografií je počinem, který bezesporu přivítá jak odborná, tak laická veřejnost. Bez nadsázky je možno tento soubor označit za významný dokument a z pohledu památkové péče za prvotní historický pramen. Autor jej totiž pořídil v 60. letech 20. století a téměř čtyři desetiletí, která od té doby uplynula, se na stavu většiny dokumentovaných památek více či méně výrazně podepsala. Zasluhou iniciátora tohoto publikačního počínu M. Faktora a s ním i vydavatele se – transformací snímků pořízených na klasický fotomateriál do digitální formy – podaří tento soubor uchovat i pro další generace. Nevím, s jakým materiálem E. Vasiliak pracoval, ale pravděpodobně se jednalo o východoněmecké

ORWO a náš Fomacolor. Dlouhodobé archivování snímků z těchto materiálů rozhodně na jejich kvalitě nepřidalo, což je na některých z nich dobře patrné. Všechny zveřejněné fotografie jsou barevné a podle úvodní informace byly pořízeny z negativů a diapozitivů středního formátu (6 x 6 cm). Ve Vasiliakově pozůstalosti jich je uloženo více než pět tisíc. Je třeba říci, že v 60. letech byly stovky z nich publikovány celkem v šesti knihách, vydaných většinou v nakladatelství Odeon. Patrně nejznámější a nejreprezentativnější vyšla pod názvem „Města, hrady a zámky“ v roce 1970.

Elektronická encyklopedie je uložena na dvou kompaktních discích. První z nich obsahuje lokality z Čech, druhý pak z Moravy, Slovenska a z Prahy. Uživatelé je umožněno vybírat jednotlivé památky buď podle celkového jmenného seznamu, nebo podle typů lokalit (hrady, zámky, města, ostatní) – v obou případech pomocí abecedního řazení. Také je možné pracovat s mapou, kde poklepáním na jméno vybrané lokality otevřeme soubor příslušných snímků. Pro lepší přehled jsou jména pamětihodností na této mapě rozlišena barevně podle výše uvedených typů. Úvodní strana každého souboru obsahuje v levé polovině náhledy všech uložených obrázků, v pravé polovině pak jeden vybraný reprezentativní zvětšený snímek. Nahoře je umístěn text (jehož autorem je náš přední středověký archeolog T. Durdík), který stručnou formou podává základní informace o historii lokality, a v pravém horním rohu mapka s barevným označením okresu (podle právě dosluhujícího administrativního členění), v němž se lokalita nachází. Poklepáním na toto označení se dostaneme k seznamu dalších památek v tomtéž okresu. Prohlížení encyklopedie je zpříjemněno „dobovým“ hudebním doprovodem sólového nástroje (kytara, cembalo) a zvláštní funkcí, která má podle vydavatele imitovat let okolo lokality. Ve skutečnosti se jedná o automatické střídání (resp. prolínání) všech obrázků v souboru té které lokality pořízených z různých úhlů a výšek. Mluvit o navození dojmu skutečného letu je přece jen nadsázkou. V zájmu spravedlivé kritiky však nelze popřít, že v několika případech se autorům podařilo obrázky seřadit skutečně v pořadí, v němž byly za skutečného letu pořízeny. To je většinou případ lokalit (souborů) obsahujících větší počet snímků. Další funkce umožňuje uživateli vytisknout si jakýkoli obrázek obsažený v encyklopedii.

O významu celého souboru jsme se již zmínili v souvislosti se sledováním změn kulturní (historické) krajiny v čase. Nejvíce jsou tyto proměny koncentrovány na fotografických Prahy a velkých měst. Zatímco v 60. letech vystupuje do popředí méně

výrazné oddělení historických jader od ostatní zástavby – fasády domů působí barevně všude stejně a výškové budovy a nápadné konstrukce moderní architektury prakticky chybějí, dnes při pohledu z ptačí perspektivy oceníme očistu, jíž většina měst za poslední desetiletí prošla a jež se týká především právě historických jader.

Pokusme se nyní kriticky zhodnotit snímky z pohledu jejich vypovídací hodnoty a uměleckého dojmu, což jsou hlediska, která u letecké fotografie historické krajiny do značné míry souvisejí. Hned z kraje třeba říci, že nepovažuji za šťastný přístup vydavatele, který se rozhodl ke každé lokalitě přiřadit zřejmě všechny snímky, které se ve Vasiliakově fotoarchivu zachovaly. Jedině tak je možné si vysvětlit, že v encyklopedii je k vidění i řada vyložené nekvalitních fotografií: nezanedbatelnou část snímků zakrývá kus křídla (v tehdejších podmínkách se mohly k leteckému fotografování používat pouze dolnoplošné letouny, podle utváření konců křídel usuzujeme, že se lety prováděly ve dvoumotorovém letadle L 200 – Morava), což mohli editoři encyklopedie při práci na úpravě a digitalizaci snímků v mnoha případech odstranit, aniž by došlo ke ztrátě obrazových informací. Občas vidíme až nezřetelné obrysy objektů snímkovaných v zamlženém ovzduší v protisvětle, některé snímky vykazují vyložené nekvalitní technické zpracování, resp. použitý fotomateriál, event. poškození vlivem času. Myslím, že sám autor by býval se zařazením řady obrázků do recenzované encyklopedie nesouhlasil. V tomto případě jednoznačně platí, že méně někdy znamená více. Je však třeba zdůraznit, že většina publikovaných fotografií má poměrně vysokou – a často špičkovou – úroveň.

Jistý nedostatek týkající se vypovídací hodnoty ovšem spočívá v tom, že prakticky bez výjimky se lety uskutečnily uprostřed vrcholné vegetační sezóny. Je známou skutečností, že fotografovat historickou krajinu z ptačí perspektivy znamená směřovat tuto činnost do těch ročních období, v nichž jsou památky co nejvíce „obnaženy“, kdy je nezakrývá bujná vegetace rostoucí většinou v jejich blízkém okolí. Musíme však mít na paměti, že přimět v dobách komunistického režimu pilota tehdejšího aeroklubu (který patřil v té době pod polovojskovou organizaci Svazarm) k zimnímu letu bylo dosti obtížné. Piloti byli tehdy *de facto* státními zaměstnanci, kteří měli stálý příjem v průběhu celého roku a nic je nenutilo k tomu, aby museli co nejvíce létat bez ohledu na roční období. Příprava k zimnímu letu je u malých sportovních letounů velmi zdoluhavá a nároky na pilota při vlastním letu větší než za normálních podmínek. Do letadla se za těchto podmínek

nechtělo ani zástupcům ministerstva vnitra, kteří se podle tehdejších předpisů museli osobně zúčastňovat fotoletů.

Soubor bezmála 2500 leteckých pohledů na českou historickou krajinu 60. let 20. století je studnicí poznání a zážitků pro každého, kdo obdivuje umělecká, architektonická a urbanistická díla našich předků. Nabízí nečekaná nahlédnutí na více i méně známá místa, v mnohém z nás vyvolá nostalgické vzpomínky na podobu krajiny (zejména pražského prostředí) našeho dětství či mládí. Jsem přesvědčen, že tato encyklopedie by se měla objevit jako doplněk učebnic dějepisu (případně vlastivědy) na základních/středních školách a že by se mohla stát předmětem zájmu jak profesionálních památkářů, archeologů a historiků, tak i milovníků turistiky a amatérských obdivovatelů české, moravské a slovenské kulturní historie.

Martin Gojda

Průzkumy památek VII/1–2, 2000. 124 a 260 s.

Průzkumy památek vstoupily do sedmého ročníku. Zajímavost prvního čísla pro (některé) archeology vzrůstá díky tomu, že čtyři z pěti publikovaných hlavních studií se týkají středověku. První z nich je práce *F. Gabriela* a *K. Podroužka* o tzv. skalním hradu Sloup (okr. Česká Lípa). Autoři zde rozlišují několik chronologických fází výstavby, z nichž nejstarší kladou do středověku. Jedná se o relikty několika druhů objektů (horizontální/vertikální kapsy pro opevnění, komunikace a další zahloubené objekty nepravidelného půdorysu). Jejich datování se opírá o použitou technologii – sekání do pískovcové skály (delší a hlubší záseky špičáku, které ale mají zároveň menší hustotu než u mladších objektů). Od ostatních skalních hradů se ale Sloup liší neuspořádanou koncentrací těchto reliktních a autoři dospívají k názoru, že se jednalo pouze o refugium pro obyvatele přilehlé vesnice. Z písemných pramenů známý hrad se pak snad mohl nacházet na místě barokního zámku. *J. Varhaník* doplňuje starší průzkumy Hlízové věže na hradě Zvíkov (okr. Písek) o nová zjištění. Ve zdivu věže se nalézají druhotně uložené architektonické články (románské profilované římsy), a proto tato věž není nejstarší stavbou hradu. Podle autora byla stavěna zároveň s dochovaným palácem někdy po pol. 13. stol. Hradní tematiku má i článek *M. Plačka* o hradu Sádek (okr. Třebíč). Přináší jeho nové zaměření a zjištění, že první fáze (před rokem 1286) obsahovala bergfrit a zároveň i obytnou hranolovou věž (donjon). Výsledky archeologického a stavebně historického průzkumu spojuje práce *J. Anderleho*, *M. Ježka* a *J. Zavrěla* o selské usedlosti v Sakách

(okr. Kladno). Statek čp. 2 se díky své klasicistní podobě stal předmětem pozornosti památkářů. Pod omítkami světnice byly nalezeny stěny dřevěného srubu, dendrochronologicky datovaného do let krátce po 1494. V místnosti byl zjištěn nepravidelný zahloubený (4,7 m) objekt, jehož výplň obsahovala keramické zlomky z 13. až 15. stol. Na základě rozborů konkréci z výplně je objekt interpretován jako šachtice k získávání železné rudy. Oddíl Materiálie přináší mimo jiné článek *Z. Dragouna* o průzkumu domu čp. 549/I na Staroměstském náměstí v Praze, jehož nejstarší fáze spadá do románského období. Praktickou součástí tohoto čísla je i soupis stavebně historických průzkumů z archivu Památkového ústavu v Ostravě (z let 1958 až 2000).

Druhé číslo ročníku je vlastně sborník příspěvků z konference *Dějiny staveb*, která se konala v Nečtinách 7.–9. dubna 2000. Hlavním pořadatelem byl Klub Augusta Sedláčka, a tak 11 z 29 zde otištěných prací se zabývá hrady, tvrzemi, případně opevněním. Autory jsou jak profesionálové, tak amatéři. Některé příspěvky nevybočují ze standardu periodika, vycházejí z podrobného průzkumu památky a obsahují náležitou dokumentaci. Do této skupiny náleží výzkumy dělové bašty klínového půdorysu na hradu Roupov (okr. Plzeň–jih) od *J. Anderleho* a *J. Škabradý*, gotického paláce s ochozem na hradu Valdek (okr. Příbram) od *V. Razíma*, hradu Vlčejna (okr. Plzeň–jih) od *M. Novobilského*, *P. Nožičky* a *P. Rožmberského*, tvrže ve Volyni (okr. Strakonice) od *F. Kašičky*, sýpky v Plešnici (okr. Plzeň–sever) – dříve mylně považované za tvrz – od *M. Novobilského* a *P. Rožmberského* nebo polygonální dělové bašty v opevnění Nového Města n. M. (okr. Náchod) od *J. Slavíka*. Některé další příspěvky sice také přinášejí zajímavá zjištění, ale jejich popis ani dokumentace nedostačují k tomu, aby si je čtenář mohl ověřit (práce *T. Karla*, *V. Knolla* a *L. Svobody*). Jsou tu i články, u nichž není úplně jasný úmysl autorů (*J. Smitka*, *Z. Fišera*). Nejen kastelologická témata zazněla na konferenci. Městskou problematikou se zabývají příspěvky *Z. Dragouna* (nález románské šije domu 460/I na Staroměstském náměstí v Praze) a výsledky archeologického (*R. Šíroky*) a stavebně historického průzkumu (*J. Anderle*) jednoho z plzeňských domů. Průzkumy sakrálních památek byly zaměřeny především na gotické fáze kostelů. *Z. Procházka* popisuje nejstarší fázi (2. pol. 14. stol.) kostela sv. Jakuba v Hostouni (okr. Domažlice), *J. Sommer* rozebírá podobu hřbitovní kapele sv. Kateřiny v Rožmberku nad Vltavou (okr. Český Krumlov). O bývalým špitálním kostele sv. Jana Evangelisty ve Švihově (okr. Klatovy) píše *L. Čiháková*. Zajímavým pokusem je metrický roz-

bor cihel z kláštera v Kladrubech u Stříbra (okr. Tachov) od *K. Nováčka*. Závěrem lze konstatovat, že i přes ne úplně vyrovnanou úroveň všech příspěvků se rozhodně nejedná o publikaci pouhých vstupenek na konferenci.

Zdeněk Neustupný, FF UK Praha

Teresa Rysiewska: Struktura rodowa w społecznosciach pradziejowych. Monografie Fundacji na rzecz nauki Polskiej Wrocław 1996. 268 s.

Pohřebiště jako archeologický pramen nabízejí řadu informací, jejichž význam zůstává stále nedoceněn. Cílem této práce bylo ověřit pravdivost obecného tvrzení, že v uspořádání pohřebišť se odrážejí rodové vztahy archaických společností.

První kapitola shrnuje dosavadní pokusy o rekonstrukce rodových struktur nejen na základě archeologických pramenů – je zde rovněž výrazně zastoupena literatura z oboru kulturní antropologie. Právě poznatky kulturní antropologie o rodovém uspořádání archaických společností jsou základem pro rekonstrukci rodových a pokrevních vztahů na sledovaných pohřebištích. Jednotlivé pojmy jako rod, rodina a definice rodinných vztahů vycházejí hlavně z prací C. Levi–Strausse.

Podstatou analýzy bylo srovnávání kvalitativně–kvantitativní a prostorové srovnání určitých znaků v pohřebním ritu v rámci jednoho pohřebiště (žárové pohřbívání, inhumace, konstrukce hrobové jámy, poloha těla, orientace hrobové jámy, kvantita a kvalita milodarů, rozmístění milodarů, pohlaví a věk apod.). Celá analýza je založena na předpokladu, že příslušnost k určitému rodu se může projevit určitými odchylkami v pohřebním ritu v rámci sledovaného pohřebiště.

Autorka si však zároveň uvědomuje nesourodost archeologických pramenů a potřebu jejich důkladné kritiky a připouští, že sledované odchylky mohou být způsobeny řadou jiných faktorů než pouze příslušností pohřbených jedinců k různým rodům. Tyto vlivy shrnuje v 6 hlavních kritériích, na jejichž základě jsou zhodnocena jednotlivá pohřebiště: 1. změna uživatele pohřebiště, 2. proměna pohřebního ritu v průběhu dlouhodobého užívání pohřebiště, 3. odlišování pohřbených podle pohlaví, 4. různého věku v době úmrtí, 5. podle postavení ve společnosti, 6. příslušnost pohřbených do více než jednoho rodu.

V druhé kapitole, která je z metodického hlediska nejzajímavější, autorka rozebírá jednotlivé hypotézy a vytváří tak teoretický model pro zpracování pohřebišť. Největší pozornost byla věnována 6. hypotéze, jsou zde na podkladě poznatků kulturní antropologie

popsány možné varianty rodových vztahů a jejich pravděpodobný odraz v archeologickém materiálu.

Pro analýzu byla vybrána pohřebiště hornoslezsko–malopolské skupiny lužické kultury (Przeczyce, Częstochowa–Raków, Szymisów, Danków, Zbrojewsko, Baczyn, Czarnowasy) a tarnobřegské skupiny (Zbydniów, Mokrzyśów, Trzesówka). Celkem 2459 hrobů na 10 pohřebištích. Hlavním kritériem pro výběr bylo nejen dostatečné antropologické zpracování, které je nezbytné, ale také zaznamenané četné odchylky v pohřbívání na jednom pohřebišti.

Poměrně snadné bylo sledování vztahů na převážně birituálních pohřebištích v hornoslezsko–malopolské skupině, nebo podle uložení ostatků v hrobě v Mokrzyśowě nebo Trzesówce. Dalším podstatným rozlišovacím znakem se ukázalo být rozmístění nádob v hrobě. Na pohřebištích v Częstochowě, Rakowě, Szmyszowě bylo možné sledovat prostorově ohraničené skupiny hrobů, kde pro pohřbívání v určité skupině bylo určující pohlaví a věk zemřelého, což bylo typické také pro pohřebiště tarnobřegské skupiny. Na nejmladším z těchto pohřebišť, datovaném do počátku laténského období, se v archeologickém materiálu odráží proměna společenského uspořádání, postupné slábnutí rodových vazeb a vznik početně menších rodin.

Na základě analyzovaných pohřebišť bylo jednoznačně prokázáno, že rody, které je užívaly, byly organizovány patrilineárně, novomanželé se usazovali v místě původu muže, tedy patrilokálně. Nevěsty byly vybírány na základě cyklické manželské výměny. Vzájemné vztahy a ovlivňování rodů se projevilo v okruhu pohřebišť v Dankowě. Hlavní hypotéza vytýčená v úvodu knihy byla potvrzena.

Monografie T. Rysiewské přináší neobvyklý, avšak velmi přínosný pohled na interpretaci archeologických pramenů. Pro domácí bádání má zvláštní význam v tom, že rekonstrukce společenských vztahů zůstávají v české archeologii opomíjeny. Díky dokonale propracované teoretické části není kniha určena jen úzce specializovanému okruhu badatelů, ale zaslouží si pozornost celé archeologické obce.

Jan Mařík

Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25/1999, 26/2000. 225 a 179 s.

Tak jako většina minulých ročníků tohoto časopisu, i čísla 25 a 26 jsou zahájena přehledy nových přírůstků sbírek archeologického oddělení muzea v Hradci Králové, Jičíně a Turnově. Dále se čtenář seznamuje hlavně s výsledky záchranných archeologických výzkumů v regionu východních Čech. V čísle 25/1999 to je z období pravěku příspěvek

J. Benešové a *J. Kalfersta* věnovaný 4. sezóně výzkumu pískovny „Na Požárce“ v Obědovicích a článek *E. Ulrychové* o nálezu sídliště z mladší doby kamenné v areálu Okresní nemocnice v Jičíně. Vlastní výzkumnou činnost Ústavu historických věd Univerzity Hradec Králové, archeologický odkryv na hrádku Bystřý u Stárkova, prezentují *R. Tichý* a *V. Wolf* ve spolupráci s *J. Tůmou* z náhodského muzea. Záchranným výzkumům v městských jádrech se věnují *R. Bláha*, *P. Hejhal* a *P. Květina* (Dvůr Králové nad Labem) a *J. Prostředník* (Turnov). Velký prostor patří ve Zpravodaji již tradičně prezentaci studentských badatelských aktivit: Paleolitické osídlení Hořicka sleduje *O. Levínský*, *T. Mangel* se ve svém příspěvku zabývá kruhovým areálem v Třeboveticích a laténským osídlením střední Bystřice (včetně katalogu příslušných nálezů), *M. Tomášková* doplňuje obraz slovanského osídlení Hořicka nálezem středohradištní sekery–bradatice z katastru Mlážovic, další poznatky o Plotiších nad Labem a hradeckém Pražském předměstí přináší *M. Kuchařík*. Profil časopisu doplňují další texty nejrozličnějšího zaměření. Předměty z několika starších soukromých sbírek publikuje *R. Tichý*. Jedné ze zaniklých středověkých vesnic na Přibyslavsku se na základě povrchových sběrů věnují *P. Rous* a *O. Málek*. Okolnosti nálezu depotu grošů v Hradci Králové r. 1991 popisuje *J. Sigl*. Středověké, popř. raně novověké tematice se dále věnují příspěvky *F. Kocmana* o zpracování nálezů kachlů z Lipnice a *E. Ulrychové* o výsledcích prospekce opevněné polohy u Važic. S problematikou archeologie úzce souvisí stať *J. Slavíka*, jenž důkladně zkoumá možnost existence obléhacího tábora u hradu Vizmburku. A konečně: neocenitelnou pomůckou pro nejen východočeské badatele představuje ne zcela úplný přehled studií s archeologickou tematikou ve vybraných regionálních periodikách, který sestavil kolektiv studentů Ústavu historických věd Univerzity Hradec Králové pod vedením *R. Tichého*.

Značnou část č. 26/2000 zaujímá přehledná studie *D. Vícha* shromažďující nejnovější, autorovými sběry získané raně středověké nálezy z Vraclavska. Další blok textů opět přibližuje výsledky vybraných záchranných archeologických výzkumů. Období staršího pravěku náleží příspěvky *E. Ulrychové* (starý neolit – Libáň) a autorské dvojice *J. Benešová – J. Kalferst* (neolit, střední eneolit v Obědovicích). *J. Sigl* a *V. Vokolek* se věnují nejnovějším pozdně římským nálezům ve Stěžerách. Do období raného středověku čtenáře uvádí zpráva *R. Tichého* a *V. Wolfa* o výzkumu knížecího dvorce ve Vysokém Chvojně. Změn struktury městské zástavby Hradce Králové si na základě výsledků výzkumu na Malém

náměstí všimá *M. Ježek*. Ani období novověku nezůstalo stranou pozornosti, jak dokládá příspěvek *P. Rouse* o nálezu novověké vrstvy ve Stříbrných horách (o. Havlíčkův Brod) a zpráva *J. Frolíka* a *M. Tomáška* o výzkumu v Nasavrkách na Chrudimsku. Různým tématům a časovým obdobím se věnují i další články. Starší nález kamenné sekerky ze Svitavska publikuje *R. Tichý*, zatímco *D. Vích* přehledným způsobem popisuje některé zajímavé nálezy z Litomyšlska. Příspěvkem k opevněným sídlům okresu Ústí nad Orlicí je článek *M. Cejpkové* o tvrzišti v Bystřeci.

Zpravodaj muzea v Hradci Králové tak i nadále (přes důsledky územně správní reformy, kdy je východočeský region rozdělen mezi čtyři nové kraje) přináší reprezentativní přehled výsledků archeologického bádání většiny institucí, které se zabývají výkonem archeologické památkové péče v oblasti východních Čech. Příslibem do budoucna je rovněž vysoký podíl autorů jednotlivých příspěvků z řad badatelů mladší generace a především studentů.

Radek Bláha

Zprávy a studie regionálního muzea v Teplících 21–1997. 100 let teplického muzea 1897–1997. Teplice 1997. 114 str.

Výroční sborník věnovaný regionu Teplicka. Část je věnována archeologii. Z obsahu: *P. Budinský*: Archeologické oddělení, 23–25. Stručná historie vzniku archeologického oddělení, která je od počátku spjata se vznikem teplického muzea. Výčet pracovníků od roku 1971, kdy oddělení zastává funkci centrálního muzejně archeologického pracoviště pro severní Čechy. *P. Budinský – J. Muška*: Archeologický výzkum polykulturního naleziště u Nechvalic na Teplicku v letech 1981–1982. Osídlení od staršího pravěku až po časnou dobu halštatskou, 27–55. Záchranný archeologický výzkum polykulturního naleziště, jež bylo zničeno těžbou šterkopísku. Pozůstatky zcela zničeného hrobu a pravděpodobně ženský kostrový hrob s keramickou výbavou se řadí ke kultuře se šňurovou keramikou. Z období únětické kultury odkryt zahloubený objekt s destrukcí pícky, zásobnice a stopy po povrchové stavbě kůlové konstrukce. Z horizontu severočeské lužické skupiny téměř zničený žárový hrob. *M. Bursíková*: Problémy odstraňování starých konzervačních prostředků z kovových archeologických nálezů, 111–114. Nejčastěji užívané konzervační prostředky a jejich vlastnosti při použití na konzervování kovových nálezů v dřívějších dobách. Metody používané při odstraňování starých konzervačních prostředků.

Kateřina Hierátová, KAR Plzeň

Bibliografie české, moravské a slezské archeologie za r. 1998–1999

Bibliography of Bohemian, Moravian, and Silesian archaeology
for the years 1998–1999

M. Drašnarová (ed.)

OBSAH – CONTENTS

A) Obecná problematika – General problems

1. Terénní výzkum, památková péče – Field work, protection of monuments
2. Nedestruktivní metody terénního výzkumu – Non-destructive field methods
3. Informační systémy a zpracování archeologických dat – Information systems and archaeological data management
4. Teorie a metoda archeologie – Archaeological theory and methods
5. Konzervace a přírodovědné analýzy artefaktů – Conservation methods and natural scientific analyses
6. Výstavy a otázky muzejnictví – Exhibitions and museology
7. Konference, události, historie oboru – Conferences, social events, history of archaeology
8. Osobní zprávy – Personal news
9. Bibliografie – Bibliography
10. Přehledy činnosti – Activity reports

B) Pravěká archeologie – Prehistoric archaeology

1. Obecná část – General questions
2. Osídlení – Settlement
 - 2.1. Archeologie regionů nebo období – Archaeology of regions or temporal segments
 - 2.2. Archeologie jednotlivých nálezů – Archaeology of individual sites
3. Duchovní svět – The spiritual world
4. Zemědělství a výživa – Agriculture and nutrition
5. Nezemědělská výroba – Non-agricultural production
6. Směna – Exchange

C) Středověká archeologie – Medieval archaeology

1. Obecná část – General questions
2. Osídlení – Settlement
 - 2.1. Regionální studie – Regional studies
 - 2.2. Výzkum vesnic a neopevněných sídlišť – Investigations of villages and open sites

- 2.3. Hradiště a jejich zázemí — Hillforts and their catchment areas
- 2.4. Hrady, tvrze a různá mladší středověká a novověká opevnění — Castles, fortified manors and various medieval and post-medieval fortifications
- 2.5. Města — Towns and cities
- 3. Duchovní svět — The spiritual world
 - 3.1. Pohřebiště — Cemeteries
 - 3.2. Sakrální stavby — Sacral buildings
 - 3.3. Kláštery — Monasteries
 - 3.4. Varia — Varia
- 4. Zemědělství a výživa — Agriculture and nutrition
- 5. Nezemědělská výroba (včetně studia výrobků — Non-agricultural production (including artifacts studies)
 - 5.1. Keramika — Pottery
 - 5.2. Sklo — Glass
 - 5.3. Textil — Textile
 - 5.4. Kovy — Metals
 - 5.5. Varia — Varia
- 6. Směna (pohyb komodit, cesty) — Exchange (Commodity transfers, routes)

D) Přírodní vědy v archeologii — Natural sciences in archaeology

- 1. Antropologie — Physical anthropology
- 2. Archeobotanika — Archaeobotany
- 3. Archeoekologie — Archaeoecology
- 4. Geologie a fyzikální metody — Geology and physical methods
- 5. Archeozoologie — Archaeozoology
- 6. Jiné — Others

E) Hraniční obory a populárně zaměřené práce — Borderline disciplines and popularizing works

- 1. Historie — History
- 2. Numismatika — Numismatics
- 3. Archeometalurgie — Archaeometallurgy
- 4. Rekonstrukce a experiment — Reconstruction and experiment
- 5. Populární — Popular works

F) Seznam excerpovaných časopisů a sborníků — List of excerpted periodicals and volumes of studies

Na redakci tohoto dílu bibliografie se podíleli především J. Klápště, M. Kuna, I. Pavlů a V. Janák, který doplnil předkládaný seznam o nezanedbatelný počet záznamů o literatuře z oblasti severní Moravy a Slezska. Všem spolupracovníkům vyslovuje redakce upřímný dík. Bibliografie za r. 1998–1999 je přístupná i na internetových stránkách Archeologického ústavu AV ČR Praha: <http://www.arup.cas.cz>

A) OBECNÁ PROBLEMATIKA — GENERAL PROBLEMS

1. TERÉNNÍ VÝZKUM, PAMÁTKOVÁ PÉČE — FIELD WORK, PROTECTION OF MONUMENTS

2425. *Erné, Michal 1999*: Archeologická památková péče v Českém Krumlově — Bodendenkmalpflege in Český Krumlov/Krumau, Průzkumy památek 6/2, 94–106.
2426. *Janál, Jiří 1998*: Vyhodnocení dotazníku „Problémy neprofesionální archeologie“, Informační zpravodaj, 100–103.
2427. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Nálezová dokumentace neprofesionálního archeologa, Informační zpravodaj, 104–112.
2428. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Naše archeologie na cestě do Evropy, Informační zpravodaj, 115–116.
2429. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Naše archeologie, občanská práva a cesta do Evropy II, Informační zpravodaj, 117–126.
2430. *Pavelčík, Jiří 1998*: Odpověď Daliboru Kolbingerovi, Informační zpravodaj, 96–99.
2431. *Red. 1998*: Stanovy České archeologické společnosti–Sdružení archeologů Čech, Moravy a Slezska, Zprávy České archeologické společnosti 53, 1–6.
2432. *Red. 1998*: Evropská úmluva o ochraně archeologického dědictví, Zprávy České archeologické společnosti 54, 1–4.
2433. *Sommer, Petr 1998*: Archeologie, společnost a národní kulturní dědictví, Akademický bulletin 15, 9–11.
2434. *Šumberová, Radka 1998*: Terénní archeologická práce základny ARÚ v Bylanech v letech 1993–1997 — Fieldwork of the Archaeological–Institute base at Bylany in 1993–1997. In: Bylany. Varia 1, Praha, 119–124.
2435. *Šumberová, Radka 1999*: Terénní archeologická práce základny ARÚ v Bylanech na Kutnohorsku, Kutnohorsko, 20–23.

2. NEDESTRUKTIVNÍ METODY TERÉNNÍHO VÝZKUMU — NON-DESTRUCTIVE FIELD METHODS

2436. *Bálek, Miroslav 1997 (1998)*: Příspěvek letecké prospekce pro poznání hrobů s kruhovými žlábkami na Moravě — Der Beitrag der Luftprospektion zur Erkenntnis der Gräber mit Kreisrillen in Mähren, Pravěk 7, 439–452.
2437. *Bálek, Miroslav – Knechtová, Alena 1997–1998 (1999)*: Aplikace leteckého snímkování při tvorbě SAS ČR na Moravě v roce 1997, Přehled výzkumů 40, 391–393.
2438. *Braun, Peter 1998*: Letecká archeologie v západních Čechách, Pěší zóna 3, 22–41.
2439. *Dreslerová, Dagmar 1998*: The Říčany area: Field walking and GIS in the study of settlement history. In: Space in Prehistoric Bohemia, Praha, 116–128.
2440. *Gojda, Martin 1998*: Letecká archeologie: mezinárodní spolupráce a letní výcvikové kurzy, Archeologické rozhledy 50, 869–876.
2441. *Karous, Miloš – Gürtler, Richard – Nikl, Pavel 1998*: Přesná detailní měření cesiovým magnetometrem pro detekci skrytých archeologických a jiných objektů — Genaue Detailmessungen mit Cesiummagnetometer für die Detektion der verborgenen archäologischen und anderen Objekten. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 119–123.
2442. *Kolbinger, Dalibor 1998*: Pokračování systematického povrchového výzkumu východní části Kroměřížského okresu v roce 1995, Informační zpravodaj, 24–49.
2443. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Povrchový výzkum v prostoru budoucího staveniště dálnice D 1 mezi Kroměříží a Hulínem (okr. Kroměříž), Informační zpravodaj, 76–88.
2444. *Kovárník, Jaromír 1998*: Mezinárodní výstava a konference Obrazy z našich dějin, letecká archeologie ve střední Evropě, Archeologické rozhledy 50, 308–313.
2445. *Kovárník, Jaromír 1995–1996 (1999)*: Výsledky letecké archeologie na Moravě v r. 1995, Přehled výzkumů 39, 505–516.

2446. *Kovárník, Jaromír 1995–1996 (1999)*: Výsledky letecké archeologie na Moravě v r. 1996, Přehled výzkumů 39, 516–518.
2447. *Kovárník, Jaromír 1997–1998 (1999)*: Letecká archeologie na Moravě v r. 1997, Přehled výzkumů 40, 394–405.
2448. *Kovárník, Jaromír 1997–1998 (1999)*: 15 let letecké archeologie na Moravě (a v bývalém Československu) 1983–1998, Přehled výzkumů 40, 406–419.
2449. *Kuna, Martin 1998*: Method of survey in landscape studies. In: Space in Prehistoric Bohemia, Praha, 77–83.
2450. *Kuna, Martin 1998*: The memory of landscapes. In: Space in Prehistoric Bohemia, Praha, 106–115.
2451. *Kuna, Martin 1998*: Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka. Katalog nálezů z let 1986–1990. In: Výzkumy v Čechách 1996–97, Praha, 291–338.
2452. *Kuna, Martin 1998*: Keramika, povrchový sběr a kontinuita pravěké krajiny — Ceramics, Surface Survey and the Continuity of Prehistoric Landscapes, Archeologické rozhledy 50, 192–223.
2453. *Kuna, Martin 1999*: Využití GPS při zaměřování archeologických nemovitých památek. In: Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl 1. Soupis a studie, Praha, 193–196.
2454. *Schenk, Zdeněk 1998 (1999)*: Nové povrchové sběry na území Přerova a jeho okolí — Archäologische Erkenntnisse aus neuen Lesefunden auf dem Gebiet der Stadt Přerov und ihrer Umgebung, Pravěk 8, 227–239.
2455. *Smrž, Zdeněk 1999*: Příspěvek letecké archeologie k poznání archeologického potenciálu území mezi Libočany a Soběsuky na Žatecku — The Contribution of Aerial Archaeology to Knowledge of the Archaeological Potential of the Area between Libočany and Soběsuky near Žatec, Archeologické rozhledy 51, 517–531.
2456. *Šedo, Ondřej 1999*: Přínos letecké prospekce a výzkumu v trati Neurissen v Mušově k poznání římského působení v jihomoravském prostředí — Der Beitrag der Luftaufnahme und der Erforschung der Flurabteilung Neurissen in Mušov zur Kenntnis römischer Aktivitäten im südmährischen Umfeld, Jižní Morava 35, 7–32.
2457. *Vencl, Slavomil 1998*: Možnosti a meze kulturní determinace nálezů štípaných artefaktů v rámci projektu ALRNB — The possibilities and limitations of cultural determination of finds of chipped industry within the ALRNB project, Archeologické rozhledy 50, 545–556.
2458. *Vokáč, Milan 1998*: Nové archeologické nálezy v širším okolí Jaroměřic nad Rokytou, okres Třebíč, Informační zpravodaj, 50–61.
2459. *Vokáč, Milan – Vokáč, Jan 1999*: Nové archeologické nálezy z okolí Kroměříže, Informační zpravodaj, 3–13.

3. INFORMAČNÍ SYSTÉMY A ZPRACOVÁNÍ ARCHEOLOGICKÝCH DAT — INFORMATION SYSTEMS AND ARCHAEOLOGICAL DATA MANAGEMENT

2460. *Brestovanský, Petr – Kašičková, Šárka – McElhinney, Eugene 1998*: Department of Archeology in the North Bohemian Museum on the Internet, Archeologie Libereckého kraje 1, 151–152.
2461. *Brnič, Želimir 1999*: Černouček 1997 – archeologický výzkum, Archeologické rozhledy 51, 403–407.
2462. *Gojda, Martin 1999*: Česká archeologie na internetu: nové přírůstky, Archeologické rozhledy 51, 879.
2463. *Holodňák, Petr 1999*: Stav a perspektivy zpracování záchranného výzkumu u Soběsuk, okr. Chomutov — Forschungsstand und Perspektiven der Auswertung der Rettungsgrabung bei Soběsuky, Bez. Chomutov. In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 203–207.
2464. *Kuna, Martin 1999*: Beyond the Map. Archaeology and spatial Technologies, Archeologické rozhledy 51, 872–874.
2465. *Procházková, Pavlína 1999*: Návrh databáze eneolitické keramiky — Eneolithic pottery database proposal. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín, Nitra, 183–195.
2466. *Wallisová, Michaela – Omelka, Martin 1998*: Digitalizovaná mapa archeologických terénů v Pražské památkové rezervaci — Die digitalisierte Karte der archäologischen Landschaft im Prager Denkmalschutzgebiet, Archaeologica Pragensia 14, 205–208.

4. TEORIE A METODA ARCHEOLOGIE — ARCHAEOLOGICAL THEORY AND METHODS

2467. *Beneš, Jaromír 1998*: Keramika, ornice a reliéf. Výzkum polykulturního osídlení v Kozlech, o. Louny (SZ Čechy) — Ceramics, ploughzone and relief, *Archeologické rozhledy* 50, 170–191.
2468. *Dietler, Michael 1999*: Naši předkové Galové: Archeologie, etnický nacionalismus a manipulace s keltskou identitou v moderní Evropě — Our ancestors the Gauls: “Archeology? Ethnic nationalism, and the manipulation of Celtic identity in modern Europe, *Archeologické rozhledy* 51, 537–556.
2469. *Fridrich, Jan 1999*: Od fragmentarizace k fragmentu a fraktálu. Komentář k článku Johna Chapmana: Where are the missing parts? A study of artifacts fragmentation — From fragmentation to fragmentation and fractal. A commentary to the article by John Chapman, *Památky archeologické* 90, 26–27.
2470. *Janák, Vratislav 1999*: Úděl generací — The Task of Generations, *Archeologické rozhledy* 51, 391–395.
2471. *Kandert, Josef 1999*: Comments on „Missing Parts and Fragments“, *Památky archeologické* 90, 23–24.
2472. *Kovanda, Jiří 1998*: O spolupráci archeologů s geology — On Cooperation Between Archaeologists and Geologists, *Archeologické rozhledy* 50, 645–655.
2473. *Matoušek, Václav – Sýkorová, Ivana 1998*: Společnost a kultura ve světle archeologie. Příspěvek k diskusi o předmětu, prostředcích a metodě archeologického výzkumu — Society and culture in the light of archaeology; a contribution to discussions on the objectives, resources and methods of archaeological excavation, *Archeologické rozhledy* 50, 746–771.
2474. *Neustupný, Evžen 1998*: Mainstreams and minorities in archeology, *Archaeologia Polona* 35–36, 13–23.
2475. *Neustupný, Evžen 1998*: Concept building in archaeology. In: *Theory and practice of archaeological research*, Warszawa, 21–31.
2476. *Neustupný, Evžen 1998*: Zamyšlení nad japonskou archeologií — Some thoughts on Japanese archaeology, *Archeologické rozhledy* 50, 313–317.
2477. *Neustupný, Evžen 1998*: Otherness in prehistoric times. In: *The World–View of Prehistoric Man* (Konferenser 40), Stockholm, 65–71.
2478. *Neustupný, Evžen (ed.) 1998*: *Space in Prehistoric Bohemia*. Praha.
2479. *Pavelčík, Jiří 1999*: Několik poznámek k použití kódu badenské kultury na Moravě — Einige Anmerkungen zur Verwendung des Kodes der Badener Kultur in Mähren. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín*, Nitra, 171–181.
2480. *Pavlu, Ivan 1998*: Minulost a přítomnost archeologie v muzeu. Neolitické sídliště v Močovicích u Čáslavě — Past and Present Methods of Archaeology in Museum and the Neolithic Site of Močovice near Čáslav. Praha.
2481. *Pavlu, Ivan 1999*: Komentář k článku J. Chapmana Where are the Missing Parts? A Study of Artifacts Fragmentation — A commentary to the article by John Chapman, *Památky archeologické* 90, 25.
2482. *Salač, Vladimír 1998*: Ještě k japonské archeologii — Additionally to the archaeology in Japan, *Archeologické rozhledy* 50, 464.
2483. *Sklenář, Karel 1999*: [Komentář k: Hoika, Jürgen: Archäologie, Vorgeschichte, Urgeschichte, Frühgeschichte, Geschichte. Ein Beitrag zu Begriffsgeschichte und Zeitgeist. *Archäologische Informationen* 21/1, 1998, 51–86], *Archäologische Informationen* 22, 1, 32–36.
2484. *Svoboda, Jiří 1995–1996 (1999)*: Metody, analogie a interpretace v paleolitickém výzkumu, *Přehled výzkumů* 39, 17–33.
2485. *Sýkorová, Ivana 1999*: Archeologické nálezy a cesta od předporozumění k porozumění a poznání. In: *O filosofii výchovy a filosofii provádějící. Sborník prací věnovaný univ. prof. PhDr. Jaroslavě Peškové k jejím 70. narozeninám*, Praha, 148–153.
2486. *Šrein, Vladimír – Šreinová, Blanka – Štastný, Martin – Langrová, Anna 1999*: Příspěvek k mineralogickému a petrografickému výzkumu neolitických a eneolitických nástrojů České republiky — A contribution to the Mineralogical and Petrographical research of Neolithic and Eneolithic Tools from Czech Republic. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín*, Nitra, 255–271.
2487. *Valoch, Karel 1999*: Archeologie a přírodní vědy — Archäologie und Naturwissenschaften, *Archeologické rozhledy* 51, 165–168.

5. KONZERVACE A PŘÍRODOVĚDNÉ ANALÝZY ARTEFAKTŮ – CONSERVATION METHODS AND NATURAL SCIENTIFIC ANALYSES

2488. Čejková, Ivana – Droberjar, Eduard – Vykouková, Jitka 1999: K užití elektronového rastrovacího mikroskopu při konzervaci spon z doby římské — Using Scanning Electron Microscopy to Conservation Fibulas of Roman Period, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 193–203.
2489. Havlínová, Alena – Perlík, Dušan – Sankot, Pavel 1998: Plazmochemické ošetření muzejních sbírek ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy, *Archeologické rozhledy* 50, 317.
2490. Klíma, Miloš 1998: Klady a zápory aplikace konzervačních metod s použitím plazmatu pro archeologii a muzejní práci — The positives and negatives of plasmachemical conservation methods for application in archaeology and museums, *Archeologické rozhledy* 50, 255–272.
2491. Klíma, Miloš – Paukert, Josef 1999: Plazmochemické čištění mincí — Plasmachemische Reinigung der Münzen, *Numismatické listy* 54, 2, 50–52.
2492. Matoušek, Václav 1998: Plazmochemická konzervace v archeologii, *Archeologické rozhledy* 50, 319.
2493. Sankot, Pavel 1999: Eine neue konservierungsmethode und ihre Problematik bei der Anwendung an Fundmaterial aus den Gräberfeldern des Typs Hořejany (Ha D/LT A). In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 8. Treffen, Rahden/Westf., 68–83.
2494. Šilhová, Alena 1999: Stabilizace železných archeologických předmětů v alkalickém roztoku siřičitanu sodného. In: *Sborník z konference konzervátorů*, Brno, 53–57.
2495. Šilhová, Alena – Folzan, Michel 1998: Aplikace elektrolytických metod při restaurování bronzových předmětů a olověného sarkofágu. In: *Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře*, Brno, 47–51.

6. VÝSTAVY A OTÁZKY MUZEJNICTVÍ — EXHIBITIONS AND MUSEOLOGY

2496. Benková, Irena 1999: Znovuobjevení části duchcovského pokladu — Re-discovered items from the Duchcov hoard, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 165–168.
2497. Brestovanský, Petr 1998: Archeologická sbírka Muzea Horního Pojizeří v Železném Brodě, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 153–166.
2498. Brestovanský, Petr – Stará, Marcela 1998: Přírůstky archeologické sbírky Severočeského muzea v Liberci v letech 1986–1996, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 32–45.
2499. Durdík, Tomáš 1999: Expozice „Písecký hrad“. In: *Zpráva o činnosti za rok 1998*, Písek, 52–54.
2500. Frolík, Jan – Maříková, Jana 1998: Rudolf II. a Praha, císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum Střední Evropy, *Archeologické rozhledy* 50, 519–520.
2501. Holodňák, Petr 1999: Výstava „Podzemní překvapení“ otevřena, *Památky, příroda, život* 31, 4, 97–101.
2502. Jančo, Milan 1998: Antické umění ze sbírek na Moravě a ze sbírek Národního muzea, *Archeologické rozhledy* 50, 702–703.
2503. Jančo, Milan 1998: Ancient glass from the Holy Land, *Archeologické rozhledy* 50, 878–879.
2504. Jarošová, Lenka 1998: Čas lovců a mamutů, *Archeologické rozhledy* 50, 520.
2505. Ježek, Martin 1999: Obyvatelé území dnešního Slovinska v raném středověku (5.–10. století), *Archeologické rozhledy* 51, 572.
2506. Kalferst, Jiří – Sigl, Jiří – Vokolek, Vít 1999: Přírůstky sbírky AO MVČ v Hradci Králové za roky 1998 a 1999 — The 1998–1999 accessions to the collections of the Department of Archaeology, Museum of East Bohemia, Hradec Králové, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 3–31.
2507. Klápště, Jan – Matoušek, Václav 1998: Pražané na přelomu středověku a novověku. Život a kultura pražských měšťanů v 2. polovině 15. a v 16. století, *Archeologické rozhledy* 50, 320.
2508. Košnar, Lubomír – Břicháček, Pavel 1999: Terra sigillata ve sbírkách muzea ve Stříbře — Terra sigillata aus der Sammlung des Stadtmuseums in Stříbro, *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 13–27.
2509. Krámská, Bohunka 1998: Sto let historické expozice Severočeského muzea v Liberci, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 89–96.
2510. Kuchyňka, Zdeněk 1999: Nové stálé expozice Okresního muzea Kladno, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 103–104.
2511. Lička, Milan 1998: Treasures of celtic art: an European heritage, *Archeologické rozhledy* 50, 700–701.

2512. *Matoušek, Václav 1998*: Menhiry – kameny s pamětí, *Archeologické rozhledy* 50, 698–699.
2513. *Matoušek, Václav 1998*: Archeologie města Žebráku a okolí, *Archeologické rozhledy* 50, 699.
2514. *Matoušek, Václav 1998*: Třicetiletá válka začala a skončila v českých zemích 1618–1648, *Archeologické rozhledy* 50, 876.
2515. *Matoušek, Václav 1998*: Střepy, kosti, zdi, *Archeologické rozhledy* 50, 877.
2516. *Matoušek, Václav 1998*: Z historie Prahy 7, *Archeologické rozhledy* 50, 877–878.
2517. *Matoušek, Václav 1999*: Cesta pravěkem k českému státu, *Archeologické rozhledy* 51, 184–189.
2518. *Matoušek, Václav 1999*: Nové archeologické výzkumy na Kolínsku, *Archeologické rozhledy* 51, 572.
2519. *Matoušek, Václav 1999*: Hostivice v pravěku, *Archeologické rozhledy* 51, 886–887.
2520. *Matoušek, Václav 1999*: Kolínsko – území s archeologickými nálezy a letecká prospekce, *Archeologické rozhledy* 51, 891.
2521. *Matoušek, Václav 1999*: S Mamuty do pravěku, *Archeologické rozhledy* 51, 894–895.
2522. *Mazač, Zdeněk – Tvrdík, Radek 1999*: Nové archeologické výzkumy kolínského muzea v roce 1998, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 79–85.
2523. *Měchurová, Zdeňka 1998*: „Minulost očima archeologie“ v Ostravském muzeu, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 186.
2524. *Michálek, Jan 1999*: Archeologické nálezy ze středních a severozápadních Čech ve sbírce Naturhistorisches Museum ve Vídni. Most.
2525. *Motyková, Karla 1999*: Expozice ve vstupní hale Investiční a poštovní banky v Nymburce, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 107–108.
2526. *Nováček, Karel 1999*: Okresní muzeum v Tachově. Katalog archeologické sbírky — Bezirksmuseum Tachov/Tachau. Katalog der archäologischen Sammlung, *Zprávy České archeologické společnosti*, Suppl. 36.
2527. *Profantová, Nada 1999*: Setkání na vysoké úrovni, *Archeologické rozhledy* 51, 891–892.
2528. *Racek, Jan 1998*: Nově otevřené muzeum, *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 165–166.
2529. *Sklenář, Karel 1998*: Archeologické expozice Národního muzea: z Čech do Evropy – a zpátky? — Archäologische Dauerausstellung des Prager Nationalmuseums: von Böhmen nach Europa – und zurück?, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 15–30.
2530. *Sklenář, Karel 1998*: Pětadvacet seminářů české a moravské muzejní archeologie, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 161–167.
2531. *Skrůžný, Ludvík 1998 (1999)*: Keramické dymníky zvané „kochy“, „košky“, „kozuby“, „krby“, „krbečky“ a „sopouchy“ v ikonografickém materiálu Chebského muzea v Chebu a ve sbírkových fondech moravských, slovenských i českých muzeí — Keramische Rauchabzüge, sog. „kochy, košky, kozuby, krby, krbečky a sopouchy“ im ikonographischen Material des Egerer Museums und in Beständen der mährischen, slowakischen und böhmischen Museen, *Sborník Chebského muzea*, 139–159.
2532. *Sovová, Klára 1998*: „Žuráň a doba stěhování národů“ – výstava v Okresním muzeu Brno–venkov, *Jižní Morava* 34, 288–289.
2533. *Šedo, Ondřej 1998*: Expozice Věk lovců a mamutů v Dolních Věstonicích, *Jižní Morava* 34, 287–288.
2534. *Špaček, Jaroslav 1998*: 95 let od založení Městského muzea v Čelákovicích — 95 Jahre seit der Gründung des Stadtmuseums Čelákovice, *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 77–93.
2535. *Špaček, Jaroslav 1998*: Městské muzeum v Čelákovicích (1996–1997), *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 145–146.
2536. *Špaček, Jaroslav 1998*: Městské muzeum v Čelákovicích, *Podřipsko* 8/2, 152–154.
2537. *Tichý, Radomír 1999*: Doplněk k archeologické sbírce Františka Matušky — A supplement to the archaeological collections of Mr. František Matuška, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 53–56.
2538. *Tichý, Radomír 1999*: Archeologická sbírka pana Černého z Rozběřic — The archaeological collection of Mr. Černý of Rozběřice, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 101–106.
2539. *Tomášek, Martin 1998*: O zániku archeologických souborů v Městském muzeu v Čáslavi, *Archeologické rozhledy* 50, 318.
2540. *Turek, Jan 1998*: Simbolo ed Enigma. Il Bicchiere Campaniforme e l'Italia nella preistoria europea del III millennio A. C., *Archeologické rozhledy* 50, 701.
2541. *Turek, Jan 1998*: Muž z ledovce, *Archeologické rozhledy* 50, 701–702.
2542. *Ulrychová, Eva 1999*: Archeologické přírůstky muzea v Jičíně v roce 1999 — Archaeological accessions of the Jičín museum in 1999, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 32–37.

2543. *Velfl, Josef 1998*: Pozvání do Hornického muzea na Březových Horách, Středočeský vlastivědný sborník 16, 163–164.
2544. *Vlk, Miloslav 1999*: Miloš Malina a jeho sbírky — Miloš Malina und seine Sammlungen, Středočeský vlastivědný sborník 17, 43–59.

7. KONFERENCE, UDÁLOSTI, HISTORIE OBORU — CONFERENCES, SOCIAL EVENTS, HISTORY OF ARCHAEOLOGY

2545. *Bartelheim, Martin 1999*: XIV. Symposium über Spätneolithikum und Frühbronzezeit in Böhmischen Ländern und in der Slowakei, Archeologické rozhledy 51, 176–177.
2546. *Beneš, Jaromír 1998*: 11. Symposium International Work Group for Palaeoethnobotany, Archeologické rozhledy 50, 690–691.
2547. *Blažek, Jan 1998*: Die Kulturzonen im europäischen Barbaricum, Archeologické rozhledy 50, 867.
2548. *Bouzek, Jan 1998*: XV. mezinárodní kongres klasické archeologie, Archeologické rozhledy 50, 868.
2549. *Bouzek, Jan 1998*: 125 let Ústavu pro klasickou archeologii a antické sbírky Filozofické fakulty Karlovy univerzity, Archeologické rozhledy 50, 696–697.
2550. *Bouzek, Jan 1998*: Symposium „Pistiros a Thasos“, Archeologické rozhledy 50, 867–868.
2551. *Bouzek, Jan 1999*: Dvě konference Ústavu pro klasickou archeologii FF UK, Archeologické rozhledy 51, 175–176.
2552. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela 1998*: Historie archeologického bádání v Libereckém kraji, Archeologie Libereckého kraje 1, 4–12.
2553. *Durdík, Tomáš 1998*: 110 let Společnosti přátel starožitností, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností, 36 (106), 193–194.
2554. *Fröhlich, Jiří 1998*: Konference Castrum Bene 6, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 11, 89.
2555. *Frolík, Jan 1999*: Seminář ke 40. výročí zahájení výzkumu Bratislavského hradu, Archeologické rozhledy 51, 396.
2556. *Galuška, Luděk 1998*: Konference Záchrané archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v roce 1997, Slovácko, 136–137.
2557. *Galuška, Luděk 1998*: Dvě výročí slovenské archeologie, Slovácko, 137–138.
2558. *Galuška, Luděk 1998*: Pracovní seminář ke 40. výročí zahájení výzkumu Bratislavského hradu, Slovácko, 138–139.
2559. *Galuška, Luděk 1998*: Kolokvium Problémy středoevropské dendrochronologie, Slovácko, 139.
2560. *Galuška, Luděk 1999*: Velká Morava mezi východem a západem, Slovácko, 167.
2561. *Hovorka, Dušan – Cheben, Ivan 1998*: 31. mezinárodní sympóziium „Archaeometry 98“, Archeologické rozhledy 50, 689–690.
2562. *Hrala, Jiří 1999*: Kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská“, Archeologické rozhledy 51, 872.
2563. *Janák, Vratislav 1998*: Přelom i pokračování — Wendepunkt sowie Fortsetzung (die Archäologie im tschechischen Schlesien während der 80. und der 1. Hälfte der 90. Jahren), Archeologické rozhledy 50, 455–464.
2564. *Janák, Vratislav 1999*: Czlowiek i środowisko w Sudetach, Archeologické rozhledy 51, 177–179.
2565. *Janák, Vratislav – Kouřil, Pavel 1999*: XI. Śląskie spotkania archeologiczne, Archeologické rozhledy 51, 565–566.
2566. *Janiš, Dalibor 1998*: Konference „Modely a rekonstrukce v antropologii a archeologii“, Časopis Matice moravské 117, 558–559.
2567. *Jarošová, Lenka 1995–1996 (1999)*: Konference ESF: paleolitické osídlení Evropy mezi 30–20 000 lety, Přehled výzkumů 39, 536.
2568. *Křivánek, Roman 1999*: 31. mezinárodní symposium Archaeometry, Budapešť, 26.4.–1.5.1998 očima archeogeofyzika, Archeologické rozhledy 51, 173–174.
2569. *Matoušek, Václav 1998*: Modely a rekonstrukce v antropologii a archeologii, Archeologické rozhledy 50, 691–692.
2570. *Matoušek, Václav 1999*: XV. symposium o starší době bronzové v Českých zemích a na Slovensku, Archeologické rozhledy 51, 874.

2571. *Matoušek, Václav 1999*: Seminář o archeologickém výzkumu novověku a současnosti, *Archeologické rozhledy* 51, 874.
2572. *Matoušek, Václav 1999*: Zasedání komise pro pseudokras v Českém ráji, *Archeologické rozhledy* 51, 400–401.
2573. *Matoušek, Václav 1999*: 41. zasedání Společnosti Hugo Obermaiera, *Archeologické rozhledy* 51, 401.
2574. *Měřínský, Zdeněk 1998*: XXIX. celostátní konference archeologie středověku „Archeologie historických komunikací“, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 184–185.
2575. *Michálek, Jan 1999*: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen — Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy 1997, *Jihočeský sborník historický* 68, 366.
2576. *Michálek, Jan 1999*: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen — Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy 1998, *Jihočeský sborník historický* 68, 366.
2577. *Michálek, Jan 1999*: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen — Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy, *Archeologické rozhledy* 51, 175.
2578. *Michálek, Jan 1999*: Informační kolokvium „Archeologické výzkumy v Čechách 1998“, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 141.
2579. *Nekuda, Vladimír 1999*: Konference „Mensch und Tier im Mittelalter“ — Člověk a zvíře ve středověku, *Archaeologia historica* 24, 469–470.
2580. *Nekuda, Vladimír 1999*: 25. konference Pracovní skupiny pro výzkum vývoje osídlení ve střední Evropě, *Archaeologia historica* 24, 470.
2581. *Pavelčík, Jiří 1998*: 16. zasedání sekce pro neolit a eneolit Moravy a Slezska, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 185.
2582. *Pavelčík, Jiří 1998*: XVII. seminář pro otázky neolitu a eneolitu Moravy a Slezska, Slovácko, 137.
2583. *Pavelčík, Jiří 1998*: Zpráva o zasedání Sekce pro neolit a eneolit Moravy a Slezska při ČAS, *Informační zpravodaj*, 62.
2584. *Pavelčík, Jiří 1999*: 17. zasedání Sekce pro otázky neolitu a eneolitu Moravy a Slezska, *Vlastivědný věstník moravský* 51, 91.
2585. *Penjak, Pavel S. 1998*: Čeští účastníci archeologického dění v Rusku — Tschechische Teilnehmer der archäologischen Tagungen in Russland, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 228–231.
2586. *Poláček, Lumír – Dvorská, Jitka 1998 (1999)*: Mezinárodní kolokvium Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie, *Pravěk* 8, 401–402.
2587. *Prostředník, Jan 1999*: Šesté setkání členů východočeské pobočky ČAS — Sixth convention of members of the E Bohemian branch of the ČAS (Czech Archaeological Society), *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 203–204.
2588. *Salaš, Milan 1998 (1999)*: 3. kolokvium o období popelnicových polí a době halštatské v Čechách a na Slovensku, *Pravěk* 8, 399–401.
2589. *Sklenář, Karel 1999*: Malý slovník archeologů působících před rokem 1945. 1. Čechy – 1. řada oprav a doplňků – část 1., *Zprávy České archeologické společnosti* 56, Příl., 11–12.
2590. *Sklenář, Karel 1999*: XXVI. seminář archeologů z muzeí a institucí památkové péče ČR, *Zprávy České archeologické společnosti* 55, 4–5.
2591. *Sklenář, Karel 1999*: XXVII. seminář archeologů z muzeí a institucí památkové péče ČR, *Zprávy České archeologické společnosti* 56, 4.
2592. *Sommer, Petr 1998*: Padesát let Archeologických rozhledů, *Archeologické rozhledy* 50, 5–6.
2593. *Strouhal, Eugen 1998*: 12th European meeting of the Paleopathology Association in Prague and Pilsen (Czech Republic) in 1998, *Anthropologie* 36, 305.
2594. *Strouhal, Eugen 1998*: 11th Congress of the European Anthropological Association in Jena (Germany) 1998, *Anthropologie* 36, 305–306.
2595. *Strouhal, Eugen 1998*: 3rd Congress of the Gesellschaft für Anthropologie in Göttingen (Germany) 1998, *Anthropologie* 36, 306.
2596. *Stuchlík, Stanislav 1998 (1999)*: Sympozium o pozdním eneolitu a starší době bronzové v Českých zemích a na Slovensku, *Pravěk* 8, 398–399.
2597. *Svoboda, Jiří 1998*: Mamutí konference, *Archeologické rozhledy* 50, 497.

2598. *Svoboda, Jiří 1999*: Seminář o polárních analogiích při výzkumu paleolitu, *Archeologické rozhledy* 51, 875.
2599. *Turek, Jan 1998*: The International Colloquium Bell Beakers Today – Pottery, People, Culture and Symbols in Prehistoric Europe, *Archeologické rozhledy* 50, 692–696.
2600. *Turek, Jan 1999*: World archaeological Congress 4. Cape Town 10.–14. 1. 1999, *Archeologické rozhledy* 51, 396–400.
2601. *Unger, Josef 1998 (1999)*: Konference „Archeologický výzkum řádových domů na Moravě a ve Slezsku“ — Konferenz „Archäologische Erforschung der Ordenhäuser in Mähren und Schlesien“, *Pravěk* 8, 257–262.

8. OSOBNÍ ZPRÁVY — PERSONAL NEWS

2602. *B. K. 1998 (1999)*: Zdeněk Klanica šedesátiletý, *Pravěk* 8, 422–424.
2603. *Bařtová, Dara 1999*: † PhDr. ThMgr. Václav Huml, CSc., Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 37 (107), 59–60.
2604. *Beneš, Antonín 1999*: Úmrtí na Plzeňsku, *Archeologické rozhledy* 51, 901.
2605. *Bouzek, Jan 1998*: Josef Bartoš, *Archeologické rozhledy* 50, 887.
2606. *Bouzek, Jan 1998*: Mieczyslaw Domaradzki zemřel, *Archeologické rozhledy* 50, 887.
2607. *Čižmář, Miloš 1997 (1998)*: Prof. PhDr. Vladimíru Podborskému, DrSc. k 65. narozeninám — Prof. PhDr. Vladimír Podborský, DrSc. zum 65. Geburtstag, *Pravěk* 7, 3–4.
2608. *Čižmář, Miloš 1999*: Odešla Jana Stuchlíková, *Archeologické rozhledy* 51, 897–899.
2609. *Dragoun, Zdeněk 1998*: † Václav Huml, *Archaeologica Pragensia* 14, 5–6.
2610. *Dragoun, Zdeněk 1999*: PhDr. ThMgr. Václav Huml, CSc. (17.2.1940–6.12.1998), *Archeologické rozhledy* 51, 198–199.
2611. *Dragoun, Zdeněk 1999*: Zemřel PhDr. ThMgr. Václav Huml, CSc., *Zprávy Klubu za starou Prahu*, 44–45.
2612. *Dragoun, Zdeněk 1999*: PhDr. ThMgr. Václav Huml, CSc. (17.2.1940–6.12.1998), *Res musei Pragensis* 9, č. 1, 13.
2613. *Droberjar, Eduard 1999*: Životní jubileum Milana Ličky, *Časopis Národního muzea* 168, 3–4, 94–96.
2614. *Drozďová, Eva 1999*: Profesor RNDr. Jan Beneš, DrSc. (6. 5. 1935–2. 11. 1998), *Archeologické rozhledy* 51, 204–205.
2615. *Durdík, Tomáš 1998*: Životní jubileum PhDr. Zdenky Nemeškalové–Jiroudkové, CSc., *Archeologické rozhledy* 50, 880.
2616. *F. G. 1998*: MUDr. Zdeněk Hazlbauer sedmdesátníkem, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 251.
2617. *Fröhlich, Jiří – Kovář, Daniel 1998*: Archeologické působení Joži Mádl, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 11, 97–101.
2618. *Frolík, Jan 1998*: MUDr. Zdeněk Hazlbauer – 70 let, *Archeologické rozhledy* 50, 520–522.
2619. *Gabriel, František 1998*: Životní jubileum Ing. Jaroslava Panáčka, *Bezděz* 7, 235–237.
2620. *Gabriel, František 1998*: Životní jubileum Ing. Jaroslava Panáčka, *Castelloologica bohemia* 6/2, 485–486.
2621. *Galuška, Luděk 1998*: Zemřel archeolog Josef Poulík, *Slovácko*, 135–136.
2622. *Galuška, Luděk 1999*: PhDr. Jana Vignatiiová, CSc. už není mezi námi, *Slovácko*, 167–173.
2623. *Glosová, Michaela 1998*: K životnímu jubileu Zdeňka Hazlbauera, *Památky středních Čech* 12, 1, 68–70.
2624. *Goš, Vladimír 1999*: Zemřel archeolog amatér Vladimír Kapl (16. 5. 1926–30. 1. 1999), *Archeologické rozhledy* 51, 423.
2625. *Goš, Vladimír 1999*: Zemřel Mgr. Zdeněk Brachtl, *Archeologické rozhledy* 51, 576.
2626. *Goš, Vladimír 1999*: Zemřel Mgr. Zdeněk Brachtl (21.5.1953–12.4.1999), *Informační zpravodaj*, 131.
2627. *Hrala, Jiří – Kovanda, Jiří 1998*: Ohlédnutí za šedesátkou Jana Fridricha, *Archeologické rozhledy* 50, 527–528.
2628. *Janák, Vratislav 1999*: Za Zdeňkem Brachtlem, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 4, 168–169.
2629. *Justová–Princová, Jarmila 1998*: Za českým archeologem a historikem Rudolfem Turkem (* 20. 6. 1910 – † 13. 11. 1991), *Polabí* 32, 233–239.
2630. *Kapcárová, Pavla 1998*: Za Janem Skutilem, *Jižní Morava* 34, 327–328.

2631. *Klápště, Jan – Sommer, Petr 1998*: Zemřel profesor H.–J. Brachmann, *Archeologické rozhledy* 50, 719.
2632. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Oldřich Krupica – příspěvek k dějinám poválečné neprofesionální archeologie, *Informační zpravodaj*, 113–114.
2633. *Krajčic, Rudolf 1998*: Životní jubileum MUDr. Zdeňka Hazlbauera, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 11, 89–97.
2634. *Lička, Milan 1998*: Životní jubileum Karla Sklenáře, *Archeologické rozhledy* 50, 703–705.
2635. *Matoušek, Václav 1999*: MUDr. Čeněk Rýzner (1845–1923), objevitel únětického pohřebiště, *Archeologické rozhledy* 51, 189.
2636. *Měřínský, Zdeněk 1998*: Památce univ. prof. PhDr. Josefa Poulíka, DrSc, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 196–198.
2637. *Měřínský, Zdeněk 1998*: K životnímu jubileu Vladimíra Haška — Zum Lebensjubiläum Vladimír Hašek. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno*, 5–6.
2638. *Měřínský, Zdeněk 1998 (1999)*: 15 let od úmrtí PhDr. Borise Novotného, CSc., *Pravěk* 8, 412–413.
2639. *Moucha, Václav 1999*: Václav Schmidt, *Slánský obzor* 6, 115–124.
2640. *Nechvátal, Bořivoj 1999*: Vzpomínka na dr. Bohumíra Lifku (1900–1987). *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 36, 62–66.
2641. *Nechvátal, Bořivoj 1999*: Zemřel slovenský archeolog Igor Keller, *Archeologické rozhledy* 51, 895.
2642. *Nekvasil, Jindra 1999*: Mohelnické vzpomínání – za Vladimírem Kaplem, *Informační zpravodaj*, 129–130.
2643. *Nemeškalová–Jiroudková, Zdenka 1998*: Univ. prof. PhDr. Robert Göbl (1919–1997), *Archeologické rozhledy* 50, 533.
2644. *Oliva, Martin 1997 (1998)*: Za prof. Karlem Absolonem, *Pravěk* 7, 463–468.
2645. *Panáček, Jaroslav 1999*: PhDr. František Gabriel – padesátiletý, *Bezděz* 8, 335–339.
2646. *Pavlu, Ivan 1998*: PhDr. Jan Rulf, CSc. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 9.
2647. *Pavlu, Ivan 1998*: Výročí PhDr. P. Budinského, *Archeologické rozhledy* 50, 881–883.
2648. *Pavlu, Ivan 1999*: Jubileum PhDr. Ivany Pleinerové, CSc., *Archeologické rozhledy* 51, 416–417.
2649. *Pichlerová, Magda 1999*: PhDr. Ludmila Kraskovská, CSc., *Archeologické rozhledy* 51, 895–897.
2650. *Pleiner, Radomír 1999*: Zemřel Ing. Mojmír Soudný, *Archeologické rozhledy* 51, 422.
2651. *Pleinerová, Ivana 1998*: Životní jubileum PhDr. Evy Čujanové, CSc., *Archeologické rozhledy* 50, 879.
2652. *Podborský, Vladimír 1997 (1998)*: Sté výročí úmrtí Jindřicha Wankela, *Pravěk* 7, 462–463.
2653. *Podborský, Vladimír 1997 (1998)*: Franz Čupík, *Pravěk* 7, 468.
2654. *Podborský, Vladimír 1997 (1998)*: Jubileum Vladimíra Nekudy, *Pravěk* 7, 469–470.
2655. *Podborský, Vladimír 1998*: Za Pavlem Koštuřikem, *Sborník prací FFBU, M* 3, 47, 7–8.
2656. *Podborský, Vladimír 1998 (1999)*: Úmrtí PhDr. Vědomila Vildomce, *Pravěk* 8, 419–422.
2657. *Podborský, Vladimír 1998 (1999)*: Zemřel Pavel Koštuřík, *Pravěk* 8, 415–418.
2658. *Podborský, Vladimír 1998 (1999)*: 120. výročí narození Františka Vildomce, *Pravěk* 8, 407–408.
2659. *Podborský, Vladimír 1998 (1999)*: 40 let od smrti Jarmily Vránové, *Pravěk* 8, 410.
2660. *Podborský, Vladimír 1999*: Úmrtí PhDr. Vědomila Vildomce, *Archeologické rozhledy* 51, 423.
2661. *Podborský, Vladimír 1999*: Úmrtí PhDr. Vědomila Vildomce, *Vlastivědný věstník moravský* 51, 200.
2662. *Princová–Justová, Jarmila – Nechvátal, Bořivoj 1999*: Zdravice Miroslavě Blajerové, *Archeologické rozhledy* 51, 199, 413.
2663. *Red. 1998*: Professor RNDr. Jan Beneš, D.Sc. (May 6, 1935–November 2, 1998), *Anthropologie* 36, 303.
2664. *Richter, Miroslav 1999*: Jubileum Radomíra Pleinera, *Archeologické rozhledy* 51, 414.
2665. *Sommer, Petr 1999*: Jubileum prof. dr. Jiřího Slámy, CSc., *Archeologické rozhledy* 51, 599–601.
2666. *Sommer, Petr 1999*: Významné výročí Anežky Merhautové–Livorové, *Umění* 47, 321.
2667. *Spurný, Václav 1998*: Univ. prof. PhDr. Bohuslav Novotný, DrSc. – in memoriam, *Polabí*, 240–241.
2668. *Spurný, Václav 1999*: Vzpomínka na Lumíra Jisla (1921–1969), *Archeologické rozhledy* 51, 901–902.
2669. *Staňa, Čeněk 1995–1996 (1999)*: Odešel profesor Josef Poulík, *Přehled výzkumů* 39, 4–5.
2670. *Strouhal, Eugen 1999*: Czech radiologist and palaeopathologist Luboš Vyhnanek died, *Anthropologie* 37, 97.
2671. *Stuchlík, Stanislav 1998*: Zemřel Josef Poulík, *Archeologické rozhledy* 50, 717–719.
2672. *Stuchlík, Stanislav 1998*: Odešel Josef Poulík, *Časopis Slezského zemského muzea* 47, 191–192.

2673. *Stuchlík, Stanislav 1998 (1999)*: Dvě výročí Karla Tihelky, *Pravěk* 8, 408–410.
 2674. *Stuchlík, Stanislav 1998 (1999)*: Za profesorem Josefem Poulíkem, *Pravěk* 8, 413–415.
 2675. *Šimek, Eduard 1999*: Za PhDr. Ludmilou Kraskovskou, CSc. (26. 6. 1904 – 26. 6. 1999), *Numismatické listy* 54, 181–182.
 2676. *Šiška, Stanislav 1998*: Doc. PhDr. Viera Němejcová–Pavůvková, CSc. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 9.
 2677. *Škrdla, Petr 1998*: Prof. Karel Absolon a jeho svět, *Archeologické rozhledy* 50, 520.
 2678. *Štrof, Antonín 1998 (1999)*: František Lipka, *Pravěk* 8, 405.
 2679. *Turek, Jan 1998*: Zemřel pan Karel Král, *Archaeologica Pragensia* 14, 343–344.
 2680. *Turek, Jan 1998*: Opustil nás věrný kolega a přítel, *Archeologické rozhledy* 50, 719–720.
 2681. *Unger, Josef 1998*: Zemřel profesor Josef Poulík, *Jižní Morava* 34, 326–327.
 2682. *Unger, Josef 1998 (1999)*: Zemřel RNDr. Jaroslav Dvořák, DrSc., *Pravěk* 8, 418–419.
 2683. *Unger, Josef 1999*: Zemřel RNDr. Jaroslav Dvořák, DrSc., *Jižní Morava* 35, 310–311.
 2684. *Zápotocká, Marie – Buchvaldek, Miroslav 1998*: Výročí PhDr. Ivana Pavlu, DrSc., *Archeologické rozhledy* 50, 523–524.

9. BIBLIOGRAFIE — BIBLIOGRAPHY

2685. *Archeologie ve vybrané regionální literatuře východních Čech 1999*, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 205–223
 2686. *Brestovanský, Petr 1998*: Soupis regionální archeologické literatury, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 146–150.
 2687. *Bláha, Jiří – Dragoun, Zdeněk – Fröhlich, Jiří – Gabriel, František – Karel, Tomáš – Martinková, Hana – Paluzgová, Vanda – Peková, Jana – Slavík, Jiří 1998*: Průzkumy památek v odborném tisku za rok 1997, *Průzkumy památek* 5/2, 150–168.
 2688. *Bláha, Jiří – Dragoun, Zdeněk – Fröhlich, Jiří – Gabriel, František – Karel, Tomáš – Martinková, Hana – Paluzgová, Vanda – Peková, Jana – Slavík, Jiří 1999*: Průzkumy památek v odborném tisku za rok 1998, *Průzkumy památek* 6/2, 143–162.
 2689. *Dragoun, Zdeněk – Martinková, Hana 1998*: Památky středních Čech v odborném tisku, *Památky středních Čech* 12, 2, 67–75.
 2690. *Drašnarová, Milada 1998*: Bibliografie PhDr. Ivana Pavlu, DrSc., *Archeologické rozhledy* 50, 524–527.
 2691. *Drašnarová, Milada 1998*: Bibliografie PhDr. Jana Fridricha, CSc., *Archeologické rozhledy* 50, 528–533.
 2692. *Drašnarová, Milada 1998*: Bibliografie PhDr. Evy Čujanové–Jílkové, CSc. za léta 1988–1998, *Archeologické rozhledy* 50, 880.
 2693. *Drašnarová, Milada 1998*: Bibliografie PhDr. Zdenky Nemeškalové–Jiroudkové, CSc. za léta 1988–1998, *Archeologické rozhledy* 50, 881.
 2694. *Drašnarová, Milada 1999*: Bibliografie PhDr. Miroslavy Blajerové, CSc. za léta 1989–1999, *Archeologické rozhledy* 51, 413–414.
 2695. *Drašnarová, Milada 1999*: Bibliografie prof. PhDr. Radomíra Pleinera, DrSc., za léta 1989–1998, *Archeologické rozhledy* 51, 415–416.
 2696. *Drašnarová, Milada 1999*: Bibliografie PhDr. Ivany Pleinerové, CSc., *Archeologické rozhledy* 51, 417–422.
 2697. *Drašnarová, Milada 1999*: Bibliografie ing. Mojmíra Soudného, *Archeologické rozhledy* 51, 422–423.
 2698. *Drašnarová, Milada 1999*: Bibliografie PhDr. et ThMgr. Václava Humla, CSc., *Archeologické rozhledy* 51, 200–204.
 2699. *Drašnarová, Milada (ed.) 1999*: Bibliografie české, moravské a slezské archeologie za r. 1996–1997 — Bibliography of Bohemian, Moravian, and Slesian archaeology for the years 1996–1997, *Archeologické rozhledy* 51, 914–978.
 2700. *Janák, Vratislav – Spurný, František 1999*: Archeologická bibliografie Zdeňka Brachtla, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 4, 169–172.
 2701. *Janál, Jiří 1999*: Informační zpravodaj Pobočky ČAS pro severní Moravu a Slezsko. Bibliografický rejstřík 1982–1998 — Nachrichtenblatt der ČAS–Zweigstelle für Nordmähren und Schlesien. Bibliographisches Register 1982–1998, *Zprávy České archeologické společnosti*, Suppl. 35.

2702. *Klápště, Jan 1999*: Bibliografie. Archeologie středověké vesnice v Čechách (1990–1997), *Archaeologia historica* 24, 459–468.
2703. *Michálek, Jan 1999*: Bibliografie prací 1964–1999 — Bibliographieangaben 1964–1999, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 111–138.
2704. *Navrátil, Ivo 1998*: Bibliografický přehled prvních deseti ročníků vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 263–279.
2705. *Podborský, Vladimír 1997 (1998)*: Bibliografie k 10. září 1997, *Sborník prací FFBU, M 2*, 46, 5–18.
2706. *Red. 1998*: Bibliografie prací PhDr. P. Budinského, *Archeologické rozhledy* 50, 883–886.
2707. *Red. 1998*: Seznam publikovaných prací Vladimíra Haška — Verzeichnis der Veröffentlichungen von Vladimír Hašek. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 7–12.*
2708. *Red. 1999*: Bibliografie prof. RNDr. Jana Beneše, DrSc., *Archeologické rozhledy* 51, 205–207.
2709. *Sankot, Pavel – Sklenář, Karel 1998*: Archeologie v regionálním tisku. Výběrová bibliografie II. Rakovnicko a Kralovicko (Okres Rakovník s přesahem zejména do okresu Plzeň–sever) — Ausgewählte archäologische Regionalbibliographie II. Umgebung von Rakovník und Kralovice (hauptsächlich Bezirk Rakovník, Mittelböhmen), *Zprávy České archeologické společnosti, Suppl.* 33, 2–6.
2710. *Sklenář, Karel 1998*: Archeologie v regionálním tisku. Výběrová bibliografie II. Mělnicko, Kralupsko a Brandýsko (Okres Mělník s přesahy zejména do okresů Kladno a Praha–východ) — Ausgewählte archäologische Regionalbibliographie II. Umgebung von Mělník, Kralupy n. Vlt. und Brandýs n. L. (hauptsächlich Bezirk Mělník, Mittelböhmen), *Zprávy České archeologické společnosti, Suppl.* 33, 7–14.
2711. *Sklenář, Karel 1998*: Drobné archeologické bibliografie. Část 7. Vlastivědný sborník Podřipska. Část 8. Böhmen und Mähren, *Zprávy České archeologické společnosti* 54, Příl.
2712. *Sklenář, Karel 1999*: Živa a Vesmír. Archeologie v přírodovědných časopisech I. Bibliografický rejstřík — Archäologie in böhmischen und Mährischen naturwissenschaftlichen Zeitschriften I. Bibliographisches Register. *Zprávy České archeologické společnosti, Suppl.* 37.
2713. *Sklenář, Karel – Drašnarová, Milada 1998*: Bibliografie PhDr. Karla Sklenáře, DrSc., *Archeologické rozhledy* 50, 706–717.
2714. *Stuchlík, Stanislav 1999*: Bibliografie prací PhDr. Jany Stuchlíkové, CSc., *Archeologické rozhledy* 51, 899–901.

10. PŘEHLEDY ČINNOSTI — ACTIVITY REPORTS

2715. *Archeologické výzkumy v Čechách 1998 (1999)*. Sborník referátů z informačního kolokvia — Archäologische Ausgrabungen in Böhmen 1998. Referate aus dem Informationskolloquium, *Zprávy České archeologické společnosti, Suppl.* 38.
2716. *Beková, Martina 1998*: Přehled archeologických akcí muzea v Rychnově n. Kn. v letech 1991–1996 — Review of archaeological operations of the Rychnov–nad–Kněžnou museum in 1991–1996, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 8–11.
2717. *Beneš, Jaromír 1998*: Archeos, nový subjekt v české archeologii, *Archeologické rozhledy* 50, 319.
2718. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela 1998*: Přehled archeologických záchranných akcí na okresech Liberec a Jablonec nad Nisou v letech 1993–1995, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 175–180.
2719. *Bureš, Michal 1999*: Letní mezinárodní škola archeologie, *Archeologické rozhledy* 51, 883–884.
2720. *Čižmář, Miloš 1997 (1998)*: Zpráva o činnosti Ústavu archeologické památkové péče Brno v roce 1997, *Pravěk* 7, 458–459.
2721. *Čižmář, Miloš 1998 (1999)*: Zpráva o činnosti Ústavu archeologické památkové péče Brno v roce 1998, *Pravěk* 8, 397–398.
2722. *Doležel, Jiří 1995–1996 (1999)*: Z činnosti Archeologického ústavu AV ČR Brno v letech 1995–1996, *Přehled výzkumů* 39, 531–534.
2723. *Doležel, Jiří 1997–1998 (1999)*: Archeologický ústav AV ČR Brno v letech 1997 a 1998, *Přehled výzkumů* 40, 441–444.
2724. *Dragoun, Zdeněk a kol. 1998*: Archeologický výzkum v Praze v letech 1995–1996, *Pražský sborník historický* 30, 251–291.

2725. *Frýda, František 1999*: Zpráva o činnosti OPS pro dějiny skla za rok 1998, Zprávy České archeologické společnosti 56, 1.
2726. *Hašek, Vladimír – Unger, Josef 1999*: Zpráva o činnosti OPS pro přírodovědecké metody v archeologii za rok 1998, Zprávy České archeologické společnosti 56, 2–4.
2727. *Janák, Vratislav 1999*: Archeologický seminář ÚHM FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 1997/98, Archeologické rozhledy 51, 184.
2728. *Janák, Vratislav 1999*: Činnost Archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 1998/99, Archeologické rozhledy 51, 882–883.
2729. *Kašpar, Vojtěch 1998*: Výroční zpráva Společnosti přátel starožitností za rok 1997, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis společnosti přátel starožitností 36 (106), 56–57.
2730. *Kašpar, Vojtěch 1999*: Výroční zpráva Společnosti přátel starožitností za rok 1998, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 37 (107), 52–54.
2731. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Zpráva o činnosti pobočky ČAS pro severní Moravu a Slezsko za období 1998/1999, Informační zpravodaj, 127–128.
2732. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Zpráva o činnosti pobočky ČAS pro severní Moravu a Slezsko za rok 1998, Zprávy České archeologické společnosti 55, 4.
2733. *Korený, Rastislav 1998*: Archeologické výzkumy na okrese Příbram v letech 1996–1997, Středočeský vlastivědný sborník 16, 159.
2734. *Korený, Rastislav 1998*: Archeologické výzkumy v Sedlčanech v letech 1995–97 (předběžné zprávy) — Archäologische Untersuchungen in Sedlčany in den Jahren 1995–1997, Podbrdsko 5, 199–201.
2735. *Krejčí, Jaromír 1998*: Český egyptologický ústav v letech 1994–98, Archeologické rozhledy 50, 500–511.
2736. *Michna, Pavel 1998*: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1997, Vlastivědný věstník moravský 50, 401–408.
2737. *Michna, Pavel 1999*: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1998, Vlastivědný věstník moravský 51, 399–406.
2738. *Motýková, Karla 1998*: Archeologické výzkumy na Nymbursku v roce 1996, Středočeský vlastivědný sborník 16, 151–158.
2739. *Motýková, Karla 1999*: Archeologické výzkumy na Nymbursku v letech 1997 a 1998, Středočeský vlastivědný sborník 17, 93–98.
2740. *Musil, Jiří 1999*: Ústav pro klasickou archeologii Filozofické fakulty UK v roce 1998, Archeologické rozhledy 51, 407–409.
2741. *Nováček, Karel 1999*: Zpráva o činnosti západočeské pobočky ČAS za rok 1998, Zprávy České archeologické společnosti 55, 4.
2742. *Obšusta, Petr 1998*: Archeologické výzkumy na Třebíčsku v letech 1995 a 1996, Západní Morava 2, 184–189.
2743. *Obšusta, Petr 1999*: Záchrané archeologické výzkumy na Třebíčsku v roce 1997, Západní Morava 3, 296–298.
2744. *Pavlu, Ivan 1999*: Komise pro obhajoby doktorských disertačních prací ve vědním oboru 71–03–9 archeologie, Archeologické rozhledy 51, 880.
2745. *Pleiner, Radomír 1998*: Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 60, 61, Archeologické rozhledy 50, 278–290, 664–671.
2746. *Pleiner, Radomír 1999*: Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 62, 63, Archeologické rozhledy 51, 376–387, 826–831.
2747. *Podborský, Vladimír 1997 (1998)*: Činnost MSAKu v roce 1997, Pravěk 7, 454–456.
2748. *Prostředník, Jan 1998*: Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1996 a 1997 — Archaeological excavations of the Okresní muzeum Českého ráje (District Museum of the Český-ráj region) in 1996 and 1997, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 12–24.
2749. *Prostředník, Jan 1998*: Z činnosti východočeské pobočky České archeologické společnosti v l. 1996 a 1997 — Activities of the E Bohemian branch of the Czech Archaeological Society in 1996 and 1997, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 198–199.
2750. *Prostředník, Jan 1999*: Archeologické aktivity Okresního muzea Českého ráje v roce 1998 — Archaeological activities of the Okresní muzeum Českého ráje (District museum of the Bohemian–Paradise region) in 1998, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 38–52.

2751. *Prostředník, Jan 1999*: Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998 — Archäologische Ausgrabungen des Bezirksmuseums Okresní muzeum Českého ráje in den Jahren 1997 und 1998, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 12, 162–194.
2752. *Prostředník, Jan 1999*: Zpráva o činnosti východočeské pobočky ČAS za rok 1998, *Zprávy České archeologické společnosti* 56, 1.
2753. *Přichystal, Antonín 1995–1996 (1999)*: Zpráva o činnosti skupiny geoarcheologie na katedře geologie a paleontologie PřF MU v Brně za léta 1995–1996, *Přehled výzkumů* 39, 537–538.
2754. *Red. 1999*: Regionální archeologické komise, *Zprávy České archeologické společnosti* 55, 5–6.
2755. *Red. 1999*: Zpráva ze zasedání ke 125. výročí vzniku Ústavu pro klasickou archeologii Karlovy univerzity v Praze, *Zprávy České archeologické společnosti* 56, 1–2.
2756. *Sklenář, Karel 1999*: Česká archeologická společnost v roce 1998, *Zprávy České archeologické společnosti* 55, 1–2.
2757. *Smejtek, Libor – Juřina, Petr – Marešová, Daniela 1999*: Archeologické výzkumy společnosti ARCHAIA ve středních Čechách v roce 1998, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 67–70.
2758. *Starec, Petr 1999*: Pražská a středočeská pobočka, *Zprávy České archeologické společnosti* 55, 2–3.
2759. *Svoboda, Jiří 1995–1996 (1999)*: Středisko pro paleolit a paleoetnologii při AÚ AV ČR Brno, *Přehled výzkumů* 39, 534.
2760. *Špaček, Jaroslav 1999*: Archeologické výzkumy provedené v roce 1998 Městským muzeem v Čelákovcích, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 77–78.
2761. *Šumberová, Radka 1998*: Archeologické výzkumy základny ARÚ AV ČR v Bylanech v r. 1997, *Středočeský vlastivědný sborník, Muzeum a současnost, Řada společenskovední* 16, 143–144.
2762. *Tichánek, Jiří 1998*: Přehled členů České archeologické společnosti – pobočky pro severní Moravu a Slezsko, *Informační zpravodaj*, 62–63.
2763. *Tichánek, Jiří 1999*: Zpráva o činnosti pobočky ČAS pro severní Moravu a Slezsko za rok 1997, *Zprávy České archeologické společnosti* 55, 3.
2764. *Tichý, Radomír 1999*: První vysokoškolské centrum experimentální archeologie při Ústavu historických věd PdF VŠP Hradec Králové, *Archeologické rozhledy* 51, 181–183.
2765. *Tryml, Michal 1998*: Zpráva o činnosti Pražského archeologického fondu v letech 1997 až 1998, *Archaeologica Pragensia* 14, 345.
2766. *Ulrychová, Eva 1998*: Archeologické akce na Jičínsku v roce 1997 — Archaeological operations in the Jičín region in 1997, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 3–7.
2767. *Valentová, Jarmila 1998*: Z archeologických výzkumů Kolínského muzea v roce 1997, *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 147–149.
2768. *Vojtěchovská, Ivana – Sankot, Pavel – Smíšek, Kamil – Pleinerová, Ivana – Veselá, Alena 1999*: Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách v roce 1997–1998, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 63–65.
2769. *Zežula, Michal 1998 (1999)*: Archeologické výzkumy v Ostravě v r. 1998. In: Památkový ústav v Ostravě – výroční zpráva, Ostrava, 102–108.

B) PRAVĚKÁ ARCHEOLOGIE — PREHISTORIC ARCHAEOLOGY

1. OBECNÁ ČÁST — GENERAL QUESTIONS

2770. *Drda, Petr – Rybová, Alena 1998*: Keltové a Čechy, 2. rozš. vyd. Praha.
2771. *Filip, Jan 1998*: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Bd. 3. Addenda. Přípr. J. Hrala. Praha.
2772. *Jiráň, Luboš – Fridrich, Jan – Rulf, Jan – Saláč, Vladimír 1999*: Pravěk zemí českých. In: *Kronika Českých zemí*, Praha, 9–31.
2773. *Kazdová, Eliška 1998*: Poznámky k intruzím keramiky v neolitických sídlištních objektech — Pottery Intrusion in Neolithic Settlement Features. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí*, Turnov – Hradec Králové, 60–70.
2774. *Musil, Jiří 1998*: Čechy v Augustově zahraniční politice. Příspěvek k diskusi — Böhmen in der Auslandspolitik des Augustus, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 151–156.

2775. *Popelka, Miroslav 1999*: K problematice štípané industrie v neolitu Čech — Problems of the chipped industry in the Neolithic period in Bohemia. In: *Præhistorica* 24, Praha, 7–122.
2776. *Svoboda, Jiří 1999*: Čas lovců. Dějiny paleolitu, zvláště na Moravě. Brno.
2777. *Valoch, Karel 1997 (1998)*: Adaptabilita prvních hominidů ve střední Evropě — Die Adaptabilität der ersten Hominiden in Mitteleuropa, *Pravěk* 7, 5–15.
2778. *Waldhauser, Jiří – Budínský, Peter – Stránská, Petra – Velemínská, Jana – Turek, Jan – Holodňák, Petr 1999*: Jak se kopou keltské hroby? Laténská pohřebiště ze 4.–3. století v Čechách. Praha.

2. OSÍDLENÍ — SETTLEMENT

2.1. Archeologie regionů nebo období — Archaeology of regions or temporal segments

2779. *Bálek, Miroslav – Šedo, Ondrej 1998*: Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě — Ein Beitrag zur Erkenntnis der Lager des römischen Heeres in Mähren, *Památky archeologické* 89, 159–184, 189–192.
2780. *Bartelheim, Martin 1998*: Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur – Chronologische und chorologische Untersuchungen. T. 1, 2. Bonn.
2781. *Beneš, Antonín – Michálek, Jan – Zavřel, Petr*: Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice — Archäologische Geländedenkmäler im Kreis České Budějovice. Díl 1, 2. Praha – Strakonice.
2782. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela 1998*: Nástin osídlení Libereckého kraje, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 13–32.
2783. *Buchvaldek, Miroslav 1998*: Bemerkungen zur bayerischen Schnurkeramik. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 7. Treffen, Rahden/Westf., 60–70.
2784. *Buchvaldek, Miroslav 1998*: Bemerkungen zur böhmischen und mitteldeutschen Schnurkeramik. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, Bonn, 181–198.
2785. *Buchvaldek, Miroslav 1998*: Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě II. Skupiny mezi horním Rýnem, Mohanem a středním Dunajem — Die schnurkeramische Kultur in Mitteleuropa II. Die Gruppen zwischen Oberrhein, Main und mittlerer Donau. In: *Præhistorica* 23, Praha, 17–60.
2786. *Buchvaldek, Miroslav 1999*: K diskusi o sídlištích se šňůrovou keramikou — Zur Diskussion über Siedlungen der Schnurkeramiker, *Archeologické rozhledy* 51, 388–391.
2787. *Čižmář, Zdeněk 1998*: Osídlení Lysické sníženiny kulturou s lineární keramikou — The Settlement with Linear Pottery at the Lysice Depressed Area. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí*, Turnov – Hradec Králové, 23–46.
2788. *Čižmář, Zdeněk 1998 (1999)*: Několik poznámek k existenci polozemnic v kultuře s lineární keramikou — Einige Bemerkungen zur Existenz von Halbwohngruben in der Kultur mit Linearbandkeramik, *Pravěk* 8, 103–113.
2789. *Čujanová–Jílková, Eva 1998*: Příspěvek ke vztahu rovinných a výšinných sídlišť v období vzniku mohylové kultury — Ein Beitrag zum Verhältnis der Land- und Höhensiedlungen im Zeitabschnitt der Entstehung der Hügelgräberkultur, *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie* 14, 52–54.
2790. *Dobeš, Miroslav 1998*: Gräber der Kugelamphorenkultur in Nordwestböhmen. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, Bonn, 133–179.
2791. *Drda, Petr – Motyková, Karla – Rybová, Alena 1999*: La société celtique précoce en Bohême a la lumière des nouvelles découvertes archéologiques. In: *Archéologie des Celtes. Mélanges a la mémoire de René Joffroy*, Montagnac, 253–264.
2792. *Droberjar, Eduard 1999*: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině (Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů — Von Plaňany–Bechern zur Vinařice–Gruppe (Kulturelle und chronologische Beziehungen in Böhmen in der römischer Kaiserzeit und der Frühvölkerwanderungszeit), *Sborník Národního muzea v Praze, A–Historie* 53, 1–58.
2793. *Fridrichová, Marie – Fridrich, Jan 1999*: Vývoj osídlení pražské kotliny v pravěku (? 1 750 př. n. l.–9. stol. n. l.). In: *Dějiny Prahy v datech*, 2., dopl. a uprav. vyd., Praha, 7–22.
2794. *Fröhlich, Jiří 1999*: Prameny k pravěku Pelhřimovska — Sources of Prehistory in the Pelhřimov District, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 101–106.
2795. *Grepl, Emanuel 1999*: Přítomnost púchovské kultury na pravobřeží Odry, *Poodří* 2, č. 1, 4–7.

2796. *Hrubý, Petr 1998*: Výšinné lokality pozdní doby halštatské a časné doby laténské v jižních Čechách. Praha.
2797. *Hrubý, Petr – Valkony, Jiří 1999*: Nová zjištění na výšinných lokalitách z mladší doby halštatské na Krumlovsku — Neue Feststellungen auf der Höhenlokalitäten der Späthallstattzeit bei Český Krumlov, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 12, 18–32.
2798. *Chvojka, Ondřej 1998*: Střední a dolní Pootaví v mladé a pozdní době bronzové — Das mittlere und untere Otavagebiet während der jüngeren und späten Bronzezeit (Information über die Diplomarbeit), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 11, 71–75.
2799. *Chvojka, Ondřej 1999*: Užití grafitu v jihočeské knovízské kultuře — Die Verwendung des Graphits in südböhmischen Knovíz-Kultur, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 12, 7–17.
2800. *Chybová, Helena 1998*: Pravěké a slovanské osídlení Kroměřížska. Kroměříž.
2801. *Chytráček, Miloslav 1999*: Grabbau und Bestattungssitten der Hallstatt- und Frühlatènezeit in Westböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 8. Treffen, Rahden/Westf., 18–35.
2802. *Chytráček, Miloslav 1999*: Elite burials in Bohemia from 6th–5th century B. C. and the beginnings of a new art-style. In: Fastes des Celtes entre Champagne et Bourgogne aux VIIIe–IIIe siècles avant notre ère, Reims, 359–377.
2803. *Janák, Vratislav 1997 (1998)*: Lengyelská keramika z Kotouče u Štramberka a počátky eneolitu v oderské části Moravské brány — Lengyel-Keramik von Kotouč bei Štramberk und die Anfänge des Äneolithikums im Oderteil der Mährischen Pforte, Pravěk 7, 105–127.
2804. *Janák, Vratislav 1998*: Archeologie českého Slezska. In: Czlowiek i środowisko w Sudetach, Wrocław, 5–8.
2805. *Janák, Vratislav 1999*: Předběžné poznámky k neolitu a eneolitu českého Slezska — Vorläufige Bemerkungen zum Neolithikum und Äneolithikum Tschechisch-Schlesiens. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín, Nitra, 95–109.
2806. *Jiráň, Luboš 1998*: Bemerkungen zur Grabausstattung der Milavečer Kultur. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 7. Treffen, Rahden/Westf., 166–176.
2807. *Kalferst, Jiří – Prostředník, Jan 1998*: Nové nálezy bošácké skupiny ve východních Čechách — Neue Funde der Bošácer Gruppe in Ostböhmen, Archeologické rozhledy 50, 586–599.
2808. *Kazdová, Eliška 1997 (1998)*: Vztahy mezi lidem s vypíchanou a moravskou malovanou keramikou — Beziehungen zwischen den Völkern mit der Stichbandkeramik und mährischer bemalter Keramik, Sborník prací FFBU, M 2, 46, 79–88.
2809. *Komoróczy, Balázs 1998*: Geofyzikální prospekce a archeologie doby římské na jižní Moravě — Geophysikalische Prospektion und Archäologie der römischen Zeit in Südmähren. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 125–143.
2810. *Košťuřík, Pavel 1997 (1998)*: Poznámky k jordanovské kultuře na Moravě — Bemerkungen zu der Jordanów-Kultur in Mähren, Sborník prací FFBU, M 2, 46, 89–112.
2811. *Kovárník, Jaromír 1998*: Pravěké kruhové příkopy na Moravě. Letecká prospekce, geofyzikální měření, archeologický výzkum a interpretace — Urgeschichtliche kreisförmige Graben in Mähren. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 145–161.
2812. *Krajč, Rudolf 1998*: Archeogeofyzikální prospekce na Tábořsku — Archäogeophysikalische Prospektion im Bezirk Tábor. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 163–175.
2813. *Lichardus, Jan 1998*: Die Frühkupferzeit in Böhmen und ihre Verbindungen zu den westlichen und südlichen Nachbarn. Probleme der chronologischen und kulturellen Deutung. In: Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, Bonn, 9–89.
2814. *Macháček, Lenka 1998*: Rozbor broušené a štipané industrie z eneolitických nalezišť na Hořovicích — An assemblage of polished and chipped industry from Eneolithic sites in the Hořovice area, Archeologie ve středních Čechách 2, 51–72.
2815. *Mangel, Tomáš 1998*: Laténské osídlení Chrudimska — La Tène settlement of the Chrudim region, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 65–72.
2816. *Maršálek, Jakub 1999*: Katakombní kulturní komplex na Ukrajině a v přilehlých oblastech — The Catacomb cultural complex in the Ukraine and in the neighbouring areas. In: Praehistorica 24, Praha, 123–159.

2817. *Mazač, Zdeněk – Tvrdlík, Radek 1998*: Nové neolitické nálezy na Kolínsku — New Neolithic finds from the Kolín area. In: *Archeologie ve středních Čechách 2*, Praha, 17–28.
2818. *Michálek, Jan 1999*: Zum Bestattungsbrauch der Hallstatt- und Frühlatènezeit in Südböhmen. Bemerkungen zum Stand der Forschung. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 8. Treffen, Rahden/Westf., 54–67.
2819. *Militký, Jiří 1998*: Frühbronzezeitliche Gräber in Südböhmen. Zum Stand der Forschung. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 7. Treffen, Rahden/Westf., 88–101.
2820. *Nerudová, Zdeňka 1999*: K otázkám výroby levalloiských hrotů v bohunicenu a szeletieniu — The problem of the Levallois points production in the bohunician and the szeletian collections, *Časopis Moravského muzea* 84, 27–41.
2821. *Neustupný, Evžen – Venclová, Natalie 1998*: The Loděnice region in prehistoric times. In: *Space in prehistoric Bohemia*, Praha, 84–105.
2822. *Oliva, Martin 1997 (1998)*: Estetické projevy moravského gravettieniu — Les témoins esthétiques du Gravettien en Moravie, *Pravěk 7*, 17–38.
2823. *Oliva, Martin 1998*: Geografie moravského gravettieniu — La géographie du gravettien morave, *Památky archeologické* 89, 39–63.
2824. *Oliva, Martin 1998 (1999)*: Pravěká těžba silicitů ve střední Evropě — Prehistoric flint mining in Central Europe, *Pravěk 8*, 3–83.
2825. *Oliva, Martin – Neruda, Petr 1999*: Gravettien severní Moravy a českého Slezska. K otázce horizontu s vrubovými hroty — Le gravettien en Moravie du Nord. A propos de l'horizon avec les pointes a cran, *Časopis Moravského muzea* 84, 43–115.
2826. *Palátová, Hana – Salaš, Milan 1999*: Bronze- und urnenfelderzeitliche Gefäßdepotfunde in Mähren. In: *Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaauraum*, Wien 103–114.
2827. *Parma, David 1998*: Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě. Výsledky prospekce 1997 — Höhenlokalitäten aus der jüngeren prähistorischen Zeit in Südostmähren, *Slovácko*, 99–113.
2828. *Pavelčík, Jiří 1998*: Rondely na jihovýchodní Moravě — Henges in South-Eastern Moravia. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 103–112.
2829. *Pavlu, Ivan 1998*: Kultureller Kontext der neolithischen Gesäßgefäße im Donaubecken. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7*, Bonn, 111–131.
2830. *Pavlu, Ivan 1998*: Dům v neolitu a jeho význam pro pravěkou archeologii — The house in the neolithic and its significance for prehistoric archaeology, *Archeologické rozhledy* 50, 778–783.
2831. *Pavlu, Ivan 1998*: Nástin aktuálního pohledu na neolitická sídliště. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 47–48.
2832. *Pavlu, Ivan 1998*: Linienbandkeramik. In: *Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z.*, Weissbach, 55–63.
2833. *Pavlu, Ivan 1998*: Die chronologische und geographische Verteilung der Linienbandkeramik in Mitteleuropa. In: *Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z.*, Weissbach, 274–285.
2834. *Polášek, Jaromír 1998*: Nové pravěké nálezy z Frýdecko-Místecka, *Informační zpravodaj*, 82–83.
2835. *Prostředník, Jan 1998*: Neolitické a eneolitické osídlení Českého ráje a horního Pojizeří (teze) — Neolithische und eneolithische Besiedlung des Böhmisches Paradieses und des oberen Jizera Gebietes (These). In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 11–22.
2836. *Prostředník, Jan – Stolz, Daniel 1998*: Nově zjištěná eneolitická naleziště na Hořovicku — Newly-investigated Eneolithic sites in the Hořovice area, *Archeologie ve středních Čechách 2*, 29–49.
2837. *Prostředník, Jan – Stolz, Daniel 1999*: Nová eneolitická sídliště na Hořovicku — A new Eneolithic settlement from Hořovice, *Archeologie ve středních Čechách 3/1*, 49–64.
2838. *Prostředník, Jan – Vokolek, Vít 1998*: Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994–1997 — Archäologische Durchforschung der Felsenlokalitäten in Böhmischem Paradies in den Jahren 1994–1997, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 119–132.
2839. *Prostředník, Jan – Vokolek, Vít 1998*: Doplnky k soupisu sídlištních nálezů kultury se šňůrovou keramikou v Čechách — Supplements to the register of settlement finds of the Corded Ware Culture in Bohemia, *Archeologické rozhledy* 50, 375–379.
2840. *Salaš, Vladimír 1998*: Die Bedeutung der Elbe für die böhmisch-sächsischen Kontakte in der Latènezeit, *Germania* 76, 573–617.

2841. *Salač, Vladimír 1998*: Die germanische Besiedlung Böhmens bis zu Marbods Einzug. In: Haus und Hof im östlichen Germanien, Bonn, 164–180.
2842. *Smejtek, Lubor 1998*: Nálezy surového grafitu při výzkumu mladobronzového osídlení mikroregionu Hříměždického potoka na Příbramsku v letech 1987–90 — Funde eines Rohgraphits bei der Ausgrabung jungbronzezeitlicher Besiedlung im Mikroregion Hříměždický potok, Příbram in den Jahren 1987–90, Archeologie ve středních Čechách 2, 103–108.
2843. *Smrž, Zdeněk 1999*: Grossflächige Ausgrabungen in Nordwestböhmen: vom Ganzen zum Detail. In: Vorträge des 17. Niederbayerischen Archäologentages, Rahden/Westf., 191–207.
2844. *Smrž, Zdeněk 1999*: Mikroregion Hutná – historie, současnost a budoucnost výzkumu — Die Mikroregion des Hutná-Flusses – Geschichte, Gegenwart und Zukunft der Forschung. In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 209–217.
2845. *Svoboda, Jiří 1998*: Magdalénské umění v českých zemích. Variabilita stylu u paleolitických lovců — Magdalenian Art in the Czech Lands: Variability in Style of the Paleolithic Hunters, Umění 46, 515–521.
2846. *Svoboda, Jiří 1997–1998 (1999)*: The Project on „Patterns of Interaction between Anatolia and Southeast Central Europe from the Paleolithic to the Early Neolithic“, Přehled výzkumů 40, 445–450.
2847. *Svoboda, Jiří – Cílek, Václav – Jarošová, Lenka 1998*: Zum Mesolithikum in den Sandsteingebieten Nordböhmens, Archäologisches Korrespondenzblatt 28, 357–372.
2848. *Svoboda, Jiří – Cílek, Václav – Jarošová, Lenka 1999*: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu — Mesolithikum in der Region um Česká Lípa. Anmerkungen zum gegenwärtigen Forschungsstand, Bezděz 8, 11–34.
2849. *Svoboda, Jiří – Cílek, Václav – Jarošová, Lenka – Peša, Vladimír 1999*: Mezolit z perspektivy regionu: výzkumy v ústí Pekla — Mesolithic from the regional perspective: Excavations in the Peklo valley, Archeologické rozhledy 51, 243–264.
2850. *Svoboda, Jiří – Klíma, Bohuslav – Jarošová, Lenka – Sládek, Vladimír – Škrdla, Petr 1999*: K analýze velkých loveckých sídlišť: projekt výzkumu gravettienu v letech 1995–1997 — Analysis of the large hunter's settlements. The Gravettian project in 1995–1997, Archeologické rozhledy 51, 9–25.
2851. *Šaldová, Věra 1999*: Bestattungsbräuche in der hallstattzeitlichen Hügelgräberregion Südwestböhmens. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 8. Treffen, Rahden/Westf., 36–43.
2852. *Šebela, Lubomír 1998*: Spätäneolithische und altbronzezeitliche Silexdolche in Mähren. In: Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, Bonn, 199–226.
2853. *Šebela, Lubomír 1999*: Die Entwicklung der Äneolithischen Besiedlung am Nordhang der Pollauer Berge. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998, Nitra, 223–239.
2854. *Šebela, Lubomír 1999*: The Corded Ware Culture in Moravia and in the Adjacent Part of Silesia (Catalogue). Brno.
2855. *Šebela, Lubomír – Langová, Jana – Hložek, Martin 1997 (1998)*: Ein einmaliger Keramikfund aus dem Altäneolithikum in Mähren, Pravěk 7, 197–206.
2856. *Škrdla, Petr 1995–1996 (1999)*: Mladý paleolit v oblasti středního Dunaje, Přehled výzkumů 39, 535.
2857. *Škrdla, Petr – Svoboda, Jiří 1998*: Sídlní strategie v paleolitu: mikroregionální studie — Paleolithic settlement strategies: A microregional study. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 293–300.
2858. *Šmíd, Miroslav 1998*: Příspěvek k poznání pohřebního ritu kultury se šňůrovou keramikou na Moravě — The Burial Rite of the Corded Ware Culture in Moravia. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové, 123–135.
2859. *Šmíd, Miroslav 1999*: Nové poznatky o vývoji střední Moravy v období středního a mladého eneolitu — Neue Erkenntnisse über die Entwicklung mittelmährens während des Mittel- und Jungäneolithikums. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998, Nitra, 241–254.
2860. *Tejral, Jaroslav 1995–1996 (1999)*: Zum stand der archäologischen Forschung über den römischen militärischen Eingriff in Gebieten nördlich der Donau, Přehled výzkumů 39, 81–164.
2861. *Tejral, Jaroslav 1999*: Archäologisch-kulturelle Entwicklung im norddanubischen Raum am Ende der Spätkaiserzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations, Brno, 205–271.
2862. *Tejral, Jaroslav 1999*: Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norish-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde. In: Germanen beiderseits des spätantiken Limes, Köln – Brno, 217–292.

2863. *Tejral, Jaroslav 1999*: Die Völkerwanderungen des 2. und 3. Jhs. und ihr Niederschlag im archäologischen Befund des Mitteldonauraumes. In: Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert, Brno, 137–213.
2864. *Turek, Jan 1998*: The Bell Beaker Period in north–west Bohemia. In: Some New Approaches to The Bell Beaker „Phenomenon“ Lost Paradise, Oxford, 107–119.
2865. *Valentová, Jarmila – Šumberová, Radka 1999*: Pravěk Kutné Hory ve světle nových archeologických výzkumů, Kutnohorský, 12–15.
2866. *Valoch, Karel 1998*: Das Altpaläolithikum im östlichen Mitteleuropa — Starý paleolit ve východní části střední Evropy, Památky archeologické 89, 5–38.
2867. *Valoch, Karel 1999*: Příspěvek ke střednímu paleolitu jižní Moravy — Ein Beitrag zum Mittelpaläolithikum Südmähren, Časopis Moravského muzea, Vědy společenské 84, 3–7.
2868. *Váškovyč, Miroslav 1999*: Příspěvek k poznání staršího a středního neolitu na moravsko–slovenském pomezí — Beitrag zur Erkenntnis des älteren und mittleren Neolithikum im mährisch–slowakischen Grenzgebiet, Slovákco, 131–145.
2869. *Vencl, Slavomil 1999*: Late Upper and Late Palaeolithic in the Czech Republic, Folia Quaternaria 70, 289–296.
2870. *Vencl, Slavomil 1999*: Stone Age Warfare. In: Ancient Warfare. Ed. J. Carman, A. Harding, Stroud, 57–72.
2871. *Vokáč, Milan 1999*: Archeologické nálezy vltavínů na Moravě, Západní Morava 3, 131–145.
2872. *Vokolek, Vít 1999*: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
2873. *Waldhauser, Jiří – Klsák, Jiří 1998*: Westböhmen und Nordostbayern als Nachbarregionen während der Latènezeit — Západní Čechy a severovýchodní Bavorsko jako sousední regiony během doby laténské, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 14, 74–93.
2874. *Waldhauser, Jiří 1999*: Aktivita Keltů na pohřebištích a sídlištích doby bronzové v Pojizeří — Celtic activity at Bronze Age cemeteries and settlements in the Jizera basin, Archeologie ve středních Čechách 3/1, 163–164.
2875. *Waldhauser, Jiří 1999*: Záchrané archeologické výzkumy na Mladoboleslavsku, Středočeský vlastivědný sborník 17, 87–90.
2876. *Zápotocká, Marie 1998*: Die chronologische und geographische Gliederung der postlinearkeramischen Kulturgruppen mit Stichverzierung. In: Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z., Weissbach, 286–306.
2877. *Zápotocká, Marie 1999*: Stichbandkeramik. In: Das neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z., Weissbach, 112–116.
2878. *Zápotocký, Milan 1998*: Zum Stand der Forschung über die relative Chronologie des frühen Äneolithikums im Böhmen. In: Die Michelsberger Kultur und ihre Randgebiete, Stuttgart, 291–302.
2879. *Zápotocký, Milan 1998*: Čáslavská kotlina v eneolitu (2. část). Výšinné sídliště Hrádek v Čáslavi — Das Časlaver Becken im Äneolithikum (Teil 2). Die Höhensiedlung Hrádek in Čáslav, Archeologické rozhledy 50, 557–585.
2880. *Zápotocký, Milan 1998*: Die äneolithische Besiedlung des Wassergebiets der Bylanka — The Eneolithic settlement of the Bylanka rivulet region. In: Bylany. Varia 1, Praha, 147–167.
2881. *Zápotocký, Milan – Muška, Jiří 1999*: Kultura nálevkovitých pohárů na Bílinsku — Der Trichterbecherkultur in der Gegend von Bílina (NW Böhmen). In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 7–43.
2882. *Zavřel, Petr 1999*: Současný stav výzkumu doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách — Der gegenwärtige Forschungsstand der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Südböhmen, Archeologické rozhledy 51, 468–516.

2.2. Archeologie jednotlivých nalezišť — Archaeology of individual sites

2883. *Bálek, Miroslav – Košťuřík, Pavel 1998*: Nové neolitické a eneolitické nálezy z Popůvek, okr. Brno – venkov — Neue neolithische und äneolithische Funde von Popůvky, Bezirk Brno–Land. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 12–21.
2884. *Beková, Martina 1998*: Výzkum v Rosicích u Chrásti — Excavations at Rosice by Chrást–u–Chrudimi, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 54–61.

2885. *Bém, Mojmír 1999*: Archeologické nálezy a lokality na katastru obcí Tršice a Tršice–Zákřov — Archäologische Funde und Fundstellen auf dem Katastralggebiet der Gemeinden Tršice und Tršice–Zákřov, Střední Morava 8, 54–77.
2886. *Beneš, Jaromír 1998*: Tier-oder Handwerkerbestattungen? Ein Beispiel zweier Únětitzer Objekte in Hrdlovka (NW-Böhmen). In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 7. Treffen, Rahden/Westf., 130–134.
2887. *Beneš, Jaromír 1999*: Starobronzové pohřebiště s objekty zvláštního charakteru z Hrdlovky, severozápadní Čechy — Die altbronzezeitliche Grabstätte mit Objekten besonderen Charakters aus Hrdlovka, NW-Böhmen. In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 45–75.
2888. *Benešová, Jana – Kalferst, Jiří 1998*: Obědovice, pískovna „Na požárce“ – sezóna 1997 — The 1997 campaign at the site of Obědovice, „Na požárce“ sand-mining pit, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 27–29.
2889. *Benešová, Jana – Kalferst, Jiří 1999*: Výzkum pískovny „Na Požárce“ v k. ú. Obědovice, okr. Hradec Králové v roce 1998 — Excavations in the „Na Požárce“ sandmining pit, cadastral territory of Obědovice, district of Hradec–Králové, in 1998, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 65–68.
2890. *Benková, Irena 1998*: Pravěké osídlení Berouna–Zavadičky — Prehistoric settlement of Beroun–Zavadička, Archeologie ve středních Čechách 2, 73–80.
2891. *Benková, Irena – Čtverák, Vladimír 1998*: „Areál u Svatém Janu pod Skalou“? (okr. Beroun) — „The Svatý Jan pod Skalou complex“?, Beroun district, Archeologie ve středních Čechách 2, 115–144.
2892. *Bernat, Jiří – Chytráček, Miloslav – Čtverák, Vladimír – Vávra, Miloš 1999*: Časný eneolit v okolí Hradiště nad Závistí — The early Eneolithic around the hillfort at Závist, Archeologie ve středních Čechách 3/1, 27–35.
2893. *Blažek, Jan 1999*: Pohřebiště z doby stěhování národů v Postoloprtech, okr. Louny, poloha Seník — Das Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit, Postoloprty, Bez. Louny, Flur Seník. In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 123–131.
2894. *Břečka, Jan – Kratochvíl, Tomáš 1998*: Jeskyně Kůlna v Moravském krasu v proměnách času. Na paměť stého výročí smrti Jindřicha Wankela, zakladatele moravské archeologie – 1897–1997 — Die Höhle Kůlna im Mährischen Karst im Wandel der Zeit, Vlastivědný věstník moravský 50, 47–51.
2895. *Břicháček, Pavel 1998*: Archeologické nálezy z Košenic (okr. Domažlice) – minulost a přítomnost — Archäologische Funde aus Košenice (Bezirk Domažlice – Taus) – Geschichte und Gegenwart, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 14, 94–107.
2896. *Břicháček, Pavel – Košnar, Lubomír 1998*: Sídliště doby římské v Berouně–Závodí — Eine Siedlung der römischen Kaiserzeit in Beroun–Závodí. In: Praehistorica 23, Praha, 61–93.
2897. *Čižmář, Miloš 1997 (1998)*: Pravěké hradisko „Horka“ u Prštice, okr. Brno–venkov — Der urzeitliche Burgwall „Horka“ bei Prštice, Bez. Brno–Land, Pravěk 7, 319–331.
2898. *Čižmář, Zdeněk – Geislerová, Kateřina 1997 (1998)*: Pohřby v jamách na sídlišti kultury s lineární keramikou v Žádovicích, okr. Hodonín. Příspěvek k poznání pohřebního ritu nejstarších zemědělců na Moravě — Grubenbestattungen auf der Siedlung der Kultur mit Linearbandkeramik in Žádovice, Bez. Hodonín, Pravěk 7, 39–75.
2899. *Čižmář, Zdeněk – Procházková, Pavlína 1999*: Sídliště mladšího stupně kultury s lineární keramikou v Prostějově – Držovicích — Siedlung aus der jüngeren Stufe der Kultur mit Linearkeramik in Prostějov – Držovice. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998, Nitra, 45–73.
2900. *Čižmářová, Jana 1997 (1998)*: Halštatský hrob z Pavlova–Dolního pole, okr. Břeclav — Das hallstattzeitliche Grab aus Pavlov, Bez. Břeclav, Pravěk 7, 309–317.
2901. *Čtverák, Vladimír 1998*: Poříčany, okr. Kolín, výzkum v trase plynovodní přípojky — Poříčany, Kolín district – research along the line of a gas main, Archeologie ve středních Čechách 2, 81–90.
2902. *Čtverák, Vladimír 1999*: Osídlení okolí hradiště Závist od mohylové kultury střední doby bronzové po časný latén — Settlement around the Závist hill-fort from the Middle Bronze Age Tumulus culture to the Early La Tène, Archeologie ve středních Čechách 3/1, 101–112.
2903. *Čujanová–Jílková, Eva 1998*: Výšinné opevněné sídliště v Podražnici (okr. Domažlice) a jeho první obyvatelé z rozhraní starší a střední doby bronzové — Die befestigte Höhensiedlung Podražnice (Bez. Domažlice) und seine ersten Bewohner von der Wende der älteren und mittleren Bronzezeit, Památky archeologické 89, 205–215.
2904. *Diviš, Jan 1998*: Nová paleolitická stanice u Závěšic, okr. Nový Jičín, Informační zpravodaj, 70.

2905. *Diviš, Jan 1998*: Druhá paleolitická stanice u Lhoty, okr. Přerov, Informační zpravodaj, 71–74.
2906. *Diviš, Jan 1998*: Pravěké nálezy od osady Kudlov, obec Sušice a Oseku nad Bečvou, okr. Přerov, Informační zpravodaj, 78–81.
2907. *Diviš, Jan 1999*: Zoomorfní kamenná plastika z pozdněpaleolitické lokality Kopřivnice, Informační zpravodaj, 28.
2908. *Diviš, Jan 1999*: Kamenná industrie z lokality Příbor–Prchalov, Informační zpravodaj, 29–30.
2909. *Diviš, Jan 1999*: Nové aurignacké stanice v okrese Nový Jičín, Informační zpravodaj, 31–41.
2910. *Drda, Petr 1998*: Reconstruction of the structure 0/87. In: Mšecké Žehrovice in Bohemia. Archaeological background to a Celtic hero 3rd–2nd cent. B.C. Sceaux, 259–263.
2911. *Drda, Petr – Rybová, Alena 1998*: Stradonice. Závist. In: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, Praha, 322, 380–382.
2912. *Droberjar, Eduard 1999*: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs). Pragae.
2913. *Enderová, Pavla – Stuchlíková, Jana 1997 (1998)*: Hroby protoúnětické kultury ze Slavkova, okr. Vyškov — Die Gräber der protoaunjetitzer Kultur aus Slavkov–Cutisin, Pravěk 7, 237–243.
2914. *Erné, Michal 1999*: Sídlištní objekty ze starší doby římské u Břežánek, okr. Teplice — Siedlungsobjekte aus der älteren römischen Kaiserzeit bei Břežánky (Bez. Teplice) in NW–Böhmen. In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 93–101.
2915. *Fojtík, Pavel 1997–1998 (1999)*: Výsledky archeologického průzkumu trati „Za Hemerkovým“ v katastru obce Lešany (okr. Prostějov) — Results of the archaeological survey at Lešany — „Za Hemerkovým“ (district of Prostějov), Přehled výzkumů 40, 127–133.
2916. *Fridrichová, Marie – Koutecký, Drahomír – Slabina, Miloslav 1999*: Die Gräberfeld der Bylaner Kultur in Praha – III. Teil — Pohřebiště bylanské kultury v Praze – III. část, Památky archeologické 90, 319–396.
2917. *Fröhlich, Jiří 1998*: Nákrčníky z Hradiště u Písku — Die Halsringe aus Hradiště bei Písek, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 11, 76–79.
2918. *Geisler, Martin – Kohoutek, Jiří 1998*: Výzkum pravěkého sídliště na katastru Havřic u Uherského Brodu — Archäologische Untersuchung der prähistorischen Siedlung im Gemeindebezirk Havřice bei Uherský Brod, Slovákco, 85–98.
2919. *Grepl, Emanuel 1998*: Pravěké nálezy z Mankovic a Bernartic nad Odrou, Poodří 1, č. 1, 4–6
2920. *Grepl, Emanuel 1998*: Pravěk Štramberka, Informační zpravodaj, 5–23.
2921. *Havrda, Jan 1998*: Pozdně halštatský nálezy ze středověkých vrstev na Starém Městě pražském — Ein späthallstattzeitlicher Fund aus mittelalterlichen Schichten in der Prager Altstadt, Archaeologica Pragensia 14, 63–65.
2922. *Hejhal, Petr 1998*: Záchranný archeologický výzkum na staveništi autobazaru v Jaroměři–Dolních Dolcích v roce 1994 — A rescue excavation at the building site of a used–car shop at Jaroměř–Dolní Dolce in 1994, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 30–36.
2923. *Hlava, Miloš 1997 (1998)*: Laténské sídliště v Bořitově–Mezichlumí — Latènezeitliche Siedlung in Bořitov–Mezichlumí, Pravěk 7, 333–357.
2924. *Holodňák, Petr – Mag, Mikuláš 1999*: Vývoj mlecích zařízení a provenience surovin drtidel a žernovů v Soběsukách (okr. Chomutov, SZ Čechy). Mikrosonda do ekonomiky jednoho sídliště — Die Entwicklung der Mahleinrichtung und die Herkunft des Rohstoffes der Reib– und Mühlsteine von Soběsuky (Bez. Chomutov, Nordwestböhmen). Eine Mikrosonde in die Wirtschaftsstruktur einer Siedlung, Památky archeologické 90, 398–441.
2925. *Hůrková, Jindra 1998*: Archeologický výzkum v Sušici v roce 1996 — Die archäologische Erforschung in Sušice, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 14, 114–134.
2926. *Janák, Vratislav 1998*: Záchranný archeologický výzkum ve Slavkově, okres Opava — Ratownicze badania archeologiczne w Slavkowie, powiat Opawa — Die Rettungsgrabungen in Slavkov, Bezirk Opava. In: Badania archeologiczne na Górnem Śląsku i v ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice, 24–27.
2927. *Janál, Jiří 1999*: Nové archeologické nálezy z Moravského Krumlova, Informační zpravodaj, 42–47.
2928. *Jančo, Milan 1998*: Príspevok k diskusii o počiatku výstavby rímskeho kastela v Iža–Leányvári — Beitrag zur Diskussion über die Bauanfänge des römischen Kastells in Iža–Leányvár, Slovenská numizmatika 15, 45–60.

2929. *Jančo, Milan 1999*: Germánský žiarový hrob z Roztok u Prahy — Das germanische Brandgrab aus Roztoky bei Prag, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 169–174.
2930. *Jarošová, Lenka 1999*: Nové výzkumy paleolitické lokality v Ostravě–Petřkovicích v letech 1994–1995 — New excavation at the Paleolithic site of Ostrava–Petřkovice, *Archeologické rozhledy* 51, 26–57.
2931. *Kalferst, Jiří – Vávra, Miloš 1998*: Neolitický kruhový příkop v Holohlavech, okr. Hradec Králové — Neolithic Ring Ditch in Holohlavy, the District of Hradec Králové. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 75–83.
2932. *Kazdová, Eliška 1999*: Depot lineární keramiky s antropomorfní nádobou z Těšetic – Kyjovic, okr. Znojmo — Das Depot der Linearbandkeramik mit dem Anthropomorphen Gefäß von Těšetice – Kyjovice, *Bez. Znam. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998, Nitra*, 45–73.
2933. *Klanicová, Evženie 1998*: Archeologické lokality na katastru Rakvic — Archäologische Lokalitäten auf dem Katastergebiet von Rakvice, *Jižní Morava* 34, 167–178.
2934. *Klanicová, Evženie – Švecová, Renáta 1999*: Archeologické lokality na katastru obce Lanžhot (stav k 31. 12. 1998) — Archäologische Lokalitäten im Kataster der Gemeinde Lanžhot (Stand 31. 12. 1998), *Jižní Morava* 35, 159–172.
2935. *Kohoutek, Jiří – Langová, Jana 1997 (1998)*: Sídliště kultury popelnicových polí ve Zlíně–Malenovicích — Siedlung der Urnenfelderkultur in Zlín–Malenovice, *Pravěk* 7, 293–307.
2936. *Kolbinger, Dalibor 1999*: Archeologické lokality v katastru obce Třebětic (okr. Kroměříž), *Informační zpravodaj*, 50–75.
2937. *Komoróczy, Balázs 1999*: Ein bemerkenswerter Eisenfund im Areal der römischen Anlage am Burgstall bei Mušov (Bez. Břeclav, Südmähren). In: *Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert, Brno*, 71–90.
2938. *Komoróczy, Balázs 1995–1996 (1999)*: Zpráva o výzkumu fortifikace římského krátkodobého tábora a objektů sídliště z doby římské na lokalitě Mušov–Na Pískách v letech 1995–1996, *Přehled výzkumů* 39, 165–196.
2939. *Korený, Rastislav 1998*: Drevníky, okr. Příbram. Knovízské sídliště a starší nálezy z katastru obce — Drevníky, Příbram district – the Knovíz settlement and older finds from the cadastre, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 109–113.
2940. *Kos, Petr 1997 (1998)*: Objev žárového hrobu z pozdní doby bronzové v Klentnici, okr. Břeclav — Entdeckung eines Brandgrabs aus der Spätbronzezeit in Klentnice, *Bez. Břeclav, Pravěk* 7, 281–291.
2941. *Kos, Petr 1995–1996 (1999)*: Nález pravěké keramiky a fosilních kostí v jeskyni Malý Lesík u Březiny, *Přehled výzkumů* 39, 75–80.
2942. *Košnar, Lubomír – Břicháček, Pavel 1999*: Importovaná keramika ze sídliště doby římské v Sedlci (o. České Budějovice) — Die importierte Keramik aus der Siedlung der römischen Kaiserzeit in Sedlec (Kr. České Budějovice). In: *Præhistorica* 24, Praha, 161–172.
2943. *Koštuřík, Pavel – Rumianová, Anna – Přichystal, Antonín 1997 (1998)*: Nálezy jordanovské keramiky z Drnovic a Radslavic (okr. Vyškov) — Funde der Jordanov–Keramik aus Drnovice und Radslavice (Bez. Vyškov), *Pravěk* 7, 129–147.
2944. *Koutecký, Drahomír 1998*: Sídliště z doby římské v Hořanech, okr. Most — Die Siedlung aus der römischen Kaiserzeit in Hořany, Kr. Most, *Archeologické rozhledy* 50, 380–386.
2945. *Koutecký, Drahomír 1999*: Laténská chata z Braňan, okr. Most — Die latènezeitliche Hütte aus Braňany, Bez. Most. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most*, 77–82.
2946. *Koutecký, Drahomír 1999*: Chata doby římské v Solanech, okr. Litoměřice — Hütte aus der älteren römischen Kaiserzeit aus Solany, Bez. Litoměřice. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most*, 83–91.
2947. *Koutecký, Drahomír – Spurný, Václav 1999*: Bylanské pohřebiště a další nálezy z Obřívství u Mělníka — Ein Bylaner Gräberfeld und andere Funde aus Obřívství bei Mělník, *Archeologické rozhledy* 51, 300–316.
2948. *Kudrnáč, Jaroslav 1998*: Strunkovice nad Blanicí od pravěku do novověku. Písek.
2949. *Kundera, Lubomír – Měřínský, Zdeněk 1998*: Archeologické lokality na katastru obce Velké Bílovice (okres Břeclav) — Archäologische Lokalitäten des Gemeindekatasters Velké Bílovice, *Bezirk Břeclav, Jižní Morava* 34, 149–165.
2950. *Květina, Petr 1999*: Objekt vypíchané kultury v Dohaličkách a problematika získávání surovin štípané industrie — A feature of the Stroked–pottery at Dohaličky and questions of extraction of raw material for chipped industry, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 77–82.

2951. *Levínský, Ondřej 1999*: Paleolitické nálezy na katastru Doubravy, okr. Jičín — Palaeolithic finds in the catchment area of the Doubravy site, district of Jičín, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 59–64.
2952. *Lička, Milan – Přichystal, Antonín – Sklenář, Karel – Šreinová, Blanka – Beneš, Jan 1999*: Příspěvek k osídlení kultury s vypíchanou keramikou v Horkách nad Jizerou, okr. Mladá Boleslav — Ein Beitrag zur Besiedlung der Kultur mit Stichbandkeramik in Horky nad Jizerou, Bezirk Mladá Boleslav, Časopis Národního muzea 168, 3–4, 1–22.
2953. *Macháčková, Lenka – Prostředník, Jan 1999*: Výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily) — Erforschung eines neolithischen Erzeugungsareals in Ohrazenice (Bez. Semily), Zprávy České archeologické společnosti 38, 10.
2954. *Mangel, Tomáš 1999*: Kruhový areál v Třeboveticích a laténské osídlení na středním toku Bystřice — A circular feature at Třebovětica and La Tène settlement along the middle course of the Bystřice rivulet, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 88–100.
2955. *Mateičucová, Inna 1997 (1998)*: Štípaná industrie na pohřebišti kultury s LNK ve Vedrovicích — Silexindustrie aus dem Linearbandkeramischen Gräberfeld in Vedrovice, Pravěk 7, 77–103.
2956. *Mateičucová, Inna 1999*: Die Abschlagindustrie von Dobřichov–Pičhora. In: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs), Pragae, 202–205.
2957. *Matoušek, Václav 1999*: Velké Přílepy. Pravěká historie jednoho údolí. Výsledky archeologického výzkumu 1994–1999, Archeologické rozhledy 51, 889–891.
2958. *Matoušek, Václav – Turek, Jan 1998*: Nález nádoby sídlištního typu šňurové keramiky z vrchu Bacína, k. ú. Vinařice, okr. Beroun — The find of Corded Ware settlement pottery at Bacín (District Beroun), Archeologické rozhledy 50, 359–374, 486.
2959. *Měchurová, Zdeňka 1999*: Drobná středověká plastika z Určic u Prostějova — Kleine mittelalterliche Plastik aus Určice bei Prostějov, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 37 (107), 85–88.
2960. *Metlička, Milan 1998*: Pravěké sídlištní nálezy v Plzni – Karlovarské ulici — Die urzeitlichen Siedlungsfunde in Pilsen – Karlovarská Strasse, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 14, 55–73.
2961. *Michálek, Jan 1998*: Das erste Grab der Stichbandkeramik in Südböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West– und Südböhmen, Rahden/Westf., 38–43.
2962. *Michálek, Jan 1999*: Keltský nález z Bezdědovic, okr. Strakonice, Archeologické rozhledy 51, 189–190.
2963. *Michálek, Jan 1999*: Mohylové pohřebiště ve Velké Dobré, okr. Kladno. Výzkum v letech 1890–1891 — The tumulus burial ground at Velká Dobrá (Kladno district): the 1890–1891 excavations, Archeologie ve středních Čechách 3/1, 113–153.
2964. *Michálek, Jan 1999*: Sídlíště ze starší až mladší doby římské u Přeštic, okr. Strakonice (nepublikovaná dokumentace k výzkumům B. Dubského a J. Böhma v letech 1932–1934) — Eine Siedlung aus der älteren bis jüngeren römischen Kaiserzeit bei Přeštovice unweit Strakonice (unpublizierte Grabungsdokumentation aus den Jahren 1932–1934), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 12, 33–60.
2965. *Mikulková, Blanka 1997 (1998)*: Hroby kultury se šňurovou keramikou z Vyškova–Nosálovic — Gräber der Schnurkeramikkultur aus Vyškov–Nosálovice, Pravěk 7, 207–218.
2966. *Moncel, Marie–Hélène 1997–1998 (1999)*: The Eemian lithic Assemblages from Předmostí II. Technical behaviours from a Middle Palaeolithic microlithic industry — Eemské kamenné industrie z Předmostí II. Technologická chování na příkladě středopaleolitické mikrolitické industrie, Přehled výzkumů 40, 13–34.
2967. *Motýková, Karla 1998*: Mohyla z pozdní doby kamenné zůstane v Nymburce zachována — A Late Stone Age barrow preserved in Nymburk, Polabí 32, 6–26.
2968. *Parkman, Marek 1998*: Pozdně halštatský objekt v Vitějovicích, okr. Prachatice — Ein Siedlungsobjekt aus der späten Hallstattzeit von Vitějovice, Kreis Prachatice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 11, 80–82.
2969. *Pavlu, Ivan 1997 (1998)*: Sídelní areál kultury s lineární keramikou na polykulturním nalezišti u Vochova (okr. Plzeň–sever) — Linear Pottery Culture habitation area at polycultural locality of Vochov, Distr. Plzeň–sever, Sborník prací FFBU, M 2, 46, 19–27.
2970. *Pavlu, Ivan 1998*: Linear Pottery Settlement Area of the Miskovice 2 Site (Distr. Kutná Hora). In: Bylany. Varia 1, Praha, 53–82.

2971. *Peša, Vladimír 1999*: 4000 let vysokohorského pastevectví a salašnictví na Dachsteinu, *Archeologické rozhledy* 51, 179–181.
2972. *Peška, Jaroslav 1997 (1998)*: Hrob lidu kultury se šňůrovou keramikou v Blatci — Grab der Schnurkeramikultur in Blatec, *Pravěk* 7, 219–231.
2973. *Peška, Jaroslav 1998*: Archeologické nálezy a lokality na katastru obce Příkazy — Die archäologischen Funde und Lokalitäten im Bereich der Ortschaft Příkazy, *Střední Morava* 7, 47–60.
2974. *Peška, Jaroslav 1998*: Mladoneolitická sídliště z Olomouce–Slavonína (Předběžná zpráva) — Late Eneolithic Settlements from Olomouc–Slavonín. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov/Hradec Králové*, 136–145.
2975. *Pleinerová, Ivana 1999*: Sídliště z pozdní doby kamenné a starší doby železné v Hostivici. In: *Hostivice 1998, Hostivice*, 12–20.
2976. *Pleinerová, Ivana – Zápotocký, Milan 1999*: Polozemnice z období řivnáčské kultury v Březně u Loun — Grubenhaus der Rívňáč–Kultur in Březno bei Louny, *Archeologické rozhledy* 51, 280–299.
2977. *Sklenář, Karel 1998*: Nález mladopaleolitické industrie u Podhořan, okr. Mělník — Late Palaeolithic industry finds at Podhořany, Mělník district, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 7–11.
2978. *Sklenář, Karel 1999*: Nálezy keramiky nálevkovitých pohárů v Hoříně, okr. Mělník — Funde der Trichterbecherkeramik bei Hořín, Bez. Mělník, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 37–48.
2979. *Slabina, Michal 1999*: Depot knovízské kultury z Černého Vola, k. ú. Statenice, okr. Praha–západ — A Knovíz culture hoard from Černý Vůl – Statenice (Prague–West district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 155–161.
2980. *Smejtek, Lubor 1999*: Nové eneolitické a starobronzové nálezy z Prahy 8–Kobyly — Recently discovered finds of the Eneolithic and Early Bronze Age in Prague 8–Kobyly, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 65–86.
2981. *Smejtek, Lubor – Vojtěchovská, Ivana 1998*: Nové doklady osídlení ze sklonku eneolitu a počátku doby bronzové ve Velkých Přílepech, okr. Praha–západ — Neue Besiedlungsbelege aus Ende des Äneolithikums und Anfang der Bronzezeit in Velké Přílepy, Bez. Prag–West, *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 111–123.
2982. *Smrž, Zdeněk – Buchvaldek, Miroslav 1998*: Hrob s A–amforou šňůrové keramiky z Krbic — Ein schnurkeramisches Grab mit A–Amphore aus Krbice. In: *Præhistorica* 23, Praha, 9–15.
2983. *Sovová, Klára 1998*: Halštatské sídliště ve Šlapanicích, Jižní Morava 34, 243–246.
2984. *Stabrava, Pavel 1998 (1999)*: Záchraný archeologický výzkum v Chuchelně a ve Strahovicích. In: *Památkový ústav v Ostravě – výroční zpráva, Ostrava*, 113–116.
2985. *Stejskalová, Dana 1998*: Knovízské sídliště v Buštěhradě, okr. Kladno — The Knovíz settlement at Buštěhrad, Kladno district, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 91–101.
2986. *Stuchlík, Stanislav – Šmíd, Miroslav 1997 (1998)*: Nálezy mohylové kultury ze Smržice — Funde der Hügelgräberkultur aus Smržice, *Pravěk* 7, 245–254.
2987. *Svoboda, Jiří – Valoch, Karel – Cílek, Václav – Oches, Eric – McCoy, William 1998*: Červený kopec (Red Hill): Evidence for Lower Paleolithic Occupations — Červený kopec: doklady osídlení ve starém paleolitu, *Památky archeologické* 89, 197–204.
2988. *Šaldová, Věra 1998*: Pozdně bronzové a pozdně halštatské nálezy z opevněného výšinného sídliště u Podražnice, okr. Domažlice — Die spätbronzezeitlichen und späthallstattzeitlichen Funde von der Höhensiedlung Podražnice, Bez. Domažlice, *Památky archeologické* 89, 216–226.
2989. *Šebesta, Pavel 1998 (1999)*: Střížov, nově objevené pravěké sídliště — Střížov (Triesenhof) – eine neu gefundene urgeschichtliche Siedlung, *Sborník Chebského muzea*, 9–17.
2990. *Šedo, Ondřej 1997 (1998)*: Pohřeb v sídlištním objektu 21/92 z doby římské ve Vážanech nad Litavou — Bestattung im Siedlungsobjekt aus der römische Kaiserzeit in Vážany nad Litavou (Bez. Vyškov), *Pravěk* 7, 359–371.
2991. *Škrdla, Petr 1997–1998 (1999)*: Mohelno – stanice z období přechodu od středního k mladému paleolitu na Moravě — Mohelno a MP/UP transitional period site in Moravia, *Přehled výzkumů* 40, 35–50.
2992. *Škrdla, Petr – Kos, Petr – Přichystal, Antonín 1997–1998 (1999)*: Nová magdalénská stanice v jižní části Moravského krasu — A new Magdalenian site in the southern part of Moravian karst, *Přehled výzkumů* 40, 51–63.
2993. *Škrdla, Petr – Musil, Rudolf 1995–1996 (1999)*: Jarošov II – Nová stanice gravettienu na Uhersko-hradištsku, *Přehled výzkumů* 39, 47–62.

2994. Šmíd, Miroslav 1997 (1998): Dům a dva kostrové hroby ze střední doby bronzové ve Slavoníně u Olomouce — Ein Haus und zwei Gräber aus mittlerer Bronzezeit in Slavonín bei Olomouc, *Pravěk* 7, 255–270.
2995. Šmíd, Miroslav 1998 (1999): Das dritte Hügelgräberfeld der Trichterbecherkultur im Kataster von Náměštl na Hané, Bez. Olomouc, *Pravěk* 8, 115–140.
2996. Štauber, Bedřich 1999: Hrobové nálezy z let 1974 a 1981 z pískovny v Počedělicích, okr. Louny — Die Grabfunde von 1974 und 1981 aus Sandgrube in Počedělice, Bez. Louny. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 133–136.
2997. Tichý, Radomír 1998: Další doklad paleolitického osídlení Hradce Králové — Another proof of Palaeolithic settlement of the Hradec–Králové area, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 25–26.
2998. Tichý, Radomír 1998: Chronologická analýza keramiky z neolitického sídliště v Mohelnici u Zábřeha — Chronological Analysis of the Pottery from the Neolithic Settlement in Mohelnice, near Zábřeh. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 49–59.
2999. Tichý, Radomír 1998: Ojedinelé laténské sídliště na Moravskotřebovsku — An isolated La Tène-period settlement in the Moravská–Třebová/Mährisch–Trübau region, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 73–81.
3000. Tichý, Radomír 1998: Pravěké a středověké osídlení na trase výkopu Telecomu v Městečku Trnávce a Lázech — Prehistoric and medieval settlement traces in a Telecom cable trench at Městečko–Trnávka and Lázy, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 62–64.
3001. Tichý, Radomír 1999: Nález paleolitické čepele na místě středověkého hradu u Stárkova — Find of a Palaeolithic blade at the site of the medieval castle of Stárkov, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 57–58.
3002. Tichý, Radomír 1999: Nový nález měděné sekerky ve Střezeticích — A new find of a copper axe at the site of Střezetice, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 83–87.
3003. Tomášková, Markéta 1998: Slovanské nálezy z katastru obce Vojice — Early medieval finds from the catchment area of the community of Vojice, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 100–106.
3004. Turek, Jan – Daněček, Vladimír – Kostka, Michal 1998: Kamenný stůl – polykulturní pravěké sídliště v Praze–Vinoři — The non-destructive survey of the prehistoric site „Kamenný stůl“ at Prague–Vinoř, *Archaeologica Pragensia* 14, 7–31.
3005. Turek, Jan – Král, Karel 1998: Nové nálezy starší a střední doby bronzové z Prahy — New Early and Middle Bronze Age finds from Prague, *Archaeologica Pragensia* 14, 33–50.
3006. Tymonová, Markéta – Kalábek, Marek 1998: Dosavadní výsledky archeologického výzkumu lokality Tepenec na katastru obce Jívové (okr. Olomouc), *Střední Morava* 6, 85–95.
3007. Ulrychová, Eva 1999: Sídliště z mladší doby kamenné v areálu Okresní nemocnice v Jičíně — A Late Stone Age settlement in the area of the District Hospital at Jičín, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 69–76.
3008. Ulrychová, Eva 1999: Opevněná výšinná poloha u Važic (okr. Jičín) — A fortified hilltop site at Važice, district of Jičín, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 164–166.
3009. Valentová, Jarmila 1998: Antropomorfní plastika kultury s lineární keramikou z Nebovid, okr. Kolín — An anthropomorphic Linear Pottery culture figurine from Nebovid, Kolín district, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 13–15.
3010. Valentová, Jarmila 1999: Pravěké osídlení na katastru obce Libenice, okr. Kolín. Výsledky záchranného výzkumu v roce 1997 — Prehistoric settlement in the Libenice cadastre (Kolín district): results from rescue excavations in 1997, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 93–99.
3011. Valoch, Karel 1999: Epizody paleolitického osídlení jeskyně Pekárny — Episoden der paläolithischen Besiedlung der Pekárna-Höhle, *Časopis Moravského muzea, Vědy společenské* 84, 9–26.
3012. Valoch, Karel 1999: Výzkum starého paleolitu v Sierra de Atapuerca (sev. Španělsko), *Archeologické rozhledy* 51, 875–876.
3013. Vávra, Miloš – Štátný, Dražen 1998: Pohřebiště bylanské kultury v Plaňanech, okr. Kolín. Zpráva o výzkumu v roce 1996 — A Bylany culture cemetery at Plaňany, Kolín district; a report on excavations in 1996, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 145–150.
3014. Vencl, Slavomil – Rous, Pavel 1998: Pozdně paleolitická osídlení ve Světlé nad Sázavou, okres Havlíčkův Brod — Late Palaeolithic surface finds at Světlá nad Sázavou, distr. of Havlíčkův Brod, *Archeologické rozhledy* 50, 345–356, 485.

3015. *Venclová, Natalie 1998*: Mšecké Žehrovice in Bohemia. Archaeological background to a Celtic hero 3rd–2nd cent. B.C. Sceaux.
3016. *Venclová, Natalie 1999*: Katalog nálezů. In: *Keltský poklad z Bezdědovic na Blatensku*, Blatná, 8–28.
3017. *Venclová, Natalie 1999*: Mšecké Žehrovice, Bezirk Rakovník, Mittelböhmen, Tschechische Republik. In: *Keltische Viereckschanzen*. (Ed. G. Wieland), Stuttgart, 202–205.
3018. *Venclová, Natalie 1999*: Srbeč: příklad laténského výrobního sídliště – Srbeč (Central Bohemia): A La Tène Period Industrial Settlement, *Památky archeologické* 90, 28–57.
3019. *Vitula, Petr 1999*: Archeologické nálezy a lokality na katastrech Přáslavic a Velké Bystřice — Die archäologischen Funde und Lokalitäten auf dem Kataster von Přáslavice und Velká Bystřice, *Střední Morava* 9, 59–78.
3020. *Vojtěchovská, Ivana – Smíšek, Kamil 1999*: Velké Přílepy, okr. Praha–západ. Germánské osídlení horního toku Podmoráňského potoka — Velké Přílepy, Bez. Praha–západ. Die germanische Siedlung auf den oberen Fluss des Podmoráň Baches, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 175–192.
3021. *Vokolek, Vít 1998*: Eneolitické nálezy u „Hlavaté skály“, k. ú. Hrubá Skála — Eneolithic Finds near „Hlavatá skála“, cadaster Hrubá Skála. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí*, Turnov – Hradec Králové, 113–122.
3022. *Vokolek, Vít 1999*: Laténské nálezy z Dražkovic, *Východočeský sborník historický* 8, 3–20.
3023. *Vokolek, Vít 1999*: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové.
3024. *Vokolek, Vít 1999*: Sídliště z pozdní doby římské v Jaroměři–Dolních Dolcích — Eine Siedlung der späten römischen Kaiserzeit in Jaroměř–Dolní Dolce (Kr. Náchod, Ostböhmen), *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 29–36.
3025. *Waldhauser, Jiří – Jenč, Petr 1998*: Aktivita doby laténské na lokalitě Sokolka v Českém ráji, *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 137–141.
3026. *Waldhauser, Jiří – Lutovský, Michal 1998*: Zjišťovací archeologický výzkum laténského opevnění Semín roku 1993 — Ausgrabung einer spätlatènezeitlicher Befestigung Semín in Nordböhmen im J. 1993, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 133–158.
3027. *Zápotocká, Marie – Řídký, Jaroslav 1999*: Neolitický sídelní areál v Obrubech u Mladé Boleslavi — The Neolithic settlement area at Obruby (Mladá Boleslav district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 11–26.
3028. *Zápotocký, Milan – Zápotocká, Marie 1997 (1998)*: Hradiště Cimburk u Kutné Hory a otázka staršího (bolerázského) stupně badenské kultury v Čechách — Die Burgstätte Cimburk bei Kutná Hora und die Frage der älteren [Boleráz] Stufe der Badener Kultur in Böhmen, *Sborník prací FFBU*, M 2, 46, 135–153.
3029. *Zavřel, Petr 1998*: Předstihový výzkum sídliště z pozdní doby bronzové, pozdní doby halštatské a pozdní doby laténské v Novosedlech u Kájova, okres Český Krumlov — Die Vorgriffsgrabung der Siedlungen aus der späten Bronzezeit, späten Hallstattzeit und späten Latènezeit in Novosedly bei Kájov, Kreis Český Krumlov, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 11, 7–51.
3030. *Zeman, Jiří – Venclová, Natalie – Bubeník, Josef 1998*: Železářská osada z 3.–poč. 5. stol. v Přerubenicích — Ein Siedlungs- und Eisenverhüttungsareal aus dem 3. Jh. – Anfang 5. Jh. in Přerubencie. In: *Praehistorica* 23, Praha, 95–131.

3. DUCHOVNÍ SVĚT — THE SPIRITUAL WORLD

3031. *Bouzek, Jan 1998*: Keltománie – odpověď na anketu, *Archeologické rozhledy* 50, 477–478.
3032. *Bouzek, Jan 1999*: The Sphinx: Change of the Meaning from Antiquity into the Mediaeval Times. In: *Slovensko a európsky juhovýchod*, Bratislava, 181–188.
3033. *Červinka, Jiří 1998*: Keltománie – příležitost pro archeologii, *Archeologické rozhledy* 50, 479–480.
3034. *Drda, Petr – Chytráček, Miloslav 1999*: Libenice zum Dritten — Libenice napotřetí, *Památky archeologické* 90, 186–206.
3035. *Dufková, Marie 1999*: Hora a jeskyně ve starověkých pramenech — Mountain and Cave in Ancient Sources, *Archeologické rozhledy* 51, 457–467.
3036. *Ernée, Michal 1998*: Opfergruben mit Tongefäßen aus der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, Bonn, 227–254.

3037. *Fridrich, Jan 1999*: Poznámka redakce k diskusi o libenickém nález, *Památky archeologické* 90, 446.
3038. *Ministr, Zdeněk 1998 (1999)*: Archeoastronomie aneb Jak postupovat při archeoastronomickém výzkumu — Archäoastronomie. Wie ist bei der archäoastronomischen Forschung vorzugehen?, *Pravěk* 8, 241–254.
3039. *Podborský, Vladimír 1999*: Pravěká sociokultovní architektura na Moravě — Primeval socio-ritual architecture in Moravia. Brno.
3040. *Salač, Vladimír 1998*: O „Keltománii“ a knize profesora Birkhana — On „Celtomania“ and Professor Birkham's book, *Archeologické rozhledy* 50, 465–474.
3041. *Slabina, Miloslav 1998*: O čem chceme diskutovat?, *Archeologické rozhledy* 50, 478.
3042. *Turek, Jan 1998*: Objev gigantické pravěké stavby ve Stanton Drew, *Archeologické rozhledy* 50, 498–500.
3043. *Venc, Slavomil 1998*: Bemerkungen zur Auswertung der Steinindustriefunde aus neolithischen Gräbern in Böhmen. In: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 BP), Praha, 141–144.
3044. *Venclová, Natalie 1998*: Keltománie aneb „co je keltské, to je hezké“, *Archeologické rozhledy* 50, 474–477.
3045. *Waldhauser, Jiří 1998*: Keltománie a redakční mánie, *Archeologické rozhledy* 50, 478–479.
3046. *Waldhauser, Jiří 1999*: Ad: Petr Drda – Miroslav Chytráček: Libenice zum Dritten — Libenice napotřetí (Památky archeologické 1999/1, 186–206), *Památky archeologické* 90, 446.
3047. *Zápotocká, Marie 1998*: Bestattungsriten im böhmischen Neolithikum. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 7. Treffen, Rahden/Westf., 20–28.
3048. *Zápotocká, Marie 1998*: Pohřební ritus českého neolitu. Nálezový stav a možnosti interpretace — Burial rites of the Czech Neolithic: the state of finds and possible interpretations, *Archeologické rozhledy* 50, 801–821.
3049. *Zápotocká, Marie 1998*: Bylany: sídelní areál kultur s keramikou lineární a vypíchanou, pohřby na sídlišti a otázka existence pohřebiště — Bylany: A settlement area of the Linear- and Stroked-pottery cultures, burials in the settlement and the question of existence of a cemetery. In: Bylany. Varia 1. Praha, 125–146.
3050. *Zápotocká, Marie 1998*: Pohřby a nálezy lidských kostí v jeskyních a abri. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové, 71–74.
3051. *Zápotocká, Marie 1998*: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B. C.). Gräber und Bestattungen der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyelkeramik. Praha.
3052. *Zavřel, Petr 1999*: Zu den Problemen des Bestattungswesens der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Südböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 8. Treffen, Rahden/Westf., 84–96.

4. ZEMĚDĚLSTVÍ A VÝŽIVA — AGRICULTURE AND NUTRITION

5. NEZEMĚDĚLSKÁ VÝROBA — NON-AGRICULTURAL PRODUCTION

3053. *Adovasio, James M. – Soffer, Olga – Hyland, David C. – Klíma, Bohuslav – Svoboda, Jiří 1999*: Textil, košíkářství a sítě v mladém paleolitu Moravy — Textiles, Basketry, and Nets in Upper Paleolithic Moravia, *Archeologické rozhledy* 51, 58–94.
3054. *Blažek, Jan – Ernée, Michal – Smejtek, Lubor 1998*: Die bronzezeitlichen Gussformen in Nordwestböhmen. Most.
3055. *Bravermanová, Milena – Březinová, Helena 1999*: Několik poznámek k článku „Textil, košíkářství a sítě v mladém paleolitu Moravy“ — Some thoughts on „Textiles, basketwork and nets in Upper Palaeolithic Moravia“, *Archeologické rozhledy* 51, 113–118.
3056. *Fridrich, Jan – Sýkorová, Ivana 1999*: Kritika kritiky aneb o tkání v paleolitu — A critique of critique, or weaving in the Palaeolithic, *Archeologické rozhledy* 51, 119–125.
3057. *Hlava, Miloš 1998 (1999)*: Laténská železářská pec v trati Niva u Bořitova (okr. Blansko) — Der latènezeitliche Eisenhüttenofen in der Flur Niva bei Bořitov (Bez. Blansko), *Pravěk* 8, 151–175.
3058. *Hovorka, Dušan 1999*: Suroviny broušené kamenné industrie z neolitu a eneolitu v Evropě a jejich migrační cesty — Raw materials of the Neolithic/Aeneolithic polished stony artefacts: their migration paths in Europe, *Archeologické rozhledy* 51, 374.

3059. *Karasová, Zuzana 1998*: Die römische Bronzegefäße in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses*. Vol. 22. Pragae.
3060. *Karasová, Zuzana 1999*: Bemerkungen zur Bedeutung der Metallgefäße in Böhmen. In: *Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs)*, Pragae, 205–211.
3061. *Kovárník, Jaromír 1997 (1998)*: Poznámka k výskytu keramiky zdobené brázděným vpichem — Zur Bedeutung der Furchenstichkeramik, *Pravěk 7*, 149–177.
3062. *Matoušek, Václav – Peša, Vladimír 1998*: Keramické nálezy v jeskyních ve střední Evropě. Několik poznámek inspirovaných nálezy v jeskyních Českého krasu — Finds of pottery in caves of Central Europe. Some comments inspired by finds in caves of the Karst Region in Bohemia, *Archeologické rozhledy 50*, 224–242.
3063. *Meduna, Jiří 1998*: Zur Problematik der latènezeitlichen Graphittonkeramik. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 11–15.
3064. *Neustupný, Evžen 1998*: K variabilitě laténské keramiky — Variability of the La Tène culture pottery, *Archeologické rozhledy 50*, 77–94.
3065. *Oliva, Martin 1998*: K ekonomii surovin štipané industrie moravského gravettienu — On the lithic economy of the Gravettian in Moravia, *Sborník prací FFBU, M 3*, 47, 9–32.
3066. *Pavelčík, Jiří 1997 (1998)*: Pravěké nálezy z výzkumu u rotundy ve Znojmě–Hradu — Urzeitliche Funde aus der Grabung an der Rotunde in Znaim–Burg, *Pravěk 7*, 179–195.
3067. *Pavlu, Ivan 1998*: Počátky keramiky — Anfänge der Keramik, *Archeologické rozhledy 50*, 16–19.
3068. *Pavlu, Ivan 1998*: Prototypy v moravské lineární keramice — Prototypen in der mährischen Linearkeramik, *Pravěk*, Nová řada 8, 85–102.
3069. *Peška, Jaroslav 1999*: Unikátní archeologický objev u Mohelnice — Eine unikate archäologische Entdeckung bei Mohelnice (Müglitz), *Střední Morava 9*, 4–8.
3070. *Pleiner, Radomír 1998*: A Celtic bronze-coated iron sword blade from Manching. In: *Honour of G. Bachmann and R. Maddin*, Beiheft 8, Bochum, 164–170.
3071. *Rulf, Jan 1998*: K výzdobě české neolitické keramiky — Zur Verzierung der böhmischen neolithischen Keramik, *Archeologické rozhledy 50*, 20–34.
3072. *Rulf, Jan 1998*: Neolithische Keramik als archäologische Quelle. Eine Elbeprovinz der Kultur mit Linearbandkeramik. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7*, Bonn, 91–109.
3073. *Salač, Vladimír 1998*: Keramika jako archeologický pramen — Keramik als archäologische Quelle, *Archeologické rozhledy 50*, 7–15.
3074. *Salač, Vladimír 1998*: Standardní soubor laténské sídlištní keramiky — Ein Standardensemble latènezeitlicher Keramik, *Archeologické rozhledy 50*, 43–76.
3075. *Salač, Vladimír 1999*: O železářství v době laténské a římské v Čechách — Zur Eisenproduktion in der Latènezeit und der römischen Kaiserzeit in Böhmen. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 103–122.
3076. *Salaš, Milan 1997 (1998)*: Lité, klenutě profilované bronzové náramky z období popelnicových polí na Moravě — Urnenfelderzeitliche gegossene gewölbte Armbänder in Mähren, *Pravěk 7*, 271–279.
3077. *Sosna, Daniel 1999*: Experimentální ověření výroby textilu v mladším paleolitu — Experimental proof of production of textile during Upper Paleolithic, *Archeologické rozhledy 51*, 95–103.
3078. *Spurný, Václav 1998*: K nálezům parohových roubíků, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společností přátel starožitností 36 (106)*, 1, 45–47.
3079. *Stejskalová, Dana 1999*: Možná cesta drobného šperku z Blízkého Východu do střední Evropy — A possible route for fine jewellery from the Near East to Central Europe, *Archeologie ve středních Čechách 3/1*, 87–92.
3080. *Šebela, Lubomír – Škrdla, Petr 1999*: A flint tool from Násedlovice: the problem of its dating, *Archeologické rozhledy 51*, 876–879.
3081. *Škrdla, Petr 1995–1996 (1999)*: Gravettské kamenné retušery a počátky technologie broušení kamene, *Přehled výzkumů 39*, 63–73.
3082. *Venc, Slavomil 1997 (1998)*: K problému počátků pravěkých fortifikací — Beginnings of prehistoric defensive architecture, *Sborník prací FFBU, M 2*, 46, 29–39.
3083. *Venc, Slavomil – Motyl, Jiří 1998*: Pozdně paleolitická industrie z Prahy 10–Malešic — Late Palaeolithic chipped industry from Praha 10–Malešice, *Archeologické rozhledy 50*, 837–842.

3084. *Venclová, Natalie 1998*: Black materials in the Iron Age of Central Europe. In: Münsingen–Rain, ein Markstein der keltischen Archäologie. Funde, Befunde und Methoden im Vergleich, Bern, 287–298.
3085. *Venclová, Natalie 1999*: Iron production in the Loděnice region. In: Archeometallurgy in the Central Europe, Východoslovenský pravek, Spec. issue, Košice, 132–144.

6. SMĚNA — EXCHANGE

3086. *Grepl, Emanuel 1998*: Nálezy mincí v Poodří, Poodří 1, č. 2, 4–5.
3087. *Grepl, Emanuel 1998*: Měla Moravská brána průchodní funkci?, Poodří 1, č. 3, 4–5.
3088. *Jančo, Milan 1998*: Nálezy římských mincí na hradisku Závist — Roman Coin Finds from the Hill–fort at Závist, Archeologické rozhledy 50, 387–396, 487.
3089. *Jančo, Milan 1998*: Nález římskej mince v Prahe 7 – Bubeneč — A roman coin found in Prague 7 – Bubeneč, Archeologické rozhledy 50, 600–602.
3090. *Květ, Radan 1998*: Keltické osídlení České republiky v závislosti na predispozici stezek — Keltische Besiedlung auf dem Gebiet der Tschechischen Republik im Zusammenhang der Steige, Archaeologia historica 23, 215–222.
3091. *Květ, Radan 1998*: Trasa jantarové stezky na území Moravy v pravěku i historické době — Die Bernsteinsteige auf dem Gebiet des Mährens in der Urzeit und in der historischen Zeit, Vlastivědný věstník moravský 50, 382–387.

C) STŘEDOVĚKÁ ARCHEOLOGIE — MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

1. OBECNÁ ČÁST — GENERAL QUESTIONS

3092. *Bubeník, Josef 1998*: Einleitende Bemerkungen zu den Studien über mittelböhmsche Burgwallanlagen im Šembera–Gebiet — Úvodem ke studiím o středočeských hradištích v Pošembeří, Památky archeologické 89, 227–229.
3093. *Bubeník, Josef 1998*: Ein Beitrag zur Erkenntnis des Klučover Horizontes — Příspěvek k poznání klučovského horizontu, Památky archeologické 89, 230–266.
3094. *Bubeník, Josef 1998*: Příspěvek k poznání počátků raně středověkých (7/8.–9/10. století) opevněných sídlišť v Čechách. In: Kraje slowianskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum, Poznań, 82–91.
3095. *Bubeník, Josef 1999*: Poznámky o nejstarších hradištích raného středověku v Čechách — Bemerkungen zu den ältesten Burgstätten des Frühmittelalters in Böhmen, Archeologické rozhledy 51, 631–648.
3096. *Bubeník, Josef – Pleinerová, Ivana – Profantová, Nadě 1998*: Od počátků hradišť k počátkům přemyslovského státu — Von den Anfängen der Burgwälle zu den Anfängen des Přemyslidenstaates, Památky archeologické 89, 104–145.
3097. *Čech, Petr 1999*: Dragúš – Kosmův mýtus a náš historický problém — Dragúš – ein Mythos des Cosmas von Prag und unser historisches Problem, Archeologie ve středních Čechách 3/2, 353–365.
3098. *Dohnal, Vít 1998*: K otázce propojení Moravy s Čechami a Slezskem v raném středověku — Zur Frage des Verbindungsweges zwischen Böhmen, Mähren und Schlesien im frühen Mittelalter, Časopis Slezského zemského muzea 47, 1–22.
3099. *Frolík, Jan 1998*: Vztah sídelních aglomerací 12. století a vrcholně středověkých městských lokací 13. století. In: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Revolucja“ XIII wieku, Wrocław, 59–71.
3100. *Frolík, Jan 1999*: Die mittelböhmschen Burgstätten und ihre Rolle in den Anfängen des tschechischen Staates. In: Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej. Spotkania Bytomskie III., Wrocław, 69–76.
3101. *Charvátová, Kateřina 1998*: Pluh a sekera: hospodářství a osídlovací procesy na panstvích českých klášterů ve 13. století, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností, 65–79.
3102. *Klápsťe, Jan 1998*: Proměna Čech ve 13. století jako předmět archeologického výzkumu. In: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Revolucja“ XIII wieku, Wrocław, 9–16.

3103. *Klápště, Jan 1999*: Středověké město a jeho region: východiska archeologického projektu — The medieval town and its region: sources of an archaeological project. In: *Mediaevalia archaeologica 1*, Praha, 13–20.
3104. *Kouřil, Pavel – Wihoda, Martin 1999*: Die Rolle des Meilenrechts in der Genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmisches–Schlesiens. In: *Castrum Bene 6*, Praha, 165–190.
3105. *Lutovský, Michal 1999*: Odras mocenských změn 10. století ve struktuře jihočeských hradišť — The reflection of 10th century power changes in the structure of South Bohemian hill-forts, *Archeologie ve středních Čechách 3/2*, 283–291.
3106. *Sláma, Jiří 1998*: Archeologie o vnitřních proměnách přemyslovského státu za vlády Břetislava I. In: *Kraje slowianskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 92–98.
3107. *Tomková, Kateřina 1998*: Od archeologie k historii a zase zpátky — From archaeology to history and back again, *Archeologické rozhledy 50*, 772–777.
3108. *Tomková, Kateřina 1998*: O pozorování — On observation, *Archeologické rozhledy 50*, 863–864.
3109. *Tomková, Kateřina 1999*: Ke kartografickému zobrazení českých raně středověkých hradišť — On the cartographic depiction of Bohemian Early Medieval Hill-forts, *Archeologie ve středních Čechách 3/2*, 235–257.

2. OSÍDLENÍ — SETTLEMENT

2.1. Regionální studie — Regional studies

3110. *Břicháček, Pavel – Metlička, Milan 1999*: Domažlická sídelní aglomerace v raném středověku — The Domažlice settlement agglomeration in the Early Middle Ages, *Archeologie ve středních Čechách 3/2*, 259–282.
3111. *Klápště, Jan – Smetánka, Zdeněk 1998*: The Settlement Pattern within the Medieval Landscape near Kostelec nad Černými lesy (Central Bohemia), *Ruralia II, Památky archeologické, Supplementum 11*, 226–236.
3112. *Militký, Jiří – Zavřel, Petr 1998*: Raně středověké osídlení v okolí Českých Budějovic — Frühmittelalterliche Besiedlung in der Gegend von České Budějovice, *Archeologické rozhledy 50*, 397–432.
3113. *Neustupný, Zdeněk 1999*: Zázemí Prahy na sklonku raného středověku – případ vypovídací schopnosti pramenů — Das Hinterland von Prag am Ende des Frühmittelalters – eine Fallstudie zur Aussagekraft der Quellen. In: *Mediaevalia archaeologica 1*, Praha, 151–156.
3114. *Tomášek, Martin – Starý, Jiří 1999*: Čáslav und das Čáslaver Land. In: *Mediaevalia archaeologica 1*, Praha, 157–168.
3115. *Velímský, Tomáš 1998*: Trans montes, ad fontes! (Přes hory, k pramenům!). Most.

2.2. Výzkum vesnic a neopevněných sídlišť — Investigations of villages and open sites

3116. *Belcredi, Ludvík 1998*: Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Bystřec, Usedlost IX — Archäologische Forschung in der Wüstung Bystřec – Das Gehöft IX. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc.*, Brno, 23–35.
3117. *Belcredi, Ludvík 1999*: Urbanizace území zaniklé středověké osady Bystřec — Urbanisierung des Gebietes der mittelalterlichen Wüstung Bystřec, *Archaeologia historica 24*, 69–79.
3118. *Boris, Milan – Šerý, Z. – Poláček, Jaromír 1999*: Poznámka k lokaci zaniklého Žebrákova, *Informační zpravodaj*, 97–99.
3119. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela 1998*: Archeologie v Příšovicích, okres Liberec, *Archeologie Libereckého kraje 1*, 167–174.
3120. *Bubeník, Josef 1999*: Vestec (Vesce) a dnešní čtvrť „Nad Pražskou“ či „Na Výsluní“, *Sázavsko 6*, 33–35.
3121. *Fröhlich, Jiří 1999*: Kvilda na Šumavě ve středověku, Výběr. *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 36*, 171–175.

3122. *Fröhlich, Jiří 1999*: Osídlení východního okraje Píseckých hor ve 13. století — The Settlement of the Eastern Flank of the Písek Mountains in the XIII Century, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 73–83.
3123. *Hašek, Vladimír – Nekuda, Rostislav 1995–1996 (1999)*: Archeogeofyzikální prospekce v areálu ZSV Mstěnice u Hrotovic, okr. Třebíč, Přehled výzkumů 39, 496–503.
3124. *Janál, Jiří 1998*: Nález v intravilánu obce Roštění, okres Kroměříž, *Informační zpravodaj*, 75–77.
3125. *Ježek, Martin 1999*: Sídlní pás u středověkého Zbečna — Der Besiedlungstreifen bei dem mittelalterlichen Zbečno. In: *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 269–296.
3126. *Kašpar, Vojtěch – Smejtek, Lubor – Vařeka, Pavel 1999*: Zaniklý sídlištní komplex Ústupenice na Sedlčansku (okr. Příbram). Archeologický výzkum mlýna z pozdního středověku (předběžná zpráva) — Verwüster Siedlungskomplex Ústupenice auf dem Sedlčansko – Gebiet (Bez. Příbram). Archäologische Erforschung einer Mühle aus dem Spätmittelalter (Vorbericht), *Archaeologia historica* 24, 101–109.
3127. *Kašpar, Vojtěch – Vařeka, Pavel 1999*: Život v karlštejnském podhradí, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 54–59.
3128. *Klápště, Jan 1999*: Hnojnice u Loun a otázka vzniku jejího půdorysného uspořádání — Hnojnice bei Louny und die Frage der Entstehung seiner Grundrissanordnung. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 151–157.
3129. *Klíř, Tomáš 1998*: Záchranný archeologický výzkum v Kostomlatech — Rescue excavations at Kostomlaty, *Polabí* 32, 63–73.
3130. *Kováčik, Peter 1999*: Záblačany, jejich ekonomika a služební organizace aneb odpovědi a otázky — Wüstung Záblačany, ihre Ekonomik und Dienstorganisation, *Archaeologia historica* 24, 81–89.
3131. *Kuchařík, Milan 1999*: Záchranný výzkum v Plotištích nad Labem v roce 1996 — The 1996 salvage excavations at Plotiště–nad–Labem, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 159–163.
3132. *Lutovský, Michal – Michálek, Jan 1998*: Raně středověké sídlištní objekty ze Strakonice. Ke slovanskému osídlení středního Pootaví — Frühmittelalterliche Siedlungsobjekte aus dem Stadtgebiet von Strakonice. Zur slawischen Besiedlung des mittleren Flussgebietes der Otava, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 11, 52–68.
3133. *Měchurová, Zdeňka 1998*: Zaměření a charakter zaniklé vsi Konůvky (kat. Heršpice, okr. Vyškov) — Orientierung und Charakter des Ortswüstung Konůvky (Kataster Heršpice, Bez. Vyškov), *Archaeologia historica* 23, 161–172.
3134. *Pleinerová, Ivana 1999*: Stopy halštatského a staroslovanského osídlení výšinné polohy v Opočně u Loun — Spuren der hallstatt- und altburgwallzeitlichen Besiedlung der Höhenlage in Opočno bei Louny, *Archeologické rozhledy* 51, 532–536.
3135. *Rous, Pavel – Mělek, Oldřich 1999*: Keramika ze zaniklé středověké vesnice Jeneč u Příbyslavi — Pottery from the deserted village of Jeneč by Příbyslav, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 122–131.
3136. *Sadílek, Jaroslav – Nisler, Petr 1999*: Střítež u Mohelnice (zaniklá středověká ves s tvrzí), *Střední Morava* 9, 102–109.
3137. *Tomášek, Martin 1999*: Hraběšín na Čáslavsku — Hraběšín bei Čáslav, *Archaeologia historica* 24, 91–101.
3138. *Tomášková, Markéta 1998*: Slované nálezy z katastru obce Vojice — Early medieval finds from the catchment area of the community of Vojice, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 100–106.
3139. *Vařeka, Pavel 1998*: Archeologie středověkého vesnického domu (Formování tradiční vesnické architektury v Evropě) — Archäologie des mittelalterlichen Dorfhauses (Formierung der traditionellen Dorfarchitektur in Europa), *Český lid* 85, 1–33.
3140. *Vařeka, Pavel 1999*: Raně středověké sídliště u Pyšel (okr. Praha–východ). Příspěvek k poznání osídlení dolního Posázaví — Early medieval settlement near to Pyšely (Praha–východ district). Contribution to the settlement study of the lower Sázava–river region, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 523–530.

2.3. Hradiště a jejich zázemí — Hillforts and their catchment areas

3141. *Bartošková, Andrea 1998*: Zur Stellung von Budeč in der Struktur der böhmischen frühmittelalterlichen Burgwälle. In: *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 321–327.

3142. *Boháčová, Ivana 1998*: K problematice výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu — Zur Problematik der Aussage von der stratigrafischen Entwicklung der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 50, 672–688.
3143. *Boháčová, Ivana 1998*: Zum Befestigungssystem der Přemyslidenburgen (am Beispiel der archäologischen Untersuchungen in der Prager Burg und in Stará Boleslav — On the fortification systems of Přemysl-dynasty castles (with archaeological investigations of the Prague Castle and of Stará-Boleslav as case studies. In: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa, Bonn, 37–47.
3144. *Boháčová, Ivana 1998*: K problematice dispozice a komunikačního systému Pražského hradu v raném středověku — Über Disposition und Kommunikationssystem in der Prager Burg im Frühmittelalter, *Archaeologia historica* 23, 9–19.
3145. *Boháčová, Ivana 1999*: Archeologický areál pod III. nádvořím Pražského hradu. Poznámky k jeho významu a vypovídací hodnotě jeho pramenů v kontextu studia raně středověkého hradu Praha — Das archäologische Areal unter dem III. Hof der Prager Burg. Bemerkungen zur Bedeutung und Aussagekraft der Quellen im Kontext der frühmittelalterlichen Burg, *Archeologické rozhledy* 51, 692–714.
3146. *Čech, Petr 1999*: Žatec „Podměstí“ – podhradí raně středověkého hradu – Žatec „Podměstí“ — Ansiedlung unter einer frühmittelalterlichen Burg. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 137–150.
3147. *Čiháková, Jarmila 1998*: Nová archeologická zjištění v prostoru Valdštejnského náměstí — Neue archäologische Erkenntnisse über den Raum des Valdštejnský Platzes, *Archaeologica Pragensia* 14, 67–86.
3148. *Čtverák, Vladimír – Lutovský, Michal 1999*: Raně středověké hradiště v poloze „Hradištátko“ u Dolních Břežan, okr. Praha–západ — The Early Medieval hill-fort at „Hradištátko“, Dolní Břežany (Prague–West District), *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 407–417, 419–440.
3149. *Dohnal, Vít 1997 (1998)*: Olomoucký hrad, jeho průzkumy a poznání, *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 6 (25), 98–111.
3150. *Dohnal, Vít 1998*: Opevnění raněstředověké Olomouce — Frühmittelalterliche Befestigungen in Olmütz, *Časopis Slezského zemského muzea* 47, 193–205.
3151. *Dragoun, Zdeněk 1998*: Nálezy ze záchranného výzkumu na parcele domu čp. 973/I na Národní třídě na Starém Městě pražském — Funde aus der Rettungsgrabung auf der Parzelle des Hauses Nr. 973/I in der Národní–Strasse in der Prager Altstadt, *Archaeologica Pragensia* 14, 105–121.
3152. *Dragoun, Zdeněk 1999*: Schema der Entwicklung von selbständigen befestigten Anlagen in Prag bis Mitte des 13. Jahrhunderts — Scheme of the development of independently fortified areas in Prague until the mid-13th century. In: *Castrum Bene* 6, Praha, 33–40.
3153. *Durdík, Tomáš – Chotěbor, Petr 1998*: Zur Gestalt des romanischen Palastes der Prager Burg — On the form of the Romanesque palace of the Prague Castle, *Forschungen zu Burgen und Schlössern* 4, 197–204.
3154. *Fröhlich, Jiří – Lutovský, Michal 1999*: Nové nálezy z hradiště u Kozárovic, okr. Příbram — New finds from the hill-fort at Kozárovice (Příbram district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 385–391, 393–406.
3155. *Frolík, Jan 1998*: Dom biskupi na Zamku Praskim do końca XIII wieku, *Acta Archaeologica Waweliana* 2, 19–38.
3156. *Frolík, Jan 1999*: Dům pražského biskupa na Pražském hradě do konce 13. století na základě archeologického výzkumu v roce 1984 — The Old Provostship at Prague Castle Until the End of the 13th Century According to the Excavation in 1984. In: *Castrum Pragense* 2, Praha, 169–202.
3157. *Frolík, Jan 1999*: Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982–1985. Vývoj osídlení před rokem 1378 — Archaeological excavations at Kanovnická ul. 73, Hradčany, 1982–1985. Settlement evolution before 1378. In: *Castrum Pragense* 2, Praha, 113–168.
3158. *Frolík, Jan 1999*: Prague Castle in the Early and High Middle Ages in the Light of Archaeology, *Quaestiones Mediaevali Aevi Novae* 4, 177–195.
3159. *Frolík, Jan 1999*: Praha v době sv. Vojtěcha (982–997) — Prague during the period of the St. Adalbertus. In: *Tropami świętego Wojciecha*, Poznań, 63–79.
3160. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří 1999*: Mladohradištní valové opevnění v Chrudimi — Late Hill-fort Period earthworks from Chrudim, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 443–464.

3161. *Frolík, Jan – Sláma, Jiří – Smetánka, Zdeněk – Tomková, Kateřina 1998*: K problematice chronologie jižní apsidy svatovítské rotundy na Pražském hradě — The Problem of Chronology of the South Apse of St. Guy's Rotunda at the Prague Castle. In: *Præhistorica* 23, Praha, 141–144.
3162. *Frolík, Jan – Smetánka, Zdeněk 1998*: K archeologickému studiu Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 50, 295–307.
3163. *Havrdá, Jan 1998*: K osídlení v prostoru předlokační osady Obora v Praze na Malé Straně. Výzkum ve Šporkově ulici — Zur Besiedlung im Raum des Obora auf der Prager Kleinseite. Ausgrabung in der Špork-Gasse, *Archaeologica Pragensia* 14, 87–103.
3164. *Holodňák, Petr – Holodňáková, Radmila 1999*: K objevu vnějšího opevnění žateckého hradiště v raném středověku. Předběžná zpráva — On the discovery of the Early Medieval outer defences of the Žatec hill-fort in the Early Middle Ages. Preliminary report, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 367–374.
3165. *Hrubý, Petr – Lutovský, Michal 1999*: Několik poznámek k hradišti u Ústaleč, okr. Klatovy — Some notes on the hill-fort at Ústaleč (Klatovy district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 469–472.
3166. *Hrubý, Petr – Parma, David 1998*: Hradiště nebo tvrziště na Klatovsku, *Hláška* 9, 54–57.
3167. *Huml, Václav 1999*: Příspěvek k osídlení Starého Města pražského před polovinou 13. století — Beitrag zur Besiedlung der Prager Altstadt vor der Hälfte des 13. Jhs., *Archaeologia historica* 24, 127–142.
3168. *Kalferst, Jiří – Profantová, Nadá 1999*: Nové poznatky o hradišti Kal, okr. Jičín — Neue Erkenntnisse über den Burgwall Kal, Bez. Jičín, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 293–335.
3169. *Kouřil, Pavel 1998*: Archeologický výzkum na hradišku v Chotěbuzi – Podboře, okres Karviná (předběžná zpráva) — Badania archeologiczne na grodzisku w Chotěbuzu – Podoborze, powiat Karwina (informacja wstępna) — Archäologische Forschungen auf dem Burgwall von Chotěbuz – Podobora, Bezirk Karwina (Vorbericht). In: *Badania archeologiczne na Górnem Ślasku i v ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice, 87–91.
3170. *Kuchyňka, Zdeněk 1998*: Hradiště Šance u Březnice a otázka Bozně — Burgwall Šance bei Březnice und Problem des Gebietes Božeň, *Středočeský vlastivědný sborník* 16, 125–135.
3171. *Lutovský, Michal – Michálek, Jan 1999*: Nové nálezy z Hradiště u Libčic, okr. Strakonice — Neueste Funde vom Burgwall Hradiště bei Libčice, Kreis Strakonice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 61–67.
3172. *Metlička, Milan – Profantová, Nadá 1998*: Zum Fund eines eisernen Riemenzeugbeschlages und zur Datierung des Burgwalls bei Žinkovy, Bez. Plzeň-jih. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, Bonn, 315–324.
3173. *Nechvátal, Bořivoj 1998*: Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Kostel sv. Vavřince. Románský most – archeologická památka. Čp. 16/VI – Kaprovský dům. Čp. 81/VI – Stará rezidence. Vyšehradský hřbitov a Slavín. In: *Umělecké památky Prahy, Praha*, 724–729, 730–732, 734–735, 744, 759–760, 776–787.
3174. *Pelíšek, J. 1999*: Slovanské hradiště na Jindříně, Pod Zelenou Horou 2 (14), 3, 8–9.
3175. *Princová-Justová, Jarmila 1999*: Libice nad Cidlinou. Zur ältesten burgwallzeitlichen Besiedlung und zur Gründung des Burgwalls — Libice nad Cidlinou. K nejstaršímu hradištnímu osídlení a k založení hradiště, *Památky archeologické* 90, 107–152.
3176. *Princová-Justová, Jarmila 1999*: Objekt č. 126 (10. století) na předhradí slovanského hradiška v Libici nad Cidlinou — Grube Nr. 126 (10. Jahrhundert) in der Vorburg des slawischen Burgwalls in Libice nad Cidlinou, *Památky archeologické* 90, 153–165.
3177. *Profantová, Nadá 1998*: Doubravčice: Zu den Anfängen der frühmittelalterlichen Burgwallanlage aufgrund der Ausgrabungen von J. Kudrnáč — Doubravčice: K problematice počátků raně středověkého hradiště na základě výzkumů J. Kudrnáče, *Památky archeologické* 89, 303–364.
3178. *Profantová, Nadá 1998*: Doubravčice: K problematice počátků raně středověkého hradiště na základě výzkumů J. Kudrnáče — Doubravčice – a contribution to the problems of the beginnings of Early Medieval hill-forts, on the basis of research by J. Kudrnáč, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 157–275.
3179. *Profantová, Nadá 1999*: Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka (Gemeinde Dolní Liboc, Prag 6) — K současnému stavu poznání raně středověkého osídlení hradiště Šárka (ob. Dolní Liboc, Praha 6), *Památky archeologické* 90, 65–106, 217–224.
3180. *Procházka, Rudolf – Loskotová, Irena 1999*: K topografii a interpretaci předlokačního osídlení brněnského historického jádra — Zur Topographie und Interpretation der Vorlokationsbesiedlung des brüner historischen Stadtkerns, *Archaeologia historica* 24, 169–188.

3181. *Richterová, Julie 1999*: Příspěvek k topografii raně středověkého osídlení v Praze 6–Bubenci — A contribution to the topography of the Medieval settlement of Prague 6–Bubeneč, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 511–521.
3182. *Staňa, Čeněk 1999*: Poznámky k vývoji střediskových sídel na Moravě v pravěku a v časně době dějinné — Bemerkungen zur Entwicklung der Zentralorte in Mähren von der Urzeit bis zum frühen Mittelalter im Lichte der Ausgrabungen auf den Höhenburgwällen „Staré Zámky“ in Brno–Líšeň und Zelená Hora. In: *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej*, Wrocław, 77–95.
3183. *Starec, Petr 1998*: K problematice raně středověkých komunikací v prostoru pražského Malého náměstí a řešení jeho vzniku — Zur Problematik der frühmittelalterlichen Kommunikationswegen im Raum des Prager Kleinmarktes und zur Lösung ihrer Entwicklung, *Archaeologia historica* 23, 27–34.
3184. *Škojec, Jaroslav 1998*: Archäologische Fundstätten und Funde im „Hinterland“ des Burgwalls von Mikulčice II (Katastralgebiete Dubňany, Mutěnice, Ratíškovice, Rohatec, Vacenovice). In: *Studien zum Burgwall von Mikulčice* 3, Brno, 393–456.
3185. *Šolle, Miloš 1998*: Hradsko na Kokořínsku – Canburg franckých análů. Vývoj osídlení od pravěku až po středověk. Praha.
3186. *Thomová, Zuzana 1999*: Raně středověké nálezy z hradiště u Branišovic, okr. České Budějovice — Early Medieval Finds from Castle Site at Branišovice, dis. České Budějovice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 68–72.
3187. *Tomášek, Martin 1999*: Od „hradiště“ k hradišti: Hrádek v Čáslavi — From „hill-fort“ to enclosure: Hrádek at Čáslav, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 375–384.
3188. *Tomková, Kateřina 1998*: Quellen zur Erkenntnis der frühmittelalterlichen Besiedlung in Katastern Tismice und Mrzky — Prameny k poznání raně středověkého osídlení na katastrech Tismice a Mrzek, *Památky archeologické* 89, 267–302.
3189. *Tomková, Kateřina 1998*: Die Ausstellung von Levý Hradec im Rahmen der mittelböhmisches Burgwalle. In: *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 329–339.
3190. *Tomková, Kateřina – Vojtěchovská, Ivana 1998*: Záchrané výzkumy na Levém Hradci a na katastru Žalova v letech 1955–1998 — Rescue excavations at Levý Hradec and in the Žalov cadastre between 1955 and 1998, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 349–365.
3191. *Ulrychová, Eva 1999*: Nově zjištěná raně středověká hradiště na Jičínsku (Dolany, Kostelec, Velešice) — Newly-identified Early Medieval hill-forts from the Jičín region (Dolany, Kostelec, Velešice), *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 473–485.
3192. *Wallisová, Michaela 1998*: Nejstarší dějiny Opatovic v písemných a archeologických pramenech — Die älteste Geschichte von Opatovice in schriftlichen und archäologischen Quellen, *Documenta Pragensia* 17, 37–42, 359.

2.4. Hrady, tvrze a různá mladší středověká a novověká opevnění — Castles, fortified manors and various medieval and post-medieval fortifications

3193. *Benešová, Jana – Kalferst, Jiří – Prostředník, Jan N. 1998*: Archeologický výzkum severního předhradí hradu Trosky — Archäologische Untersuchung der nördlichen Vorburg der Burg Trosky, *Castellologica bohémica* 6/2, 421–438.
3194. *Bolina, Pavel 1998*: Zamyšlení nad některými aspekty publikace M. Plačka Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku — Gedanken über einige Aspekte der Publikation von M. Plaček Burgen und Schlösser in Mähren und Schlesien, *Castellologica bohémica* 6/2, 475–484.
3195. *Brachtl, Zdeněk 1998*: Zjišťovací výzkum na zámku Jánský Vrch v Javorníku, okres Jeseník — Badania sondażowe na zamku Jánský Vrch w Javorníku, powiat Jeseník — Die Sondagen auf dem Schloss Jánský Vrch, Bezirk Jeseník. In: *Badania archeologiczne na Górnem Śląsku i v zemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice, 134–136.
3196. *Brych, Vladimír 1998*: K poznání vnitřního mobiliáře středověké tvrze (Výzkum Mrázovy Lhoty u Ledče nad Sázavou 1993–1994) — Zum Innenmobiliar der mittelalterlichen Feste (Erforschung von Mrázova Lhota bei Leděč nad Sázavou 1993–1994), *Castellologica bohémica* 6/2, 399–406.

3197. *Cejpová, Miroslava 1998*: Státní hrad Litice nad Orlicí, okres Ústí nad Orlicí – poznámky ke stavebnímu vývoji hradu — Die staatliche Burg Litice a. d. Adler, Bez. Ústí a. d. Adler – Bemerkungen zur Bauentwicklung der Burg, *Castellologica bohemica* 6/1, 245–255.
3198. *Čech, Petr 1999*: Sídla drobné feudální šlechty 13. století, *Památky, příroda, život* 31, 3, 83–92.
3199. *Čížek, Jan – Slavík, Jiří 1998*: Adršpach, hrad Jana Lucemburského? — Adršpach, Königsburg des Johann von Luxemburg?, *Castellologica bohemica* 6/1, 171–185.
3200. *Doležel, Jiří 1998*: K počátkům hradu Kamene (Zubštejna) na horní Svratce — Zum Anfang der Burg Kámen (Zubštejn) am Svratkas Oberlauf, *Castellologica bohemica* 6/2, 307–324.
3201. *Durdík, Tomáš 1998*: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. 2., rozš., 1. české vyd. Praha.
3202. *Durdík, Tomáš 1998*: Česká kastelologie v evropských souvislostech — Tschechische Kastelologie in den europäischen Zusammenhängen, *Archeologické rozhledy* 50, 784–789.
3203. *Durdík, Tomáš 1998*: Několik poznámek ke vztahu českých hradů ke komunikacím a k jejich komunikačnímu schématu — Einige Bemerkungen zur Beziehung zwischen böhmischen Burgen und Kommunikationen und zu ihrem Kommunikationsschema, *Archaeologia historica* 23, 203–213.
3204. *Durdík, Tomáš 1998*: Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského — Böhmisches Burgenarchitektur aus der Zeit Johans von Luxemburg, *Castellologica bohemica* 6/1, 7–68.
3205. *Durdík, Tomáš 1998*: Angerbach, Castella Maris Baltici, *Castellologica bohemica*, Castrum Bene, Hlavačov, Jagdgehege der Přemysliden, Jindřichův Hradec, Krašov, Křivoklát, Kundračice, Písek, Přimda, Rebřík, Stará Dubá, Tachov, Tetín. In: *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Praha, 12, 64, 142–143, 155–156, 159, 189, 190, 194–195, 269, 280, 288, 318, 331, 336.
3206. *Durdík, Tomáš 1998*: Archäologische Belege von Fachwerkkonstruktionen auf böhmischen Burgen. In: *Château Gaillard. Études de Castellologie médiévale*, Caen, 59–64.
3207. *Durdík, Tomáš 1998*: A few remarks about the structural aspect of Karlštejn. In: *Magister Theodoricus. Court painter to emperor Charles IV*, Praha, 36–43.
3208. *Durdík, Tomáš 1998*: Andělská Hora, Český Šternberk, Grabštejn, Hasištejn, Házmburk, Karlštejn, Kokořín, Konopiště, Kost, Krakovec, Křivoklát, Kunětická Hora, Landštejn, Lichnice, Osek (Riesenburg), Osek, Přimda, Prostiboř, Staré Kestřany, Svojanov, Talmberk, Točnick, Tolštejn, Trosky, Týřov, Velíz, Žebrák. In: *Historische Stätten Böhmen und Mähren*. Stuttgart.
3209. *Durdík, Tomáš 1998*: Hrady v okolí Sázavy nad Sázavou, *Sázavsko* 5, 4–26.
3210. *Durdík, Tomáš 1998*: Obytné věže českých hradů — Habitation towers keeps of Bohemian castles, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 57–59.
3211. *Durdík, Tomáš 1998*: Předsunuté bašty hradů ve střední části západních Čech. In: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*, Praha, 181–187.
3212. *Durdík, Tomáš 1998*: Torzální architektura jako historický pramen a problematika její vypovídací schopnosti — Torsal architecture as a historical source and the problem of its informing possibilities, *Zprávy památkové péče* 58, 27–32.
3213. *Durdík, Tomáš 1998*: Archeologický výzkum v areálu zaniklého hradu v Buštěhradě, *Listy z Unhošťska* 5, 55–56.
3214. *Durdík, Tomáš 1999*: Böhmen und Mähren. In: *Burgen in Mitteleuropa. Ein Handbuch*, Stuttgart, 256–264.
3215. *Durdík, Tomáš 1999*: Předsunuté bašty českých pozdně středověkých hradů, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 116–120.
3216. *Durdík, Tomáš 1999*: Einige Bemerkungen zur Datierung Böhmischer Burgen, *Burgenforschung aus Sachsen* 12, 141–152.
3217. *Durdík, Tomáš 1999*: Nejbližší zázemí hradu Křivokláta — Das nächste Hinterland der Burg Křivoklát, *Archaeologia historica* 24, 263–272.
3218. *Durdík, Tomáš 1999*: Die Burgen in den böhmischen mittelalterlichen Städten — Castles in medieval Bohemian towns. In: *Castrum bene* 6. Burg und Stadt, Praha, 41–71.
3219. *Durdík, Tomáš 1999*: Nástin vývoje hradů a tvrzí na okrese České Budějovice — Skizze der Entwicklung der Burger und Festen im Bezirk České Budějovice. In: *Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl 1. Soupis a studie*, Praha, 131–137.
3220. *Durdík, Tomáš 1999*: Zaniklý sídlištní komplex Stará Dubá, *Sázavsko* 6, 4–17.
3221. *Durdík, Tomáš – Adámek, Jan – Fröhlich, Jiří – Chotěbor, Petr 1998*: Vybrané středověké památky Prácheňska. Praha.

3222. *Durdík, Tomáš – Frolík, Jan – Chotěbor, Petr 1999*: Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a raném novověku — Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palasts auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. In: *Castrum Pragense* 2, Praha, 21–112.
3223. *Durdík, Tomáš – Chotěbor, Petr 1999*: Ke středověké stavební podobě a vývoji hradu v Královské oboře v Ovenci u Prahy — Zur mittelalterlichen baulichen Gestalt und Entwicklung der Burg im Königlichen Wildpark in Ovenec bei Prag, *Zprávy památkové péče* 59, 344–350.
3224. *Durdík, Tomáš – Kašpar, Vojtěch 1999*: Předstihový archeologický výzkum na hradě Nižbor v roce 1998, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 91.
3225. *Durdík, Tomáš – Kašpar, Vojtěch 1999*: Počátek archeologického výzkumu v areálu vimperského hradu — Anfänge der archäologischen Untersuchungen im Areal der Burg Vimperk (Winterberg), *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 78–84.
3226. *Durdík, Tomáš – Kubů, František – Zavřel, Petr 1998*: Hrad na Stožecké skále — Die Burg auf dem Felsen Stožec (Tussetberg), *Castellologica bohemia* 6/2, 257–274.
3227. *Erné, Michal – Nováček, Karel 1999*: K počátkům českokrumlovského hradu (Výsledky archeologického výzkumu v letech 1994–1995) — Zu den Anfängen der Krumauer Burg, *Průzkumy památek* 6/2, 21–34.
3228. *Fröhlich, Jiří 1998*: K lokalizaci středověkého panského sídla v Brlohu na Písecku — Zur Lokalisation des mittelalterlichen Herrschaftssitzes in Brloh im Kreis Pisek, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 11, 83–86.
3229. *Fröhlich, Jiří 1999*: Poznámky ke středověkým panským sídlům v Letech, Výběr. *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 36, 243–247.
3230. *Frolík, Jan 1998*: Ke snahám o údržbu zříceniny hradu Lichnice, *Chrudimský vlastivědný sborník* 3, 19–34.
3231. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří 1998*: Ještě jednou k problematice hradu Lichnice (diskuse o stavební podobě jižního nároží a jeho významu pro počátky hradu) — Noch einmal zur Problematik der Burg Lichnice (Diskussion zur Baugestaltung der südlichen Ecke und ihrer Bedeutung für die Anfänge der Burg, *Castellologica bohemia* 6/2, 467–474.
3232. *Gabriel, František 1998*: Komunikace severočeských hradů — Kommunikationen der nordböhmisches Burgen, *Archaeologia historica* 23, 193–201.
3233. *Gabriel, František 1999*: Die Beziehung der Burgen und Städte in Nordböhmen — Castles and cities in North Bohemia. In: *Castrum Bene* 6, Praha, 89–94.
3234. *Gabriel, František 1999*: Burg Lipý — Lipý Castle. In: *Castrum Bene* 6, Praha, 95–98.
3235. *Gabriel, František 1999*: Hrad Helfenburk, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 251–252.
3236. *Gabriel, František – Panáček, Jaroslav 1998*: Severočeské hrady na kupách — Nordböhmisches Burgen auf Bergkuppen, *Castellologica bohemia* 6/1, 69–105.
3237. *Goš, Vladimír – Karel, Jiří 1999*: Hrad Strálek u Rýmařova, *Střední Morava* 8, 105–114.
3238. *Hereit, Petr – Klsák, Jiří 1999*: Tvrz Plikenštejn u Vranova, *Hláška* 10, 17–20.
3239. *Chotěbor, Petr 1998*: Tvrz v Malé Dobré (okr. Kladno) ve světle povrchového průzkumu — Die Feste in Malá Dobrá (Bez. Kladno) vom Gesichtspunkt der Oberflächenforschung aus, *Archaeologia historica* 23, 409–413.
3240. *Chotěbor, Petr – Durdík, Tomáš 1999*: Die Sitze der Prager Bürger in der Umgebung von Prag — The residences of Prague's ennobled burgesses in the city's environs. In: *Castrum bene* 6. Burg und Stadt, Praha, 13–32.
3241. *Chotěbor, Petr – Kuchyňka, Zdeněk 1999*: Kde ležela v Kladně tzv. Hořejší tvrz? — Wo lag in Kladno die sog. Obere Feste? Zur Rekonstruktion der Entwicklungsphasen des Schlosses Kladno, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 11–16.
3242. *Jindřich, Jiří 1998*: Zaniklý hrad u Úval — hrad Skara nebo Hostyně, *Hláška* 9, 17–24.
3243. *Kamenická, Eva 1998*: Hrad Loket. Výsledky archeologických výzkumů 1992–1994 — Ergebnisse der archäologischen Erforschung der Königsburg Loket (Elbogen) nad Ohří, *Bezirk Sokolov, Castellologica bohemia* 6/2, 407–420.
3244. *Kamenická, Eva 1999*: Archeologický výzkum hradu Gutštejna, *Hláška* 10, 37–39.
3245. *Kašpar, Vojtěch – Mackrle, Jan 1999*: Projekt výstavby středověkého hradu, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 51–52.

3246. *Kocman, František 1998*: Chlebová pec na hradě Orlík u Humpolce, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 9, 49–54.
3247. *Kohoutek, Jiří 1998*: Druhá etapa archeologického výzkumu hradu Sovince, Časopis Slezského zemského muzea 47, Vědy historické, 12–25.
3248. *Kouřil, Pavel – Wihoda, Martin 1998*: Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska — Die Burg Edelstein in der Siedlungs- und Mächtigkeitsstruktur der Westscheide Mährens und Schlesiens, Castellologica bohemia 6/2, 341–362.
3249. *Loskotová, Irena 1998*: Drobnosti z vnitřního vybavení Špilberku, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 36 (106), 157–160.
3250. *Pešta, Jan 1998*: Skara – příspěvek k lokalizaci neznámého hradu — Skara – ein Beitrag zur Lokalisierung einer unbekanntenen Burg, Castellologica bohemia 6/2, 275–280.
3251. *Plaček, Miroslav 1999*: Formy feudálního sídla moravského venkova — Formen des Feudalsitzes auf dem Lande in Mähren, Archaeologia historica 24, 291–300.
3252. *Procházka, Zdeněk 1998*: Nové poznatky z výzkumu hradu Nového Herštejna — Neue Erkenntnisse aus der Untersuchung der Burg Nový Herštejn, Castellologica bohemia 6/1, 205–228.
3253. *Procházka, Zdeněk 1998*: Archeologický výzkum hradu Osvrčina, Hláška 9, 9–11.
3254. *Procházka, Zdeněk 1999*: Hrad Osvrčin, výsledky výzkumu 1997–1998, Hláška 10, 39–40.
3255. *Prostředník, Jan – Řádkošil, Tomáš 1998*: Archeologický výzkum a geologický průzkum hradu Trosky v roce 1997 — Archaeological and geological investigations of the Trosky castle in 1997, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 37–53.
3256. *Sadílek, Jaroslav 1998*: Pernštejnské hrady na horním povodí Svratky — Die Pernštejn–Burgen im oberen Flussgebiet der Svratka, Castellologica bohemia 6/2, 325–340.
3257. *Sklenář, Karel 1998*: Tvrze na Kutnohorsku v zápisníku Františka Beneše (1840) — Einige Festen der Gebiet von Kutná Hora (Kuttenberg) im Notizenbuch von František Beneš, Castellologica bohemia 6/2, 451–454.
3258. *Sklenář, Karel 1998*: Zborovy a Čejetice: zprávy Josefa Pachla z jihozápadních Čech (1842) — Zborovy und Čejetice – Nachrichten von Josef Pachel aus Südwestböhmen (1842), Castellologica bohemia 6/2, 455–458.
3259. *Slavík, Jiří 1999*: Obléhačský tábor u hradu Vizmburku — A siege encampment under the castle of Vizmburk?, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 196–202.
3260. *Smrč, Zdeněk – Meduna, Petr – Brůna, Vladimír – Křivánek, Roman 1999*: Polní fortifikace z 18.–19. století u obce Poplze, okr. Litoměřice — Eine Feldfortifikation aus dem 18.–19. Jahrhundert bei der Gemeinde Poplze, Kreis Litoměřice, Archeologické rozhledy 51, 335–345.
3261. *Stará, Marcela 1998*: Výsledky zjišťovací sondáže na lokalitě Předlánce, okr. Liberec, Archeologie Libereckého kraje 1, 66–68.
3262. *Tichánek, Jiří – Boris, Milan 1998*: K historii a lokaci zaniklé středověké tvrze v Děrném (okr. Nový Jičín), Informační zpravodaj, 85–87.
3263. *Tichánek, Jiří – Boris, Milan – Šerý, Z. 1999*: K historii a lokaci zaniklé středověké tvrze v Domašově nad Bystřicí, Informační zpravodaj, 100–103.
3264. *Tichý, Radomír – Tůma, Jan – Wolf, Vladimír 1999*: Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu hradu u Stárkova v roce 1999 — A preliminary report on excavations of the castle by Stárkov in 1999, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 110–121.
3265. *Tomíček, Tomáš – Úlovec, Jiří 1998*: Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu, Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 7–46.
3266. *Úlovec, Jiří 1998*: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb.
3267. *Unger, Josef 1998*: Na stopě biskupského hradu v Modřicích, Jižní Morava 34, 247–250.
3268. *Unger, Josef 1999*: Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie. Brno.
3269. *Unger, Josef – Mihok, Lubomír – Pribulová, Alena 1998*: Kovárna na hradě v Lelekovicích (okr. Brno–venkov) — Die Schmiede auf der Burg Lelekovice (Bez. Brunn–Land), Castellologica bohemia 6/2, 391–398.
3270. *Wolf, Vladimír 1998*: K problematice tzv. kolonizačních provizorií (Úvaha nad funkcí a fortifikací) — Zu den Provisorien der Kolonisierung (Erwägungen über die Fortifikationen und ihre Funktion), Castellologica bohemia 6/1, 107–116.

2.5. Města — Towns and cities

3271. *Beranová, Magdalena* 1998: Příspěvek k počátkům dějin Poděbrad — A contribution to the early history of Poděbrady, *Polabí* 32, 27–55.
3272. *Bláha, Josef* 1998: Komunikace, topografie a impoty ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce — Die Kommunikationen, Topographie und Importe im Mittelalter und in der Frühneuzeit (7.–17. Jh.) auf dem Gebiet der Stadt Olmütz, *Archaeologia historica* 23, 133–159.
3273. *Bláha, Josef* 1999: Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů v Olomouci — Archäologische Erkenntnisse zur Baukonstruktion der ältesten bürgerlichen Häuser in Olmouc (Olmütz), *Archaeologia historica* 24, 189–213.
3274. *Bláha, Radek* 1998: Osídlení Jaroměře do konce 13. století — Settlement of the town of Jaroměř until the end of 13th century, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 82–99.
3275. *Bláha, Radek – Hejhal, Petr – Květina, Petr* 1999: Záchranný archeologický výzkum na dvoře Městského úřadu ve Dvoře Králové — Salvage excavations in the court of the Municipal office at Dvůr Králové, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 132–140.
3276. *Boháčová, Ivana – Hrdlička, Ladislav – Klápště, Jan – Dragoun, Zdeněk – Procházka, Rudolf* 1999: Czech republic (Bohemia and Moravia). In: Report on the situation of urban archaeology in Europe, Strasbourg, 57–61.
3277. *Brestovanský, Petr* 1998: Nové nálezy v Jablonném v Podještědí (okres Česká Lípa) za rok 1996, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 182–183.
3278. *Brestovanský, Petr* 1998: Nálezy z prostoru bývalé židovské synagogy v Liberci, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 184.
3279. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela* 1998: Archeologické objevy z Českého Dubu, okres Liberec, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 57–65.
3280. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela* 1998: Nález dřevěného vodovodního potrubí na Nerudově náměstí v Liberci v září 1996, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 180–182.
3281. *Bureš, Michal – Finková, Kateřina – Kašpar, Vojtěch – Petříčková, Jitka – Vařeka, Pavel* 1998: Výzkum parcely domu U Sixtů čp. 553/I na Starém Městě pražském — Ausgrabungen auf der Parzelle des Sixta-Hauses Nr. 553/I in der Prager Altstadt, *Archeologické rozhledy* 50, 603–618.
3282. *Čížmář, Zdeněk – Kohoutek, Jiří* 1999: Výzkum v historickém jádru města Přerova — Erforschung im historischen Stadtkern Přerov, *Archaeologia historica* 24, 151–160.
3283. *Diviš, Jan* 1998: Legendární starobylost Příbora v zrcadle nových archeologických nálezů, *Informační zpravodaj*, 64–68.
3284. *Dohnal, Martin – Korený, Rastislav – Koucký, Karel* 1999: Archeologické výzkumy v Sedlčanech v letech 1997–98 (předběžná zpráva) — Archaeological Research in Sedlčany in the years 1997–98, *Podbrdsko* 6, 263–266, 312, 314.
3285. *Ebel, Martin – Frolík, Jan – Razím, Vladislav – Vařeka, Pavel* 1998: Opevnění města Českého Brodu — The fortification of the town of Český Brod, *Průzkumy památek* 5/2, 47–76.
3286. *Frolík, Jan* 1998: Archeologický výzkum městského opevnění v Českém Brodě v roce 1997 — The 1997 archaeological investigation of the town defences of Český Brod, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 385–394.
3287. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří* 1998: Chrudim v pravěku a středověku. Obrazy každodenního života — Chrudim in prehistory and the Middle Ages. Pictures of everyday life — Chrudim in der Urgeschichte und im Mittelalter. Bilder aus dem Alltagsleben. Chrudim.
3288. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří* 1998: Chrudim v pravěku a středověku (Obrazy každodenního života), *Chrudimské vlastivědné listy* 7, 17–18.
3289. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří* 1998: Archeologický výzkum v Chrudimi, Soukenické ulici v roce 1997 — Archaeological excavations at Chrudim – Soukenická ulice in 1997, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 107–110.
3290. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří* 1998: Pokračování archeologického výzkumu ve Filištínské ulici v Chrudimi v roce 1997 — Continuation of archaeological excavations at Chrudim, Filištínská ulice in 1997, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 137–147.
3291. *Frolík, Jan – Sigl, Jiří* 1998: Chrudim – od slovanského hradiště k vrcholně středověkému městu. In: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Revolucja“ XIII wieku*, Wrocław, 113–120.

3292. *Hrubý, Petr 1999*: Archeologický výzkum v Benešově nad Černou, okr. Český Krumlov — Die Ausgrabung in Benešov nad Černou, Bez. Český Krumlov. In: *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 235–268.
3293. *Huml, Václav 1998*: Příspěvek k osídlení Nového Města pražského v prvním století po jeho založení ve světle archeologického výzkumu na Senovážném náměstí čp. 1986 – II. — Ein Beitrag zur Besiedlung der Prager Neustadt im ersten Jahrhundert nach ihrer Gründung im Lichte der archäologischen Grabung auf dem Senovážné-Platz Nr. 1986, *Archaeologica Pragensia* 14, 181–204.
3294. *Huml, Václav – Starec, Petr 1998*: Archeologický výzkum při rekonstrukci hotelu Adria na Václavském náměstí čp. 784/II v roce 1992 — Die archäologischen Ausgrabungen anlässlich der Rekonstruktion des Hotels Adria auf dem Wenzelsplatz 1992, *Archaeologica Pragensia* 14, 149–179.
3295. *Chybová, Helena – Válka, Miroslav 1998 (1999)*: Nález barokní odpadní jímky na dvoře Rottalovského domu v Kroměříži, *Muzeum* 1, 8–17.
3296. *Ježek, Martin 1999*: Kastel východočeského typu? A další otázky ze středověké Chrudimi — Kastel des ostböhmische Typs? Und andere Fragen aus mittelalterlichen Chrudim, *Archeologické rozhledy* 51, 833–871.
3297. *Ježek, Martin – Slavík, Jiří 1999*: Archeologický výzkum Havlíčkovy ulice v Jaroměři, *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři* 4, 56–60.
3298. *Kašpar, Vojtěch 1998*: Předlokační osídlení Nového Města pražského ve světle nových archeologických výzkumů, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 248–250.
3299. *Kaštovský, Jan – Kočár, Petr – Kočárová, Romana – Pokorný, Petr – Beneš, Jaromír – Starec, Petr 1999*: Předběžné poznatky o některých vodotečích na území Starého a Nového Města pražského. Nástín každodenního života kolem strouhy na pomezí městského a venkovského prostředí — Vorläufige Erkenntnisse von Wasserläufen auf dem Gebiet der Prager Alt- und Neustadt. Das alltägliche Leben entlang dem Kanal an der Scheide zwischen der städtischen und ländlichen Umgebung, *Archaeologia historica* 24, 143–150.
3300. *Klsák, Jiří 1998*: Archeologický výzkum jižní části městských hradeb v Lokti — Die archäologische Erforschung des Sütteils Befestigung der Stadt Loket, *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie* 14, 139–149.
3301. *Krajčíc, Rudolf 1998*: Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220). Písek.
3302. *Kuchařík, Milan 1999*: Plošná kabelizace Pražského předměstí v Hradci Králové v roce 1996 — The large-scale sinking of cable trenches at the Pražské předměstí (Prague suburb) of Hradec Králové in 1996, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 154–158.
3303. *Obšusta, Petr 1997–1998 (1999)*: Archeologické výzkumy středověkého města Třebíč — Archeological researches of the medieval town of Třebíč, *Přehled výzkumů* 40, 135–142.
3304. *Prostředník, Jan 1998*: Záchraný výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově v roce 1996 — Salvage excavations at the náměstí Českého ráje (Český-ráj Square), Turnov, in 1996, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 155–169.
3305. *Prostředník, Jan 1998*: Záchraný výzkum v Jilemnici — Rescue excavations at Jilemnice, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 170–176.
3306. *Prostředník, Jan 1998*: Nález radnice z konce 15. století na náměstí Českého ráje v Turnově? — A find of a town hall of the 15th century in the náměstí Českého ráje (Square of the Bohemian Paradise) at Turnov?, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 177–183.
3307. *Prostředník, Jan 1999*: Záchraný výzkum v Hluboké ul. čp. 140 v Turnově — Salvage excavations at Turnov, Hluboká Str. No. 140, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 167–195.
3308. *Richter, Miroslav – Semotanová, Eva 1998*: Hradec Králové. Historický atlas měst České republiky, Sv. 5. Praha.
3309. *Richterová, Julie 1998*: Výzkum domu U zlatého prstenu v Ungeltu r. 1996. Předběžná zpráva — Die Grabung in Nr. 630 „U zlatého prstenu“ (Ungelt), Prag 1–Altstadt, 1996. Vorbericht, *Archaeologica Pragensia* 14, 123–140.
3310. *Rous, Pavel 1998*: Nález středověké keramiky v okolí kostela sv. Vojtěcha v Havlíčkově Brodě — A find of medieval pottery in the vicinity of St. Adalbert (Vojtěch's) church at the town of Havlíčkův-Brod, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 148–154.

3311. *Sigl, Jiří 1998*: Archeologický výzkum na stavbě trafostanice na Malém náměstí v Hradci Králové v r. 1997 — Archaeological excavations at the building site of an electrical plant at Malé náměstí (Little square), Hradec Králové, in 1997, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 127–136.
3312. *Sigl, Jiří 1999*: Změna struktury městské zástavby na Malém náměstí v Hradci Králové — Die Änderungen in der städtischen Bebauungsstruktur auf dem Platz „Malé náměstí“ (dt.: „Kleinplatz“) in Hradec Králové, *Archaeologia historica* 24, 161–168.
3313. *Stabrava, Pavel 1998*: Fortifikační prvky města Nového Jičína ve světle archeologického zjišťovacího výzkumu v prostoru zaniklé Ztracené ulice — Elementy fortyfikacyjne w Nowym Jičínie w świetle archeologicznych badań ratowniczych w rejonie nieistniejącej ulicy Ztracená — Die Befestigungselemente von Nový Jičín im Lichte der Rettungsgrabungen im Bereich der ehemaligen Ztracená–Strasse. In: *Badania archeologiczne na Górnem Śląsku i w ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice, 137–147.
3314. *Starec, Petr 1998*: Stavební činnost a předlokační osídlení v prostoru Václavského náměstí ve světle záchranných archeologických výzkumů — Bautätigkeit und vorlokatorische Besiedlung im Bereich des Wenzelsplatzes im Lichte archäologischer Rettungsgrabungen, *Documenta Pragensia* 17, 25–35, 358.
3315. *Šmejda, Ladislav 1999*: K hmotné kultuře Vysokého Mýta ve středověku — Zur materiellen Kultur im mittelalterlichen Vysoké Mýto. In: *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 169–192.
3316. *Teryngerová, Hana 1998*: Záchranný archeologický výzkum na Dolním náměstí v Opavě — Ratownicze badania archeologiczne na Dolnym Rynku w Opawie — Die Rettungsgrabungen auf dem unteren Markplatz von Opava. In: *Badania archeologiczne na Górnem Śląsku i w ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice, 110–113.
3317. *Teryngerová, Hana 1998 (1999)*: Dřevěné konstrukce z archeologických výzkumů historických jader v Opavě a Ostravě (v sezónách 1992–1998). In: *Památkový ústav v Ostravě – výroční zpráva*, Ostrava, 109–112.
3318. *Tomášek, Martin 1998*: Bývaly Hlaváčovy domy ... — There were the Hlaváč Houses ..., *Archeologie ve středních Čechách* 2, 395–410.
3319. *Tomášek, Martin 1998*: Čáslav město, okr. Kutná Hora, čp. 59 — Number 59 Čáslav town, Kutná Hora district, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 413–414.
3320. *Tomášek, Martin 1998*: Čáslav – příklad přeměny raně středověkého správního centra ve vrcholné středověké město. In: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Rewolucja“ XIII wieku*, Wrocław, 87–95.
3321. *Tomášek, Martin (ed.) 1999*: Čáslav – místo pro život. Svědectví archeologie — Čáslav – die Stätte für das Leben. Aussagen der Archäologie. Praha.
3322. *Velínský, Tomáš 1999*: K počátkům středověkého osídlení v areálu městského špitálu s kaplí sv. Duha v Mostě — Zu den Anfängen der mittelalterlichen Besiedlung im Raum vom Stadtspital mit der Hl.Geist–Kapelle in Most/Brüx. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 159–170.
3323. *Velínský, Tomáš 1999*: Mikulášské zasvěcení kostelů a počátky trhových sídlišť a měst v Čechách — Die Nikolaikirchen und Anfänge der Marktsiedlungen und der Städte in Böhmen, *Mediaevalia Historica Bohemica* 6, 7–64.
3324. *Zatloukal, Richard 1999*: Zpráva o archeologickém výzkumu ve Žďáře nad Sázavou, trať Staré Město, v letech 1996–1999 — Bericht über die archäologische Ausgrabung in Žďár nad Sázavou, Lage Staré Město, 1996–1999. In: *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 193–207.
3325. *Zimola, David 1998 (1999)*: Archeologické výzkumy v Jihlavě — Archäologische Ausgrabungen in Jihlava (Iglau), *Vlastivědný sborník Vysočiny* 11, 3–25.

3. DUCHOVNÍ SVĚT — THE SPIRITUAL WORLD

3.1. Pohřebiště — Cemeteries

3326. *Beková, Martina 1999*: Slovanské pohřebiště ve Vraclavi, okr. Ústí nad Orlicí — Slawisches Gräberfeld in Vraclav, Kr. Ústí n. Orlicí, *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 67–74.

3327. *Brestovanský, Petr – Stará, Marcela 1998*: Archeologické objevy z městského hřbitova u kostela sv. Antonína Velikého v Liberci, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 46–56.
3328. *Brzobohatá, Hana – Mazač, Zdeněk – Tvrdlík, Radek 1999*: Středověké pohřebiště v Kouřimi, okr. Kolín — The Medieval cemetery at Kouřim (Kolín district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 547–556.
3329. *Březinová, Helena – Turek, Jan 1999*: Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě — The Corded Ware and Early Medieval cemetery in northern vicinity of the Prague Castle. An archaeological excavation in the Lumbe Garden, *Archeologické rozhledy* 51, 653–687.
3330. *Buchvaldek, Miroslav 1999*: Slovanské pohřebiště v Sulejovicích, okr. Litoměřice — Slawisches Gräberfeld in Sulejovice, Kr. Litoměřice, *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 81–116.
3331. *Frolíková–Kaliszová, Drahomíra 1999*: Mladohradištní pohřebiště v Drahanovicích (okr. Olomouc) — Jungburgwallzeitliche Gräberfeld in Drahanovice (Bez. Olomouc), *Archeologické rozhledy* 51, 317–334.
3332. *Galuška, Luděk 1998*: Souprava velmože z hrobu 266/49 ze Starého Města (K poznání neobvyklé technologie výzdoby raněstředověkých předmětů) — Fürstenausstattung aus dem Grab 266/49 aus Staré Město (Zur Erkenntnis einer ungewöhnlichen Verzierungstechnologie der frühmittelalterlichen Gegenstände). In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 95–107.*
3333. *Geisler, Martin 1997 (1998)*: Pohřebiště z 10.–11. století v Ivanovicích u Brna, okr. Brno–město — Gräberfeld aus dem 10.–11. Jahrhundert in Ivanovice u Brna, *Pravěk* 7, 395–410.
3334. *Jelínková, Dagmar 1999*: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Katalog. Brno.
3335. *Ježek, Martin 1998*: Mladohradištní hrob z návsi Lužce nad Vltavou — An Early Hill–Fort period grave from the village of Lužec nad Vltavou, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 381–384.
3336. *Kostka, Michal – Šmolíková, Miroslava 1998*: Archeologický výzkum hřbitova u kostela sv. Klimenta v Praze–Bubnech. O pohřebním ritu 19. století — Archaeological excavations in the cemetery at the Church of St Clement in Prague–Bubny; on 19th century burial rites, *Archeologické rozhledy* 50, 822–836.
3337. *Lutovský, Michal 1998*: Mohylové pohřebiště v Kožlí u Orlíka, okr. Písek. K poznání raně středověkých mohyl ve středním Povltaví — Das Hügelgräberfeld in Kožlí bei Orlík, Bez. Písek. Zur Erkenntnis der frühmittelalterlichen Hügelgräber im mittleren Moldaugebiet, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 277–327.
3338. *Lutovský, Michal 1998*: Das frühmittelalterliche Hügelgräberfeld in Kožlí bei Orlík, Bez. Písek (Südböhmen). In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, Bonn, 255–305.
3339. *Lutovský, Michal 1999*: Frühmittelalterliche Hügelgräber in Südböhmen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 8. Treffen, Rahden/Westf., 173–182.
3340. *Nechvátal, Bořivoj 1999*: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště — Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.
3341. *Nechvátal, Bořivoj 1999*: Das mittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl bei Strakonice. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 8. Treffen, Rahden/Westf., 201–219.
3342. *Sláma, Jiří 1999*: Hrob K1 na Pražském hradě — Das Grab K1 auf der Prager Burg, *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 117–122.
3343. *Šebesta, Pavel 1999*: Der frühmittelalterliche Bestattungsplatz von Cheb (Eger). In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*, 8. Treffen, Rahden/Westf., 193–200.
3344. *Štof, Antonín – Růžička, Václav 1997 (1998)*: Středohradištní hrob z Kuřimi, okr. Brno–venkov — Mittelburgwallzeitliches Grab aus Kuřim, Bez. Brno–Land, *Pravěk* 7, 389–393.
3345. *Unger, Josef 1998*: Otazník nad otazníky. Na okraj prací zabývajících se lokalizací hrobu sv. Metoděje, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 85–88.
3346. *Vojtěchovská, Ivana 1998*: Slovanské hroby v okolí Levého Hradce ze záchranných výzkumů Středočeského muzea v Roztokách — Slavic graves in the Levý Hradec area from rescue excavations undertaken by the Central Bohemian Museum in Roztoky, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 367–379.
3347. *Wallisová, Michaela 1998*: První etapa výzkumu židovského hřbitova na Novém Městě pražském. Předběžná zpráva — Die erste Etappe der Ausgrabung auf dem jüdischen Friedhof in der Prager Altstadt. Ein Vorbericht, *Archaeologica Pragensia* 14, 141–148.

3.2. Sakrální stavby — Sacral buildings

3348. *Adámek, Jan – Fröhlich, Jiří 1998*: Krypta kaple sv. Barbory v Čížové, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 35, 262–263.
3349. *Borský, Pavel – Čermoušková, Dagmar – Konečný, Lubomír J. 1998*: Kostel sv. Leonarda v Mušově — Kirche des hl. Leonhard in Mušov, Průzkumy památek 5/2, 21–46.
3350. *Břicháček, Pavel 1999*: Archeologický výzkum a historické kořeny šitbořského kostela, Pěší zóna 4, 18–25.
3351. *Eben, David – Maříková–Kubková, Jana 1999*: Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta — Die Organisation des liturgischen Raums der St.–Veits–Basilika. In: Castrum Pragense 2, Praha, 227–240.
3352. *Frolík, Jan 1998*: Kostel sv. Jakuba, Jakub (okr. Kutná Hora) — The Church of St. James at Jakub, Kutná Hora district, Archeologie ve středních Čechách 2, 411–412.
3353. *Frolíková–Kaliszová, Drahomíra 1999*: Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech — Bohemian wooden churches in archaeological sources, Archeologie ve středních Čechách 3/2, 535–545.
3354. *Goš, Vladimír – Pojsl, Miloslav 1999*: Archeologický výzkum kostela ve Vyšehorkách. Náhrobníky v kostele Všech svatých ve Vyšehorkách — Archäologische Rettungsforschung der Kirche in Vyšehorky (Allerheiligen). Grabsteine in der Allerheiligen–Kirche Vyšehorky, Severní Morava 78, 3–16.
3355. *Hašek, Vladimír – Kovárník, Jaromír 1997–1998 (1999)*: Geofyzikální prospekce a archeologický výzkum zaniklého kostela sv. Jana Křtitele ve Znojmě. Přehled výzkumů 40, 429–433.
3356. *Huml, Václav 1998*: Příspěvek ke gotické podobě kostela sv. Michala na Starém Městě pražském — Die gotische Gestalt der Kirche des Hl. Michael in Prager Altstadt, Archaeologia historica 23, 323–334.
3357. *Ježek, Martin – Sigl, Jiří – Vokolek, Vít 1998*: Výzkum bývalého kostela sv. Václava ve Vraclavi — Excavations at the site of the one–time St. Wenceslas Church at Vrclav, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 111–126.
3358. *Ježek, Martin – Slavík, Jiří 1998*: K možnostem interpretace nálezů v chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři. Cesta jedné hypotézy do encyklopedií — Zu Möglichkeiten der Interpretation der Funde in der Nikolauskirche in Jaroměř (Jermer). Der Weg einer Hypothese in die Enzyklopädiën, Průzkumy památek 5/2, 118–139.
3359. *Kohoutek, Jiří 1999*: Průzkum barokních krypt v kostele sv. Františka Xaverského a Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti v roce 1998 — Die im Jahr 1998 unternommenen Untersuchungen der Barockgrüfte in der Kirche des heiligen Franziskus Xaverius und der Maria Verkündigung–Kirche in Uherské Hradiště, Slovákco, 147–166.
3360. *Měřínský, Zdeněk 1999*: Několik poznámek k výzkumům znojemské rotundy a hradu, Časopis Matice moravské 118, 453–463.
3361. *Nechvátal, Bořivoj 1998*: Etapy stavebního vývoje kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě — Periods of the Construction Development of St. Peter and St. Paul Church at Vyšehrad — Etappen der baugeschichtlichen Entwicklung der Kapitelkirche St. Petrus und Paulus auf dem Vyšehrad, Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia 1, 97–109.
3362. *Procházka, Rudolf – Himmelová, Zdenka – Šmerda, J. 1999*: Soubor nálezů z první poloviny 15. století z katedrály sv. Petra a Pavla v Brně. Brno.
3363. *Stabrava, Pavel 1998 (1999)*: Archeologický výzkum kostela sv. Kateřiny v Kelči. In: Památkový ústav v Ostravě – výroční zpráva, Ostrava, 117–120.
3364. *Špaček, Jaroslav 1998*: Několik doplňků k příspěvku „Patrocinia kostelů a patronáty světců ...“ otištěném ve SVS 1997, Středočeský vlastivědný sborník 16, 175–176.
3365. *Špaček, Jaroslav 1999*: Z výsledků záchranného archeologického výzkumu provedeného v okolí chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi v letech 1996–1998 — Ergebnisse der archäologischen Rettungsgrabung in der Umgebung der Jungfrau Maria Assunta–Kirche in Stará Boleslav in den Jahren 1996–1998, Archaeologia historica 24, 303–311.
3366. *Thoma, Juraj 1999*: Doudleby, okr. České Budějovice. Záchranný archeologický výzkum u kostela svatého Vincence — Doudleby (České Budějovice district): rescue excavations at the Church of St Vincent, Archeologie ve středních Čechách 3/2, 465–468.
3367. *Unger, Josef 1998 (1999)*: Objev pozdněgotické krypty v brněnském minoritském kostele — Entdeckung einer spätgotischen Gruft in der brünner Minoritenkirche, Pravěk 8, 297–302.

3.3. Kláštery – Monasteries

3368. *Belcredi, Ludvík 1998 (1999)*: Komenda řádu německých rytířů ve Slavkově u Brna — Kommende des deutschen Ritterordens in Austerlitz, *Pravěk* 8, 341–369.
3369. *Bubeník, Josef 1998*: Sv. Martin a Sázava. (Příspěvek k otázce počátků kostela a města), *Sázavsko* 5, 27–30.
3370. *Čižmář, Zdeněk – Kohoutek, Jiří 1998*: Předběžná zpráva o výzkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996 — Vorläufige Nachricht von der Grabung im Kloster „Hradisko“ in Olmütz im Jahre 1996, *Archaeologia historica* 23, 335–352.
3371. *Čurda, Tomáš 1999*: Středověké osídlení v Pardubičkách z pohledu archeologie, *Východočeský sborník historický* 8, 23–63.
3372. *Doležel, Jiří 1998 (1999)*: Ante aream monasterii Sante Crucis – klášter v Doubravníku ve světle dosavadních výzkumů — Ante aream monasterii Sancte Crucis – Das Kloster von Doubravník im Licht bisheriger Forschungen, *Pravěk* 8, 321–340.
3373. *Dvořák, Jaroslav – Horáčková, Ladislava – Vargová, Lenka – Zatloukal, Richard 1998 (1999)*: Výzkumy v dominikánském a minoritském klášteře v Jihlavě — Forschungen in dem Dominikaner- und Minoritenkloster in Jihlava (Iglau), *Pravěk* 8, 303–319.
3374. *Hašek, Vladimír – Kovárník, Jaromír 1997–1998 (1999)*: Geofyzikální prospekce a archeologický výzkum v areálu bývalého minoritského kláštera ve Znojmě, *Přehled výzkumů* 40, 434–438.
3375. *Madaj, Marek 1998 (1999)*: Přehled archeologických výzkumů středověkých klášterů na Moravě do roku 1995 — Übersicht archäologischer Grabungen in mittelalterlichen Klöstern in Mähren bis 1995, *Pravěk* 8, 263–276.
3376. *Merhautová, Anežka – Sommer, Petr 1999*: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika — Kloster Strahov. Seine Gründung und die romanische Basilika, *Umění* 47, 154–168.
3377. *Procházka, Rudolf 1998 (1999)*: Archeologické výzkumy mendikantských klášterů v Brně — Archäologische Erforschung der Brünner Mendikantenklöster, *Pravěk* 8, 277–296.
3378. *Sommer, Petr 1998*: Jeskyně svatého Prokopa v sázavském klášteře, *Sázavsko* 5, 35–47.

3.4. Varia — Varia

3379. *Galuška, Luděk 1998*: Christianity in Great Moravia and Its Centre in Uherské Hradiště–Sady, *Byzantinoslavica* 59, 161–180.
3380. *Charvát, Petr 1998*: In principio erat verbum: Le christianisme tchèque avant l'an mil — Na počátku bylo slovo: české křesťanství před rokem tisíc, *Památky archeologické* 89, 146–158.
3381. *Charvát, Petr 1999*: Na počátku bylo slovo: České křesťanství do roku 1000 — At the Beginning was the Word: Bohemian Christianity up to the Year One Thousand — Auf dem Anfang was das Wort: Das tschechische Christentum bis zum Jahre Eintausend, *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia* 2, 7–32.
3382. *Lutovský, Michal 1998*: Dvacet džbánů medoviny a bezbožné kratochvíle — Twenty jars of mead and irreligious pastimes; an alternative look at burial, *Archeologické rozhledy* 50, 790–800.
3383. *Lutovský, Michal 1998*: Poslední cesta. K úloze komunikace v rituálech spojených se smrtí — Der letzte Weg. Über die Aufgabe der Kommunikation in den mit dem Tod verbundenen Zeremonien, *Archaeologia historica* 23, 253–258.
3384. *Lutovský, Michal 1999*: Starohradištní nález z Dneboha, okr. Mladá Boleslav. Na okraj diskuse o pohřbívání v raně středověkých Čechách — An Early Hill-fort Period find from Dneboh (Mladá Boleslav District): at the margins of the discussion on burial practices in Early Medieval Bohemia, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 531–534.
3385. *Smetánka, Zdeněk 1999*: Archeologie a synkrese. Hmotné prameny a poznávání duchovní kultury v období středověku, *Dějiny a současnost* 21, č. 1, 7–10, 38.
3386. *Sommer, Petr 1998*: Duchovní svět raně středověké české laické společnosti. In: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha, 133–166.
3387. *Sommer, Petr 1999*: Základová obětina ze sázavského kláštera, *Sázavsko* 6, 21–31.
3388. *Stará, Dagmar 1999*: Středověký poutní odznak z dolnobavorského Bogenbergu — Ein mittelalterliches Pilgerzeichen von Bogenberg (Niederbayern), *Průzkumy památek* 6/1, 47–49.

3389. *Velínský, Tomáš 1998*: K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích — Zu den Funden der mittelalterlichen Pilgerzeichen aus den böhmischen Ländern, *Archaeologia historica* 23, 435–455.

4. ZEMĚDĚLSTVÍ A VÝŽIVA — AGRICULTURE AND NUTRITION

3390. *Klápště, Jan 1998*: Les outils de la préparation du sol au Moyen Age (à propos des fouilles archéologiques tchèques). In: *Le village médiéval et son environnement*, Paris, 359–365.
3391. *Nekuda, Vladimír 1999*: Zemědělství a chov dobytka ve středověké vesnici na Moravě — Die Landwirtschaft und Viehzucht im mittelalterlichen Dorf in Mähren, *Vlastivědný věstník moravský* 51, 4–19.

5. NEZEMĚDĚLSKÁ VÝROBA (VČETNĚ STUDIA VÝROBKŮ — NON-AGRICULTURAL PRODUCTION (INCLUDING ARTIFACTS STUDIES)

5.1. Keramika — Pottery

3392. *Bartošková, Andrea 1998*: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě — Auswertung der Keramik aus den stratigraphisch ältesten Lagen auf Wyschehrad, *Památky archeologické* 89, 365–387.
3393. *Bartošková, Andrea 1999*: Zánikový horizont budečské akropole (Ke chronologii raně středověké keramiky) — Der Untergangshorizont des Akropolisburgwalls von Budeč (Zur Chronologie der frühmittelalterlichen Keramik), *Archeologické rozhledy* 51, 726–739.
3394. *Boháčová, Ivana – Špaček, Jaroslav 1999*: Podlahové dlaždice z archeologických výzkumů v okolí baziliky sv. Václava ve Staré Boleslavi — Floor tiles from archaeological excavations around the Basilica of St Wenceslas at Stará Boleslav, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 487–510.
3395. *Borkovský, Ivan 1999*: O keramice — Über die Keramik, *Castrum Pragense* 2, 15–20.
3396. *Brachtl, Zdeněk 1998*: Komorový kachel s heraldickým motivem ze Žulové a Javorníku, *Informační zpravodaj*, 93–95.
3397. *Brestovanský, Petr 1998*: Kachle Libereckého kraje, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 97–145.
3398. *Dostál, Bořivoj 1998*: Über die Anfänge der slawischen Graphittonkeramik in Mähren. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 67–86.
3399. *Dragoun, Zdeněk 1999*: K technologii povrchové úpravy pražských pohárů — Zur technologie der Oberflächebehandlung der Prager Becher, *Archaeologia historica* 24, 347–349.
3400. *Ernée, Michal 1998*: Okraj hrnce z Rájova — Die Randscherbe aus Rájov, Bez. Český Krumlov, *Archeologické rozhledy* 50, 632–635.
3401. *Ernée, Michal – Vařeka, Pavel 1998*: Die Graphittonkeramik des 13. Jahrhunderts in Südböhmen und Prag. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 217–230.
3402. *Frolík, Jan 1999*: Dlaždice 12.–13. století z Pražského hradu — Fliesen aus dem 12.–13. Jahrhundert auf der Prager Burg. In: *Castrum Pragense* 2, Praha, 203–218.
3403. *Galuška, Luděk – Kukla, Zdeněk – Buchal, Antonín 1998*: Analyses of the Great Moravian Pottery and Clays from the Staré Město Region. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 287–293.
3404. *Glosová, Michaela – Hazlbauer, Zdeněk – Volf, Petr 1998*: Stavební rekonstrukce pozdně gotických kachlových kamen z hradu Lichnice — Die Baurekonstruktion des spätgotischen Kachelofens aus der Burg Lichnice, *Archaeologia historica* 23, 457–470.
3405. *Gregorová, Miroslava – Procházka, Rudolf 1998*: Erste Ergebnisse naturwissenschaftlicher Untersuchungen an Graphittonkeramik aus Brno (Brünn). In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 275–278.
3406. *Hazlbauer, Zdeněk 1998*: Krása středověkých kamen. Odras náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.

3407. *Hazlbauer, Zdeněk 1998*: Zobrazení antické bohyně Déméter (Ceres) na českém renesančním kamnovém kachli — Bildnis der antischen Göttin Déméter (Ceres) an einer böhmischen Renaissanceofenkachel, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 36 (106), 141–144.
3408. *Hazlbauer, Zdeněk 1999*: Dračí řád Zikmunda Lucemburského a jeho zobrazení na středoevropských gotických kamnových kachlích, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 120–121.
3409. *Hazlbauer, Zdeněk 1999*: Zobrazení Dračího řádu Zikmunda Lucemburského na vrcholně gotických středoevropských kachlích — Abbildung des Drachenordens von Sigismund von Luxemburg auf den hochgotischen mitteleuropäischen Kacheln, *Archaeologia historica* 24, 387–400.
3410. *Hazlbauer, Zdeněk – Gabriel, František 1998*: Neobyklý gotický kachel se dvěma christologickými reliéfními náměty — Eine ungewöhnliche gotische Kachel mit zwei christologischen Reliefmotiven, *Castellologica bohemica* 6/2, 383–390.
3411. *Hazlbauer, Zdeněk – Waldhauser, Jiří 1998*: Pozůstatky historických kachlových kamen z doby Václava Budovce z Budova ze zámku v Mnichově Hradišti — The remains of a historic stove tile from the time of Václav Budovec of Budov, form the chateau at Mnichovo Hradiště, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 425–432.
3412. *Chybová, Helena 1998*: K ikonografii pozdně gotického kamnového kachle z Kroměříže, *Muzeum* 1, 3–7.
3413. *Klápště, Jan 1998*: Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem — Počátky mladší středověké keramiky v Čechách jako kulturně historický problém, *Archeologické rozhledy* 50, 138–158.
3414. *Kocman, František 1999*: Průběžná zpráva o zpracování kachlového materiálu z hradu Lipnice — An interim report concerning work on stove tiles from the Lipnice castle, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 150–153.
3415. *Kouřil, Pavel 1998*: Zu den Anfängen der slawischen Graphittonkeramik in Schlesien. In: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, Brno, 37–65.
3416. *Meduna, Petr 1998*: O chronologii raně středověké keramiky — Von der Chronologie der frühmittelalterliche Keramik, *Archeologické rozhledy* 50, 116–122.
3417. *Měchurová, Zdeňka 1998*: Červeně malovaná keramika ze zaniklé vsi Konůvky (okr. Vyškov) — Rotbemalte Keramik aus der Ortswüstung Konůvky (Bezirk Wischau), *Vlastivědný věstník moravský* 50, 304–307.
3418. *Měchurová, Zdeňka 1999*: Drobná středověká plastika z Určic u Prostějova — Kleine mittelalterliche Plastik aus Určice bei Prostějov, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 85–88.
3419. *Menoušková, Dana 1999*: Ikonografie a ikonologie v kontextu středověkých reliéfně zdobených kachlů z Brna — Ikonographie und Ikonologie im Zusammenhang mit den mittelalterlichen Kacheln aus Brünn, *Archaeologia historica* 24, 375–385.
3420. *Miloš, Stanislav – Michna, Pavel – Sedláčková, Hedvika 1998*: Pozdněgotické a renesanční kachle ze zámku v Hranicích. Olomouc.
3421. *Motýková, Karla – Hazlbauer, Zdeněk 1999*: Archeologický výzkum v areálu bývalého konventu v Lysé nad Labem. Část 1. Nález manýristických kachlů se zobrazením evangelisty Jana a jejich širší historický význam — Archaeological excavations in the grounds of the former convent at Lysá nad Labem. Part 1: mannerist glazed tiles depicting John the Evangelist and their wider historical significance, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 569–579.
3422. *Nechvátal, Bořivoj 1999*: Soubor středověkých dlaždic z kostela sv. Mikuláše v Čechovicích (okr. Domažlice) — Kollektion der mittelalterlichen Fliesen aus der Kirche des Hl. Nikolaus in Čechovice (Bez. Domažlice), *Archaeologia historica* 24, 363–374.
3423. *Nekuda, Vladimír 1998*: Drobné plastiky zaniklé středověké vsi Mstěnice — Minor Items (Artifacts) from Deserted Medieval Village of Mstěnice, *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia* 1, 111–117.
3424. *Nováček, Karel 1999*: Keramická grafologie Petra Meduny, *Archeologické rozhledy* 51, 564.
3425. *Pavlík, Čeněk 1998*: Gotická a renesanční kachlová tvorba Království českého. Katalog článků a kresb MUDr. Zdeňka Hazlbauera z let 1982–1997. Praha.

3426. *Pavlu, Irena – Hrdlička, Ladislav 1998*: Praha–palác Kinských, keramika 12.–13. stol. ze středověkého městiště — Prag–Palast Kinsky, Keramik des 12.–13. Jh. aus einem mittelalterlichen Grundstück. In: *Præhistorica* 23, Praha, 145–212.
3427. *Pleinerová, Ivana 1999*: Neobvyklé prvky ve středohradištní keramice z Března u Louny — Ungeöhnliche Elemente in der mittelburgwallzeitlichen Keramik aus Březno bei Louny, *Archeologické rozhledy* 51, 649–652.
3428. *Pleinerová, Ivana 1999*: Hliněná závaží ve slovanských objektech — Tongewichte in den slawischen Objekten, *Studia mediaevalia Pragensia* 4, 37–42.
3429. *Poláček, Lumír 1998*: Graphittonkeramik aus Mikulčice. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 127–197.
3430. *Poláček, Lumír 1999*: Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století — Die frühe Graphittonkeramik und die Besiedlung von Mikulčice im 10. Jahrhundert, *Archeologické rozhledy* 51, 740–759.
3431. *Profantová, Nada 1998*: Časně slovanská lící pánvička z Kadaně — Die frühslawische Giesspfanne von Kadaň, *Archeologické rozhledy* 50, 433–435.
3432. *Rychlý, Milan 1999*: Archeologické nálezy v odpadním systému zámku Jánký Vrch v Javorníku, *Informační zpravodaj*, 92–96.
3433. *Staňa, Čeněk 1998*: Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 87–125.
3434. *Staňa, Čeněk 1998*: Polské prvky v raně středověké keramice na Moravě. In: *Kraje slowianskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 273–287.
3435. *Štajnochr, Vítězslav 1998*: Dva etnoikonografické exkurzy do novověké keramiky a keramika v archeologii — Zwei ethnoikonographische Exkurse zur neuzeitlichen Keramik und zur Keramik in der Archäologie, *Archeologické rozhledy* 50, 35–42.
3436. *Štajnochr, Vítězslav 1998*: I. Nové a starší nálezy střepů mezzomajolik — I. New and old mezzomajolica sherd finds, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 433–444.
3437. *Štajnochr, Vítězslav – Fröhlich, Jiří – Krajc, Rudolf – Militký, Jiří 1998*: II. Katalog střepových nálezů mezzomajolik — II. A catalogue of mezzomajolica sherd finds, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 445–468.
3438. *Thomová, Zuzana 1998*: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik aus Südböhmen. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen*, Brno, 213–215.
3439. *Ulrychová, Eva – Hazlbauer, Zdeněk 1998*: Renesanční kachle se zobrazením starozákonního soudce Jepte — Eine Renaissance–Ofenkachel mit der Abbildung des alttestamentlichen Richters Jepte, *Archeologické rozhledy* 50, 636–644.
3440. *Vařeka, Pavel 1998*: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách — The erratic character of ceramic production in the High and Later Middle Ages in Bohemia, *Archeologické rozhledy* 50, 123–137.
3441. *Volfová, Eva – Volf, Petr 1999*: Zpráva o nálezů zbytku středověké hrnčířské pece — Bericht von dem Fund eines mittelalterlichen Töpferofens, *Památky středních Čech* 13, 1, 53–55.
3442. *Zatloukal, Richard 1998*: Nález keramiky z Dolních Rakous v městském hradě v Jemnici (okr. Třebíč) — Ein Fund der niederösterreichischen Keramik in der städtische Burg in Jemnice (Bez. Třebíč), *Vlastivědný věstník moravský* 50, 290–302.
3443. *Zatloukal, Richard 1998 (1999)*: Středověké hrnčířské pece z Jihlavy a okolí — Mittelalterliche Töpferöfen aus Jihlava (Iglau) und seiner Umgebung, *Vlastivědný sborník Vysočiny* 11, 27–44.
3444. *Zavřel, Jan 1998*: Středověké kachle ze seminářské zahrady na Petříně. Kamna Čeňka z Klinštejna? — Mittelalterliche Kacheln auf dem Seminar–Garten auf dem Laurenziberg. Backsteinofen Čeněk von Klinštejns?, *Archaeologica Pragensia* 14, 217–228.

5.2. Sklo — Glass

3445. *Fröhlich, Jiří 1998*: K lokalizaci a výrobnímu sortimentu rožmitálských skláren — Zur Lokalisierung und zum Produktionssortiment der Rožmitáler Glaswerke, *Podbrdsko* 5, 196–198.

3446. *Gelnar, Michal 1999*: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II. Okres Děčín — Mittelalterliche Glashütten in der Region um Česká Lípa und Děčín. Teil II. Kreis Děčín, Bezděž 8, 51–95.
3447. *Smetánka, Zdeněk 1999*: Dekorace arabského poháru z Pražského hradu (Problémy deskripce a rekonstrukce) — The ornament of an Arab glass goblet from Prague Castle (Problems of description and reconstruction), *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 123–131.
3448. *Smetánka, Zdeněk 1999*: Poznámky k arabskému poháru z Pražského hradu — Bemerkungen zum Arabischen Becher von der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 51, 715–725.

5.3. Textil — Textile

3449. *Bažantová, Nina 1998*: Svědectví textilií z relikviářového hrobu sv. Ludmily — On textiles from the grave relics of St Ludmila, *Listy filologické* 121, 3–4, 220–254.
3450. *Bravermanová, Milena 1999*: Textilie z hrobu Matyáše z Arrasu a Petra Parlře — Textilien aus dem Grab des Matthias von Arras und des Peter Parler, *Archaeologia historica* 24, 421–438.

5.4. Kovy — Metals

3451. *Boháčová, Ivana – Profantová, Nadá – Špaček, Jaroslav 1998*: Kování avarského původu ze Staré Boleslavi — Fittings of Avar origin from Stará Boleslav, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 341–348.
3452. *Brych, Vladimír 1998*: Zdobení hrot střely do kuše a další středověké nálezy z Písty u Nymburka — A decorated crossbow bolt and other medieval finds from Písty (Nymburk district), *Polabí* 32, 74–82.
3453. *Chybová, Helena 1997 (1998)*: Nálezy středověkých stílů z Kroměříže — Funde mittelalterlicher Stile aus Kroměříž, *Pravěk* 7, 411–415.
3454. *Kavánová, Blanka 1997 (1998)*: Bronzová zoomorfní faléra z Mikulčic a její zařazení ve stratigrafii sídliště na předhradí — Die bronzene zoomorphe Phalere aus Mikulčice und ihre Eingliederung in die Stratigraphie der Ansiedlung in der Vorburg, *Pravěk* 7, 373–388.
3455. *Klápště, Jan 1999*: Románská čelenka z Českých Budějovic a hledání jejího výkladu — Der romatische Stirnreif aus České Budějovice (Budweis) und die Suche nach seiner Bedeutung, *Studia mediaevalia Pragensia* 4, 133–139.
3456. *Kukla, Zdeněk – Nekuda, Rostislav 1998*: Bronzový kadlub ze Mstěnic — Eine bronzene Giessform von Mstěnice. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 207–208.*
3457. *Michna, Pavel 1999*: Koule obléhacího děla z 15. století v Olomouci, *Informační zpravodaj*, 89–91.
3458. *Nekuda, Rostislav – Kukla, Zdeněk 1998*: Zbraně, jimiž byla ostřelována tvrz ve Mstěnicích — Waffen, mit denen die Feste in Mstěnice beschossen wurde. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 223–228.*
3459. *Profantová, Nadá, 1999*: Bronzové raně středověké nákončí z Česova, okr. Jičín — Frühmittelalterliche Bronzeriemenzunge aus Česov, Bez. Jičín, *Archeologické rozhledy* 51, 614–630.
3460. *Tomášková, Markéta 1999*: Nález slovanské sekery z katastru Mlázovic — Find of a Slavic (early medieval) axe from the cadastral territory of Mlázovice, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 107–109.

5.5. Varia — Varia

3461. *Anderle, Jan – Čihák, Josef – Ebel, Martin – Nováček, Karel 1998*: Kolomazná pec v Plzni–Bolevci — Der Wagenschmierenofen in Pilsen–Bolevec, *Průzkumy památek* 5/2, 139–146.
3462. *Beránek, Jan – Doležal, Daniel – Korený, Rastislav – Křivánek, Roman – Vařeka, Pavel 1998*: Větrný mlýn holandského typu v Příčovech — The Windmill in Příčovy — Die Windmühle in Příčovy, *Podbrdsko* 5, 30–52.
3463. *Borkovský, Ivan 1999*: Praha, výrobky a řemesla v IX.–XI. století — Prag, Erzeugnisse und Handwerk im IX.–XI. Jahrhundert, *Castrum Pragense* 2, 7–13.

3464. *Bravermanová, Milena – Březinová, Helena – Hlaváček, Petr 1998*: Soubor renesančních bot ze studny u kostela Všech svatých na Pražském hradě — Die Kollektion von Renaissanceschuhen aus dem Brunnen an der Allerheiligenkirche in Prager Burg, *Archaeologia historica* 23, 471–492.
3465. *Brych, Vladimír 1999*: Král se sokolem na kostěné střeňce z Národního muzea. K poznání cest figurálních kostěných střeňek středověkou Evropou, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 36–39.
3466. *Chvojka, Ondřej 1999*: Parohová střeňka nože z Českého Krumlova, Výběr. *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 36, 133–135.
3467. *Klápště, Jan 1999*: Příspěvek k povaze svědeckví středověkých artefaktů: úzký kostěný hřeben a možnosti jeho výpovědi — Ein Beitrag zum Zeugnis mittelalterlicher Artefakte: Der Langzinkenamm und seine Interpretationsmöglichkeiten. In: *Slovensko a evropský juhovýchod*, Bratislava, 364–384.
3468. *Marek, Otto – Kostelníková, Marie 1998*: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: *Studien zum Burgwall von Mikulčice* 3, Brno, 171–326.
3469. *Motyková, Karla 1999*: Sladovna ze 16. století, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 37 (107), 108–110.
3470. *Podliska, Jaroslav 1998*: Nález středověké ryté kresby na kameni z Prahy–Starého Města — Der Fund einer mittelalterlichen Ritzungzeichnung auf einem Stein aus der Prager Altstadt, *Archaeologia Pragensia* 14, 209–216.
3471. *Stařa, Čeněk 1999*: Dva unikátní raně středověké nálezy z Přerova na Moravě (kožený svršek boty a olovené mincovní závaží — Zwei unikate frühmittelalterliche Funde aus Přerov in Mähren (das Oberleder des Schuhs und das Bleimünzgewicht, *Archeologické rozhledy* 51, 760–773.
3472. *Unger, Josef 1997 (1998)*: Kostěné artefakty a jejich výroba na hradě v Lelekovicích — Knochenartefakte und ihre Herstellung auf der Burg von Lelekovice, *Pravěk* 7, 417–424.

6. SMĚNA (POHYB KOMODIT, CESTY) – EXCHANGE (COMMODITY TRANSFERS, ROUTES)

3473. *Cendelín, Dušan 1999*: Terénní průzkum zaniklé středověké komunikace na západním Brněnsku — Terrainerforschung einer verschwundenen mittelalterlichen Kommunikation in der westbrünner Gegend, *Vlastivědný věstník moravský* 51, 48–57.
3474. *Černá, Eva 1998*: Komunikační síť v SV části Krušných hor v období vrcholného středověku a její kontext s polohami sklářských hutí — Wegenetz im NÖ–Teil des Erzgebirge im Hochmittelalter und ihr Zusammenhang mit den Lagen der Glashütten, *Archaeologia historica* 23, 97–110.
3475. *Doležel, Jiří 1998*: Dvě středověké keramické imitace. K odrazu dálkových kontaktů v místní materiální kultuře středověké Moravy — Zwei mittelalterliche keramische Imitationen. Zur Widerspiegelung der Fernkontakte in hiesiger materiellen Kultur des mittelalterlichen Mährens. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc.*, Brno, 49–65.
3476. *Frolík, Jan – Šigl, Jiří 1998*: Poznámky k importům v Chrudimi a Hradci Králové — Befunde zu den „Importen“ in Chrudim und Hradec Králové, *Archaeologia historica* 23, 429–434.
3477. *Charvát, Petr 1998*: Dálkové styky českých zemí a Hedvábná cesta v raném středověku (do roku 1300). In: *Hedvábná cesta*, Praha, 11–38.
3478. *Kouřil, Pavel – Prix, Dalibor – Wihoda, Martin 1998*: Středověké fortifikace a „Jesenická stezka“ v údolí Černé Opavy — Mittelalterliche Befestigungen und die „Gesener Strasse“ im Tal der Schwarzen Oppa, *Archaeologia historica* 23, 111–131.
3479. *Kubů, František – Zavřel, Petr 1998*: Terénní průzkum starých komunikací na příkladu Zlaté stezky — Terrainerforschung der alten Kommunikationen am Beispiel des Goldenen Steiges, *Archaeologia historica* 23, 35–57.
3480. *Měřínský, Zdeněk – Zumpfe, Eva 1998*: Obchodní cesty na jižní Moravě a v Dolním Rakousku do doby vrcholného středověku — Handelsstrassen in Südmähren und Niederösterreich bis zur Zeit des Hochmittelalters, *Archaeologia historica* 23, 173–181.
3481. *Musil, František 1999*: K problematice vývoje středověkých komunikací v Poorlicku v době předhusitské — Zur Problematik der Entwicklung mittelalterlicher Kommunikationen in der Region am Fluss Orlice/Adler in der vorhussitischen Zeit, *Historická geografie* 30, 135–153.

3482. *Profantová, Naďa 1998*: Problém importů a rekonstrukce cest v 8.–9. století — Importprobleme und Rekonstruktion der Wege im 8. und 9. Jahrhundert, *Archaeologia historica* 23, 79–88.
3483. *Procházka, Zdeněk 1998*: Křížové kameny a jejich vztah k provozu a nehodám na starých stezkách — Kreuzsteine und ihre Beziehung zum Verkehr und zu den Unfällen auf alten Wegen, *Archaeologia historica* 23, 183–191.
3484. *Široký, Radek – Nováček, Karel 1998*: K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku — Zu den Anfängen des Nürnbergerweges auf dem Gebiet von Tachov, *Archaeologia historica* 23, 59–71.
3485. *Tomková, Kateřina 1998*: Bernstein im frühmittelalterlichen Böhmen — Jantar v raně středověkých Čechách, *Památky archeologické* 89, 64–103.
3486. *Tomková, Kateřina 1998*: Jantar a komunikace v raně středověkých Čechách — Bernstein und Kommunikation im Frühmittelalterlichen Böhmen, *Archaeologia historica* 23, 223–231.
3487. *Zavřel, Petr 1999*: Záchranný archeologický výzkum v dolní části Blažejovického systému prachatické větve Zlaté stezky — Die Rettungsgrabung im unteren Teil des Plahetschlagler Systems am Prachattitzer Zweig des Goldenen Steiges, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 85–97.

D) PŘÍRODNÍ VĚDY V ARCHEOLOGII — NATURAL SCIENCES IN ARCHAEOLOGY

1. ANTROPOLOGIE — PHYSICAL ANTHROPOLOGY

3488. *Blajerová, Miroslava 1999*: Kostrová pohřebiště z Radomyšle (o. Strakonice) z období od středověku po novověk. In: *Radomyšl. Raně středověké pohřebiště*, Praha, 252–350.
3489. *Blajerová, Miroslava 1999*: Mittelalterliche und neuzeitliche Körpergräberfelder von Radomyšl (Kr. Strakonice). In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 8. Treffen, Rahden/Westf.*, 220–237.
3490. *Černý, Viktor – Brůžek, Jaroslav – Siegllová, Zuzana – Budil, Ivo – Brdička, Radim 1999*: Vztah sociální organizace, biologické reprodukce a genetické variability – setkání molekulární genetiky, sociální antropologie a postprocesuální archeologie — Relations entre l'organisation sociale, la reproduction biologique et de la variabilité génétique – rencontre de la génétique moléculaire, de l'anthropologie sociale et de l'archéologie post-processuelle, *Archeologické rozhledy* 51, 346–367.
3491. *Černý, Viktor – Stránská, Petra 1999*: O rozdílech mezi větším kalendářním a biologickým a o sporech historiků s antropology, *Archeologické rozhledy* 51, 832.
3492. *Černý, Viktor – Velemínský, Petr 1998*: Die Anthropologie des Neolithikums in Böhmen. In: *Bestattungssitus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B. C.)*, Praha, 145–158.
3493. *Dobisíková, Miluše 1998*: Středověké nálezy na Václavském náměstí — Mittelalterliche Funde auf dem Wenzelsplatz (Prag), *Archaeologica Pragensia* 14, 273–276.
3494. *Dobisíková, Miluše 1999*: Anthropologische Auswertung der Brandgräber von Dobřichov–Pičhora. In: *Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs)*, Prague, 181–185.
3495. *Dobisíková, Miluše – Hanáková, Hana 1998*: Antropologické zhodnocení mohylového pohřebiště v Kožlí u Orlíka — Anthropologische Auswertung des Hügelgräberfeldes in Kožlí bei Orlik, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 335–336.
3496. *Dobisíková, Miluše – Hanáková, Hana 1998*: Anthropologische Auswertung des Hügelgräberfeldes in Kožlí bei Orlik. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7*, Bonn, 306–307.
3497. *Dočkalová, Marta 1998*: Accumulation of human and animal bones in an archaeological site of the Middle Bronze Age, *Anthropologie* 36, 281–291.
3498. *Dočkalová, Marta – Šebela, Lubomír 1999*: A Description of the Skeletal Remains of Corded Ware Culture Peoples in Moravia — Charakteristika kosterních pozůstatků lidu se šňurovou keramikou na Moravě. In: *The Corded Ware Culture in Moravia and in the Adjacent Part of Silesia (Catalogue)*, Brno, 185–211.
3499. *Dokládál, Milan 1999*: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob. Brno.
3500. *Drozďová, Eva 1998*: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků ze středověkého hřbitova na Dominikánském nám. v Brně — Anthropological analysis of human skeletons from medieval cemetery at Dominikánské sq. in Brno. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc.*, Brno, 71–73.

3501. *Drozďová, Eva 1998 (1999)*: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků objevených na nádvoří zámku ve Slavkově u Brna — Anthropologische Analyse von Knochenüberresten, die im Hof des Schlosses Austerlitz entdeckt wurden, *Pravěk* 8, 371–378.
3502. *Drozďová, Eva – Beneš, Jan 1999*: Korunka lidského zubu — The crown of the human tooth, *Archeologické rozhledy* 51, 269–273.
3503. *Dvořák, Jaroslav 1998*: Kosterní pozůstatky prvních Přemyslovců na Pražském hradě — Skelettüberreste der ersten Przemysliden auf der Prager Burg. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno*, 79–83.
3504. *Chochol, Jaromír 1999*: Anthropologische Beurteilung: Menschliche Überreste aus den weiteren Bylaner Gräbern in Praha–Střešovice, *Památky archeologické* 90, 397.
3505. *Sládek, Vladimír 1995–1996 (1999)*: O původu anatomicky moderního člověka (*H. sapiens sapiens*): přehled teorií a modelů, *Přehled výzkumů* 39, 35–45.
3506. *Sládek, Vladimír – Sedláček, Martin – Vystrčilová, Michaela 1995–1996 (1999)*: Fragment lidské lebky ze Stránské skály IIIa (neolit): Předběžná studie, *Přehled výzkumů* 39, 521–527.
3507. *Soffer, Olga – Adovasio, James M. – Hyland, David C. – Klíma, Bohuslav – Svoboda, Jiří 1998*: Perishable technologies and the genesis of the Eastern Gravettian, *Anthropologie* 36, 43–68.
3508. *Smrčka, Václav – Jambor, Jaroslav – Salaš, Milan – Strouhal, Evžen 1998*: Reconstruction of the diet in Wadi Qitna, Sudanese Nubia, *Anthropologie* 36, 267–274.
3509. *Stloukal, Miloš – Vyhnanek, Luboš 1998*: Anthropologische Analyse der Skelette aus dem Gräberfeld bei der „XII. Kirche“ in Mikulčice. In: *Studien zum Burgwall von Mikulčice* 3, Brno, 357–391.
3510. *Stránská, Petra 1998*: Středověká Praha – antropologická sonda na pohřebišti z 12.–13. století na Malé Straně–Klárově — Das mittelalterliche Prag – anthropologische Sonde auf einem Gräberfeld aus dem 12.–13. Jahrhundert auf der Kleinseite–Klárov, *Archaeologica Pragensia* 14, 277–290.
3511. *Stránská, Petra 1999*: Keltové a antropologie. In: *Jak se kopou keltské hroby? Praha*, 133–154.
3512. *Stránská, Petra 1999*: Anatomie kostry. In: *Antropologie. Příručka pro studium kostry, Praha*, 9–40.
3513. *Stránská, Petra 1999*: Lidské pozůstatky v Lumbeho zahradě na Pražském hradě — Human remains from the Lumbe Garden at the Prague Castle, *Archeologické rozhledy* 51, 688–691.
3514. *Stránská, Petra 1999*: Raně středověké hroby z Vraclavi, okr. Ústí nad Orlicí (Antropologický rozbor) — Die frühmittelalterlichen Gräber von Vraclav, Kr. Ústí nad Orlicí – Anthropologische Analyse, *Studia Mediaevalia Pragensia* 4, 75–80.
3515. *Turek, Jan 1998*: The Wolf Den – jeskyně s pohřby v severní Anglii, *Archeologické rozhledy* 50, 869.
3516. *Turek, Jan 1999*: Sterkfontein, unikátní nález fosilního hominida v jižní Africe, *Archeologické rozhledy* 51, 401–403.
3517. *Velemínský, Petr – Dobšíková, Miluše 1998*: Demografie a základní antropologická charakteristika pravěkých pohřebišť v Praze 5–Jinonicích (Eneolit, kultura únětická, laténské období) — Demographie und die Grundlagen der anthropologischen Charakteristik der urgeschichtlichen Gräberfelder in Prag 6–Jinonice, *Archaeologica Pragensia* 14, 229–271.
3518. *Vlček, Emanuel 1999*: Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků českých králů přemyslovské a lucemburské dynastie s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Díl 2. Čeští králové I, Praha.

2. ARCHEOBOTANIKA — ARCHAEOBOTANY

3519. *Beneš, Jaromír 1998*: Doklady dálkových kontaktů ve středověké Evropě na základě studia vybraných archeobotanických nálezů — Belege der Fernkontakte im mittelalterlichen Europa aufgrund der ausgewählten archäobotanischen Funde, *Archaeologia historica* 23, 285–293.
3520. *Beneš, Jaromír – Kaštovský, Jan 1998*: Význam analýzy druhového spektra rozsivek (*Bacillariophyceae*) pro archeologii — The use of diatom analysis (*Bacillariophyceae*) in archaeology, *Archeologické rozhledy* 50, 845–850.
3521. *Beneš, Jaromír – Kaštovský, Jan – Majer, Antonín 1998*: Pozdně středověká štolá ve Vimperku: příspěvek archeobotaniky rozsivek k určení funkce vodovodního díla — A Late Medieval Adit in Vimperk, Czech Republik: Archaeological and Diatom Analysis, *Archeologické rozhledy* 50, 851–861.

3522. *Břízová, Eva 1998*: Pylová analýza sedimentu středověké Sněmovní ulice v Praze — Prague medieval Sněmovní street – pollen analysis of its sediments, *Archaeologica Pragensia* 14, 317–328.
3523. *Čiháková, Jarmila – Dobrý, Jaroslav 1999*: Dendrochronologie v pražském suburbii — Dendrochronology in suburban Prague, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 337–352.
3524. *Čulíková, Věra 1998*: Výsledky analýzy rostlinných makrozbytků z lokality Praha 1 – Malá Strana, Tržiště čp. 259/III (Hartigovský palác) — Analysenergebnisse der pflanzlichen Makroreste der Lokalität Praha 1 – Malá Strana, Tržiště Nr. 259/III, Sonda II (Palais Hartig), *Archaeologica Pragensia* 14, 291–316.
3525. *Čulíková, Věra 1999*: Rostlinné makrozbytky z raně středověkých sedimentů na III. nádvoří Pražského hradu — Pflanzliche Makroreste aus frühmittelalterlichen Sedimenten im III. Burghof der Prager Burg, *Archaeologica Pragensia* 14, 329–341.
3526. *Čulíková, Věra 1999*: Rostlinné makrozbytky z objektu č. 126 na předhradí slovanského hradiska v Libici nad Cidlinou — Pflanzliche Makroreste aus dem Objekt Nr. 126 auf der Vorburg des slawischen Burgwalles in Libice nad Cidlinou, *Památky archeologické* 90, 166–185.
3527. *Čulíková, Věra 1999*: Rostlinné makrozbytky ze středověkého sídliště v Bratronicích (okr. Kladno) — Pflanzliche Makroreste aus der mittelalterlichen Siedlung in Bratronice (Bez. Kladno). In: *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 296–299.
3528. *Dvorská, Jitka – Poláček, Lumír 1998*: Nové dendrochronologické pracoviště v Mikulčicích, *Zprávy památkové péče* 58, 4, Příl., XXXIII–XXXIV.
3529. *Dvorská, Jitka – Poláček, Lumír 1999*: Dendrochronologické pracoviště v Mikulčicích v roce 1997 — Die dendrochronologische Forschungsstätte in Mikulčice – 1997, *Zprávy památkové péče* 59, 2, Příl., VII–VIII.
3530. *Jankovská, Vlasta 1998*: Pylové analýzy a archeologie — Pollenanalysen und Archäologie. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno*, 115–118.
3531. *Jankovská, Vlasta 1998*: Pylové analýzy vzorků ze středověkých a novověkých studní u Náměstí Přemyslovců v Nymburce — Pollen analysis samples from the Medieval and Early Modern well on Náměstí Přemyslovců in Nymburk, *Polabí* 32, 168–181.
3532. *Kyncl, Josef – Kyncl, Tomáš 1998*: Současný stav standardních chronologií jehličnanů v České republice — Gegenwärtiger Stand der Standardchronologien von Nadelbäumen in der Tschechischen Republik, *Zprávy památkové péče* 58, 4, Příl., XXIX–XXXII.
3533. *Opravil, Emanuel 1998*: Makrozbytky rostlinného původu z Uherského Hradiště a Starého Města — Makrorest pflanzlicher Herkunft aus den Lokalitäten Uherské Hradiště und Staré Město, *Slovačko*, 115–121.
3534. *Opravil, Emanuel 1998*: Paleobotanické nálezy mladší doby římské až stěhování národů z Přerubenic — Paläobotanische Funde der jüngeren Kaiserzeit bis Völkerwanderungszeit aus Přerubenic. In: *Praehistorica* 23, Praha, 133–134.
3535. *Opravil, Emanuel 1998*: Rekonstrukce vegetace v Kožlí u Orlíka — Rekonstruktion der latènezeitlichen und frühmittelalterlichen Vegetation in Kožlí bei Orlík, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 337–339.
3536. *Opravil, Emanuel 1998*: Rekonstruktion der latènezeitlichen und frühmittelalterlichen Vegetation in Kožlí bei Orlík. In: *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, Bonn, 313–314.
3537. *Opravil, Emanuel 1998*: Zusammenfassende Übersicht der Ergebnisse von Analysen der Makroreste pflanzlicher Herkunft aus Mikulčice. In: *Studien zum Burgwall von Mikulčice* 3, Brno, 327–356.
3538. *Opravil, Emanuel 1999*: Rostlinné makrozbytky z laténské osady v Srběči — Plant macro-residues from the La Tène Period settlement of Srbeč, *Památky archeologické* 90, 63–64.
3539. *Opravil, Emanuel 1999*: Rostlinné makrozbytky z převisu Pod zubem (k. o. Česká Lípa) — Vegetation macroremains from the Pod zubem rockshelter, *Archeologické rozhledy* 51, 265.

3. ARCHEOEOKOLOGIE — ARCHAEOECOLOGY

3540. *Brůna, Vladimír 1999*: Rekonstrukční mapy severozápadních Čech – Využití historických map při obnově krajiny severočeské hnědouhelné pánve — Rekonstruktionskarten Nordwestböhmens (Zur Nutzung von historischen Karten bei der Wiederherstellung der zerstörten Landschaft des nord-

- böhmischen Braunkohlenreviers. In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997, Most, 183–189.
3541. *Dreslerová, Dagmar 1998*: Keramika jako indikátor změn krajiny — Pottery as an indicator of landscape changes, *Archeologické rozhledy* 50, 159–169.
3542. *Matoušek, Václav 1998*: Ekologické krize doby prehistorické. In: *Documenta Pragensia* 16. Ponížení a odstrčení. Města versus katastrofy, Praha, 149–159.
3543. *Matoušek, Václav 1999*: Hora a jeskyně. Příspěvek ke studiu vývoje vztahu člověka a jeho přírodního prostředí ve střední Evropě od neolitu do raného středověku — Mountain and Cave: A contribution to the study of the development of the relationship between man and his natural environment in Central Europe from the Neolithic to the Early Middle Ages, *Archeologické rozhledy* 51, 441–456.

4. GEOLOGIE A FYZIKÁLNÍ METODY — GEOLOGY AND PHYSICAL METHODS

3544. *Cejnková, Dana – Hašek, Vladimír – Loskotová, Irena 1997–1998 (1999)*: Archeogeofyzikální prospekce kostela sv. Tomáše v Brně, *Přehled výzkumů* 40, 422–428.
3545. *Doležal, Ivan 1998*: Dokumentace geologických a archeologických objektů metodou lakových obtisků — The documentation of geological and archaeological features using the Lacquer-Film method, *Archeologické rozhledy* 50, 273–277.
3546. *Dvořák, Jaroslav 1998*: Geologie stavebního horninového materiálu velkomoravské architektury a jejího vyznění v Čechách — Geologie des Gesteinbaumaterials der Grossmährischen Architektur und ihr Ausklang in Böhmen, *Jižní Morava* 34, 7–19.
3547. *Dvořák, Jaroslav 1998*: Kdy tekla Dyje jižně od Mikulova (věnováno památce vynikajícího geologa a archeologa J. Jüttnera), *Jižní Morava* 34, 243.
3548. *Dvořák, Jaroslav 1998*: Zřícenina hradu Obřany – kamenný stavební materiál — Die Ruine der Burg Obřany – das steinerne Baumaterial. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 75–77.*
3549. *Dvořák, Jaroslav 1998 (1999)*: Horninový materiál a postup stavebních prací nejstarších klášterů na Moravě — Gesteinmaterial und Fortgang der Bauarbeiten an den ältesten Klöstern in Mähren, *Pravěk* 8, 379–393.
3550. *Dvořák, Jaroslav 1999*: Modřice u Brna – pozůstatek biskupského dvorce a románský kostel sv. Gotharda – horninový stavební materiál, *Přehled výzkumů* 39 (1995–1996), 504.
3551. *Dvořák, Jaroslav – Unger, Josef 1998*: Horninový materiál a stavební postup románského a gotického kostela sv. Leonarda v Mušově (okr. Břeclav) — Gesteinmaterial und Bauphasen bei der romanischen und gotischen Kirche St. Leonardi in Mušov (Kr. Břeclav), *Archeologické rozhledy* 50, 619–631.
3552. *Hašek, Vladimír – Měřínský, Zdeněk 1997 (1998)*: Archeogeofyzikální prospekce při zjišťování příčin statického narušení historických staveb na Moravě — Archäogeophysikalische Prospektion bei Feststellung der ursachen statische Störung historischer Bauten in Mähren, *Pravěk* 7, 425–438.
3553. *Hrdlička, Ladislav – Nechvátal, Bořivoj 1999*: Fyzikální nedestruktivní průzkum knížecí a královské akropole na Vyšehradě – 2 (Bastion XXXV) — Die physikalische nicht destruktive Forschung in der fürstlichen und königlichen Akropolis in Vysehrad – 2 (Bastion XXXV), *Archaeologia historica* 24, 231–261.
3554. *Krčmář, Břetislav – Krčmářová, Štěpána 1999*: Kounovské kamenné řady a jejich možná vazba na tektonickou stavbu geologického podloží lokality — Kounov Stone Rows and their relationship to the underlying local geological structure, *Archeologické rozhledy* 51, 368–373.
3555. *Křivánek, Roman 1998*: Ergebnisse geophysikalischer Messungen von mittelalterlichen Glashütten im Erzgebirge. In: *Materialhefte zur Archäologie*, Stuttgart, 147–159.
3556. *Křivánek, Roman 1998*: Geofyzikální průzkum zaniklé sklářské huti v Bedřichově, okres Jablonec nad Nisou, *Archeologie Libereckého kraje* 1, Liberec, 69–71.
3557. *Křivánek, Roman 1998*: Příklady využití geofyzikálních metod při průzkumu i výzkumu různých typů archeologických lokalit v Čechách — The examples of using of geophysical methods in survey and research of various archaeological sites in Bohemia. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 177–197.*

3558. *Křivánek, Roman 1999*: Geofyzika na předpolí hnědouhelných dolů — Geophysics near the edge of brown coal mines. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 191–202.
3559. *Křivánek, Roman 1999*: Přehled využití geofyziky ARÚ Praha na archeologických lokalitách ve středních Čechách v letech 1994–1998 — Summary of use of geophysics of the Institute of archaeology in Prague on archaeological sites in Central Bohemia 1994–1998, *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 213–234.
3560. *Křivánek, Roman 1999*: Využití výsledků archeogeofyzikálních měření ve středních Čechách v roce 1998, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 73–77.
3561. *Křivánek, Roman 1999*: Magnetometrický průzkum hradiště Lštění, okr. Benešov — Magnetometric survey of hillfort Lštění, district Benešov, *Archeologické rozhledy* 51, 809–823.
3562. *Křížová, Jana 1998*: Použití některých geofyzikálních přístrojů při archeologickém výzkumu — Die Anwendung einiger geophysikalischen Apparate in der archäologischen Forschung. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 199–206*.
3563. *Kudrnáč, Jaroslav 1998*: Šumava a zlato, *Zlatá stezka* 6, 13–25.
3564. *Kudrnáč, Jaroslav 1999*: Montánní archeologie a geologie — Montanarchäologie und Geologie, *Archeologické rozhledy* 51, 168–172.
3565. *Malkovský, Miroslav 1999*: Horniny ze 7.–počátku 9. století z Libice nad Cidlinou, *Památky archeologické* 90, 152.
3566. *Malý, Karel 1998 (1999)*: Současný stav lokalit starého dolování v okolí Stříbrných Hor u Havlíčkova Brodu — Der jetzige Zustand der Standorte des alten Bergbaus in der Umgebung von Stříbrné Hory bei Havlíčkův Brod (Deutsch Brod), *Vlastivědný sborník Vysočiny* 11, 45–58.
3567. *Nekuda, Rostislav 1998*: Zpráva o geofyzikální prospekci ve Mstěnicích — Geophysikalische Prospektion in der Wüstung Mstěnice (Mähren). In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 219–222*.
3568. *Oliva, Martin – Neruda, Petr – Přichystal, Antonín 1999*: Paradoxy těžby a distribuce rohovce z Krumlovského lesa — Paradox in the Excavation and Products Distribution of the Krumlov Forest Chert, *Památky archeologické* 90, 229–318.
3569. *Pavelčík, Jiří 1998*: Otázka tzv. Králova stolu u Modré (okr. Uh. Hradiště) ve světle geofyzikální a archeologické prospekce — Die Frage des sog. Králův stůl (Král–Tisch) bei Modrá (Bezirk Uherské Hradiště) im Lichte der geophysikalischen und archäologischen Prospektion. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 229–234*.
3570. *Pavelčík, Jiří 1998*: Dvacetpět let spolupráce archeologie – geofyzika — 25 Jahre der Zusammenarbeit von Archäologie und Geophysik. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 235–236*.
3571. *Peška, Jaroslav 1998*: Geofyzika a archeologický výzkum na stavbě rychlostní komunikace R 35 mezi Olomoucí a Lipníkem nad Bečvou — Die Geophysik und archäologische Forschung beim Ausbau der Schnellkommunikation R 35 zwischen Olomouc (Olmütz) und Lipník a. d. Bečva. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 237–252*.
3572. *Přichystal, Antonín 1997 (1998)*: Suroviny kamenných artefaktů z hrobu se šňůrovou keramikou v Blatci (okr. Olomouc) v celomoravském kontextu — Raw materials of lithic artifacts from a grave with Corded Ware in Blatec (district Olomouc) in the Moravia-wide context, *Pravěk* 7, 233–235.
3573. *Přichystal, Antonín 1998*: Kamenné suroviny z pozdně paleolitické lokality ve Světlé nad Sázavou — Lithic raw materials from the Late Palaeolithic site at Světlá nad Sázavou, *Archeologické rozhledy* 50, 345–358.
3574. *Přichystal, Antonín 1998*: Problém kamenného útvaru Králův stůl u Velehradu z pohledu geologa — Das problem einer Steinformation des sogen. Königstisches bei Velehrad aus der Sicht des Geologen. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 261–269*.
3575. *Přichystal, Antonín 1999*: The Petrographic Investigation of Stone Artefacts of the Corded Ware Culture in Moravia and the Adjacent Part of Silesia — Petrografický výzkum kamenných artefaktů kultury se šňůrovou keramikou na Moravě a přilehlé části Slezska. In: *The Corded Ware Culture in Moravia and in the Adjacent Part of Silesia (Catalogue)*, Brno, 213–223.
3576. *Seitl, Luděk 1998*: Výzkumy otce moravské archeologie J. Wankla a M. Kříže ve světle geofyzikálních metod (Sloupské jeskyně) — Forschungen des Vaters der mährischen Archäologie J. Wankels

- und M. Křížs im Lichte der geophysikalischen Methoden (Sloup–Höhle). In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 271–278.
3577. *Unger, Josef 1998*: Úloha geofyzikálního průzkumu při kresebné rekonstrukci opevňovacího systému lelekovického hradu — Geophysikalische Untersuchung und zeichnerische Rekonstruktion des Befestigungssystems der Burg in Lelekovice. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 301–311.
3578. *Záhora, Richard 1998*: Použitelnost geofyzikální radiolokační metody v archeologické prospekci — Anwendung der geophysikalischen Radiolokationsmethode in der archäologischen Prospektion. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 325–327.
3579. *Zavřel, Jan 1998*: Geologické poměry v okolí chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři — The geological situation in the vicinity of St. Nicolas's church of the town of Jaroměř, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 192–197.

5. ARCHEOZOOLOGIE — ARCHAEOZOOLOGY

3580. *Beech, Mark 1999*: Srbeč: The Animal Bones, Památky archeologické 90, 57–63.
3581. *Hladilová, Šárka 1998*: Terciární fosilie z paleolitických lokalit Milovice, Dolní Věstonice a Předmostí u Přerova — Terziärfossilien der paläolithischen Lokalitäten Milovice, Dolní Věstonice und Předmostí bei Přerov. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 109–113.
3582. *Horáček, Ivan 1999*: Fauna obratlovců z převisu Pod zubem (k. o. Česká Lípa) — Vertebrate fauna from the Pod zubem rockshelter, Archeologické rozhledy 51, 268.
3583. *Kratochvíl, Zdeněk 1998 (1999)*: Zvířecí kostní zbytky z laténského sídliště v Mistříně, okr. Hodonín — Tierknochenreste aus der latènezeitlichen Siedlung in Mistřín, Bez. Hodonín, Pravěk 8, 177–182.
3584. *Ložek, Vojen 1998*: Pozůstatky fauny v archeologických výkopech a jejich výpověď. Část 1. Základní údaje a měkkýši — Evidence given by faunal remains from archaeological excavations. Part 1. Basic data and Mollusca, Archeologické rozhledy 50, 436–451.
3585. *Ložek, Vojen 1999*: Analýza měkkýšů z převisu Pod zubem (k. o. Česká Lípa) — Analysis of the molluscs from the Pod zubem rockshelter, Archeologické rozhledy 51, 266–267.
3586. *Peške, Lubomír – Rulf, Jan – Slavíková, Jiřina 1998*: Bylany – ekodata: Specifikace nálezů kostí a rostlinných makrozbytků — Bylany – ecodeata: Specification of bone- and plant macro-remain finds. In: Bylany. Varia 1, Praha, 83–118.
3587. *Petříčková, Jitka 1998*: Zvířecí kosti z Buštěhradu, okr. Kladno, Archeologie ve středních Čechách 2, 97.
3588. *Petříčková, Jitka 1998*: Osteologické nálezy z Karlštejna, okr. Beroun — The animal bones from Karlštejn, distr. of Beroun, Archeologie ve středních Čechách 2, 415–424.
3589. *Petříčková, Jitka 1999*: Nálezy zvířecích kostí z Bratronice, okr. Kladno — Tierknochenfunde in Bratronice, Bez. Kladno. In: Mediaevalia archaeologica 1, Praha, 299–304.
3590. *Petříčková, Jitka 1999*: Soubor zvířecích kostí z Kozárovic, okr. Příbram — The animal bone assemblage from Kozárovice, Příbram district, Archeologie ve středních Čechách 3/2, 392.
3591. *Petříčková, Jitka 1999*: Rozbor osteologického materiálu z hradiště u Dolních Břežan, okr. Praha–západ — Analysis of the osteological material from Dolní Břežany – Hradiště, Archeologie ve středních Čechách 3/2, 417–418.

6. JINÉ — OTHERS

3592. *Dvorská, Jitka – Poláček, Lumír – Schneider, Gerwulf 1998*: Chemische Analysen der Keramik von Mikulčice (Bez. Hodonín, Tschechien). In: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, Brno, 295–314.
3593. *Frána, Jaroslav 1999*: Metallanalysen der germanischen und römischen Gegenstände aus Dobřichov–Pičhora. In: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs), Pragae, 185–194.

3594. *Frána, Jaroslav – Jiráň, Luboš 1998*: Vorgeschichtliche Erzeugnisse aus Kupfer und dessen Legierungen in Böhmen aus dem Aspekt der Analysen der Elementenzusammensetzung. In: Actes du colloque international „Bronze 96“. T. 1. (Session de Neuchâtel), Paris, 215–221.
3595. *Frána, Jaroslav – Maštálka, Antonín 1998*: Analýzy složení skloviny s předpokládaným středověkým původem — Compositional analysis of glass mass of presumed medieval origin, *Polabí* 32, 56–62.
3596. *Fröhlich, Jan – Majer, Antonín – Venclová, Natalie 1998*: Archeologická prospekce a průzkum měřením magnetické susceptibilitě zemin — Archäologische Prospektion und Erforschung von Böden mittels der magnetischen Suszeptibilität. In: *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno*, 87–93.
3597. *Görsdorf, Jochen 1998*: Kožlí u Orlíka — Ergebnisse der ¹⁴C-Altersbestimmung — Kožlí u Orlíka — výsledky radiokarbonového datování, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 329–334.
3598. *Hanykýř, Vladimír – Ticová, Eva – Saláč, Vladimír 1998*: Chemicko-technologický průzkum laténské keramiky ze severozápadních Čech — Zur chemischen und technologischen Untersuchung latènezeitlicher Keramik aus Nordwestböhmen, *Archeologické rozhledy* 50, 106–115.
3599. *Hardy, Bruce L. 1999*: Preliminary results of residue and use-wear analyses of stone tools from two Mesolithic sites, Northern Bohemia, Czech Republic — Předběžné výsledky analýzy povrchových stop na kamenných nástrojích ze dvou mezolitických lokalit v severních Čechách, Česká republika, *Archeologické rozhledy* 51, 274–279.
3600. *Lička, Milan – Mach, Zdeněk 1999*: Erläuterung zu den Ergebnissen der mikroskopischen Analyse und der Röntgen-Diffraktionanalyse der Proben der Keramik aus Dobřichov–Pičhora. In: *Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs)*, Pragae, 201–202.
3601. *Majer, Antonín 1999*: Fosfátový průzkum hradiště „Hradišátko“ u Dolních Břežan — Phosphates survey at the „Hradišátko“ hill-fort at Dolní Břežany, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 441–442.
3602. *Majer, Antonín 1999*: Geofyzikální a geochemický dodatek k lokalitě Jehnědno — Geophysical and Geochemistry Addenda to Jehnědno Research, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 84.
3603. *Maryška, Martin 1999*: Mikroskopische Analyse und Röntgen-Diffraktionanalyse der Proben der Keramik und des Rohstoffs aus Dobřichov–Pičhora. In: *Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen*, Pragae, 194–200.
3604. *Moucha, Václav 1999*: Der aunjetitzer Hortfund von „Koží hřbety“ bei Horoměřice. Röntgenographische und radiographische Untersuchung. In: *Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei*, Nitra, 137–148.
3605. *Turek, Jan – Majer, Antonín 1999*: Příklad aplikace fosfátové půdní analýzy na pohřebním nálezu v Tišicích (okr. Mělník) — An application of the phosphate analysis on the prehistoric burial find from Tišice (Mělník district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/1, 205–212.

E) HRANIČNÍ OBORY A POPULÁRNĚ ZAMĚŘENÉ PRÁCE — BORDERLINE DISCIPLINES AND POPULARIZING WORKS

1. HISTORIE — HISTORY

3606. *Bláhová, Marie – Frolík, Jan – Profantová, Nada 1999*: Velké dějiny země Koruny české. Sv. 1. Do roku 1197. Praha.
3607. *Boháč, Zdeněk 1998*: Kartografické zpracování církevních dějin Českých zemí. In: *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*, Praha, 193–195.
3608. *Bubeník, Josef 1999*: Vznik států v Čechách a na Moravě — The State formation in Bohemia and Moravia. In: *Kronika Českých zemí*, Praha, 32–41.
3609. *Dvorník, František 1999*: Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem. Praha.
3610. *Charvát, Petr – Charvátová, Kateřina 1999*: Doba přemyslovských knížat. In: *Kronika Českých zemí*, Praha, 42–83.
3611. *Charvátová, Kateřina 1998*: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 1. Fundace 12. století. Praha.

3612. *Charvátová, Kateřina 1998*: Bernard z Kamenice, politik ve službách Václava II., *Dějiny a současnost* 20, č. 6, 2–5.
3613. *Kejř, Jiří 1998*: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.
3614. *Kronika Českých zemí 1999*. Praha.
3615. *Lutovský, Michal 1998*: Bratrovrah a tvůrce státu. Život a doba knížete Boleslava I. Praha.
3616. *Macek, Josef 1998*: Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 3. Města. Praha.
3617. *Macek, Josef 1999*: Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Díl 4. Venkovský lid. Národnostní otázka. Praha.
3618. *Sláma, Jiří 1998*: Slavníkovci. In: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha, 17–36.
3619. *Třešník, Dušan 1998*: Grossmähren, Passau und die Ungarn um das Jahr 900, *Byzantinoslavica* 59, 137–160.
3620. *Třešník, Dušan 1998*: Sv. Vojtěch a formování střední Evropy. In: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha, 81–108.
3621. *Třešník, Dušan 1999*: Přemyslovec Kristián — Christian der Přemyslde, *Archeologické rozhledy* 51, 602–613.
3622. *Žemlička, Josef 1998*: Přemyslovci – Piastovci – Slavníkovci. In: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha, 37–48.

2. NUMISMATIKA — NUMISMATICS

3623. *Diviš, Jan 1998*: Poklady mincí od zlatonosné říčky Brtnice, *Informační zpravodaj*, 91.
3624. *Dohnal, Martin – Korený, Rastislav – Militký, Jiří 1999*: Soubor mincí z archeologických výzkumů v historickém jádru Sedlčan, okr. Příbram — The coin assemblage from archaeological excavations in the historic core of Sedlčany (Příbram district), *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 557–568.
3625. *Fröhlich, Jiří 1999*: Nález mincí u Jehnědna na Písecku, Výběr. *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 36, 78.
3626. *Frolík, Jan 1999*: Hromadný nález mincovních střížků z Chrudimi, *Chrudimský vlastivědný sborník* 5, 3–7.
3627. *Frolík, Jan – Nemeškalová, Zdenka 1999*: Hromadný nález mincí ze 16. století na Pražském hradě — Ein Münzfund aus dem 16. Jahrhundert auf der Prager Burg. In: *Castrum Pragense* 2, Praha, 219–226.
3628. *Hásková, Jarmila 1998*: K úloze biskupa Vojtěcha ve slavníkovském mincování. In: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha, 49–54.
3629. *Hásková, Jarmila 1999*: Počátky českého mincování ve výpovědi nálezu z Kazaně — Die Anfänge der Münzprägung in Böhmen im Licht des Fundes aus Kasan, *Numismatické listy* 54, 106–111.
3630. *Horáček, Jiří 1999*: O náleзовých mincích a jejich čištění v dřívější době — Über die Fundmünzen und deren Reinigung in der früheren Zeit, *Numismatické listy* 54, 47–49.
3631. *Chvojka, Ondřej 1998 (1999)*: Předmincovní platidla u Slovanů v českých zemích a na Slovensku — Die Vormünzzahlungsmittel bei den Slawen in den böhmischen Ländern und in der Slowakei, *Pravěk* 8, 183–226.
3632. *Jančo, Milan 1998*: Úloha averzu mincí Marca Aurelia v štátnej propagande — Die Role des Münzaverses des Marcus Aurelius in der Staatspropaganda, *Slovenská numizmatika* 15, 61–76.
3633. *Jančo, Milan 1998*: Nález bieleho peniaza v Prahe – Bubenči — Befund der weissen Münze in Prag 7, Bubenec, *Archeologické rozhledy* 50, 843–844.
3634. *Jančo, Milan 1999*: Nález mince Františka II. v Mořkově, okr. Nový Jičín — Münze des Kaiser II. aus Mořkov, K. Nový Jičín, *Archeologické rozhledy* 51, 144–145.
3635. *Klápště, Jan 1999*: Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách — Ein Beitrag zur archäologischen Erforschung der Rolle der Münzen im Přemyslidischen Böhmen, *Archeologické rozhledy* 51, 774–808.
3636. *Kučerovská, Taťána 1998*: Münzfunde aus Mikulčice. In: *Studien zum Burgwall von Mikulčice* 3, Brno, 151–170.
3637. *Michnová, Věra 1998*: Část brakteátového nálezu z Nových Hvězdlic v olomoucké muzejní sbírce — Ein teil des Brakteatenfundes aus Nové Hvězdlice in der Sammlung des Vaterländischen Museums in Olmütz, *Numismatické listy* 53, 68–72.

3638. *Michnová, Věra 1999*: Nález brakteátu z hrobu v Klášteře Hradisku u Olomouce — Fund von Brakteaten im Grab in Kloster Hradisko bei Olomouc, Numismatické listy 54, 45–46.
3639. *Militký, Jiří 1998*: Nález mincí z počátku 19. století ze Skočic, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 35, 59–60.
3640. *Militký, Jiří 1998*: Doplněk k nálezům středověkých mincí ze Svatonic, okr. Písek, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 35, 131–132.
3641. *Militký, Jiří 1998*: Několik nálezů jednotlivých mincí z jižních Čech, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 35, 128–131.
3642. *Militký, Jiří 1998*: Nález utrechtského dukátu ve Valtínově, okr. J. Hradec, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 35, 220–222.
3643. *Militký, Jiří 1999*: Doplněk k nálezům mincí z Chelčic, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 37 (107), 103–106.
3644. *Nemeškalová–Jiroudková, Zdenka 1998*: Keltský poklad ze Starého Kolína — Der Keltenschatz in Starý Kolín. Praha.
3645. *Petráň, Zdeněk 1998*: Nález římské mince na česko-lužickém pomezí — Fund der römischen Münze im Grenzgebiet Böhmens und der Lausitz, Numismatické listy 53, 45–46.
3646. *Sigl, Jiří 1999*: K nálezům grošů v Hradci Králové – Tomkově ulici čp. 178 z roku 1991 — The find of grossus (groschen) coins at Hradec–Králové, Tomkova Str. No. 178, of 1991, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 141–149.
3647. *Sláma, Jiří 1999*: K počátkům českého mincování, Archeologické rozhledy 51, 400.
3648. *Sláma, Jiří 1999*: Na okraj zajímavého numismatického nálezů v Kazani — Einige Bemerkungen zu dem interessanten numismatischen Fund in Kasan, Numismatické listy 54, 97–100.
3649. *Truchlý, Tomáš 1998*: Další nálezy mincí na hradě Šostýně, Informační zpravodaj, 92.
3650. *Vorlová, Dagmar 1999*: Nejstarší míšeňské groše v královéhradeckém nálezů z poloviny 14. století a otázka typologie středověkých mincí, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 37 (107), 100–103.
3651. *Vorlová, Dagmar 1999*: Nový grošový nález v muzeu v Dobrušce, Numismatické listy 54, 105.
3652. *Zaoral, Roman 1999*: Sbírka mincí Archeologického institutu N. P. Kondakova — Die Sammlung der Münzen des Archäologischen Instituts von N. P. Kondakov, Numismatické listy 54, 72–77.

3. ARCHEOMETALURGIE — ARCHAOMETALLURGY

3653. *Bertemes, Francois – Šebela, Lubomír 1998*: Quelques aspects de la métallurgie du chalcolithique récent et le début de l'âge du bronze ancien en Autriche, Bohême et Moravie. In: Actes du colloque international „Bronze '96“. T. 2 (session de Dijon), Paris, 227–239.
3654. *Erné, Michal – Militký, Jiří – Nováček, Karel 1999*: Vítkovci a těžba drahých kovů na Českokrumlovsku. Příspěvek k dějinám středověké metalurgie v Čechách — Die Witigonen und die Edelmetallgewinnung im Umgebung von Český Krumlov (Böhmisch Krummau.) Beitrag zur Geschichte der mittelalterlichen Metallurgie in Böhmen. In: Mediaevalia archaeologica 1, Praha, 209–233.
3655. *Hošek, Jiří 1998*: Metalografický rozbor souboru železných předmětů z lokality Příšovice, Archeologie Libereckého kraje 1, 72–80.
3656. *Hošek, Jiří 1998*: Rozbory fragmentů kroužkových zbrojí z majetku Severočeského muzea v Liberci, Archeologie Libereckého kraje 1, 81–88.
3657. *Mihok, Lubomír – Pribulová, Alena – Unger, Josef 1999*: Smithy production in medieval castle Lelekovice, south Moravia — Kovářská výroba na středověkom hrade Lelekovice – jižná Morava. In: Archaeometallurgy in the Central Europe, Východoslovenský pravek, Spec. issue, Košice, 115–120.
3658. *Stránský, Karel – Ustohal, Vladimír 1999*: On the history of iron metallurgy in the regions of the Jeseníky mountains and the Carpathians — K historii hutnictva železa v oblasti Jeseníkov a v Karpatскеj oblasti. In: Archaeometallurgy in the Central Europe, Východoslovenský pravek, Spec. issue, Košice, 145–156.
3659. *Ustohal, Vladimír – Ptáčková, Mária 1999*: Silver earring from Great Moravia — Strieborná náušnica z Velkej Moravy. In: Archaeometallurgy in the Central Europe, Východoslovenský pravek, Spec. issue, Košice, 175–179.

4. REKONSTRUKCE A EXPERIMENT — RECONSTRUCTION AND EXPERIMENT

3660. *Buňatová, Marie 1999*: Textilní produkce v mladém paleolitu. Experiment pro dokumentární film „Úsvit géníů“ — Textile production in the upper Palaeolithic. An experiment for a documentary film, *Archeologické rozhledy* 51, 104–112.
3661. *Bureš, Michal 1999*: Tábor experimentální archeologie, *Archeologické rozhledy* 51, 885.
3662. *Čermá, Eva 1999*: Aplikace metody experimentu v archeologii a její přínos pro dějiny sklářské výroby v období vrcholného středověku — Anwendung des Experiments als Methode in der Archäologie und sein Beitrag für die Geschichte der Glasproduktion im Hochmittelalter. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997*, Most, 171–182.
3663. *Červinka, Jiří 1999*: 20 let oddílu experimentální archeologie Mamuti, *Archeologické rozhledy* 51, 568–572.
3664. *Kostka, Michal 1998*: Právěké dny v archeoparku na Farkách, *Archeologické rozhledy* 50, 699–700.
3665. *Lázníčková, Martina 1999*: Experimentální výroba „replik“ paleolitických artefaktů z pálené hlíny — The experimental production of replica palaeolithic artefacts from clay, *Archeologické rozhledy* 51, 126–138.
3666. *Matoušek, Václav 1999*: Den experimentální archeologie v Roztokách u Prahy, *Archeologické rozhledy* 51, 885–886.
3667. *Pleinerová, Ivana 1998*: Rekonstrukce archeologických objektů (RAO) – občanské sdružení pro popularizaci archeologie — The Reconstruction of Archaeological Objects – a Civic Association for the Popularisation of Archaeology, *Archeologické rozhledy* 50, 494–496, 511–518.
3668. *Pleinerová, Ivana – Štauber, Bedřich 1999*: Den starobylých řemesel v archeologickém skanzenu v Březně u Loun, *Archeologické rozhledy* 51, 887–889.
3669. *Štajnochr, Vítězslav 1998*: Archaické technologie tváření keramiky — Archaische Technologien der Keramikgestaltung, *Archeologické rozhledy* 50, 95–105.
3670. *Turek, Jan 1999*: Den středověké textilní výroby v archeologickém parku v Liboci, *Archeologické rozhledy* 51, 190–191.
3671. *Turek, Jan 1999*: Archeologický park v Liboci v roce 1999, *Archeologické rozhledy* 51, 401–403.

5. POPULÁRNÍ — POPULAR WORKS

3672. *Bauerová, Anna 1998*: Zapomenuté věky země Bójů. Plzeň.
3673. *Dobošová, Zlatica – Tomková, Kateřina – Vlk, Miloslav – Vojtěchovská, Ivana – Všetěčková, Zuzana 1998*: Kostel sv. Klimenta na Levém Hradci. Roztoky.
3674. *Durdík, Tomáš 1999*: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
3675. *Ledvinková, Vlasta – Nechvátal, Bořivoj 1998*: Čertův sloup na Vyšehradě, *Zprávy Klubu za starou Prahu*, č. 2, 7–13, srv. též *Res musei Pragensis* 8, č. 7–8, 1–7.
3676. *Nechvátal, Bořivoj 1999*: Vyšehradské pověsti, *Zprávy Klubu za starou Prahu* č. 1, 16–19.
3677. *Novobilský, Milan 1999*: Neznámé podbrdské hrady Strašná skála a Liškův hrad. Plzeň.
3678. *Opravil, Emanuel 1999*: Tajemné kmeny v Odře 2, č. 3, 4–5.
3679. *Profantová, Nadě 1998*: Bezejmenný vládce Avarů, *Dějiny a současnost* 20, č. 5, 2–4.
3680. *Rožmberský, Petr 1999*: Dvory plaských cisterciáků. Plzeň.
3681. *Rožmberský, Petr – Novobilský, Milan 1998*: Hrad Všeruby. Plzeň.
3682. *Rožmberský, Petr – Novobilský, Milan 1998*: Královský hrad Radyně. Plzeň.
3683. *Rožmberský, Petr – Novobilský, Milan – Mikota, Petr 1999*: Josefa Milera Neznámé hrady severního Plzeňska. Plzeň.
3684. *Salač, Vladimír 1998*: Vare, Vare, vrať mi mé legie! *Dějiny a současnost* 20, č. 1, 2–6.
3685. *Sklenář, Karel 1999*: Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklorní archeologie. Praha.
3686. *Smetánka, Zdeněk 1998*: Archeologie ptačího vejce, *Dějiny a současnost* 20, č. 1, 7–10.
3687. *Světlík, Jiří – Rožmberský, Petr – Novobilský, Milan 1998*: Hrádek ve Skočicích u Přestic. Plzeň.
3688. *Svoboda, Ladislav – Úlovec, Jiří – Chotěbor, Petr – Procházka, Zdeněk – Fišera, Zdeněk – Anderle, Jan – Slavík, Jiří – Rykl, Miroslav – Durdík, Tomáš – Brych, Vladimír 1998*: Encyklopedie českých tvrzí. Díl 1. A–J. Praha.

3689. *Sýkorová, Ivana – Matoušek, Václav 1998*: Od svatého Václava k lovcům mamutů. Hrdinové Eduarda Štorcha očima dnešních archeologů. Praha.
3690. *Šarič, Radko – Štěpánek, Petr 1998*: České megality. Praha.
3691. *Šilhová, Alena 1999*: Případ oloveného sarkofágu, *Umění a řemesla* 41, 49–50.
3692. *Šinovský, P. 1998*: Příspěvek k diskusi o hledačích pokladů, *Hláška* 9, 61–62.
3693. *Waldhauser, Jiří 1998*: 2200 zlatých let Kašperských Hor aneb Povídání o dějinách získávání zlata v krajině pod Kašperkem. Praha–Kašperské Hory.

**F) SEZNAM EXCERPOVANÝCH ČASOPISŮ A SBORNÍKŮ
– LIST OF EXCERPTED PERIODICALS AND VOLUMES OF STUDIES**

- Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis (Opava)
Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra.
Anthropologie (Brno)
Archaeologia historica (Praha)
Archaeologica Pragensia (Praha)
Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 7. Treffen. Hrsg. J. Michálek, K. Schmotz, M. Zápotocká. Rahden/Westf.
Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 8. Treffen. Hrsg. M. Chytráček, J. Michálek, K. Schmotz. Rahden/Westf.
Archäologische Informationen (Bonn)
Archäologisches Korrespondenzblatt (Mainz)
Archeologické rozhledy (Praha)
Archeologické výzkumy v jižních Čechách (České Budějovice)
Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997. Ed. P. Čech. Most.
Archeologie Libereckého kraje 1. Liberec
Archeologie ve středních Čechách 2; 3/1,2. Ed. M. Lutovský. Praha.
- Badania archeologiczne na Górnem Śląsku i v ziemiach pogranicznych w 1995 roku. Katowice.
Bezděz (Česká Lípa)
Burgenforschung aus Sachsen (Wilkau–Hasslau)
Bylany. Varia 1. Ed. I. Pavlů. Praha.
Byzantinoslavica (Praha)
- Castellologica bohemica. Ed. T. Durdík. Praha.
Castrum Bene 6. Burg und Stadt. Ed. T. Durdík. Praha.
Castrum Pragense 2. Ed. J. Frolík, J. Maříková. Praha.
Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej. Spotkania Bytomskie III. Bytom Odrzanski. Wrocław.
Czlowiek i środowisko w Sudetach (streszczenia komunikatów i referatów). Wrocław.
- Časopis Národního muzea, Řada historická (Praha)
Časopis Slezského zemského muzea, B–Vědy historické (Opava)
Český časopis historický (Praha)
Český lid (Praha)
- Děčínské vlastivědné zprávy (Děčín)
Dějiny a současnost (Praha)
Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaauraum. Hrsg. A. Krenn–Leeb, J.–W. Neugebauer. Archäologie Österreichs, Sonderausgabe. Wien.
Documenta Pragensia (Praha)
- Forschungen zu Burgen und Schlösser. München.
Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Hrsg. L. Poláček. Brno.
Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Ed. J. Hennig, A. T. Ruttkay. Bonn.

- Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Hrsg. T. Fischer, G. Precht, J. Tejral. Brno.
Germania (Frankfurt a. M.)
- Hedvábná cesta. Soubor studií pracovní skupiny „Orientalia Bohemica – české země a Orient do roku 1500“. Praha.
- Historická geografie (Praha)
- Historický sborník Karlovarska (Karlovy Vary)
- Hláška (Plzeň)
- Chrudimské vlastivědné listy (Chrudim)
- Chrudimský vlastivědný sborník (Chrudim)
- Informační zpravodaj (Brno)
- Jihočeský sborník historický (České Budějovice)
- Jindřichohradecký vlastivědný sborník (Jindřichův Hradec)
- Jižní Morava (Brno)
- Kraje slowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum. Poznań.
Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Rewolucja“ XIII wieku. Red. K. Wachowski. Wrocław.
- Listy filologické (Praha)
- Mediaevalia archaeologica 1. Red. M. Ježek, J. Klápště. Praha.
- Die Michelsberger Kultur und ihre Randgebiete. Stuttgart.
- Minulostí Západočeského kraje (Plzeň)
- Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert. Hrsg. J. Tejral. Brno.
- Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností (Praha)
- Naším krajem (Třebíč)
- Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z. Ed. J. Preuss. Weissbach.
- Numismatické listy (Praha)
- L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations. Sous la direction de J. Tejral, Ch. Pilet, M. Kazanski. Brno.
- Orlické hory a Podorlicko (Rychnov nad Kněžnou)
- Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Ed. I. Kuzma. Nitra.
- Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů. Turnov – Hradec Králové.
- Památkový ústav v Ostravě – výroční zpráva. Ostrava.
- Památky, příroda, život (Chomutov)
- Památky archeologické (Praha)
- Památky středních Čech (Praha)
- Pod Zelenou Horou (Měčín)
- Podbrdsko (Příbram)
- Podřipsko (Roudnice nad Labem)
- Polabí (Poděbrady)
- Poodří (Ostrava)
- Praehistorica. Praha.
- Pravěk, Nová řada (Brno)
- Průzkumy památek (Praha)
- Přehled výzkumů (Brno)
- Res musei Pragensis (Praha)
- Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf (Varnsdorf)
- Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci (Olomouc)
- Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde. Bonn.
- Sázavsko. Historie, tradice, současnost (s. l.)

- Sborník Chebského muzea (Cheb)
Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka Rokycany (Rokycany)
Sborník Národního muzea v Praze, A–Historie (Praha)
Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, M–Řada archeologická; N–Řada klasická (Brno)
Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie (Plzeň)
Severní Morava (Šumperk)
Slánský obzor (Slaný)
Slavia Antiqua (Poznaň)
Slovácko (Uherské Hradiště)
Slovenská numizmatika (Bratislava)
Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikultúrne vzťahy a kontexty. Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej. Ed. A. Avenarius, Z. Ševčíková. *Studia Archaeologica et Mediaevalia* 5. Bratislava.
Střední Morava (Olomouc)
Středočeský sborník historický (Praha)
Středočeský vlastivědný sborník, Muzeum a současnost (Roztoky u Prahy)
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia (Bratislava)
Studia Mediaevalia Pragensia (Praha)
Studien zum Burgwall von Mikulčice. Bd. 3. Hrsg. L. Poláček. Brno.
Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní symposium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem AV ČR 19.–20. listopadu 1997 v Praze. Red. D. Třeštík, J. Žemlička. Praha.
Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Ed. P. Kouřil, R. Nekuda, J. Unger. Brno.
Vlastivědný sborník Kralupska (Kralupy nad Labem)
Vlastivědný sborník Pelhřimovska (Pelhřimov)
Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských (Jihlava)
Vlastivědný věstník moravský (Brno)
Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech (České Budějovice)
Východočeský sborník historický (Pardubice)
Východoslovenský pravek. Special issue. *Archaeometallurgy in the Central Europe*. Ed. Ľ. Mihok, E. Miroššayová. Košice.
Výzkumy v Čechách. Red. L. Haišmanová, R. Křivánek, M. Kuna. Praha.
XI. Śląskie Spotkania Archeologiczne (streszczenia komunikatów i referatów). Wrocław.
Západní Morava (Brno)
Zlatá stezka (Prachatice)
Zpravodaj muzea v Hradci Králové (Hradec Králové)
Zprávy České archeologické společnosti (Praha)
Zprávy Klubu za starou Prahu (Praha)
Zprávy památkové péče (Praha)

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LIII–2001

<i>Beneš, J. – Pokorný, P.</i> , Odlesňování východočeské nížiny v posledních dvou tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně, okr. Hradec Králové – Deforestation of East-Bohemian lowland during the last two millennia: Interpretation of pollen record from the site „Na bahně“, Hradec Králové district	481–498
<i>Brather, S.</i> , Slawenbilder. „Slawische Altertumskunde“ im 19. und 20. Jahrhundert – Obrazy Slovanů. „Slovanské starožitnosti“ v 19. a 20. století	717–751
<i>Bubeník, J.</i> , K topografii, vývoji a strukturám staršího raně středověkého (6.–9. stol.) osídlení Pošembeří – Zu Topographie, Entwicklung und Strukturen einer älteren frühmittelalterlichen (6.–9. Jh.) Besiedlung von Šembera Gebiet	256–278
<i>Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O.</i> , Výpověď mikroanalýz vzorků skel z raného středověku – Microprobe analyses results of Early Medieval glass specimens	59–89
<i>Dvorská, J.</i> , Experimentales Brennen von Keramik – eine naturwissenschaftliche Studie – Experimentální výpaly keramiky – přírodovědná studie	45–58
<i>Erné, M. – Stejskal, A.</i> , Kouty na Českokrumlovsku. Běžný či výjimečný model vrcholně a pozdně středověkého osídlení? – Die Landschaft Kouty im Gebiet von Český Krumlov. Gängige oder außergewöhnliche Form spätmittelalterlicher Besiedlung?	310–342
<i>Fröhlich, J.</i> : viz Venc, S. – Fröhlich, J.	
<i>Gedeon, O.</i> : viz Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O.	
<i>Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J.</i> , Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v raně středověké Praze (historie, současný stav a další perspektivy bádání) – Sources of raw materials, the production and working of iron in Early Medieval Prague (the history, present state and future perspectives of research)	91–118
<i>Hulínský, V.</i> : viz Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O.	
<i>Holodňák, P.</i> , Experiment s mletím obilnin na žernovech tzv. řeckého typu – Experiment mit dem Mahlen des Getreides an den Mahlsteinen des sog. griechischen Typs (Balkenhandmühlen)	31–44
<i>Květina, P.</i> , Neolitické osídlení Chrudimska – The Neolithic settlement of the Chrudim region	682–703
<i>Nováček, K.</i> , Nerostné suroviny středověkých Čech jako archeologický problém: bilance a perspektivy výzkumu se zaměřením na výrobu a zpracování kovů – The mineral resources of medieval Bohemia as an archaeological problem: the state and perspectives of research into metal production and working	279–309
<i>Oliva, M.</i> , Mýtus masového hrobu z Předmostí u Přerova. K pohřebním zvyklostem moravského gravettienu – Le mythe de la « fosse commune », de Předmostí près de Přerov. A propos des coutumes funéraires du Gravettien morave	3–29
<i>Podliska, J.</i> : viz Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J.	
<i>Pokorný, P.</i> , Problémy krajinné archeologie v pylových analýzách přirozených uloženin: příspěvek k mezioborové spolupráci – Problems of landscape archaeology in pollen analyses of natural deposits: a contribution to an interdisciplinary cooperation	191–210
<i>Pokorný, P.</i> : viz Beneš, J. – Pokorný, P.	

- Pokorný, P.*: viz Vrbová, J. – Pokorný, P.
- Sankot, P.*: viz Vokolek, V. – Sankot, P.
- Sankot, P.*: viz Vokolek, V. – Sankot, P.
- Sokol, P.*, Vývoj a struktura osídlení mikroregionu Litice – Útušice (okr. Plzeň–město/Plzeň–jih) – The development and structure of settlement in the Litice – Útušice microregion (Plzeň–city and Plzeň–south districts) 211–235
- Stejskal, A.*: viz Ernée, M. – Stejskal, A.
- Svoboda, J.*, K analýze velkých loveckých sídlišť: výzkum v Předmostí v roce 1992 – Analysis of the large hunter's settlements: excavation at Předmostí in 1992 431–443
- Šmejda, L.*, Kostel, nebo mohyla? Příspěvek ke studiu pohřebních areálů – Church or tumulus? A contribution to the study of burial areas 499–514
- Vařilová, Z.*, Surovinové zdroje a provenience románských terakotových dlaždic – Material sources and provenance of Romanesque terra-cotta tiles 515–563
- Vencl, S. – Fröhlich, J.*, Prvý doklad mezolitické výtvarné aktivity z Čech? – The first evidence of Mesolithic „artistic“ endeavour from Bohemia? 675–681
- Vokolek, V. – Sankot, P.*, Ein neuer Blick auf den frühlatènezeitlichen Fund in Jaroměř – Nový pohled na časně laténský nález z Jaroměře 236–255
- Vokolek, V. – Sankot, P.*, Zwei Brandgräber der Stufe H D3 und LT A aus Lochenice, Kr. Hradec Králové – Dva žárové hroby stupně H D3 a LT A z Lochenic, okr. Hradec Králové 461–480
- Vrbová, J. – Pokorný, P.*, Mrtvý les u Třeboně – netradiční doklad krajinných procesů na počátku středověké kolonizace jihočeských pánví – Extinct wood near Třeboň – the application of dendrochronology to a palaeoenvironmental reconstruction of the area in the Early and High Middle Ages 704–716
- Zavřel, J.*: viz Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J.

MATERIALIA

- Beranová, M.*, K problematice výroby skla ve 12. století na sídlišti Poděbrady – radiostanice – Über die Glaserzeugung im 12. Jahrhundert in der Siedlung Poděbrady–Radiosender 130–143
- Dragoun, Z.*, Od slov ... ke slovům 576–577
- Drozďová, E.*, Zhodnocení znovuobjeveného fragmentu lidské dolní čelisti č. 21 z Předmostí u Přerova – The evaluation of a rediscovered fragment of human lower jaw, No. 21 from Předmostí u Přerova 452–460
- Ernée, M.*, K článku W. J. H. Willemse 577–581
- Fröhlich, J.*, Halštatský dům z Hradiště u Písku – Hallstatt-period house from Hradiště near Písek (South Bohemia) 119–129
- Jiráň, L.*, Současný stav archeologické památkové péče v ČR a cesta k jejímu zdokonalení 581–583
- Nerudová, Z. – Přichystal, A.*, Nálezy ojedinělých listovitých hrotů z Moravy a Čech – Stray finds of leaf-shaped points from Bohemia and Moravia 343–347
- Nývtová–Fišáková, M.*, Předmostí – vyhodnocení fauny z výzkumů v roce 1992 – Předmostí – Evaluation of fauna from research in 1992 444–451
- Přichystal, A.*: viz Nerudová, Z. – Přichystal, A.
- Sommer, P.*, Komentář k článku W. J. H. Willemse 584–587

<i>Varhaník, J.</i> , K uvádění obsahu maltské úmluvy do praxe	588–591
<i>Vencl, S.</i> , Stopa dálkových kontaktů nebo projev konvergence? — Long-distance contacts, or convergence?	348–354
<i>Willems, W. J. H.</i> , Současný vývoj archeologické památkové péče v Nizozemí a v Evropě	564–575

JAN FILIP, JAROSLAV BÖHM A ČESKÝ PRAVĚK

<i>Bouzek, J.</i> , Jan Filip a Jaroslav Böhm o koncepci doby bronzové a železné v Evropě	754–757
<i>Čížmář, M.</i> , Jaroslav Böhm a moravská archeologie	757–762
<i>Janák, V.</i> , Jaroslav Böhm a slezská archeologie	772–779
<i>Jiráň, L.</i> , Ke koncepcím českého pravěku	789–791
<i>Koutecký, D.</i> , Jaroslav Böhm, Jan Filip a bylanská kultura	763–768
<i>Pieta, K.</i> , Jan Filip a neskoroláténske osídlenie Slovenska	780–788
<i>Veliačik, L.</i> , Prínos Jaroslava Böhma a Jana Filipa vo výskume doby bronzovej na Slovensku	769–772
<i>Venclová, N.</i> , Jan Filip, Jaroslav Böhm, český pravěk a my: odkud a kam	752–754
<i>Venclová, N.</i> , Jan Filip, Jaroslav Böhm and Czech prehistory	792

DISKUSE

<i>Černá, E.</i> , O domnělé výrobě skla ve 12. století u Poděbrad — Über die vermeintliche Glaserzeugung in der Nähe von Poděbrady im 12. Jahrhundert	144–153
<i>Durdík, T.</i> , K problematice hradu v Chrudimi — Zur Problematik der Burg in Chrudim	615–619
<i>Frolík, J. – Sigl, J.</i> , K úvahám Martina Ježka o počátcích města Chrudimi a tamějším hradu — Zu Martin Ježeks Überlegungen zu den Anfängen der Stadt Chrudim und seiner Burg	620–629
<i>Charvát, P.</i> , Není vlnice jako vlnice	354–355
<i>Macháček, J.</i> , Hej Slované aneb hřebenová vlnice jako etnoidentifikační znak	355–356
<i>Janák, V. – Kouřil, P.</i> , Archeologie Pobeskydí (K nové polské práci o Těšínsku)	372–386
<i>Ježek, M.</i> , K výpovědi pramenů o středověké Chrudimi — Zur Aussage der Quellen über das mittelalterliche Chrudim	803–813
<i>Kouřil, P.</i> : viz Janák, V. – Kouřil, P.	
<i>Klápště, J.</i> , Mudrování u studny	802
<i>Klápště, J.</i> , Ještě jednou o chrudimských „zemnicích“ — Noch einmal zu den „Grubenhäusern“ in Chrudim	814–816
<i>Oliva, M.</i> , K diskusi o nálezů lidských pozůstatků v Předmostí — A contribution to the discussion of the finds of human remains at Předmostí	799–801
<i>Poláček, L.</i> , Mikulčice a mikulčický výzkum v roce 2001 — Mikulčice research in 2001	361–372
<i>Sigl, J.</i> : viz Frolík, J. – Sigl, J.	
<i>Sláma, J.</i> , Antropologie a kníže Spytihněv I.	153–154
<i>Svoboda, J.</i> , K mýtu o masovém hrobu z Předmostí — Comment on the myth of the mass grave from Předmostí	793–798
<i>Třeštík, D.</i> , K poměru archeologie a historie	357–361
<i>Vencl, S.</i> , Souvislosti chápání pojmu „náleзовý celek“ v české archeologii — The term „find complex“ in Czech archaeology: its use and misuse	592–614

AKTUALITY

<i>Blažek, J.</i> , Tři výstavy v severovýchodní Itálii	159–160
<i>Bouzek, J.</i> , Sto let od narození Jaroslava Böhma (8. 3. 1901 – 6. 12. 1962)	160–161
<i>Bouzek, J.</i> , K jubileu Drahomíra Kouteckého	161–162
Cena Jana Rulfa	163
<i>Drašnarová, M.</i> , Bibliografie PhDr. Jarmily Princové–Justové, CSc.	819–822
<i>Drašnarová, M.</i> – <i>Bouzek, J.</i> , Bibliografie PhDr. Drahomíra Kouteckého za léta 1990–2000 (Doplňky k bibliografii uveřejněné v AR 43, 1991, 161–164)	162–163
<i>Hazlbauer, Z.</i> , „Kachlový poklad z hradu Lipnice“	400–401
<i>Horiák, M.</i> – <i>Kostrhun, P.</i> – <i>Wolf, O.</i> , Čtyři studentské archeologické konference	157–159
<i>Janák, V.</i> , Osmdesáté narozeniny dr. Jaroslava Krále	822
<i>Janák, V.</i> , Činnost Archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 2000/2001	824–825
<i>Janák, V.</i> – <i>Chorázy, B.</i> – <i>Břížová, Z.</i> – <i>Grepl, E.</i> , Druhá etapa terénního průzkumu Pobeskydí	643–645
<i>Janák, V.</i> – <i>Chorázy, B.</i> – <i>Grepl, E.</i> , Projekt „Průzkum pravěkých výšinných sídlišť v Pobeskydí mezi Bečvou (Česká republika) a Biaťou (Polská republika) – Badania pradziejowych osiedli wyżynnych na Pobeskidziu między Beczwą (Republika Czeska) a Białą (Rzeczpospolita Polska)“	155–156
<i>jh</i> , Kolokvium v Pardubicích	398
<i>Krajč, R.</i> , „Gotické a renesančné kachliarske umenie v Karpatoch“, 18.–20. října 2001, Trebišov	817
<i>Křivánek, R.</i> , 3. Mezinárodní konference Archaeological prospection, München, 9.–11. 9. 1999	395–396
<i>Kuchařík, M.</i> , Lopatou i počítačem. Archeologie na Olomoucku – včera a dnes	400
<i>Nechvátal, B.</i> , Zdravice Jarmily Princové–Justové	817–819
<i>Neruda, P.</i> , Les Hominidés et leurs environnements. Histoire et interaction. Poitiers 18–20 Septembre 2000	396–398
<i>Pavúk, J.</i> , Zomrel Stanislav Šiška	647–648
<i>Sedláčková, H.</i> , „1. Internationales Symposium zur archäologischen Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas“	399
<i>Šmíd, M.</i> , 19. pracovní setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“	156–157
<i>Turek, J.</i> , Katedra archeologie v Plzni v roce 2001	823–824
<i>Unger, J.</i> , Čtvrtá pracovní konference „Přírodovědecké metody v archeologii a antropologii“	645
<i>Valoch, K.</i> , Nač tolik dřiny v Krumlovském lese?	646
<i>Waldhauser, J.</i> , Prof. Dr. Wolfgang Dehn (6. 7. 1909 – 29. 5. 2001)	646–647

COMITÉ POUR LA SIDÉRURGIE ANCIENNE de l'Union Internationale des Science Préhistoriques et Protohistoriques (*R. Pleiner ed.*) 387–394, 630–642

NOVÉ PUBLIKACE (podle autorů recenzí a referátů)

<i>Bláha, R.</i> , Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25/1999, 26/2000	846–847
<i>Blažek, J.</i> , Kazimierz Godłowski – Tomasz Wichman: Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk–Kultur im Świętokrzyskie–Gebirge (Kraków 1998)	174

<i>Blažek, J.</i> , Włodzimiera Ziemińska–Odojowa: Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien (Kraków 1999)	181
<i>Bubeník, J.</i> , Archeologie ve středních Čechách 3/2 (Praha 1999)	407–410
<i>Bubeník, J.</i> , Studia Mediaevalia Pragensia IV/1999 (Praha 1999)	668–669
<i>Cafourková, L.</i> , Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí (Katowice 2000)	838–839
<i>Dresler, P.</i> , Bohuslav Klíma: Nové významné objevy archeologické expedice Pedagogické fakulty MU ve Znojmě–Hradišti (Brno 2001)	661–662
<i>Dvořák, M.</i> , Lucie Kracíková – Jan Smetana: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa (Praha 2000)	843
<i>Fojtík, P.</i> , Milan Dokládala: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob (Brno 1999)	658–659
<i>Fojtík, P. – Lančí, J.</i> , Astrid Flörchinger: Romanische Gräber in Süds Spanien (Marburg 1998)	413–415
<i>Gojda, M.</i> , Nad městy, hrady a zámky: Česko a Slovensko	843–845
<i>Hejhal, P.</i> , M. Bém – J. Bláha – M. Kalábek – P. Kouřil – J. Peška – P. Procházková – K. Šabatová – P. Vitula: Archeologické zrcadlení. Archaeological Reflections (Olomouc 2001)	839
<i>Hierátová, K.</i> , Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích 21–1997. 100 let teplického muzea 1897–1997 (Teplice 1997)	847
<i>Horáčková, A.</i> , Études Celtiques XXXIII, 1997 (Paris 1999)	172–173
<i>Hrala, J.</i> , Albrecht Jockenhövel (Hg.): Ältereisenzeitliches Befestigungswesen zwischen Maas/Mosel und Elbe (Münster 1999)	418–419
<i>Hrala, J.</i> , Josip V. Kobaľ: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine) (Stuttgart 2000)	662–664
<i>Hrala, J.</i> , Renate Rolle – Vjačeslav Ju. Murzin – Andrej Ju. Alekseev: Königskurgan Čertomlyk. Ein skythischer Grabhügel des 4. vorchristlichen Jahrhunderts (Mainz 1998)	828–831
<i>Husseiniová, A.</i> , Jitka Vlčková: Encyklopedie mytologie germánských a severských národů (Praha 1999)	179–180
<i>Ježek, M.</i> , Karel Kuča – Věra Kučová: Principy památkového urbanismu (Praha 2000)	420–421
<i>Ježek, M.</i> , Heiko Steuer: Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig (Köln 1997)	650–653
<i>jh</i> , Archeologičeskij sbornik 34 (St.–Peterburg 1999)	407
<i>jh</i> , Pravěk. Nová řada 9/1999 (Brno 2000)	422–423
<i>Jiráň, L.</i> , Pavla Horálková–Ederová – Antonín Štrof: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov (Brno 2000)	660–661
<i>Jiráň, L.</i> , Jiří Říhovský: Die bronzezeitliche Vollgriffschwerter in Mähren (Brno 2000)	666–667
<i>Kalhous, D.</i> , K internetovým stránkám Dušana Třeštika	183–187
<i>Klápště, J.</i> , Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999) (Praha 2000)	404–406
<i>Knížáková, J.</i> , Sborník Chebského muzea 6/1998, 7/1999 (Cheb 1999, 2000)	667–668
<i>Kostrhun, P.</i> , Josef Hromada: Moravany nad Váhom. Táboriská lovcov mamutov na Pováží (Nitra – Bratislava 2000)	417–418
<i>Kostrouch, F.</i> , Archeologia technica 11 (Brno 2000)	658

<i>Kostrouch, F.</i> , Archeologia technica 12. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami (Brno 2001)	838
<i>Kurková, L.</i> , Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. (Brno 1998)	669–670
<i>Laval, F.</i> , Sylvie Cantrelle – Corinne Goy – Clodine Munier et al.: Histoire d'un quartier de Montbéliard (Doubs) – Le bourg Saint–Martin (XIIIe–XXe s.) (Paris 2000)	841
<i>Macháček, J.</i> – <i>Soukup, M.</i> et al., Bibliografická služba a internet	182
<i>Mařík, J.</i> , Teresa Rysiewska: Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych (Wrocław 1996)	846
<i>Merhautová, A.</i> , Jan Frolík – Jana Maříková–Kubková – Eliška Růžicková – Antonín Zeman: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (Praha 2000)	164–168
<i>Morgensternová, T.</i> , Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města (Mariánská Týnice 1998)	842–843
<i>Motyková, K.</i> , E. Droberjar: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs) Fontes Archaeologici Pragenses (Pragae 1999)	842
<i>Neustupný, Z.</i> , Průzkumy památek VII/1–2, 2000	845–846
<i>Nodl, M.</i> , Mateusz Goliński: Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy. Część 1. (Wrocław 2000)	659–660
<i>Nováček, K.</i> , Jaritz, G. (ed.): History of Medieval Life and the Sciences. Proceedings of an International Round–Table–Discussion Krems an der Donau September 28–29 1998 (Wien 2000)	661
<i>Pícka, J.</i> , R. Krajíc a kol.: Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220) (Tábor 1998)	664
<i>Procházka, R.</i> , Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 15 (Wien 1999)	410–412
<i>Procházka, R.</i> , Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 16 (Wien 2000)	412
<i>Salač, V.</i> , O. Buchsenschutz et al.: Le Village Celtique des Arènes à Levroux: Synthèses (Levroux 2000)	839–841
<i>Sedláčková, H.</i> , Kinga Tarcsay: Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus Wien. Altfunde aus Beständen des Historischen Museums der Stadt Wien (Wien 1999)	423–425
<i>Slavík, J.</i> , Luděk Štěpán – Magda Křivanová: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách (Praha 2000)	178–179
<i>Smetánka, Z.</i> , Rekonstrukce a experiment v archeologii 1/2000 (Hradec Králové 2000)	168–171
<i>Smetánka, Z.</i> , Pam J. Crabtree: Medieval archaeology – an encyclopedia (New York – London 2001)	831–837
<i>Smrž, Z.</i> , M. Čížmář – K. Geislerová – J. Unger (ed.): Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998 (Brno 2000)	172
<i>Sommer, J.</i> , František Gabriel – Jaroslav Panáček: Hrady okresu Česká Lípa (Praha 2000)	415–416
<i>Spurný, V.</i> , Muzeum – sborník muzea Kroměřížska II–1999 (Kroměříž 2000)	422
<i>Stuchlík, S.</i> , Pavla Horálková–Enderová – Antonín Štrof, Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov (Brno 2000)	826–828
<i>Svoboda, J.</i> , F. A. Fladerer: Die Faunareste vom jungpaläolitischen Lagerplatz Krems–Wachtberg. Ausgrabung 1930 (Wien 2001)	412–413

<i>Svoboda, J.</i> , Michel Lorblanchet: La grotte ornée de Pergouset (Saint-Géry, Lot). Un sanctuaire secret paléolithique (Paris 2001)	665
<i>Svoboda, J.</i> , X. Gorrotxategi Anieto: Arte paleolítico parietal de Bizkaia (Bilbao 2000)	837
<i>Šmejda, L.</i> , John L. Bintliff – Martin Kuna – Natalie Venclová (eds.): The future of surface artefact survey in Europe (Sheffield 2000)	402–404
<i>Uherský, M.</i> , Marilyn Palmer – Peter Neaverson: Industrial Archaeology (Principles and Practice) (London 1998)	665–666
<i>Unger, J.</i> , Mediaevalia archaeologica 1 (Praha 1999)	174–175
<i>Unger, J.</i> , Anne-Marie Romeuf – Monique Dumontet: Les ex-voto gallo-romains de chamalières (Puy-de-dôme). Bois sculptés de la source des Roches (Paris 2000)	178
<i>Unger, J.</i> , Martin Gojda: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny (Praha 2000)	416
<i>Varadzin, L.</i> , František Kubů: Štaufská ministerialita na Chebsku (Cheb 1997)	419–420
<i>Varadzin, L.</i> , Jiří Úlovec: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku (Cheb 1998)	425
<i>Vencl, Sl.</i> , Michał Kobusiewicz: Ludy łowiecko-zbierackie północno-zachodniej Polski (Poznań 1999)	649–650
<i>Wihoda, M.</i> , Tomáš Durdík – Pavel Bolina: Středověké hrady v Čechách a na Moravě (Praha 2001)	654–657
<i>Wolf, O.</i> , Profantová, N. – Profant, M.: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů (Praha 2000)	175–176
<i>Wolf, O.</i> , Jacek Lech: Between captivity and freedom. Polish archaeology in the 20th century (Warszawa 1999)	421–422
<i>Wolf, O.</i> , J. Lech – F. M. Stępniewski (eds.): V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku (Warszawa 1999)	664–665
<i>Živný, M.</i> , Mária Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (Nitra 1995, Bratislava 1999)	176–177

NOVÉ PUBLIKACE (podle publikací)

Archeologia technica 11. Brno 2000 (<i>F. Kostrouch</i>)	658
Archeologia technica 12. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Brno 2001 (<i>F. Kostrouch</i>)	838
Archeologičeskij sbornik 34. St.–Peterburg 1999 (<i>jh</i>)	407
Archeologie ve středních Čechách 3/2. Praha 1999 (<i>J. Bubeník</i>)	407–410
Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí. Katowice 2000 (<i>L. Cafourková</i>)	838–839
Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 15. Wien 1999 (<i>R. Procházka</i>)	410–412
Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 16. Wien 2000 (<i>R. Procházka</i>)	412
Bém, M. – Bláha, J. – Kalábek, M. – Kouřil, P. – Peška, J. – Procházková, P. – Šabatová, K. – Vitula, P.: Archeologie zrcadlení. Archaeological Reflections. Olomouc 2001 (<i>P. Hejhal</i>)	839
Bibliografická služba a internet (<i>J. Macháček – M. Soukup et al.</i>)	182
Bintliff, J. L. – Kuna, M. – Venclová, N. (eds.): The future of surface artefact survey in Europe. Sheffield 2000 (<i>L. Šmejda</i>)	402–404
Buchsenschutz, O. et al.: Le Village Celtique des Arènes à Levroux: Synthèses. Levroux 2000 (<i>V. Salač</i>)	839–841

- Cantrelle, S. – Goy, C. – Munier, C. et al.: Histoire d'un quartier de Montbéliard (Doubs) – Le bourg Saint–Martin (XIIIe–XXe s.). Paris 2000 (*F. Laval*) 841
- Crabtree, P. J.: Medieval archaeology – an encyclopedia. New York – London 2001 (*Z. Smetánka*) 831–837
- Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J. (ed.): Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Brno 2000 (*Z. Smrž*) 172
- Dokládál, M.: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob. Brno 1999 (*P. Fojtík*) 658–659
- Durdík, T. – Bolina, P.: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001 (*M. Wihoda*) 654–657
- Droberjar, E.: Dobřichov – Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod–Reichs) Fontes Archaeologici Pragenses. Pragae 1999 (*K. Motyková*) 842
- Études Celtiques XXXIII, 1997. Paris 1999 (*A. Horáčková*) 172–173
- Fladerer, F. A.: Die Faunareste vom jungpaläolithischen Lagerplatz Krems–Wachtberg. Ausgrabung 1930. Wien 2001 (*J. Svoboda*) 412–413
- Flörchinger, A.: Romanische Gräber in Südspanien. Marburg 1998 (*P. Fojtík – J. Lančí*) 413–415
- Frolík, J. – Maříková–Kubková, J. – Růžicková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. Praha 2000 (*A. Merhautová*) 164–168
- Gabriel, F. – Panáček, J.: Hrady okresu Česká Lípa. Praha 2000 (*J. Sommer*) 415–416
- Godlowski, K. – Wichman, T.: Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk–Kultur im Świętokrzyskie–Gebirge. Kraków 1998 (*J. Blažek*) 174
- Gojda, M.: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha 2000 (*J. Unger*) 416
- Goliński, M.: Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy. Część 1. Wrocław 2000 (*M. Nodl*) 659–660
- X. Gorrotxategi Anieto: Arte paleolítico parietal de Bizkaia. Bilbao 2000 (*J. Svoboda*) 837
- Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města. Mariánská Týnice 1998 (*T. Morgensternová*) 842–843
- Horálková–Enderová, P. – Štrof, A.: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov. Brno 2000 (*L. Jiráň*) 660–661
- Horálková–Enderová, P. – Štrof, A.: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov. Brno 2000 (*S. Stuchlík*) 826–828
- Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Táboriská lovcov mamutov na Pováží. Nitra – Bratislava 2000 (*P. Kostrhun*) 417–418
- Jaritz, G. (ed.): History of Medieval Life and the Sciences. Proceedings of an International Round–Table–Discussion Krems an der Donau September 28–29 1998. Wien 2000 (*K. Nováček*) 661
- Jockenhövel, A. (Hg.): Ältäreisenzeitliches Befestigungswesen zwischen Maas/Mosel und Elbe. Münster 1999 (*J. Hrala*) 418–419
- K internetovým stránkám Dušana Třeštika (*D. Kalhous*) 183–187
- Klíma, B.: Nové významné objevy archeologické expedice Pedagogické fakulty MU ve Znojmě–Hradišti. Brno 2001 (*P. Dresler*) 661–662
- Kobal', J. V.: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine). Stuttgart 2000 (*J. Hrala*) 662–664

Kobusiewicz, M.: Ludy łowiecko–zbierackie północno–zachodniej Polski. Poznań 1999 (<i>Sl. Vencel</i>)	649–650
Kracíková, L. – Smetana, J.: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Praha 2000 (<i>M. Dvořák</i>)	843
Krajíc, R. a kol.: Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220). Tábor 1998 (<i>J. Píčka</i>)	664
Kubů, F.: Štaufská ministerialita na Chebsku. Cheb 1997 (<i>L. Varadzin</i>)	419–420
Kuča, K. – Kučová, V.: Principy památkového urbanismu. Praha 2000 (<i>M. Ježek</i>)	420–421
Lech, J.: Between captivity and freedom. Polish archaeology in the 20th century. Warszawa 1999 (<i>O. Wolf</i>)	421–422
Lech, J. – Stępniewski, F. M. (eds.): V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku. Warszawa 1999 (<i>O. Wolf</i>)	664–665
Lorblanchet, M.: La grotte ornée de Pergouset (Saint–Géry, Lot). Un sanctuaire secret paléolithique. Paris 2001 (<i>J. Svoboda</i>)	665
Mediaevalia archaeologica 1. Praha 1999 (<i>J. Unger</i>)	174–175
Muzeum – sborník muzea Kroměřížska II–1999. Kroměříž 2000 (<i>V. Spurný</i>)	422
Nad městy, hrady a zámky: Česko a Slovensko. Turnov 2000 (<i>M. Gojda</i>)	843–845
Palmer, M. – Neaverson, P.: Industrial Archaeology (Principles and Practice). London 1998 (<i>M. Uherský</i>)	665–666
Pravěk. Nová řada 9/1999. Brno 2000 (<i>jh</i>)	422–423
Profantová, N. – Profant, M.: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha 2000 (<i>O. Wolf</i>)	175–176
Průzkumy památek VII/1–2, 2000 (<i>Z. Neustupný</i>)	845–846
Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999). Praha 2000 (<i>J. Klápště</i>)	404–406
Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajoviciach. Nitra 1995, Bratislava 1999 (<i>M. Živný</i>)	176–177
Rekonstrukce a experiment v archeologii 1/2000. Hradec Králové 2000 (<i>Z. Smetánka</i>)	168–171
Rolle, R. – Murzin, V. Ju. – Alekseev, A. Ju.: Königskurgan Čertomlyk. Ein skythischer Grabhügel des 4. vorchristlichen Jahrhunderts. Mainz 1998 (<i>J. Hrala</i>)	828–831
Romeuf, A.–M. – Dumontet, M.: Les ex–voto gallo–romains de chamalières (Puy–de–dôme). Bois sculptés de la source des Roches. Paris 2000 (<i>J. Unger</i>)	178
Rysiewska, T.: Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych. Wrocław 1996 (<i>J. Mařík</i>)	846
Říhovský, J.: Die bronzezeitliche Vollgriffschwerter in Mähren. Brno 2000 (<i>L. Jiráň</i>)	666–667
Sborník Chebského muzea 6/1998, 7/1999. Cheb 1999, 2000 (<i>J. Knížáková</i>)	667–668
Steuer, H.: Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig. Köln 1997 (<i>M. Ježek</i>)	650–653
Studia Mediaevalia Pragensia IV/1999. Praha 1999 (<i>J. Bubeník</i>)	668–669
Štěpán, L. – Křivanová, M.: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Praha 2000 (<i>J. Slavík</i>)	178–179
Tarcsay, K.: Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus Wien. Altfunde aus Beständen des Historischen Museums der Stadt Wien. Wien 1999 (<i>H. Sedláčková</i>)	423–425
Úlovec, J.: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb 1998 (<i>L. Varadzin</i>)	425

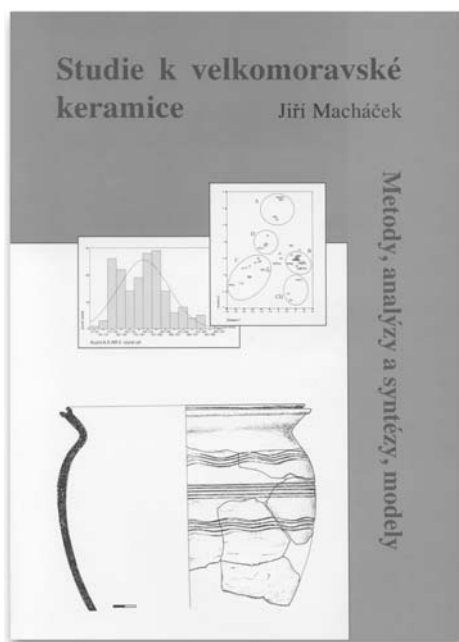
Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno 1998 (<i>L. Kurková</i>)	669–670
Vlčková, J.: Encyklopedie mytologie germánských a severských národů. Praha 1999 (<i>A. Husseiniová</i>)	179–180
Ziemlińska–Odojowa, W.: Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk– und Wielbark–kultur in Nordmasowien. Kraków 1999 (<i>J. Blažek</i>)	181
Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25/1999, 26/2000 (<i>R. Bláha</i>)	846–847
Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích 21–1997. 100 let teplického muzea 1897–1997. Teplice 1997 (<i>K. Hierátová</i>)	847
BIBLIOGRAFIE ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ ARCHEOLOGIE ZA R. 1998–1999 — BIBLIOGRAPHY OF BOHEMIAN, MORAVIAN, AND SILESIAN ARCHAEOLOGY FOR THE YEARS 1998–1999	848–909

E R R A T A (AR 53 – 2001)

s. 345: Obr. 2., 3–4 – listovité hroty nalezené u cesty z Klajdovky do Brna–Líšně. — *Správné znění:* Obr. 2., 3 – nevýrazné, laterálně retušované škrabadlo, 4 – místně opotřebovaná čepel (outrépassé). Oba kusy nalezeny u cesty z Klajdovky do Brna–Líšně.

s. 667: 2. sloupec, 6. řádek: Holst — *Správné znění:* Holste

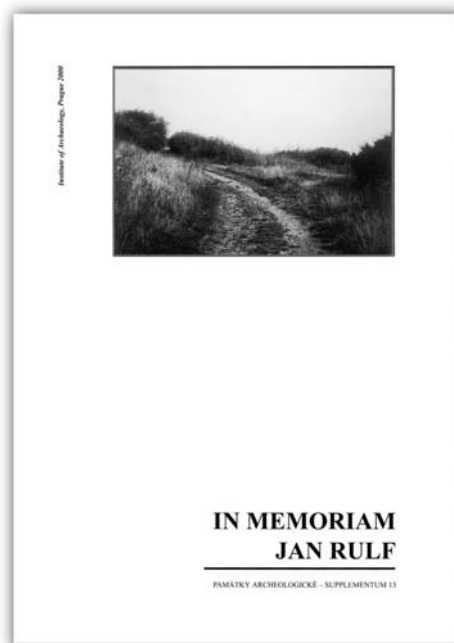
Redakce se omlouvá čtenářům i autorům.

Jiří Macháček: STUDIE K VELKOMORAVSKÉ KERAMICE. METODY, ANALÝZY A SYNTÉZY, MODELKY. Brno 2001. A4, 299 s.

Kniha pojednává o problematice velkomoravské keramiky. Je rozdělena na tři části. První je věnována metodologickým otázkám zpracování raně středověké keramiky ze sídelních areálů. Druhá je zaměřena na vyhodnocení nálezů z velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi. V závěrečných oddílech jsou zjištěné výsledky interpretovány v širším kontextu. Jsou využívány možnosti, které pro syntetickou fázi archeologické metody nabízejí nové informační technologie a nástroje multivariační statistiky. Práce byla oceněna historicky první Cenou Jana Rulfa, udělovanou ředitelem Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

This book considers problems in Great Moravian ceramics, and is divided into three parts. The first section is devoted to methodological questions associated with the procession of Early Medieval ceramics from settled areas. The second section considers the evaluation of finds from the Great Moravian stronghold of Pohansko u Břeclavi. The final section presents research results interpreted in their wider context. The possibilities offered for the synthetic phase of archaeological method by new information technology and multivariate statistical tools are taken up. This project was awarded the first Jan Rulf Prize, given by the Director of the Institute of Archaeology in Prague.

IN MEMORIAM JAN RULF
Památky archeologické – Supplementum 13
Ed. Ivan Pavlů. Praha 2000. A4, 494 s.

Nové publikace AÚ lze získat v knihovně Archeologického ústavu AV ČR v Praze.